

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Αλίκη ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ	Πρόεδρος
Στέργιος ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ	Αντιπρόεδρος
Πέτρος ΚΑΚΚΑΛΗΣ	Γεν. Γραμματέας
Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ	Ταμίας
Ειρήνη ΦΕΡΕΤΗ	Ειδ. Γραμματέας
Λάμπρος ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ	Μέλος
Αντώνης ΜΑΓΓΑΝΑΣ	Μέλος
Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ	Μέλος
Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ	Μέλος

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ

Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ	Διευθυντής Έκδοσης
Αντώνης ΜΑΓΓΑΝΑΣ	Αναπλ. Δ/ντής Έκδοσης
Βάσω ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ	Επιμελήτρια Έκδοσης

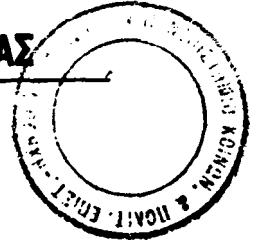
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Στέργιος ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Αντώνης ΑΣΤΡΙΝΑΚΗΣ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
Χριστίνα ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Δημήτρης ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών
– Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας, Παρίσι
Αφροδίτη ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών
Εφη ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Αλίκη ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Γιάννης ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Θράκης
Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ, Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών
Ευγένιος ΤΡΙΒΙΖΑΣ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Ρέντιγκ
Φωτεινή ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Αγλαΐα ΤΣΗΤΣΟΥΡΑ, Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών - Συμβού-
λιο της Ευρώπης, Στρασβούργο
Ανθοζωή ΧΑΙΔΟΥ, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο: Καθηγητής Ιάκωβος Φαρσεδάκης
Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 17671 Αθήνα, Fax 9223690

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΙΑΚΩΒΟΣ ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Editorial

CHRISTIAN DEBUYST

- *Η συνειδητοποίηση της ευθύνης στο πλαίσιο της μεταχείρισης των νεαρών παραβατών*

DENIS SZABO

- *Εγκλημα και δικαιοσύνη το 2000*

GEORGES KELLENS

Νέοι προσανατολισμοί της αντεγκληματικής προφύλαξης στο Βέλγιο

GUY HOUCHON

Μετα-μοντέρνα Εγκληματολογία, κοινωνικά δίκτυα και κοινωνικά υποκείμενα

HERMAN CONRADIE

Η επιρροή των παραδειγμάτων στην εγκληματολογική σκέψη

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Η ποινική επιστήμη μπροστά στην πρόκληση της ενοποιημένης Ευρώπης

ΑΝΤΩΝΗ ΜΑΓΓΑΝΑ

Τα εγκλήματα κατά της περιουσίας αιτία μιας καθολικής αναμέτρησης;

ΕΦΗ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η αντιμετώπιση του σωφρονιστικού προβλήματος από την ελληνική σωφρονιστική πολιτική: More of the same or the same is different?

ΑΓΛΑΙΑ ΤΡΩΙΑΝΟΥ-ΛΟΥΛΑ

Σκέψεις και προβληματισμοί για τη μη θυματοποίηση των νέων

ΧΑΡΗΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Πολιτικό έγκλημα και κράτος της τυπικής νομιμότητας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εγκλημα και λογοτεχνία. Προλεγόμενα στην κατασκευή ενός αντικειμένου έρευνας

ΤΖΩΡΤΖΗΣ ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ

Η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή. Η αμερικανική περίπτωση - Σύγχρονα δεδομένα

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Κατ'οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική επιτήρηση. Μετεξέλιξη του πανοπτικού σχήματος

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Επιστημονικό Συμπόσιο Ελληνικής εταιρείας εγκληματολογίας:

Η ικανότητα του καταλογισμού

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΚΟΤΣΑΛΗΣ

Νομικές βάσεις της ικανότητας για καταλογισμό στο ελληνικό Π.Δ.

ΚLAUS FOERSTER

Η συμβολή του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα στην κρίση για την ικανότητα προς καταλογισμό

ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΚΚΑΛΗΣ

Η αντιμετώπιση της ικανότητας προς καταλογισμό από τα ελληνικά δικαστήρια

ΑΛΙΚΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Καταλογισμός-Ποινικές, ψυχιατρικές και εγκληματολογικές απόψεις

Βιβλιοκρισίες - Βιβλιοπαρουσιάσεις

Εγκληματολογικά Χρονικά

Διεθνής Επιστημονική κίνηση

Ελληνική Επιστημονική κίνηση

Τρίτο Επιστημονικό Συμπόσιο της Διεθνούς Εταιρείας γαλλοφώνων Εγκληματολόγων

Προπαρασκευαστικό Συμπόσιο του ΙΧ Παγκοσμίου Συνεδρίου του ΟΗΕ (1995) για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών

Νέες Εκδόσεις

Ξενόγλωσσο Τμήμα

Στο εξώφυλλο: «Παράσταση της Νομοθεσίας»

Απόσπασμα τοιχογραφίας του Καπιτωλίου (αίθουσα της Γερουσίας)

ζωγραφισμένη από τον Κωνσταντίνο Μπρουμίδη

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

A PUBLICATION OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

ADMINISTRATIVE COUNCIL OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

Alice YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS	President
Stergios ALEXIADIS	Vice-President
Peter KAKKALIS	Secretary General
Nestor KOURAKIS	Treasurer
Irene FERETI	Secretary
James FARSEDAKIS	Member
Lambros KARAMBELAS	Member
Anthony MANGANAS	Member
Kalliopi SPINELLI	Member

EDITORIAL COMMITTEE

James FARSEDAKIS	Editor
Anthony MANGANAS	Associate Editor
Vasso ARTINOPOULOU	Managing Editor

SCIENTIFIC COMMITTEE

Stergios ALEXIADIS, Department of Law, University of Thessaloniki
Anthony ASTRINAKIS, Department of Sociology, University of Crete
Anthozoe CHAIDOU, Department of Sociology, Panteion University
Dimitris KALOGEROPOULOS, Law School, University of Brussels – National
Centre of Scientific Research, Paris
Aphrodite KOUKOUTSAKI, Department of Sociology, Panteion University
Nestor KOURAKIS, Department of Law, University of Athens
Efi LAMBROPOULOU, Department of Sociology, Panteion University
Alice MARANGOPOULOS, Department of Sociology, Panteion University
John PANOUSSIS, Department of Law, University of Thrace
Kalliopi SPINELLI, Department of Law, University of Athens
Eugene TRIVIZAS, Department of Sociology, University of Reading
Fotini TSALIKOGLU, Department of Psychology, Panteion University
Aglaia TSITSOURA, Law School, University of Brussels – Council of Europe,
Strasbourg
Christina ZARAFONITOY, Department of Sociology, Panteion University

---

Section of Criminology, Department of Sociology,
Panteion University of Social and Political Sciences
136 Syngrou Avenue, GR-17671 Athens, Fax 9223690

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

CONTENTS

JAMES FARSEDAKIS

Editorial

CHRISTIAN DEBUYST

The Responsibilisation in the Context of Treatment of Juvenile Delinquents

DENIS SZABO

Crime and Justice in the Year 2000

GEORGE KELLENS

New Trends in Crime Prevention in Belgium

GUY HOUCHON

Post-modern Criminology, Social Networks and Social Actors

HERMAN CONRADIE

The Influence of Paradigms in Criminological Thought

STERGIOS ALEXIADES

The Penal Science in Front of the European Unification

ANTHONY MANGANAS

Crimes against Property, Cause of a General Conflict?

EFI LAMBROPOULOU

Confronting the Correctional problem in Terms of Greek Penitentiary Policy

AGLAIA TROIANOU-LOULA

Thoughts and Issues to reduce juvenile victimization

CHARIS PAPACHARALAMBOUS

Political Crime and State of Formal Legality

GEORGE NIKOLOPOULOS

Crime and Literature: Preliminary Considerations in the Construction of a Subject for Study

GEORGE PAGOULATOS

The Attitude of Public Opinion Concerning Capital Punishment

EFSTRATIOS PAPATHANASSOPOULOS

House Arrest with Electronical Surveillance. Further Development of the Panoptic Pattern

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

**Symposium organised by the Hellenic Society of Criminology on
Criminal Responsibility. A multidisciplinary approach.**

LEONIDAS KOTSALIS

Law Bases of Penal Responsibility

KLAUS FOERSTER

*The Psychiatric-Expert Contribution to the Judgment of Penal
Responsibility*

PETER KAKKALIS

The Greek Penal Courts Dealing with Penal Responsibility

ALICE YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS

Responsibility: Penal, Psychiatric and Criminological Aspects

Book Reviews

Criminological Chronicle

English Language Section

Summaries

The Activity of the Hellenic Society of Criminology in 1990-1992

French Language Section

On the cover: "Representation of the Legislation"
Fresco painted by Constantine Broumidis
(Washington, Capitol, Hall of the Senate)

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

PUBLICATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

CONSEIL D'ADMINISTRATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

Alice YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS	Président
Stergios ALEXIADIS	Vice-Président
Pierre KAKKALIS	Secrétaire Général
Nestor KOURAKIS	Trésorier
Irène FERETI	Secrétaire
Jacques FARSEDAKIS	Membre
Lambros KARAMBELAS	Membre
Antoine MANGANAS	Membre
Kalliopi SPINELLI	Membre

COMITÉ DE REDACTION

Jacques FARSEDAKIS	Directeur de la Rédaction
Antoine MANGANAS	Directeur Associé
Vasso ARTINOPOULOU	Rédactrice en chef

COMITÉ SCIENTIFIQUE

Stergios ALEXIADIS, Département de Droit, Université de Thessaloniki
Antoine ASTRINAKIS, Département de Sociologie, Université de Crète
Anthozoé CHAIDOU, Département de Sociologie, Université Panteion
Dimitri KALOGEROPOULOS, Faculté de Droit, Université de Bruxelles –
Centre National de la Recherche Scientifique, Paris
Aphrodite KOUKOUTSAKI, Département de Sociologie, Université Panteion
Nestor KOURAKIS, Département de Droit, Université d'Athènes
Efi LAMBROPOULOU, Département de Sociologie, Université Panteion
Alice MARANGOPOULOS, Département de Sociologie, Université Panteion
Jean PANOUSSIS, Département de Droit, Université de Thrace
Kalliopi SPINELLI, Département de Droit, Université d'Athènes
Eugène TRIVIZAS, Département de Sociologie, Université de Reading
Fotini TSALIKOGLOU, Département de Psychologie, Université Panteion
Aglaia TSITSOURA, Faculté de Droit, Université de Bruxelles – Conseil de
l'Europe, Strasbourg
Christine ZARAFONITOY, Département de Sociologie, Université Panteion

Section de Criminologie, Département de Sociologie
Université des Sciences Sociales et Politiques Panteion
136, Avenue Syngrou, GR-17671 Athènes, Fax 9223690

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

TABLE DES MATIÈRES

JACQUES FARSEDAKIS

Editorial

CHRISTIAN DEBUYST

La responsabilisation dans le cadre du traitement des jeunes délinquants

DENIS SZABO

Crime et Justice en l'an 2000

GEORGES KELLENS

Nouvelles orientations de la prophylaxie criminelle en Belgique

GUY HOUCHON

Criminologie post-moderne, réseaux sociaux et acteurs sociaux

HERMAN CONRADIE

L'influence des paradigmes dans la pensée criminologique

STERGIOS ALEXIADES

La science pénale devant la provocation de l'Europe unifiée

ANTOINE MAGANAS

Les infractions contre la propriété cause d'un affrontement généralisé?

EFI LAMBROPOULOU

La politique pénitentiaire grecque face au problème pénitentier: More of the same or the same is different?

AGLAIA TROIANOU-LOULA

Quelques réflexions à propos de la victimisation des jeunes

CHARIS PAPACHARALAMBOUS

Délit politique et État de légalité formelle

GEORGES NIKOLOPOULOS

Crime et littérature: Prolégomènes à la construction d'un objet d'étude

GEORGES PAGOULATOS

L'attitude de l'opinion publique à l'égard de la peine de mort

EFSTRATIOS PAPATHANASSOPOULOS

Détention à domicile sous surveillance électronique. Nouvelle évolution

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

Colloque de la Société hellénique de Criminologie: Capacité de discernement. Une approche multidisciplinaire.

LEONIDAS KOTSALIS

Les bases légales de la capacité de discernement (imputabilité)

KLAUS FOERSTER

La contribution du psychiatre-expert au jugement sur la responsabilité pénale

PIERRE KAKKALIS

Les tribunaux grecs face au problème de l'imputabilité

ALICE YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS

L'imputabilité. Approches pénales, psychiatriques et criminologiques

Revue Bibliographique

Chronique Criminologique

Section en langue anglaise

Section en langue française

Résumés

L'activité de la Société Hellénique de Criminologie en 1990-1992

**Couverture: "Représentation de la Législation"
Fragment de la fresque du Capitole (Salle du Sénat)
peinte par Constantin Broumidis**

NO. 5-10

1990-1992

Διάφορα τεχνικά προβλήματα, καθώς επίσης η ανάγκη αναζήτησης νέου εκδότη, μετά τη λήξη της συμβάσεως με τον προηγούμενο, οδήγησαν αναπόφευκτα στη μεγάλη καθυστέρηση της κυκλοφορίας της Επιθεώρησης. Πιστεύουμε όμως, πως η αναγνώστης του ανά χείρας πολλαπλού τεύχους θα αποζημιωθεί για την αναμονή του, μιά και, εν τω μεταξύ, συσσωρεύθηκε ποικίλη ύλη, πλούσια ποσοτικά και ποιοτικά, που αποτυπώνει τις επιστημονικές δραστηριότητες της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας, των μελών της και των φίλων της, Ελλήνων και ξένων.

Εκτός από τις σημαντικές εισηγήσεις των Καθηγητών Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Klaus Foerster και Λεωνίδα Κοτσαλή και του Προέδρου Εφετών Πέτρου Κακκαλή στο ειδικό Συμπόσιο που οργάνωσε με επιτυχία η Εταιρεία για τα διάφορα ζητήματα που εγείρονται ακόμη και σήμερα σχετικά με την ικανότητα προς καταλογοισμό, καταχωρούνται πολύ αξιόλογα άρθρα, εισηγήσεις και διαλέξεις διακεκριμένων παλαιότερων και νεωτέρων εγκληματολόγων.

Ετσι, στο πλαίσιο της μεταχείρισης των νεαρών παραβατών, ο Καθηγητής Christian Debuyssé εξετάζει την ψυχολογική προοπτική, μέσα από τη μελέτη τεσσάρων ιδεών: της συγκατάθεσης του νέου, της ευθύνης του, της εφαρμογής μιάς σχολικής και επαγγελματικής πολιτικής και, τέλος, του αποκλεισμού μίας σειράς κατηγοριών, υποκειμένων και καταλήγει στη διαπίστωση πως υπάρχει μια ψυχολογιοποίηση του ρόλου των νομικών και των κοινωνικών βαθμίδων.

Στον χώρο της σωφρονιστικής πολιτικής κινείται, από μιά άλλη σκοπιά, και το πόνημα της Εφης Λαμπροπούλου. Εστιάζεται στη μελέτη του σωφρονιστικού προβλήματος στη χώρα μας, ασκεί εποικοδομητική κριτική και διατυπώνει ένα σύνολο προτάσεων για την καλύτερη προσέγγισή του.

Με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον εμφανίζονται οι συμβολές των καθηγητών Denis Szabo, Guy Houchon, Herman Conradie και Στέργιου Αλεξιάδη.

Ο Denis Szabo, στο θεμελιακής σημασίας άρθρο του, βασιζόμενος στην τεράστια πείρα του στον χώρο της Συγκριτικής Εγκληματολογίας, επιχειρεί να προβλέψει τις κύριες τάσεις της παραδοσιακής και νέας εγκληματικότητας σε διεθνές επίπεδο, καθώς επίσης, της κοινωνικής αντίδρασης σ' αυτό, όπως διαγράφονται στον ορίζοντα του 2000.

Ο Guy Houchon, από την πλευρά του, προσπαθεί να συνθέσει τα στοιχεία μιας μετα-μοντέρνας εγκληματολογικής επιστήμης που θα κληθεί να μελετήσει τις φάσεις αλληλεπίδρασης της διαδικασίας εγκληματοποίησης και της εγκληματολογικής διαδικασίας, μέσω της απόρριψης του μεθοδολογικού ατομισμού, αλλά και της μεθοδολογικής ολοκρατίας.

Με τη σειρά του ο Herman Conradie, μετά από μία ιστορική αναφορά στα διάφορα παραδείγματα (προεπιστημονικό, θετικιστικό, ριζοσπαστικού σχετικισμού, φαινομενολογίας), διαπιστώνει την ύπαρξη ενός διχοτομικού τύπου σκέψης στην Εγκληματολογία, πράγμα που είχε αρνητική επίδραση στην ομαλή εξέλιξή της και τονίζει την ανάγκη της υπέρβασης αυτής της κατάστασης, προκειμένου να εξισορροπηθούν οι αντιθέσεις και να βρεθεί ένα νέο πιά επιτυχημένο συνθετικό παράδειγμα.

Ο Καθηγητής Στέργιος Αλεξιάδης πάλι, προσπαθεί να διακρίνει την τύχη και το μέλλον του ελληνικού ποινικού δικαίου, μέσα από την εξέταση των σχέσεων του με το Κοινοτικό ποινικό δίκαιο και διαγράφει τα κοινά χαρακτηριστικά τους και τις διαφοροποιήσεις τους, αλλά και τις αξιολογικές μεταβολές στην εκτίμηση των εννόμων αγαθών, πράγμα που θα επιφέρει αναπόφευκτες ανακατατάξεις τους.

Στον χώρο της πρόληψης της εγκληματικότητας κινούνται οι μελέτες του Georges Kellens και της Αγγλαίας Τρωιάνου-Λουλά. Ο πρώτος, αφού καθορίσει ένα ορισμένο αριθμό προσφάτων γεγονότων που αποτέλεσαν την ευκαιρία πρόκλησης σημαντικών επαναπροσανατολισμών, μας παρουσιάζει τις νέες τάσεις της πρόληψης της εγκληματικότητας στο Βέλγιο, μέσα από μία γλαφυρή εξιστόρηση όλης της πορείας προς την ανάδειξη της σημασίας του τοπικού πλαισίου παρέμβασης. Η δεύτερη διατυπώνει κάποιες απόψεις που μπορούν να συμβάλουν στην πρόληψη της θυματοποίησης των ανηλίκων. Κύριο στόχο του μελετήματός της αποτελεί η έκθεση μιάς, διαφορετικής από τις συνηθισμένες, «μεταφυσικής» θεώρησης του προβλήματος.

Με την επισήμανση του φαινομένου της αύξησης των εγκλημάτων κατά της περιουσίας, καθώς, επίσης, με τη διαπίστωση της ολοένα μεγενθυνόμενης απόστασης μεταξύ «εχόντων» και «μη», ασχολείται ο Καθηγητής Αντώνης Μαγγανάς, διερωτώμενος μήπως αυτή η κατάσταση αποτελεί ένδειξη μιάς διαγραφόμενης καθολικής κοινωνικής αναμέτρησης μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών πολιτών. Παράλληλα, συνεξετάζει ένα ορισμένα αριθμό βασικών παραγόντων που προσδιορίζουν το φαινόμενο που εξετάζει.

Ακολουθούν εξίσου σημαντικές συμβολές νέων επιστημόνων προς τους οποίους, όπως αποδεικνύουν τα γραπτά τους, προσβλέπουμε με εμπιστοσύνη για το μέλλον.

Ετσι, ο Χάρης Παπαχαράλαμπος μας αναπτύσσει τους προβληματισμούς του πάνω στο πολιτικό έγκλημα σ'ένα κράτος τυπικής νομιμότητας κρίνοντας τις παραδοσιακές θεωρίες (υποκειμενικές και αντικειμενι-

κές) ως μονομερείς και ανεπαρκείς για την εξήγηση και αντιμετώπισή του. Βασιζόμενος στα πορίσματα της κοινωνιολογίας του εγκλήματος και της κριτικής θεωρίας περί Κράτους, θεωρεί πώς, γι' αυτό το σκοπό, είναι επαρκής μόνο η σύλληψη του πολιτικού εγκλήματος ως νομιμοποιημένης παρεκκλίνουσας από τον ποινικό νόμο πολιτικής επικοινωνίας.

Από τη σκοπιά του εγκληματολόγου και ταυτόχρονα του ευαίσθητου μελετητή της λογοτεχνίας, εξάλλου, ο Γιώργος Νικολόπουλος επιχειρεί μια διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των εννοιών του εγκλήματος και της λογοτεχνίας, εξετάζοντας, κατά τρόπο πρωτότυπο, τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες μπορεί να μελετηθεί η κατηγορία «έγκλημα» μέσα στο πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου.

Ο Τζώρτζης Παγουλάτος, απ' την πλευρά του, εξετάζει εμπειριστωμένα, με βάση κυρίως βορειοαμερικανικές έρευνες, τη στάση της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή, με αναφορά στα γενικά γνωρίσματα της «κοινής» γνώμης, στο επίπεδο πληροφόρησής της για τη θανατική ποινή και στο ρόλο των Μ.Μ.Ε., στη στάση των ενόρκων έναντι της, καθώς και στις αντιλήψεις της κοινής γνώμης για ζητήματα της ποινικής διαδικασίας.

Τέλος, ο Στράτος Παπαθανασόπουλος παρουσιάζει την κατ'οίκον φυλάκιση με ή χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση και την χαρακτηρίζει, σωστά, ως ένα είδος σύγχρονης μετεξέλιξης του πανοπτικού σχήματος. Ο συγγραφέας αναφέρεται στους σύγχρονους προβληματισμούς σχετικά με τους σκοπούς των στερητικών της ελευθερίας ποινών, τη διεύρυνση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο σωφρονιστικό σύστημα και αναλύει την κατ'οίκον φυλάκιση, εκτιμώντας τα προβλήματα και τους κινδύνους που γεννιούνται από τη χρήση της.

Αλλ' εκτός από τις προαναφερθείσες πολύ ενδιαφέρουσες μελέτες που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα των σύγχρονων εγκληματολογικών προβληματισμών, δεν θα πρέπει να μην εκτιμηθούν κατ' αξίαν οι εκτεταμένες βιβλιοκριτικές παρουσιάσεις που περιλαμβάνονται σ' αυτό το τεύχος. Ιδιαίτερα πρέπει να τονισθεί στο σημείο αυτό η συμβολή του συναδέλφου Αντώνη Μαγγανά, υπευθύνου για τις περισσότερες απ' αυτές.

Πιστεύω πώς, κι αυτή τη φορά, παρά τις αντιξοότητες, το περιοδικό μας επιτέλεσε το χρέος του. Τα περιεχόμενά του ελπίζω πως θα βοηθήσουν στην κατανόηση ορισμένων από τα πιό δύσκολα ζητήματα που αντιμετωπίζει η επιστήμη της Εγκληματολογίας και πως θα γεννήσει και σε άλλους, παλαιούς και νέους εγκληματολόγους, ιδέες και προβληματισμούς που θα θελήσουν να μας καταθέσουν σ' ένα από τα προσεχή τεύχη της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας.

Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ (RESPONSABILISATION) ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΝΕΑΡΩΝ ΠΑΡΑΒΑΤΩΝ* .**

Christian Debuyst

Καθηγητής Εγκληματολογίας στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίν (Louvain-la-Neuve, Βέλγιο)

Με την αναφορά και εξέταση ορισμένων εννοιών ή ιδεών που επανέρχονται περιοδικά, αλλά σταθερά, σε διάφορα κείμενα που ασχολούνται με την μεταχείριση των ανηλικών παραβατών επιχειρείται να διερευνηθεί αν είναι απόλυτα ακριβής η διαπίστωση πως η ψυχολογική προοπτική έχει πλήρως εγκαταλειφθεί προς όφελος μιας προοπτικής κοινωνικής ή νομικής.

*Μετά από την εξέταση τεσσάρων ιδεών: της **συγκατάθεσης** του νέου, της **συνειδητοποίησης** της ευθύνης του, της εφαρμογής μιας **σχολικής και επαγγελματικής πολιτικής**, αλλά και του **αποκλεισμού** μιας σειράς κατηγοριών υποκειμένων (διανοητικά ασθενών ψυχιατρικών περιπτώσεων, τοξικομανών ιδιαίτερα βίαιων) και με παράλληλη διερεύνηση τρόπων αντιμετώπισης (ιδρυματικής –διαφορετικών μορφών– και εξωιδρυματικής), συνάγεται το συμπέρασμα πως το ψυχολογικό συμμετέχει σε αυτό που θα μπορούσε να αποκαλέσει κανείς “επιστροφή στο νόμο”, “επιστροφή στο κοινωνικό”. Θα μπορούσαμε να πούμε πως υπάρχει μια ψυχολογιοποίηση του ρόλου των νομικών ακόμα και των κοινωνικών βαθμίδων.*

Διαβάζοντας κανείς τις σύγχρονες εργασίες πάνω στο πρόβλημα της *Μεταχείρισης των ανηλικών παραβατών*, βλέπει πως οι συγγραφείς υιοθετούν μία προσεκτική στάση. Αυτό οφείλεται κατά ένα μέρος στο γεγονός ότι οι εμπειρίες του παρελθόντος (AICHHORN, REDL, MAKARENKO, MAILLOUX κ.λ.π.) ήταν πολύ συχνά συνδεδεμένες με μία χαρισματική προσωπικότητα ή ομάδα και, συνεπώς, δύσκολα θα μπορούσαν να επαναληφθούν. Απ’την άλλη, η αποτελεσματικότητα κάθε είδους ψυχολογικής μεταχείρισης αμφισβητήθηκε σοβαρά μετά το 1970. Τελικά, πρέπει να παραδεχθούμε πως βρισκόμαστε σήμερα μπροστά σ’ένα κίνημα επαναποικοποίησης, που συμβαδίζει άλλωστε με κάποια βούληση ανάληψης απ’τον ανήλικο της ευθύνης του - αν και αυτός ο όρος μπορεί να πάρει ποικίλες σημασίες στο στόμα εκείνων που τον χρησιμοποιούν¹. Μία ανάγνωση των διαφορετικών μονογραφιών που δημοσιεύθηκαν γύρω στα 1989 και 1990 στο Βέλγιο σχετικά με τους νεαρούς παραβάτες², όπως εξάλλου και τα έργα που αναφέρονται στις “νέες τάσεις” σ’αυτόν τον τομέα, επιβεβαιώνουν την σύνεση και τον πραγματισμό γύρω από την έννοια της “μεταχείρισης”³. Αυτός είναι και ο λόγος που θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο αυτό με την πλατεία του σημασία - ο τρόπος δηλ. να μεταχειριστείς κάποιον ή να συμπεριφερθείς απέναντί του - και όχι με την στενή έννοια που του αποδίδουν οι ειδικοί ψυχολόγοι ή ψυχίατροι.

* Εισήγηση στο Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου (Παρασκευή 10 Μαΐου 1991).

** Μετάφραση: Γιώργος Π. Νικολόπουλος.

Κατά την ανάγνωση αυτών των ντοκουμέντων βλέπουμε να εμφανίζονται ορισμένες έννοιες ή ιδέες που επανέρχονται περιοδικά στα γραπτά και τους λόγους. Τις θεωρούμε ενδιαφέρουσες γιατί αποτελούν το αποτέλεσμα μιας εξέλιξης και γιατί θα μπορούσαμε να οργανώσουμε μ'αυτές (λαμβάνοντάς τις σαν δυναμικά στοιχεία), ένα πίνακα της "μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας" όπως εμφανίζεται σήμερα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, εφ'όσον αναφερόμαστε στο Βέλγιο, πως η ποινική ανηλικότητα επεκτείνεται μέχρι τα 16/18 χρόνια, και πως η νομοθεσία για την παραβατικότητα των νέων δεν προβλέπει μέχρι αυτή την ηλικία κανένα σύστημα ποινών ή κυρώσεων, αλλά μόνο μέτρα που, θεωρητικά τουλάχιστον, θα πρέπει να καθορίζονται απ'το συμφέρον ή το καλό του ανηλικού. Αυτό σημαίνει πως στο Βέλγιο, το πρόβλημα της συνειδητοποίησης της ευθύνης που τίθεται άλλωστε σε όλες τις χώρες, εμφανίζεται ιδιαίτερα διφορούμενο.

Είπαμε λοιπόν, πως ορισμένες έννοιες ή ιδέες επανέρχονται περιοδικά στα κείμενα. Ποιές είναι:

Ξαναβρίσκουμε *κατ'αρχήν* σχεδόν σταθερά την ιδέα πως μία παρέμβαση στο νεαρό προϋποθέτει, κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο, την προσχώρησή του ή αν θέλετε την συμφωνία του. Η αναγκαιότητα αυτής της συμφωνίας φαίνεται γραμμένη μέσα στην ίδια τη λογική της "μεταχείρισης". Αυτό το γεγονός στηρίζεται σε ένα σύνολο διαπιστώσεων που θίγουν συγχρόνως μία πραγματικότητα *κλινική* και μια *ηθική* : δε θεραπεύουμε ποτέ κάποιον παρά τη θέλησή του, δεν αποφασίζουμε για το καλό κάποιου χωρίς να λάβουμε υπ'όψη μας τη γνώμη του γι'αυτό, και, πολύ περισσότερο, εφ'όσον πρόκειται για τιμώρηση: μία ποινή δεν μπορεί να επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα παρά στο μέτρο που είναι αποδεκτή και προσλαμβάνεται ως νόμιμη ή τουλάχιστον, ως κατανοητή.

Μία *δεύτερη ιδέα*, που φαίνεται εξίσου κεντρική σήμερα, είναι, όπως ήδη αναφέραμε, η *συνειδητοποίηση της ευθύνης* απ'τον νεαρό. Πρόκειται δηλ. εδώ για τη δυσκολία να θεωρήσουμε και να μεταχειρισθούμε το νέο ως "ανίκανο διάκρισης" (και κατά συνέπεια, ως "ανεύθυνος") μέχρι μία ηλικία που, στο Βέλγιο, μπορεί να φθάσει ως τα 18. Αυτή η έλλειψη ευθύνης δεν γίνεται εύκολα αποδεκτή ούτε από το κοινωνικό περιβάλλον, ούτε από το ενδεχόμενο θύμα, ούτε κι απ'τον ίδιο το νέο. Υπάρχει επομένως εδώ ένα πρόβλημα *ψυχολογικό* αλλά και *γενικότερης πολιτικής*, που τίθεται προφανώς ιδιαίτερα στο Βέλγιο.

Μία *τρίτη ιδέα*, που εξίσου επανέρχεται στα περισσότερα κείμενα, είναι η σπουδαιότητα που αποκτά, σε κάθε μεταχείριση νεαρών παραβατών, η εφαρμογή μιας *σχολικής και επαγγελματικής πολιτικής*. Μπορούμε να πούμε ότι κατά την περίοδο 1950-1960 το ενδιαφέρον είχε επικεντρωθεί στην οικογένεια, τις διαταραχές των οικογενειακών δεσμών και την σχέση τους με την παραβατικότητα. Εδώ και είκοσι χρόνια, το σημείο σύγκλισης των προβληματικών εντοπίζεται στο *σχολείο* και στο πρόβλημα που θέτει η *μετάβαση απ'το σχολείο στις επαγγελματικές υποχρεώσεις*,

και τούτο αναμφίβολα για διαφορετικές αιτίες, απ'τις οποίες σημαντικότερη φαίνεται να είναι εκείνη που θεωρεί το σχολείο και τη σχολική προσαρμογή σαν την μεταβλητή εκείνη που είναι περισσότερο συνδεδεμένη με την παραβατικότητα. Αυτό γίνεται κατανοητό, μια και το υποκείμενο βρίσκεται τη στιγμή εκείνη - για πρώτη φορά στη ζωή του - αντιμέτωπο με κοινωνικές υποχρεώσεις.

Τέλος, βλέπουμε επίσης να εμφανίζεται μια *τέταρτη ιδέα*, που είναι πολύ περισσότερο μια *διαπίστωση*, η οποία έρχεται μάλλον σαν συνέπεια όσων προηγήθηκαν: αφορά τον *αποκλεισμό* (exclusion) μιας σειράς κατηγοριών υποκειμένων. Στο μεγαλύτερο μέρος των κειμένων που διαβάζουμε αποκλείονται πράγματι από τη "μεταχείριση" τρεις ή τέσσερις κατηγορίες: οι διανοητικά ασθενείς, οι ψυχιατρικές περιπτώσεις, οι αποδεδειγμένα ναρκομανείς και, τις περισσότερες φορές, τα υποκείμενα που παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα ιδιαίτερης βιαιότητας. Τούτο σημαίνει πως, αυτές οι τρεις ή τέσσερις κατηγορίες, παρουσιάζουν ένα ειδικό πρόβλημα που δικαιολογεί την αντιμετώπισή τους έξω από τα πλαίσια της κανονικής προβληματικής. Αυτά τα τέσσερα σημεία θα συγκροτήσουν το διάγραμμα ανάπτυξης που πρόκειται ν'ακολουθήσουμε, επιμένοντας ιδιαίτερα στα τρία πρώτα, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν αλληλοεπιδράσεις. Θα προχωρήσουμε μ'ένα τρόπο κάπως τεχνητό, με την έννοια ότι θα επωφεληθούμε απ'αυτά τα σημεία για ν'ασχοληθούμε συγχρόνως και με ορισμένους τύπους μέτρων. Έτσι, για το πρώτο σημείο, που αναφέρεται στη *συμφωνία του υποκειμένου*, τα μέτρα που θα μας αποσχολήσουν προϋποθέτουν την παραμονή ενός υποκειμένου σε ίδρυμα - ένα τύπο μέτρων δηλ. που δεν αποσπά εύκολα την συγκατάθεση. Όταν θ'ασχοληθούμε με το δεύτερο σημείο, την *συνειδητοποίηση της ευθύνης*, θα μας απασχολήσουν περισσότερο πρόσφατοι τύποι μέτρων, όπου η συμφωνία είναι κατά κάποιο τρόπο δεδομένη: δηλ. τη *διαμεσολάβηση* (mediation) ή την *εργασία προς όφελος της κοινότητας*, στις οποίες αυτό που ονομάσαμε "συνειδητοποίηση της ευθύνης" εμφανίζεται ως ουσιώδης μοχλός. Αυτός ο τρόπος οργάνωσης του θέματός μας παρουσιάζει το πλεονέκτημα ότι τοποθετεί αυτές τις έννοιες της συγκατάθεσης ή της συνειδητοποίησης της ευθύνης σε συγκεκριμένα πλαίσια.

1. Η συγκατάθεση του νέου

Ας ξεκινήσουμε από το πρώτο σημείο: την ανάγκη απόσπασης της συγκατάθεσης του νέου, ώστε να επιτευχθεί κατά κάποιο τρόπο η *συμμετοχή* του στη μεταχείριση που του προτείνεται ή του επιβάλλεται.

Αυτό που έχει αναγνωρισθεί, και έχουμε ήδη αναφέρει, είναι πως, απ'τη στιγμή που έχει μια ορισμένη ηλικία, το καλό του ανηλίκου δεν αποφασίζεται εν αγνοία του (εκεί τουλάχιστον που - όπως στο Βέλγιο - η έμφαση δίνεται στο "καλό του παιδιού"). Η θέση αυτή υποστηρίζεται απ'το γεγονός ότι ο ανήλικος έχει δικαιώματα που πρέπει ν'αναγνωρισθούν, ότι

είναι μ'άλλα λόγια ένα *υποκειμένο*, και πως αυτό που χαρακτηρίζει ένα υποκειμένο είναι ότι πέρα απ'τους ποικίλους ετεροπροσδιορισμούς που υπεισέρχονται στη συγκρότησή του (βιολογικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς), αυτοκαθορίζεται ως *συνείδηση* ικανή να έχει σχέδια και να δίνει στη ζωή του μια κάποια συνοχή. Είναι σημαντικό επομένως να αποβεί η μεταχείριση συνεκτική σε σχέση με το βίωμα του υποκειμένου και, γι αυτό, ενδιαφέρει να προκληθεί μια κάποια προσχώρηση ή ένας τρόπος κατανόησης και αποδοχής της "μεταχείρισης" απ'τη μεριά του υποκειμένου.

Πώς εκφράζεται όμως ο υπολογισμός αυτής της ανάγκης απόσπασης της συγκατάθεσης του νέου στη "μεταχείρισή" του;

Είπαμε ότι θα περιοριστούμε στα μέτρα εκείνα που συνεπάγονται τη διαμονή ή την τοποθέτηση του νέου σε κάποιο ίδρυμα, γιατί σ'αυτή την περίπτωση αντιμετωπίζουμε πάντοτε μια κάποια αντιπαράθεση με την ιδέα της ελευθερίας, έτσι ώστε το μέτρο αυτό να εμφανίζει μια όψη "επιβολής".

Είναι σημαντικό, κατ'αρχή, ν'αναλογισθούμε λίγο τί είναι και τί αντιπροσωπεύει το ίδρυμα. Το ίδρυμα συγγενεύει με τη φυλακή ή, σε κάθε περίπτωση, με τα μέτρα καταστολής. Έχει όμως και κάτι άλλο: είναι εξίσου ένας τόπος κλειστός, όπου μπορεί να τηρήσει κανείς μια κάποια απόσταση σε σχέση με τις πιέσεις που ασκεί ο εξωτερικός κόσμος (οι οποίες γίνονται μερικές φορές δυσβάσταχτες) και τις συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκεται - ένας τόπος δηλ. που τέτοια προβλήματα μπορούν να επιλυθούν. Το ίδρυμα επομένως έχει τη δυνατότητα να συγκροτείται απ'αυτές τις δύο πραγματικότητες και μπορεί να πει κανείς πως, στο μέτρο που τοποθετείται κανείς σ'αυτό το "ανάμεσα", μπορεί ν'αποσπαθεί η συγκατάθεση του νέου ή πως μπορεί ν'αναδειχθεί κάποιος τρόπος κατανόησης του ιδρύματος απ'το υποκειμένο.

Διαλέξαμε επίτηδες δυο τύπους ιδρυμάτων που τοποθετούνται στα δύο άκρα του "θεσμικού διηνεκούς": απ'τη μιά, ένα ίδρυμα που το νόημά του είναι να επιτρέψει στους νέους να απομακρυνθούν με δική τους πρωτοβουλία από μια σύγκρουση που δεν αντέχουν πλέον - είναι τα *κέντρα για την αντιμετώπιση των κρίσεων (centres de crises)* απ'την άλλη, ιδρύματα για νέους που ο εγκλεισμός τους σ'αυτά πηγάζει από ένα αίτημα της κοινωνικής ομάδας, η οποία δεν αντέχει πλέον την ανησυχητική συμπεριφορά του νέου - είναι τα *ιδρύματα μεγίστης ασφάλειας*.

α) Το ίδρυμα ως τόπος επιλογής του νέου, μέσα στο οποίο μπορεί να αντιμετωπισθεί μια δύσκολα ανεκτή κρίση.

Πρόκειται γι αυτά που μια εποχή (1975-1985) αποκαλούσαν *κέντρα κρίσεων*, μέσα στα οποία προβλεπόταν, για πολλή περιορισμένη χρονική διάρκεια (10-15 ημέρες), η φιλοξενία των ανηλίκων και η σύναψη σχέσεων με την ομάδα των υπευθύνων. Πρόκειται για ένα "τόπο βραχυπρόθεσμης υποδοχής" για νέους που βρίσκονται σε σύγκρουση με το περιβάλλον που ζουν, το έχουν εγκαταλείψει και δεν ξέρουν πού να πάνε. Θεωρώ χρήσιμο να δούμε τί αντιπροσωπεύουν αυτά τα ιδρύματα και σε ποιές ανάγκες θέλουν ν'ανταποκριθούν.

Ένα από τα πρώτα “κέντρα κρίσης” των Βρυξελλών, “η Κόκκινη Πόρτα”⁴, αυτοπροσδιορίζεται με τον ακόλουθο τρόπο: “ η κοινότητά μας υποδοχής και φιλοξενίας είναι ανοικτή 24 ώρες το 24ωρο σε νέους κάτω από 22 χρόνων, που βρίσκονται σε κατάσταση ρήξης με το περιβάλλον τους, και διάλεξαν ελεύθερα να έρθουν και να διαμείνουν εδώ ... Αυτός ο τόπος φιλοδοξεί να συμβάλλει στην απαραίτητη “εκτόνωση της πίεσης” (décompression) των νέων σε φάση ρήξης, τη διαλεύκανση της κατάστασής τους και τη δυνατότητα προβολής των προσωπικών επιλογών τους ... Ο νέος, στο πλαίσιο αυτού του περιβάλλοντος, θα πρέπει ν’αποδεχθεί μια μορφή σύμβασης. Η ομάδα θα τον υποστηρίζει αλλά δεν θα προβεί σε κανένα διάβημα αντ’αυτού. Δεν θ’αναληφθεί καμία επαφή με τις “αρχές” χωρίς την τυπική συγκατάθεσή του”.

Έχουμε δηλαδή ένα ίδρυμα που οργανώνει συγχρόνως τη διανομή και την υποστήριξη και αποβλέπει στην επίλυση μιας οξυμμένης συγκρουσιακής κατάστασης, και τούτο ουσιαστικά ύστερα από αίτηση του ανήλικου και με σεβασμό στην άποψή του - με την έννοια ότι κάθε διάβημα στις αρχές γίνεται μόνο μέσω της συγκατάθεσής του. Πρόκειται επομένως για τη θέσπιση μιας “υπηρεσίας” που φιλοδοξεί να βρίσκεται έξω από το οργανωτικό σύστημα της δικαιοσύνης, στην οποία ο ανήλικος απευθύνεται εκούσια, και η οποία συνιστά μεν για τον ανήλικο ένα “προστατευτικό” περιβάλλον αλλά, απ’την άλλη, προσπαθεί να του προβάλλει ορισμένες απαιτήσεις - με την έννοια ότι, εάν υπάρχει πραγματικά βοήθεια και υποστήριξη, η πρωτοβουλία και τα διαβήματα που ενδιαφέρει να γίνουν για την επίλυση των δυσκολιών επιφορτίζουν τον ανήλικο. Βλέπουμε πως εμφανίζεται και εδώ επίσης η έννοια της “ανάληψης της ευθύνης” απ’το νέο - απ’την άποψη ότι πρέπει να προβεί ο ίδιος στα απαραίτητα διαβήματα για την επίλυση των διαφορών.

Αυτή ήταν η αρχική τοποθέτηση που είχε υιοθετηθεί απ’την ομάδα της “Κόκκινης Πόρτας”. Αντιλαμβανόμαστε βέβαια τις δυσκολίες που μπορούν να εμφανιστούν όταν δεν είναι πια ο ίδιος ο νέος που έρχεται οικειοθελώς και από μόνος του, αλλά τον στέλνει ο δικαστής ανηλίκων. Εδώ βρίσκεται μία από τις δυσκολίες που θα εμφανισθεί στη συνέχεια και εντοπίζεται γύρω από την έννοια της “συγκατάθεσης” που δίνεται από τους νέους.

Δεν θα επιμείνουμε σ’αυτό το ζήτημα.

Αυτό το πρώτο παράδειγμα τοποθετείται στο ένα άκρο του “θεσμικού διηνεκούς”.

β) Τα κλειστά ιδρύματα μεγίστης ασφαλείας.

Περνάμε τώρα στο άλλο άκρο, όπου βρίσκονται τα κλειστά ιδρύματα μεγίστης ασφαλείας που ανήκουν στους κρατικούς θεσμούς προστασίας της νεότητας, και στα οποία ο νέος στέλλεται χωρίς τη θέλησή του, στο πλαίσιο δηλ. ενός μέτρου ασφαλείας.

Αυτός ο τύπος ιδρύματος είναι μάλλον εξαιρετικός στο Βέλγιο, με την έννοια ότι ο νόμος για την προστασία της νεότητας δεν προβλέπει για τους ανηλικούς παρά μέτρα που αποβλέπουν ουσιαστικά στο καλό του

παιδιού και κατά συνέπεια η σημασία τους είναι κυρίως *ψυχοκοινωνική*.

Η θέσπιση ιδρυμάτων ασφαλείας χρονολογείται από το 1981 και περιλαμβάνει δύο τμήματα με ικανότητα υποδοχής 10 ανηλίκων, από 14-18 χρόνων το καθένα. Πρόκειται επομένως για μικρά ιδρύματα.

Οι δικαιολογητικοί λόγοι που προβλήθηκαν εκείνη την εποχή για τη δημιουργία αυτών των ιδρυμάτων οφείλονταν:

α) σε μια ισχυρότατη πίεση της κοινής γνώμης, η οποία δύσκολα μπορούσε ν'ανεχθεί το γεγονός, ότι σοβαροί ανήλικοι εγκληματίες 16,17 και 18 χρονών δεν μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο εγκλεισμού για λόγους ασφαλείας, και

β) Κατά την ίδια λογική, οι δικαστές ανηλίκων διαμαρτύρονταν που δεν υπήρχε ένας τόπος ώστε να μπορούν ν'αντιδρούν στις περιπτώσεις που κρίνονταν "κοινωνικά επικίνδυνες", λαμβάνοντας ένα μέτρο που δεν θα μπορούσε ν'ανατραπεί, και ζητούσαν, κατ'επέκταση, ένα κατάσταση απ'όπου δεν θα μπορούσε κανείς να διαφύγει. Εξάσκησαν έτσι συγχρόως μια πίεση κοινωνική και μια πίεση δικαστική.

Σ'ένα δεύτερο στάδιο προτάθηκαν *δικαιολογητικοί λόγοι παιδαγωγικής και ψυχολογικής φύσεως*. Τους συναντάμε στα ντοκουμέντα που παρουσιάστηκαν από τη διεύθυνση αυτών των καταστημάτων στη διάρκεια μιας ημερίδας μελέτης (1989-1990). Αυτοί οι δικαιολογητικοί λόγοι είναι ενδιαφέροντες γιατί ξαναβρίσκουμε στη βάση τους τη σύνεση και τον πραγματισμό που αναφέραμε στην αρχή: άρνηση αποδοχής κάποιων εκπαιδευτικών δογμάτων, αλλά και υπολογισμός των "βιωμένων καταστάσεων" κάτω απ'το φως της θεωρίας. Κατ'αυτό τον τρόπο απέβλεπαν στην προσχώρηση του ανηλίκου στο πρόγραμμα επανένταξης του κλειστού ιδρύματος. Επιβεβαιώνεται άλλωστε, απ'αυτή την άποψη, η αρχή που ήδη αναφέραμε, σύμφωνα με την οποία ο ανήλικος δεν είναι ένα "αντικείμενο" που χειραγωγείται και "κατευθύνεται", αλλά ένα υποκείμενο ικανό να κατανοήσει και να προσχωρήσει σε προγράμματα που αφορούν τόσο το ίδιο όσο και το κοινωνικό σώμα.

Από ποιά στοιχεία όμως συγκροτείται η γενική οπτική αυτών των προγραμμάτων;⁵

Εκείνο που φαίνεται πρωταρχικά σημαντικό είναι η αναγνώριση του γεγονότος πως ο ανήλικος διέπραξε παραβατικές πράξεις και πως ταυτίσθηκε σαν δράστης τους, πράγμα που αποτελεί μια πραγματικότητα. Επιβάλλεται πράγματι να παραδεχθούμε αυτή την ταυτοποίηση ή αυτό τον χαρακτηρισμό του ανηλίκου σε σχέση με την παραβατική πράξη του, διότι είναι σημαντικό να την επωμισθεί. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως θάπρεπε να παραπλανηθούμε απ'το παραβατικό παρελθόν του, αλλά εκείνο που ενδιαφέρει είναι να το επωμισθεί ο ανήλικος, γιατί διαφορετικά ο εγκλεισμός θα έχανε το νόημά του, θα απέβαινε ακατανόητος και για το ίδιο το υποκείμενο. Εμφανίζεται έτσι μια αντίθεση προς κάθε τί που θα μπορούσε να αποκρύψει, μέσα στο πλαίσιο μιας ψυχολογικής ή ψυχοκοινωνικής μεταχείρισης, αυτή την ευθύνη των παραβατικών "γεγονότων"

και, ανάμεσα σ'άλλα (και τούτο λέγεται ρητά), εκδηλώνεται επίσης μια αντίθετη σε κάθε ιδέα οικογενειακής θεραπείας, η οποία θα οδηγούσε στο συμπέρασμα πως η ομάδα (οικογενειακή) είναι παθολογική και κατ'επέκταση εκείνη είναι που θα έπρεπε να υποβληθεί σε μεταχείριση.

Μ'άλλα λόγια (και επανερχόμαστε εδώ στο κείμενο), το ίδρυμα δεν αμφισβητεί τη διαδικασία που οδήγησε δικαστικά στον χαρακτηρισμό του ανηλίκου ως παραβάτη. Δέχεται την ανάληψη της πράξης απ'τον ανήλικο, χαρακτηρίζει τους γονείς ως υγιείς, και τους ορίζει συνεταιίρους στην επανένταξή του (ή έστω, ως βασικούς συντελεστές σ'αυτή). Σε σχέση λοιπόν με τους γονείς το ίδρυμα θέλει να είναι σαφές: δεν επιθυμεί να θεωρήσει την οικογένεια παθολογική και συγχρόνως αρνείται να υποκατασταθεί στο φυσικό περιβάλλον του ανηλίκου.

Συναντάμε λοιπόν συνδυασμένες, αφενός μεν την ανάγκη απόσπασης της συγκατάθεσης του ανηλίκου σε σχέση με το πρόγραμμα που θα εκπονηθεί (θα μπορούσαμε σχεδόν να πούμε: τη συγκατάθεσή του για τον εγκλεισμό), και αφετέρου την ανέλιξη μιας διαδικασίας συνειδητοποίησης της ευθύνης που θα επιτρέψει την υπέρβαση αυτής της εμπειρίας και της εικόνας του παραβάτη.

Υπάρχει λοιπόν εδώ ένας λόγος ψυχολογικός ή ψυχο-πολιτικός, που παρουσιάζει κάποια μεγάλη συνοχή και που συναντάμε επίσης στα μέτρα μεταχείρισης σε ανοικτό περιβάλλον, όπως π.χ. τις εργασίες προς όφελος της κοινότητας.

Σε τί συνίσταται όμως αυτό καθ'εαυτό το *παιδαγωγικό πρόγραμμα* έτσι όπως συγκεκριμενοποιείται;

Δεν θα προχωρήσω σε λεπτομέρειες. Θα πούμε απλά πως προβλέπει μια περίοδο υποδοχής, παρατήρησης (οκτώ εβδομάδες) και μεταχείρισης (που επικεντρώνεται βασικά σε αθλητικές δραστηριότητες). Μετά δέκα εβδομάδες μπορεί να ξεκινήσει κανείς ένα πρόγραμμα "πλαισιωμένων εξόδων", κατόπιν "αυτόνομων εξόδων", ύστερα αδειών. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που συνδέεται με την έξοδο αφορά προφανώς τη σχολική ή/και την επαγγελματική επανένταξη και τη συγκρότηση ενός περιβάλλοντος υποστήριξης.

Πάνω σ'αυτό προτάθηκε το 1990 ένα σχέδιο: η σύσταση μιας "κεραίας" (antenne), δηλ. ενός σπιτιού υποδοχής που θ'αποτελούσε αφενός μεν μια ενδιάμεση φάση ανάμεσα σ'ένα κλειστό καθεστώς και τη ζωή σ'ένα εξωτερικό πλαίσιο, και αφετέρου ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο θα μπορούσε ν'αναπτυχθεί κάποια "πλαισιωμένη" επαγγελματική εμπειρία, ιδιαίτερα σε σχέση με μικρές επιχειρήσεις οικογενειακού χαρακτήρα, με την επίβλεψη της παιδαγωγικής ομάδας. Πρόκειται - αναφέρει το κείμενο - πολύ λιγότερο για την αναζήτηση μιας επαγγελματικής κατάρτισης απ'ότι, κυρίως, για μια κοινωνική σταθεροποίηση του ανηλίκου. Συναντάμε έτσι την οργάνωση ενός συστήματος που μας παραπέμπει στο τελευταίο σημείο της παρουσίας μας, δηλ. τα προβλήματα που συνδέονται με τη σχολική και επαγγελματική κατάρτιση.

Θεωρούμε περιττό να συνεχίσουμε Πήραμε ήδη δύο ακραίες περιπτώσεις. Και οι δύο αποτελούν απαντήσεις σε πολύ διαφορετικές προβληματικές (ίσως και αντίθετες μεταξύ τους), βρίσκουν όμως, τόσο η μία όσο και η άλλη, κάποιο έρεισμα στην πραγματικότητα - με την έννοια ότι η πρώτη ανταποκρίνεται σ'ένα αίτημα του νέου που βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης, και η δεύτερη απαντά στο αίτημα του κοινωνικού σώματος για ένα νέο που προσλαμβάνεται ως "επικίνδυνος", και στον οποίο, σύμφωνα με το κείμενο, πρέπει να υπενθυμίσουμε επιτακτικά τί σημαίνει νόμος.

2. Η αναφορά στην έννοια της συνειδητοποίησης της ευθύνης

Είδαμε ήδη πόσο κεντρική είναι η έννοια της συνειδητοποίησης της ευθύνης από τους νεαρούς παραβάτες στο πλαίσιο της μεταχείρισής τους.

Αυτή η παιδαγωγική της "υπευθυνοποίησης" εμφανίστηκε ιδιαίτερα καθαρά στο Βέλγιο με μία καινούργια μορφή μέτρων που εφαρμόζονται σε ελεύθερο περιβάλλον και έχουν επιβληθεί εδώ και μία εικοσαετία (ανάλογα με τις χώρες) ως εναλλακτική μορφή μεταχείρισης σε σχέση με την ιδρυματοποίηση: είναι αφ'ενός μεν η *διαμεσολάβηση (MEDIATION)* κι αφ'ετέρου η *εργασία προς όφελος της κοινότητας*.

Έτσι λοιπόν αφού μιλήσαμε στην πρώτη παράγραφο για τα ιδρύματα - χρησιμοποιώντας δύο ακραία παραδείγματα που εφαρμόζονται στη "Μεταχείριση της παραβατικότητας" και τα οποία μας επέτρεψαν να προσδιορίσουμε τα ψυχο-κοινωνικο-πολιτικά υποστηρίγματα όπως προκύπτουν μέσα από σημερινά κείμενα, θα δούμε στη συνέχεια δύο μέτρα που μας επιτρέπουν ν'αποφύγουμε την ιδρυματοποίηση, αλλά που μας θέτουν ωστόσο τον ίδιο τύπο ερωτημάτων σχετικά με τις ψυχολογικές θεωρίες στις οποίες σιωπηρά παραπέμπουν.

Δεν θεωρούμε απαραίτητο να περιγράψουμε εκτεταμένα αυτά τα δύο μέτρα, για τα οποία εξάλλου υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία. Μπορούμε να πούμε ότι η γενική ιδέα είναι το αίτημα αποκατάστασης απ'το νέο της ζημιάς που προξένησε (στο μέτρο του δυνατού), επιχειρώντας κατ'αυτόν τον τρόπο μιά συνδιαλλαγή με το θύμα. Όσο ενδιαφέροντα κι αν είναι αυτά τα δύο μέτρα, θα ήθελα ωστόσο να τα αντιπαραθέσω μεταξύ τους, γιατί, μου φαίνεται, συνιστούν δύο τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος της υπευθυνοποίησης που συνδέονται με διαφορετικές πρακτικές και, πιθανόν, με διαφορετικές νομικές παραδόσεις. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η έμφαση μπορεί να δοθεί είτε στην έννοια της συγκατάθεσης και της συνδιαλλαγής είτε στην έννοια της αποκατάστασης της ζημιάς. Όταν μιλάμε για διαμεσολάβηση η έμφαση δίδεται πρωταρχικά στην έννοια της *συγκατάθεσης*. Όταν πρόκειται για εργασίες προς όφελος της κοινότητας η έμφαση δίδεται ιδιαίτερα στην έννοια της *αποκατάστασης*.

α) για τη διαμεσολάβηση

Ας ξεκινήσουμε με τη διαμεσολάβηση και ιδιαίτερα με τον τρόπο που

εφαρμόστηκε απ'τους γερμανούς (βλ. μεταξύ άλλων την εμπειρία της Κολωνίας, μοντέλο "DIE WAAGE", (1990), ο οποίος μου φαίνεται εξαιρετικά ενδιαφέρον⁶.

Ξέρουμε ότι η διαμεσολάβηση βασίζεται στην επιχείρηση μιας συνάντησης ανάμεσα στο δράστη και το θύμα και, σύμφωνα με τον συγγραφέα που περιγράφει την εμπειρία της Κολωνίας, "η αποφασιστική στιγμή της διευθέτησης της σύγκρουσης είναι λιγότερο το αποτέλεσμα των συμβάσεων αποκατάστασης της ζημίας και πολύ περισσότερο η ίδια η διαδικασία διαμεσολάβησης, στην οποία ο δράστης και το θύμα συμμετέχουν ενεργά ξαναβρίσκοντας την αυτονομία και την αρμοδιότητα της δράσης, οι οποίες εξαφανίζονται στην κλασική ποινική δίκη" (όπως εξάλλου και στις διαδικασίες εκείνες που ο δικαστής προσδιορίζει πού βρίσκεται το "καλό" του ανηλίκου). Αυτή η ιδέα βασίζεται στο γεγονός ότι, σε μερικές νομοθεσίες, δεν επιβάλλεται ποινή για παραβάσεις των διατάξεων για την ιδιοκτησία και τα περιουσιακά αγαθά εάν ο δράστης αποκαταστήσει τη ζημιά προτού λάβουν γνώση οι δικωτικές αρχές ή εάν έχει συμβατική υποχρέωση να το πράξει. Σύμφωνα μάλιστα με ορισμένες νομοθεσίες, σ'αυτή την περίπτωση το Κράτος δεν έχει πλέον το δικαίωμα δίωξης.

Έχοντας ως αφετηρία την εμπειρία της Κολωνίας, θεωρώ σημαντικό να προσδιορίσουμε, υπό τη μορφή διαπιστώσεων, τις αναγκαίες προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν ώστε να μπορεί να λάβει χώρα ένας τέτοιος τρόπος επίλυσης των συγκρούσεων:

— απ'τη μιά μεριά, η διαδικασία αυτή είναι παρα-δικαστική με την έννοια ότι η Εισαγγελία είναι εκείνη που παραπέμπει σε μιά ιδιωτική κοινωνική υπηρεσία, η οποία εμφανίζει ταυτόχρονα ενδιαφέρον αλλά και επαγγελματική αρμοδιότητα ώστε να φέρει σε πέρας αυτό τον τύπο επίλυσης των διαφορών (αυτή η υπηρεσία επιχορηγείται κατά ένα μέρος από ένα ιδιωτικό οργανισμό, κατά ένα άλλο μέρος από την πόλη, καθώς επίσης και από το Κρατίδιο-LAND). Βρισκόμαστε επομένως μπροστά σ'ένα *ουδέτερο διαπραγματευτή (NEGOCIATEUR NEUTRE)*: που δεν ανήκει δηλαδή ούτε στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ούτε στις οργανώσεις προάσπισης των συμφερόντων των θυμάτων, ούτε σ'εκείνες που συντρέχουν τους παραβάτες:

— απ'την άλλη, βρισκόμαστε μπροστά σε μιά διαπραγμάτευση, στο πλαίσιο της οποίας τα δύο μέρη έχουν τη δυνατότητα να μιλήσουν για τα συναισθημάτα τους, τις δυσκολίες τους, για ότι νοιώθουν το ένα προς το άλλο, έτσι ώστε να έχει καθένα τους την εντύπωση ότι μπορεί να εκφράσει την άποψή του και, συχνά, ότι μπορεί να γίνει κατανοητό απ'το άλλο (ακόμα κι αν δεν επιδοκιμάζεται η στάση του). Εκείνος δηλ. που παρέβη τον κανόνα δεν ταυτίζεται εξ'υπαρχής με την ιδιότητα του παραβάτη. Έτσι μπορούν να γίνουν αντιληπτές οι δυσκολίες του ανηλίκου, οι προγενέστερες αδικίες που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τον έφεραν στη θέση του θύματος (ή που εισέπραξε σαν θύμα).

Αυτό μου φαίνεται σημαντικό γιατί - όπως κατ'επανάληψη έχουμε πει -

μπορεί να θεωρήσει κανείς πως, στο πεδίο της συνειδητοποίησης της ευθύνης, ένα υποκείμενο δεν παραδέχεται την ευθύνη του παρά στο μέτρο που η κοινωνική ομάδα (και ενδεχομένως το σύστημα απονομής δικαιοσύνης) δεν παραλείπει ν'αναγνωρίσει τη δική του. Έτσι όπως περιγράφουμε αυτή τη σχέση μας παραπέμπει αναμφισβήτητα σε μία διαμεσολάβηση, ταυτόχρονα όμως και σε μια εμπειρία δικαιοσύνης ή μία εμπειρία επιείκειας προτού να γίνει μια εμπειρία συνειδητοποίησης της ευθύνης. Αυτή η τελευταία δεν επέρχεται παρά σ'ένα δεύτερο στάδιο.

— Τέλος, η ανταπόδοση θα πρέπει να εμφανίζεται δίκαιη και για τα δύο μέρη. Μπορεί να συμφωνήσει κανείς με τους συγγραφείς ότι μία τέτοια διαδικασία είναι πολύ λιγότερο στιγματιστική για τα μέρη· τα θίγει λιγότερο σ'αυτό που θα μπορούσε να ονομάσει κανείς "εικόνα των υποκειμένων για τον εαυτό τους". Επί πλέον, αυτή η ενεργός συμμετοχή κι αυτή η αυτονομία του δράστη και του θύματος δείχνουν πως, στο εσωτερικό μιας τέτοιας διαδικασίας, "η υποτιθέμενη ανάγκη τιμώρησης που προβάλλει εκ μέρους του πληθυσμού αποτελεί μάλλον ένα μύθο των νομικών " και πως το θύμα εμφανίζεται οικειοθελώς με διάθεση κατανόησης.

Στην (πρώην Δυτική) Γερμανία μία τέτοια διαδικασία διαπραγμάτευσης θα μπορούσε να ενδιαφέρει το 20% με 30% των υποθέσεων που χειρίζεται η Εισαγγελία (αφού αποκλείσουμε τις περιπτώσεις όπου η έλλειψη σοβαρής βλάβης θα τις οδηγούσε έτσι κι αλλιώς στο αρχείο), και απ' αυτές, υπάρχουν περισσότερες απ'το 80% στις οποίες δράστες και θύματα συμφωνούν να ακολουθήσουν μια παρόμοια διαδικασία.

Αυτό που μας φαίνεται ενδιαφέρον εδώ δεν είναι μόνο το γεγονός ότι πρόκειται - όπως λέει ο συγγραφέας - για το ότι ανοίγει έτσι ένας τρίτος δρόμος στην ποινική δικαιοσύνη: ούτε καταστολή, ούτε επανένταξη, αλλά διαπραγμάτευση. Είναι επίσης γιατί αυτός ο δρόμος, όπως ακολουθήθηκε στην Κολωνία, φαίνεται να εφαρμόζει μία αρχή εφαρμοστέα σ'όλους τους τομείς και, μεταξύ άλλων, και σ'εκείνον της παραβατικότητας: ότι δηλαδή στην επίδειξη μιας συμπεριφοράς που φαίνεται αξιόποινη, κανένα υποκείμενο δεν παραδέχεται την ευθύνη του παρά μόνο αν μπόρεσε να εκφράσει τις δικές του ενστάσεις, τις δικές του δυσκολίες, και αν σχηματίσει επίσης την εντύπωση πως η άποψή του λαμβάνεται εξίσου υπόψη. Ξαναβρίσκουμε δηλαδή εδώ αυτή τη σημαντική έννοια της επικέντρωσης/απόκλισης (CENTRATION/DECENTRATION) που ανέπτυξε ο J.PIAGET, η οποία θα μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής στο πεδίο που μας ενδιαφέρει: δεν καταφέρνει κανείς να αποκλίνει σε σχέση με την οπτική του γωνία (να εγκαταλείψει, δηλαδή, τις προσωπικές του αιτιολογήσεις), παρά στο μέτρο που μπόρεσε να τις εκφράσει, που ακούστηκε, και, κατά συνέπεια, έγινε πρόθυμος να ανοιχθεί στον συνυπολογισμό της οπτικής γωνίας των άλλων.

β) για τις εργασίες προς όφελος της κοινότητας

Αυτός είναι ο λόγος που γίνεται κανείς περιπλοκότερος όταν η έμφα-

ση δίδεται περισσότερο στην αποκατάσταση, όπως συμβαίνει γενικά στις εργασίες προς όφελος της κοινότητας, που γνωρίζουν σήμερα μεγάλο ρεύμα στην Ευρώπη, ύστερα από τις αγγλο-σαξωνικές χώρες.

Θα είμαι κι εδώ επίσης πολύ σύντομος. Ο ορισμός που θα μπορούσε να δώσει κανείς στις εργασίες προς όφελος της κοινότητας έχει ληφθεί από ένα καναδικό κείμενο⁷ : πρόκειται για "ορισμένες εργασίες ή υπηρεσίες που εκπληρώνονται και προσφέρονται στην κοινότητα από ένα παραβάτη, ύστερα από κάποια απόφαση του Δικαστηρίου. Αυτές οι εργασίες ή υπηρεσίες δεν ανταμείβονται με προγράμματα που εκπονήθηκαν με σκοπό να υποβοηθηθούν τα Δικαστήρια στην έκδοση πιό επιεικών αποφάσεων". Μπορεί να πρόκειται για εργασία σ'ένα δημόσιο ή ημι-δημόσιο κατάστημα (σ'ένα νοσοκομείο), σ'έναν ιδιώτη, σε μιά επιχείρηση κλπ.

Το πρόβλημα τίθεται με διαφορετικούς όρους ανάλογα με το αν πρόκειται:

α) για χώρες στις οποίες οι νεαροί παραβάτες πάνω από 14 ή 15 χρόνων αποτελούν αντικείμενο επιβολής ποινής (όπως ισχύει στις περισσότερες χώρες)·

β) για χώρες, όπως το Βέλγιο, που υπάρχει τεκμήριο έλλειψης ικανότητας διάκρισης μέχρι την ηλικία των 16/18 χρόνων, έτσι ώστε ο δικαστής ανηλίκων να μην επιβάλλει ποινές (ή κυρώσεις) στους ανηλίκους παραβάτες, αλλά μάλλον κάποιο μέτρο που, κατά τα λεγόμενα, λαμβάνεται προς το συμφέρον τους.

1. Στις χώρες της πρώτης κατηγορίας, η εργασία προς όφελος της κοινότητας γίνεται αντιληπτή ως εναλλακτική ποινή σε μια ποινή στερητική της ελευθερίας.

Το ενδιαφέρον γι'αυτόν τον καινούργιο τύπο μέτρου οφειλόταν κατ'αρχήν στο μικρότερο οικονομικό του κόστος· για το υποκείμενο επίσης υπήρχε μικρότερο κοινωνικό κόστος με την έννοια ότι, αν εργαζόταν ή πήγαινε σχολείο, δεν διαταρασσόταν η κοινωνική του ενσωμάτωση. Τελικά, στις χώρες που υφίσταται η ιδέα μιας κύρωσης (ή μιας στερητικής της ελευθερίας ποινής), αυτή η σύνδεση με την κύρωση επιτρέπει την αποφυγή αυθαιρεσιών που θα μπορούσαν να χαρακτηρίζουν ένα μέτρο απροσδιόριστης διάρκειας. Έτσι, σ'ορισμένα δικαστήρια ανηλίκων έχει επιτευχθεί μια εξισορρόπηση ανάμεσα στη διάρκεια μιας ενδεχόμενης κράτησης και τον αντίστοιχο αριθμό ωρών εργασίας: σύμφωνα με το Δικαστήριο ανηλίκων της Χάγης,

— μια σύλληψη (κράτηση 2 εβδομάδων) εξισώνεται με 40 ή 50 ώρες εργασίας·

— ένας μήνας φυλάκισης σε αναμορφωτήριο (MAISON DE CORRECTION) εξισώνεται με 60 ή 75 ώρες εργασίας.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, καμμιά εργασία προς όφελος της κοινότητας δεν μπορεί να υπερβεί τις 150 ώρες.

2. Στις χώρες της δεύτερης κατηγορίας, που ανήκει και η περίπτωση του Βελγίου, στο οποίο δεν προβλέπονται κυρώσεις για τους ανηλίκους,

η εργασία προς όφελος της κοινότητας προκαλεί ζωηρή συζήτηση: πρόκειται πράγματι για κύρωση ή όχι;

Έτσι όπως εφαρμόζεται από πολλούς δικαστές ανηλίκων θα πουν πως πρόκειται για ένα καταναγκαστικό μέτρο ή για ένα κυρωτικό μέτρο, με την έννοια ότι στοχεύει να μάθει στο νέο να σέβεται τα όρια που του επιβάλλει ο νόμος και να τον βοηθήσει, κατά κάποιον τρόπο, να εσωτερικεύσει ή να οικειοποιηθεί αυτό που επιβάλλει ο νόμος ή η κοινωνική ζωή. Με βάση αυτές τις απαιτήσεις θα κατορθώσει να συγκροτηθεί η προσωπικότητα του υποκειμένου. Αυτό το μέτρο λοιπόν, η "εργασία προς όφελος της κοινότητας", οφείλει να ευνοήσει την συγκρότηση ή την συνοχή της προσωπικότητας. Αυτή η στάση βασίζεται στην ιδέα πως ο νεαρός παραβάτης ζει στο επίπεδο της στιγμιαίας απόλαυσης και δύσκολα μπορεί να αποδεχτεί κάθε είδους ένταξη στο πλαίσιο ενός προγράμματος, όπως π.χ. το επαγγελματικό πρόγραμμα, καθώς επίσης και να λογαριάσει τις συνέπειες των πράξεών του, βιώνει μιά κατάσταση κοινωνικής αποξένωσης. Η εργασία στην κοινότητα θα απέβλεπε επομένως στο να τον κάνει να ζήσει μια εποικοδομητική εμπειρία, στη διάρκεια της οποίας, μέσα σε ευνοϊκές συνθήκες και απολαμβάνοντας μια ψυχο-κοινωνική βοήθεια, θα βρισκόταν ενταγμένος σ'έναν επαγγελματικό δεσμό, μ'ότι αυτό συνεπάγεται. Εκείνο που είναι σημαντικό στην εμπειρία της εργασίας είναι να κάνουμε το νέο να ζήσει μια πραγματικότητα τέτοιου είδους.

Για να αποκτήσουμε μια συγκεκριμένη εικόνα για την προσφορότητα αυτής της θεωρητικής άποψης θα έπρεπε προφανώς να κάναμε μια ανάλυση του τρόπου με τον οποίο βιώνεται πραγματικά αυτό το μέτρο από το νέο, και ορισμένες εργασίες σ'αυτόν τον τομέα δείχνουν πως το εικαζόμενο σχήμα εξέλιξης των πραγμάτων απέχει πολύ απ'αυτό που πραγματικά συμβαίνει. Θα μπορούσαμε ωστόσο ν'αναρωτηθούμε αν είναι δυνατή μια πραγματική "υπευθυνοποίηση" του νέου ανεξάρτητα από μια διαδικασία επικέντρωσης/απόκλισης, όπως αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο. Είναι οπωσδήποτε δύσκολο να μετρήσουμε την αποτελεσματικότητα αυτών των μέτρων. Οι αναλύσεις αποτελεσματικότητας που έγιναν απ'τους γερμανούς συγγραφείς για τη διαμεσολάβηση μας δίνουν θετικά αποτελέσματα. Δεδομένης της ποικιλίας των καταστάσεων στις οποίες λαμβάνουν χώρα οι εργασίες για την κοινότητα, και συνυπολογίζοντας επίσης όλα τα απρόοπτα καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως δεν είναι τόσο απλό να θέσουμε το πρόβλημα της αποτελεσματικότητας. Οι ποιοτικές μελέτες (ETUDES QUALITATIVES) θα ήσαν οπωσδήποτε πιο διαφωτιστικές.

3. Οι πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται στον τομέα της σχολικής και επαγγελματικής ζωής

Κι εδώ επίσης θα θέσουμε το πρόβλημα πολύ περιορισμένα. Μιλήσαμε ήδη για την σημασία των πρωτοβουλιών που λαμβάνονται στον τομέα της

“μεταχείρισης”, έτσι όπως γίνεται αντιληπτός σήμερα. Δύο είναι εκείνα τα σημεία που μου φαίνονται κρίσιμα, και θα αρκεστώ να τα συνοψίσω ως εξής:

α) Απ’τη μία, η διαπίστωση ότι τόσο ο σχολικός τομέας, καθώς επίσης και εκείνος της επαγγελματικής ζωής, αποκαλύπτουν μία ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική κατηγορία: το υπό-προλεταριάτο, την ομάδα εκείνων δηλ. που δεν κατορθώνουν (ή, έστω, πολύ δύσκολα) να ενσωματωθούν στην κοινωνικο-οικονομική διαδικασία και, κατά συνέπεια, εμφανίζουν μία κατάσταση εξάρτησης από κοινωφελείς και φιλανθρωπικούς οργανισμούς. Οι περισσότεροι συγγραφείς ανακάλυψαν ότι σ’αυτή τη κατηγορία του πληθυσμού οι τιμές παραβατικότητας των νέων (ή, πιο συγκεκριμένα, οι τιμές της γνωστής παραβατικότητας) ήσαν ιδιαίτερα υψηλές και οι νέοι αυτής της κατηγορίας εμφάνιζαν ταυτόχρονα (και πολύ περισσότερο απ’ οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα) δυσκολίες σχολικής προσαρμογής οι οποίες παρουσιάστηκαν απ’τα πρώτα κιόλας χρόνια του στοιχειώδους κύκλου εκπαίδευσης. Αν μιλάμε, όπως κι ο WALGRAVE, για ευάλωτη κοινωνική ομάδα, είναι γιατί βρισκόμαστε πράγματι μπροστά σε μία ομάδα που, λόγω του γεγονότος της εξάρτησής της, δεν διαθέτει καμμία εξουσία και καμμία δυνατότητα πίεσης πάνω σε θεσμούς όπως το σχολείο, ώστε να προαπαιτηθεί τα δικαιώματά της και τις ειδικές της ανάγκες. Βρισκόμαστε λοιπόν αντιμέτωποι μ’ένα σφαιρικότερο πρόβλημα που θίγει ένα πληθυσμό, τις συνθήκες ζωής του, καθώς επίσης και (μέσα στο πλαίσιο αυτών των συνθηκών ζωής) τις ίδιες τις διαδικασίες συγκρότησης της προσωπικότητας και της ταυτότητας. Οδηγούμαστε λοιπόν κατευθείαν στο σχολικό θεσμό και τις δυνατότητές του ν’αναπτύξει μία παιδαγωγική που θα λαμβάνει υπόψη της αυτές τις ιδιαίτερες συνθήκες. Η μη-επίλυση αυτού του προβλήματος επιδρά σ’όλες τις πρωτοβουλίες που λαμβάνονται σ’αυτό τον τομέα. Αυτό που μόλις αναφέραμε για τους υπό-προλετατίους είναι εξ ίσου πραγματικό και γι’άλλα τμήματα του πληθυσμού, όπως π.χ. οι νεαροί μετανάστες.

β) Απ’την άλλη, όταν εξετάζει κανείς το πρόβλημα του σχολείου βλέπει επίσης ότι δεν θίγονται όλοι οι τομείς εκπαίδευσης κατά τον ίδιο τρόπο. Μιλώ εδώ ιδιαίτερα για το Βέλγιο όπου, είτε το θέλουμε είτε όχι, υφίσταται ένα είδος ιεράρχησης των τύπων εκπαίδευσης: η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση καταλαμβάνει το κάτω μέρος της κλίμακας και περιλαμβάνει ένα σχολικό πληθυσμό που στο μεγαλύτερο μέρος του δείχνει πολύ μικρό ενδιαφέρον. Το ζήτημα είναι ακόμη οξύτερο μια και η υποχρεωτική σχολική παρακολούθηση φτάνει μέχρι τα 18 χρόνια και, απ’τα 15-16 ήδη, το σχολείο εμφανίζεται στα μάτια αυτών των παιδιών απογυμνωμένο από κάθε νόημα και ενδιαφέρον· αποτελεί το αντικείμενο μιας μαζικής αποεπένδυσης μπροστά στο ενδεχόμενο μιάς επαγγελματικής αποκατάστασης που είναι, ταυτόχρονα, αδύνατη για νομικούς λόγους και δύσκολη για οικονομικούς λόγους. Εδώ θίγουμε φυσικά το γενικότερο πρόβλημα συνάρθρωσης αυτής της μορφής εκπαίδευσης με τον

κόσμο της εργασίας. Μπορούμε, κατά συνέπεια, να καταλάβουμε γιατί στο πεδίο της "μεταχείρισης" των νεαρών παραβατών δίνεται ιδιαίτερη προσοχή σ'ότι αφορά τη σχέση επαγγελματική σχολή/εργασία, πολύ περισσότερο μάλιστα αφού ξέρουμε πως η διατήρηση κάποιου σέ ενα σχολικό κύκλο, ο οποίος μάλιστα εμφανίζεται στα μάτια του σαν απασία, είναι περισσότερο άμεση γενεσιουργός αιτία παραβατικότητας απ'ότι η είσοδος σ'ένα επαγγελματικό κύκλο, ικανό να ξαναδώσει στο υποκείμενο μία κάποια αποτελεσματικότητα και, κατά συνέπεια, μία κάποια ταυτότητα.

Εδώ βρίσκονται οι δύο σημαντικές προϋποθέσεις που μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο τείνουν να οργανωθούν οι ποικίλες λύσεις "μεταχείρισης" στον τομέα που εξετάζουμε.

Μπορούμε να τις δούμε εν συντομία:

α) Θα εξετάσουμε στην αρχή ορισμένες λύσεις που εντάσσονται στο πλαίσιο κρατικών ιδρυμάτων με άμεση σχέση με τους παραβάτες.

1. Μία πρώτη μορφή είναι εκείνη που εφαρμόζεται σ'ένα κρατικό ίδρυμα, το JUMET, που υπήρξε καινοτόμο την εποχή της δημιουργίας του (1948) και παραμένει ακόμη: πρόκειται για μία παιδαγωγική επανεκπαίδευσης βασισμένη στην επανένταξη του ανήλικου στο σχολικό κύκλο ζωής (RESCOLARISATION), που λαμβάνει χώρα έξω από το κατάστημα, λαμβάνοντας υπόψη και την σημασία που μπορεί να έχει για τον ανήλικο σε ψυχολογικό και κοινωνικοπολιτιστικό επίπεδο, η πλημμελής παρακολούθηση του σχολείου.

Ο πληθυσμός αποτελείται από ανήλικους παραβάτες πάνω από 12 χρονών (3 τμήματα των 14 θέσεων). Πρόκειται λοιπόν για ανοικτό ίδρυμα, που αποστέλλει το μεγαλύτερο μέρος των τροφίμων του στα σχολεία της γειτονιάς, παρακολουθώντας ταυτόχρονα τη φοίτησή τους μέσω του προσωπικού.

Για τους ανήλικους που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του σχολείου (καθυστερημένοι, αναλφάβητοι κλπ.) οργανώνονται μέσα στο ίδιο το ίδρυμα μαθήματα επιμόρφωσης που στοχεύουν να καλύψουν τα κενά.

Εφαρμόζονται επίσης εναλλακτικές και μεταβατικές μορφές που κατευθύνουν το υποκείμενο στον επαγγελματικό κόσμο: μη κερδοσκοπικές ενώσεις (A.S.B.L.), εργασία για νέους κλπ.

Έχουμε επίσης και άλλα παραδείγματα που δεν λαμβάνουν αναγκαστικά χώρα σε ιδρυματικό περιβάλλον αλλά που τοποθετούνται εξίσου στο επίπεδο της σχολικής επιμόρφωσης: μπορούμε να αναφέρουμε εδώ ένα εναλλακτικό μέτρο του Δικαστηρίου της περιφέρειας της Χάγης το οποίο, σ'αυτή τη περίπτωση, ορίζεται ως "κύρωση" και μπορεί να προτιμηθεί απ'την αποστολή σε αναμορφωτήριο: είναι αυτά που αποκαλούν "σχολικά προγράμματα" και διακρίνονται σε δύο επίπεδα: όταν πρόκειται για μέτρο που αντικαθιστά μία βραχυχρόνια έκτιση ποινής σε αναμορφωτήριο, υποχρεώνεται το υποκείμενο να παρακολουθήσει δέκα σειρές βρα-

δυνών μαθημάτων όταν πρόκειται για αντικατάσταση μακροχρόνιων ποινών, η παρακολούθηση του σχολικού προγράμματος γίνεται σε καθημερινή βάση. Θάπρεπε ενδεχομένως να δούμε κατά ποιο τρόπο πλαισιώνονται τα προγράμματα αυτού του είδους. Φαίνεται πως αυτά τα προγράμματα γίνονται ευμενώς αποδεκτά απ'τους δικαστές ανηλίκων· δεν ξέρουμε όμως πως αντιμετωπίζονται απ'τους ίδιους τους ανηλίκους.

2. Στο πλαίσιο των προγραμμάτων που εφαρμόζονται σε ιδρύματα μεγίστης ασφαλείας, για τα οποία μιλήσαμε στην παρ.1, οργανώνεται, πριν από την έξοδο και κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, ένα σύστημα εξάσκησης (STAGE) σε επιχειρήσεις οικογενειακού χαρακτήρα. Πρόκειται εδώ για μία μορφή που έχει ήδη χρησιμοποιηθεί σ'άλλα ιδρύματα όχι μόνο στη διάρκεια μιας μεταβατικής περιόδου, αλλά κατά την ίδια την διαμονή στο ίδρυμα (γαλλική περιοχή των Βάσκων), όπου οι εξασκήσεις στο εξωτερικό του ιδρύματος επιβλέπονται από εκπαιδευτές με τεχνική κατάρτιση, οι οποίοι μπορούν να προσφέρουν στο νέο όχι μόνο επαγγελματική υποστήριξη, αλλά και να λειτουργήσουν ως εξειδικευμένοι διαμεσολαβητές με τον εργοδότη τους.

β) Λύσεις που προκύπτουν από ιδιωτικές πρωτοβουλίες ανεξάρτητες απ'το Υπουργείο Δικαιοσύνης

Αναφερόμαστε εδώ σε λύσεις που στοχεύουν ιδιαίτερα ευάλωτες κατηγορίες κοινωνικών υποκειμένων: υπο-προλεταριακός πληθυσμός που γνώρισε κάποια σημαντική σχολική και επαγγελματική απόρριψη, μεταναστευτικός πληθυσμός (κυρίως από χώρες του Μαγκρέμπ), που έχουν πολύ λίγες ευκαιρίες ένταξης στον κοινωνικο-οικονομικό κύκλο δραστηριοτήτων.

Στις Βρυξέλλες συναντάμε τουλάχιστον τρεις ιδιωτικές πρωτοβουλίες αυτού του είδους που κατόρθωσαν να επιβιώσουν πάνω από δέκα χρόνια (ATELIER MAROLLIEN, APAJI και CENTRE DES ETANGS MOIRS), οι οποίες δημοσίευσαν ένα κοινό απολογισμό της δραστηριότητάς τους (MARGE A SUIVRE με τη συνεργασία του Ιδρύματος ROI BAUDOIN, 1986). Ο γενικός στόχος που είναι της ίδιας τάξεως και για τις τρεις οργανώσεις, "συνίσταται στο να προσφέρει στους νεαρούς Βέλγους και μετανάστες, που βρίσκονται έξω απ'την εκπαιδευτική διαδικασία, ένα μεταβατικό τόπο για την κατάρτισή τους, εξοπλισμένο με την απαραίτητη υποδομή" (σελ. 53).

Μπορούμε να δούμε τα χαρακτηριστικά αυτών των μορφών εκπαίδευσης:

α) Μεγαλύτερη ελαστικότητα στους κανόνες λειτουργίας, που κανονικά επιβάλλονται απ'το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας. Για παράδειγμα: ανοχή σχετικά με τη στιγμή εγγραφής στο σχολείο: αποδοχή καθυστερημένων εγγραφών, ακόμα και με μεγάλη καθυστέρηση στη διάρκεια του σχολικού έτους (συνέπεια: το σχολείο δεν παίρνει ούτε ένα φράγκο επιχορήγηση γι'αυτές τις εγγραφές)· ανοχή στις παρατεταμένες απουσίες (έξι εβδομάδων), που είναι εξ ίσου αντίθετες με τους σχολικούς κανονισμούς.

Υπάρχουν δηλαδή συχνά δυσκολίες στις σχέσεις ανάμεσα σ' αυτόν τον τύπο σχολείου και το Υπουργείο Παιδείας, το οποίο, για την παροχή πιστώσεων και την καθομολόγηση των πτυχιούχων, επιβάλλει κανονισμούς, οι οποίοι είναι αναμφίβολα κατανοητοί, αλλά καθιστούν δύσκολη την πραγματοποίηση στόχων τέτοιου είδους (εδώ πρόκειται για ένα πολύ γενικό πρόβλημα που αφορά επίσης και τα κρατικά ιδρύματα για νεαρούς παραβάτες).

β) "Συνδυασμός των στόχων εκμάθησης, επαγγελματικής κατάρτισης και ατομικής επανασυγκρότησης". Το πρόγραμμα έχει συλληφθεί σε σχέση μ' αυτές τις επιταγές.

Έτσι, η διαδικασία επαγγελματικής κατάρτισης συνεπάγεται μία περίοδο εξάσκησης σε εργαστήρια που είναι άμεσα προσανατολισμένα σε εργασίες πάνω σε εξωτερικά εργοτάξια, όπου τα υποκείμενα βρίσκονται αντιμέτωπα με τις πραγματικές καταναγκαστικές συνθήκες που επιβάλλονται. Μέσα στην ίδια λογική συγκροτούνται τάξεις-εργοτάξια, όπου ο νέος πραγματικού εργοταξίου, με επαγγελματικές απαιτήσεις" ή ακόμα, "προβλέπονται περιόδοι εξάσκησης σε μικρούς ανεξάρτητους επιχειρηματίες ευαισθητοποιημένους στις δυσκολίες αυτών των νέων" που τους δέχονται με σύμβαση και υπό την επίβλεψη του προσωπικού.

Μπορούμε να πούμε ότι βρισκόμαστε εδώ μπροστά σε εμπειρίες ταυτόχρονα πολιτικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές, που αποβλέπουν στην ένταξη νέων, αποκλεισμένων απ' την κοινωνικο-οικονομική δραστηριότητα, στην κοινωνική ζωή καθώς επίσης και στην εξάσκηση ενός εποικοδομητικού ρόλου πάνω στην προσωπικότητά τους.

Αναφέραμε αυτά τα λίγα παραδείγματα. Υπάρχουν κι' άλλα της ίδιας κατηγορίας. Το πρόβλημα προφανώς είναι πως τέτοιες εμπειρίες εξαρτώνται συχνά απ' το δυναμισμό των ομάδων εκκίνησης, ο οποίος δεν είναι πάντοτε εύκολος να διατηρηθεί γιατί φυσικά προσκρούει σε κάθε είδους δυσκολίες και λόγω αυτού του γεγονότος απαιτεί μία σημαντική επένδυση.

Συμπεράσματα

Θα περιορίσουμε τα συμπεράσματα μας σε τρεις παρατηρήσεις:

1. Δεν είναι εντελώς ακριβές να πούμε ότι στο πλαίσιο της μεταχείρισης η ψυχολογική προοπτική έχει εγκαταλειφθεί προς όφελος μιας προοπτικής κοινωνικής ή νομικής. Θα μπορούσε να φανεί πιστευτό εκ πρώτης όψεως και είναι αναμφισβήτητα αλήθεια πως η έμφαση δεν δίδεται πλέον σε μία παραβατική συμπεριφορά που θα μεταφραζόταν σε όρους συμπτώματος ή ακόμα σε μία δυσκολία της ύπαρξης, συνδεδεμένης με λίγο-πολύ μακρινές και περασμένες εμπειρίες.

Είμαστε πραγματικά πιο πραγματιστές, πιο συνετοί και ανήσυχοι σε σχέση με τις λύσεις που υιοθετούμε, για να μην επιχειρήσουμε μία ψυχολογική διερεύνηση, έτσι ώστε τα προβλήματα να τεθούν με αμεσότερους

όρους. Πρέπει μόνο να παραδεχτούμε πως το ψυχολογικό συμμετέχει σ'αυτό που θα μπορούσε κανείς να αποκαλέσει "επιστροφή στο νόμο", επιστροφή στο κοινωνικό (που τίθεται ολοένα περισσότερο με όρους απαιτήσεων που πηγάζουν από ένα σιωπηρό "κοινωνικό συμβόλαιο"). Σπάνια συναντάμε τόσα κείμενα που μιλάνε για την ανάγκη εφαρμογής μέτρων που να είναι "εποικοδομητικά" για την προσωπικότητα: οι ιδρυματικές, σχολικές και επαγγελματικές εμπειρίες - όσο κι αν αντιμετωπίζονται ως "μέσα" για την επανένταξη του νέου στην κοινωνική ζωή - εμφανίζονται επίσης ικανές να δώσουν στην προσωπικότητα μια συνοχή σε σχέση μ'αυτή την ίδια, μια συνοχή σε σχέση με τις συνέπειες των πράξεων που διαπράχθηκαν και την αναγκαιότητα ανάληψης αυτών των συνεπειών. Θα μπορούσαμε να πούμε πως υπάρχει μία ψυχολογοποίηση του ρόλου των νομικών, ακόμα και των κοινωνικών βαθμίδων, ή αντίστροφα, αν θέλουμε, ένας τρόπος να σκεφτούμε την ψυχολογία με όρους αναφοράς στο νόμο ή την έννοια του συμβολαίου, περιέχοντας σχεδόν αυτό το τελευταίο τον ορισμό του τί είναι κοινωνικό.

2. Αυτό δεν είναι βέβαια άσχετο με το γεγονός ότι ο ανήλικος θέλει να προσδιοριστεί ουσιαστικά ως υποκείμενο: ως υποκείμενο που οφείλει να δώσει τη συγκατάθεσή του, ή που η συγκατάθεσή του είναι επιθυμητή ώστε η έννοια της μεταχείρισης να είναι νόημα: ως υποκείμενο που μπορεί επίσης να προσάψει την άποψή του. Παράλληλα μ'αυτό, είναι δύσκολο να μη δώσουμε συγχρόνως έμφαση στο γεγονός ότι αυτό το ίδιο το υποκείμενο πρέπει να επωμιστεί την ευθύνη των πράξεών του. Βρίσκεται στη διαδικασία συναίσθησης της ευθύνης του. Μπορούμε ωστόσο να αναρωτηθούμε, ξεκινώντας απ'αυτά που λένε οι γερμανικές εμπειρίες διαμεσολάβησης, εάν, πιο συγκεκριμένα, η διαδικασία υπευθυνοποίησης δεν λαμβάνει χώρα στη δυναμική μιας συνάντησης, όπου καθένας έχει την ευκαιρία να εκφράσει την άποψή του και ενδεχομένως τις ενστάσεις του, και τούτα, σ'ένα σχετικά ουδέτερο πλαίσιο και με την ιδέα πως, αν υπήρξε πραγματικά προσβολή σε κάποιο θύμα (ή παράβαση του νόμου), υπάρχει ένα πρόβλημα για επίλυση, όχι όμως άμεσα, μια υπαιτιότητα που πρέπει να διαπιστωθεί και να απαιτηθεί. Έχουμε εδώ μία "διακύμανση" στις ερμηνείες, που θα ήταν σημαντικό να εμβαθύνουμε.

3. Τέλος, μία τελική παρατήρηση μας θυμίζει πως στις προτεινόμενες λύσεις μεταχείρισης, αποκλείεται γενικά μια ολόκληρη κατηγορία νέων: οι διανοητικά καθυστερημένοι, οι βίαιοι, οι ψυχιατρικές περιπτώσεις και οι διαπιστωμένοι τοξικομανείς. Πράγματι, μπορούμε να διανοηθούμε πως αυτές οι περιπτώσεις απαιτούν ένα ιδιαίτερο τύπο μεταχείρισης και πως διαταράσσουν κάθε δυνατότητα ολοκλήρωσης ορισμένων προγραμμάτων. Συγχρόνως όμως, μπορούμε να αναρωτηθούμε αν δεν πρόκειται εδώ για ένα εύκολο τρόπο να διώξουμε απ'τον κοινό τομέα τις δύσκολες περιπτώσεις για να τις εντάξουμε σε χωριστούς τομείς. Μπορούμε εξάλλου να θέσουμε το ερώτημα μήπως δεν καταφέραμε ακόμα να "ομαλοποιήσουμε" τον κοινό τομέα ως θεωρητικό υπόβαθρο, παρά αυτές τις δια-

δικασίες "υπευθυνοποίησης" που ανήκουν σ' αυτό που θα ονομάζαμε κοινωνικό άνθρωπο. Η "διακύμανση", ή το ανεξέλεγκτο που εισάγουν αυτές οι λεγόμενες "εξαιρετικές" περιπτώσεις, είναι ίσως μία πολύ πιο ουσιαστική διάσταση απ' ότι πιστεύουμε, και το να αποκλείσουμε μία τέτοια διάσταση, να τη θέσουμε έξω απ' τον κοινό τομέα, δεν στερείται συνεπειών. Αυτό όμως θα απαιτούσε μία περισσότερη εμπειριστατωμένη συζήτηση.

Υποσημειώσεις

1. Για τις διαφορετικές σημασίες που έχει η έννοια της ευθύνης (*responsabilité*), βλ. *Ch. Debuyst, De la notion de punition à celle de responsabilisation. De l'ambiguïté d'un problème, στο Norme et valeurs, Διεθνές Σεμινάριο του Vaucresson, Νοεμβ. 1987, Centre de Rech. Interdisc. de Vaucresson.*

2. Πολυγραφημένα documents που παρουσιάστηκαν με την ευκαιρία μιας ημερίδας μελέτης.

3. Θ' αρκεσθούμε εδώ στην υπόμνηση δύο έργων: *C. de Troy, F. Tulkens, M. Van de Kerchove, Délinquance de jeunes. Politiques et interventions, Bruxelles, Edit. Story-Scientia, 1986, και F. Dunkel, J. Zermatten (εκδ.), Nouvelles tendances dans le droit pénal des Mineurs, Freiburg, 1990.*

4. *F. Digneffe, La Porte Rouge, Recherches sociologiques, 1980, 2, 195-212.*

5. Η ανάλυσή μας βασίζεται στα δεδομένα που παρείχαν τα πολυγραφημένα documents. Αυτά τα τελευταία μπορούν να μας οδηγήσουν σε ενδιαφέρουσες συζητήσεις και ελπίζουμε ότι σεβαστήκαμε το πνεύμα τους.

(6) Βλ. στο Dunkel, Zermatten, οπ. παρ. υποσημ. 3, τα άρθρα των Dunkel και Merigeau, σελ. 95 επ., και επίσης του R.G. Herz για το μοντέλο "Die Waage" της Κολωνίας, σελ. 125 επ.,

(7) Βλ. παρέμβαση του L. Beaulien στο οπ.παρ. υποσημ.3.

ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΤΟ 2000*. **

Denis Szabo

Καθηγητής Εγκληματολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μόντρεαλ
Εταίρος της Société Royale του Καναδά.

Η εγκληματικότητα και η δικαιοσύνη υφίστανται στις μέρες μας την επίδραση της τεχνολογικής αλλαγής, των εξισωτικών τάσεων της γνώσης ως κινητήριας δύναμης των κοινωνικών μεταβολών, της αναγνώρισης του ατόμου ως υποκείμενο και πηγή μιας νέας ρυθμιστικής τάξης. Στην περίπτωση που οι τάσεις αυτές επιβεβαιώνονται, η παραδοσιακή εγκληματικότητα η οποία ήταν ήδη ιδιαίτερα αυξημένη κατά τη χρονική περίοδο των "Τριάντα Ενδόξων", θα διατηρηθεί στα σημερινά επίπεδα χωρίς να αποκλείονται περιστασιακές διακυμάνσεις. Η εγκληματοποίηση θα διευρυνθεί στο πεδίο της προστασίας του περιβάλλοντος, των οικονομικών δραστηριοτήτων, της βιοτεχνολογίας, των τεχνικών διαχείρισης μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών (τράπεζες δεδομένων), της προστασίας των εθνικών, θρησκευτικών, διαφυλικών μειονοτήτων, των γυναικών και των παιδιών. Ο διοικητικός μηχανισμός της δικαιοσύνης, ο οποίος είναι αφιερωμένος στην πολύ αυξημένη παραδοσιακή εγκληματικότητα θα γνωρίσει εκτεταμένη ιδιωτικοποίηση (αστυνόμηση και φρούρηση, διαιτησία και συμφιλίωση, επιτήρηση κατ'ιδίαν, κοινοτική εργασία, αποζημίωση των θυμάτων). Η συγκεκριμενοποίηση της αποτελεσματικής αντιμετώπισης της νέας εγκληματικότητας, αποτελεί σημαντική πρόκληση για το ποινικό δίκαιο και την αντεγκληματική πολιτική μέσα στα όρια ενός κράτους με φιλελεύθερο δικαϊκό σύστημα. Η νομιμότητα της ηθικής και κοινωνικής τάξης θα εξαρτηθεί από την επιτυχημένη οργάνωση της ποινικής απάντησης. Η έκταση της γκρίζας περιοχής ανάμεσα σε εγκληματικότητα, παρέκκλιση, αντικομοφορμιστικό τρόπο ζωής προκάλεσε την σημερινή κρίση της δικαιοσύνης, την οποία μαρτυρούν οι διαδοχικές αποτυχίες των αναθεωρήσεων του ποινικού κώδικα. Μια νέα συνοχή στο σύστημα της δικαιοσύνης και της αντεγκληματικής πολιτικής, απούσα σήμερα, θα αποκατασταθεί τις επόμενες δεκαετίες, μέσα από την μετατροπή των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα οποία προστατεύουν την ανθρώπινη αξιότητα, σε γνήσια φυσικά δικαιώματα.

Εισαγωγή

Ο χρόνος είναι ένα τρισδιάστατο παρόν, γράφει ο άγιος Αυγουστίνος: το παρόν έτσι όπως το συνειδητοποιούμε, το παρελθόν του παρόντος και το μέλλον σαν ένα παρόν σε μορφή ελπίδας. Αυτό εξηγεί έως ποιο βαθμό οι σκέψεις που ακολουθούν συνδέονται με "αξιώματα" και "προκρίματα", με επιλεκτικές εμπειρίες ή σκέτη άγνοια. Η αλαζονεία των "φιλοσόφων", από τον Πλάτωνα έως τον Ροβεσπιέρο, εμπνευσμένη από τον μακρινό Προμηθέα δεν περιβάλλει τον ομιλούντα.

Ας εκθέσουμε ορισμένα σημεία. Αντί να παρουσιάσω ένα μακρύ κατάλογο, ας μου επιτραπεί να παραθέσω το ένα ή το άλλο σημείο που θα

* Μετάφραση: Χ. Ζαραφονίτου.

** Λόγος στο Ινστιτούτο της Γαλλίας, Ακαδημία Ηθικών και Πολιτικών Επιστημών, 3.12.1990.

επιτρέψει στον ακροατή να διακρίνει ο ίδιος τα όρια της μαρτυρίας μου. Προερχόμενος από την Ουγγαρία του Δούναβη, τη συντριβή των Αυτοκρατοριών, τον τρόπο αυταρχισμών που σκοτώνουν κάθε μορφή ελευθερίας, είτε σε εθνική είτε σε ταξική βάση, είμαι όσο ποτέ ενταγμένος στο στρατόπεδο των υπέρμαχων του Κράτους Δικαίου, της φιλελεύθερης δημοκρατίας και εκείνων που λατρεύουν αυτή την παράδοση, από τον Montesquieu έως τον Toqueville και τον Raymond Aron. Συνυπογράφω τις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης προβληματιζόμενος για την δικαιοσύνη και την αξιοπρέπεια των αποκλεισμένων ή αυτο-αποκλεισμένων από την ανθρώπινη κοινότητα. Αναθρεμμένος από την ιουδαϊκο-χριστιανική παράδοση, αυτή μου καθορίζει τις ιδέες μου για την κοινωνική τάξη πραγμάτων, το ποινικό δίκαιο, την εγκληματικότητα και την αντιμετώπισή της.

Οι προτάσεις μου αφορούν τον χρόνο -το έτος 2000-. Οι τρεις αυγουστιανές διαστάσεις είναι ουσιαστικά καθορισμένες από το "παρόν μου". Μου φαίνεται σημαντικό να σας προειδοποιήσω σχετικά. Η μαρτυρία αυτή σηματοδοτείται, καταρχήν, από τον τόπο: βόρεια Αμερική, από το επάγγελμα, στη συνέχεια, καθηγητής εγκληματολογίας και τέλος, από την εμπειρία της γενιάς μου.

Τέσσερις σειρές παρατηρήσεων για την προσέγγιση του θέματός μου. Α) Πάνω στις δυνάμεις οι οποίες μορφοποιούν τον παρόντα χρόνο και θέτουν τις προκλήσεις για τον άνθρωπο και την κοινωνία του 2000. Β) Η εγκληματικότητα, θεωρούμενη ως απαραίτητο στοιχείο του ελλείμματος της ποιότητας ζωής. Γ) Η εγκληματολογία, επιστήμη του εγκλήματος. Δ) Το ποινικό δίκαιο, παραδοσιακός φύλακας της ρυθμιστικής τάξης και η αντεγκληματική πολιτική στην υπηρεσία της.

Μερικές υποθέσεις πάνω στην κοινωνία του αύριο.

Ανάμεσα στις δυνάμεις που μορφοποιούν τη ζωή και τις κοινωνικές σχέσεις, ας διακρίνουμε τις τέσσερις πρωταρχικές.

Α) Η τεχνολογική αλλαγή είναι αναμφισβήτητη μία από τις δυνάμεις αυτές: η τεχνολογία, με την εφεύρεση των μηχανών, απελευθέρωσε συστηματικά τον άνθρωπο από την υποδούλωση της σωματικής εργασίας. Γνωρίζουμε όλες τις κεραυνοβόλες συνέπειες των νέων τεχνολογικών εφευρέσεων πάνω στη μορφή της ζωής. Ας θυμηθούμε μόνο τι κάνει ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, η τεχνητή μνήμη, στην βιομηχανική και εμπορική παραγωγή ή στον τομέα των επικοινωνιών. Οι τεχνολογικοί νεωτερισμοί, οι οποίοι ευνοούσαν στο παρελθόν την πληθυσμιακή συγκέντρωση και τη συλλογική δράση και στρατηγική σ' όλη τη διάρκεια του 18ου—19ου αιώνα έως και τις αρχές του 20ου, ευνοούν πλέον την αποσυγκέντρωση και τις ατομικές στρατηγικές. Η βιο-τεχνολογία, κόρη της εξέλιξης της μοριακής βιολογίας, αναστατώνει τη δημογραφική δομή

εξ αιτίας του ελέγχου των γεννήσεων και της αύξησης της μακροζωίας. Οι δύο αυτές τεχνολογίες αναστατώνουν ριζικά τη ζωή μας. Μία νέα παιδεία αναφάνηκε: οι τεχνολογίες αυτές απαιτούν μία συστηματική προσέγγιση των προβλημάτων ορθολογικής στρατηγικής. Οι προκλήσεις δεκαπλασιάστηκαν. Και σε λίγο θα δούμε τις συνέπειές τους πάνω στην εγκληματικότητα και το ποινικό δίκαιο.

Β) Η ακαταμάχητη τάση για παροχή ίσων ευκαιριών, ακρογωνιαίος λίθος της σύγχρονης δημοκρατίας, κάνει την ιδιοποίηση της εξουσίας από το κράτος, ελεγχόμενο και αυτό από τη βάση(κοινοβούλιο, συμβούλια, δήμοι), σημαντική προϋπόθεση για την πολιτική και κοινωνική λειτουργία. Μέσα από αυτές τις παρεμβάσεις, νομοθετικές και εκτελεστικές, επιχειρείται η ανακατανομή του πλούτου. Τα δικαιώματα - "intitlements" λένε οι Αμερικάνοι- εξασφαλίζουν για τον καθένα μία ασφάλεια για την υγεία του, τη μόρφωσή του, την εργασία και τη διασκέδασή του, που δεν είχε επιτευχθεί ποτέ στο παρελθόν. Τεράστια διαδικασία ανακατανομή όσων υπήρξαν προνόμια ανθρώπων που γεννήθηκαν το 18ο ή 19ο αιώνα.

Γ) Η τρίτη δύναμη συνίσταται σε ένα νέο κινητήριο μοχλό κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης: είναι η γνώση, αποκτημένη από ένα συνεχώς αυξανόμενο τμήμα της δυτικής κοινωνίας. Όλος ο κόσμος έχει ακούσει εντυπωσιακούς αριθμούς. Ας αρκεσθούμε να αναφέρουμε μόνο έναν: η αμερικάνικη κοινωνία πέρασε, τον αιώνα αυτό, από 75 σε 250 εκατομμύρια κατοίκους. Η μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση που απασχολούσε 10.000 άτομα γύρω στο 1900, αριθμεί περισσότερα από 500.000 σήμερα. Η γνώση υπολογισμένη μέσα από διπλώματα στρώνει το δρόμο προς την επιτυχία και όχι πλέον τις "επιχειρήσεις", το εμπόριο, τη βιοτεχνία, τη βιομηχανία. Μία "προστιθέμενη" αξία εκφράζεται κατά κύριο λόγο, ως πρόσοδος "γκρίζας ύλης" που προωθεί το προϊόν στην αγορά.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, τα μπλέ περιλαίμια, παρόντες στην αγορά εργασίας από την ηλικία των 16 ετών, προστατευμένοι από ένα σωματειακό συνδικαλισμό, καταλάμβαναν κυρίαρχη θέση μέσα στην κοινωνία. Η μεγάλη διάρκεια των σπουδών σπάνια αντάμειβε την υφιστάμενη από τον πτυχιούχο πανεπιστημίου, έλλειψη κέρδους. Αυτή η μορφή κοινωνικής οργάνωσης που χαρακτήριζε τον υπαρκτό σοσιαλισμό, σήμερα έχει σχεδόν πεθάνει.

Ο μορφωμένος εργάτης ή ο πτυχιούχος πανεπιστημίου γίνεται η κυρίαρχη δύναμη της μετα-μοντέρνας κοινωνίας. Ο τρόπος ζωής, τα ήθη της νέας ανερχόμενης αυτής τάξης ασκούν συνεχώς αυξανόμενη επιρροή. Στις ΗΠΑ η ικανοποίηση των πολιτιστικά καθορισμένων αναγκών -με εξαίρεση τις βιοτικές ανάγκες όπως στέγη, τροφή, υγεία- απορροφά τα δύο τρίτα του παραγόμενου πλούτου. Ο αμερικανός εργάτης εργάζεται σήμερα 1.800 ώρες το χρόνο αντί για 3.300 που εργάζονταν οι παπούδες του στην αρχή του αιώνα.

Να προσθέσουμε σε αυτό και τις ομάδες συνταξιούχων, οι οποίοι ελέγχοντας μυθώδη κεφάλαια συντάξεων, αποτελούν σημαντική πηγή επενδύσεων. Νέες θέσεις εργασίας στον τομέα της υγείας (των οποίων η μερίδα στο σύνολο του εθνικού πλούτου από 1% έφθασε μέσα σε πενήντα χρόνια το 10%), την εκπαίδευση (από 2 σε 11%), την αγορά των υπηρεσιών διασκέδασης, την οποία ο αυξημένος ελεύθερος χρόνος και τα περισσότερα χρήματα τροφοδοτούν αδιάκοπα. Ο Drucker υπογραμμίζει το φαινόμενο της δεύτερης καριέρας. Οι μορφωμένοι εργάτες λιγότερο εξουθενωμένοι από τους βιομηχανικούς εργάτες, στην ηλικία της σύνταξης, απασχολούνται -τουλάχιστον στις ΗΠΑ- σε ένα αδιάκοπα αυξανόμενο αριθμό μη κερδοσκοπικών επιχειρήσεων. Οι τελευταίες είναι, συνήθως, αφιερωμένες στη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Αποδεδειγμένοι από αξίες παραγωγικότητας ή προσωπικών σχέσεων, εκείνοι από τους διανοούμενους εργάτες που παρατείνουν τις δραστηριότητές τους μέσα σε τέτοιους οργανισμούς δημιουργούν μία άλλη κοινωνική δυναμική αποτελούμενη από δίκτυα λειτουργικής αλληλεγγύης. Η δυναμική αυτή τοποθετείται πάνω από τις ρυθμιστικές δομές της οικογένειας, του επαγγέλματος ή του τύπου εργασίας. Το νέο αυτό κοινωνικό στρώμα, διαθέσιμο για δραστηριότητες οι οποίες χώλαιναν εξ αιτίας του λαχανιάσματος τυ κράτους-πρόνοιας, παίζει ένα σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες ιδιωτικοποίησης των υπηρεσιών.

Η εξέλιξη αυτή ανακατανέμει και ανασυνδυάζει τους παράγοντες που αποτελούν στο σύνολό τους τη δομή του κοινωνικού οργανισμού. Τα "εναλλακτικά" πρότυπα συμπεριφοράς πολλαπλασιάζονται. Ο πολλαπλασιασμός των δικτύων, στο σημείο τομής των οποίων βρίσκεται το άτομο, εμποδίζει οποιαδήποτε προκαθορισμένη συνάφεια. Ξεκινώντας από πολλαπλές ταυτότητες καθένας οδηγείται στην κατασκευή μίας αυτόνομης ταυτότητας ικανής για να επικοινωνήσει. Ένας από τους καλύτερους γνώστες της γαλλικής κοινωνίας, ο Henri Mendaras (1988) καταλήγει έτσι: "Εισερχόμαστε σε ένα πολιτισμό όπου τα ήθη θα είναι οι ίδιες οι δομές της κοινωνίας". Πόσους δρόμους έχουμε διανύσει από τις ταξικές δομές της βιομηχανικής κοινωνίας!

Δ) Η τέταρτη δυναμική είναι το ανθρώπινο άτομο. Η κοινωνιολογική παράδοση είναι σε δύσκολη θέση. Ορισμένοι εννοούν μέσα από εκεί τον κίνδυνο μιας υπερτροφίας της ελευθερίας επιλογής εις βάρος των δυνάμεων που τείνουν να καθορίσουν την ατομική συμπεριφορά. Όσον αφορά το έγκλημα και τη δικαιοσύνη, είναι αδύνατο να υπεκφύγουμε τη δομική δύναμη του ατόμου μέσα στην κοινωνία. Στο βαθμό που απομακρυνόμαστε από τους καταναγκασμούς της γενετικής μας κληρονομιάς αυξάνει η επιλεκτική μας ικανότητα. Άρα, η επιλογή αυτή εμπλέκει σε ορισμένες περιπτώσεις αποφάσεις τις οποίες το ισχύον ρυθμιστικό σύστημα αποδοκιμά-

ζει. Θα επανέλθουμε σχετικά με το ποινικό δίκαιο και την αντεγκληματική πολιτική.

Η εγκληματικότητα του έτους 2.000.

Απολογισμός εγκληματικότητας. Οι ίδιες δυνάμεις που μορφοποιούν τον άνθρωπο και την κοινωνία μορφοποιούν και την εγκληματικότητα. Το ομοσπονδιακό γραφείο αμερικανικών στατιστικών υπολογίζει ότι για τα επόμενα δέκα χρόνια 83% των παιδιών ηλικίας 12 ετών (89% για τα αγόρια και 73% για τα κορίτσια) θα γίνουν θύματα πράξεων βίας τουλάχιστον μία φορά στη ζωή τους (το όριο ζωής υπολογιζόμενο στα 72 χρόνια). Ένας πολίτης στους 133 θα γίνει θύμα ανθρωποκτονίας (1 στους 30 για τους μαύρους), μία γυναίκα στις 13 θα γίνει θύμα βιασμού ή απόπειρας βιασμού (1 στις 9 για τις μαύρες), όλος ο κόσμος θα γίνει θύμα κλοπής τουλάχιστον μία φορά στη ζωή του: 87% θα γίνουν αντικείμενο διάρρηξης και 1 άτομο στα 5 θα έχει χάσει το αυτοκίνητό του λόγω κλοπής (αυτό το ποσοστό είναι 1 στα 10 στις αγροτικές περιοχές). Ο κίνδυνος μειώνεται όσο αυξάνει η ηλικία: στην ηλικία των 20 ετών, ο δείκτης θυματοποίησης είναι 72%. Σ' εκείνη των 50 ετών είναι 22% και στα 70 είναι 8% (New York Times, 9-3-1987).

Οι αριθμοί αυτοί είναι ενδεικτικοί της πιο παραδοσιακής τάσης της εγκληματικότητας. Πρέπει να προστεθούν επίσης, και οι συνεχώς ανανεούμενες μορφές απάτης, κατάχρησης εξουσίας ή εμπιστοσύνης κατά την άσκηση εμπορικών συναλλαγών. Μία κοινωνία βασισμένη σε ατομικές αξίες οφείλει να βρει ή να ενθαρρύνει την ανάδειξη μιας ηθικής των συναλλαγών αυτών. Η εγκληματικότητα των λευκών περιλαίμων γνώρισε στις ΗΠΑ, το διάστημα 1973-1982, τη μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση από όλα τα εγκλήματα, 88,8%. Οι δημοσκοπήσεις σε επιχειρηματικούς κύκλους δείχνουν ότι οι επιχειρηματίες προβλέπουν ένα ποσοστό 70% ως πιθανότητα θυματοποίησής τους από διάφορες μορφές απάτης. Τα σκάνδαλα των επενδυτικών τραπεζών της Wall Street, το περίφημο αδίκημα των πρωτάρηδων στη Γαλλία που έγινε τόση συζήτηση γι' αυτό και από τις δύο πλευρές του Ατλαντικού, δείχνουν ότι η μετα-μοντέρνα κοινωνία προσθέτει στις παραδοσιακές εγκληματικές δραστηριότητες νέες διαστάσεις.

Η ερμηνεία των εγκληματικών στατιστικών δεν είναι εύκολη. Υπάρχει ένα χάσμα ανάμεσα στην εγκληματικότητα η οποία απασχολεί τη δικαιοσύνη και εκείνη η οποία παραμερίστηκε από λόγους αδιαφορίας, αποθάρρυνσης, ντροπής ή έλλειψης διοικητικής οργάνωσης. Αν καταγγέλλεται στην αστυνομία το 99% των κλοπών αυτοκινήτων, το 68% των κλοπών μοτοσυκλετών ή το 87% των διαρρήξεων, μόνο το 31% των κλοπών πάνω στο άτομο και το 10% των σεξουαλικών αδικημάτων είναι καταγεγραμμένα στις στατιστικές (Hough and Mayhew, 1985, πρβλ. Cusson).

Σήμερα δεν μετράμε την εγκληματικότητα μόνο μέσα από τις δικαστικές στατιστικές (άρα από τη δραστηριότητα των οργάνων της δικαιοσύνης) αλλά και από τις στατιστικές θυματοποίησης επίσης, οι οποίες είναι βασισμένες σε ερωτηματολόγια με αντιπροσωπευτικό δείγμα πληθυσμού. Οι διδασκαλίες συμφωνούν: ο δείκτης της εγκληματικότητας όπως και της θυματοποίησης αυξάνει ανάλογα με το μέγεθος των πόλεων.

Αυτός ο γενικός κανόνας δεν αποκλείει και κάποιες σημαντικές διαφοροποιήσεις. Το Toronto, για παράδειγμα, έχει λιγότερες από τρεις ανθρωποκτονίες στους 100.000 κατοίκους ενώ το Detroit, πόλη των ΗΠΑ σε μικρή απόσταση, απαριθμεί περισσότερες από ογδόντα.

Οι ίδιες πηγές μας πληροφορούν ότι οι συνοικίες με μεγάλη εγκληματικότητα παρουσιάζουν, επίσης, υψηλό δείκτη μονογονεϊκών οικογενειών, ανέργων και άλλων θυμάτων των οικονομικών ανισοτήτων. Αν και το ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού αυξάνει (μεταξύ 10 και 30% της συνολικής εγκληματικότητας), την πλειοψηφία των εγκληματιών συνεχίζουν να αποτελούν οι άνδρες. Οι νέοι ενήλικες καταγράφουν πολύ υψηλά ποσοστά. Η κατηγορία 15-23 ετών είναι υπεύθυνη για περισσότερα από το 50% των αδικημάτων. Στις ΗΠΑ, περισσότερο από το 60% των δραστών διακεκριμένων κλοπών είναι Μαύροι. Τα θύματα ανήκουν σε αντίστοιχα ποσοστά στον αφροαμερικάνικο πληθυσμό.

Οι υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης στη Γαλλία, αποκαλύπτουν τους παρακάτω αριθμούς: οι μηνύσεις και οι καταγγελίες αυξήθηκαν κατά 10% το χρόνο, το διάστημα 1960-1972. Το Υπουργείο Εσωτερικών, το οποίο καταγράφει μία αύξηση έως το 1985, σημειώνει μία μείωση των αδικημάτων κατά τα έτη 1985, 1986, 1987. Επανερχόμενοι, εντούτοις, στα αριθμητικά δεδομένα κατά κατηγορία αδικημάτων βλέπουμε ότι οι κλοπές με την απειλή όπλου από 800 το 1972, έφθασαν σχεδόν τις 900 το 1985. Οι υπόλοιπες κλοπές με χρήση βίας από 11.000 έφθασαν τις 50.000 αντίστοιχα και οι διαρρήξεις από 70.000 ξεπέρασαν τις 236.000. Μεταξύ 1963 και 1980, οι διαρρήξεις αυξήθηκαν κατά 417%, οι ληστείες κατά 2.642% και οι κλοπές με τη χρήση όπλου κατά 672% (Cusson). Με εξαίρεση την Ελβετία και την Ιαπωνία, η κατάσταση είναι πανομοιότυπη στις μεταβιομηχανικές δυτικές χώρες.

Η αύξηση αυτή της εγκληματικότητας οφείλεται, κατά ένα μεγάλο μέρος, στην συμπωματική διόγκωση της ομάδας ηλικίας 14-25 ετών. Πάντως ο αριθμός των νέων εγκληματιών που αυξήθηκε θα είναι μικρότερος από τον αριθμό των αδικημάτων που τους καταλογίζονται.

"Στην καρδιά του εγκληματικού προβλήματος των δυτικών δημοκρατιών, βρίσκουμε αγόρια 14 έως 24 ετών τα οποία επιδίδονται σε κλοπές, στη βία, τα ναρκωτικά και σε αυτοκτονικές συμπεριφορές με μία συχνότητα φανερά μεγαλύτερη μεταξύ 1970 και 1980 απ' ό,τι στη δεκαετία 1950" (Cusson). Έχουμε δει και χειρότερα. Ο 19ος αιώνας γνώρισε ποσοστά βίας πολύ υψηλότερα. Εντούτοις, το πανταχού παρόν δίκτυο των

μέσων μαζικής επικοινωνίας διογκώνει το αίσθημα της ανασφάλειας.

Κάποιες προβολές. Μπορούμε να γενικεύσουμε: Η σύνεση μας υποχρεώνει να υιοθετήσουμε τη συμπεριφορά του Νορμανδού "ίσως ναι, ίσως και όχι". Υπάρχει μία σχέση ανάμεσα στη δημογραφική δομή και το εγκληματικό δυναμικό μιας κοινωνίας: στο χαμηλό βαθμό που ο δείκτης γονιμότητας μπορεί να προβλεφθεί, μπορούμε να προεξοφλήσουμε τις συνέπειες της πάνω στην εγκληματικότητα.

Διαπιστώνουμε, άλλωστε, ότι ο δείκτης αναπαραγωγής των περισσότερο ή λιγότερο περιθωριοποιημένων ομάδων, κοινωνικά ή πολιτιστικά μειονεκτούντων, είναι πολύ μεγαλύτερος απ' ότι εκείνος των πλυθυσμών που μετέχουν στα οφέλη μιάς πλουσιοπάροχης και μετά-μοντέρνας κοινωνίας. Η ποσότητα παιδιών προερχομένων από μειονεκτικές οικογένειες, θυμάτων συχνά βίας ή κακομεταχείρισης, αποτελεί μια πραγματική απειλή για την ασφάλεια των προσώπων και των πραγμάτων.

Η εγκληματική "under class". Στην μετα-μοντέρνα κοινωνία, υπάρχουν εξαιρέσεις: ένας κοινωνικός χώρος αποκαλούμενος "under class" εγκαθίσταται σε μια παρασιτική ζωή, δίπλα, απέναντι, σε αντίθεση και σε συμβίωση με την υπόλοιπη κοινωνία. Αυτό το φαινόμενο έχει παρατηρηθεί στις έγχρωμες μειονότητες-μαύρους και ισπανόφωνους των ΗΠΑ. Οργανωμένο γύρω από τα ναρκωτικά, την πορνεία και τους παντοειδείς εκβιασμούς, αυτό το κοινωνικό σύμπλεγμα συνδέεται με το οργανωμένο έγκλημα, με τη αυλή των θαυμάτων. Έχει την τάση να εμφανίζεται εκεί όπου ορισμένα όρια κοινωνικής ισορροπίας έχουν ξεπεραστεί. Παραθέτουμε: εμφανείς μειονότητες, ανεργία, σχολική δυσπροσαρμοστικότητα, παράνομες γεννήσεις, οικογένειες μονογονεϊκές, διακρίσεις ανάλογα με τον τόπο κατοικίας, το σχολείο, τις εκκλησίες, ανοιχτός ή αρρωστημένος πόλεμος κατά της αστυνομίας. Ο Charles Murray αποκαλύπτει πως η ύπαρξη της "under class", των μετά-μοντέρνων πλουσιοπάροχων κοινωνιών, αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό έλλειμμα στην ποιότητα ζωής αυτών των κοινωνιών.

Νέα εγκλήματα στον ορίζοντα : συνάντηση του παλιού με το καινούριο.

Νέοι τομείς δραστηριοτήτων γνωρίζουν μεγάλη άνθηση και θα επιδιόδονται σε λίγο σ'ένα αυξανόμενο αριθμό άνισων δραστηριοτήτων. Ένας τέτοιος τομέας είναι και η βιο-τεχνολογία. Ο πειραματισμός πάνω στο ζώντα οργανισμό θέτει ένα πρόβλημα: οι κανόνες δεοντολογίας δεν είναι αρκετά ξεκάθαροι. Τα κοινοβούλια αρχίζουν μόνο να νομοθετούν. Ισχυρά συμφέροντα διακυβεύονται. Η πρόοδος της επιστήμης η οποία εξαρτάται από αυτές τις εμπειρίες ζυγίζεται με τις αποδιδόμενες στον άνθρωπο οντολογικές αξίες. Οι θέσεις που έχουν υποστηριχθεί εξαρτώ-

νται απο τον ορισμό που δίνεται στον άνθρωπο. Είναι ευκατάληπτες οι δυσχέρειες τις οποίες πρέπει να αντιμετωπίσουμε σε μια κοινωνία πλουραλιστική και απομυθοποιημένη, προκειμένου να βρούμε ικανοποιητικές λύσεις. Η άμβλωση ανήκει, θεωρητικά, στην κατηγορία αυτών των κοινωνικών φαινομένων. Αγγίζει άμεσα το ένα τρίτο της ανθρωπότητας, δηλαδή τις γυναίκες κατά την ηλικία της γονιμοποίησης. Άμεσα συνδεδεμένο με την επέκταση του φεμινισμού και την κάμψη των παραδοσιακών εκκλησιών αποτελεί αναντίρρητα μία απο τις κοινωνικές συγκρούσεις που μπορούν να έχουν σημαντικές συνέπειες στο δικαστικό πεδίο. Ο φόβος των ετών '70 για μια ενδημική τρομοκρατία προς όλες τις κατευθύνσεις, δεν φαίνεται να πραγματοποιείται. Αντίθετα, η προσφυγή σ'ένα επιλεκτικό τρόπο δεν θα χαρακτηρίζει πλέον το χώρο όπου εξελίσσονται παραδοσιακά "δικές" σκληρές και αδιάλλακτες. Ο απολογισμός αυτός δεν είναι και πολύ ενθαρρυντικός. Η αρχή του 21ου αιώνα θα μοιάζει με το τέλος του 20ου: η παραδοσιακή εγκληματικότητα παραμένει σημαντική διότι εκφράζει τα διαρκή ανθρώπινα πάθη, τη "φυσική" του τάση προς το έγκλημα όπως είχε πεί ο Adolphe Quetelet. Τα αδικήματα είναι, γενικά, σχετικά με τις δέκα εντολές:αφορούν την ιδιοποίηση αγαθών του άλλου με τη χρήση βίας ή δόλου Η ανεξέλεκτη βία στο πλαίσιο αθλητικών δραστηριοτήτων, σεξουαλικών σχέσεων ή σχέσεων εξουσίας. Κάθε φορά που η ισορροπία των κοινωνικών δεσμών διακόπτεται, που οι παραδοσιακοί δεσμοί κοινωνικοποίησης όπως η οικογένεια και το σχολείο υπόκεινται σε σημαντικές αλλαγές, θα πρέπει να αναμένουμε μια μαζική αύξηση της εγκληματικότητας. Ο κοινωνικός έλεγχος καταφέρνει, πάντως, να την σταθεροποιήσει ή και να την μειώσει. Όμως, νέα αδικήματα αναφαίνονται συνεχώς, συνδεδεμένα είτε με τις νέες τεχνολογίες είτε με τα νέα ήθη:χρήση ναρκωτικών,άμβλωση, διάδοση μολυσματικών ασθενειών, άρνηση αποδοχής της "ρύθμισης" του τρόπου και της μορφής ζωής την οποία επιβάλλει ο κοινωνικός έλεγχος. Ποιά θα είναι η ρυθμιστική κατεύθυνση του 21ου αιώνα; "Chi lo sa?" Θα κάνουμε εντούτοις κάποιες υποθέσεις αφού μιλάμε για αντεγκληματικές πολιτικές.

Τι λέει η Εγκληματολογία

Η εγκληματολογία, η επιστήμη του εγκλήματος, τι λέει; Τι μπορεί να πεί; Η εγκληματολογία διαγράφει τον πίνακα της εγκληματικότητας (στατιστικό φαινόμενο, μακρο-κοινωνιολογικό), του εγκλήματος (κοινωνικο-νομικό φαινόμενο, σχετικό με την ηθική κοινωνική και μικρο-κοινωνιολογική φιλοσοφία) και του εγκληματία (σχετικό με τη βιολογία, την ψυχιατρική και την ψυχολογία). Ευρύ πρόγραμμα

Για την εγκληματικότητα. Την εγκληματικότητα την προσεγγίσαμε παραπάνω. Να προσθέσουμε μόνο ότι η πρόοδος των μεθόδων μέτρησης

εξασφαλίζει συνεχή και μεγαλύτερη ακρίβεια στην διάγνωση, και κάποια μέρα σίγουρα και στην πρόγνωση των τάσεων της εγκληματικότητας. Μπορούμε να υπερσκελίσουμε τη γενίκευση των ερευνών στάσεων και γνώμης μετρώντας την κοινωνική αντίδραση. Η προβολή αυτών των τάσεων θα αναπτυχθεί σύμφωνα με το πρότυπο των ερευνών εκλογικής κοινωνιολογίας ή των ερευνών αγοράς. Αυτό θα επιτρέψει την καλύτερη αξιολόγηση των εγκληματικών γεγονότων τόσο απο άποψη επιστημονικού ενδιαφέροντος όσο και αντεγκληματικής πολιτικής. Το έγκλημα πρέπει να εκλαμβάνεται ως κοινωνική δομή. Στην πράξη, η εισαγγελία θέτει σε κίνηση την κατασταλτική δράση λαμβάνοντας υπόψη την προσωπικότητα του δράστη και του θύματος. Θα λαμβάνεται υπόψη και η προσωπικότητα του δικαστή, των ενόρκων και των μαρτύρων, της κοινής γνώμης. Η κοινωνική λογική διαφοροποιείται απο την επίσημη νομική λογική και συμβάλλει στην εξήγηση των μεγάλων διαφοροποιήσεων τόσο των κυρώσεων όσο και των αδικημάτων. Η επίθεση ενός μαύρου κατά μιας λευκής θα έχει ένα δικαστικό μέλλον πολύ διαφορετικό απο εκείνο της επίθεσης ενός μαύρου κατά μιας μαύρης. Συχνή περίπτωση των ΗΠΑ. Απορρέει συχνά μια άρνηση της πραγματικότητας όπως στην περίπτωση του "jokker" του Central Park. Παρά την ομολογία των κατηγορουμένων η μαύρη κοινή γνώμη δεν αποδέχεται τις αποδείξεις. Το κοινωνικό καθεστώς των πρωταγωνιστών του δικαστικού παράγοντα θα είναι ο καθοριστικός παράγοντας στη δράση της δικαιοσύνης. Δεν είναι το δικαιο που εκφράζει την ουσία του εγκλήματος. Εκείνο που το φωτίζει είναι το κοινωνικό σχήμα. Το κοινωνικό σχήμα θα αποτελέσει, λοιπόν, το κέντρο του ενδιαφέροντος του εγκληματολόγου και οι νομικοί κανόνες εκείνο του νομικού. Αυτός ο τελευταίος επικεντρώνεται στις λογικές διαδικασίες ενώ ο εγκληματολόγος εξετάζει τις συγκεκριμένες συμπεριφορές. Ο αντικειμενικός σκοπός του δικαίου είναι η επικράτηση ενός παγκόσμιου κανόνα. Εκείνος του εγκληματολόγου είναι η ποικιλία αυτών των κανόνων σε διάφορα κοινωνικο-πολιτιστικά πλαίσια. Ο νομικός κινείται στο πεδίο της δράσης, ο εγκληματολόγος επιλέγει το καθεστώς του παρατηρητή. Ο σκοπός του νομικού είναι η λήψη μίας απόφασης εκείνος του εγκληματολόγου η εξήγηση της περίπτωσης. Ακολουθώντας τη λογική της επιστημονικής παρότρυνσης η εγκληματολογία ανανεώνει σε κάθε γενιά την κατανόηση του εγκλήματος και μας βοηθά να καταλάβουμε σ'ένα βαθμό, το μελλον.

Για τον εγκληματία : τυπολογίες.

Τι να πει κανείς για τον εγκληματία; Εκφράζεται μέσα απο μια εξίσωση. Ένας άνθρωπος, με τις προδιαθέσεις του, μπροστά σε μία κατάσταση, με τις πιθανότητές της, αξιολογεί την προεξοφλημένη ικανοποίηση μίας πράξης. Ένας συλλογισμός με τέτοια γενίκευση έχει μικρή σημασία. Η

μελέτη των εγκληματικών δράσεων δείχνει ότι ένα μικρό μόνο μέρος των δραστών, σοβαρών εγκλημάτων μπορούν να αξιολογηθούν εγκληματολογικά ως "εγκληματίες". Οι υπόλοιποι μπορούν αλλά με την τυπική έννοια που προσδίδει στο αδίκημα η ποινική διαδικασία. Αυτό που διακρίνει τον ένοχο από τους ενάρετους συμπολίτες του είναι η επιδοκίμασία που επισύρει η ποινική κύρωση. Η κλινική εγκληματολογία, η οποία επιδιώκει την προσέγγιση της "εγκληματικής προσωπικότητας", προτείνει την σχηματοποίηση των χαρακτηριστικών που ανταποκρίνονται στον επίμονα σταθερό εγκληματία σοβαρών περιπτώσεων. Αυτή η σχηματοποίηση αποκαλύπτει τρία ταυτόχρονα συμπτώματα: την εγκληματική ρίζα η οποία αντιστοιχεί σε μια συμπεριφορά ογκώδη διαρκή, σοβαρή την διαιωνιζόμενη δυσκοινωνικότητα και τον υπερμεγέθη εγωκεντρισμό. Η βαριά και επίμονη εγκληματικότητα στηρίζεται "σε ένα στέρεο δίσκο χαρακτηριστικών της προσωπικότητας (τα οποία έχει ανάγκη) για να αναπτυχθεί" (Le Blanc, 1989). Δεν υπάρχει περίπτωση να πιστέψουμε ότι αυτή η τυπολογία εγκληματιών θα μεταβληθεί σημαντικά στις επόμενες δεκαετίες.

Τι μπορούν να κάνουν το Ποινικό Δίκαιο και η Εγκληματολογία

Τα όρια του δικαίου. Ο Alain Peyrefitte γράφει: "...Ξέρουμε κάτι για την τρίτη χιλιετία: ότι η κοινωνία ή θα είναι απλοποιημένη λόγω της μιάς ή της άλλης μορφής ολοκληρωτισμού ή αν παραμείνει δημοκρατική, θα είναι περισσότερο σύνθετη και προβληματική από σήμερα. Έτσι και η δικαιοσύνη αν δεν έχει εξαφανισθεί, θα είναι συνεχώς περισσότερο επιβαρυνόμενη από ευθύνες ως δημόσια υπηρεσία και ως κοινωνική αρχή". Προς την κατεύθυνση αυτή εγγράφεται η, χωρίς προηγούμενο εμπειρία της Βόρειας Αμερικής: το ανώτατο δικαστήριο των ΗΠΑ αποδεικνύεται ως η υπέρτατη ηθική αρχή του έθνους. Αυτό καθορίζει τα κριτήρια τα οποία ορίζουν την ζωή ή τον άνθρωπο (απόφαση για άμβλωση), απονέμει ή αποσύρει το ανώτατο δικαίωμα στη ζωή (αποφάσεις σχετικά με τη θανατική ποινή), ορίζει τη δημοκρατία (αποφάσεις σχετικά με την αναδιοργάνωση των εκλογικών περιφερειών), την κανονικότητα (αποφάσεις για το σοδομισμό), κλπ. Και στη Γαλλία, η εξουσία επιτήρησης των δικαστηρίων - διοικητικών, θεσμικών, αστικών ή ποινικών, τείνει να επεκταθεί. Σε μικρότερο βαθμό αντικείμενο των πυρών της κοινής γνώμης απ'ότι η νομοθετική εξουσία, περισσότερο σταθερή απ'ότι η εκτελεστική, η δικαστική εξουσία συγκεντρώνει την αναγκαία αναφορά στο συγκεκριμένο -απονεμητική δικαιοσύνη, έλεγαν οι παλαιοί- και στο παγκόσμιο ταυτόχρονα -αυθύπαρκτη δικαιοσύνη. Εντούτοις, η οδός προς το μυθικό αυτό "βασιλείο του δικαίου και της δικαιοσύνης" είναι κορεσμένη από παγίδες. Και ο προαναφερόμενος περίφημος συγγραφέας δεν πρόκειται να βεβαιώσει το αντίθετο!

Κάποια διλήμματα στην αντεγκληματική πολιτική.

Με εξαίρεση την Ιαπωνία και την Ελβετία, η πλειοψηφία των δυτικών συστημάτων αντεγκληματικής πολιτικής περνούν μια περίοδο κρίσης. Εδώ και 25-30 χρόνια, η εγκληματικότητα έχει αυξηθεί κατά 300 έως 1000%, ανάλογα με τις χώρες και τις κατηγορίες εγκλημάτων. Στη Γαλλία, αυξήθηκαν κατά 465% για την χρονική περίοδο 1955-1982. Η διάγνωση του καθηγητή Gassin (1985) είναι σοβαρή: το σύστημα της αντεγκληματικής πολιτικής είναι υπερχειλισμένο. Πληθωρισμός των ποινικών νόμων και θεσμών, μείωση του ποσοστού των υποθέσεων που εξιχνιάζονται από τη Αστυνομία από 61% σε 39% μέσα σε 27 χρόνια. Τα προσκόμματα στη ποινική διαδικασία είναι προφανή: απορρέει μια αστήριχτη επιμήκυνση του χρόνου προσωρινής κράτησης, ένα από τα πλέον ανελεύθερα μέτρα που ισχύουν στις φιλελεύθερες δημοκρατίες μας. Το μισό του ποινικού πληθυσμού βρίσκεται σε αναμονή δικαστικής κρίσης. Ο αριθμός των μυνήσεων, καταγγελιών και κατηγορητηρίων, για όλες τις υποθέσεις από 976.108 το 1955 έφθασε τα 15.232.912 το 1982. Για τον Marc Ancel, η αντεγκληματική πολιτική είναι μια επιστήμη παρατήρησης. Τα γεγονότα τα οποία παρατίθενται εδώ, δεν επιδέχονται αμφισβήτηση. Το σύστημα αποδιαρθρώθηκε γύρω στο τέλος της δεκαετίας του 50 στη Βόρεια Αμερική και 15 χρόνια αργότερα στην Δυτική Ευρώπη. Τι "χαλάρωσε"; Το ποινικό δίκαιο, το οποίο εκφράζει τους κανόνες και τις αξίες μιας κοινωνίας την οποία προορίζεται να προφυλάξει; Ποιάς κοινωνίας; Της κοινωνίας του αιώνα του Διαφωτισμού; Εκείνης την οποία μορφοποίησαν οι τεχνολογικές επαναστάσεις που οδήγησαν στην μεταβιομηχανική κοινωνία; Αν οι διαδοχικές προσπάθειες τροποποίησης του ποινικού κώδικα γώρισαν αποτυχία, σε τι οφείλεται; Στο σημείο αυτό οι απόψεις διίστανται. Για ορισμένους, το ποινικό δίκαιο έμεινε χωρίς αντικείμενο. Διότι τα "αντικείμενα", οι αξίες τις οποίες έχει αναλάβει να προστατεύσει, άλλαξαν. Για άλλους την πρωταρχική ευθύνη φέρουν η κατάρρευση της κλίμακας των ποινών και η σύγχυση η οποία επικρατεί στην αντεγκληματική πολιτική. Το σωφρονιστικό πλαίσιο απουσιάζει από παντού: για κάθε αναγεννημένο Fontevrault με ιερή αποστολή, από κάποιο υπουργό Δικαιοσύνης ο οποίος διατήρησε την πίστη του, ο άτεγκτος Μολώχ των φυλακών απαιτεί δύο ακόμα Fleury-Merogis. Είχε δίκιο ο Alain Peyrefitte (1981), όταν έλεγε ότι το έγκλημα κτυπά την κοινωνία στην καρδιά. Ας τον ακούσουμε: "Η κοινωνία είναι κανόνας και τάξη: το κακούργημα, το πλημμέλημα, προκαλούν το νόμο και την τάξη. Η κοινωνία καταναγκάζεται, επιβαρύνεται, αναδιπλώνεται: το κακούργημα, το πλημμέλημα την απορρίπτουν. Η κοινωνία είναι θεμελιωμένη πάνω στην ασφάλεια του συνόλου: το κακούργημα το πλημμέλημα σπέρνουν την δυσπιστία. Η κοινωνία είναι υφασμένη από το φυσικό νόμο από ρητούς και σωτηρηούς κανόνες: το κακούργημα, το πλημμέλημα διαριγνύουν τον

ιστό της. Η κοινωνία είναι αδελφότητα: το κακούργημα, το πλημμέλημα κάνουν τον καθένα επιφυλακτικό και τον άλλο πιθανό εχθρό". Όμως η κοινωνία μας έχει μια μοναδική καρδιά; Η ανάλυση του A. Peyrefitte ηχεί ορθή αν παρατηρήσουμε την ιαπωνική ή την ελβετική κοινωνία. Πρόκειται για δυο μετα-βιομηχανικές κοινωνίες σύμφωνα με την κοινωνικο-οικονομική τους βάση. Απέφυγαν εντούτοις, την εγκληματογόνο οδό. Δεν μπορούμε να αφήσουμε χωρίς απάντηση όμως την κραυγή του παλιού Υπουργείου Δικαιοσύνης. Η ηθική έχει εκραγεί διότι και η κοινωνία έχει εκραγεί σε πολλαπλά δίκτυα που καθένα έχει τις αξίες του, τη μορφή ζωής του τις πολιτιστικές του προτιμήσεις. Μια χρονοβόρα διαδικασία εξελίσσεται. Θα προκύψει μια ανασύσταση της κοινωνικής ηθικής η οποία θα εμψυχήσει μια νέα ισχύ στο ποινικό δίκαιο. Η αντεγκληματική πολιτική θα βγει από το τέλμα. "Οι νόμοι είναι οι αναγκαίες σχέσεις οι οποίες απορρέουν από τη φύση των πραγμάτων" έγραφε ο Montesquieu. (Οι νόμοι δεν είναι δυνατόν να εξαρτώνται μόνο από την ανθρώπινη θέληση, όπως σημειώνει ο A. Peyrefitte.). "Το να λέμε ότι δεν υπάρχει τίποτα το σωστό ή το λάθος πέρα από εκείνο το οποίο προστάζουν ή απαγορεύουν οι θετοί νόμοι, σημαίνει ότι πριν τη χάραξη αυτού του κύκλου, οι γραμμές δεν ήταν ίσιες. Πρέπει να ομολογήσουμε παλαιότερες σχέσεις ισοτιμίας στον θετικό νόμο ο οποίος τις επιβάλλει". Είμαι σύμφωνος με τον A. Peyrefitte ο οποίος παραπέμπει στον Montesquieu. "Υπάρχουν φυσικά δίκαια". ο M. Ancel δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από τη θέση αυτή επικαλούμενος το δικαίωμα στο δίκαιο (1989). "Δεν απαγορεύεται, είναι αντίθετα ιδιαίτερα αναγκαίο να ερευνηθεί η συνοχή πέρα από την εντύπωση του χάους την οποία πιθανόν μας προξενεί το θέαμα της ποικιλίας των πολιτιστικών επιλογών και κοινωνιών" γράφει ο ανθρωπολόγος Norbert Rouland. Η αναφορά μας, όμως, στην ενότητα δεν πρέπει να καταλήγει στην ομοιομορφία. Η αποδοχή της πολυφωνίας μπορεί ακόμα καλύτερα να εγγυηθεί την ισορροπία ανάμεσα στην τάξη και στη σταξία, όπως το αποδεικνύουν οι αφρικανικές κοινωνίες με το προκρατικό δίκαιο. Το έτος 2.000 θα εξακολουθήσει να επαναλαμβάνεται η συζήτηση, η οποία αποθαρρύνει πολλούς εγκληματολόγους και εφαρμοστές της αντεγκληματικής πολιτικής και του ποινικού δικαίου; Θα συνεχίσουμε να απονέμουμε την ευθύνη για την επιδείνωση της εγκληματικότητας στον ελάχιστο αποτελεσματικό μηχανισμό κοινωνικής προστασίας; Στη μη εφαρμογή των προβλεπομένων από το νόμο μέτρων; Αρα στην αντεγκληματική πολιτική; Η αντίθετα, στην ακαταλληλότητα, στην ανεφαρμοστικότητα των διατάξεων του ποινικού δικαίου, το οποίο αποκρυπτογραφεί εσφαλμένα τις αξίες της σύγχρονης κοινωνίας; Δεν θα ανταπεξέλθω στην ερώτηση αυτή: φοβάμαι, εντούτοις ότι δεν θα πάψουν να επανέρχονται οι συζητήσεις αυτές και τις επόμενες δεκαετίες.

Τα δικαιώματα του ανθρώπου και η αντεγκληματική πολιτική..

Τα δικαιώματα του ανθρώπου απολαμβάνουν μια νομική και δικαστική αναγνώριση: αποτελεσματικές κυρώσεις τις οποίες επιβάλλουν υπαρκτές διαδικασίες. Δεν θα ήταν έτσι τον 19ο αιώνα, στο πλαίσιο ενός νέου ποινικού δικαίου το οποίο θα ανακάλυπτε επιτέλους, τη συνοχή του; Ο M. Ancel (1985) έχει χίλιες φορές δίκιο όταν λέει ότι η άμυνά του, στην αντεγκληματική πολιτική, δεν υπήρξε ποτέ επιτακτικότερη απ'όσο είναι σήμερα. Ο εχθρός του ανθρώπου άλλαξε ένδυμα: δεν είναι πλέον ο ήχος της μπότας και του κουδουνιού που ηχεί την αυγή, που πρέπει να μας τρομοκρατεί σήμερα αλλά οι συνέπειες της διαχείρισης των σύγχρονων τεχνολογιών οι οποίες δοκιμάζουν σκληρά τόσο την ατομική όσο και την κοινωνική ηθική. Καθένας μας θυμάται τα περιστατικά σχετικά με τη διαχείριση των συστημάτων πληροφορικής για την ασφάλεια, την υγεία, τον τύπο, την οικονομία, το χρηματιστήριο, κλπ. Είμαστε ελάχιστα εφοδιασμένοι για να ρυθμίσουμε τις τεράστιες αυτές δυνατότητες, τις οποίες δημιούργησε η ανθρώπινη εξυπνάδα εμψυχωμένη από την αδιάκοπη αναζήτηση γνώσεων ανακαλύψεων προόδου. Η ωφελιμιστική φιλοσοφία των επιστημονικών μας εργαστηρίων της φυσικής ή της βιολογίας, δεν γνωρίζει όρια στις απαιτήσεις του εγχειρηματός της. Είναι ο δεύτερος μεγάλος πιθανός αντίπαλος των δικαιωμάτων των ανθρώπων στο μέλλον. Θέτει σε αμφισβήτηση μέχρι και τον ορισμό του ανθρώπου, μέχρι και την ανθρώπινη φύση. Στον ορίζοντα του έτους δύο χιλιάδες, η παραδοσιακή εγκληματικότητα θα τείνει να διατηρηθεί στο σημερινό της επίπεδο. Η διαπροσωπική βία θα μειωθεί ελαφρά. Οι ενδο-ομαδικές συγκρούσεις (στο εσωτερικό της οικογένειας, των συμμοριών, των εθνικοτήτων) ή οι δια-ομαδικές συγκρούσεις (μεταξύ των "φυλών" εθνικής, θρησκευτικής, σεξουαλικής ή άλλης προέλευσης) θα τείνουν να κατακτήσουν το ποινικό πεδίο. Ένας επίμονος διάλογος θα εγκαθιδρυθεί και θα επεκταθεί για να καθιερώσει τα όρια ανάμεσα στις παρεκκλίνουσες συμπεριφορές (άρα ανεκτές μέχρι ένα βαθμό) οι οποίες απορρέουν από κάποιες διακρίσεις και εκείνες οι οποίες ενεργοποιούν την ποινική απάντηση (βασισμένες στην ηθική αποδοκιμασία). Οι σχέσεις μεταξύ των μειονοτήτων, σε μια κοινωνία η οποία θα συντίθεται στην πλειοψηφία της από άτομα ενταγμένα σε μειονότητες, θα έχει μια αυξανόμενη σημασία. Τα σύνορα ανάμεσα στο ιδιωτικό, το δημόσιο, το πολιτικό και το νομικό, θα αποτελέσουν το αντικείμενο έντονων αμφισβητήσεων: ο λεπενισμός στη Γαλλία, το "National Front", στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι εθνικής φύσεως συγκρούσεις στη Βόρεια Αμερική και την Ανατολική Ευρώπη, είναι ενδεικτικά αυτού του φαινομένου. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, η αντίσταση στους κανονισμούς ελέγχου και επιτήρησης ("get the Government off our back") διευρύνει κατά πολύ τις πιθανότητες για απάτες, καταχρήσεις εξουσίας, εκβιασμούς, χειραγωγήσεις των

μηχανισμών δημοκρατικών αποφάσεων (χρηματοδότηση κομμάτων, εκλογικές απάτες κλπ). Η απουσία ή η αδυναμία των επαγγελματικών δεοντολογιών ευνοεί τις απόπειρες. Αποδυναμώνει ταυτόχρονα την αντίσταση των ατόμων ή των θεσμών. Η αντεγκληματική πολιτική προς το έτος 2000 θα ευνοήσει το ρόλο του ιδιωτικού και τις εναλλακτικές λύσεις στην ποινική οδό για αντιμετώπιση της παραδοσιακής εγκληματικότητας (Matthews, 1989). Η αστυνομία θα ιδιωτικοποιηθεί ευρύτατα, οι διαδικασίες συμφιλίωσης και διαιτησίας θα αποσυμφορήσουν κατά ένα μέρος τα υπερκορεσμένα δικαστήρια. Η τοπική κοινότητα θα λάβει μεγαλύτερο μέρος ευθύνης στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων (πολεοδομία, χωροταξία, κλπ) στην πρόληψη και στην επενένταξη των ατόμων τα οποία για πρώτη φορά εμπλέκονται στη εγκληματικότητα. Νέες πηγές, νέες στρατηγικές, νέες τεχνικές (νομοθετικές και άλλες) θα αναφανούν για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας του λευκού κολάρου, των κάθε μορφής μειονοτήτων (Blumstein, Le Blanc 1987). Απο την παιδοφιλία στο εμπόριο εμβρύων, απο το ξέπλυμα χρημάτων στον έλεγχο των τραπεζών δεδομένων, τα καινούρια αδικήματα θα απαιτούν καινούρια μέτρα (Stephens, 1990). Στο όνομα της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, θα υπάρχει μια αρνητική στάση απέναντι σε ορισμένες μορφές ανάπτυξης βασισμένες στην ορθολογικοποίηση των δικαστικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών ασφαλείας. (βλ. για παράδειγμα τις διαμάχες στη Γαλλία και αλλού, αναφορικά με τον συγκεντρωτισμό και την επιτήρηση των τραπεζών δεδομένων). Στο όνομα της κοινωνικής αλληλεγγύης, η προστασία του Κόσμου (Nicolas, 1989), της οικουμένης θα τοποθετείται πλάι σε εκείνη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ως κυρίαρχη αξία. Αυτή η διαδικασία, η οποία πραγματοποιείται υπο τα βλεμματά μας, θα εμπνέει το ποινικό δίκαιο και την αντεγκληματική πολιτική τις επόμενες δεκαετίες. Αυτές οι αξίες απορρέουν απο τα φυσικά δικαιώματα με άξονα τα οποία θα ερευνηθούν τα κριτήρια νομιμότητας της ηθικής, κοινωνικής και νομικής τάξης. Ο εγκληματίας, η εγκληματικότητα, όπως και η αντεγκληματική πολιτική θα έχουν τα σημάδια της ισχυροποίησης αυτών των φυσικών δικαιώων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ancel, M.** (1985). *La défense sociale nouvelle*, Paris, PUF.
- Ancel, M.** (1989). *Les droits de l'homme et la défense sociale*, R.S.C.D.P.C no 4.
- Attali, J.** (1990) *Lignes d'horizon*, Paris, Fayard.
- Blumstein, A Le Blanc, M.** (1987) *Nouvelles technologies et justice pénale*, Montreal, CICC.
- Bell, D.** (1968), *Toward the Year 2000: Work in Progress*, Boston, Houghton, Mifflin.
- Black, S.** (1989), *Sociological Justice*, Oxford University Press.
- Centron, M., Davis, O.** (1989), *American Renaissance. Our Life at the Turn of the 21st Century*, New York: St-Martin's Press.
- Chesnais, J.C.** (1981), *Histoire de la violence*, Paris, Laffont.
- Clinard, M.B.** (1990), *Corporate Corruption: the abuse of power*, N.Y. Praeger.
- Coates, V.T.** (ed.), (1988) *Criminal Justice. New Technologies and the Constitution*, Washington D.C., USGPO, May.
- Cusson, M.** (1990). *Croissance et décroissance du crime*. Paris, PUF.
- Drucker, P.** (1989). *The New Realities in Government and Politics in Economic Bussiness*, In *Society. A World View*. New York, Harper.
- Gassin, P.** (1985) *La crise des politiques criminelles occidentales*, Aix Marseille, Presses Universitaires.
- Kiraly, T.** (1989), *Points d'interrogations sur la criminalité en Hongrie*, RICPT, no 4.
- Kulcsar, K.** (1989), *Les droits de l'homme dans la Hongrie contemporaine*, In *Comité Hongrois pour les Nations Unies*, Budapest.
- Leblanc, M.** (1989) *La criminologie clinique. Un bilan rapide des travaux sur l'homme criminel*, *Revue internationale de criminologie et de police technique*. Avril-Juin, pp. 117-135.
- Levasseur, G.** (1985), *L'élaboration d'un nouveau code pénal français*, Aix Marseille, Presses Universitaires.
- Levi, M.** (1987), *Regulating Fraud: White Collar Crime and the Criminal Process*, London: Tavistock.
- Mayhew, P.** et al. (1976), *Crime as Opportunit*, London: HMSO.
- Matthews, R.** (ed.)(1989) *Privatizing Criminal Justice*, London. Sage.
- Mendras, H.** (1988) *La seconde révolution française: 1965-1984*. Paris. Gallimard.
- Murray, Ch.** (1990) *The British Underclass*, Public Interest, Spring.
- Naisbitt and Aburdene, P.** (1990), *Megatrends 2000: ten directions for the 1990*, Washington, D.C.W., Morrow Co.
- National Council on crime and delinquency** (1990), *Crime and Criminal Policy*, Stockholm.

- New York Times** (1987), *83% To Be Victims of Crime Violence*, Monday, March 9.
- Nicolas, G.** (1989), *Humanisme, Cosmisme*, Cahiers de Geographie du Quebec. Vol. 33, no 90.
- Novak, M.** (1989), *Force de caractère et crime*, Paris, Vrin.
- Peyrefitte, A.** (1981), *Les chevaux du lac Ladoga*, Paris, Plon.
- Rouland, N.** (1988), *Anthropologie juridique*, Paris, PUF.
- Stephens, G.** (1990), *High-Tech Crime Fighting: a threat to civil liberties*, The Futurist 24-4, July - August.
- Szabo, D.** (1985), *Nature et culture, l'innée et l'acquis. Quelques considérations sur la réactualisation du débat et ses incidences sur la Criminologie*, L'année sociologique, vol. 35, Paris.
- Terré, Fr.** (1987), *L'enfant de l'esclave. Génétique et droit*, Paris, Flammarion.

ΝΕΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ ΣΤΟ ΒΕΛΓΙΟ*

Georges Kellens

Καθηγητής Εγκληματολογίας και Ποινικού Δικαίου
στο Πανεπιστήμιο της Λιέγης

Η παρουσίαση των νέων τάσεων της πρόληψης της εγκληματικότητας στο Βέλγιο προϋποθέτει ότι καθορίζει κανείς εκ νέου έναν ορισμένο αριθμό πρόσφατων γεγονότων, τα οποία αποτέλεσαν την ευκαιρία πρόκλησης σημαντικών επαναπροσανατολισμών, που, ακόμα, δεν έχουν τελείως ολοκληρωθεί ούτε, κατά μείζονα λόγο, εκτιμηθεί. Μ' αυτό το θέμα θα ενασχοληθούμε, αναστέλλοντας την επιθυμία μας να επαναλάβουμε, προεισαγωγικά, μια γενική έκθεση των θεωρητικών και ερευνητικών προσπαθειών στον τομέα της πρόληψης: δεν θα επιθυμούσαμε να προσθέσουμε στον όγκο των μερικών χιλιάδων στοιχείων που βρίσκονται συγκεντρωμένα στην τράπεζα των πληροφοριακών δεδομένων της Διεύθυνσης πρόληψης των Κάτω-Χωρών¹, ένα επιπλέον στοιχείο γενικής εμβέλειας. Η παρουσίαση των νέων τάσεων της πρόληψης της εγκληματικότητας στο Βέλγιο προϋποθέτει ότι καθορίζει κανείς εκ νέου έναν ορισμένο αριθμό πρόσφατων γεγονότων, τα οποία αποτέλεσαν την ευκαιρία πρόκλησης σημαντικών επαναπροσανατολισμών, που, ακόμα, δεν έχουν τελείως ολοκληρωθεί ούτε, κατά μείζονα λόγο, εκτιμηθεί.

1. Τρεις σοβαρότατες περιπτώσεις

Τρία επεισόδια συλλογικής εγκληματικότητας σημάδεψαν τα τελευταία χρόνια τον εγκληματολογικό διαλογισμό στο Βέλγιο. Και τα τρία επέβαλαν άμεσα ή έμμεσα την προσφυγή σε κοινοβουλευτικές ανακριτικές επιτροπές (Heysel, όπλα, ληστείες και τρομοκρατία), πράγμα που δεν συνηθίζεται στο Βέλγιο. Και τα τρία θέτουν, ή έθεσαν σ' ολόκληρο το ποινικό σύστημα ακανθώδη προβλήματα, και μάλιστα επώδυνα. Η περίπτωση του Heysel βρίσκεται στη μνήμη όλων. Στις 29 Μαΐου 1985, κάτω από τα βλέμματα ολόκληρης της γης, προκλήθηκε ένα μακελειό επ' ευκαιρία ενός ποδοσφαιρικού αγώνα του κυπέλλου Ευρώπης. Η Αγγλία εξέδωσε στη βελγική δικαιοσύνη τους υπηκόους της που είχαν συμμετάσχει στη φονική ενέργεια του όχλου. Η δίκη εκφράζει το ασυμβίβαστο των δύο δικαστικών παραδόσεων και των δύο νομικών συστημάτων². Αποτέλεσε την ευκαιρία μιας σωφρονιστικής επανάστασης, την οποία προκάλεσε η πολύ ευνοϊκή τύχη που επιφυλάχτηκε στους άγγλους κρατούμενους. Επέτρεψε να υψωθούν τα ικριώματα της εποχής των επικίνδυνων υποθέσεων του "διεθνούς χουλγκανισμού". Τραυμάτισε τη φήμη των δυνάμεων της τάξης και πιστώθηκε με μια απόφαση που διατηρεί ακέραιη την ευθύνη του βελγικού Κράτους και της βελγικής Ένωσης ποδοσφαίρου, εκτός από τις ευθύνες των οπαδών που είχαν σπρωχθεί παρά τη θέλησή τους³.

* Μετάφραση: Ηρώς Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη

Η περίπτωση των "C.C.C." (μαχητικοί κομμουνιστικοί θύλακες) τοποθετείται στην κλασική σειρά των μικρών ομάδων που είναι πεπεισμένες ότι πρέπει να καταφύγουν στην τρομοκρατία για να συντελέσουν ώστε να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι ότι δεν είναι ευτυχημένοι. Όταν κάποια εποχή δημιουργήθηκαν σημαντικές διεθνείς υποθέσεις σύνδεσης με την γαλλική *Action directe* (= Άμεση Δράση), η δικαιοσύνη βρέθηκε μπροστά σε δύο υπο-ομάδες που υιοθέτησαν πρακτικές άμυνας διαφορετικές, η μία χρησιμοποιώντας τη δικονομία, η άλλη αρνούμενη να μπει με οποιονδήποτε τρόπο στο σύστημα και προσφεύγοντας, εξάλλου, στην απεργία πείνας. Άλλο ένα φαινόμενο, απέναντι στο οποίο το Κράτος αισθάνεται γενικά άοπλο: εκτός από τα γνωστά κυκλώματα, μερικοί ενθουσιώδεις μπόρεσαν, αδέξια, να τρομοκρατήσουν και να σκοτώσουν. Στο όνομα μιας διαδικασίας η οποία μπόρεσε να αποτελέσει αντικείμενο κριτικής, οι ποινές υπήρξαν αυστηρές, αποφεύγοντας εντούτοις τον κίνδυνο να δημιουργήσουν ήρωες⁴.

Η υπόθεση των "εκτελεστών του Brabant wallon" είναι πιο μυστηριώδης και θα παραμείνει αναμφίβολα μια υπόθεση κακώς αποσαφηνισμένη. Ενώ τα C.C.C. κάναν επιθέσεις κατά του ανεφοδιασμού του SHAPE, εναντίον μεγάλων Τραπεζών, εναντίον συμβόλων της δημόσιας τάξης, κουκουλοφόροι ληστές επετέθησαν, κατά το τέλος της ημέρας, κατά των εισπράξεων μεγάλων καταστημάτων, σκοτώνοντας σαν "τρελλοί εκτελεστές" οποιονδήποτε ανθρώπινο ον παρουσιαζότανε στο δρόμο τους προς σχετικώς πενιχρά λάφυρα. "Ο χώρος δεν λερώνει τα χέρια του σε τέτοιο σημείο για έξι εκατομμύρια", θα πει στην σχετική με τις ληστείες και την τρομοκρατία κοινοβουλευτική επιτροπή ο αρχηγός του ανακριτικού τμήματος της αστυνομίας των Βρυξελλών Franz Reygniers⁵. Τα ίχνη έμειναν προσηλωμένα πάνω σε ορισμένα "χαμένα κορμιά", πρώην αστυνομικούς, φαλιρισμένους γκαραζιέρηδες, στα όρια του τέταρτου κόσμου⁶. Η δίκη ορισμένων από αυτούς στο κακουργοδικείο τελείωσε, προς τιμήν των δικαστών που δίκασαν αλλά σε ψόγο των διαφόρων αστυνομιών και των δικαστών που είχαν αναλάβει την ανάκριση, με μια απαλλαγή των κατηγορουμένων. Η σημαντική υπόθεση, της οποίας επίσης έγινε επίκληση στην κοινοβουλευτική έρευνα πάνω στο λαθρεμπόριο των όπλων, την οποία προκάλεσε η δολοφονία ενός μηχανικού μιας μεγάλης βιομηχανίας όπλων, υπήρξε η ενέργεια ομάδων της άκρας δεξιάς που επιθυμούσαν, δια μέσου της τρομοκρατίας, να προκαλέσουν την σκλήρυνση του καθεστώτος. Βαρειά ερωτήματα θα εξακολουθήσουν να πλανώνται πάνω σ' αυτή την υπόθεση⁷.

Μικρές ομάδες της άκρας αριστεράς, ομάδες-φαντάσματα της άκρας δεξιάς, υποτιθέμενες διεθνείς χουλιγκάνων, ερωτήματα πάνω στον "χώρο", αυτές οι διαφορετικές περιπτώσεις δημιουργούσαν την ανάγκη να αναρωτηθούμε εκ νέου πάνω στην τελειότητα των μηχανισμών πρόληψης και καταστολής που ανατίθενται στην εγκληματικότητα και στην ανασφάλεια στο Βέλγιο.

Τα επακόλουθα του Heysel

Χωρίς ο σύνδεσμος να είναι σαφής, είναι φανερό ότι η περίπτωση Heysel επιτάχυνε τη θεσμοθέτηση εθνικών δομών πρόληψης στο Βέλγιο και την υιοθέτηση ενός ορισμένου αριθμού προσανατολισμών.

Το βασιλικό διάταγμα της 6ης Αυγούστου 1985⁸, θεσπίζει σε εθνικό επίπεδο ένα ανώτατο Συμβούλιο πρόληψης της εγκληματικότητας. Αυτές οι δομές που ανήκουν στην άμεση δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών και στην υπηρεσία του περί "γενικής αστυνομίας του Βασιλείου", ακολουθούν κυρίως μια αστυνομική λογική, που ήδη από την αρχή των ετών 1980 έχει μπει σε δοκιμασία. Πράγματι, η εθνική χωροφυλακή, και κάπως λιγότερο ορισμένες δημοτικές αστυνομίες, είχαν δημιουργήσει υπηρεσίες που ενθάρρυναν την "τεχνική" ή "αστυνομική" πρόληψη, υπό την έννοια ότι καλούσαν τους πολίτες να λάβουν έναν ορισμένο αριθμό προφυλάξεων κατά της καθημερινής εγκληματικότητας, δηλαδή κατά των διαρρήξεων, των κλοπών αυτοκινήτων και κλοπών μέσα στα αυτοκίνητα και κατά των βανδαλισμών. Επρόκειτο προπαντός για μια προσπάθεια να καταστεί δυσκολότερη η προσέγγιση των στόχων (target hardening), με κίνδυνο εξάλλου να προκληθεί μετάθεση της εγκληματικής δραστηριότητας προς άλλους πολίτες, άλλες συνοικίες ή άλλους δήμους, λιγότερο προστατευμένους. Επρόκειτο για μια προσπάθεια υπενθύμισης στον πολίτη ότι οφείλει να συνεργαστεί για την προστασία του, και ότι η αστυνομία είναι μια περιορισμένη δημόσια βοήθεια, η προσφυγή στην οποία πρέπει να δικαιολογείται από προτεραιότητες.

Εμμεσα το διάταγμα αμφισβητούσε τους τρόπους ζωής που εμπειριζαν αυξημένους κινδύνους θυματοποίησης. Οι οκτώ αρχές που είχαν εξαγει οι Hindelang, Gottfredson και Garofalo, από τις εμπειρικές ταξινομήσεις των εγκληματικών θυματοποιήσεων που παρατηρήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, είναι γνωστές⁹. Σαν συμβουλές, αυτές οι προτάσεις συναντούν τις συμβουλές τις πιο παραδοσιακές που οι γονείς μπορούν να δώσουν στα παιδιά τους: να εργάζονται καλά, να επιστρέφουν στην ώρα τους στο σπίτι, να έχουν καλές συναναστροφές, γιατί τα σόπια μίλα είναι μεταδοτικά, να μην κάνουν καταχρήσεις, να αποφεύγουν τα οινόπνευματώδη ποτά εκτός από το σπίτι τους, να έχουν ένα τρόπο ζωής κόσμιο.

Από τα εγκώμια της κόσμιας ζωής, μπορούμε να περάσουμε εύκολα στην απαίτηση μιας ζωής ομαλής, έξω από την οποία η επίθεση είναι φυσιολογική. Οι ομάδες του πληθυσμού που έχουν υποδειχθεί σαν περισσότερο αδύνατες, οι γυναίκες παραδείγματος χάριν, ή τα ηλικιωμένα άτομα, προλαμβάνουν αυτή την απαίτηση: τις περισσότερες φορές επιβάλουν στον εαυτό τους έναν ηθελημένο περιορισμό μέσα στην κατοικία τους, και αυτό το χαρακτηριστικό μεταφράζεται, στην γλώσσα της θυματοποίησης, από το γεγονός ότι τα τμήματα του πληθυσμού που

φοβούνται περισσότερο μήπως γίνουν θύματα είναι εκείνα που, στην γλώσσα του εμπειρισμού της θυματοποίησης, έχουν τους λιγότερους λόγους να φοβούνται. Ο κίνδυνος της πολιτικής που μπορεί να παραχθεί από αυτές τις προτάσεις είναι να θεωρηθεί ότι κάθε άτομο που απομακρύνεται από τα πρότυπα μιας κόσμιας ζωής αναλαμβάνει τις ευθύνες του και ότι θα πρέπει να αιτιάζεται τον εαυτό του αν από αυτό το γεγονός προκύψουν ολέθριες συνέπειες.

Η αλληλεγγύη θα είχε όρια. Η προστασία της κοινωνίας δεν θα ήταν δικαιολογημένη παρά μόνο για τους χρηστούς πολίτες που δικαιολογούν ένα τρόπο ζωής ομαλό. Οι σκοτεινές προφητείες που ο George Orwell έκανε με το βιβλίο του "1984" ξαναβρίσκονται σ' αυτό το όραμα ενός μονότονου κόσμου, στον οποίο κάθε πράγμα και κάθε πλάσμα έχει τη θέση του, στον οποίο κάθενας θα έπρεπε να μπορεί να αποτελεί αντικείμενο παρατήρησης κάθε στιγμή, εφόσον δεν θα είχε τίποτα να προσάψει στον εαυτό του, ο καθένας θα μπορούσε σε κάθε στιγμή να χρησιμοποιηθεί και να κινητοποιηθεί αμέσως για το δημόσιο συμφέρον.

Κατά την δημιουργία του Ανωτάτου Συμβουλίου, το 1988, αναρωτιόμουν αν υπάγεται στη δικαιοδοσία μιας δομής αυτού του είδους να πλάσει τον προσαρμοσμένο πολίτη με συμπεριφορά "nihil obstat"¹⁰. Άλλα διαβήματα, στον τομέα των ληστειών παραδείγματος χάριν, που υιοθετούσαν την προοπτική του δυνητικού δράστη, καθιστούν σαφή την αποτελεσματικότητα των εμποδίων κατά της πραγματοποίησης των εγκληματικών σχεδίων. Ορισμένες κατηγορίες διαρρηκτών, οι οποίες ρωτήθηκαν με την μέθοδο της συνέντευξης, λέγουν λοιπόν ότι αποδίδουν μεγάλη σημασία στους γείτονες, και η αποτελεσματικότητα του γείτονα είναι πολύ μεγαλύτερη αν αυτός διαθέτει μια σχετική ορατότητα, πράγμα που ανταποκρίνεται σε ορισμένα από τα μελήματα του Oscar Newman να ιδρύσει "χώρους που μπορούν να προφυλάξουν". Η γνώση περί του αν μια προφύλαξη είναι πραγματοποιήσιμη, στην κλίμακα μιας κοινότητας είναι δύσκολη. Η αλληλεγγύη μιας συνοικίας μπορεί να είναι αποτελεσματική σε ορισμένα σημεία της και λιγότερο σε άλλα. Πρέπει να εξεταστούμε τις λύσεις, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη το κόστος ενός εγχειρήματος αποτροπής. Η μετάθεση των εγκληματικών φαινομένων, που αυτά τα εγχειρήματα επισύρουν, μπορούν να δημιουργήσουν ορισμένους ηθικούς ελέγχους. Προπάντων όμως, τα προγράμματα νόθευσης δεν μπορούν να νοθεύσουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων κατά τρόπο δυσανάλογο σε σχέση με το κακό που θέλει κανείς να αποφύγει: πολύ επακριβή παραδείγματα αναφέρονται περί της επιλογής κατοίκων να διατηρήσουν ένα σημαντικό στοιχείο του καθημερινού τους τρόπου ζωής ακόμα και αν αυτός παρουσιάζει δυσκολίες στο επίπεδο της ασφάλειας¹¹. Αναρωτιόμουν αν το ανώτατο Συμβούλιο και οι νομαρχιακές επιτροπές μπορούσαν να αλληλεπιδράσουν πάνω σ' αυτές τις πολύ προσωπικές επιλογές, αν "αρέσει σ' αυτούς", να διακινδυνεύσουν μάλ-

λον να αποτελέσουν θέμα ορισμένων γεγονότων παρά να σαμποτάρουν τον τρόπο ζωής τους. Εξαρτάται από την αρμοδιότητά τους να ενθαρρύνουν -σύμφωνα με την έκφραση του Pierre Lascoumes- τον "εγκληματοκεντρισμό", δηλαδή να καταστήσουν πρώτιστο μέλημα στη ζωή του ανθρώπου τη θεώρηση του κινδύνου του ποινικού περιστατικού; Όπως το έλεγε υπέροχα ο καθηγητής Antony E. Bottoms "At the end of the day, some things are more important than crime prevention"¹².

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι πληθυσμοί του τρίτου κόσμου μπορούν να είναι "prepared to put a probable increase in crime as a by-product of what they perceive to be the necessary economic expansion and modernisation of their countries"¹³.

Επίσης, σε τοπική κλίμακα, μπόρεσε κανείς να παρακολουθήσει τα αξιοθρήνητα επακόλουθα σχεδίων πρόληψης: as result of [a high-technology crime prevention] initiative, old age pensioners were trapped inside a fortress of heavy doors and electronic card-key devices which they found difficult to understand and to operate, while neighbours were no longer able to keep a friendly eye on them (Sampson και άλλοι, 1988, σελ. 484)¹⁴.

Ένα τρίτο σημείο που παρατηρούσα κατά τη δημιουργία του ανώτατου Συμβουλίου ήταν ότι δεν εξαρτάται από την τροχιά δράσης του Υπουργείου Εσωτερικών ο ορισμός της εγκληματικότητας. Το ανώτατο Συμβούλιο, οι νομαρχιακές επιτροπές, έχουν σαν αποστολή να χειρίζονται την πρόληψη ενός φαινομένου που ονομάζεται "εγκληματικότητα", το φαινόμενο όμως αυτό δεν εξαρτάται από την συμπεριφορά, αλλά είναι νομικό. Δεν υπάρχουν συμπεριφορές που εκ φύσεως είναι εγκληματικές, υπάρχουν μόνο συμπεριφορές που καθορίζονται από τον νόμο σαν εγκληματικές. Πολλές πράξεις που για τους τρίτους περιέχουν μεγάλες δυσκολίες ξεφεύγουν από το δίκτυο του ποινικού δικαίου. Αντίστροφα, αναφορικά με το μεγαλύτερο τμήμα των συμπεριφορών που εξαρτώνται τυπικά από το ποινικό δίκαιο και από τις οποίες ορισμένες θα εμφανιστούν στο έργο της αστυνομίας ή των δικαστηρίων, η αντιμετώπιση συχνά θα μπορούσε να αναλυθεί σαν μια σύγκρουση προς κατευνασμό, προς λύση μάλλον παρά σαν ένα περιστατικό προς τιμωρία¹⁵. Τέτοιο είναι το κατάθεμα αυτού που ονομάζουμε "καταργητικό κίνημα", το οποίο τα τελευταία αυτά χρόνια ταρακούνησε τόσο πολύ τις ιδέες των εγκληματολόγων και των "φρουρών της τάξης"

Η σύγχρονη νομική ανθρωπολογία επιτρέπει να παρατηρούμε κατά τρόπο πολύ πιο ισορροπημένο απ' ό,τι στο παρελθόν τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου των παραδοσιακών κοινωνιών, είτε οι κοινωνίες αυτές φέρουν μια κρατική δομή είτε όχι. Στην πραγματικότητα, αυτές οι κοινωνίες είχαν την δυνατότητα να εφεύρουν "νομικούς μηχανισμούς λύσεων των συγκρούσεων οι οποίοι, παρότι δεν είναι αλάνθαστοι, δεν παύουν να αποτελούν καινοτομίες τόσο πολύ άξιες εκτίμησης όσο

πολλά ευρύματα των σύγχρονων κοινωνιών. (Ο εγκλεισμός στην φυλακή γενικοποιείται τον 19ο αιώνα, οι σωματικές τιμωρίες σε δημόσια θέα εξαφανίζονται με το Ancien Regime. Η φυλακή εμφανίζεται πιο ανθρώπινη: περιμένει κανείς από αυτήν περισσότερο την επαναδιαπαιδαγώγηση παρά την τιμωρία. Αναμφίβολα η φυλακή αξίζει περισσότερο από τον τροχό, η εμπειρία όμως κατέδειξε τον πολύ περιορισμένο χαρακτήρα των θεραπευτικών δυνάμεων). Εξομοιώνοντας εκδικητικότητα και βία, το Κράτος δημιουργεί την εντύπωση ότι καταργώντας την μία, αυτό είναι καλλίτερο αμυντικό μέτρο κατά της δεύτερης. Αν αυτό ήταν αλήθεια η βία θα έπρεπε να ελαττούται κατά το μέτρο που αναπτύσσονται ο κρατισμός και ο συγκεντρωτισμός. Τα εθνογραφικά δεδομένα ανοίγουν έναν ευρύ χώρο στην αμφιβολία. Το αίσθημα της εκδίκησης και της βίας δεν ορίζεται από την παρουσία ή την απουσία του Κράτους¹⁶.

Παραμένει εξίσου αληθές στην σφαίρα της παρέμβασης που του είχε καθοριστεί, ότι η αποστολή του ανώτατου Συμβουλίου έχει προταθεί κατά τρόπο πολύ ευρύ. Αυτή η αποστολή αφορούσε την μελέτη, την αξιολόγηση, την ανάλυση· αφορούσε την ενημέρωσή του και την απόκτηση πληροφοριών· αφορούσε στην προσπάθεια να καθορίσει και να θέσει τις βάσεις ενός διεπιστημονικού σχεδιασμού μιας εθνικής πολιτικής· να επεξεργαστεί και να ενθαρρύνει εθνικά προγράμματα· να εξασφαλίσει την εναλλαγή των νομαρχιακών επιτροπών πρόληψης της εγκληματικότητας και στην ανάγκη, την ενίσχυση και τον συντονισμό των νομαρχιακών και τοπικών προσπαθειών· να συνεργήσει στο να ενσωματωθεί στην εκπαίδευση των δημοτικών αστυνομικών και των χωροφυλάκων η διάσταση της πρόληψης. Η διατύπωση ήταν πλούσια, ενισχυτική, δυναμική και επέτρεπε την εύκαμπτη ανάπτυξη ενός καινούργιου τομέα, ελάχιστα διευκρινισμένου, σε συνύπαρξη και σε συνεργεία με αυτό που υπήρχε ήδη ή με αυτό που θα μπορούσε να υπάρχει. Η γλώσσα δεν ήταν ανταγωνιστική αλλά ήταν γλώσσα συνεργασίας και καινοτομίας. Με την πάροδο του χρόνου και στο μέτρο του εμπειρισμού και της αρμοδιότητας, που το Συμβούλιο θα επιδείκνυε, ένας τομέας θα προσδιοριζόταν και θα γινόταν μόνιμος.

Το μόνο πρόβλημα ήταν, να του επιτραπεί αυτή η αποστολή και να υπάρξει η θέληση γι αυτήν. Στην πραγματικότητα, όσον αφορά τον εμπειρισμό, οι νομαρχιακές επιτροπές, διαχειριζόμενες εξάλλου γελοίους προϋπολογισμούς, παρέμειναν ευρύτατα αδρανείς¹⁷ και το ανώτατο Συμβούλιο παρέλυσε πολύ σύντομα από μια καινούργια κυβερνητική πλειοψηφία που ανέλαβε την εξουσία, θεωρούμενο σαν το δημιούργημα μιας κεντροδεξιάς κυβέρνησης και ενός κεντροδεξιού υπουργείου Εσωτερικών, που είχε εξάλλου άμεσα συνδεθεί με την υπόθεση του *Heysel*, το ανώτατο Συμβούλιο ακινητοποιήθηκε από μια κεντροαριστερή συμμαχία και από έναν καινούργιο φλαμανδό σοσιαλιστή υπουργό των Εσωτερικών, του οποίου η ισχυρή προσωπικότητα επρόκειτο πολύ γρή-

γορα να τροποποιήσει την άποψη της πρόληψης. Εκτός από έναν ορισμένο αριθμό απόψεων άξιων προσοχής, της οποίας όμως η εξουσία ελάχιστα ασπάστηκε, το ανώτατο Συμβούλιο, στην πράξη, μπόρεσε να βοηθήσει μια μόνο ενέργεια, άμεσα εξάλλου συνδεδεμένη με την υπόθεση του Heysel, το fan-coaching.

Το fan-coaching συνίσταται σε μια ενέργεια-έρευνα προορισμένη να προλάβει τις συμπεριφορές βανδαλισμού και βίας μέσα στα γήπεδα ποδοσφαίρου. Αντί να επικεντρωθεί η ασφάλεια των αθλητικών συναγωνισμών μόνο πάνω στην διαφύλαξη της τάξης από την αστυνομία ή την χωροφυλακή και στην τιμώρηση των υπερβολών από τη δικαστική εξουσία, οι δημόσιες αρχές εμπιστεύτηκαν ομάδες εγκληματολόγων, ψυχολόγων και εκπαιδευτικών για να διευθύνουν τις ομαδικές δραστηριότητες και την ατομική συνόδευση (=accompagnement individuel) με στόχο την κοινωνική επανένταξη νεαρών που παρουσιάζουν ροπή προς την ανάμειξη σε βίαιες ενέργειες ή βανδαλισμούς. Μία ομάδα του Πανεπιστημίου της Louvain (K.U.L.) ενθαρρύνθηκε κατ' αυτό τον τρόπο να αναλάβει τους "οπαδούς της θύρας" της λέσχης ποδοσφαίρου της Antwerp, και μια ομάδα του Πανεπιστημίου της Λιέγης τα μέλη του "Hell Side" (= κολασμένης θύρας) της λέσχης ποδοσφαίρου της Standard¹⁸. Ένας πρώτος τρόπος ενέργειας έγκειται στην "επιδέξια" συνόδευση αυτών των οπαδών κατά τους αγώνες: οι εκπαιδευτές έχουν στην περίπτωση αυτή ένα έργο επικοινωνίας ανάμεσα στους νεαρούς και στις δυνάμεις της τάξης. Η οργάνωση αθλητικών δραστηριοτήτων (φουτμπώλ, rafting, bejji...) ή "οικογενειακών" (Χριστουγεννιάτικου δείπνου, barbecues...), η βοήθεια για την αναζήτηση εργασίας και κοινωνικών καταστάσεων περισσότερο σταθερών αποτελούν τμήμα των μέσων που ενεργοποιούνται από το σχέδιο "Fan Coaching". Το fan coaching συγγενεύει με μια χειρουργική επέμβαση που έχει σαν προορισμό να "αποκόψει" την βία.

Όπως το εξηγεί ο Manuel Comeron "αυτοί οι νεαροί αποκτούν κατ' αρχήν το προνόμιο της ταυτότητας των οπαδών. Δεν μετακινούνται προπαντός για να σπάσουν, να κακοποιήσουν άτομα, ακόμα και αν ενίοτε υπάρχει προμελέτη της πρόθεσης για βιαιότητες". Είναι η περίπτωση παραδείγματος χάριν των "επικίνδυνων" αγώνων, κατά τους οποίους οι πιθανότητες συγκρούσεων ανάμεσα στις αντίπαλες πλευρές είναι μεγάλη. Οι οπαδοί οι πιο βίαιοι εκτίθενται περισσότερο σ' αυτό που ο καθηγητής Walgrave ονομάζει του "κοινωνικό ευάλωτο"¹⁹. Σε περίπτωση κοινωνικού κωλύματος, αυτοί οι νέοι δυσκολεύονται επίσης, τις περισσότερες φορές, να ζήσουν μέσα στους κόλπους της κοινωνίας. Η συμμετοχή σε μια ομάδα που χαιρεί ενός γοήτρου είναι μια κοινωνική υπεραξία που ενισχύει την ταυτότητά τους. Προτιμούν να είναι κάποιιοι, ακόμα και χαρακτηρισμένοι αρνητικά, παρά να μην έχουν ταυτότητα. Αλλά η θύρα δεν είναι μια ορδή δομημένη, μέσα στην οποία αναπτύσσονται ρατσιστικές ή ναζιστικές ιδεολογίες, οι νέοι δεν είναι ούτε κτήνη ούτε δολοφόνοι. Το

Hell Side δεν είναι ο Απίλλας και οι Ούννοι... Όπως δήλωνε ένας υπεύθυνος της αστυνομικής υπηρεσίας "οι θύρες επιτίθενται εναντίον των ομολογών τους. Ο δεύτερος κατά προτίμηση στόχος τους είναι η αστυνομία. Οι θεατές δεν κινδυνεύουν. Ποτέ δεν είδε κανείς καθιστή εξέδρα να πολιορκείται, διαιτητή να δέχεται επίθεση. Οικτείρουμε κυρίως τα φαινόμενα βανδαλισμού".

Εντούτοις τον Φεβρουάριο του 1992, το πλημμελειοδικείο της Λιέγης, καταδικάζοντας τρεις χούλιγκανς της ομάδας της Standard για βίαιες πράξεις, ώριζε την θύρα τους σαν μια "ένωση κακοποιών". Ένας "οπαδός θύρας" πρέπει να γνωρίζει ότι υπάρχουν κανόνες τους οποίους πρέπει να σέβεται. Η καταστολή όμως δεν συμβάλλει στην ανάκαμψη του φαινομένου. Συντελεί απλά στην μετατόπιση του και περιθωριοποιεί ακόμα περισσότερο αυτούς τους νέους, μεταξύ των οποίων ακολουθούν μια πορεία επανακοινωνικοποίησης. Η συνεργασία με το αστυνομικό και δικαστικό περιβάλλον πρέπει να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο για να αναχαιτίσει το πρόβλημα, το οποίο δεν περιορίζεται σε ένα καθορισμένο χώρο: ο χουλιγκανισμός είναι προπαντός ένα σύμπτωμα της κοινωνικο-οικονομικής δυσπραγίας που γνωρίζει η κοινωνία μας.

3. Ο "υποθιθασμός" των δομών πρόληψης

Ο φλαμανδός σοσιαλιστής Tobback κατάργησε τους περισσότερους από τους θεσμούς που δημιούργησαν οι προκάτοχοί του γαλλόφωνοι σοσιαλοδημοκράτες Nothomb και Michel. Όμως, παρά τις πολιτικές καταιγίδες, το ανώτατο Συμβούλιο πρόληψης της εγκληματικότητας διατηρήθηκε. Απλά, απόκτησε πολύ γρήγορα ένα καινούργιο πρόσωπο. Στην συνέντευξη τύπου κατά την οποία ο υπουργός εξηγούσε τη δράση του, λέχτηκε ότι η σύνθεση του ανώτατου Συμβουλίου αντικατόπτριζε κατά ένα μεγάλο μέρος τις τρέχουσες αντιλήψεις αυτής της εποχής πάνω στην πρόληψη της εγκληματικότητας. Η πρόληψη της εγκληματικότητας γινόταν αντιληπτή σαν ένα έργο συναφές προς τις υπηρεσίες της αστυνομίας. Αυτές οι τελευταίες ήταν επιφορτισμένες να καταπολεμήσουν τις ευκαιρίες διάπραξης εγκληματικών πράξεων. Πράγμα το οποίο απαιτούσε την παρουσία τους στα επικίνδυνα με υψηλή εγκληματικότητα μέρη και την παροχή συμβούλων αυτοπροστασίας στους πολίτες. Το ανώτατο Συμβούλιο με εξαίρεση ορισμένους πανεπιστημιακούς καθηγητές, απαρτιζόταν αποκλειστικά από αντιπροσώπους της αστυνομίας ή υπηρεσιών τις οποίες αφορούσε άμεσα η προβληματική της πρόληψης της εγκληματικότητας, όπως η γενική Αστυνομία του Βασιλείου ή η Εισαγγελία.

Ύστερα από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, εξηγούσε ο Tobback φάνηκε ότι μια παρόμοια προσέγγιση ήταν πάρα πολύ περιορισμένη για να εξασφαλίσει διαρκή αποτελέσματα. Εμπειρισμοί στο εξωτερικό απο-

δείκνυαν επίσης ότι, στην πραγματικότητα, μια πολιτική πρόληψης που είχε σαν μοναδικό σκοπό την μείωση ευκαιριών διάπραξης εγκληματικών πράξεων, ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Γινόταν απαραίτητο να αναρωτηθεί κανείς πάνω στην εγκληματική αιτιότητα. Το πολύπλοκο αυτό του έργου απαιτούσε την προσφυγή σε υπηρεσίες και σε εξουσίες οι οποίες δεν είχαν απαραίτητα την προβληματική της εγκληματικότητας στον πρωτεύοντα σκοπό, αλλά οι οποίες είχαν μια αναμφισβήτητη επίδραση πάνω σ' αυτή την προβληματική με τους τομείς αρμοδιότητας τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, καταγινόntonταν με τον αγώνα κατά της κοινωνικής αποπομπής, με την προβληματική των μεταναστών, με την διευθέτηση του φυσικού περιβάλλοντος, κλπ.

Εκτοτε το υπουργείο ανήγγειλε ένα "κίνημα έναρξης": Η αρχική σύνθεση του ανώτατου Συμβουλίου, εξηγούσε του υπουργείο, δεν ήταν προσαρμοσμένη στον διεπιστημονικό χαρακτήρα, που απαιτεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της πρόληψης της εγκληματικότητας. Γι' αυτόν τον λόγο, οι διατάξεις της βασιλικής εγκυκλίου της 6ης Αυγούστου 1985 πάνω στην σύνθεση του ανώτατου Συμβουλίου τροποποιήθηκαν από την βασιλική εγκύκλιο της 31ης Ιανουαρίου 1991. Αυρή η βασιλική εγκύκλιος προβλέπει ότι το ανώτατο Συμβούλιο απαρτίζεται από αντιπροσώπους:

— των εθνικών υπουργείων, κοινοτικών ή περιφερειακών, που μπορούν να προσφέρουν μια σημαντική συμμετοχή στην πρόληψη της εγκληματικότητας.

— της χωροφυλακής και της δημοτικής αστυνομίας

— της βελγικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων

— των ινστιτούτων έρευνας και ενεργούς εκπαίδευσης στο επίπεδο της πρόληψης και της εγκληματικότητας.

Αντίθετα, ο τομέας των ασφαλειών, παρών στην παλιά μορφή του Συμβουλίου, δεν αντιπροσωπεύεται πλέον. Αντιπρόσωποι άλλων κλάδων που ενδιαφέρονται μπορούν να προσκληθούν σαν ατομικά μέλη.

Σε εθνικό επίπεδο, εκτός από το υπουργείο Εσωτερικών, αρμόδιο στον τομέα πρόληψης της εγκληματικότητας, και στο οποίο, μέσα στη γενική Διεύθυνση της γενικής Αστυνομίας του βασιλείου, μια υπηρεσία επιφορτίστηκε ειδικά με την πρόληψη της εγκληματικότητας, αντιπροσωπεύονται και τα υπουργεία Δικαιοσύνης (δικαστική πολιτική) και Επικοινωνίας (προβλήματα της ασφάλειας των εναερίων γραμμών και της μεταφοράς του κοινού). Σε επίπεδο των Κοινοτήτων, μέλη αντιπροσωπεύουν τα τμήματα της εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας (φλαμανδική κοινότητα) και της προστασίας της νεότητας (γαλλική κοινότητα). Ορίστηκε επίσης ένα μέλος του τμήματος της κοινωνικής γερμανόφωνης κοινότητας. Υποδείχθηκαν και δύο μέλη της υπηρεσίας του κοινωνικού τομέα (βοήθεια στα θύματα και πρόληψη των ναρκωτικών). Επίσης δύο δήμαρχοι καθώς και ένας δικαστής για νέους και ο βασιλικός επίτροπος που επιβλέπει τους μετανάστες, συμμετέχουν στο ανώτατο Συμβούλιο.

Τέλος, η αστυνομία και η χωροφυλακή που εξακολουθούν να έχουν πάντοτε σημαντικές αποστολές να πραγματοποιήσουν στο επίπεδο της πρόληψης, παραμένουν εκπροσωπούμενες.

Το σλόγκαν που προέβαλε το υπουργείο κατά την παρουσίαση του ήταν: "ένα Ανώτατο Συμβούλιο για υποστήριξη της ενοποιημένης τοπικής πρόληψης". Εξηγούσε ότι μια τόσο ευρεία σύνθεση πρέπει να εγγυάται ότι το Ανώτατο Συμβούλιο πρέπει να διαπραγματευθεί οποιοδήποτε πρόβλημα της εγκληματικότητας και ότι μπορεί να το μελετήσει κάτω από τις πλέον διαφορετικές γωνίες για να το λύσει. Η πρόληψη της εγκληματικότητας έχει τις περισσότερες ευκαιρίες επιτυχίας αν, τόσο οι τεχνικές της πρόληψης και κάθε περίπτωσης <K> (που έχει σαν σκοπό να μειώσει τις ευκαιρίες διάπραξης εγκληματικών πράξεων ή να αυξήσει τον κίνδυνο σύλληψης) όσο και οι τεχνικές κοινωνικής πρόληψης (που εδράζονται πάνω στις αιτίες της εγκληματικότητας) είναι ενοποιημένες μέσα σε μια συνολική στρατηγική.

Το υπουργείο θεωρούσε ότι η πρόληψη της εγκληματικότητας πρέπει να τοποθετηθεί από την αρχή πάνω στο τοπικό επίπεδο. Γιατί μόνο σ' αυτό το επίπεδο μπορούν να κριθούν σύμφωνα με όλες τους τις παραμέτρους και μόνο σ' αυτό το επίπεδο θα μπορέσει κανείς να λάβει καθ' ολοκληρίαν υπόψη του τις τοπικές καταστάσεις και τις τοπικές δομές κατά την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων πρόληψης. Γι' αυτόν τον λόγο, είναι πολύ σημαντικό το ότι η βελγική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων αντιπροσωπεύεται στους κόλπους του ανώτατου Συμβουλίου με δύο δημαρχους.

Ενώ το νομαρχιακό επίπεδο θεωρείται πλέον μόνο σαν ένα τμήμα της κεντρικής εξουσίας, η πολιτική του Υπουργείου εσωτερικών συνίσταται τώρα, στην ουσία, στην υποστήριξη, στον συντονισμό και στην παρότρυνση των τοπικών πρωτοβουλιών. Μέσα στα όρια της πολιτικής του Υπουργείου Εσωτερικών, επιστημονικά στοιχεία και ενημερωτικά φυλλάδια, που διανέμονται από τα συμβούλια πρόληψης, διαδίδονται τώρα δια μέσου των δήμων: πραγματεύονται για την προστασία από τα ναρκωτικά και για την προστασία από τα αυτοκίνητα. Προβλέπονται ενημερωτικά φυλλάδια πάνω στην κλοπή μέσα στα καταστήματα, πάνω στην ασφάλεια των προσώπων που είναι ευάλωτα και πάνω στην προστασία των κατοίκων. Οργανώνονται σεμινάρια εξειδίκευσης για το προσωπικό της αστυνομίας και για άλλους επαγγελματίες της πρόληψης της εγκληματικότητας.

Προπάντων όμως, από τις αρχές του 1991, 27 σχέδια-πilotοί "δημοτικής ενοποιημένης πρόληψης" υποστηρίζονται από το Υπουργείο Εσωτερικών. Εξακόσιες περίπου κοινότητες που προσκλήθηκαν να παρουσιάσουν, μέσα σε πάρα πολύ σύντομες προθεσμίες, σχέδια ανταποκρινόμενα σε ένα προταθέν πλέγμα, 70 αντέδρασαν, και 27 έγιναν δεκτές. Αυτές οι 27 κοινότητες έλαβαν κατ' αυτόν τρόπο την βοήθεια δύο ή τριών (ανάλογα με το μέγεθος των πόλεων) υπαλλήλων πρόλη-

ψης, με πρόσκαιρη εργασιακή σχέση, για την επεξεργασία και την πραγματοποίηση του σχεδίου τους. Αυτά τα σχέδια, επικεντρωμένα προπάντων πάνω στα προβλήματα των ναρκωτικών, της νεανικής εγκληματικότητας, της εγκληματικότητας του ελεύθερου χρόνου και της ψυχαγωγίας ή της εγκληματικότητας των κοινωνικά μη ευνοϊκών συνοικιών, υποστηρίζονται από την γενική Αστυνομία του Βασιλείου. Οι μισές από αυτές λαμβάνουν την επιστημονική συνδρομή τεσσάρων πανεπιστημιακών ομάδων σύμφωνα με προϋποθέσεις διαφορούμενες: η αποστολή τους προσδιορίζεται πράγματι όχι μόνο σαν μια αποστολή συνδρομής αλλά και εκτίμησης. Ένας πρώτος στόχος, που πρέπει να πραγματοποιηθεί για τις αρχές του 1993, είναι η επεξεργασία ενός είδους "εγχειριδίων" για τις κοινοτικές υπηρεσίες που επιθυμούν η πρόληψη να λειτουργήσει σαν καταλύτης μέσα στην αστική τους κοινότητα, που επιθυμούν να δημιουργήσουν τις απαραίτητες συνεργασίες για να αγωνισθούν κατά της φθοράς του κοινωνικού κλίματος των πόλεων ή, μιλώντας θετικά, για να επαναλάβουμε την έκφραση του *François Mitterrand*, να συντελέσουν στην δημιουργία ενός "εκπολιτισμού της πόλης" που ακόμα τραυλίζει. Το στοιχείο του σημερινού υπουργού είναι, η κοινότητα σαν τέτοια, δηλαδή η εγγύτερη προς τον πολίτη πολιτική κλίμακα, να αναλάβει γενναϊόδωρα την ευθύνη των συμφερόντων όλων βάζοντας σε δεύτερη μοίρα μια εξουσία χιμαιρική και προσωρινή: με ποιον τρόπο να αποκτήσει κανείς μια ευρεία και διαρκή ομαδική κινητοποίηση; Σύμφωνα με την καλή και με την κακή έννοια του όρου, το σχέδιο δεν είναι ουτοπικό; Αυτό θα έπρεπε να μπορεί να καθορίζει τις σε εξέλιξη βρισκόμενες εκτιμήσεις. Οι ήδη προταθείσες ενδιάμεσες σχέσεις δίνουν την εντύπωση ότι υπόσχονται πολλά. Παραμένει το γεγονός ότι τα μέσα που τίθενται στην διάθεση των 27 σε εξέλιξη ευρισκομένων πειραματισμών είναι σχετικώς χλευαστικά: μικρές ομάδες, προσωρινού εργασιακού καθεστώτος και θεωρούμενες κατά τρόπο αναπόδραστο σαν "απεσταλμένοι του υπουργείου Εσωτερικών" χρειάστηκε να ενσωματωθούν μέσα σε πολύπλοκες δημοτικές οντότητες, και να συντελέσουν ώστε να γίνει αποδεκτό "το ενδιαφέρον του κέντρου για το τοπικό" (σύμφωνα με την έκφραση του *Chevalier*), να συντελέσουν ώστε να χωνευτεί το ψωμί, το ζυμωμένο με εθνική μαγιά.

Σύμφωνα με την αντίληψη του υπουργού, ο ρόλος του ανωτάτου Συμβουλίου πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στα ίδια πλαίσια. Το πρώτιστο καθήκον του ανώτατου Συμβουλίου δεν είναι ανάπτυξη εθνικών πρωτοβουλιών στον τομέα της πρόληψης της εγκληματικότητας. Αντίθετα, εν ονόματι της αρμοδιότητας και της ποικίλης προέλευσης των μελών του, το ανώτατο Συμβούλιο οφείλει να παράσχει την γνώμη του στον Υπουργό των Εσωτερικών για την υποστήριξη της πολιτικής του περί πρόληψης. Και στην περίπτωση αυτή ο ρόλος υποστήριξης στις τοπικές αρχές είναι πρωτεύων. Για τον σκοπό αυτόν, οι αρμοδιότητες του

Ανωτάτου Συμβουλίου επαναπροσδιορίστηκαν από το Β.Δ. της 31ης Ιανουαρίου 1991, με τον σκοπό να μπορέσει αυτό να εκφράσει στον Υπουργό Εσωτερικών τις απόψεις πάνω στα πλέον διαφορετικά θέματα που αφορούν την πρόληψη της εγκληματικότητας.

Το σχέδιο του υποδείγματος κανονισμού για την δημιουργία κοινοτικών συμβουλίων πρόληψης της εγκληματικότητας είναι το πρώτο παράδειγμα του τρόπου με το οποίο το Ανώτατο Συμβούλιο μπορεί να είναι ενεργό αναπτύσσοντας τα όργανα που μπορούν να συντελέσουν σε μια δημοτική πολιτική πρόληψης της εγκληματικότητας. Σε τοπικό επίπεδο, είναι σημαντικό όλες οι υπηρεσίες και οι δικαιοδοσίες που ενδιαφέρονται για την εγκληματικότητα να μπορέσουν να συμβάλουν στην δημοτική πολιτική στον τομέα αυτόν. Οι δημοτικές αρχές που είναι υπεύθυνες για την επεξεργασία και την πραγματοποίηση μιας πολιτικής ασφάλειας ενσωματωμένης στους κόλπους του δήμου μπορούν, με την δημιουργία, ενός δημοτικού συμβουλίου, να αποταθούν στην αρμοδιότητα υπηρεσιών τομέων τελείως διαφορετικών, όπως της αστυνομίας και της ασφάλειας, υπηρεσιών διευθέτησης του χώρου, κοινωνικού έργου, εκπαίδευσης, νεότητας και ψυχαγωγίας, αρωγής στα θύματα.

Το καθήκον ενός παρόμοιου οργάνου είναι να δίνει συμβουλές κατά τον ευρύτερο δυνατό τρόπο πάνω στην κατάσταση της εγκληματικότητας στο δήμο. Επιπλέον, μέσα σ' ένα παρόμοιο συμβούλιο, στους κόλπους του οποίου οι πλέον διαφορετικοί συνεργάτες αντιπροσωπεύονται, μια επωφελής σύνθεση θα πραγματοποιηθεί και σχέδια θα μπορέσουν να προετοιμαστούν, να πλαισιωθούν, να υποστηριχθούν και να εκτιμηθούν.

Σε μερικούς δήμους τέτοια συμβούλια ιδρύθηκαν ήδη. Εντούτοις, αυτές οι πρακτικές σύνθεσης και συμβουλίων δεν είναι αρκετά διαδεδομένες. Γι' αυτόν τον λόγο, ένα υπόδειγμα κανονισμού πάνω στην δημιουργία και την λειτουργία ενός συμβουλίου πρόληψης θα τεθεί στη διάθεση κάθε δήμου. Έχοντας συζητηθεί στο Ανώτατο Συμβούλιο, το "υπόδειγμα κανονισμού που ιδρύει ένα συμβουλευτικό δημοτικό συμβούλιο πρόληψης" διαδόθηκε σε όλους τους νομάρχες και πληροφοριακά στους δημάρχους. Η εξουσία του υπουργού των Εσωτερικών συγκρούεται με την δημοτική αυτονομία, και θα είναι ένα τέστ, ταυτόχρονα της ιεραρχικής συνεργασίας των διοικητών και της εκ μέρους των δήμων αντίστασης στη διείδυση, το να παρατηρήσει κανείς την πορεία που ακολουθεί αυτή η εγκύκλιος, η οποία πολύ συνετά αποφεύγει κάθε ρητή επιταγή και μάλιστα κάθε συμβουλή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ποιά θα ήταν η τύχη της εγκυκλίου στο επίπεδο των δήμων: ο δήμαρχος θα αντισταθεί στο παλιό αντανακλαστικό, που θεωρεί ότι η πρόληψη αποτελεί πρόβλημα της αστυνομίας; Αυτό ακριβώς θέλει να αποφύγει ο υπουργός. Ποιός όμως θα παίξει το παιχνίδι μέχρι τέλους, καθιστώντας κατανοητό το πρόβλημα στο σύνολο των μελών του δημοτικού συμβουλίου;

Στην συνοδεύουσα το "υπόδειγμα κανονισμού" επιστολή, με ημερομη-

νία 30 Ιουνίου 1992, ο υπουργός αναφέρεται στην παραγγελία R (87) 19 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, που σχετίζεται με την οργάνωση της πρόληψης της εγκληματικότητας, και στο τροποποιημένο το 1991 βασιλικό Διάταγμα του 1985, που προβλέπει την δυνατότητα να οργανώνονται συγκεντρώσεις με τον σκοπό την επεξεργασία, την ενθάρυνση ή τον συντονισμό προληπτικών μέτρων και προληπτικών ενεργειών που να έχουν χαρακτήρα τοπικό. "Μέχρι τώρα, παρόμοιο όργανο δεν έχει τοποθετηθεί παρά σε μερικούς μόνο δήμους. Για να απλοποιηθεί η δημιουργία παρόμοιων συμβουλευτικών συμβουλίων κρίθηκε χρήσιμο να προταθεί ένα υπόδειγμα δημοτικού κανονισμού αναφορικά με αυτό το θέμα".

"Είναι σημαντικό το ότι η βασική κινητήριος δύναμη των ενεργειών πρόληψης της εγκληματικότητας τοποθετείται στο τοπικό επίπεδο. Υπάρχει μια διεθνής συναίνεση πάνω σ' αυτό το σημείο. Για να είναι πραγματικά αποτελεσματικές, αυτές οι ενέργειες πρέπει να προσαρμοστούν εξ ολοκλήρου σε όλες τις ιδιάζουσες περιστάσεις, σύμφωνα με τις οποίες λαμβάνουν χώρα ορισμένα εγκλήματα. Η διαχείριση παρόμοιων δραστηριοτήτων πρόληψης λαμβάνοντας καθ' ολοκληρίαν υπόψη αυτόν τον ιδιάζοντα χαρακτήρα δεν μπορεί προφανώς να γίνει παρά μόνο στο τοπικό επίπεδο".

"Ως προς την ποικιλία των αιτιών που βρίσκονται στην βάση της εγκληματικότητας, μια δημοτική προσέγγιση αυτής της προβληματικής πρέπει απαραίτητα να είναι ολοκληρωμένη και διεπιστημονική. η ασφάλεια συνεπώς δεν αποτελεί αποκλειστικά το έργο της αστυνομίας. Για να είναι δυνατή η διαπραγμάτευση όλων των πλευρών αυτής της προβληματικής, θα πρέπει σε τοπικό επίπεδο για να γίνει προσφυγή σε συνεργάτες προερχόμενους από τομείς πολύ διαφορετικούς, όπως είναι η αστυνομία και η ασφάλεια, η διευθέτηση του χώρου, οι κοινωνικές ανάγκες, η εκπαίδευση, η νεότητα και η ψυχαγωγία. Παρατηρείται εντούτοις ότι μικρή πρόοδος καταγράφεται στον αγώνα κατά της εγκληματικότητας γιατί όλοι αυτοί οι παράγοντες ενεργούν ξεχωριστά και συντονίζουν σπάνια ή κατά τρόπο ατελή τις δραστηριότητές τους.

"Δοθέντος ότι εμπίπτει στις αρμοδιότητες των δημοτικών αρχών να εξασφαλίσουν την επεξεργασία και την εκτέλεση μιας ολοκληρωμένης δημοτικής πολιτικής ασφάλειας, είναι λογικό ότι παίρνουν επίσης τις απαραίτητες πρωτοβουλίες για να διεγείρουν και να συντονίσουν την λειτουργία της πρόληψης στην περιφέρεια του δήμου τους. Η δημιουργία ενός δημοτικού συμβουλευτικού συμβουλίου για την πρόληψη της εγκληματικότητας που να μπορεί να συμβουλευσει την δημοτική αρχή στην περί ης ο λόγος πολιτική της μπορεί να είναι ένα σημαντικό στοιχείο σε μια παρόμοια πολιτική. Όλες οι τοπικές δικαιοδοσίες, τόσο οι δημόσιες όσο και οι ιδιωτικές οι οποίες λόγω των δραστηριοτήτων τους είναι οικείες με αυτό το πρόβλημα και οι οποίες είναι επιδεκτικές να συμ-

βάλουν στην πρόληψη των εγκλημάτων, οφείλουν να συμμετέχουν στην διατύπωση των απόψεων και στην επεξεργασία των προτάσεων.

“Αυτό το συμβούλιο πρόληψης παρουσιάζει το πλεονέκτημα της πραγματοποίησης μιας διαβούλευσης. Με την ένταξη αντιπροσώπων των πολιτών (π.χ. ενώσεων νέων, ενώσεων γονέων, ...) σε μια συμβουλευτική επιτροπή που κάνει αναφορές άμεσα στην δημοτική αρχή εξασφαλίζεται επίσης μια πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή του κοινού στην δημοτική πολιτική. Το γεγονός αυτό δεν περιέχει μόνο μια ενίσχυση της δημοτικής δημοκρατίας αλλά προσφέρει επίσης μια μεγαλύτερη εγγύηση ότι η πραγματοποιηθείσα πολιτική απολαμβάνει της συναίνεσης του κοινού το οποίο αφορά, με τρόπο που η εκτέλεση αυτών των μέτρων να είναι αποτελεσματικότερη.

“Εκτός αυτού, οι απόψεις και οι προτάσεις που εκφράζονται από το συμβούλιο πρόληψης για τις ανάγκες της δημοτικής αρχής, θα επιτρέψουν επίσης στον δήμαρχο να πληροφορηθεί καλλίτερα ενόψει μιας διαβούλευσης με τις δικαστικές αρχές μέσα στα πλαίσια της ονομαζόμενης πενταγωνικής διαβούλευσης. Αυτή η πενταγωνική διαβούλευση προβλέπεται στο σχέδιο νόμου πάνω στην λειτουργία της αστυνομίας και εμπεριέχει στο επίπεδο του δικαστικού διαμερίσματος μια διαβούλευση ανάμεσα στους δημάρχους, τον βασιλικό Επίτροπο και τους υπεύθυνους της χωροφυλακής, της δημοτικής αστυνομίας και της παρά τις Εισαγγελίες δικαστικής αστυνομίας, με τον σκοπό, από την μια πλευρά, να προαγάγει έναν συντονισμό των λειτουργιών της διοικητικής αστυνομίας και, από την άλλη πλευρά, την συνεργασία ανάμεσα στις υπηρεσίες της αστυνομίας”. Οι λέξεις που κυριαρχούν είναι συνεπώς τώρα από τη μια μεριά η “ενοποιημένη πρόληψη”, από την άλλη μεριά η “πενταγωνική διαβούλευση”. Η πρόληψη θα έπρεπε να είναι ενοποιημένη, όχι μόνο υπό την έννοια του συνδυασμού των δύο μεγάλων προσεγγίσεων που διακρίνονται κατά κλασικό τρόπο: *situational crime* (= περιστασιακή πρόληψη του εγκλήματος) από την μια πλευρά σύμφωνα με το αγγλο-ολλανδικό υπόδειγμα *social crime prevention* (= κοινωνική πρόληψη του εγκλήματος) από την άλλη πλευρά κατά το γαλλικό υπόδειγμα, αλλά και στην περίπτωση αυτή υπό την έννοια να συνεπάγεται μια προπαρασκευασμένη ενέργεια των διαφόρων παραγόντων της πρόληψης, μαζί με την ηθελημένη και τελολογική απόχρωση που, παράγοντες σαν τον *Tougaïne*, δίνουν σ’ αυτό το διανόημα περί “παράγοντος”²⁰. Εξάλλου, η πενταγωνική διαβούλευση είναι μια παραλλαγή της κλασικής ολλανδικής “*driehoeksoverleg*” (τριγωνικής διαβούλευσης).

Τα επακόλουθα του Brabant wallon

Τα σχέδια που μόλις περιγράψαμε τοποθετούνται μέσα στα πλαίσια των προσπαθειών του Συμβουλίου της Ευρώπης, και σε παγκόσμια κλίμα-

κα κατ' ευθείαν στις διεθνείς συνδιασκέψεις του Μόντρεαλ του 1989 και του Παρισιού το 1991, με θέματα πάνω στην ασφάλεια, τα ναρκωτικά και την πρόληψη της εγκληματικότητας μέσα στο περιβάλλον των πόλεων. Μεταξύ των απόψεων που εξέφρασαν οι εμπειρογνώμονες κατά την προετοιμασία της συνδιάσκεψης του Παρισιού, κρατήθηκε κυρίως η άποψη του καθηγητή Jean-Paul Brodeur, διευθυντού του διεθνούς Κέντρου συγκριτικής εγκληματολογίας του Μόντρεαλ:

“Λέγεται συχνά, όσον αφορά τους στρατηγούς, ότι σχεδιάζουν την προσεχή τους εκστρατεία ως εάν αυτή επρόκειτο να αρχίσει κατά τη διάρκεια του προηγούμενου πολέμου. Από την πλευρά μας, μας προξένησε εντύπωση ο συντηρητικός χαρακτήρας των κρατηθέντων από τη συνδιάσκεψη του Παρισιού θεμάτων (τα ναρκωτικά, οι νέοι, η υποτροπή, η κινητοποίηση της κοινότητας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης). Αυτή η θεματική μας φαίνεται στηριγμένη πρωτόλεια σχετικώς ειδυλλιακά, σύμφωνα με τα οποία τα προβλήματα του μέλλοντος θα καθορίζονται περισσότερο από ατομικές συμπεριφορές υπαγόμενες στην μικρή ή την μεσαία εγκληματικότητα παρά από κινήματα ομάδων οδηγούντα σε βίαιες αντιμετωπίσεις που θέτουν σε κίνδυνο την δημόσια τάξη. Είναι δυνατόν αυτή η αισιοδοξία να έχει στηρίγματα στις χώρες στις οποίες οι εθνικές συγκρούσεις έχουν κατευναστεί και στις οποίες η πολιτική της μετανάστευσης δεν έχει την ιδιότητα να τις αναζωπυρώνει. Παρόμοια δεν είναι δυστυχώς η περίπτωση για τον Καναδά”²¹.

Προς την ίδια κατεύθυνση, σχετικά με την γερμανική κατάσταση, η Gewalt Kommission που υποδείχθηκε από την ομοσπονδιακή Κυβέρνηση της Γερμανίας, αντιμετώπισε, παράλληλα με την βία μέσα στην οικογένεια και στο σχολείο, την βία μέσα στα στάδια, στους δρόμους και στις πλατείες και την βία που έχει πολιτικές αιτίες²².

Στο Βέλγιο, οι μυστηριώδεις περιπτώσεις του Brabant wallon έδωσαν την ευκαιρία για συνειδητοποιήσεις σε βάθος από τις οποίες ο λαός, το ποινικό σύστημα και οι αρχές δεν μπορούν ακόμα να συνέλθουν τελείως. Μετά την εργασία της κοινοβουλευτικής Επιτροπής έρευνας πάνω στις ληστείες και την τρομοκρατία, η Κυβέρνηση επεξεργάστηκε ένα “πρόγραμμα στον τομέα της διατήρησης της τάξης, της ασφάλειας των πολιτών και της καταστολής των εγκλημάτων” που αναγνώστηκε στο Κοινοβούλιο στις 5 Ιουνίου 1990 και διατήρησε ένα σημαντικό μέρος της σύμφωνης γνώμης της κυβέρνησης της 9ης Μαρτίου 1992 σε “ένα πρόγραμμα άμεσης δράσης πάνω στα προβλήματα της κοινωνίας”, που πραγματεύεται, αναμφίβολα, για μια αλληλέγγυα κοινωνία, για μια πιο προχωρημένη πολιτική για το περιβάλλον, για μια καλλίτερη χειραγωγή της μετανάστευσης, για περισσότερη δικαιοσύνη με μια καλλίτερη διοίκηση της δικαιοσύνης, προπαντός όμως και πρωταρχικά για μια θέληση “εγγύησης της ασφάλειας του πολίτη”.

Στο Βέλγιο, δεν μας είχαν συνηθίσει σε μια παρόμοια προτεραιότητα

των εγκληματολογικών προβλημάτων. *Aurea mediocritas*, συμβούλευε ο Οράτιος: ευτυχισμένοι καιροί, κατά τους οποίους οι σπουδές μας πάνω στο αίσθημα της ανασφάλειας²² φαινόταν μια πολυτέλεια και αποκάλυπταν εξάλλου μια ελαφριά ανησυχία και μια χαλαρή συνυπευθυνότητα του πληθυσμού. Έκτοτε, το βέλγικο υπουργείο Δικαιοσύνης αποδέχτηκε ότι το Βέλγιο συμμετέχει στην "International Crime Survey" που διευθύνουν οι Jan van Dijk, Pat Mayhew και Martin Killias²³, και οι αναφορές σε δημοσκοπήσεις πολλαπλασιάζονται στις δημόσιες ομιλίες. Κατά ένα ορισμένο τρόπο, ένας εγκληματολόγος δεν αισθάνεται και πολύ ευτυχισμένος που το γνωστικό του αντικείμενο έρχεται στην κορυφή των ενιασχολήσεων: οι Ηνωμένες Πολιτείες φαίνονται τόσο μακριά...

Το "πρόγραμμα άμεσης δράσης" του 1990²⁴ πρόβλεψε μια ολόκληρη σειρά ενεργειών επαναδιοργάνωσης, που συνεπάγονται την αποκατάσταση μιας αλυσίδας δημοκρατικών ελέγχων, οι οποίοι αποκαθιστούν την αποτελεσματικότητα της προσοχής του Κοινοβουλίου πάνω στο σύνολο της αντεγκληματικής πολιτικής. Η χωροφυλακή πρέπει να αποστρατικοποιηθεί, η επιστημονική Αστυνομία να συγκεντρωθεί σε μία αρχή, η δικονομία να σέβεται περισσότερο τις δημοκρατικές ελευθερίες. Αυτό το πρόγραμμα ανακλήθηκε το 1991²⁵:

Η Κυβέρνηση "εννοεί να αντιδράσει γρήγορα στα προβλήματα της καθημερινής ζωής του πολίτη, τα οποία (προβλήματα) παρουσιάζονται καθημερινά κατά τρόπο περισσότερο οξύ στην κοινωνία μας".

Η αποκατάσταση μιας φυσιολογικής ζωής μέσα στις μεγάλες οντότητες της πόλης επιβάλλει, σύμφωνα με το πρόγραμμα της κυβέρνησης" την επιδίωξη και την ενίσχυση των ενεργειών πρόληψης κατά της μικρής εγκληματικότητας".

"Οι δήμοι θα πρέπει να σεβαστούν τις ελάχιστες υποχρεώσεις στον τομέα της ασφάλειας, μιλώντας από άποψη αστυνομικής συμβολής και οργάνωσης των υπηρεσιών" άμεσης αστυνομικής βοήθειας", υποχρεώσεις τις οποίες έχει καθορίσει η εθνική εξουσία, λαμβάνοντας υπόψη τις τοπικές ιδιόζουσες καταστάσεις. Η ελάφρυνση από τα διοικητικά καθήκοντα των διαφόρων υπηρεσιών της αστυνομίας, καθώς και η συνεργασία ανάμεσα σε δημοτικές αστυνομίες και ο συντονισμός ανάμεσα σε υπηρεσίες της αστυνομίας θα εξασφαλιστούν.

"Επιπλέον, το Κράτος θα καταρτίσει "συμβόλαιο ασφάλειας" που θα του επιτρέπουν να ανταποκριθεί καλλίτερα στις τοπικές ανάγκες, κατά προτεραιότητα στις μεγάλες οντότητες της πόλης, οι οποίες συμβάσεις θα περιέχουν συγκεκριμένες δεσμεύσεις τόσο εκ μέρους της παραγόντων ασφάλειας όσο και εκ μέρους του Κράτους, ιδίως πάνω στο οικονομικό επίπεδο. Οι δήμοι που θα αφορούν αυτά τα συμβόλαια, θα ενθαρρυνθούν για να δημιουργήσουν μια δημοτική επιτροπή πρόληψης και ασφάλειας που να στηρίζεται πάνω στην συμμετοχή όλων των επιφορτισμένων με την ασφάλεια τοπικών παραγόντων. Οι Περιοχές που θα συμ-

μετάσχουν στην οικονομική ενίσχυση θα συνεργαστούν στην επεξεργασία αυτών των συμβολαίων. Ενόψει της ιδιάζουσας θέσης της, σαν μεγάλης αστείκης οντότητας και σαν πρωτεύουσας με διεθνή προορισμό, θα καταβληθεί προσοχή στην ενίσχυση της συνεργασίας και του συντονισμού ανάμεσα στις δημοτικές υπηρεσίες της αστυνομίας της Περιοχής των Βρυξελλών-Πρωτεύουσας, σε διαβουλεύσεις με τις επαρχιακές και τοπικές δικαιοδοσίες, και με σεβασμό της δημοτικής αυτονομίας”.

“Ακολουθούν δηλώσεις πρόθεσης σχετικά με την επαναξιοποίηση του καθεστώτος και του επαγγέλματος του υπαλλήλου της αστυνομίας και του εκσυγχρονισμού των υπηρεσιών, και σχετικά με τις “εναλλακτικές ποινές (εργασία σε κοινωφελείς φορείς)”, με την “ταχεία εκδίκαση” της “μικρής εγκληματικότητας”, με την ενίσχυση της βοήθειας προς τα θύματα και την επιτάχυνση της διαδικασίας αποζημίωσης των θυμάτων βίαιων πράξεων, με την οργάνωση ενός συστήματος ποινικής μεσολάβησης για τα μικρά εγκλήματα και σχετικά με μια διαρκή προσοχή στον “αγώνα κατά των ναρκωτικών” και στην οδική ασφάλεια.

Αναμφίβολα αυτές οι δηλώσεις είναι μέρος του σχετικά ασαφούς και καθησυχαστικού πολιτικού λεξιλογίου, όμως πέρα από τις λέξεις, σημειώνει την θέληση καινούργιων διαφανειών και καινούργιων συνεργασιών, η οποία θέληση προσδίδει στην πρόληψη στο Βέλγιο μια καινούργια τροπή.

5. Το Βέλγιο στη συμφωνία των εθνών

Επαναλαμβάνεται συχνά, ιδίως σχετικά με την Ολλανδία²⁶, ότι τα Κράτη δεν βρίσκονται μέσα σε απομονωτήρια και ότι η πολιτική τους είναι ολοένα και περισσότερο ανεξάρτητη. Στο διεθνές ιδίως επίπεδο έγιναν από τις αρχές του αιώνα καταστροφικές επιλογές αντεγκληματικής πολιτικής στον τομέα των ναρκωτικών. Ο ενθουσιασμός για την πρόληψη συμμετέχει στα μεγάλα διεθνή ρεύματα, που έχουν την δυνατότητα να καλύψουν εκ νέου αλήθειες πολύ διαφορετικές. Δεν είναι το γεγονός ότι το Βέλγιο, γεωγραφικά, βρίσκεται ανάμεσα στην Γαλλία, την Ολλανδία και την Αγγλία: υιοθετεί επίσης στον τομέα της πρόληψης ένα ενδιαμέσο υπόδειγμα ανάμεσα σ’ αυτά των γειτόνων της. Ή, ακριβέστερα, θα πρέπει να μιλάμε για τις περιοχές του Βελγίου. Ο κόσμος ξαναγίνεται ολοένα και περισσότερο “κατά περιοχές”, με τα πλεονεκτήματα και τους κινδύνους αυτής της καινούργιας γεωπολιτικής τάξης. Συνετά, στην συμφωνία της του 1992, η κυβέρνηση διαβεβαίωνε ότι:

“Αναλογικά με τις δυσχέρειες του προϋπολογισμού, θα καθορίσει ευκρινείς προτεραιότητες και θα επιδιώξει μια συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα εξουσίας (δήμους, νομούς, Κοινότητες-Περιοχές) με σεβασμό στον παρόντα καταμερισμό των αρμοδιοτήτων”.

Στην πραγματικότητα, στην προκεκλήνη περίπτωση πρόκειται μόνο για

μια πλευρά ενός παγκοσμίου φαινομένου που ο Philippe Robert περιέγραφε σαν έναν πολύπλοκο διάλογο ανάμεσα σε ομόσπονδα Κράτη και σε τοπικές οντότητες, υπό την προστασία ευρύτερων πολιτικών ενώσεων. Το Βέλγιο, και οι περιοχές του, τοποθετούνται έκτοτε μέσα στα ίχνη αυτού που ο Brown ονομάζει οι "insecure societies" (=επισφαλείς κοινωνίες), οι οποίες είναι, τελικά, οι κοινός λαχνός της ανθρωπότητας.

Υποσημειώσεις

1. J. van Dijk, Bilan des connaissances aux Pays-Bas, στο: Ph. Robert (dir.), Les politiques de prévention de la délinquance à l'aune de la recherche, Παρίσι, εκδ. L'Harmattan, 1991, σελ. 250 και επ.

2. Voy. F. Tulkens, La tragédie du Heysel: les responsabilités. Le débat sur le plan juridique, Revue interdisciplinaire d'études juridiques, ειδικό τεύχος πάνω στην βία στα γήπεδα, 1988, σελ. 71 μέχρι 141.

3. Απόφαση Αρείου Πάγου, Βρυξέλλες, 28 Απριλίου 1989, J.L.M.B., 1989, σελ. 862, Βρυξέλλες, 26 Ιουνίου 1990, J.L.M.B. 1990, σελ. 1135· απόφαση Α.Π. (απόρριψη), 16 Οκτωβρίου 1991.

4. Voy. S. Mouraux, Le procès des C.C.C. est terminé... "L'affaire C.C.C. commence Journal des Procès", no 138, 18 Noembr'ioy 1988, σελ. 8-10.

5. J. Haquin, Tueurs: pourquoi l'echec? Le Soir 4 Νοεμβρίου 1988.

6. Οι καινούργιοι φτωχοί των πλουσιών χωρών (Σ.Τ.Μ.).

7. J. Mottard και J. Haquin, Les tueries du Brabant. Βρυξέλλες, Complexe, 1990. L.H. Gijssels, L'enquête, Vingt années de destabilisation en Belgique, Βρυξέλλες, La longue Vue, 1990. G. Dupont και P. Ponsaers, Les tueurs fous du Brabant wallon, εκδ. Gerard de Villiers, 1989. C. Fijnaut και άλλοι, De Bende, het Parlement, en de Regering, Panopticon, 11/6, 1990, σελ. 459-557.

8. Β.Δ. της 5ης Αυγούστου 1985, δια του οποίου ιδρύοταν ένα ανώτατο Συμβούλιο και νομαρχιακές επιτροπές πρόληψης της εγκληματικότητας, Moniteur belge της 12ης Σεπτεμβρίου 1985.

9. M.J. Hindelang, Victimization Surveying, Theory and Research, στο H.J. Schneider (εκδ.), The Victim in international Perspective, Papers and Essays given at the "Third International symposium on Victimology", 1979, στο Münster/Westfalia, Walter de Gruyter, 1982, σελ. 151-165.

10. G. Kellens, Politique et prévention, politiques de prévention, Journal des Procès (Βρυξέλλες) no 126, 1 Απριλίου 1988, σελ. 13-19.

11. G. Kellens, Qu'as-tu fait de ton frère? Études de criminologie spéciale, Βρυξέλλες, Mardaga, 1986, σελ. 96 και οι αναφερόμενες παραπομπές.

12. A.E. Bottoms, Crime Prevention facing the 1990s. Policing and Society, 1 (1990), σελ. 19.

13. Bottoms, *ibid.*

14. Crime, localities and the multi-agency approach, British Journal of Criminology 28, (1988), σελ. 478-493, quoted by Bottoms, *loc. cit.* Ορισμένες δικαιοδοσίες διαπραγμάτευσης μπορούν να βοηθήσουν στην λύση διαφόρων τύπων καταστάσεων κρίσης: πάνω στις Community Boards της Καλιφόρνιας βλ. M. Delmas-Marty, Le flou du droit, Παρίσι, εκδ. PUF, 1986.

15. Ορισμένες δικαιοδοσίες δικαιοσύνης μπορούν να βοηθήσουν στην λύση διαφόρων τύπων καταστάσεων κρίσης: πάνω στις Community Boards της Καλιφόρνιας, βλ.

M. Delmas-Marty, *Le flou du droit*, Παρίσι, εκδ. PUF, 1986.

16. *N. Rouland*, *Aux confins du droit*, Παρίσι, Odile Jacob, 1991, σελ. 97.

17. *H. Lachapelle*, *Les commissions provinciales de prévention de la criminalité*, πτυχιακή εργασία στην Εγκληματολογία, Πανεπιστήμιο της Λιέγης, 1990.

18. *M. Cameron*, *Sécurité et violence dans les stades de football*, *Revue de droit pénal et de criminologie* 1992.

19. *N. Wettenburg*, *L. Walgrave*, *J. van Kerckvoorde*, *Jeuwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid*, Antwerp, Kluwer, 1984.

20. *Acteur social et délinquance*, Hommage à Christian Debuyst. Λιέγη και Βρυξέλλες, Mardaga 1990.

21. *J.P. Brodeur*, *Bilan des connaissances au Canada*, στο: Ph. Robert (εκδ.), *Les politiques de prévention de la délinquance à l'aune de la recherche*, Παρίσι, εκδ. L'Harmattan, 1991, σελ. 250 και επ.

22. *H.D. Schwind*, *J. Baumann*, *U. Schneider*, *M. Winter* (εκδ.), *Gewalt in der Bundesrepublik Deutschland*, Bochum, Βερολίνο, Dunker & Humblot, 1989.

23. Σύνθεση των οποίων βλ. στους *G. Kellens*, *A. Lemaire*, *Research on the Fear of Crime*, *Eurocriminology* (Βαρσοβία), 1987, σελ. 31-42.

24. *J. van Dijk*, *P. Mayhew*, *M. Killias*, *Experiences with crime across the world: Results of the 1989 International telephone survey*, Deventer, Kluwer, 1990.

25. *Annales parlementaires* 1990, σελ. 2586-2594.

26. *Documents parlementaires* no 290 (91/92). *Chambre*, 224 (91/92), *Senat*.

27. *G.J.N. Bruinsma*, *Macht en onmacht van bestuurlijke preventie justitiële Verkenningen*, (Χάγη), 18/2 (1992), (issue dedicated to Integration of Prevention), σελ. 32.

ΜΕΤΑ-MONTEPNA ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ*

Guy Houchon

Καθηγητής Εγκληματολογίας και Σωφρονιστικής
στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίν

“Αν υπάρχει κάποιο νόημα στην πραγματικότητα
- και κανείς δεν αμφιβάλλει πως δικαιούται να
υπάρχει - τότε πρέπει να βρίσκεται μάλλον σ’αυτό
που θα αποκαλούσαμε δ υ ν α τ ό τ η τ α ...”
Robert Musil, *L’homme sans qualité*, Paris, Seuil, 1957
τόμος Ι, σελ. 18.

1) Ένα “εξωτικό” παράδειγμα

Βρισκόμαστε στο Grand Bassam, στην Ακτή του Ελεφαντοστού.

“Καμιά εκατοστή άτομα στριμώνχονταν στο δημαρχείο περιμένοντας κάποιον κλητήρα να φέρει τον κατηγορούμενο. Πάνω από το κεφάλι της Δικαστίνας δύο ανεμιστήρες ανάδευαν ασθενικά τον ζεστό και υγρό αέρα. Ένα κοριτσάκι που δεν θά’πρεπε να ήταν πάνω από 11 χρονών, κατηγορούσε έναν υδραυλικό 35 χρονών, απ’την περιοχή γουγο στο κέντρο της χώρας, ότι ασέληγσε επανειλημμένα πάνω της. Ο γουγο είχε προσφέρει στο παιδί ένα ζευγάρι σκουλαρίκια. Προφανώς όλοι γνώριζαν αυτό το δεσμό, αλλά η οικογένεια αποφάσισε να υποβάλει μήνυση απ’τη στιγμή που η μικρή κόλλησε κάποιο αφροδίσιο νόσημα. Η αίθουσα παρακολουθούσε τη δίκη χωρίς ιδιαίτερη συγκίνηση, σα να επρόκειτο για την κλοπή ενός ζευγαριού πέδιλα. Η Δικαστίνα έκανε μερικές παρατηρήσεις στο κοριτσάκι (ότι ίσως να μη μπορούσε ν’αποκτήσει ποτέ παιδιά), το οποίο ωστόσο δεν έμοιαζε καθόλου τραυματισμένο. Στον υδραυλικό πρόσαψε το γεγονός ότι “είχε την τύχη να μένει σε μια πόλη όπου υπήρχαν πόρνες για όλα τα πορτοφόλια” και ότι “θά’πρεπε να ντρέπεται που τάβαλε μ’ένα παιδάκι”. Ο κατηγορούμενος αρνιόταν βαριεστημένα την κατηγορία, επαναλαμβάνοντας συνεχώς μια φράση που, αναμφισβήτητα, είχε μάθει απ’έξω: “Αυτό είναι συκοφαντία, κυρία Πρόεδρε, δεν την ξέρω”. Η Δικαστίνα ρώτησε τον προφυλακισμένο αν εκκλησιαζόταν τακτικά. Ο latterς των call-girls είπε πως ήταν καθολικός. “Αυτό αποτελεί επιβαρυντική

* Σ.τ.Μ. Η διάλεξη αυτή παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο Colloque που έγινε στη Λουβαίν-λα-Νέβ από 27 μέχρι 30 Σεπτεμβρίου 1989 προς τιμήν του καθηγητή Ch.DEBUYST, με θέμα “Δρων κοινωνικό υποκείμενο και παραβατικότητα: ένας κώδικας ανάγνωσης του ποινικού συστήματος”. Οι ανακοινώσεις που έγιναν εκδόθηκαν (βλ. Τ. 3-4 Ελλ. Επιθ. Εγκλ.) σε ιδιαίτερο τόμο. Η μετάφραση βασίστηκε στο κείμενο της πρώτης παρουσίασης. Μετάφραση Γιώργου Π. Νικολόπουλου.

περίσταση, διακατέχεσθε από δαιμονικά ένστικτα. Πώς μπορέσατε να ερεθιστείτε από ένα ασχημάτιστο κορίτσι;”

Ο γαλαντόμος γουο καταδικάστηκε σε δυο χρόνια φυλακή. Με το κεφάλι χαμηλά και αρκετή αστυνομική δύναμη για συνοδεία, οδηγήθηκε ξανά στη φυλακή του Grand Bassam που στα κελιά της είχαν φυλακισθεί, πριν σαράντα χρόνια, πολλοί σημερινοί ανώτεροι του καθεστώτος, κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων.” (B.GENSANE, 1988:20).

Μια ευρεία προοπτική της Κοινωνιολογίας της παρέκκλισης μπορεί να μάς βοηθήσει ώστε να μην απλουστεύουμε τα φαινόμενα, προτείνοντας την συνδρομή μιας προσεκτικής παρατήρησης. Έτσι, ο Howard S.BECKER μάς θυμίζει εύστοχα πως δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε την εφαρμογή των κανόνων (normes) επικαλούμενοι τη σταθερή επαγρύπνηση κάποιας αφηρημένης ομάδας· δεν μπορούμε να πούμε ότι εκείνος που προσβάλλεται από κάθε παράβαση είναι “η κοινωνία” και πως με την εφαρμογή των κανόνων αποκαθίσταται η τάξη. Μπορούμε βέβαια να δεχτούμε ότι, σε τελευταία ανάλυση, υπάρχουν ορισμένες ομάδες που επέβαλαν τον πλήρη και αυτόματο σεβασμό στους κανόνες. Αυτή η υπόθεση όμως χρησιμεύει μόνο για να υπογραμμίσει το γεγονός ότι οι κοινωνικές ομάδες δεν λειτουργούν συνήθως κατ’αυτόν τον τρόπο... Για να επιβάλλουν το σεβασμό των κανόνων, θα πρέπει κάτι να ξεκινήσει τη διαδικασία. (H.BECKER 1980:290-291· addé B.C.CARTWRIGHT και R.D.SCHWARTZ: 1973· N.LUHMAN, 1980). Κάθε παρατηρητής της λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να διαπιστώσει τη σημασία της πρότασης του E.SCHUR (1975) σύμφωνα με την οποία, ακόμα και για τους πλέον θεσμοποιημένους κανόνες (règles), η κατανόηση του περιεχομένου τους είναι αδιάσπαστη απ’τη γνώση που αποκτάμε για την εφαρμογή τους.

Κάθε εγκληματολογία επομένως ξεκινά από την ιστορική, οικονομική, κοινωνική, ακόμα και γεωπολιτική τοποθέτηση των διαφόρων μορφών κοινωνικής αντίδρασης μπροστά σ’ένα σύνολο προβληματικών καταστάσεων. Αυτές οι τελευταίες εμφανίζονται ως συνέπειες των διαδικασιών κοινωνικής διαφοροποίησης που γεννούν προοδευτικά συμπεριφορές οι οποίες - αν και θα μπορούσαν να θεωρηθούν κοινωνικά αρνητικές - δεν ποινικοποιούνται παρά στο πλαίσιο σχετικά σταθερών διαδικασιών, παρόλο που παρουσιάζουν οριοθετημένες και επαναλαμβανόμενες μορφές. Ας πάρουμε μια μόνο περιπτώσιολογική ανάλυση για να διασαφηνίσουμε αυτή την πρόταση: Η εξάπλωση του αποικιακού και μετά-αποικιακού καπιταλισμού είχε άμεσες και δραματικές συνέπειες πάνω στη διανομή της γης και τις περιουσιακές, οικονομικές αλλά και συμβολικές σημασίες που συνδέονται μαζί τους. Η παρέμβαση του οικονομικού μοντέλου από τους κρατικούς μηχανισμούς δεν υπήρξε κατ’ανάγκη ωμή ούτε και συνειδητή, αλλά νοθεύτηκε συχνά από μια παραγνώριση των κοινωνικο-ανθρωπολογικών βάσεων, των κοινωνικών δομών και των πολιτιστικών κριτηρίων. Μπόρεσε έτσι να φανεί πως οι διαδοχικές γερμανικές, βρετανικές και

τανζανικές διοικήσεις αναστάτωσαν σε βάθος τον κοινωνικό σχηματισμό των Luguru, στο κεντροανατολικό τμήμα της πρώην Ταγκανίκα (C.L. SWEET, 1982), σε σημείο ώστε να υπονομεύσουν τη σοσιαλιστική πολιτική του ανεξάρτητου κράτους, που ορισμένες πρακτικές του εξακολουθούν να γεννούν καταστάσεις ανισότητας. Όπως παρατηρεί ο C.SUMMER (1982:9), αυτές οι διαδικασίες που τόσο συχνά παρουσιάστηκαν σαν μέσα εκσυγχρονισμού της παραδοσιακής οικονομίας καταλήγουν στην ποινικοποίηση κάθε απόπειρας αντίστασης.

Προσαρμόζοντας κάπως αυτό το γενικό κείμενο, διευρύνοντάς το και συγκεκριμενοποιώντας το, διαθέτουμε ένα κώδικα ανάγνωσης (*grille de lecture*). Μπορούμε έτσι να περιγράψουμε πολλές καταστάσεις όπου σωρεύονται αθροιστικά οι ποινικές και εγκληματογενετικές συνέπειες:

1. Πρώτον, όπως είδαμε παραπάνω, η αντίσταση στην (καινούρια) τάξη ποινικοποιείται, γεγονός που εντάσσεται καθαρά σ' αυτό που ο T.SELLIN αποκαλεί "σύγκρουση των κανόνων συμπεριφοράς".

2. Δεύτερον, η καινούρια κατάσταση δημιουργεί για τους "ηττημένους" μειονεκτήματα που προσπαθούν να εξομαλύνουν, να εξισορροπήσουν, να αντιστρέψουν. Παρατηρούμε λοιπόν στους πληττόμενους πληθυσμούς τη δημιουργία ψυχο-κοινωνικών φαινομένων εκλογίκευσης-ρηματοποίησης (*rationalisation-verbalisation*) που οι SYKES και MATZA (1975) χαρακτήρισαν με τον όρο "τεχνικές αδρανοποίησης".

3. Τέλος, απ' τη στιγμή που αφομοιώνονται με κάποια κανονικότητα στα διάφορα τμήματα της κοινωνίας, οι συμπεριφορές αυτές αναπτύσσονται στο άτομο μέσα στο πλαίσιο μιας σημαίνουσας προσωπικής δράσης, κατά τρόπον ώστε οι μορφές παρέκκλισης να διαφοροποιούνται και να μην έχουν πλέον μια εύκολα αναγνωρίσιμη σχέση με την αρχική κατάσταση αλλοτρίωσης (R.QUINNEY, 1979:3-25).

Θα αναγνωρίσατε κατά τη διάρκεια αυτής της διαδρομής την κλασική διατύπωση, από τον E. SUTHERLAND ήδη, για τη συνθετότητα του εγκληματολογικού αντικειμένου, δηλαδή τη διερεύνηση της ακολουθίας των δυνατικών (αν όχι και σταθερών) αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στις διαδικασίες της πρωτογενούς ποινικοποίησης (*criminalisation primaire*), της δευτερογενούς ποινικοποίησης (*criminalisation secondaire*) και της εγκληματογένεσης (E. SUTHERLAND και D.CRESSEY, 1978:3). Αντιλαμβάνεστε, επομένως, πόσο λάθος είναι να μεμφόμαστε ένα τύπο συλλογιστικής, σαν κι αυτόν που μόλις προτείναμε, ως "πραγματική επιστημονική παρεκτροπή" (R. GASSIN, 1988, no 60). Το επιχείρημα επομένως που αποκομίζουμε απ' την αρχή κίβλας αυτής της ανάπτυξης μπορεί να παρουσιαστεί σαν μια αποκάλυπτη νομιναλιστική αλληλόδραση (*interactionnisme nominaliste*). Ενδιαφέρει επομένως να υπογραμμίσουμε τα όριά της και συγχρόνως να περιγράψουμε τη μέθοδο και τους περιορισμένους στόχους που επιδιώκουμε εδώ.

2) Σκηνή και σκιές

Όταν αντλεί κανείς υλικό απ'τους φακέλους διαφόρων υποθέσεων με στόχο τη συγκέντρωση πληροφοριών για την πραγματοποίηση συγκρίσεων, παραμερίζει απ'το αντιληπτικό του πλαίσιο τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αναφορά σ'εκείνους τους κανόνες - νομικούς ή άλλους - που δικαιολόγησαν τη συγκεκριμένη επέμβαση και τα γεγονότα που επακολούθησαν. Με πιο κριτικό τρόπο απ'ό,τι οι περισσότεροι οπαδοί της θεωρίας της αλληλόδρασης, ο CICOUREL (1968:15,121) παρατηρεί πως η κατανόηση των κοινωνικών δομών που ψάχνουν οι κοινωνιολόγοι προϋποθέτει τη χρησιμοποίηση, ως ερμηνευτικού σχήματος, της γνώσης των προσδοκιών που τρέφουν τα μέλη μιας κοινωνίας, ώστε να γίνει σαφές το πλαίσιο που περιβάλλει τα αντικείμενα μελέτης. Στέκεται κριτικά μπροστά στον υπεραπλουστευτικό τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται τα ζητήματα της αντικειμενικοποίησης και επαλήθευσης των δεδομένων που προέρχονται απ'τις πρακτικές λήψης απόφασης των φορέων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Προς το τέλος του έργου του επιμένει έντονα στην εργασία που εκπόνησε προκειμένου να δείξει τον τρόπο που καταρτίζονται οι ποικίλης ιεραρχικής προέλευσης φάκελοι υποθέσεων: απ'την "κοινότητα", τις αστυνομίες, τις υπηρεσίες "δοκιμασίας" (probation), τα δικαστήρια ... και πώς παράγουν αυτοί οι φάκελοι εικόνες που μάλλον αρμόζουν σε "χαρακτηριολογικές μελέτες" (σελ.332)¹.

Φαίνεται ωστόσο ότι - παρόλες τις διαμαρτυρίες και αμφισβητήσεις ορισμένων συγγραφέων του ρεύματος της αλληλόδρασης (E. LEMERT, 1972:16-17) - η προσωποκεντρική προσέγγιση των φορέων της οργανωμένης κοινωνικής αντίδρασης δεν προτείνει παρά ένα ισχύον υποκατάστατο στην ανάλυση των δομών εξουσίας (A.T.SCULL, 1988) περιλαμβάνοντας, όπως έγραψε ο P. ROCK (1974:144), τον κίνδυνο μιας ανθρωπόμορφης θεωρίας της συνωμοσίας².

Εξάλλου, στο όνομα μιας δομικής ανάλυσης, "η κυριαρχία καταντά να γίνεται ένας γενικός και πολυχρησιμοποιημένος επεξηγηματικός κώδικας, με αποτέλεσμα το φως που ρίχνουμε να σκιάζει τελικά τη σκηνή σε σημείο που να μην μπορούμε πια να διακρίνουμε ούτε τα περιγράμματα αλλά, ακόμα λιγότερο, ούτε και την μορφολογία των επιμέρους συστατικών της" (G. BOISMENU, 1988:43). Η χρησιμότητα ενός καθαρά κοινωνιο-εγκληματολογικού διαβήματος μοιάζει επιβεβλημένη.

Στη συμβολή μας στο συλλογικό έργο πάνω στην επικινδυνότητα και την ποινική δικαιοσύνη (C.HOUCHON, 1981:135-137), γράφαμε - προσμετρώντας τις αναπτύξεις της συζήτησης - πως το μικροκοινωνιολογικό επίπεδο είναι ο κατεξοχήν χώρος όπου αποδεικνύονται οι ορισμοί, οι αλληλοδράσεις και οι διαπραγματεύσεις, των οποίων η αποκάλυψη ενδιαφέρει την κοινωνιολογία των ποινικών πρακτικών.

Στη σύγχρονη πρακτική, το δικαστήριο - διακηρυγμένο κεντρικό πεδίο του μοντέλου της νομιμότητας (H. PACKER, 1968) - υποσκελίζεται ευρύ-

τατα κατά τη λειτουργία του, είτε πρόκειται για το αποδεικτικό υλικό, τη διαδικασία στο ακροατήριο (μέρος όπου αποκαλύπτεται ωμά αυτό το φαινόμενο μια και εκδηλώνονται εδώ η επιδεξιότητα των μεν και η αδυναμία όλων), τη διάσκεψη και την απόφαση. Ο θεσμός οδηγείται σε μία περιορισμένη πραγματοποίηση των διακηρυγμένων στόχων του σε ένα κατώτατο επίπεδο³. Εκείνο που προκύπτει επομένως μοιάζει περισσότερο με λειτουργία γύρω από ένα κείμενο για την εξύμνηση μιας έννομης τάξης (G. BOIS-MENU, 1988). Για να επιτευχθεί αυτό δεν μπορεί παρά να επέλθει μία κατάτμηση. Απομονώνουμε τη σύγκρουση⁴, αποκόβοντάς τη απ'το κοινωνικό της υπόβαθρο, και προσηλωνόμαστε τελικώς πάνω στο άτομο (G. RAGUIN, 1971), εφαρμόζοντας αυτό που ο DEBUYST (1985:109 και 131) ονομάζει "απόθεση του περιβάλλοντος". Πρέπει επομένως να στραφούμε αλλού αντί γι'αυτό το θέατρο σκιών.

Η τοποθέτηση που μόλις κάναμε πυροδοτεί τρεις τουλάχιστον κριτικές:

1. Η πρώτη, θεωρητικής τάξεως, αναφέρεται στην μικροκοινωνική επιφανειακότητα και την έλλειψη κοινωνικής οντολογίας αυτού του σταδίου ανάλυσης. Μπορούμε να επιστρέψουμε πίσω αυτή την παρατήρηση σημειώνοντας συνοπτικά ότι οι διάφορες βαθμίδες της κοινωνικής πραγματικότητας δεν παρουσιάζουν υψηλότερη διαβάθμιση στην ερμηνευτική αξιολογική κλίμακα από την αξία που προσλαμβάνουν τα στρώματα του ενδοψυχισμού λόγω του αβυσσαλέου χαρακτήρα τους.

2. Δεν θα παραλείψουμε να επισημάνουμε στη συνέχεια ότι η μεμονωμένη περιγραφή του δικαστηρίου πνίγει τους φορείς του ποινικού συστήματος σ'ένα είδος θεσμικής απελπισίας. Πράγματι, διαλέξαμε να παρουσιάσουμε αυτόν τον τόπο γιατί πρόκειται για το αποκορύφωμα του παιχνιδιού γύρω απ'το μύθο της ατομικής ευθύνης, αλλά και για να επισύρουμε επίσης την προσοχή μας, σε αντιδιαστολή μ'αυτόν, πάνω στους υπόλοιπους τόπους του ποινικού συστήματος. Ένα κείμενο του V. PEYRE (1979:47-60) μας καλεί να διακρίνουμε τη δυναμική που αποκαλύπτει μελετώντας το σύστημα δικαιοσύνης για τους ανήλικους, την οποία ωστόσο "θα μπορούσαμε να βρούμε κι αλλού": ... θα ήταν σφάλμα να παρουσιάζαμε τους τρόπους των επίσημων κοινωνικών αντιδράσεων σαν να ήταν εσωτερικά αρθρωμένοι και ιεραρχημένοι. Λόγω του γεγονότος της διαφοροποίησης και της σχετικής λειτουργικής ανεξαρτησίας των διαφόρων οργάνων επέμβασης, του κατατεμαχισμού των αρμοδιοτήτων, της διακριτικής ευχέρειας που εκ των πραγμάτων (αλλά και ανάλογα με τη θέση τους) διαθέτουν οι φορείς τους, της ύπαρξης διαφορετικών τάσεων (και μάλιστα αντιθέτων), υπάρχει ένα "παιχνίδι" ή μία σημαντική διακύμανση ..., και συνεπώς μία κοινωνιολογία της παρέκκλισης, βασισμένη πάνω σ'ένα άκαμπο ντετερμινισμό, παραχωρεί τη θέση της σε μία προβληματική της σύγκρουσης ή, ακόμα καλύτερα, της αντίθεσης". "Δεν πρόκειται μόνο - συνεχίζει - για τη σύγκρουση ανάμεσα στους μηχανισμούς και τις ομάδες που φιλοδοξούν να διοικήσουν και να υποβάλουν σε μετα-

χειρίση, αλλά και για τις συγκρούσεις ανάμεσα στους μηχανισμούς αυτούς ή στο εσωτερικό τους, οι οποίες εκδηλώνονται συγχρόνως με πολύ διαφορετικές πρακτικές καμία φορά, καθώς και με την εμφάνιση καινούριων μορφών επέμβασης, που παρουσιάζονται σαν καινούριες και εναλλακτικές στους στόχους τους. Αυτό εξάλλου δεν είναι διόλου ασυμβίβαστο με την ύπαρξη και τη σταθερότητα κυρίαρχων τάσεων”.

Εδώ άραγε θα ανακαλύψουμε το δρων κοινωνικό υποκείμενο του ποινικού δικαίου, τον χαμπερμασιανό επικοινωνιακό δράστη, το χαρισματικό δημιουργήμα που είναι αντίδοτο στον χειραγωγό αλλά και χειραγωγούμενο φορέα ελέγχου όπου παρουσιάζεται στην κοινά διαδεδομένη θεωρία της αλληλοδράσης;

Είναι ο πεζός αστυνομικός, καινούριος ήρωας της γειτονιάς, μάστορας των ειρηνικών συνδιαλλαγών, είναι ο αντεισαγγελέας που δέχεται να συζητά προθεσμίες, συμπεριφορές, χρηματικές καταβολές, υπολογίζοντας χρόνους παραγραφής και επιστρατεύοντας τεχνικές ψυχολογικές και κοινωνικές, είναι ο φορέας του συστήματος που παρακολουθεί όσους βρίσκονται υπό δοκιμασία (probation) και μιλά μέσα απ’τις προδικαστικές αναφορές του (rapports pré-sentenciels), οι οποίες συνιστούν μία πρώτη σύνθεση λόγων και διαθέσιμων μέσων δράσης, είναι ο δικαστής που εξατομικεύει τις αποφάσεις τους, γλιτώνοντας απ’τον γενικό συναγερμό της επιστροφής στο ανταποδοτικό μοντέλο, είναι οι διασκέψεις του προσωπικού των φυλακών που, χωρίς να μεταφέρει στις πρακτικές του τα εμπόδια των υπουργικών γραφείων, εργάζεται για να πετύχει υφ’όρον απολύσεις που έχουν προετοιμαστεί με προσοχή απ’τις ομάδες παρατήρησης και μεταχείρισης κρατουμένων⁵.

Λοιπόν, θα αγνοήσουμε τις ανεπιθύμητες συνέπειες: Την χρονοβόρα επιμήκυνση των διαδικασιών, τη διαφοροποιημένη μεταχείριση που ενισχύεται αναπόφευκτα απ’τους γειτονικούς μηχανισμούς της κοινωνικής διαφοροποίησης, τις απλοϊκότητες και, πολύ περισσότερο, τις σκληρότητες του θεραπευτικού μοντέλου, την “ταξική κυριαρχία κάτω απ’τη μορφή της κοινοτικής δράσης” (M.DELMAS-MARTY, 1985:35);

Είναι προφανές ότι μας περιμένουν διάφορα ζητήματα για διερεύνηση τα οποία αφορούν τόσο την κοινωνιολογία όσο και την αντεγκληματική πολιτική. Προτιμώντας το υπόβαθρο της δράσης από τους κανόνες της, θα εργαστούμε κυρίως με τον προσδιορισμό των δυνατών δομών λειτουργίας του “καινούριου μύθου”.

3. Μία τρίτη κριτική που θα μπορούσε ν’απευθύνει κανείς στο αλληλοδρασιακό μοντέλο μας αναφέρεται στον ονοματολογικό ή πραγματικό χαρακτήρα του ορισμού του εγκλήματος. Θα πρέπει να προσεγγίσουμε αυτό το ερώτημα όσο πιο αποφασιστικά και απροκάλυπτα γίνεται, γιατί διαπλέκεται αναγκαστικά με “το λεξιλόγιο και τη γραμματική των κινήτρων” (W. MILLS, 1967), όσων εργάζονται στο ποινικό σύστημα.

3) Κακοτοπιές

Θα μπορούσαμε να μειώσουμε το χάσμα επικοινωνίας που υπάρχει ανάμεσα στους "ακαδημαϊκούς"-εγκληματολόγους και τους εγκληματολόγους "της πράξης". Δεν μπορεί να εργάζεται κανείς στο σύστημα της οργανωμένης κοινωνικής αντίδρασης χωρίς να αναφέρεται σ'έναν ή περισσότερους ορισμούς της παραβατικότητας. Θα κάνουμε μία γρήγορη αναδρομή στις απόπειρες παλαιότερων ή νεότερων συγγραφέων να προσφέρουν μία εγκληματολογική πραγματικότητα του εγκλήματος. Γνωρίζουμε ότι κινούνται ανάμεσα σε μία διεύρυνση και μία επιβράχυνση της νομικής μορφής αναφερόμενοι, προς τα πάνω, σε έντονα υποθετικές κοινωνικο-ηθικές υπεραξίες (GASSIN, 1988:50) και, προς τα κάτω, στην απειλή της ποινής, της οποίας είναι γνωστός ο αμφισβητούμενος χαρακτήρας.

Σ'αυτούς που προσπαθούν να διασώσουν μία οντολογία της εγκληματικής πράξης, ο ορισμός του εγκλήματος καταλήγει τελικά, μέσα από ένα χονδροειδές ολίσθημα, προς την εγκληματολογική έννοια του παραβάτη (βλ. GASSIN, σελ.51). Αυτός εδώ είναι ο δράστης του εγκλήματος, είτε γνωρίζουμε είτε όχι τον ίδιο ή την πράξη του. Έχουμε δει όμως ότι αυτή η κατηγορία (του παραβάτη) δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία κατασκευή στην οποία προβαίνουμε μέσα στην κοινωνική πρακτική με μία σειρά διαδοχικών αναγωγών (C. DEBUYST, 1985: Κεφ. II). Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σ'ένα διπλό προσδιορισμό που καθένας τους διαγράφει το σύνολο ή ένα μέρος των εμπλεκόμενων υποκειμένων. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για ένα απομονωμένο φορέα που απορροφά όλη την προσοχή μας: στη δεύτερη, ο αποδιοπομπαίος τράγος της παρέκκλισης δεν συμμετέχει ενεργά στην ποινικοποίηση της πράξης παρά μόνο στο μέτρο που, αναγκασμένος απ'τις συνέπειες της κοινωνικής αντίδρασης, οργανώνει ρόλους, status και αντιλήψεις για τον εαυτό του που περιστρέφονται γύρω από ένα στυλ ζωής.

Ανάμεσα σ'αυτούς τους δύο προσδιορισμούς αναπτύσσονται οι διαδικασίες της πρωτογενούς κοινωνικής διαφοροποίησης, εξωτερικής και εσωτερικής, που συστήνουν τα χαρακτηριστικά και τους ρόλους καθενός από μας, και η διαδικασία της παραπομπής, που δίνει ενδεχομένως το έναυσμα στην δευτερογενή ποινικοποίηση. Το κενό που παρεμβάλλεται στον ενδιάμεσο χώρο αυτών των διαδικασιών μερικοί το καλύπτουν περιγράφοντας μία ενδοψυχική δραματουργία. Αυτή παρουσιάζεται είτε με όρους ενός συστήματος ανταλλαγών ανάμεσα στο "εγώ" και το γενικευμένο "άλλο" είτε επικαλούμενοι μία ατελή δυναμική των διαφόρων βαθμίδων που σχηματίζουν τον ψυχισμό. Στηρίζονται πάνω σε μία τέτοιου είδους δραματοποίηση προκειμένου να μιλήσουν για παράβαση. Το υποκείμενο παρουσιάζεται ανίκανο να συγκροτήσει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με τις θεμελιακές κοινωνικές απαιτήσεις. Πως ν'αποφύγουν λοιπόν τις παγίδες μιας σημαντικής αμφιλογίας που οδηγεί στην αθροι-

στική σώρευση, χωρίς εμπειρική δικαιολόγηση, του Νόμου και των νόμων; Εδώ υπάρχει μία ασυνέχεια των επιπέδων ανάλυσης. Βέβαια, τίποτα δεν μας εμποδίζει να αναζητήσουμε σωτηρία στη διεπιστημονικότητα, αλλά εάν παραμείνουμε στην κατεύθυνση της αποσυνθετικής διερεύνησης των διαφόρων προσδιορισμών (*désprésification*) που ακολουθήσαμε μέχρι τώρα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το ίδιο εννοιολογικό οπλοστάσιο και για τις δύο πλευρές που τέμνει η διαδικασία της παραπομπής, η οποία δεν προσλαμβάνεται πλέον σαν διαχωριστικό φράγμα ανάμεσα σε περιεχόμενα που διέπονται από διαφορετικές επιστήμες αλλά ως μετασχηματιστής.

Κατά συνέπεια, αν εξετάσουμε το διάγραμμα των συμπεριφορών που συγκροτούν το εμπειρικό υλικό πάνω στο οποίο δουλεύουμε, μπορούμε να διακρίνουμε:

α. αλληλοδράσεις που κινούνται απ'τη γνωστική εξάσκηση μέχρι τη διαπροσωπική συμπεριφορά·

β. συνεχείς αλληλοδράσεις που συναρθρώνονται μεταξύ τους, δημιουργώντας μία ακολουθία με τη δικιά της λογική, οι οποίες δημιουργούν και τροποποιούν κατ'αυτόν τον τρόπο την έννοια που δίνει το υποκείμενο στην πράξη του·

γ. προσδιορισμούς της κατάστασης (που μπορούν να αξιολογηθούν με βάση ένα κανονιστικό κριτήριο)·

δ. μία κοινωνική λογική που παρεμβαίνει για τη χειραγώγηση αυτών των διαφοροποιημένων συμπεριφορών και τις συνάπτει μ'ένα πεπρωμένο που μπορεί κάποια στιγμή να είναι η ποινικοποίηση, σαν πρακτικό επακόλουθο, αλλά που κι αυτή ωστόσο αποτελεί μία κλιμακούμενη σειρά συμβάντων, χωρίς να έχει πάντα μία ποινική κατάληξη.

Μέσα στο εννοιολογικό πλαίσιο αυτής της ακολουθίας, οι απαγορεύσεις, οι ηθικοί κανόνες, η πρωτογενής ποινικοποίηση, οι νόμοι της διαδικασίας, οι λόγοι που εκφέρονται, αποτελούν εγγενείς δυνατότητες των υποκειμένων που τις χρησιμοποιούν, διατελώντας έτσι σε μία κατάσταση διαρκούς διαπραγμάτευσης και εσωτερικευσης ως προς αυτές.

Ξεκινώντας λοιπόν από αυτή τη συνοπτικότερη περιγραφή, μπορούμε να δεχτούμε την ύπαρξη ενός τόπου που διασχίζει τις βαθμίδες αλληλόδρασης (*l'interactionnel*) και ανέλιξης (*le processuel*), μέσα στον οποίο λαμβάνουν χώρα ποικίλες λειτουργίες ποινικοποίησης της συμπεριφοράς. Αυτός ο τόπος θα χρησίμευε για την ανάδειξη των προβληματικών πράξεων, οι οποίες θα παρουσιάζονται πλέον αναπτυγμένες στις σχετικοποιημένες συνιστώσες τους. Σ'αυτή την προοπτική, η έννοια της προσωπικότητας δεν θα ήταν παρά ένα προσωρινό καταφύγιο, συνδεδεμένο με τις χρήσεις του πολιτισμού μας, απ'το οποίο θα απομακρυνόμαστε σταδιακά, ψάχνοντας εναλλακτικές πρακτικές στο ποινικό σύστημα (G.HOUCHON, 1981). Οι δρόμοι των καινούριων λύσεων θα μας παρουσιάζονταν καλύτερα αν η επέμβαση του ποινικού κοινωνικού ελέγχου δεν αντιμετωπιζόταν σαν μία παραχώρηση στην αρχή της πραγματικότη-

τας αλλά με τη μορφή συγκεκριμένων εφαρμογών του τρόπου που ορίζουμε αυτές τις αρχές της πραγματικότητας, δηλαδή σαν εξαγγελία πρακτικών κρίσεων, πράγμα που αντιστοιχεί τελικά με την μεθοδολογική προοπτική της κατάργησης του ποινικού συστήματος (abolitionisme).

Αυτό ωστόσο δεν μας εμποδίζει να σκεφτούμε ότι οι εικόνες που μας παρουσιάζουν ορισμένες αναλύσεις της κατάργησης του ποινικού συστήματος ελαχιστοποιούν υπερβολικά την ποινικοποιησιμη συγκρουσιακή σχέση. Έχοντας προσδιορίσει ορθά τον μαζικό χαρακτήρα όλου του πόνου που προκαλεί η ποινική δικαιοσύνη (L.HULSMAN, 1979), ορισμένες προτάσεις προσπαθούν να συνθέσουν μοντέλα αποποινικοποίησης, τα οποία λειτουργούν μεν σε διαπροσωπικές περιστάσεις, αλλά που στο σύνολό τους δεν είναι τόσο συχνά μέσα σε μία μαζική κοινωνία (G.HOUCHON, 1984). Προέχει επομένως η οργάνωση (βρίσκοντας τις κατάλληλες κλίμακες) τεχνολογιών λύσης των προβληματικών καταστάσεων οι οποίες να εναρμονίζονται με τις διαδικασίες που εφαρμόζει η κοινωνία συνολικά, χωρίς βέβαια να αφεθούμε να παρασυρθούμε σε προφανείς ή υπολανθάνουσες μορφές αναπαραγωγής της ανισότητας ή της κοινωνικής αδικίας. Το θεωρητικό πρόβλημα επομένως τοποθετείται στη διαχωριστική επιφάνεια που τέμνει το μικρο- και μακρο-κοινωνιολογικό επίπεδο. Θα εξετάσουμε τις σχετικές αναπτύξεις μόνο στο μέτρο που μας χρησιμεύουν για να θέσουμε τα ζητήματα της κοινωνικής τάξης και του κοινωνικού ελέγχου μέσα στην προοπτική της λεγόμενης "συμμετοχικής" αντεγκληματικής πολιτικής.

4. Επιφυλάξεις

Θα αναφέρουμε εδώ, με κάποια αναμφισβήτητα πολεμική διάθεση, μια μεθοδολογική επιφύλαξη στην οποία αποδίδουμε ορισμένη σημασία. Η ιδεαλιστική προοπτική θα μας έκανε να χάναμε το αναγκαίο ραντεβού με τη θεωρία. Δεν μπορεί να είναι κανείς αρκετά προνοητικός ώστε ν'αποφύγει κάθε προσωπολογική παρέκκλιση σχετικά με την έννοια του κοινωνικού υποκειμένου. Δεχόμαστε, όπως ο M. MANDELBAUM (1959), πως μόνο τα άτομα έχουν την ικανότητα να προβαίνουν σε αυτόνομες ενέργειες, μπορούμε ωστόσο συγχρόνως να αποδείξουμε ότι τα προϊόντα αυτών των ενεργειών αποκαλύπτουν τις κοινωνικές (και ομαδικές) ιδιότητες που οι ενέργειες αυτές αναδεικνύουν. Και ο άνθρωπος αντικείμενο-υποκείμενο της επιστήμης δεν είναι προσιτός σε ένα έλλογο πεδίο γνώσης όπως η εγκληματολογία παρά μόνο παράγοντας αντικείμενα.

Πέρα απ'αυτή την επιστημολογικής τάξεως επισήμανση, θα προβούμε σε παρατηρήσεις λίγο-πολύ τετριμμένες κάθε φορά που μία διατύπωση θα εξατομίκευε το κοινωνικό υποκείμενο, περιορίζοντας έτσι τους στόχους μας είτε στη διευθέτηση ενός χώρου ομιλιών (parole) είτε ακόμη στην απόπειρα εξαγωγής κάποιου νοήματος απ'την επιχείρηση του ποινικού συστήματος. Πράγματι, αν μπορούσε κανείς να υλοποιήσει με πληρό-

τητα ένα πρόγραμμα “due process of law” ή “σοσιαλιστικής νομιμότητας” θα είχαμε αναμφισβήτητα ελάχιστους λόγους για να θέλουμε να εγγράψουμε ένα “καινούριο μύθο” - περιορισμένης πλέον εμβέλειας - μέσα στην προοπτική της κοινωνικής αλλαγής. Ξέρουμε όμως ότι ένας λόγος (parole) δεν παραχωρείται εξ αρχής αλλά αποτελεί το παράγωγο μιας σωρευσης κοινωνικά τοποθετημένων πηγών.

Αυτές οι πολύπλευρες επιθέσεις εναντίον κάθε ανθρωπολογικοποίησης του θέματός μας θα παρέμεναν πολύ κοινότυπες αν δεν επρόκειτο εδώ για την εκδήλωση του ενδιαφέροντός μας προς ένα άλλο παράδειγμα, προς μία καινούρια “διευθέτηση”.

5. Ο ελλείπων κρίκος

Κάθε κοινωνιολογία και κάθε εγκληματολογία ξεκινά με μία διερώτηση πάνω στην τάξη (C.F. SHEARING, 1989). Η μικροκοινωνιολογική παράδοση, που διαπνέει την μεθοδολογική συλλογιστική μας, οδηγεί σε μία γνωστική σύλληψη της κοινωνικής τάξης η οποία μας αποκαλύπτει ένα υποκείμενο έλλογο και ενεργό, χωρίς να πολυνοιάζεται για το τί συμβαίνει πίσω απ’τη πλάτη του, και απασχολημένο με την ανάπτυξη ενός πρακτικού τύπου δικαιολόγησης (K. KNORR-CETINA, 1989: 2 επ.).

Το μεγαλύτερο μέρος των μελετών ποινικής κοινωνιολογίας που αναφέρονται στις περιπολίες της αστυνομίας, τις προ-δικαστικές αποφάσεις, τη διαδικασία λήψης δικαστικών αποφάσεων (“sentencing”) το πεδίο των σχέσεων μέσα στη φυλακή, ταυτίζουν τους κανόνες συμπεριφοράς που διέπουν αυτές τις περιστάσεις με τους κανόνες σύνταξης της γενετικής γραμματικής⁷. Παραμένοντας ωστόσο μόνο σ’αυτή την κλίμακα, τα επίπεδα προσφορότητας και αποδοτικότητας της θεωρίας του CHOMSKY αναμειγνύονται με ετερόκλιτα στοιχεία και συντελείται κατά συνέπεια ελάχιστη πρόοδος στην περιγραφή των κανόνων που διέπουν τη συμβολική αλληλόδραση. Δεν μπορούμε εντούτοις ν’αρνηθούμε το γεγονός ότι παραμένει ενδιαφέρουσα η διανυθείσα απόσταση από τον ορισμό της κοινωνικής τάξης σαν ένα υπαρκτό πρόβλημα κοινωνικής ένταξης, που οι απαντήσεις του βρίσκονται στην ύπαρξη κατανεμημένων κανονιστικών υποχρεώσεων, μέχρι την ανακάλυψη αυτής της έννοιας ως γνωστικής κατηγορίας που αναδεικνύεται μέσα απ’την επικοινωνιακή αλληλόδραση. Η τάξη αυτή είναι τεχνητή, προπαρασκευασμένη, αμφισβητούμενη, αποκατεστημένη, οργανωμένη, ανελίσσόμενη, μέσα σε συγκεκριμένες καταστάσεις που ο προσδιορισμός της φύσης τους αποτελεί αντικείμενο συνεχών διαπραγματεύσεων. Κάτω απ’αυτές τις συνθήκες, το πρόβλημα της κοινωνικής τάξης δεν μετατίθεται μόνο απ’το κανονιστικό στο κοινωνιο-γνωστικό επίπεδο, αλλά και από ένα μακρο-κοινωνικό επίπεδο σ’εκείνο των πρακτικών των κοινωνικών υποχρεώσεων⁸.

Έχουμε προχωρήσει πλέον ένα βήμα μπροστά: η πρόσφορη μεθολογική μονάδα διερεύνησης (ο κρίκος) δεν είναι το άτομο αλλά οι αλληλο-

δράσεις που συνάπτονται μέσα σε μία ή περισσότερες κοινωνικές καταστάσεις. Αυτές ωστόσο, πολύ περισσότερο από απλές αλληλοδράσεις σύναψης κατηγορημάτων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα, συγκροτούν μία δική τους αυτόνομη πραγματικότητα που δεν μπορεί ούτε να αναχθεί αλλά ούτε και να προβλεφθεί με αφετηρίες αυτά τα κατηγορήματα (E. GOFFMAN, 1972). Αυτό το μεθοδολογικό αξίωμα έχει ιδιαίτερη βαρύτητα σε κάθε διαδικασία κατασκευής αντικειμένου - όταν μελετάμε τη θέση που κατέχουν τα κοινωνικά υποκείμενα του ποινικού συστήματος - όπως επίσης και σε κάθε εγχείρημα κατανόησης του πραγματικού και του δυνατού στην αντεγκληματική πολιτική. Με άλλα λόγια, θεμελιώδης έρευνα, εφαρμοσμένη έρευνα και κοινωνικές πρακτικές, μπορούν να αλληλοδρουν μεταξύ τους μέσα στην καμπύλη του πραγματικού.

Το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνιολόγων θα αποδέχονταν πιθανώς την άποψη ότι οι κοινωνικές επιστήμες ενδιαφέρονται για δράση στο βαθμό που ο φορέας της τής αποδίδει κάποια σημασία. Διαπιστώνουμε ωστόσο ότι ορισμένες συγκεκριμένες έρευνες, φαίνεται να προσανατολίζονται προς μία αρκετά διαφορετική κατεύθυνση, με την έννοια ότι οι "υποκείμενες" σημασιοδοτήσεις εγγράφονται ανετότατα μέσα στην συγκυρία προσανατολισμένων ήδη αλληλοδράσεων, σε τελευταία ανάλυση δηλαδή μέσα στο πλαίσιο των κοινωνικών πρακτικών, κατά τρόπον ώστε το επεισόδιο της αλληλοδράσης να αποβαίνει η μονάδα όπου ασκείται η εμπειρική έρευνα. Μπορούμε άραγε να ισχυριστούμε ότι καταλύεται έτσι η κλασική αντίθεση ανάμεσα στη δράση και τη δομή; Παραλλάσσοντας ένα συλλογισμό του R. CASTEL (1985) πάνω στη διαδικασία λήψης απόφασης στον ψυχιατρικό τομέα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα κοινωνικά υποκείμενα του ποινικού πεδίου διαθέτουν ορισμένες εξουσίες διακριτικής ευχέρειας, έστω κι αν αυτές αποτελούν αντικείμενα διαπραγμάτευσης. Μπορούμε ωστόσο "να αναλύσουμε αυτή την εξουσία μόνο στα σημεία που τέμνεται με τις πρακτικές, αναγνωρίζοντάς την μέσα από τις συνέπειες που επιφέρει στη συγκεκριμένη κατάσταση, έστω κι αν αυτές οι συνέπειες εκφράζουν ένα συμβολικό φορτίο (πολιτικό) που τα κλειδιά για την κατανόησή του δεν βρίσκονται μέσα στην κατάσταση".

Αν πάντως η σφαιρική ανάλυση μας πληροφορεί για τη λειτουργία ή τις παρεκκλίσεις της δράσης στο δομικό επίπεδο, οι διακανονισμοί της συμπεριφοράς υλοποιούνται στο τοπικό επίπεδο. Ενδιαφέρει επομένως να θυμηθούμε τα χαρακτηριστικά που διέπουν την τοπική οργάνωση αυτών των υλοποιήσεων (K.KNORR-CETINA, 1988:31-32).

6. Το "τοπικό": μεταφορά (locus) και τόπος αλλαγής

Ας σημειώσουμε κατ'αρχήν πως οι τόποι και οι προσδιορισμοί τους δεν αποτελούν μόνο ένα θεωρητικό πρόβλημα, αλλά πως το ζήτημα αυτό αφορά άμεσα τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα κατά την εξάσκηση των πρακτικών τους (N. LUHMAN, 1981). Το θεωρητικό πρόβλημα τίθεται

μάλλον με όρους κλίμακας (B. ROCHE, 1985), το πρακτικό πρόβλημα - που συγχέεται καμιά φορά με την προβληματική της "κοινότητας" - ταλαντεύεται ανάμεσα σε μία επικοινωνιακή και μία εδαφική όψη που, αυτή η τελευταία, περιήλθε σε δεύτερη μοίρα με την κοινωνική και την τεχνολογική αλλαγή (B. LEIGHTON, 1989). Ας θυμηθούμε πόσο ουσιαστικό είναι να μην ανάγουμε τις καταστάσεις στις υποκειμενικότητες ή την διυποκειμενικότητα των φορέων τους⁹. Μία συνηθισμένη παρατήρηση της συμπεριφοράς των συνηγόρων σε ένα πολιτικό ή στρατιωτικό δικαστήριο, τακτικό ή κακουργοδικείο, το δείχνει καθαρά. Οι διαφορές είναι πολύ περισσότερο κατηγοριοποιημένες και τυποποιημένες απ'ό,τι θάφηνε να προβλέψουμε το ατομικό ύφος των υποκειμένων. Οι καταστάσεις είναι μικρά συστήματα οργανωμένων δραστηριοτήτων που έχουν τη δυνατότητα να διακανονίζονται από μόνα τους.

Αυτή η παρατήρηση έχει μεγάλη σπουδαιότητα στο πεδίο απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Γνωρίζουμε, πράγματι, πως η σφαιρική έννοια του συστήματος θα πρέπει να χρησιμοποιείται εδώ με προσοχή, δεδομένων των πολύ χαλαρών δεσμών ανάμεσα σε υπο-συστήματα και τομείς (J. HAGAN, 1989· G. HOUGHON, 1975). Οι λάτρες της αποδοτικότητας και οι λοιποί θαυμαστές της μέτρησης της παραγωγικότητας του ποινικού συστήματος θα απογοητευθούν, αλλά μία διεισδυτική εκτίμηση (KLEIN και TEILMAN, σελ. 327) μπορεί να διαπιστώσει εδώ ένα είδος πειθαναγκασμού που συνδέεται με την αναγκαία προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Βρισκόμαστε τώρα μπροστά σε μία κλασική δυσκολία για μία επιστήμη όπως η εγκληματολογία. Ενώ πάνω στην κοινωνιολογική ευθεία που κινούμαστε είναι σημαντικό να μεταχειριζόμαστε το "τοπικό" ως μεταφορά, οφείλουμε ωστόσο να προωθήσουμε το συλλογισμό μας μέχρι κάποιο επίπεδο επιχειρηματικής επάρκειας για μία αντεγκληματική πολιτική. Εξάλλου, κάθε υποστασιοποίηση του "τοπικού" κινδυνεύει να μας ρίξει σε μία στατική κατασκευή. Η εισαγωγή της έννοιας του δικτύου θα μας βοηθήσει πιθανώς να υπερπηδήσουμε αυτούς τους σκοπέλους. Μία γνώση με χαρακτήρα περισσότερο επιδημιολογικό παρά αιτιολογικό¹⁰ θα μας επιτρέψει να προσδιορίσουμε κατάλληλες περιοχές παρέμβασης. Στο τοπικό επίπεδο οι κοινωνικές ομάδες καθορίζουν τη στάση τους απέναντι στα άλλα συστήματα. Το κοινωνικό γεγονός της τοπικότητας (B. ROCHE, 1987) εμφανίζεται σαν απόλυτος τρόπος παραγωγής σημασιών. Το δρων κοινωνικό υποκείμενο ενός τόπου αναπτύσσει τη δράση του κατά ενδογενή τρόπο, περιστρέφει τον κόσμο γύρω απ'αυτό (M. CALLON και B. LATOUR, 1981). Δουλεύοντας σε ένα παρόμοιο εννοιολογικό πλαίσιο, θα μπορούσαμε να συγκεντρώσουμε ορισμένες προϋποθέσεις, ώστε η αυταρχική "πραιτωριανή" διάσταση της καταστολής να αποφορτισθεί ή και να παραμεριστεί ακόμη, από εκείνη μιας επαναδιευθέτησης της κοινωνικότητας σαν διαδικασία δυναμική και πάντοτε ατελή. Ας προσθέσουμε ότι τα κοινωνικά υποκείμενα που δουλεύουν στη βάση βρίσκονται κατεξοχήν μέσα σ'ένα επικοινωνιακό ιστό¹¹. Μελετάμε επομένως κοινω-

νικές διαδικασίες, ούτε οργανισμούς, ούτε θεσμούς. Βρισκόμαστε στα σύνορα του τυπικού και του άτυπου, εκεί που οι δυνατότητες (potentialités) δεν είχαν ακόμη την ευκαιρία να ξεσπάσουν. Δομές χαλαρές και επακριβείς, που παρακάμπτονται εύκολα, επιτρέποντας μία περιορισμένη προώθηση σε ένα άσχημα οριοθετημένο έδαφος: εκείνο της κοινωνικής αλλαγής, εκεί που κονιορτοποιούνται οι βεβαιότητές μας.

Κατά ένα εντυπωσιακό τρόπο, αυτός ο ερευνητικός αποπροσανατολισμός προς μία προσέγγιση του "τοπικού" παραμένει σε κάποιο πραγματισμό μέσα στη σκηνή των πρακτικών της γαλλικής αντεγκληματικής πολιτικής. Ο μηχανισμός του πραγματισμού διανοίγει "στο τοπικό επίπεδο ένα χώρο συζητήσεων και συνδιαλλαγών ανάμεσα στους ποικίλους φορείς που εμπλέκονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στα ζητήματα ασφάλειας και πρόληψης" (DONZELOT, σελ. 124). Λυπούμαστε που στο Βέλγιο η προσέγγιση παραμένει αποκλειστικά αστυνομική και διοικητική και περιορίζεται στο επίπεδο των πρόσφατων επαρχιακών επιτροπών πρόληψης που εγκατέστησε το Υπουργείο Εσωτερικών (G. HOUCHON, 1987). Δεν αρκεί ν'αποκεντρώνει κανείς σε τοπικό επίπεδο την ομογενοποιημένη τεχνοκρατική παρέμβαση του κεντρικού Κράτους. Πρέπει ακόμη να τροποποιήσουμε την σχέση με τη γνώση, να απεγκλωβίσουμε τις γνώσεις που κατέχει κάθε κοινωνικό υποκείμενο και να πραγματοποιήσουμε τον συντονισμό της δράσης (DONZELOT, σελ.130).

Αυτή η προοπτική μας αποκαλύπτει ένα μεγάλο αριθμό δρώντων κοινωνικών υποκειμένων, που συχνότατα είναι συλλογικά, καθώς επίσης και μία εγκληματολογία της πράξης που δρα σε διαφορετικά δίκτυα, των οποίων οι θεματικές μπορούν να μεταλλάσσουν, αλλά μπορούν επίσης να συνδυάζονται, με την προϋπόθεση του σεβασμού του ιδιαίτερου στόχου καθενός απ'αυτά¹².

Πρόκειται γι'αυτό που η C.LAZERGES (1988:93) αποκαλεί "διεταιρικότητα" ("interparténariat"), διακρίνοντας σ'αυτό ένα μείζον πλεονέκτημα για τη διαχείριση της παραβατικότητας, καθώς επίσης κι ένα στρατηγικό πλεονέκτημα για την εμπέδωση της τοπικής δημοκρατίας (ibid, σελ. 103). Μπροστά σ'αυτά τα κύματα ενθουσιασμού δύσκολα μπορούμε να παραμείνουμε μελαγχολικοί. Θα φροντίσουμε ωστόσο να μην κάνουμε σύγχυση ανάμεσα στη συμμετοχή (participation) και τη συναίνεση (consensus) ή την συν-αποδοχή (co-optation). Ένας ανεκτίμητος δείκτης μπορεί να προέλθει από την παρατήρηση της ανοδικής ή της καθοδικής κατεύθυνσης της κοινωνικής κινητοποίησης¹³. Περισσότερο από ποτέ, η επιτυχία του εγχειρήματος φαίνεται να εξαρτάται απ'την εμφύτευση του "τοπικού" μέσα στους μηχανισμούς συγκεκριμένων πρακτικών.

Δεν αποτελεί φυσικά πλεονασμό να πούμε ότι η προβληματική "Κοινωνία των Πολιτών-Κράτος" υποστηρίζει όλη τη σύγχρονη σκέψη πάνω στη συμμετοχική αντεγκληματική πολιτική. Αυτή η απλή διατύπωση δικαιολογεί την προσφορότητα της έννοιας του δρώντος κοινωνικού υποκειμένου, μέσα απ'την αποσύνθεσή του σε καταστασιακά στοιχεία και την

ανάδειξη των δικτύων, που σημαίνει δηλαδή την αυστηρά συγκεκριμένη (και όχι αυτοσχέδια) κινητοποίηση των δυνατοτήτων. Απ'αυτή την αντίθεση θα μπορούσαμε να συγκροτήσουμε την αρχική γωνία πρόσληψης του υλικού μας. Αντισταθήκαμε σ'αυτόν τον πειρασμό της λογικής για δύο λόγους: Ο πρώτος είναι ότι, επειδή μας απασχολεί η συγκρότηση μιας σώρευσης γνώσης στην εγκληματολογία, προτιμήσαμε να εγγράψουμε το διάβημα στο κλασικό πλαίσιο των αλληλοδράσεων ανάμεσα στις τρεις διαδικασίες-πηγές της επιστήμης μας. Ο δεύτερος προέρχεται απ'το γεγονός ότι, αν θέλουμε να λάβουμε υπόψη μας ένα κοινωνικό αναβρασμό, αξίζει περισσότερο να το κάνουμε επαγωγικά, με μία υπομονετική συλλογή αντιτιθέμενων εμπειρικών παρατηρήσεων. Απομένει βέβαια να γίνει αυτή η δουλειά, ξέρουμε όμως ότι η επαγωγική έρευνα δεν πραγματώνεται πάνω σε μία εννοιολογική *tabula rasa*.

7. Βγαίνοντας απ'το "εγκλωβισμένο πεδίο" (M.DELMAS-MARTY, 1988)

Προσπαθήσαμε να επισημάνουμε ένα μέρος των συνθηκών και των θεωρητικών δικαιολογήσεων στις οποίες μπορούν να αναφερθούν τα εγχειρήματα που στοχεύουν στην έξοδο απ'το "εγκλωβισμένο πεδίο" ("champ clos") του ποινικού συστήματος. Οι πιο μεγαλόψυχοι απ'τους αναγνώστες μας θα θεωρήσουν πιθανώς ότι αυτή η ανακοίνωση δεν αποτελεί παρά μία προέκταση των τοποθετήσεων που κάναμε στη διάρκεια του Colloque¹⁴ πάνω στην επικινδυνότητα (G. HOUCHON, 1981) προσαρμόζοντάς τις με περισσότερη ή μικρότερη επιτυχία στο πρόβλημα της εφαρμογής του νόμου. Χαιρόμαστε γι'αυτή τη κρίση, αλλά θα τη συνοδεύουμε με μία σειρά από παρατηρήσεις και διασαφήσεις.

Στο εννοιολογικό επίπεδο καταρχήν, η άλλοτε αόριστη έννοια της κατάστασης (*ibid.*, σελ. 133-136) οργανώνεται τώρα γύρω απ'την ιδέα του μικρο-συστήματος δραστηριοτήτων και διακανονισμών: τόποι πρακτικών και νοημάτων. Αυτός ο πόλος ανάλυσης (και ενδεχομένως δράσης) είναι ευπρόσδεκτος αν θέλουμε ν'αποφύγουμε να παραμεινουμε αγκιστρωμένοι πάνω στο ατομικό υποκείμενο, αντικείμενο σφετερισμού από το ποινικό σύστημα ("crime control model" του PACKER, 1968). Δεν υπάρχει μέσα σ'αυτή την προοπτική κανένας χώρος δράσης: επανοδηγούμαστε αναπόφευκτα στις μορφές της κλασικής ποινικής ευθύνης ή της θετικιστικής κοινωνικής άμυνας.

Είναι προφανές ότι δεν μπορούμε να περιμένουμε ένα ενιαίο ορισμό του συγκεκριμένου δρώντος κοινωνικού υποκειμένου. Από τη θεωρία της κατάργησης του ποινικού συστήματος θα κρατήσουμε την εξύμνηση της διαφορικότητας και την πρόταση των "παράλληλων δομών" (L. HULSMAN και J.BERNAT de CELIS, 1982:122). Η κοινωνική αλλαγή επιφέρει αδιάκοπα καινούριες μορφές προβληματικών καταστάσεων, θυματοποίησης, σχέσεων ανάμεσα στο τυπικό και το άτυπο, χωρίς να αναφέρουμε τις συνέπειες της τεχνολογικής αλλαγής πάνω στην εργασία και τις στρατη-

γικές των χειριστών του ποινικού συστήματος και άλλων συστημάτων ελέγχου.

Αυτή η τελευταία διαπίστωση θα μπορούσε να μας οδηγήσει να φανταστούμε μία πλήρη αναστροφή της προοπτικής που επιλέξαμε για την ανάλυση της εφαρμογής του νόμου. Πράγματι, οι δυσλειτουργίες που προκαλούνται ολοένα και βαθύτερα λόγω της επίκλησης της οργανωμένης εγκληματικότητας, των σύνθετων μορφών της, διακλαδωμένων και διεθνικών, από τις καταχρήσεις των οικονομικά ισχυρών και από την πολιτική τρομοκρατία, φαίνεται να συναντιούνται και να αντιμετωπίζονται σε πεδία που τοποθετούνται στους αντίποδες του "τοπικού", μέσα στο πλαίσιο ενός αυξανόμενου συγκεντρωτισμού, ενός ενδεχόμενου πολυκεντρισμού ομάδων διαφόρων κατηγοριών (Τρένι, Ρομπιδου ...). Μάταια ωστόσο θα αναζητήσουμε μία λύση καταμερισμού αυτών των προβλημάτων μέσα στη σωφρονιστική αρχή της "διακλάδωσης" ("bifurcation"). Αφήνοντας τα τετριμμένα ζητήματα για το "τοπικό", θα ξαναγυρίζαμε αμέσως στην αρχή της εξατομίκευσης. Θα μπορούσαμε ωστόσο να αποπειραθούμε την απόδειξη του ισομορφισμού¹⁵ των προβλημάτων. Η διαφορά τους έγκειται στην κλίμακα που συντρέχουν, αλλά η τοπογραφία των κοινωνικών υποκειμένων - καθαρά μεταφορική εδώ - παραμένει ένα ανεκτίμητο εργαλείο για το πέρασμα απ'την ανάλυση στη δράση. Πρέπει ωστόσο να δεχτούμε ότι η εγκληματολογική έρευνα γι'αυτά τα ζητήματα δεν έχει ξεπεράσει πολύ ένα περιγραφικό στάδιο, μία πρωταρχική συλλογή στοιχείων.

A. Υποσημειώσεις

1. Εργασίες αυτού του τύπου στα γαλλικά: J.C. Chambord (1971), N. Herpin (1981). Αυτός ο συγγραφέας επιμένει κυρίως στο ρόλο που παίζει ο περιορισμός των διαθέσιμων πηγών και η υποχρέωση ελέγχου της πιστότητας των συλλεγμένων πληροφοριών. Adde C. Debuyt (1985:70-77).

2. Για μία κριτική σε βάθος, βλ. P. Robert, T. Lambert, C. Faugeron (1976:16-24)

3. Ο G. Boismenu (op.cit., σελ.46, σημ.2) αναφέρει ότι το 60% των πταισιματικών δίκων διαρκούν στην Γαλλία λιγότερο από ένα τέταρτο της ώρας και δίνει τον καναδικό μέσο όρο του πέρασματος απ'το καθεστώς του υποδικού σ'εκείνο του δεδικασμένου σε 4 λεπτά και 45 δευτερόλεπτα. Μ'αυτό το ρυθμό κινδυνεύουμε να κάνουμε τα "κοινωνικά υποκείμενά" μας να κινούνται με τον αυτοματισμό του Σαρλώ.

4. Εκτός απ'την τυπική εφαρμογή των κανόνων συνάφειας.

5. Για μία γενικευμένη μελέτη των συγκρούσεων που διατρέχουν αυτά τα υποκείμενα ανάμεσα στο ρόλο τους και τις οργανωτικές επιταγές, βλ. M. Lipsky (1980).

6. Τρία πρόσφατα συλλογικά έργα θέτουν αυτή τη προβληματική με καινούριους αν και αισθητά αποκλίνοντες μεταξύ τους όρους: K. Knorr-Cetina, A. Cicourel (εκδ., 1981): J.C. Alexander, B. Giesen, R. Munch, N.J. Smelser (εκδ., 1987): N.G. Fielding (εκδ., 1988).

7. Δεν είναι τυχαίο που οι εμπειρικές μελέτες αναφέρονται κυρίως στις "πρώτες γραμμές". Τα ανώτερα στελέχη της διοίκησης, οι γενικές καταγγελίες, τα υπουργικά

γραφεία, έχουν ανοσοποιηθεί τόσο απ'την κλίμακα και τις τεχνικές διερεύνησης, όσο και από αυτοπροστατευτικούς λόγους και διαδικασίες. Αξιολογούμενη εξαίρεση βλ. στον P. Rock (1987).

8. Βλ. για το πεδίο των διανοητικών παθήσεων και της εισόδου σε νοσοκομείο: A. Ogien, M. Toledo (1986).

9. Ερμηνεία που αναπτύχθηκε ωστόσο από εξαιρετικούς συγγραφείς, βλ. J.C. Alexander, B. Giesen (1987).

10. H.A.-M.Favard (1989:315) μιλά για ένα επαγωγικό ορισμό των επιχειρησιακών μοντέλων που ανήκουν στο πεδίο εφαρμογής όπου τοποθετούμεθα.

11. "Η καταστολή είναι ήδη υπόθεση όλων απ'τη στιγμή που η εκτέλεση μιας ποινικής κύρωσης ανατίθεται σ'ένα συλλογικό φορέα, σ'ένα δημόσιο κατάστημα ή σε μια τοπική κοινότητα ..." (C. Lazerges, 1989:99· G. Houchon, 1985).

12. Από τη δεκαετία του '70 ήδη, είδαμε να εμφανίζεται πάνω στη βελγική εγκληματολογική σκηνή μία δυναμική για την οποία προτείνουμε την αναμφισβήτητη αδέξια έννοια της ποινικής αυτοδιαχείρισης (G. Houchon 1975:242).

13. Η έννοια της "συμμετοχής του κοινού" που είχε προκριθεί πολύ νωρίτερα από τα Ηνωμένα Έθνη (βλ. το n° 27 (1969) της Revue Internationale de Politique criminelle) και εν συνεχεία από μία απόφαση του Συμβουλίου της Ευρώπης (N° 83-7) υπάγεται στον δεύτερο τύπο και δεν θα τη θεωρήσουμε ως θεωρητική πηγή της συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής.

14. Σ.τ.Μ.: Πρόκειται για το Colloque που έγινε το 1979 στη Λουβαίν-λα-Νεβ, με την ευκαιρία της 50ετηρίδος της Σχολής Εγκληματολογίας του Καθολικού Πανεπιστημίου της Λουβαίν, με θέμα "Έχει πλέον καμία σημασία η έννοια της επικινδυνότητας;". Οι ανακοινώσεις που έγιναν έχουν εκδοθεί στον τόμο Ch. Debuyss (εκδ.), Dangersité et justice pénale; Ambiguité d'une pratique, Editions Masson-Médecine et Hygiène, coll. "Déviance et Société", Genève, 1981.

15. Οι M. Callon και B. Latour (op.cit., σελ.299) γράφουν ότι είναι εξίσου εύκολο να σταλούν τανκς στην Καμπούλ και να φωνάζεις το 100. Δεν είναι δυσκολότερο να περιγράψεις την "Ρενώ" απ'ό,τι η τηλεφωνήτρια ενός αστυνομικού τμήματος τον τρόπο λειτουργίας του.

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N.J.** (ed) (1987). *The micro-macro Link*, University of California Press, Berkeley.
- Becker H.** (1980). *Outsiders. Etudes de sociologie de la déviance (tra duit de l'américain)*, Edit. A.M.Métaille, Paris.
- Boismenu G.** (1988). *L'Etat et l'ordre juridique* in Boismenu et Gleizal J.J.(ed). *Les mécanismes de régulation sociale, La justice, l'administration, la police*. Bréale, P.U.L., Montréal.
- Callon M. et Latour B.** (1981). *Unscrewing the big Leviathan: how Actors macrostructure Reality and how Sociologists help them to do so*, in Knorr-Cetina C. et Cicourel A.(ed.)1981.
- Cartwright B.C. et Schwartz R.D.** (1973). *The Invocation of Legal Norms: An Empirical Investigation of Durkheim and Weber*, Amer. Sociol Rev. 38,340-354.
- Castel R.** (1986). *La construction des significations et le désert du sens, Sciences Sociales et Santé*, IV,2,33-38.
- Chamboredon J.C.** (1971) *La délinquance juvénile: essai de construction d'objet*. Rev. Fr.Sociol XII, 335-337.
- Cicourel A.** (1964) *Method and Measurement in Sociology*, Free Press, New York.
- Cicourel A.** (1968) *The Social Organisation of Juvenile Justice*. J.Wiley, New York.
- Debuyst.C.** (1985). *Modèle éthologique et criminologie*, Mardaga, Liège.
- Delmas-Marty M.** (1985). *L'analyse systématique et la politique criminelle. Archives de Politique criminelle*, 8,27-45.
- Donzelot J.** (1986) *Eloge du pragmatisme en politique criminelle. Perspectives, Revue sur les enjeux sociaux des pratiques psychologiques*, 8,108-134
- Favard A.M.** (1989). *Observation permanente et prévention situationnelle*. Rev. Sc.Crim.et Dt.Pén.Comp. I,380-386
- Fielding N.G.** (ed.) (1988). *Actions and Structure. Research Methods and Social Theory*, Sage, London.
- Gassin R.** (1988) *Criminologie*, Dalloz, Paris
- Gensane B.** (1988). *A Grand Bassam, l'an 2000 n'est pas pour demain. Le Monde Diplomatique*. Juin, 20.
- Goffman E.** (1972). *The Neglected Situation*. in P.Giglioli (ed) *Language and Social Context*, Penguin, Harmondsworth.
- Goffman E.** (1974). *Frame Analysis: an Essay on the Organization of Experience*, Harper and Row, New-York.
- Hagan M.** (1989). *Why is there so little Criminal Justice Theory? Neglected*

- Macro- and Micro-level Links between Organisation and Power*, Journ.of Res. In Crime and Delinquency, 26,2,116-135.
- Herpin N.** (1981). *Le Dossier pénal et son double*, Sociologie du travail 1,44-49.
- Houchon G.** (1975). *Le système pénal dans le système social belge*, in Le système pénal belge, III Journées belges de Criminologie. Université de Liège,1975,27-60
- Houghon G.** (1981). *La situation dangereuse: aspects micro-sociologiques* in Debuyst C. (éd). Dangerosité et Justice pénale. Ambiguïté d'une pratique., Masson, Genève 121-143.
- Houchon G.** (1984). *Evolution du concept de dangérosité en criminologie européenne* ("Vingt ans après"). Criminologie. XVII, 2,79-92.
- Houchon G.** (1986). *La peine, le Juge et la recherche*. Annales de Droit de Louvain, XLVI,3,233-253.
- Houchon G.** (1987). *Analyse pratique des vocabulaires de la prévention*, In La Prévention du Délit: Aspects nationaux et internationaux. Centre International de recherches et d'études sociologiques, pénales et pénitentiaires. Messine.
- Houchon G.** (1988,a). *Surpopulation pénitentiaire*, Entrée et Sortie, Doc. Trav.Département de Crininologie et de droit pénal, n'22.
- Houchon G.** (1988b). *Pratiques en réseau et décentralisation*, Communica-tions à la Journée: La Prison en sortir (18 NN-1988. Office de Réadapta-tion sociale, C.P.A.S. Ville de Charleroi (ronéo 16p.)
- Hulsman L.** (1979). *Un paradigme "criminologique" abolitionniste et la re-cherche sur la catégorie du crime* in Connaissance et fonctionnement de la justice pénale: perspectives sociologiques et criminologiques, (1979). Edit. in C.N.R.S., Paris 1979, 485-498.
- Hulsman L. et Bernat de Cells J.** (1982). *Peines perdues*. Le système pé-nal en question. Le Centurion, Paris.
- Knorr-Cetina et A.Cicourel (ed)** (1981). *Advances in Social Theory and Me-thodology. Toward an Integration of Micro and Macro-Sociologies*. Routledge and Kegan Paul, Boston.
- Knorr-Cetina K.** (1981). *The micro-sociological Challenge of macro-sociolo-gy: toward a Reconstruction of social Theory and Methodology* in Knorr-Cetina K. et Cicourela. (ed), op cit.,1-48.
- Knorr-Cetina K.** (1988). *The micro-social Order in Fielding N.G.(ed)*, op cit., 20-54
- Lazerges C.** (1988),. *Une politique criminelle participative*, Annales de Poli-tique Criminelle, 10,91-106
- Leighton B.** (1989). *The Community Concept in Criminology: Toward a So-cial Network Approach*, Journal of Research in Crime and Delinquency, 25,4,351-374.
- Lemert E.** (1972). *The Concept of Secondary Deviation in Human Deviance*.

- Social Problems and Social Control, Prentice-Hall, Engelwood Cliffs.
- Lipsky W.** (1980). *Street-Level Bureaucracy, Dilemmas of the Individual in Public Services*, Russel Sage, New York
- Luhmann N.** (1980) *Communication about Law in Interaction Systems*, in Knorr-Cetina et Cicourel A.(ed)op cit.234-256.
- Mandelbaum M.** (1955). *Societal Facts.*, Brit.Journ.Sociol.,6,309-317
- Mills C.W.** (1940). *Situated Actions and Vocabularies of Motive*, Amer. Sociol.Rev. 5,904-913.
- Ogien A. et Toledo M.** (1986). *Les sens de l'hospitalisation*, Sciences sociales et Santé IV,2,5-31.
- Packer H.** (1968). *The Limits of the Criminal Sanction*, Stanford.
- Peyre V.** (1979). *La déviance et la délinquance dans le contexte de la sociologie de la déviance*, in *La théorie de la stigmatisation et la réalité criminologique*, 18e Congrès Français de Criminologie, 47-60
- Poche B.** (1985). *Une définition sociologique de la région*, Cah.Int.Sociol. LXXIX, 225-238
- Poche B.** (1987) "*Localité*" et subdivisions spatiales du social: pour une définition culturelle, *Espaces et Société*, 48-49, 225-239
- Quinney R.** (1979). *The Social Reality of Crime*. Little Brown and Cy, Boston.
- Raguin C.** (1971). *Le défi juridique. Le droit est-il un mécanisme de socialisation?* *L'Homme et la Société* 20,119-137
- Robert P., Lambert T. et Faugeron C.** (1976). *Images du viol collectif et reconstruction d'objet*, Masson, Genève.
- Rock P.** (1974). *The Sociology of Deviance and Conceptions of the Moral Order*, Brit.Journ.Sociol.14,139-149.
- Rock P.** (1987). *A View from the Shadows: The Ministry of the Solicitor General of Canada and the Justice for Victims of Crime Initiative*, Oxford Univ.Press.
- Schur E.** (1975). *Comments*, in Gove W.R. *The Labelling of Deviance. Evaluating a Perspective*, Sage J.Wiley, New-York.
- Scull A.T.** (1988). *Deviance and Social Control*, in N.J.Smelser (ed) *Handbook of Sociology* Sage, London Ch.20
- Sellin T.** (1984) *Conflits de culture et criminalité (traduit de l'américain)* A.Pedone, Paris
- Shearing C.E.** (1969). *Decriminalizing Criminology: Reflexions on the Literal and Tropological meaning of the Term.*, Rev. Canad. Criminol. 31,2,169-178
- Summer C.** (ed) (1982). *Crime Justice and Underdevelopment: Beyond Modernization Theory.*, Heinemann, London
- Sutherland E. et Cressey D.** (1978). *Criminology*, 10e édit., Lippincott, Philadelphia.
- Sweet L.** (1982). *Inventing Crime: British Colonial Land Policy in Tan*

ganyika, in C.Summer (1982).op.cit.

Sykes G.H. et Matza D. (1957). *Techniques of Neutralization. A Theory of Delinquency.* Amer.Sociol.Rev., 22,664-670.

Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΕΨΗ*

Herman Conradie

Καθηγητής Εγκληματολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ν.Αφρικής

Ο συγγραφέας σχολιάζει την επίδραση των διαφόρων παραδειγμάτων στην εγκληματολογική σκέψη. Κατ' αυτόν αρχικά, επικρατούσε το προ-επιστημονικό υποκειμενικό παράδειγμα. Έπειτα ακολούθησε το αντικειμενικό θετικιστικό παράδειγμα. Τώρα επικρατούν τα παραδείγματα του ριζοσπαστικού σχετικισμού (νεο-μαρξισμού) και Weltanschauung (της φαινομενολογίας). Υποστηρίζεται ότι οι διάφορες θεωρητικές σχολές ανέπτυξαν μόνο τις ποικίλες πλευρές αυτών που διατύπωσαν οι ιδρυτές (των σχολών). Αυτό γίνεται πολύ σαφές, αν δούμε την έμφαση (που δόθηκε) στις διάφορες πλευρές του ατόμου και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Τονίζεται, τέλος, ότι η αποφυγή αυτού του τύπου της διχοτομικής σκέψης στην εγκληματολογία, είναι εκείνο που χρειάζεται για τη μεταφορά σε ένα νέο παράδειγμα.

1. Εισαγωγή

Όταν η Εγκληματολογία ξεκίνησε πριν από 153 περίπου χρόνια, οι πρωτοπόροι που ακολούθησαν αυτόν τον ακαδημαϊκό κλάδο, δεν θα μπορούσαν ποτέ να φαντασθούν τα αποτελέσματα της προσπάθειάς τους μετά από ενάμιση περίπου αιώνα. Συγχρόνως, υπάρχουν κάποιες ομοιότητες μεταξύ εκείνης της χρονικής περιόδου και της σημερινής, τις οποίες και εκείνοι και εμείς δεν μπορούμε να κατανοήσουμε.

Η υπόθεση αυτού του άρθρου είναι να δείξει ότι η προέλευση της εγκληματολογικής σκέψης και η θέση του αντικειμένου σήμερα, στο τέλος του 20ου αιώνα, αντικατοπτρίζει τις βασικές αρχές της νέας θεωρήσης από το σημείο που ξεκίνησε. Τότε ήταν που ξεκίνησε, τώρα κάποιοι εγκληματολόγοι, μέχρι κάποιο βαθμό θέλουν να κάνουν μία αναδρομή στα προ-επιστημονικά εναρκτήρια σημεία. Ο δρόμος και οι αιτίες που τους οδήγησαν σ' αυτή την επιθυμία, θα αποτελέσει την προσπάθεια διεισδύσεως αυτής της υπόθεσης, βασισμένης σε μία ιστορική-θεμελιακή προοπτική. Επίσης, θα επισημανθεί ο κυριαρχικός ρόλος των παραδειγμάτων σ' αυτή τη διαδικασία.

2. Οι ακαδημαϊκοί των κοινωνικών επιστημών θεωρούν τις απόψεις των προκατόχων τους τυποποιημένες: οι απόψεις τους λειτουργούν ως παράδειγμα (De Vries, 1984:93).

Ο Kuhn (1977:460) όρισε ως παράδειγμα αυτό που μόνο τα μέλη μιας επιστημονικής κοινότητας μοιράζονται μεταξύ τους. Ο Ball (1984:25) ορθά επισημαίνει ότι ο Kuhn θεώρησε το παράδειγμα ως μη-λογικό (μη-ορθολογικό). Η αποδοχή του ενός και η απόρριψη του άλλου δεν είναι μία

* Μετάφραση : Βάσως Αρτινοπούλου

επιστημονικά λογική, αλλά μάλλον μία παράλογη διαδικασία κατά την οποία οι προσωπικές αξίες διαρκώς καθορίζουν την υπαρξιακή επιλογή. Άλλοι συγγραφείς (Suppe 1977, Botha 1984, Mouton 1984) θεωρούν ότι αυτά τα παραδείγματα είναι πιο σημαντικά. Η πιο σημαντική ταξινόμηση διαχωρίζει το θετικιστικό, το *Weltanschauung*, το ριζοσπαστικό σχετικισμό και το μεταφορικό παράδειγμα. Ο ρόλος αυτών των παραδειγμάτων στην εγκληματολογική σκέψη θα αποσαφηνισθεί στη συνέχεια. Το πρώτο χαρακτηριστικό της υπόθεσης αυτού του άρθρου είναι επομένως, ότι το παράδειγμα είναι αυτό που προσδιορίζει το αποτέλεσμα του εναρκτηρίου και του τελικού σημείου του επιστήμονα.

3. Το ρεύμα των εγκυκλοπαιδιστών, που προήλθε από τη Γαλλία μεταξύ του 1751 και 1772, έδωσε το έρεισμα στη θεμελίωση της ιδεαλιστικής σκέψης στην Εγκληματολογία (Jones 1896:33-34). Αυτοί οι εγκληματολόγοι ήταν οι πρώτοι που διακήρυξαν επιστημονικά αυτό που σήμερα είναι γνωστό ως το πεδίο (ή μέρος του πεδίου) μελέτης της εγκληματολογίας.

Αυτό ήταν το αποτέλεσμα των πολλών προβλημάτων της νομολογίας, σύμφωνα με την οποία οι δικαστές έβεταν ακόμα και τις δικές τους προσωπικές προκαταλήψεις στην κρίση (εκδίκαση) των εγκληματικών υποθέσεων (Fox 1985:33). Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου στην εγκληματολογική σκέψη είναι η μεροληψία και η διαφορετικότητα.

Ο Cronje (1982) και ο Van der Walt (1982) επισημαίνουν αυτή τη διαφορετικότητα, σύμφωνα με την άποψη των πρώτων εγκληματολόγων που έδωσαν την κύρια ώθηση στη σκέψη τους: τις κοινωνιολογικές, βιολογικές, ψυχολογικές και θρησκευτικές πλευρές (και τους συναφείς συνδυασμούς). Ο Van der Walt (1982:55-77) επεσήμανε επίσης την έμφαση που αυτοί οι εγκληματολόγοι έδωσαν στην στατιστική, το περιβάλλον και τα οικονομικά.

Αυτοί επίσης τόνισαν την τιμωρία, ότι η πρόληψη είναι καλύτερη από τη θεραπεία, τις αλλαγές στο περιβάλλον, τη μίμηση, τη φτώχεια, τις βιολογικές μειονεξίες, την κληρονομικότητα και την έλλειψη θρησκευτικών αρχών (Jones 1986:34-39, Vold 1958:22, Fox 1985:33-34). Τα θεμέλια είχαν τεθεί για τη διχοτομική σκέψη που επρόκειτο να ακολουθήσει.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής της εγκληματολογικής σκέψης, η πρωταρχική έμφαση δόθηκε στις αιτίες της εγκληματολογικής συμπεριφοράς. Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό αυτής της θεωρητικής σχολής (μιλώντας με παραδείγματα), είναι η προ-επιστημονική ελεύθερη βούληση, μια ορθολογική και ηδονιστική προσέγγιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Vold 1958:14). Αυτό ήταν στην πραγματικότητα το λυκόφως της εγκληματολογικής σκέψης.

4. Με την αλλαγή του αιώνα, άλλαξε επίσης και το επιστημονικό παράδειγμα. Η ιδέα ήταν να χρησιμοποιηθεί στην έρευνα το ίδιο μοντέλο που εφαρμοζόταν στις φυσικές επιστήμες. Ο Bakker (1964:64) δήλωνε

ότι το επίκεντρο της επιστήμης στις κοινωνικές επιστήμες μεταπηδούσε στα θετικά γεγονότα (*faits positifs*). Ο Strasser (1963:13) σημείωνε ότι η ανθρώπινη ύπαρξη ως υποκείμενο αποσύρθηκε σταδιακά από την κάλυψη της επιστημονικής προσπάθειας: η αντικειμενικότητα γεννήθηκε για να γίνει ένα λαμπερό φως στην εγκληματολογική σκέψη. Αυτό ήταν το καθοριστικό σημείο μετάθεσης από το παράδειγμα της ελεύθερης βούλησης στο παράδειγμα της αντικειμενικότητας, δηλαδή από την προ-επιστημονική στην θετικιστική επιστήμη.

Τώρα η έμφαση δόθηκε στον εγκληματία. Οι εγκληματολόγοι προσπάθησαν με όλες τους τις δυνάμεις να προσδιορίσουν τα χαρακτηριστικά του εγκληματία (Fox 1985:35-36, Jones 1986:82-83). Ο εκ γενετής εγκληματίας από αταβιστικούς λόγους, ο ψυχοπαθής εγκληματίας, ο νευρωτικός εγκληματίας, ο εκ γενετής, ο από περίπτωση, ο εμπασής, ο παρορμητικός, ο ακραίος, ο επαγγελματίας, ο ενδημικός καθώς και όλοι οι τύποι των εγκληματιών αναγνωρίστηκαν (Fox 1985:36, Jones 1986:84-87 και 95-97). Το θετικιστικό παράδειγμα που επικρατούσε στη σκέψη τους, περιλάμβανε τα ακόλουθα (μεθοδολογικά) χαρακτηριστικά: (ήταν) νομιναλιστικό, απαλλαγμένο από εκτιμήσεις, αντικειμενικό, συγκεκριμένο, γραμμικό και μονιστικό (Botha 1984:9-15).

Στους σύγχρονους καιρούς τα χαρακτηριστικά αυτά του παραδείγματος οδήγησαν στις ψυχολογικές και κοινωνιολογικές - όπως λέγονται - προσεγγίσεις στην εγκληματολογική σκέψη. Διεξήχθησαν έρευνες σχετικά με τις αιτίες: γενετική, δίδυμοι, σωματικός τύπος, φυσικές μειονεξίες, νοημοσύνη, σχολείο, οικογένεια κ.λ.π. - και η έμφαση ταλαντευόταν μεταξύ των ατομικών προσεγγίσεων και εκείνων του κοινωνικού περιβάλλοντος (Cronjue 1982:71), Cloete 1986, Glaser 1974:105, Lefton 1982:34, Schafer & Knudten 1977:89).

Στο επίπεδο των ερμηνειών που στηρίζονται στο κοινωνικό περιβάλλον και στη δομή, αναπτύχθηκαν θεωρίες, όπως της ανομίας και της παρεκκλίνουσας υποκοουλτούρας. Βασισμένες στους ατομικούς παράγοντες, αλλά επίσης προσανατολισμένες και στη δομή, αναπτύχθηκαν οι θεωρίες της ψυχανάλυσης, της δόμησης της προσωπικότητας και των αναστολών (Conradie 1978, Conradie 1979:112-357). Την ίδια στιγμή, δόθηκε επίσης έμφαση στις θεωρίες που αφορούσαν τις διαδικασίες: αναπτύχθηκαν θεωρίες βασισμένες στο κοινωνικό περιβάλλον, όπως του διαφορικού συγχρωτισμού και του στιγματισμού και βασισμένες στις ατομικές πλευρές του ανθρώπου, όπως η θεωρία της αλληλεπίδρασης και της ανάπτυξης της ηθικής (Conradie 1979:112-357, Conradie & Van den Hoven 1986).

Αυτός ακριβώς ήταν ο χρόνος της ραγδαίας ανάπτυξης της εγκληματολογικής σκέψης, γιατί το θετικιστικό παράδειγμα άνοιξε και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Αποδίδοντας τις σπουδαιότερες έννοιες στους κορυφαίους προδρόμους, η έμφαση δόθηκε, μιλώντας με παραδείγματα, στην εγκληματογένεση του ατόμου και στις κοινωνικές πλευρές. Στηριζό-

μενη σ' αυτό, άρχισε η διχοτομική σκέψη (άτομο και κοινωνικό περιβάλλον) κατά τη διάρκεια αυτής ακριβώς της περιόδου και διαδόθηκε ευρέως και αποτέλεσε μία τεράστια επιτυχία, μιλώντας ακαδημαϊκά.

5. Οι ελλείψεις της θετικιστικής επιστήμης έδωσαν την ευκαιρία σε άλλα παραδείγματα να αναπτυχθούν. Μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο του παραδείγματος του ριζοσπαστικού σχετικισμού, η μαρξιστική ιδεολογία απέκτησε μία σταθερή θέση στην εγκληματολογική σκέψη (δίνοντας έμφαση στις όψεις του κοινωνικού περιβάλλοντος του θετικιστικού παραδείγματος). Έγινε μία ορμητική αρχή με τις εργασίες των Taylor, Walton και Young (1978). Αυτοί έθεσαν υπό αμφισβήτηση την αυθεντικότητα της επισήμανσης ότι η παρέκκλιση μπορεί να ερμηνευθεί με τους όρους της ατομικής ή κοινωνικής παθολογίας. Επιπλέον πρότειναν ότι υπάρχουν ποικίλες αξίες και υποκουλτούρες σε κάθε κοινωνία και επομένως δεν μπορεί να υπάρχει απολυτότητα. Δήλωσαν επίσης, ότι η αντίδραση στην παρέκκλιση είναι προβληματική και άρχισαν να κατασκευάζουν μία εκτεταμένη πολιτική κοινωνιολογική ερμηνεία του εγκλήματος (Taylor, Walton & Young 1978:6-8)

Άρχισαν με μία εξοντωτική επίθεση εναντίον των ορισμών του εγκλήματος, έτσι όπως ορίζονται από το κράτος, διερευνώντας τη σχέση μεταξύ κοινωνικής τάξης, της εξουσίας και του νόμου. Υποστήριξαν ότι ο νόμος προστατεύει την élite της εξουσίας (Messerschmidt 1986:7-8). Σε αντίθεση με την ντετερμινιστική, εξηγηματική και ποσοτική προσέγγιση του θετικιστικού παραδείγματος; αυτοί άνοιξαν το δρόμο στην εγκληματολογική σκέψη, για μία πιο θεληματική, ερμηνευτική και ποιοτική προσέγγιση (Downes 1979:1). Ως έγκλημα θεωρείται η παραβίαση των πολιτικά ορισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Platt 1975:103). Η θεωρία του στιγματισμού ήλθε να εξηγήσει την εγκληματική συμπεριφορά κατά την οποία αυτός που στιγματίζει φέρει μεγαλύτερη ευθύνη από τον στιγματιζόμενο (Conradie 1979:326-358).

Ο Quinney (1978:190) επισήμανε ότι το παράδειγμα του ριζοσπαστικού σχετικισμού στο πλαίσιο της Μαρξιστικής Εγκληματολογίας θεωρούσε την αντικειμενικότητα σαν ένα μύθο. Μέσα από κριτική σκέψη, έχει κάποιος τη δυνατότητα να δραπετεύσει από την ιδεολογία του καιρού του με την αποφυγή της σύγχυσης (demythification). Εάν αυτό εφαρμοσθεί στην περίπτωση του εγκλήματος, το αποτέλεσμα που μπορεί κάποιος να αντιληφθεί είναι ότι το κράτος κάνει κατάχρηση των ποινικών νόμων με σκοπό να υποστηρίξει την καπιταλιστική κοινωνία. Συνεπώς οι ποινικοί νόμοι χρησιμοποιούνται για να καταπνίξουν τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις (Quinney 1978:190-200). Ο Ditton (1979:34) εξέφρασε την άποψη ότι στα πλαίσια αυτής της προοπτικής, το σημαντικότερο σημείο δεν είναι να προσδιορίσουμε εάν ένα άτομο είναι εγκληματίας ή όχι, αλλά μάλλον να προσδιορίσουμε εάν θα μπορούσε στην πραγματικότητα αυτό το πρόσωπο να θεωρηθεί ως εγκληματίας. Οι εγκληματολόγοι πρέ-

πει να υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα (Platt 1975:103). Έχοντας αυτό ως υπόθεση και με όλες τις επιπτώσεις, ο Carlan (1980:21) υποστήριξε ότι στην πραγματικότητα ο έλεγχος του εγκλήματος είναι εγκληματογενετικός. Αυτή η θέση στηρίχθηκε και από την εργασία των Taylor, Walton και Young (1978:17) όταν εξέφρασαν ότι το κράτος κακομεταχειρίζεται τον εγκληματία υπερτονίζοντας τα παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά του. Λογική συνέπεια αυτών των απόψεων είναι ότι θύματα είναι όσοι καταπιέζονται από τους νόμους του κράτους (Taylor, Walton & Young 1978:33).

Το παράδειγμα αυτό είχε ως επίπτωση στην εγκληματολογική σκέψη ότι οδήγησε όχι μόνο σε μία ολοκληρωτική αποκήρυξη της ηθικής της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, αλλά επιπρόσθετα σε μία αξιολογική οπισθοχώρηση του θετικιστικού παραδείγματος. Αφαίρεσε από τον θετικισμό το στηρίγμα της αντικειμενικότητας, το αντικατέστησε με ένα ιδιαίτερο σχήμα υποκειμενικότητας και προσανατόλισε την εγκληματολογική σκέψη προς την πολιτική πλευρά, ως την επικρατούσα στο κοινωνικό περιβάλλον που αποτελούσε κτήμα του θετικισμού παραδείγματος. Η μία πλευρά της διχοτομικής σκέψης είχε προσκολληθεί, δηλαδή η πλευρά του περιβάλλοντος και είχε πολιτικοποιηθεί.

6. Πριν από αρκετά χρόνια, ο Bakker (1964:67) δήλωσε ότι η φαινομενολογία είναι ικανή να υπερβεί τις μονόπλευρες προσεγγίσεις του θετικισμού και του ριζοσπαστικού σχετικισμού, γιατί ήταν πεπεισμένος ότι ούτε ο ορθολογισμός (του θετικιστικού παραδείγματος) ούτε ο εμπειρισμός (του ριζοσπαστικού σχετικισμού) μπορεί να αγγίξει τον πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί αποτελεσματικά μόνο με την εμμονή στο παράδειγμα *Weltanschauung*. Οι Lorense και O'Connor (1967) επισήμαναν ότι ο πυρήνας του παραδείγματος αυτού είναι: "τα ίδια τα πράγματα". Αν και αυτό φαίνεται πολύ εμπειριστικό, σύμφωνα με τον Hoefnagels (1975:12), η ισχύς αυτής της προσέγγισης βρίσκεται στην απλή περιγραφή: ότι αποτελεί μία ανασκοπική θεώρηση. Δεν ξεκινά από τους θεσμούς, αλλά από την προοπτική της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι θεσμοί κρίνονται από την πλευρά του ανθρώπου. Έτσι, σχετικά μ'αυτό, μπορεί να δηλωθεί ότι η φαινομενολογική μέθοδος είναι μία επιστημονική μέθοδος σύμφωνα με την οποία η έννοια προσδίδεται από την εικόνα (αντιλήψεις) που εκλαμβάνεται μέσα από τις εμπειρίες των ίδιων των ατόμων. Μ'αυτό τον τρόπο ο σύγχρονος άνθρωπος απελευθερώθηκε μέσα στον εαυτό του (Kochelmans 1970:199). Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, η φαινομενολογία γύρισε πάλι πίσω για να ψάξει για μία επιστήμη χωρίς προϋποθέσεις, όπως οι θετικιστές (Stewart & Mickanous 1974:6-7).

Η αξιολογική πλευρά του *Weltanschauung* παραδείγματος στην εγκληματολογική σκέψη, είναι ότι ξεκίνησε με τη σκοπιμότητα της συνειδητοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι η συνειδητοποίηση κατευθύνεται πάντο-

τε σε κάτι (Bakker 1964:85). Η σκοπιμότητα αυτή καθιστά την κατηγοριοποίηση περιττή. Η έμφαση αποδίδεται στη σημασία και όλες οι ερωτήσεις που αφορούν την πιστότητα της πραγματικότητας είναι εκκρεμείς (Stewart & Mikanus 1974:8-9). Αυτή η *einklammerung* δεν πρέπει να εννοηθεί ως *ausklammerung* (Wiersema 1974:217). Αυτό που αποτελούσε μία "απόμακρη ιδέα" μπορεί να επανακτήσει τη θέση του από τη στιγμή που το φαινόμενο αναλυόταν σωστά, μ'αυτόν τον τρόπο. Έτσι, μία νέα και ισχυρή αντικειμενικότητα επήλθε από τον επιστήμονα, η οποία δεν είναι εφικτή με κανένα άλλο τρόπο και που είναι μη-απολυταρχική. Η έννοια κλειδί σ'αυτή την προσέγγιση, μιλώντας με εγκληματολογικούς όρους, είναι ότι το βασικό κίνητρο του ανθρώπου είναι να δραστηριοποιήσει τον εαυτό του μέσα στο κόσμο. Συνεπώς η συμπεριφορά του (περιλαμβανομένης και της εγκληματικής συμπεριφοράς) είναι μία επίπονη δραστηριότητα για να ικανοποιήσει την ανάγκη του, όπως την βιώνει στον τομέα του, όπως την εκλαμβάνει. Τα συναισθήματα συνήθως διευκολύνουν και ενδυναμώνουν τη συμπεριφορά. Έτσι, ο καλύτερος τρόπος για να καταλάβεις την συμπεριφορά ενός προσώπου είναι να την κατανοήσεις από τη δική του πλευρά (Rogers 1951:494). Η παρέκκλιση επέρχεται όταν απορρίπτεται η συναίσθηση. Η κριτική πλευρά της συμπεριφοράς βρίσκεται στην αντίληψη: για να κατανοήσουμε γιατί κάποιος συμπεριφέρεται σαν παρανοϊκός σχιζοφρενής, πρέπει να κατανοήσουμε ότι αυτός εκλαμβάνει τον κόσμο ως ένα εχθρικό περιβάλλον και ότι θεωρεί τον εαυτό του σαν άτομο που δεν έχει γίνει αγαπητό ούτε μπορεί να αγαπηθεί (Hjelle & Ziegler 1976:296).

Αυτό το παράδειγμα αποτελεί κατά ένα τρόπο την προπαγάνδα για την επιστροφή στην προ-επιστημονική φάση της εγκληματολογικής σκέψης. Κάποιοι αναρωτιώνται αν αυτό πρέπει να θεωρηθεί ως επιστήμη, γιατί μπορεί να κατηγορηθεί ως ακραίος υποκειμενισμός (Bakker 1964:424). Ακόμα και ο Perlin (1970:329) κατηγορήσε αυτή την προσέγγιση ότι στηρίζεται σε μία φιλοσοφική, ίσως και θρησκευτική προοπτική του ανθρώπου - κυρίως όπως προπαγανδίστηκε από τον Rogers. Το ενδιαφέρον σημείο είναι ότι το συγκεκριμένο παράδειγμα, όπως εξελίχθηκε στην εγκληματολογική σκέψη, έκανε ακριβώς το ίδιο πράγμα (αλλά προς την αντίθετη κατεύθυνση), όπως στην περίπτωση του Μαρξιστικού ριζοσπαστικού σχετικισμού: αυτή η προσέγγιση έφερε τις ανθρώπινες ατομικές πλευρές πάλι στο προσκήνιο, μ'έναν μοναδικό τρόπο. Το άλλο σκέλος της διχοτομικής σκέψης προσκολλήθηκε: η ανθρώπινη ατομική πλευρά.

Συμπέρασμα

Στο λυκόφως της εγκληματολογικής σκέψης, όταν επικρατούσε το προ-επιστημονικό παράδειγμα, η έμφαση δόθηκε στις πλευρές που ήταν πιθανόν να τονισθούν κατά τη διάρκεια του χρόνου του θετικιστικού πα-

ραδειγματος, δηλαδή τις πλευρές του ατόμου και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Αυτό απετέλεσε την έναρξη του διχοτομικού τύπου σκέψης στην Εγκληματολογία. Το παράδειγμα του ριζοσπαστικού σχετικισμού είχε την ευχέρεια να δώσει την έμφαση, με τη συνεργασία της μαρξιστικής εισβολής στο πεδίο της Εγκληματολογίας, στα πολιτικά συστατικά στοιχεία των πλευρών του κοινωνικού περιβάλλοντος. Μ'αυτόν τον τρόπο, το ένα σκέλος της διχοτομικής σκέψης ήλθε στο προσκήνιο με μία πολιτική χροιά. Ταυτόχρονα, ένα άλλο παράδειγμα, το *Weltanschauung*, προσέγγισε την άλλη πλευρά του θετικιστικού παραδείγματος, δηλαδή τις ατομικές πλευρές και τις συναφείς επιπτώσεις, τονίζοντας την εικόνα του ατόμου ως καθοριστικό παράγοντα της εγκληματογένεσης. Μέσα σ'αυτή την προοπτική, το επακόλουθο ήταν ότι η εγκληματολογική σκέψη διάνυσε όλο το δρόμο και επεξεργαζόταν όλες τις λογικές πλευρές των όσων προτάθηκαν από τους επιστήμονες που προηγήθηκαν από τις αρχές έως σήμερα.

Έχουμε φθάσει στο σημείο της εγκληματολογικής σκέψης όπου η θετικιστική υπόθεση της μεθοδολογίας της ελεύθερης εκτίμησης δεν είναι πλέον καθόλου βέβαιη. Η αυξανόμενη επικράτηση της νεο-Μαρξιστικής και της Φαινομενολογικής Εγκληματολογίας φαίνεται να κερδίζει σε δημοτικότητα. Η ολοκλήρωση του θετικιστικού παραδείγματος και του παραδείγματος *Weltanschauung* (φαινομενολογικό παράδειγμα) με τα μέσα ενός επιστημονικού παντρέματος, επιχειρήθηκε από τον Sonnekus (1986), όταν χρησιμοποίησε τις μεθοδολογικές αρχές και των δύο παραδειγμάτων, με την έννοια της ποσοτικής και ποιοτικής εμπειρικής έρευνας.

Αυτό φανερώνει ότι πρέπει να επακολουθήσει αναθεώρηση του δρόμου των παραδειγμάτων. Οι πιθανότητες πρέπει ακόμα να επεξεργασθούν, αλλά σίγουρα προετοιμάζουν το έδαφος για ένα περισσότερο ισορροπημένο δρόμο που θα μπορούσε να είναι η μακροχρόνια επιρροή στην εγκληματολογική σκέψη των μεταφορικών παραδειγμάτων. Το πρόβλημα της διχοτόμησης φαίνεται να παραμένει και υποδεικνύει την ταλάντευση ανάμεσα στα δύο βασικά σημεία (ποσοτικό έναντι ποιοτικού, αντικειμενικό έναντι υποκειμενικού κ.ά.). Η πρότασή μου είναι, ότι όταν ξεπεραστεί αυτή η διχοτόμηση, η Εγκληματολογία θα βρίσκεται στο δρόμο ενός νέου παραδείγματος με μεγαλύτερες πιθανότητες, από την άποψη της ακαδημαϊκής εξισορρόπησης, και ότι ίσως εμείς θ'απελευθερωθούμε μια για πάντα από τις ίνες που έχουν προσκολληθεί στην κυκλική και διχοτομική σκέψη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bakker, R.** 1974. *De geschiedenis van het fenomenologisch denken*. Utrecht: Aula Boeken.
- Ball, T.** 1984. *From paradigms to research programs; toward a post-Kuhnian political science*. In *Theory-building and data analysis in the social sciences*. Edited by H.B. Asher, H.F. Weisberg, J.H. Kessel and W.P. Shively. Knoxville: University of Tennessee Press, p. 23-49.
- Botha, M.E.** 1984. *Metaforiese perspektief en fokus in die wetenskap*. Potchefstroom: PU vir CHO.
- Carlan, P.** 1980. *Radical Criminology, penal politics and the rule of law*. In *Radical issues in Criminology*. Edited by P. Carlan and M. Collison. Oxford: Martin Robertson, p. 7-24.
- Conradie, H.** 1978. *'n Kritiese ontleding van die misdaadverklaringsmoontlikhede van die psigo-analitiese teorie vir misdaadverklaring van S. Freud*. Potchefstroom: Wesvalia.
- Conradie, H.** 1979. *'n Kritiese ontleding van die misdaadverklaringsmoontlikhede van bepaalde sosiologiese teorieë oor afwykende gedrag*. Ongepubliseerde D. Phil.-proefskrif. Potchefstroom: PU vir CHO.
- Conradie, H. & Van den Hoven, A.E.** 1986. *Kriminologie; studiegids vir KRM 301-D*. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- Cronje, G.** 1982. *Die oortreder as persoonlikheid*. Deel 1 en Deel 2. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- Cloete, M.G.T.** 1986. *Die studiegebied van die Kriminologie*. In *Kriminologie; enigste gids vir KRM 100-5*. Pretoria: Universiteit van Suid-Afrika.
- De Vries, G.** 1984. *De ontwikkeling van wetenskap; een inleiding in de wetenschapsfilosofie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Ditton, J.** 1979. *Contrology; beyond the New Criminology*. London: The MacMillan Press.
- Downes, D.** 1979. *Praxis makes perfect; a critique of Critical Criminology*. In *Deviant interpretations; problems in criminological theory*. Edited by D. Downes and P. Rock. Suffolk: The Chaucer Press.
- Fox, V.** 1985. *Introduction to Criminology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Glasser, D.** 1974. *Handbook of Criminology*. Chicago: Rand McNally.
- Hjelle, L.A. & Ziegler, D.J.** 1976. *Personality theories; basic assumptions, research and applications*. Tokyo: McGraw-Hill Kogakusha Ltd.
- Hoefnagels, G.P.** 1975. *Criminologie, fenomenologie en de Utrechtse school*. *Nederlands Tijdschrift voor de Criminologie*. Vol. 17, p. 3-14.
- Jones, D.A.** 1986. *History of Criminology; a philosophical perspective*. New York: Greenwood Press.
- Kochelmans, J.J.** 1970. *The era of the world-as-a-picture*. In *Phenomenology and the natural sciences; essays and translations*. Edited by J. Wild, J.M. Edie et. al. Evanston: Northwestern University Press.

- Kuhn, S.J.** 1977. *Second thoughts on paradigms. In the structure of scientific revolutions.* Edited by F. Suppe. Chicago: University of Chicago Press, p. 459-482.
- Laurence, N. & O'Connor, D.** 1967. *Readings in existential phenomenology.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Lefton, L.A.** 1982. *Psychology.* Boston: Allyn and Bacon.
- Messerschmidt, J.W.** 1986. *Capitalism, patriarchy and crime; toward a socialist feminist Criminology.* Totowa: Rowman and Littlefield Publishers.
- Mouton,** 1984. *The relationship between philosophy and the methodology of the human sciences.* Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Wysbegeerte. Vol. 3, nr. 3, p. 100-106.
- Pervin, L.A.** 1970. *Personality; theory, assesment and research.* New York: John Wiley and Sons.
- Platt, T.** 1975. *Prospects for a radical Criminology in the USA.* In *Critical Criminology.* Edited by I. Taylor, P. Walton and J. Young. London: Roytledge and Kegan Paul, p. 95-112.
- Quinney, R.** 1978. *Crime control in capitalistic society; a critical philosophy of legal order.* In *Critical Criminology.* Edited by I. Taylor, P. Walton and J. Young. London: Roytledge and Kegan Paul, p. 181-202.
- Rogers, C.R.** 1967. *The interpersonal relationship; the core of guidance. In person to person, the problem of being human – a new trend in Psychology.* Edited by C.R. Rogers and B. Stevens. London: Real People Press, p. 89-103.
- Schafer, S. & Knudten, R.D. (eds.)** 1977. *Criminological theory.* Lexington: Lexington Books.
- Stewart, D. & Mickanus, A.** 1974. *Exploring Phenomenology; a guide to the field and its literature.* Chicago: American Library Association.
- Strasser, S.** 1963. *Phenomenology and the human sciences; a contribution to a new scientific ideal.* Pittsburg: Duquesne University Press.
- Suppe, F.** 1977. Afterword – 1977. *In the structure of scientific theories.* Edited by F. Suppe. Chicago: University of Illinois Press, p. 619-632.
- Taylor, I., Walton, P. & Young, J.** 1978. *Critica Criminology.* London: Poutledge and Kegan Paul.
- Van der Walt, P.J.** 1982. *kriminologie; 'n inleiding.* Pretoria: HAUM.
- Vold, G.B.** 1958. *Theoretical Criminology.* New York: Oxford University Press.

Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ*

Στέργιος Αλεξιάδης

Καθηγητής Εγκληματολογίας στη Νομική Σχολή
του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Εξετάζονται οι σχέσεις (σύγκρουσης, συνδρομής) που αναπτύσσονται ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου και στους κανόνες του ελληνικού ποινικού δικαίου. Αναφέρονται οι φάσεις νομοθετικής εξέλιξης και επιχειρείται να απαντηθούν ορισμένα ερωτήματα που αφορούν την τύχη, τη θέση και τη μορφή του (ελληνικού;) ποινικού δικαίου μέσα στην πολιτικά ενωμένη Ευρώπη, με την επισήμανση των πιθανών κοινών χαρακτηριστικών, των διαφοροποιήσεων και των αξιολογικών μεταβολών.

1. Η προσεκτική ανάγνωση του θέματος του σημερινού συνεδρίου θέτει, νομίζω, δύο ζητήματα προς συζήτηση: ποιά θα είναι η τύχη και ενδεχόμενα η μορφή της ποινικής επιστήμης στην ενοποιημένη Ευρώπη και ποιος ο δικός μας ρόλος, ο ρόλος των σημερινών νομικών, απέναντι στις μελλούμενες εξελίξεις στον ειναιίο ευρωπαϊκό χώρο.

Η οποιαδήποτε τοποθέτηση απέναντι στα ζητήματα αυτά προϋποθέτει ουσιαστικά μια πρόβλεψη για τη μελλοντική διαμόρφωση των σχέσεων ανάμεσα στο κοινοτικό δίκαιο και στο ελληνικό ποινικό δίκαιο. Δεδομένου δε ότι κάθε πρόβλεψη για να έχει πιθανότητες επιτυχίας επιβάλλει, αφενός διάγνωση της εξέλιξης κατά το παρελθόν αφετέρου διαπίστωση της σημερινής διαμόρφωσης του θέματος που ενδιαφέρει, θα επιχειρήσω πρώτα μια σκιαγράφησή του στην έκταση που επιτρέπει ο χρόνος που μου διατίθεται. Θα αποφύγω, εισαγωγές, επεξηγήσεις, διευκρινίσεις, οι οποίες θα έπρεπε να γίνουν από άλλους ομιλητές.

Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου και στους κανόνες του ελληνικού ποινικού δικαίου, εμφανίζονται κυρίως με τις μορφές της αδιαφορίας, της ανοχής, της σύγκρουσης και της συνδρομής μεταξύ τους. Αυτές που ενδιαφέρουν εδώ είναι οι δύο τελευταίες μορφές, δηλαδή της σύγκρουσης και της συνδρομής, που αποτελούν τα αντικείμενα ανάπτυξης στις δύο επόμενες ενότητες.

2. Οι σχέσεις σύγκρουσης ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού

---

* Το κείμενο αυτό αποδίδει εισήγηση στο Συνέδριο του Συλλόγου Φοιτητών Νομής Α.Π.Θ. με θέμα: "Η Νομική Επιστήμη ενόψει της προκλήσεως της ενοποιημένης Ευρώπης" (Θεσσαλονίκη, 13-14 Μαρτίου 1992). Ορισμένες από τις διαπιστώσεις που περιλαμβάνονται σ'αυτό στηρίζονται στα πορίσματα έρευνας του συγγραφέα για τον ρόλο των ποινικών κυρώσεων για παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου, στο πλαίσιο ευρύτερης έρευνας του Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου με θέμα: "Οι κυρώσεις της Ελληνικής έννομης τάξης για παραβιάσεις του Κοινοτικού Δικαίου" (αδημ.).

δικαίου και στους κανόνες του ελληνικού ποινικού δικαίου αναπτύσσονται προς δύο κατευθύνσεις:

α) Πρώτη κατεύθυνση: Ενώ υπάρχει ποινικός κανόνας που τιμωρεί συγκεκριμένη συμπεριφορά αλλοδαπού, ακολουθεί κοινοτικός κανόνας που επιτρέπει (: επιβάλλει στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να καταστήσουν νόμιμη) για τους υπηκόους των κρατών μελών την ίδια συμπεριφορά.

β) Δεύτερη κατεύθυνση: Ενώ υπάρχει κοινοτικός κανόνας που επιτρέπει συγκεκριμένη συμπεριφορά για τους υπηκόους των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ακολουθεί ποινικός κανόνας που απαγορεύει γενικά με απειλή ποινής την ίδια συμπεριφορά για τους αλλοδαπούς.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις το ουσιαστικό πρόβλημα είναι το ίδιο: ποιος από τους δύο κανόνες θα επικρατήσει και γιατί;

ι) Στην πρώτη περίπτωση το πρόβλημα εμφανίζεται μάλλον απλό. Ο κοινοτικός κανόνας που ακολουθεί καθιστά την πράξη μη άδικη όταν τελείται από υπήκοο κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας· κατ' εφαρμογή, συνεπώς, του άρθρου 20 Ποιν.Κ. αποκλείεται ο άδικος χαρακτήρας της συγκεκριμένης πράξης, άρα δεν πληρούται η αντικειμενική υπόσταση του συγκεκριμένου εγκλήματος και για το λόγο αυτό ο κατηγορούμενος κηρύσσεται αθώος και απαλλάσσεται της κατηγορίας που του αποδόθηκε. Ο ποινικός κανόνας εξακολουθεί ανεπηρέαστος (από τον κοινοτικό κανόνα) για τους αλλοδαπούς υπηκόους των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

ii) Η δεύτερη περίπτωση απασχόλησε την νομολογία. Με το πρόβλημα είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί το Πλημμελειοδικείο Σύρου (ΠληΣύρου 109/88, ΠοινΧρον Μ', 1990, σ. 115), το οποίο όμως απέφυγε να απαντήσει στο πρόβλημα, απαλλάσσοντας τον κατηγορούμενο στην ουσία. (Πιο τολμηρή η εισαγγελική αγόρευση το επιχείρησε προτείνοντας σωστή λύση, δηλ. επικράτηση του κοινοτικού κανόνα, αλλά με αιτιολογία στην οποία μπορούν να διατυπωθούν επιφυλάξεις). Η επίκληση του άρθρου 28 του Συντάγματος είναι, νομίζω, αναγκαία για τη στήριξη της ορθής λύσης, που βρίσκεται στην επικράτηση -μόνο για τους υπηκόους των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας- του κοινοτικού κανόνα.

3. Σχέσεις συνδρομής μεταξύ των κανόνων του κοινοτικού δικαίου και των κανόνων του εθνικού δικαίου είναι μονόδρομες: εμφανίζονται μόνο με τη μορφή της προσφυγής σε ποινικές κυρώσεις για την εξασφάλιση της εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων. Τούτο σημαίνει, βέβαια, την ποινικοποίηση των αντίστοιχων παραβάσεων.

Στή συνέχεια θα εξετασθούν αφενός η νομοθετική εξέλιξη όπως αυτή εκδηλώθηκε κατά την περίοδο 1979-1991 και αφετέρου ο επιστημονικός χώρος στον οποίο κινήθηκε.

α) Αφετηρία της πορείας προς την ποινικοποίηση των παραβάσεων των κοινοτικών κανόνων αποτέλεσε το άρθρ. 5 ΣυνθΕΟΚ, κατά το οποίο τα κράτη μέλη αναλάμβαναν την υποχρέωση να θεσπίζουν τα μέτρα εκείνα τα οποία κρίνονται κατάλληλα για την τήρηση των επιταγών των κοινοτικών κανόνων, κατά την προσαρμογή προς αυτούς της εθνικής νομοθεσίας. Όταν λοιπόν ψηφίστηκε ο ν. 945 της 10/27.7.1979 "περί κυρώσεως της Συνθήκης Προσχωρήσεως της Ελλάδος εις την Ε.Ο.Κ. και την Ε.Κ.Α.Ε. κλπ", επιδιώκοντας ο Έλληνας νομοθέτης να δημιουργήσει έναν ευέλικτο και ευκίνητο μηχανισμό προσαρμογής του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο έκανε χρήση της δυνατότητας που παρέχει το άρθρ. 43 παρ. 2 του Συντάγματος, και το άρθρο 2 (του ν. 945/1979) χορήγησε σχετική νομοθετική εξουσιοδότηση (ν. 945/1979, άρθρ. 2: "Δια Προεδρικών Διαταγμάτων, εκδιδόμενων κατά πρότασιν των αρμοδίων Υπουργών, μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1981, δύναται νά ρυθμίζονται δια της εφαρμογής των υπό των οργάνων των... Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων εκδοθεισών ήδη ως και των μέχρι της κατά το προηγούμενον άρθρον προσχωρήσεως της Ελλάδος εις τας Ευρωπαϊκάς Κοινότητας εκδοθησομένων πράξεων, καθώς και η προσαρμογή εις ταύτας της κειμένης νομοθεσίας, συμφώνως προς τις γενικές αρχές και το Πνεύμα του Κοινοτικού Δικαίου..."). Όπως γίνεται φανερό από το κείμενο που προηγήθηκε, η νομοθετική εξουσιοδότηση δεν έφθανε μέχρι τη λήψη και ποινικών μέτρων. Δεν άργησε ωστόσο η ψήφιση του ν. 1338 της 17/17.3.1983 "περί εφαρμογής του Κοινοτικού δικαίου", (όπως τροποποιήθηκε αργότερα) στην παρ. 5 άρθρ. 1 του οποίου ορίζεται ότι "Με τις κανονιστικές πράξεις που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2 του παρόντος, μπορεί να θεσπίζεται το αξιόποινο των σχετικών παραβάσεων με βαθμό πλημμελήματος στα πλαίσια του Ποινικού Κώδικα, εφόσον τούτο είναι αναγκαίο για την αποτελεσματική εφαρμογή των πράξεων των κοινοτικών οργάνων και η συγκεκριμένη παράβαση δεν συνιστά ποινικό αδίκημα κατά την κείμενη ελληνική νομοθεσία". Οι τομείς της νομοθετικής εξουσιοδότησης (και θέσπισης αξιοποινού) περιγράφονται στο άρθρο 2 ν. 1338/1983, ενώ το άρθρ. 3 παρ. 3 του ίδιου νόμου καθορίζει την ισχύ της νομοθετικής εξουσιοδότησης μέχρι της 31.12.1985 (ακολούθησε παράτασή της μέχρι της 31.12.1987 με το άρθρ.4 παρ. 2 ν. 1440/1984 και ύστερα μέχρι 31.12.1992 με το άρθρ. 7 ν. 1775/1985). Με βάση τις πιο πάνω εξουσιοδοτήσεις εκδόθηκε ένας αριθμός κανονιστικών πράξεων προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς το κοινοτικό δίκαιο, οι οποίες περιλαμβάνουν στο τέλος τους διάταξη με ποινικές κυρώσεις.

Παράλληλα, ωστόσο, προς τις εν λόγω ποινικοποιήσεις με κανονιστικές πράξεις κατά νομοθετική εξουσιοδότηση, από το 1986 άρχισε η ψήφιση και τυπικών νόμων, οι οποίοι στοχεύουν στην αναμόρφωση της ελληνικής νομοθεσίας σε τομείς που ενδιαφέρουν τις κοινοτικές σχέσεις

και έτσι περιέχουν κατ' ανάγκη και προσαρμογή του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο, με πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας την κατά τα προηγούμενα νομοθετική εξέλιξη θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε σ' αυτήν τρεις φάσεις

ι. Η πρώτη φάση περιλαμβάνει την περίοδο από 1979 μέχρι 1983 και μπορεί να χαρακτηριστεί λευκή, διότι ελλείπει νομοθετικής εξουσιοδότησης τα δημοσιευμένα και προσαρμοστικά νομοθετήματα δεν περιλαμβάνουν διατάξεις με ποινικές κυρώσεις (ελάχιστα που εκδόθηκαν χωρίς νομοθετική εξουσιοδότηση προφανώς πάσχουν από άποψη νομιμότητας).

ii. Η δεύτερη φάση που αρχίζει το 1983 περιλαμβάνει τις κανονιστικές πράξεις (Προεδρικά διατάγματα - Υπουργικές αποφάσεις), που εκδόθηκαν και ενδεχόμενα συνεχίζουν να εκδίδονται (χρονικό όριο: 31.12.1992) κατά τη νομοθετική εξουσιοδότηση του ν. 1338/1983. Τα εν λόγω προσαρμοστικά νομοθετήματα, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πρώτης γενιάς, έχουν στόχο την προσαρμογή του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο και απειλούν ποινικές κυρώσεις κατά των παραβατών των ορισμών τους. (Ως το τέλος του 1991 πλησίαζαν τα σαράντα).

iii. Η τρίτη φάση αρχίζει το 1986 και περιλαμβάνει τυπικούς νόμους, που εκδόθηκαν με στόχο την αναμόρφωση και τον εκσυγχρονισμό της συναφούς νομοθεσίας, ενδεχόμενα ήδη προσαρμοσμένης -σε μικρότερη ή σε μεγαλύτερη έκταση- στο κοινοτικό δίκαιο, και περιέχουν επίσης ποινικές διατάξεις. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν δεύτερης γενιάς προσαρμοστικά νομοθετήματα, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν οι ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος, ν. 1806/1988 για χρηματιστήρια αξιών, ν. 1934/1991 για τον αθέμιτο ανταγωνισμό, ο πρόσφατος ν. 1961/1991 για την προστασία του καταναλωτή. Στα εν λόγω νομοθετήματα ενίοτε περιλαμβάνεται η νομοθετική εξουσιοδότηση για τα θέματα του συγκεκριμένου τομέα στον οποίο αναφέρονται (ενόψει και της λήξης της εξουσιοδότησης του ν. 1338/83).

β) Ο προσδιορισμός του επιστημονικού χώρου στον οποίο τοποθετούνται οι πιο πάνω νομοθετικές ρυθμίσεις δεν εμφανίζει δυσχέρειες. Δεδομένου ότι όλα τα συναφή προσαρμοστικά νομοθετήματα περιλαμβάνουν στο τέλος τις διατάξεις με ποινικές κυρώσεις, μπορούμε να τα εντάξουμε στο ποινικό δίκαιο των ειδικών ποινικών νόμων. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη το αντικείμενο των ρυθμίσεων τους, μπορούμε επίσης χωρίς δογματικά ή άλλα προβλήματα να τα εντάξουμε στον κλάδο του οικονομικού ποινικού δικαίου. (Στο ζήτημα της ύπαρξης κοινοτικού παράγωγου ποινικού δικαίου, με κριτήριο την πηγή προέλευσής του, ή εθνικού κοινοτικού δικαίου λόγω του αντικειμένου των ρυθμίσεών του, γίνεται αναφορά πιο κάτω).

Από νομοτεχνική άποψη τα νομοθετήματα για τα οποία γίνεται λόγος εμφανίζονται, είτε ως πλήρεις ειδικοί ποινικοί νόμοι (δηλ. με προσδιο-

ρισμό της αντικειμενικής υπόστασης και των απειλούμενων ποινικών κυρώσεων στο κείμενό τους), είτε ως λευκοί ειδικοί ποινικοί νόμοι (δηλ. με προσδιορισμό στο κείμενό τους της αντικειμενικής υπόστασης των συναφών εγκλημάτων και παραπομπή για τον προσδιορισμό των ποινικών κυρώσεων σε άλλους λιγότερο ή περισσότερο σχετικούς νόμους). Αυτή η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη εμφανίζει αναμφισβήτητα πλεονεκτήματα, όπως η ευελιξία και η ταχύτητα της (ποινικής) ρύθμισης, ταυτοχρόνα όμως παρουσιάζει μειονεκτήματα που είναι σοβαρότερα, όπως:

i) η έλλειψη κοινοβουλευτικού ελέγχου (όταν η προσαρμογή γίνεται με κανονιστικές πράξεις, δηλ. προεδρικά διατάγματα ή υπουργικές αποφάσεις)·

ii) τα κοινά και συνήθη μειονεκτήματα των ειδικών ποινικών νόμων που είναι κυρίως η έλλειψη εναρμόνισης (δεδομένου ότι προέρχονται από διάφορα Υπουργεία χωρίς παρέμβαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης), οι αλλοπρόσαλλες ρυθμίσεις (λ.χ. παραπομπές για τον προσδιορισμό των ποινικών κυρώσεων σε προπολεμικά νομοθετήματα, που με τη σειρά τους παραπέμπουν σε άρθρα του Ποινικού Νόμου του 1836 (!) και υποχρεώνουν σε άσκοπες ταλαιπώρες συζητήσεις μέσα από τις μεταβατικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα), δείχνουν άγνοια του ίδιου του κοινοτικού δικαίου (όπως ο ν. 1346/1983 που λίγες μόνο μέρες μετά αγνόησε ο ν. 1338/1983 για την προσαρμογή του ελληνικού στο κοινοτικό δίκαιο) κ.ά.

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και ο παραμερισμός για μια ακόμη φορά, τώρα την πιο ακατάλληλη, του προβλήματος της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων.

4. Όπως διαμορφώνεται η εξέλιξη των σχέσεων ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου και στους κανόνες του αντίστοιχου (κατά τομείς) ελληνικού ποινικού δικαίου, γεννιώνται πραγματικά ορισμένα ερωτηματικά γύρω από την τύχη, τη θέση και τη μορφή του (ελληνικού;) ποινικού δικαίου με την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης.

– Θα διαμορφωθεί άραγε ένα Κοινοτικό (Παράγωγο) Ποινικό Δίκαιο (δηλ. Ποινικό Δίκαιο με πηγή θέσπισης την Ευρωπαϊκή Κοινότητα);

– Θα επιβιώσει άραγε ένα Εθνικό Ποινικό Κοινοτικό Δίκαιο (δηλ. Εθνικό Ποινικό Δίκαιο με αντικείμενο ρύθμισης τις κοινοτικές σχέσεις);

– Θα διαμορφωθούν ίσως δύο παράλληλοι κλάδοι Ποινικού Δικαίου, ένας Κοινοτικός (για τις κοινοτικές σχέσεις) και ένας Εθνικός κλάδος (για τις λοιπές κοινωνικές σχέσεις);

Είναι μάλλον φανερό, ότι τα ερωτήματα αυτά είναι ψευτοερωτήματα. Το Ποινικό Δίκαιο αποτελεί εκδήλωση της πολιτικής εξουσίας, την οποία και προϋποθέτει. Η μορφή, συνεπώς, του Ποινικού Δικαίου, μετά την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης, θα εξαρτηθεί από το κέντρο της πολιτικής εξουσίας, το οποίο μπορεί να μονοπωλήσει τη δυνατότητα προσφυγής σε ποινικές κυρώσεις ή ίσως να εκχωρήσει ένα μέρος της. Αυτό

το τελευταίο εμφανίζεται πιθανό σε εκείνες τις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες δεν συνδέονται άμεσα με τα κοινοτικά ενδιαφέροντα και στις οποίες είναι έντονος ο εθνικός χαρακτήρας των προβλεπόμενων ρυθμίσεων (όπως λ.χ. είναι τα εγκλήματα κατά της τιμής, κατά της οικογένειας, κατά του γάμου κ.ά.ό.).

Όποια, πάντως, και αν είναι η μορφή του ποινικού δικαίου ή των ποινικών δικαίων της ενοποιημένης Ευρώπης, αυτό που εμφανίζεται μάλλον βέβαιο είναι, ότι ήδη από τώρα διαφαίνονται κοινά χαρακτηριστικά, διαφοροποιήσεις και αξιολογικές μεταβολές. Ειδικότερα, θα πρέπει να αναφέρονται:

α. Κοινά χαρακτηριστικά, όπως: ι) η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (των οποίων ο σεβασμός έχει ήδη διακηρυχθεί ότι αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου: Δ.Ε.Κ. 11/70/17.12.1970, *Handelsgesellschaft*).

ii) η ομοιομορφία των ποινικών μέτρων, ιδιαίτερα στους τομείς του κοινοτικού ενδιαφέροντος (στις κατευθυντήριες γραμμές και στα πλαίσια που ήδη ορίζουν οι Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης).

iii) η ομοιομορφία των ποινικών διαδικασιών (όπως επίσης διαγράφουν οι συναφείς Συστάσεις της ίδιας Επιτροπής Υπουργών, οι Ευρωπαϊκές Συμβάσεις ή άλλα αποδεκτά στον Ευρωπαϊκό χώρο διεθνή κείμενα, όπως π.χ. οι Κανόνες του Πεκίνου για τη Δικαιοσύνη των Ανηλίκων).

β. Διαφοροποιήσεις τόσο προς την αντικειμενική υπόσταση όσο και ως προς τις ποινές κατιδίαν εγκλημάτων, τα οποία συνάπτονται προς διαφορετικές κατά εθνική κοινότητα πολιτιστικές, θρησκευτικές, λαογραφικές παραδόσεις, αντιλήψεις, ήθη κλπ (όπως είναι τα εγκλήματα κατά της τιμής, περί τον γάμο, κατά της οικογένειας, της γενετήσιας ελευθερίας κ.ά., στα οποία η έννοια, το περιεχόμενο και η εκτίμηση των αντίστοιχων αγαθών διαφέρουν κατά εθνική, θρησκευτική κλπ κοινότητα).

γ. Αξιολογικές μεταβολές στην εκτίμηση των εννόμων αγαθών, οι οποίες θα επιφέρουν ανακατατάξεις τούτων. Εναντι των ατομικών εννόμων αγαθών (π.χ. σωματική ακεραιότητα και ατομική υγεία, ατομική ιδιοκτησία, ιδιωτική περιουσία κ.ά.ό.) θα προωθηθούν συλλογικά αγαθά και κοινά συμφέροντα (π.χ. η δημόσια υγεία, το περιβάλλον, η προστασία του καταναλωτή, η προστασία από αθέμιτο ανταγωνισμό κ.ά.ό.). Οι εν λόγω ανακατατάξεις θα επηρεάσουν ανάλογα τον τρόπο αντιμετώπισης (από ουσιαστική και από δικονομική άποψη) των αντίστοιχων εγκλημάτων.

Αν, κ. Πρόεδρε, πίσω από το θέμα του σημερινού Συνεδρίου κρύβεται και το ερώτημα, τι κάνουμε εμείς ενόψει της πρόκλησης της πολιτικά ενοποιημένης Ευρώπης και των όσων μας επιφυλάσσει στο χώρο της Ποινικής Επιστήμης, θα έλεγα ότι καλό θα είναι να αφήσουμε τις προβλέψεις για το μέλλον, τουλάχιστον πέραν του μέτρου που είναι ανα-

γκαίο για την κατάλληλη προετοιμασία μας γι' αυτό. Και μια τέτοια προετοιμασία επιβάλλει ένα καλύτερο παρόν στη δικαιοσύνη μας κι ένα καλύτεριο παρόν στη νομική παιδεία μας. Η σημερινή εκδήλωση του Συλλόγου των φοιτητών της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. αποτελεί ήδη ένα βήμα προς αυτό το στόχο.

ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΑΙΤΙΑ ΜΙΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗΣ;

Αντώνης Δ. Μαγγανάς

Καθηγητής Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Επισημαίνεται ότι η αύξηση των εγκλημάτων κατά της περιουσίας μπορεί να αποτελέσει την αιτία μιας καθολικής αναμέτρησης ανάμεσα σε "έχοντες" και "μη έχοντες". Ως λόγοι αυτής της κατάστασης αναφέρονται: η "ελαστικότητα" και "σχετικότητα" της έννοιας του εγκλήματος στον συγκεκριμένο τομέα, οι κανόνες λειτουργίας μιας "ελεύθερης οικονομίας" που δείχνουν ανεκτικότητα, αν δεν ενθαρρύνουν ορισμένες δραστηριότητες που τοποθετούνται συχνά ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία, ο ρόλος των νέων στη σύγχρονη κοινωνία, αλλά και η ανυπαρξία ή ακαταλληλότητα των διαφόρων κρατικών υπηρεσιών.

Εισαγωγή

Τοποθέτηση του φαινομένου: Πολλαπλασιασμός των αδικημάτων κατά της περιουσίας.

I) Μορφές με τις οποίες εμφανίζεται η εγκληματικότητα κατά της περιουσίας.

II) Τα αίτια:

1. Σχετικότητα της έννοιας του αδικήματος
2. Οι κανόνες λειτουργίας μίας "ελεύθερης οικονομίας".
3. Η θέση των νέων στη σημερινή κοινωνία
4. Ο ρόλος του Κράτους και των διαφόρων υπηρεσιών

III) Μέσα για την αντιμετώπιση του φαινομένου

Συμπερασματικές σκέψεις και προτάσεις

Εισαγωγή

Τοποθέτηση του φαινομένου. Πολλαπλασιασμός των αδικημάτων κατά της περιουσίας.

Εδώ και αρκετά χρόνια, η ανθρωπότητα ζει μία ειρηνική περίοδο, υπό την έννοια ότι δεν υπήρξε "παγκόσμιος πόλεμος" για 50 περίπου χρόνια παρά μόνο "τοπικές" και "περιορισμένες" συρράξεις. Η κατάσταση αυτή ωδήγησε αναμφισβήτητα σε μία υλική ευημερία που εκδηλώνεται κυρίως με την απόκτηση διαφόρων καταναλωτικών αγαθών (αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες, τηλεοράσεις, video) που τα αποκτούν όλο και περισσότεροι άνθρωποι, και με μεγαλύτερη απ' ότι προηγούμενα ευκολία.

Εκείνοι που δεν μπορούν να αποκτήσουν αυτά τα πράγματα ή που κατέχουν λιγώτερα προσπαθούν, μερικές φορές, να τα περάσουν στην κατοχή τους με μέσα που περνούν καθαρά στην παρανομία. Το "κόστος μεταφοράς" ιδιοκτησίας αυτών των αγαθών γίνεται όλο και λιγώτερο επαχθές.

Η σχέση ανάμεσα στο "κόστος" (ποινή αν κάποιος συλληφθεί και

καταδικασθεί) και τὰ κέρδη μιάς τέτοιας “επιχείρησης” γίνεται όλο και πιό ελκυστική¹:

α) Γιατί οι πιθανότητες να συλληφθεί κάποιος είναι πολύ μικρές (σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας ιδίως για τις κλοπές και τις διαρρήξεις, ανεπάρκεια αστυνόμευσης).

β) Γιατί ο “εξανθρωπισμός” (humanisation) της δικαιοσύνης που παρατηρείται τουλάχιστον στα πιό προηγμένα δικονομικά συστήματα ωδήγησε σε μια πιό ανθρώπινη αντιμετώπιση των παραβατικών συμπεριφορών αλλά και των παραβατών τόσο στο επίπεδο της νομοθεσίας όσο και από την πλευρά των ατόμων που είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή της (δικαστές-αστυνομικοί-σωφρονιστικοί υπάλληλοι). Μερικοί μήνες στην φυλακή μπορεί να ισοδυναμούν με εκατομμύρια. Η επιχείρηση αξίζει τον κόπο.

Όσον αφορά τους ειδικούς της ποινικής επιστήμης και καταστολής (εγκληματολόγους, νομικούς, κοινωνιολόγους) βρίσκονται σήμερα σε αρκετά λεπτή και δύσκολη θέση. Δεν υπάρχει πλέον “εύκολη εγκληματολογία”. Η εποχή όπου ένα μέρος των ειδικών επιστημόνων υποστήριζε ανεπιφύλακτα τους “εγκληματίες” θύματα μιάς υπερκαταναλωτικής κοινωνίας που στηρίζει την επιτυχία στην απόκτηση υλικών αγαθών έχει περάσει. Από την άλλη πλευρά εκείνοι που, στο άλλο άκρο, υποστηρίζουν όπως ο Maurice Cusson την θεωρία του “καθολικού πολέμου” κατά του εγκλήματος, αισθάνονται μερικές φορές άσχημα κάτω από την κριτική των οπαδών της πρώτης θεωρίας (οι οποίοι βέβαια ανήκουν σε διάφορα θεωρητικά ρεύματα).

Στο μέσο, ταξιδεύουν ανήμποροι και αρκετά απογοητευμένοι, αυτοί που αν και δείχνουν κατανόηση απέναντι στο “έγκλημα” και τον “εγκληματία” όπως και μιά ανάγκη απόλυτου σεβασμού των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου δεν μπορούν να κλείσουν τα μάτια μπροστά στην επιθυμία και απαίτηση αυτών που κατέχουν διάφορα υλικά αγαθά, να μπορούν να απολαμβάνουν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας μέσα σ’ ένα κλίμα ασφάλειας και ηρεμίας.

Ασφαλώς πρόκειται για μιά εξαιρετικά δύσκολη στην εφαρμογή της (σχεδόν αδύνατη) εγκληματολογία. Και για να μη κατηγορηθούν οι ειδικοί ότι εγκατέλειψαν τη μάχη, στρέφονται προς τα διάφορα προληπτικά μέτρα ίσως τα μόνα ικανά ν’ αποτρέψουν τον καθολικό πόλεμο ανάμεσα σε “έχοντες” και “μη έχοντες”.

Η αφορμή για να εκφράσω τις σκέψεις μου αυτές υπήρξε μιά θρασύτατη κλοπή σε αυτοκίνητο συγγενικού μου προσώπου μιά Κυριακή πρωί γύρω στις 11. Το αυτοκίνητο βρισκόταν παρκαρισμένα 20 μέτρα από το σαλόνι όπου καθόμαστε και συζητούσαμε. Ξαφνικά δύο νεαροί με μηχανάκι σταμάτησαν δίπλα στο αυτοκίνητο, έσπασαν το τζάμι αφού το χάραξαν με μπουζί και έκλειψαν το κασσετόφωνο από τη θήκη του.

Η κλοπή αυτή κόστισε γύρω στις 300.000 δρχ. (τζάμι και κασσετόφω-

νο) εκτός από τη στενοχώρια και το αίσθημα ανασφάλειας που δημιουργήσε.

1. Μορφές με τις οποίες εμφανίζεται η εγκληματικότητα κατά της περιουσίας

Η εγκληματικότητα κατά της περιουσίας έχει εξελιχθεί αφάνταστα τα τελευταία χρόνια ακολουθώντας τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη. Οι δράστες καταφεύγουν όλο και περισσότερο στη χρήση προχωρημένων τεχνολογικών μέσων.

Κατ' αρχάς πρέπει να τονισθεί ένα σημαντικό στοιχείο που διαφοροποιεί τα αδικήματα κατά της περιουσίας από εκείνα κατά του προσώπου και που αποτελεί μία από τις κύριες αιτίες της αλματώδους ανάπτυξης εκείνων της πρώτης κατηγορίας. Στα αδικήματα κατά της περιουσίας λείπει (τις περισσότερες φορές) η άμεση αντιπαράθεση προσώπου με πρόσωπο, θύματος και δράστη. Υπάρχει επομένως δυνατότητα πιό ψυχρής εκτέλεσης και απαιτούν λιγότερη συναισθηματική φόρτιση από εκείνον που τα εκτελεί. Όταν κάποιος αφαιρεί ένα αντικείμενο δεν είναι το ίδιο πράγμα με εκείνον που τραυματίζει ένα άτομο. Η σχέση είναι απρόσωπη με όλες τις συνέπειες αυτού του γεγονότος, ήτοι λίγες πιθανότητες τραυματισμού του δράστη, πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες διαφυγής της σύλληψης, μεγαλύτερο κέρδος με λιγώτερο κίνδυνο.

Μιά βασική διάκριση είναι η χρήση ή όχι βίας ή απειλής βίας. Η πιό απλή μορφή μη βίαιης εγκληματικότητας είναι η κλοπή διαφόρων αντικειμένων (κοσμημάτων-τηλεοράσεων-*video*, ραδιοκασσετοφώνων) από καταστήματα, σπίτια (με τη μορφή διάρρηξης ή όχι) ή από οχήματα. Ακολουθούν οι κλοπές αυτοκινήτων, οχημάτων, σκαφών, ποδηλάτων και άλλων μεταφορικών μέσων. Η τελευταία μορφή μη βίαιης εγκληματικότητας είναι η "οικονομικού χαρακτήρα" όπως η κλοπή με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και τα διάφορα οικονομικά και φορολογικά αδικήματα και γενικά όλα τα αδικήματα του "λευκού περιλαιμίου" (*white collar crime*)².

Η δεύτερη κατηγορία, πολύ λιγώτερο σημαντική αριθμητικά είναι τα εγκλήματα με χρήση βίας ή απειλής. Το άρπαγμα μιάς τσάντας είναι η ελαφρότερη μορφή και ακολουθεί η κλοπή με χρήση βίας και η ένοπλη ληστεία. Εδώ πρέπει να αναφερθούν οι περιπτώσεις χρήσης απάτης στη θέση της βίας όπως όταν οι δράστες εισπράττουν ένα χρηματικό ποσό μεταμφιεσμένοι σε κάθε λογής εισπράκτορες.

Τέλος πρέπει να αναφερθούν οι περιπτώσεις του βανδαλισμού και του χουλιγκανισμού όπου η βία κατά της ατομικής ή δημόσιας περιουσίας ασκείται απρόσωπα και ανεξέλεγκτα με σοβαρές, τις περισσότερες φορές, συνέπειες.

II. Τα αίτια

Οι αιτίες της “εμπόλεμης” αυτής κατάστασης είναι πολλές και ποικίλες.

1. Σχετικότητα της έννοιας του αδικήματος

Η πρώτη και σημαντικότερη είναι η “ελαστικότητα” και σχετικότητα της έννοιας του “αδικήματος”. Ουδέποτε η έννοια αυτή είχε τόση σχετικότητα. Άν για ωρισμένα άτομα η αφαίρεση ενός αντικειμένου που ανήκει σε άλλον αποτελεί αδίκημα για άλλους η πράξη αυτή δεν είναι παρά μία προσπάθεια “ανακατανομής” των υλικών αγαθών. Επί πλέον ο M. Cusson μιλά για μιά ανοχή και κοινοτυποποίηση της κλοπής³. Κατά μιά υπόθεση ο πολλαπλασιασμός των εγκλημάτων κατά τη διάρκεια των ετών εξήντα, προκάλεσε, περίεργα, μιά έννοια ανοχής. Λόγω του ότι οι περισσότερες κλοπές, θεωρούμενες μιά προς μιά προκαλούσαν μικρές υποκειμενικές ζημιές, το κόστος της θυματοποίησης έπεφτε κατά τρόπο διάχυτο σε όλο το κοινωνικό σώμα (αύξηση των τιμών των αγαθών). Έτσι παρατηρήθηκε το παράδοξο φαινόμενο ο πολλαπλασιασμός της εγκληματικότητας να συντελέσει στην αύξηση μέχρι ενός σημείου της ανοχής ως προς αυτή. Εάν πολλαπλασιάζεται η εγκληματικότητα (μικρή και μέση) θα καταλήξουμε σιγά σιγά να τη θεωρούμε σαν τμήμα των φυσιολογικών δυσχερειών της ζωής και δεν θα προκαλεί πλέον αγανακτισμένες αντιδράσεις που προκαλούσε άλλοτε⁴.

Στη σύγχυση αυτή συντελεί πολύ και η απουσία μιάς “συνολικής” αντεγκληματικής πολιτικής από μέρους του Κράτους. Η ποινικοποίηση ωρισμένων συμπεριφορών που καλύπτουν νέες κοινωνικές αξίες και η αποποινικοποίηση άλλων δεν γίνεται με βάση μιά γενικότερη φιλοσοφία με αποτέλεσμα οι πολίτες να βρίσκονται σε μεγάλη σύγχυση απέναντι στο τι αποτελεί αδίκημα ειδικά στον τομέα των αδικημάτων κατά της περιουσίας και γενικότερα των εγκλημάτων οικονομικού χαρακτήρα.

Ο νομοθέτης πρέπει να ξεκαθαρίσει τί θεωρεί ως αδίκημα. Την αφαίρεση ενός ξένου αντικειμένου χωρίς δικαίωμα ή την εκδήλωση “πνεύματος ανεντιμότητας” (*esprit de malhonnêteté*) μέσω μιάς συγκεκριμένης πράξης;⁵

2. Οι κανόνες λειτουργίας μιάς “ελεύθερης οικονομίας”

Η δεύτερη αιτία έγκειται στους ίδιους τους κανόνες λειτουργίας μιάς “ελεύθερης οικονομίας”. Οι κανόνες αυτοί δεν μπορούν να αποτρέψουν, δείχνουν ανεκτικότητα ή ακόμα και ενθαρρύνουν ωρισμένες δραστηριότητες (“ανταγωνισμός” επιχειρήσεων, ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, διάφορες φορολογικές “απαλλαγές”) που άπτονται της παρανομίας και βρίσκονται συχνά στη γκρίζα ζώνη ανάμεσα στο νόμιμο και το παράνομο. Η οικονομική επιτυχία δεν αποδοκιμάζεται αν έχει επιτευχθεί διά μέσου

της "εξαφάνισης" μιάς ανταγωνιστικής επιχείρησης ή με περισσότερο ή λιγώτερο "νόμιμες" φορολογικές εξαιρέσεις. Τέτοιες συμπεριφορές θεωρούνται σήμερα κανόνες του παιχνιδιού. Μεταδίδονται δε ευρέως στο κοινό μέσα από τα Μ.Μ.Ε. και ιδίως την τηλεόραση. Οι νέοι που αφιερώνουν τόσο χρόνο στην τηλεόραση θεωρούν κατά συνέπεια αυτές τις δραστηριότητες όχι μόνο "κανονικές" (normales) αλλά και επιθυμητές αφού οδηγούν στον πλουτισμό και σε μιά γρήγορη κοινωνική ανάδειξη. Και όπως οι περισσότεροι νέοι (κυρίως αυτοί που ανήκουν στα λιγώτερο ευνοημένα στρώματα) δεν έχουν ούτε τα μέσα, ούτε τις γνώσεις, ούτε τις ικανότητες να αυξήσουν την πειρουσία και τη δύναμή τους με τον τρόπο αυτό, επιλέγουν τα πλέον "πρωτόγονα" μέσα που απαιτούν μιά περισσότερο βίαιη επαφή με την πειρουσία και συχνά με το πρόσωπο του άλλου.

"Από την μία προσφέρουμε την ευτυχία σ' όλο τον κόσμο κι' από την άλλη δημιουργούμε τέτοιους ανταγωνισμούς που αυτοί που δεν έχουν τα "μέσα" μένουν έξω από το χορό. Αυτοί είναι εκείνοι που θα σκεφτούν πρώτοι να καταφύγουν στο έγκλημα αφού παρουσιάζεται σαν ένα μονοπάτι που θα τους οδηγήσει γρήγορα στην επιτυχία"⁶.

3. Η θέση των νέων στη σημερινή κοινωνία

Δεδομένου ότι οι περισσότερες κλοπές και διαρρήξεις τελούνται από νεαρά άτομα, είναι απαραίτητο να ασχοληθούμε με το ζήτημα αυτό⁷.

Οι νέοι σήμερα ζουν σ' ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο απ' ότι πριν 50 χρόνια. Τότε το περιβάλλον και οι επιδράσεις που δέχονταν προέρχονταν κυρίως από:

- α) την οικογένεια
- β) το σχολείο
- γ) τη γειτονιά
- δ) τους φίλους
- ε) την εκκλησία

Η σημασία και η επίδραση των παραγόντων αυτών που αποτελούσαν ένα αρκετά συγκεκριμένο πλαίσιο διαβίωσης για τους νέους, μειώθηκε αισθητά με το πέρασμα του χρόνου και μερικές φορές εξαφανίστηκε τελείως. Αυτό οφείλεται είτε σε μιά υποβάθμιση του ρόλου ωρισμένων αξιών (εκκλησία) είτε σε μιά νέα ιεράρχηση αξιών (ρόλος του sex) είτε ακόμα σε μιά άναρχη ανάπτυξη (ρόλος της γειτονιάς).

Η οικογένεια έχει όλο και λιγώτερη επίδραση στους νέους και το σχολείο ακόμη λιγώτερη αφού διάφοροι παράγοντες, όπως ο φόβος να χαρακτηριστεί κάποιος "οπισθοδρομικός" ή "αυταρχικός", ωδήγησαν ώστε οι περισσότεροι γονείς και δάσκαλοι να φοβούνται και να διστάζουν να επέμβουν απέναντι σε μιά συμπεριφορά που δεν εγκρίνουν. Ο ένας επιρρίπτει στον άλλο την ευθύνη αφήνοντας τους νέους μετέωρους να ψάχνουν να βρουν για να στηριχθούν κάποιες κοινωνικές αξίες.

Η κενή θέση που άφησαν οι “παραδοσιακοί” παράγοντες στον ελεύθερο χρόνο των νέων δεν αντικαταστάθηκε όπως θα περίμενε κανείς από τον αθλητισμό, το παιχνίδι, ή άλλες κοινωνικού χαρακτήρα δραστηριότητες αλλά κυρίως από την τηλεόραση. Οι νέοι αφιερώνουν πολύ χρόνο μπροστά στη μικρή οθόνη παρακολουθώντας παθητικά οτιδήποτε χωρίς συχνά, καμιά επιλογή. Πρότυπα και είδωλά τους γίνονται οι διάφοροι ήρωες τηλεοπτικών προγραμμάτων.

Όμως οι διάφορες επιχειρήσεις παραγωγής ταινιών και βιντεοκλίπ, με στόχο να κατακτήσουν όλο και μεγαλύτερο μέρος της αγοράς βομβαρδίζουν τους νέους με οτιδήποτε, τραβώντας την πελατεία με τη βία, τον αισθησιασμό, το άπιαστο. Και όπως τα μηνύματα προέρχονται από πολλές πηγές η ευθύνη διαλύεται και είναι πολύ δύσκολο ν’ αποδώσουμε συγκεκριμένες ευθύνες σε ένα άτομο, οργανισμό ή επιχείρηση. Εκείνο που είναι σίγουρο, είναι η ευθύνη της τηλεόρασης ως φορέα καθώς και του Κράτους που λειτουργεί κατά τρόπο τελείως αναποτελεσματικό διά μέσου των διαφόρων επιτροπών ελέγχου.

4. Ο ρόλος του Κράτους και των διαφόρων υπηρεσιών

Το Κράτος και οι κρατικές υπηρεσίες εμφανίζονται, με τη σειρά τους, ανήμποροι να αντιμετωπίσουν την κατάσταση αυτή για πολλούς και διάφορους λόγους όπως η απουσία υλικών μέσων αλλά και ένας φόβος να επέμβουν σ’ ένα τομέα που άπτεται των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την αστυνομία. Τα τελευταία χρόνια οι αστυνομικοί έχουν αλλάξει “προφίλ”. Ο κλασικός παλιός αστυνομικός του οποίου η παρουσία και μόνη αποτελούσε μία απειλή, έγινε ένας επαγγελματίας που αντιμετωπίζει το λειτούργημά του με διαφορετικό τρόπο. Αντικαταστάθηκε από κάποιον που θεωρεί πως τα πλεονεκτήματα που του προσφέρει το επάγγελμά του δεν δικαιολογούν μία κατ’ ευθείαν και βίαιη αναμέτρηση με τον εγκληματία. Και αυτοί οι σπάνιοι που εξακολουθούν να σκέφτονται με τον παλιό τρόπο αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα από τα όρια που θέτει στη δράση τους η ανάγκη για σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου. Όσον αφορά δε μία πιθανή χρήση πυροβόλου όπλου για την αντιμετώπιση του δράστη μίας εγκληματικής πράξης, περιλαμβάνει τόσους κινδύνους, πιθανές αρνητικές συνέπειες και προβλήματα που δεν αντιμετωπίζεται σχεδόν από κανένα σαν μία σοβαρή προοπτική μη παίζοντας πλέον τον αποτρεπτικό ρόλο που θα’ πρεπε απέναντι στους εγκληματίες.

Σχετικά με τους μηχανισμούς απονομής της δικαιοσύνης, υπάρχει κι’ εδώ μία ανεκτικότητα που εκδηλώνεται σε όλα τα επίπεδα. Στο στάδιο της ποινικής δίωξης, το φιλτράρισμα που οφείλεται στο μεγάλο αριθμό των υποθέσεων, τη δυσκολία απόδειξης της ενοχής του κατηγορουμένου, αφήνει ήδη έξω από το “κύκλωμα” αρκετές περιπτώσεις⁸.

Η προσφυγή του κατηγορουμένου σ' ένα ικανό και καλά αμειβόμενο δικηγόρο, επιτρέπει εξ' άλλου αναβολές και άλλα δικονομικά εμπόδια⁸ σε μία γρήγορη και αποτελεσματική απονομή της ποινικής δικαιοσύνης.

Όσον αφορά τους ίδιους τους δικαστές, υιοθετούν σήμερα μία περισσότερο ανεκτική και ανθρωπιστική στάση απέναντι στους κατηγορουμένους. Και αυτό όχι μόνο σε σχέση με την ποινή (είδος και ύψος της ποινής) απόρροια της αρχής της εξατομίκευσης, της χρησιμοποίησης πιά "ήπιων" ποινών στην θέση άλλων (χρηματική ποινή αντί φυλάκιση), καθώς και συνέπεια της χρησιμοποίησης των εναλλακτικών ποινών αλλά και στο επίπεδο της ερμηνείας και εφαρμογής της ουσιαστικής νομοθεσίας.

Το σημείο αυτό είναι πολύ σημαντικό διότι αφήνει να υπεισέλθουν στην κρίση του δικαστή οι βαθύτερες προσωπικές και πολιτικοφιλοσοφικές θεωρήσεις των διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων.

Τέλος, όσον αφορά τον ίδιο το νομοθέτη βρίσκεται κι' εκείνος συχνά σε πλήρη σύγχυση. Θέλοντας ν' ανταποκριθεί στις καινούργιες κοινωνικές ανάγκες και να ακολουθήσει τη γενική εξέλιξη η οποία εμφανίζεται τελειώς αντιφατική (ομόφωνη καταδίκη του θεσμού της φυλακής και ταυτόχρονη κατασκευή νέων σωφρονιστικών καταστημάτων) δεν έχει καμία πολιτική "συνόλου" για ν' αντιμετωπίσει την εγκληματικότητα⁹. Υιοθετεί συχνά μία συμπεριφορά σπασμωδική και αποσπασματική χαρακτηρίζοντας ωρισμένες πράξεις σαν εγκλήματα (π.χ. προσβολή του περιβάλλοντος) ή αφαιρώντας από άλλες αυτό το χαρακτηρισμό (η άμβλωση υπό ωρισμένες προϋποθέσεις) χωρίς να έχει μία γενική γραμμή και κατεύθυνση¹⁰. Φαίνεται έτσι να αντιδρά απλά στις πιέσεις της κοινής γνώμης ή ωρισμένων ομάδων της κοινής γνώμης. Η προετοιμασία μιάς καινούργιας νομοθεσίας είναι ελαττωματική κυρίως διότι δεν υπάρχουν τα απαραίτητα χρήματα. Ολόκληρα στάδια υπερπηδούνται πριν ένα σχέδιο νόμου έρθει για συζήτηση στη Βουλή (π.χ. συμμετοχή του κοινού και των "ειδικών" στην προκαταρκτική παρουσίαση του νόμου).

Όλη αυτή η κατάσταση οδηγεί σε μία ατιμωρησία για τους δράστες και ένα αίσθημα αδυναμίας για τους επιφορτισμένους με την εφαρμογή των μηχανισμών της ποινικής καταστολής. Μιά αδιαλλαξία των μεν και μία μεγάλη ανεκτικότητα των δε. Ιδού μία κατάσταση που φαίνεται να οδηγεί σε πλήρες αδιέξοδο. Τί πρέπει να γίνει στην περίπτωση αυτή; Να εγκαταλείψουμε κάθε προσπάθεια κι ελπίδα, περιμένοντας την καθολική και γενικευμένη αναμέτρηση, της οποίας δεν γνωρίζουμε ούτε την έκταση ούτε τις συνέπειες. Δεν πρέπει ν' αμφιβάλουμε πάντως ότι θα είναι ολέθριες για το κοινωνικό σύνολο.

III. Μέσα για την αντιμετώπιση του φαινομένου

Η κατάσταση αυτή προκάλεσε και προκαλεί αντιδράσεις τόσο σε ατομικό επίπεδο από τα θύματα ή υποψήφια θύματα όσο και σε συλλογικό

επίπεδο από το Κράτος ή άλλες οργανώσεις. Διάφορα μέσα προτείνονται για την προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας. Πολλές ιδιωτικές επιχειρήσεις προστασίας έχουν εισέλθει στην αγορά δυναμικά εφ' όσον οι ιδιώτες είναι διατεθειμένοι να καταβάλλουν σημαντικά ποσά για να προστατέχουν τα υλικά τους αγαθά.

Αυτοκίνητα-περίπολοι, κλειδαριές ασφαλείας, συστήματα συναγερμού ιδιωτική αστυνόμευση, ιδού μερικά από τα μέσα που χρησιμοποιούνται κατά τρόπο συχνά άναρχο για απάντηση στο φαινόμενο. Η "άναρχη" αυτή χρησιμοποίηση προληπτικών ή κατασταλτικών μέτρων παίρνει συχνά τη μορφή της αυτοάμυνας και εγκυμονεί μεγάλους κινδύνους για ατυχήματα ή κατάφορης προσβολής των δικαιωμάτων των άλλων.

Μιά απαρίθμηση των μέσων που χρησιμοποιούνται ή θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την πρόληψη και καταστολή θα μας δείξει τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του κάθε μέτρου.

Όσον αφορά τα διάφορα υλικά μέτρα αφορούν κυρίως την ενεργητική ή παθητική αυτοάμυνα. Η έννοια της αυτοάμυνας έχει αποκτήσει μεγάλη επικαιρότητα εδώ και μερικά χρόνια. Με την ενεργητική της μορφή όπως η χρήση γυμνασμένων σκυλιών, τα ηλεκτροφόρα σύρματα, τα πυροβόλα όπλα, τα παγιδευμένα με εκρηκτικά αντικείμενα και την παθητική αυτοάμυνα όπως η χρήση κλειδαριών ασφαλείας συστημάτων συναγερμού, εσωτερικών κυκλωμάτων video κλπ.

Ατυχήματα πολλά έχουν γίνει σε διάφορες χώρες από τη χρήση εκρηκτικών ή γυμνασμένων σκυλιών (π.χ. ο σκύλος που δάγκωσε το παιδάκι που έπαιρνε ανέμελο ένα πακέτο καραμέλες από ένα ράφι) με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν δύσκολα νομικά ζητήματα για τα ποινικά δικαστήρια και όσον αφορά τα όρια και την υπέρβαση των ορίων της νόμιμης άμυνας.

Όσον αφορά την προσφυγή σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ασφαλείας και προστασίας πρέπει να τονισθούν τα εξής: Μπροστά στην αδυναμία (από άποψη αριθμού και μέσων) της κρατικής αστυνομίας για μιά επαρκή αστυνόμευση, διάφορες επιχειρήσεις αλλά και ιδιώτες αναθέτουν σε οργανωμένες ομάδες τη φύλαξη και προστασία μεταφορών χρημάτων, εργοστασίων, ιδρυμάτων, τραπεζών, σπιτιών, αυτοκινήτων. Βέβαια το δικαίωμα του πολίτη για μεγαλύτερη ασφάλεια δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, όμως μεγάλα προβλήματα δημιουργούνται γύρω από τα όρια των εξουσιών και αρμοδιοτήτων αυτών των ιδιωτικών αστυνομικών. Για παράδειγμα ο υπάλληλος ενός πολυκαταστήματος που διατηρεί βάσιμες υπόνοιες ότι ένας πελάτης πήρε ένα αντικείμενο χωρίς να το πληρώσει έχει περισσότερες εξουσίες και δυνατότητες να επέμβει απ' ότι ο απλός πολίτης;

Η ακόμα ο υπάλληλος ασφαλείας ενός εργοστασίου που παρατηρεί ύποπτες κινήσεις κοντά σε επικίνδυνες εγκαταστάσεις, έχει το δικαίωμα μιάς δυναμικής και πόσο δυναμικής επέμβασης; Η τέλος ο συνοδός μιάς

χρηματοποστολής έχει δικαίωμα να χρησιμοποιήσει όπλο και κάτω από ποιές συνθήκες;

Παρ' όλες αυτές τις δυσκολίες, οι επιχειρήσεις ασφαλείας ανθούν και αναπτύσσονται δείχνοντας καθαρά ότι καλύπτουν μιά ανάγκη και ένα κενό για τους ιδιώτες (αλλά και για δημόσιες υπηρεσίες!) που αισθάνονται μιά μεγαλύτερη ασφάλεια. Απομένει να μπει μιά τάξη και να καθορισθεί ένα νομικό πλαίσιο με το οποίο θα ρυθμιστούν τα διάφορα προβλήματα από την ιδιότητα της θέσης του ιδιωτικού αστυνομικού. Το να ισχυρισθεί πάντως κανείς ότι ο θεσμός αυτός μόνο κινδύνους ενέχει για τα ατομικά δικαιώματα και ότι ο χώρος θα' πρεπε να καλύπτεται από την κρατική αστυνομία αποτελεί κάτι το εντελώς εξωπραγματικό.

Για τα άλλα υλικά μέσα πρόληψης όπως η ασφάλιση ενός αντικειμένου, η εγκατάσταση ενός συστήματος συναγερμού ή μιάς κλειδαριάς ασφαλείας ή ακόμα το ανεξίτηλο χάραγμα ενός προσωπικού αριθμού (π.χ. διπλώματος οδήγησης) σε διάφορα πολύτιμα αντικείμενα, αποτελούν μέσα χρήσιμα τα οποία όμως συχνά συνεπάγονται ένα αρκετά σημαντικό χρηματικό έξοδο που ο επωφελούμενος ιδιώτης κρίνει ότι αξίζει τον κόπο να διαθέσει. Κι εδώ θα' θελα ν' αναφέρω την ασυγχώρηση ολιγωρία των υπευθύνων πολυκαταστημάτων και υπεραγορών που διστάζουν να επενδύσουν σε σύγχρονα και αποτελεσματικά μέτρα ασφαλείας με συνέπεια να λαβαίνουν χώρα στην Ελλάδα απαράδεκτες ληστείες.

Πρέπει να γίνει κατανοητό σε όλους ότι, σήμερα το να απολαύσει κανείς με σχετική ασφάλεια του δικαιώματος της ιδιοκτησίας απαιτεί ένα ωρισμένο κόστος μιάς και πρέπει να προσφύγει στη χρήση προηγμένων τεχνολογικά λύσεων για να απαντήσει σε προηγμένους από τεχνολογική άποψη τρόπους τέλεσης των αδικημάτων.

Μεγαλύτερη σημασία θα δίναμε στα μέτρα καταπολέμησης του φαινομένου που είναι όμως κοινωνικού χαρακτήρα. Και τούτο γιατί η επέμβαση στο στάδιο αυτό έχει μεγαλύτερες πιθανότητες μιάς μακροπρόθεσμης επιτυχίας κυρίως όσον αφορά τους νέους. Μιλάμε για τις παρεμβάσεις στο επίπεδο της οικογένειας, του σχολείου και του ελεύθερου χρόνου που διαθέτουν οι νέοι. Η απασχόληση τω νέων με διάφορες υγιείς απασχολήσεις (αθλητισμός, κέντρα συναντήσεων και συναναστροφών), τα Συμβούλια συνοικιών που μπορούν έγκαιρα ν' αποτρέψουν και αποδυναμώσουν ωρισμένες καταστάσεις "κρίσης" αφού στο επίπεδο της συνοικίας τα πράγματα γίνονται σε πολύ πιό προσωπικό επίπεδο.

Το πρόβλημα των τηλεοπτικών προγραμμάτων πρέπει να ρυθμιστεί με δραστικό τρόπο. Η επιβολή ελέγχων στα προγράμματα που απευθύνονται στους νέους φαίνεται να αποτελεί σήμερα ένα όριο της ελευθερίας έκφρασης παραδεκτό σε μιά σύγχρονη, ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία., Εξ' άλλου το επιχείρημα του H.J. Schneider¹¹ απέναντι σ' εκείνους που αμφιβάλλουν ακόμη για το αν τα προγράμματα αυτά μπορούν να ασκήσουν μιά επίδραση στους νέους είναι σημαντικό. Πώς μπορούμε

πράγματι να ισχυριζόμαστε ότι δεν επηρεάζονται οι νέοι όταν οι ίδιες οι επιχειρήσεις που χρηματοδοτούν τα προγράμματα αυτά διαθέτουν τεράστια χρηματικά ποσά σε διαφημιστικά μηνύματα με στόχο τί άλλο παρά να πείσουν το κοινό να αγοράσει το προϊόν.

Τέλος, πιστεύω πως ένα από τα σημαντικότερα μέτρα για την αντιμετώπιση των αδικημάτων κατά της περιουσίας αποτελεί η δημιουργία μίας ειδικής κρατικής υπηρεσίας συντονισμού και χάραξης των γενικών γραμμών μίας συνολικής αντεγκληματικής πολιτικής. Για παράδειγμα πώς μπορεί να γίνει αποδεκτό να είμαστε στην Ελλάδα μάρτυρες μίας ραγδαίας αύξησης των ενόπλων ληστειών χωρίς να υπάρχει ακόμη καμιά σοβαρή μελέτη ή έρευνα που να προτείνει μιά αντιμετώπιση του φαινομένου όπως έχει γίνει ήδη σε διάφορες χώρες με πολύ θετικά αποτελέσματα.

Η προτεινόμενη κρατική υπηρεσία θα έχει κυρίως συντονιστικό ρόλο στον τομέα συλλογής στοιχείων και στατιστικών, θα ερευνά τα αίτια και θα προτείνει διάφορα μέτρα προληπτικής ή κατασταλτικής φύσης. Θα συνεργάζεται επίσης σε ευρωπαϊκό ή διεθνές επίπεδο με άλλες υπηρεσίες μίας και τα οικονομικά εγκλήματα έχουν αποκτήσει διεθνή χαρακτήρα (ξέπλυμα βρώμικου χρήματος).

Συμπερασματικές σκέψεις και προτάσεις

Μπορούμε ακόμα ν' αποφύγουμε την "καθολική σύρραξη" εδώ στην Ελλάδα; Μπορούμε ν' αποφύγουμε την κατάσταση καθολικού φόβου, της απομόνωσης των ανθρώπων μέσα σε "ωχυρωμένα διαμερίσματα" (πραγματικά "χρυσά κλουβιά") όπου για να διεισδύσεις πρέπει να χρησιμοποιήσεις συνδυασμούς αριθμών και να διασχίσεις θωρακισμένες πόρτες, όπως συμβαίνει στις περισσότερες βορειοαμερικανικές πόλεις; Η η μοίρα και των Ελλήνων είναι οι απρόσωπες σχέσεις, η καχυποψία και εχθρότητα απέναντι στον άλλο, το αίσθημα της απόλυτης ανασφάλειας που θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε μιά "σύρραξη" εχόντων και μη.

Χωρίς να είμαστε αισιόδοξοι, προτιμούμε να αντιμετωπίσουμε την κατάσταση με ρεαλισμό επιφέροντας διορθώσεις σε όλους τους τομείς που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με το πρόβλημα. Μιά τέτοια τακτική πάντως είναι προτιμότερη από το να κλείσει κανείς τα μάτια μοιρολατρικά περιμένοντας να εκτραχυνθεί η κατάσταση.

Οι διορθώσεις πρέπει να επέλθουν στα επίπεδα:

- A) Της ποινικής δικαιοσύνης, ήτοι:
  - α) των δικτυικών μηχανισμών
  - β) της απονομής της δικαιοσύνης
- B) Του θύματος
- Γ) Του δράστη
- Δ) Του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου
- E) Του Κράτους

Όσον αφορά τους δικτυκούς μηχανισμούς η αστυνομία πρέπει ν' αλλάξει τελείως νοοτροπία απέναντι στα αδικήματα κατά της περιουσίας. Η στάση των οργάνων της τάξης πρέπει να είναι πιο σταθερή και σοβαρή και να μη δίνουν την εντύπωση ιδίως στο θύμα ότι τα αδικήματα αυτά είναι αναπόφευκτα και το μόνο που μπορεί να κάνει κανείς είναι να σηκώσει μοιρολατρικά τα χέρια μπροστά σε μία τέτοια κατάσταση. Επί πλέον η τακτική ενημέρωση του θύματος για την πορεία της υπόθεσης αποτελεί σημαντικό θετικό βήμα για μία ενεργότερη συμμετοχή του κοινού¹².

Οι εκπρόσωποι της δικαιοσύνης πρέπει κι' εκείνοι, με την σειρά τους, να δείξουν λιγότερη επιείκεια και ελαστικότητα απέναντι στους δράστες τέτοιων πράξεων. Παράλληλα όμως πρέπει να δείξουν περισσότερη φαντασία χρησιμοποιώντας πιο συχνά νέες εναλλακτικές ποινές όπως την κοινωνική εργασία ή μέτρα αστικού ή διοικητικού χαρακτήρα και όχι αναγκαστικά ποινικού.

Οι επιφορτισμένοι με την εκτέλεση των ποινών θα πρέπει να μην υποκαθιστούν στην ουσία τους δικαστές επιφυλάσσοντας μία πιο ήπια μεταχείριση στους δράστες τέτοιων αδικημάτων ή ακόμα αντικαθιστώντας στην ουσία μία ποινή με μία άλλη.

Όσον αφορά το ρόλο του θύματος, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι συχνά είναι καθοριστικός στα αδικήματα κατά της περιουσίας. Αν το θύμα είχε λάβει περισσότερα και αποτελεσματικότερα προληπτικά μέτρα, ίσως το αδίκημα δεν θα συνέβαινε. Εφ' όσον επομένως η ευθύνη και η "συμβολή" του θύματος είναι μεγάλη υπάρχει απόλυτη ανάγκη πρώτα μιάς συνειδητοποίησης της κατάστασης αυτής από το θύμα με στόχο μία πιο ενεργητική συμμετοχή του στον τομέα της πρόληψης. Τα συνοικιακά, ενοριακά ή γειτονικά συμβούλια με τα διάφορα τηλεφωνικά δίκτυα επιτήρησης και συμπαράστασης κατά τη διάρκεια απουσίας του κατόχου αποτελούν μέσα θετικά που έχουν ήδη δοκιμαστεί μ' επιτυχία στο εξωτερικό.

Σχετικά με το δράστη ενός τέτοιου αδικήματος πρέπει να τονισθεί ότι τα αδικήματα κατά της περιουσίας είναι κατ' εξοχήν ο τομέας όπου κρίνεται απαραίτητη η συμμετοχή του δράστη για τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων όπως η αποζημίωση, η κοινωνική εργασία ή ο υπολογισμός μιάς χρηματικής ποινής. Με την ενεργό συμμετοχή του στη διαδικασία αυτή, αντιλαμβάνεται καλλίτερα τη σημασία της πράξης του όσον αφορά τις συνέπειές της στο θύμα και το κοινωνικό σύνολο γενικότερα.

Απαραίτητη κρίνεται και η συμμετοχή του κοινού ιδίως αν θέλουμε τα μέτρα πρόληψης να έχουν κάποια πιθανότητα επιτυχίας. Τα Συμβούλια συνοικιών (*conseils de quartier*) αποτελούν μια ενδιαφέρουσα συνταγή όπου τα άτομα συγκεντρώνονται και διασταυρώνουν πληροφορίες, δημιουργούν ομάδες επιτήρησης κατοικιών ηλικιωμένων ατόμων ή ατόμων που λείπουν σε διακοπές. Από την άλλη πλευρά, διάφορα ιδρύματα, κοι-

νοτικές οργανώσεις ή και μεμονωμένα άτομα μπορούν να αναλάβουν την επιτήρηση ατόμων που εκτίουν διάφορες εναλλακτικές ποινές μετά από ένα αδίκημα (π.χ. προπόνηση αθλητικής ομάδας, εργασίες σε γηροκομείο κλπ.).

Πολλά πράγματα εξαρτώνται από το αν το κοινωνικό σύνολο επιθυμεί να παίξει κάποιον ενεργό ρόλο στην πρόληψη των αδικημάτων αυτών. Για το λόγο αυτό πρέπει να διατεθούν χωρίς δισταγμό ή να αποσπασθούν διάφοροι ειδικοί επιστήμονες (κοινωνικοί λειτουργοί, αστυνομικοί) για να διευκολύνουν και να συντονίσουν το έργο προς την κατεύθυνση αυτή.

Τέλος μένει το Κράτος, όπου προτείναμε παραπάνω την ίδρυση μιάς γενικής διεύθυνσης που θα ασχολείται με τα αδικήματα αυτά και χαράζει τις γενικές κατευθύνσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Το κυριότερο όμως θέμα είναι η κατασκευή μιάς στέρεης θέσης και φιλοσοφίας απέναντι στα εγκλήματα κατά της περιουσίας. Γιατί τα τιμωρούμε; Οι αξίες που κρίνονται προστατευτές είναι καθολικά αποδεκτές; Πώς θα καθοριστεί η βαρύτητα και σοβαρότητά τους σε σχέση με τις άλλες κατηγορίες αδικημάτων όπως κατά του προσώπου ή κατά των ηθών; Η ανοχή που υπάρχει απέναντι στα αδικήματα αυτά είναι δικαιολογημένη παρουσιάζοντας μιά αντιστοιχία με τους οικονομικούς κινδύνους και ζημιές μιάς οποιασδήποτε επιχείρησης; Πρέπει να τα δεχτούμε σαν αναγκαίο κακό μιάς φιλελεύθερης κοινωνίας μετατοπίζοντας το κόστος στους κοινωνούς και αυξάνοντας τις τιμές; Η υπάρχει παράλληλα και μιά ατομική υπαιτιότητα του δράστη ο οποίος οφείλει να σεβαστεί το δικαίωμα ιδιοκτησίας άλλων στα διάφορα υλικά αγαθά; Πρέπει τότε να καθοριστεί το ακριβές περιεχόμενο αυτού του δικαιώματος. Στην ουσία πρόκειται για ερωτήματα με δύσκολη απάντηση που όμως πρέπει οπωσδήποτε να απαντηθούν.

Υποσημειώσεις

1. M. Cusson, Η ποινική εξέλιξη (1988) 2 Ελλ. Επιθ. Εγκλ. 31.
2. Η σύσταση Νο.Ρ (81) 12 της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης που υιοθετήθηκε στις 25.6.81 περιλαμβάνει μιά ευρεία και αρκετά πλήρη απαρίθμηση των οικονομικών εγκλημάτων. Βλ. Στ. Αλεξιάδη, Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, Θεσσαλονίκη, Σάκουλας 1991, σελ. 167.
3. M. Cusson, "Η ποινική εξέλιξη", (1988) 2. Ελλ. Επιθ. Εγκλ. 37.
4. Ibid.
5. Law Reform Commission of Canada, Theft and Fraud, Working Paper 17, Ottawa, 1978.
6. Gouvernement de Québec, Le vol à main armée; rapport, Québec 1980.
7. Ibid.
8. Η. Δασκαλάκης, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Αθήνα, Σάκουλας 1985.
9. M. Cusson, supra, υποσ. 3, σ. 37.
10. M. Delmas-Marty, Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 1990.

11. Το έγκλημα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, (1989) 3-4 Ελλ. Επιθ. Εγκλ. 88.

12. Βλέπε γιά παράδειγμα τις παρατηρήσεις ωρισμένων θυμάτων:

"Εμείς τα θύματα δεν γνωρίζουμε ποτέ τίποτα". Ένα άλλο θύμα διαπιστώνοντας την απουσία επικοινωνίας, παρατηρεί: "(...) η αστυνομία περιορίζεται να δεχθεί την καταγγελία. Όταν τους ρωτάμε αν κάποια μέρα θα δοθεί συνέχεια στην καταγγελία, απαντούν: "Δεν είναι της αρμοδιότητάς μας, αλλά της αρμοδιότητας της Εισαγγελίας, απευθυνθείτε σ' εκείνους". Πιστεύω πως δεν επιθυμούν να εξηγήσουν ή να πληροφορήσουν τα θύματα". In *J. Fauchère, "Sanction et réparation dans le travail d'intérêt général: Une recherche empirique en region parisienne, (1986). Archives de politique criminelle, σελ. 105.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σ. Αλεξιάδη, Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας 1991.**
- Σ. Αλεξιάδη, Εγκληματολογία, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας 1990.**
- P. Carlen and D. Cook, *Paying for crime*, Milton Keynes. Open University Press, 1989.**
- J.M. Carroll, *Computer Security*, Los Angeles, Security World Publishing 1977.**
- Commission de réforme du droit du Canada, *Le vol et la fraude*, Document de travail 19, Ottawa, 1980.**
- M. Cusson, *Pourquoi punir?*, Paris, Dalloz 1987.**
- M. Cusson, "Η ποινική εξέλιξη" (1988) 2 Ελλ. Επιθ. Εγκλ. 30.**
- Η. Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αθήνα, Σάκκουλας 1985.**
- M. Delmas-Marty, *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.**
- Gouvernement du Québec, *Rapport du Comité d'étude sur les solutions de rechange à l'incarcération*, Québec, 1986.**
- R. Grondin, *Infractions contre la personne et contre les biens*, Montréal, Y. Blais, 1991.**
- Law Reform Commission of Canada, *Vandalism*, Working Paper, 31, Ottawa 1984.**
- Law Reform Commission of Canada, Report. *Sentencing Reform. A Canadian Approach*, Ottawa, 1987.**
- H.Z. Schneider, "Το έγκλημα και τα Μέσα Μαζικής ενημέρωσης", (1989) 3-4 Ελλ. Επιθ. Εγκλ. 88.**
- Ι. Φαρσεδάκης, *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.**

Η “ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ” ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: MORE OF THE SAME OR THE SAME IS DIFFERENT?

Εφη Λαμπροπούλου

Λέκτωρ Εγκληματολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το άρθρο αναλύει γνωστά προβλήματα της ελληνικής σωφρονιστικής πολιτικής, με αφορμή την κατάρτιση ενός νέου Σχεδίου Σωφρονιστικού Κώδικα (1991), δύο μόλις χρόνια από την ψήφιση του ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα.

Η αντεγκληματική πολιτική και ιδίως η σωφρονιστική πολιτική στην Ελλάδα, απέτυχε να παρουσιάσει ένα μακρόπνοο πρόγραμμα για τη βελτίωση της σωφρονιστικής κατάστασης. Οι λόγοι εντοπίζονται στην ελλιπή γνώση της πολυπλοκότητας του σωφρονιστικού προβλήματος και των σχέσεών του με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (π.χ. υποκοιλούρας των κρατουμένων και του προσωπικού, είδος της πραγματοποιούμενης αλληλεπίδρασης μεταξύ των ομάδων των κρατουμένων και με το προσωπικό, διευθέτηση των συγκρούσεων μεταξύ τους, πιέσεις που ασκούνται από την κοινωνία) και στον περιορισμό των προσπάθειών βελτίωσης της κατάστασης των φυλακών κυρίως μέσω πυροσβεστικών λύσεων και νομοθετικών κατασκευών οι οποίες στην πλειοψηφία τους τελικά δεν εφαρμόζονται. Έτσι, οι μεταρρυθμίσεις έχουν καταλήξει να έχουν στο σύνολό τους συμβολικό και “οπτικό” χαρακτήρα.

Το άρθρο βασίζεται στην συστηματική μεθοδολογία για τη μελέτη του σωφρονιστικού προβλήματος και διατυπώνει ένα σύνολο προτάσεων για την καλύτερη προσέγγισή του.

Ένα από τα περισσότερο συζητημένα θέματα στην νεότερη ιστορία της Ελλάδας είναι η σωφρονιστική της πολιτική. Το “σωφρονιστικό ζήτημα” απασχόλησε όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις από την σύσταση του ελληνικού κράτους μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχει ούτε ένας Υπουργός Δικαιοσύνης μετά την απελευθέρωση που να μην έχει αναφερθεί στο σωφρονιστικό πρόβλημα και την κατάσταση των ελληνικών φυλακών. Εν τούτοις, από καμμία κυβέρνηση δεν εφαρμόστηκε ένα σταθερό και μακρόπνοο πρόγραμμα βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος.

Απτά παραδείγματα ελλείψεως μεθοδικότητας και προοπτικού σχεδιασμού αποτελούν τα κατά καιρούς εκδιδόμενα αμνηστευτικά Διατάγματα προς αραίωση των τροφίμων των φυλακών και η επιχειρούμενη κυρίως σε νομοθετικό επίπεδο, “αναμόρφωση” του σωφρονιστικού συστήματος με την έκδοση πληθώρας νόμων, διαταγμάτων, τροποποιήσεων κ.λ.π. Τα μέτρα που λήφθηκαν απ’ όλες τις κυβερνήσεις ήταν λίγο έως πολύ σπασμωδικά μετά από εξεγέρσεις, αποδράσεις και αυτοκτονίες κρατουμένων στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μιας κυκεωνικής σωφρονιστικής νομοθεσίας η οποία στο μεγαλύτερο ποσοστό της δεν εφαρμόστηκε.

Σύνηθες επιχείρημα για την μη εφαρμογή των νόμων και την μικρή έκτασης βελτίωση της κατάστασης, υπήρξαν οι οικονομικές δυσχέρειες. Το οικονομικό πρόβλημα και το μειωμένο κοινωνικό ενδιαφέρον για το σωφρονιστικό σύστημα δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να υποτιμηθεί. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι η Ελλάδα σε διάστημα περίπου πενήντα ετών (1897-1940) έλαβε μέρος σε πέντε πολέμους και σε διάστημα δέκα ετών απορρόφησε αριθμό προσφύγων ίσον προς το τέταρτο του πληθυσμού της.

Το οικονομικό πρόβλημα δεν ήταν πάντως το καθοριστικό εμπόδιο στην μη εφαρμογή των νόμων, διότι κατ' αρχάς τουλάχιστον, δεν εχρειάζονταν υψηλά ποσά για την βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος: επιπλέον, υπήρχε πάντα η δυνατότητα της σταδιακής υλοποίησης των προβλεπομένων μέτρων. Το γεγονός της κατ'εξακολούθηση μη εφαρμογής των νόμων δεν έχει σχέση με οικονομικές δυσκολίες, αλλά αντίθετα υποδηλώνει ότι αυτοί είχαν κυρίως συμβολικό και "οπτικό" χαρακτήρα¹ και δεν στόχευαν στην αποτελεσματική ρύθμιση του ζητήματος. Το κράτος επεδίωκε αφενός μεν να εμφανίζεται έναντι των ευαισθητοποιημένων πολιτών του ότι ενδιαφέρεται για την κατάσταση στις φυλακές, αφετέρου δε έναντι των άλλων κρατών ότι δεν υστερεί σε επίπεδο σύγχρονων νομοθετικών ρυθμίσεων². Έτσι, για να αναφερθούμε μόνον στο πρόσφατο παρελθόν³, σε διάστημα εικοσιτριών ετών τίθενται σε ισχύ δύο Σωφρονιστικοί Κώδικες των οποίων η πλήρης εφαρμογή ουδέποτε πραγματοποιήθηκε, ενώ συζητείται το Σχέδιο Νόμου για έναν τρίτο.

Η συζήτηση επί των ημερών μας για την (αν)αποτελεσματικότητα του σωφρονιστικού συστήματος εξακολουθεί να έχει αόριστο και γενικό χαρακτήρα αφού απουσιάζουν οι εμπειρικές έρευνες. Η ανάλυση του σωφρονιστικού προβλήματος επιχειρείται κυρίως με την βοήθεια απλών εμπειρικών δεδομένων που παρέχει η Στατιστική της Δικαιοσύνης⁴. Συνήθεις δείκτες για την ανάλυση της κατάστασης αποτελούν τα ποσοστά των εγκλεισμένων στα καταστήματα της χώρας, η δυναμικότητα των φυλακών, η ελλιπής υλικοτεχνική υποδομή, η ανεπαρκής στελέχωση και εκπαίδευση του προσωπικού κ.λ.π. Ενώ κατ'επανάληψιν έχει τονισθεί ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους αποτυχίας των μεταρρυθμίσεων είναι η ασυστηματοποίητη μελέτη του προβλήματος, δεν παρατηρείται ούτε κατά τα τελευταία χρόνια κάποια αλλαγή τακτικής.

Το σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα και η "αναβάθμιση" της σημασίας του σωφρονιστικού συστήματος

Σε επιστημονικό περιοδικό του χώρου της εγκληματολογίας δημοσιεύθηκε η Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Σωφρονιστικού Κώδικα⁵.

Η Αιτιολογική Έκθεση ενός νόμου είναι άξια μελέτης διότι σ' αυτήν αναλύονται οι επιδιώξεις του νόμου και διατυπώνεται με σαφήνεια η

φιλοσοφία από την οποία εμφορείται. Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται γνωστή η ιστορική βούληση του νομοθέτη και διευκολύνεται η επίλυση των προβλημάτων που αναφύονται κατά την πρακτική του νόμου εφαρμογή.

Η αναποτελεσματικότητα του σωφρονιστικού συστήματος εντοπίζεται από την Αιτιολογική Έκθεση του συζητουμένου Νομοσχεδίου στο "ελάχιστο ποσοστό παρέμβασης του". Η περιορισμένη "παρέμβαση" τεκμηριώνεται στην μεγάλη απόκλιση μεταξύ του αριθμού των καταδικαζομένων και των εισαγομένων τελικά στην φυλακή ατόμων (1,5% - 2,0%)⁶. Τονίζεται χαρακτηριστικά ότι "με τόσο ελάχιστο ποσοστό παρέμβασης του σωφρονιστικού συστήματος στην αντεγκληματική προσπάθεια οποιαδήποτε προσδοκία αποτελεσματικής επίδρασής του προς περιστολή της εγκληματικότητας είναι μάταιη, άσχετα αν η εν λόγω παρέμβαση κατευθύνεται σε ηθική, σε παιδαγωγική, σε επαγγελματική ή σε κοινωνική... "επανεκπαίδευση"... "αναμόρφωση" κ.λ.π.

Επειδή στο ερώτημα που εύλογα θα προέκυπτε, δηλαδή *εαν θα είχε ελπίδες το σύστημα να δράσει αποτελεσματικά σε περίπτωση που η παρέμβασή του ήταν μεγαλύτερη* (μ.ά.λ. εάν εισήγето μεγαλύτερο ποσοστό καταδικαζομένων στις φυλακές), δεν μπορεί βεβαίως να δοθεί μια καταφατική απάντηση, η Έκθεση επισημαίνει ότι η μεταρρύθμιση επιδιώκει την αποσυμφόρηση των φυλακών μέσω των εναλλακτικών κ.ά. ποινών με την παράλληλη *αναβάθμιση της σημασίας του σωφρονιστικού συστήματος για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας*.

Η αύξηση της εγκληματικότητας και η "μικρή" παρέμβαση του σωφρονιστικού συστήματος χαρακτηρίζει όλες τις δυτικές κοινωνίες μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η άνοδος όμως, δεν οδήγησε σε αύξηση του αριθμού των κρατούμενων στα σωφρονιστικά καταστήματα, αλλά σε μείωσή τους⁷. Ιδιαίτερα από τα μέσα της δεκαετίας του '60 έως τα μέσα της δεκαετίας του '70, εμφανίζεται ευρύτερα μια ελάττωση του πληθυσμού των φυλακών: την δεκαετία του '80 τα ποσοστά αυξάνονται και πάλι. Η πτώση οφείλεται στην μείωση της διάρκειας των επιβαλλομένων ποινών, στην ευρύτερη επιβολή της χρηματικής ποινής, των μέτρων εξωιδρυματικού χαρακτήρα, της χορήγησης απολύσεως υπό όρο, της αναστολής εκτελέσεως της ποινής, της εφαρμογής των κατά παρέκκλιση διαδικασιών και των μέτρων "παιδαγωγικού χαρακτήρα" για τους ανήλικους και νεαρούς παραβάτες· είναι η περίοδος της λεγόμενης "φιλελευθεροποίησης" του ποινικού δικαίου και της "χαλάρωσης" των όρων σωφρονιστικής μεταχείρισης⁸.

Ενώ λοιπόν από τον ισχύοντα Κώδικα (Ν. 1851/89) επιχειρείται σύμφωνα με την Εισηγητική του Έκθεση⁹, η "ποιοτική αναβάθμιση" και η "ποσοτική υποβάθμιση" της φυλάκισης, στο υπό συζήτηση νομοσχέδιο τονίζεται ότι επιχειρείται *"η αναβάθμιση της σημασίας του σωφρονιστικού συστήματος για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας"* (έμφαση, τ.σ. Αι.Εκθ σ. 16).

Αναλυτικότερα, από την Αιτιολογική Έκθεση τονίζεται ότι "η σωστή "αναμόρφωση" του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας μας θάπρεπε να εκτείνεται σ' όλα τα στοιχεία που το συνθέτουν, δηλαδή στο νομοθετικό πλαίσιο, την υλικοτεχνική υποδομή, το σωφρονιστικό προσωπικό και τον ανθρώπινο παράγοντα όπως εκφράζεται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η δυνατότητά της, ωστόσο, να παρέμβει προς βελτίωση των τριών τελευταίων στοιχείων πέρα από το νομοθετικό πλαίσιο είναι προφανώς μηδαμινή. Η γνώση άλλωστε του επιπέδου στο οποίο βρίσκεται σήμερα τόσο η υλικοτεχνική υποδομή του σωφρονιστικού μας συστήματος, όσο και η ανεπάρκεια του προσωπικού που το στελεχώνει αποκαλύπτει ένα πρόβλημα που συχνά διαφεύγει από την προσοχή των ενδιαφερομένων για την βελτίωση του σωφρονιστικού μας συστήματος. Πρόκειται δηλαδή για την μεγάλη απόσταση που χωρίζει την ποιότητα της υλικοτεχνικής υποδομής και του προσωπικού από την μια μεριά, της κύριας νομοθετικής επένδυσής τους όπως αυτή καταστρώνεται στους σωφρονιστικούς κώδικες (ισχύοντα και προϊσχύσαντα) από την άλλη μεριά. Έτσι, ενώ η ανανέωση, βελτίωση, επέκταση της μιας μεριάς (υλικοτεχνικής υποδομής - προσωπικού) γινόταν ως σήμερα... με "βήμα σημειωτόν", από την άλλη μεριά το νομοθετικό πλαίσιο έκανε τεράστια άλματα προς τα εμπρός, εύκολα (παρα-)συρόμενο από τα αντίστοιχα κείμενα "μεταχείρισης των κρατουμένων" των διεθνών οργανισμών (ΚΤΕ, ΟΗΕ, Συμβουλίου της Ευρώπης)..... Η απάντηση λοιπόν στο πρόβλημα που τίθεται εδώ θα προσδιορίσει και την κατευθυνση προς την οποία θα πρέπει να στραφεί το ενδιαφέρον της Επιτροπής. Αν πρέπει να αντικατασταθεί το νομοθετικό πλαίσιο, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η αρμονική λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος με την δεδομένη σήμερα υλικοτεχνική υποδομή και το υπάρχον προσωπικό, ενόψει και των βελτιώσεων τους που διαφαίνεται ότι είναι δυνατές στο άμεσο μέλλον, η "αναμόρφωση" του νομοθετικού πλαισίου του σωφρονιστικού μας συστήματος φαίνεται αναγκαία" (έμφαση τ.σ. ΑιτΕκθ σ. 16)

Με βάση τα προαναφερθέντα, είναι σαφές στην Επιτροπή ότι τα στοιχεία που συνθέτουν το σωφρονιστικό πρόβλημα είναι πολύ ευρύτερα της λήψης μόνον διακαιίων μέτρων και ότι τα μέσα για την αναβαθμισή του δεν μπορεί να είναι μόνον νομοθετικής φύσεως με το αιτιολογικό της εναρμονισής του "με την ελληνική πραγματικότητα".

Ειδικότερα, στην Αιτιολογική Έκθεση υπογραμμίζεται ότι "σταθερός στόχος ήταν να διαμορφωθεί ένα κείμενο το οποίο να πλησιάζει (στο μέτρο του δυνατού για την χώρα μας) τις σύγχρονες σωφρονιστικές αντιλήψεις, να μην απομακρύνεται από την ελληνική πραγματικότητα, και κυρίως να βρίσκεται πιο κοντά στο κρατούμενο Έλληνα ή αλλοδαπό πολίτη" (σ. 18). Η εναρμόνιση όμως με την ελληνική πραγματικότητα απαιτεί ουσιαστική μελέτη του προβλήματος η οποία ως γνωστόν απουσιάζει. Από την Αιτιολογική Έκθεση οι κύριες ελλείψεις εντοπίζονται

στην υλικοτεχνική υποδομή, το προσωπικό και την απουσία της συμμετοχής του κοινωνικού συνόλου. Παρόλα αυτά θεωρείται αναγκαία (και πάλι) η "αναμόρφωση" του νομοθετικού πλαισίου του σωφρονιστικού μας συστήματος. Δεδομένου ότι το Σχέδιο διατηρεί την πλειοψηφία των εισαγομένων θεσμών του ισχύοντος νόμου, δηλ. άδειες, ημιελεύθερη διαβίωση, προσφορά εργασίας στην κοινότητα, τμηματική έκτιση της ποινής κ.λ.π.¹⁰, εισάγοντας επιπλέον και νέους, όπως την καθιέρωση δικαιώματος εργασίας για τους υποδίκους και χρεοφειλέτες (αρ. 37 παρ. 3 ΣχΣκ), δεν διευκρινίζεται στην ΑιτΕκθ, που στηρίζονται οι ελπίδες υλοποίησης ειδικά αυτού του νόμου. Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς επί παραδείγματι, για ποιά λόγο δημιουργεί πρόβλημα η αμοιβή της εργασίας των κρατουμένων¹¹ του ισχύοντος Κώδικα και δεν δημιουργεί πρόβλημα η παροχή εργασίας για τους υποδίκους και τους χρεοφειλέτες. Είναι σε όλους γνωστό ότι δεν υπάρχει δυνατότητα χορήγησής της ούτε στους υπολοίπους κρατούμενους λόγω των περιορισμένων θέσεων και δυνατοτήτων των καταστημάτων, αλλά και λόγω της αδυναμίας οργάνωσης της εργασίας επειδή ο χρόνος παραμονής στη φυλακή είναι μικρός. Επίσης, για ποιά λόγο προβλέπεται η ίδρυση ξενώνων για τους αποφυλακιζόμενους αντί να ενισχύονται οι Εταιρείες Προστασίας Αποφυλακιζόμενων οι οποίες έχουν εγκαταλειφθεί σε μαρασμό.

Επιβεβαιώνεται επομένως, ακόμη μια φορά ο Καρανίκας, ο οποίος έγγραφε το 1948 ότι η εκάστοτε επαναλαμβανόμενη προσπάθεια σωφρονιστικής μεταρρύθμισης εντοπίζεται στην δημιουργία ενός μάλλον θεωρητικού νομοθετικού οικοδομήματος χωρίς πρακτικό αντίκρουσμα¹².

Είναι επομένως σαφές ότι ούτε και στην παρούσα φάση της ελληνικής σωφρονιστικής πολιτικής αντιμετωπίζεται το *σωφρονιστικό πρόβλημα* ως τέτοιο, εφόσον η συστηματική μελέτη του περιορίζεται ακόμη μια φορά στην κατάρτιση ενός σχεδίου νόμου, ενώ παράλληλα αφαιρούνται από το ίδιο το σχέδιο όπως θα δούμε παρακάτω, τα βασικότερα κριτήρια αξιολόγησης των λύσεων που θα προτείνει.

Το "ελληνικό πρότυπο"

Στην Αιτιολογική Εκθεση (σ. 17 επ.) επισημαίνεται ότι η "αναμόρφωση" (ενν. αναθεώρηση, μεταρρύθμιση) του συνόλου του Σωφρονιστικού Κώδικα, είναι "επιστημονικά ενδεδειγμένη" λόγω της μεγάλης έκτασης των επεμβάσεων και "υπαγορεύεται από αντιλήψεις και επιστημονικές θέσεις διάφορες εκείνων που δικαιολόγησαν τις σημερινές ρυθμίσεις του". Μ' άλλα λόγια η μεταρρύθμιση εμφορείται από μια διαφορετική φιλοσοφία και θεωρητική προσέγγιση από την προηγούμενη. Όπως γράφει ένας εκ των συντακτών του *δικαιικού προτύπου*, το οποίο χαρακτηρίζεται για το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κρατουμένων, την εθελοντική συμμετοχή τους σε προγράμματα αγωγής, μεταχείρισης

και απασχόλησης και την ελαχιστοποίηση της παραμονής των κρατουμένων σε κλειστά καταστήματα κράτησης¹³.

Η Επιτροπή τονίζει σχετικά, ότι με το νομοθέτημα εγκαταλείπονται οι ωφελιμιστικού χαρακτήρα διακηρύξεις του ισχύοντος Κώδικα, όπως το αρ. 14 "κοινωνική επανένταξη", διότι:

α) "αφήνουν εκτεθειμένη την ίδια την Πολιτεία, η οποία πολλά υποσχεται και ελάχιστα ή τίποτα δεν πραγματοποιεί, γεγονός το οποίο πλήττει το κύρος της και αναιρεί την εμπιστοσύνη των πολιτών στο σωφρονιστικό σύστημα",

β) "καθιστούν ευάλωτο και κοινωνικά άδικο το σωφρονιστικό σύστημα το οποίο διαχωρίζει τους πολίτες σε δύο κατηγορίες, εκείνους που έχουν ανάγκη αγωγής, βελτίωσης, επανένταξης και γι αυτό οδηγούνται στις φυλακές, και εκείνους που δεν έχουν τέτοιες ανάγκες (....) και έτσι στέλνονται σπίτια τους",

γ) "συνιστούν νομοθετική καθήλωση της επιστήμης εφόσον ουσιαστικά επιβάλλουν την απλοποιημένη και στερεότυπη άποψη ότι το έγκλημα οφείλεται σε έλλειψη αγωγής, απο χαμηλού επιπέδου, αμόρφωτο, ανεπάγγελτο, μη ενταγμένο κοινωνικά άτομο, για το οποίο η συνταγή της ποινής καθορίζει τις δόσεις προς συμπλήρωση των στοιχείων που του λείπουν μέσα απο το σωφρονιστικό σύστημα " (σ. 18)¹⁴.

Επ' αυτού, αναφέρεται ακόμη ότι εγκαταλείπεται ο "πατερναλιστικός-προστατευτικός χαρακτήρας της παρέμβασης της Πολιτείας στην προσωπικότητα του κρατουμένου, ο οποίος διακυρήσσεται μέσα απο τους στόχους της "επαν-ένταξης", της "ανα-μόρφωσης" ή της "επανα-κοινωνικοποίησης" (έμφαση στο πρωτότυπο). Η κοινωνική "επανένταξη" απαλείφεται με το αιτιολογικό ότι η ποινή δεν μπορεί να θίγει κανένα άλλο αγαθό ή δικαίωμα εκτός απο την προσωπική ελευθερία και η φυλακή δεν αποτελεί "τόπο τιμωρίας ή ανταπόδοσης 'του κακού'", αλλά τόπο έκτισης της ποινής που επιβλήθηκε, με το σκεπτικό ότι ο περιορισμός της ελευθερίας είναι ο σκοπός στον οποίο εξαντλείται η επιβολή μιας ποινής (έμφαση τ.σ. ΑιΕκθ, σ.19).

Η Επιτροπή στην προσπάθειά της να τονίσει ότι οι επιπτώσεις του περιορισμού της ελευθερίας θα πρέπει να εξαντλούνται στην επιβολή της και να μην επιφέρουν άλλες αρνητικές συνέπειες¹⁵, εκφράζεται μάλλον ανεπιτυχώς διότι προφανώς η ποινή -και εδώ: ο περιορισμός της ελευθερίας -επιβλήθηκε για να τιμωρηθεί ο δράστης, και η φυλακή βεβαίως αποτελεί τόπο εκτέλεσης της ποινής. Παραβλέπει επίσης, ότι το ίδιο ακριβώς επιδιώκεται και με την "κοινωνική επανένταξη" από τα αντίστοιχα νομοθετήματα άλλων χωρών, δηλαδή να αποτραπούν οποιεσδήποτε πρόσθετες αρνητικές επεμβάσεις και συνέπειες στην προσωπικότητα των κρατουμένων κατά την έκτιση της ποινής τους. Ενώ τονίζεται ότι ο σκοπός μιας ποινής κατά της ελευθερίας είναι ο περιορισμός της ελευθερίας και όχι η "κοινωνική επανένταξη", σε άλλα σημεία (π.χ. ΑιΕκθ σ.

29) επισημαίνεται ότι πάντως το κοινωνικό συμφέρον προστατεύεται πιο ολοκληρωμένα εάν με την μέριμνα της Πολιτείας επανενταχθεί ο κρατούμενος στο οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον”.

Η ύπαρξη ενός σκοπού όπως είναι η κοινωνική “επανένταξη” σ’ ένα νομοθέτημα σαν τον Σωφρονιστικό Κώδικα δεν είναι κατ’ ανάγκην απορριπτέα. Ο σκοπός αποτελεί ένα ιδεώδες προς το οποίο τείνει η εφαρμογή του νόμου και αυτό το ιδεώδες δεν είναι η ηθική “αναμόρφωση” ή η αγωγή του κρατουμένου, αλλά η μη υποτροπή του σε άλλες παράνομες πράξεις. Το κατά πόσον μπορεί να επιτευχθεί δεν είναι θέμα του παρόντος άρθρου.

Από την άποψη της νομοθετικής θεωρίας και πρακτικής κρίνεται ορθότερο να τίθενται από το ίδιο το κείμενο του νομοθετήματος οι προϋποθέσεις εκπλήρωσης του σκοπού του και να αποφεύγονται διακηρυκτικού χαρακτήρα διατυπώσεις¹⁶. Στην περίπτωση μας ωστόσο, οι επανειλημμένες επισημάνσεις της Αιτιολογικής Έκθεσης δηλώνουν ότι η απουσία της διατύπωσης του σκοπού στο εν λόγω νομοθέτημα, δεν οφείλεται στην επίδραση των συγχρόνων νομοτεχνικών τάσεων, αλλά στην ταύτιση της ουσίας της ποινής με τον ίδιο τον σκοπό της. Εάν ο σκοπός της εκτέλεσης της ποινής ήταν ο περιορισμός της ελευθερίας, όπως διατείνεται η Αιτιολογική Έκθεση, τότε δεν θα αρκούσε αντί του Σωφρονιστικού Κώδικα με την αυξημένη συμβολική του σημασία και την αποφασιστική του συνεισφορά στην λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος, ένα απλό νομοθέτημα διοίκησης κρατουμένων;

Η Αιτιολογική Έκθεση τονίζει ακόμη, ότι εγκαταλείπονται οι ωφελιμιστικού χαρακτήρα θεωρητικές διακηρύξεις διότι “αφήνουν εκτεθειμένη την ίδια την Πολιτεία, η οποία πολλά υπόσχεται και ελάχιστα ή τίποτε δεν πραγματοποιεί, γεγονός το οποίο πλήττει το κύρος της και αναιρεί την εμπιστοσύνη των πολιτών στο σωφρονιστικό σύστημα” (σ. 18). Αυτό δημιουργεί την εντύπωση ότι η διακήρυξη του σκοπού της κοινωνικής “επανένταξης” αποφεύγεται, μεταξύ των άλλων, για να μην χρησιμοποιείται ως κριτήριο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας του νόμου και για να μην πλήττεται κατ’ επέκταση το κύρος της Πολιτείας. Έτσι, αφαιρείται το σημαντικότερο κριτήριο αξιολόγησης και αμφισβήτησης του κύρους του σωφρονιστικού συστήματος, αφού σκοπός της ποινής δεν είναι πλέον η κοινωνική “επανένταξη”, αλλά ο περιορισμός της ελευθερίας. Το τελευταίο φαίνεται να αποτελεί το βασικό σημείο σύγκλισης του νομοσχεδίου με το δικαϊκό πρότυπο από το οποίο –όπως θα δούμε παρακάτω– απουσιάζει η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των υλοποιούμενων μέτρων.

Το αναμορφωτικό ιδεώδες και το τέλος της “μεταχείρισης”

Όπως είναι γνωστό το “αναμορφωτικό ιδεώδες” θεμελιώθηκε στην γενικότερη άποψη που επεκράτησε τον 19 αιώνα, ότι το έγκλημα οφείλε-

ται σε έλλειψη επαγγελματικών ικανοτήτων, σε βλαβερές επιρροές του περιβάλλοντος και σε άγνοια του "σωστού" και του "λάθους" επειδή οι κρατούμενοι ήταν αναλφάβητοι και δεν μπορούσαν να διαβάσουν την Αγία Γραφή για να αντλήσουν ηθικά διδάγματα απ' αυτήν. Ως εκ τούτου θεωρήθηκε αναγκαίο, πρώτον να αποκοπούν τελείως οι δεσμοί των κρατούμενων με το βλαβερό περιβάλλον, δεύτερον να μάθουν να διαβάζουν για να γνωρίσουν το "σωστό" και το "λάθος" και τρίτον να μάθουν μα τέχνη για να ζήσουν. Σ' αυτήν την σύλληψη θεμελιώθηκε η βελτιωτική μεταχείριση.

Το μοντέλο της βελτιωτικής μεταχείρισης εμφανίζεται σχεδόν ταυτόχρονα με την καθιέρωση και την αποδοχή της στερητικής της ελευθερίας ποινής στους ποινικούς κώδικες των περισσότερων χωρών. Η ανάπτυξη και η επιτυχία των φυσικών επιστημών έδωσε βάσιμες ελπίδες ότι εάν ο άνθρωπος κυριαρχήσει στην φύση θα μπορέσει να την χρησιμοποιήσει προς όφελός του. Αυτό βρήκε απήχηση στις κοινωνικές επιστήμες και στην εγκληματολογία. Μ' άλλα λόγια, πιθανολογήθηκε ότι αφού εντοπισθούν και γίνουν κατανοητοί οι όροι που οδηγούν στην εγκληματικότητα, θα καταστεί δυνατόν με τις κατάλληλες επεμβάσεις να περιορισθεί και το έγκλημα. Οι επεμβάσεις όπως του σύγχρονου κράτους στα δικαιώματα των πολιτών του, ελευθερία, περιουσία κλπ., είχαν ανάγκη νομιμοποίησης· υπαγορεύονταν δηλαδή από μια περί δικαίου αντίληψη η οποία δεν μπορούσε να είναι μόνον κανονιστικού χαρακτήρα, αλλά έπρεπε οπωσδήποτε να νομιμοποιείται από τα αποτελέσματα της επέμβασης. Η σύλληψη της επανακοινωνικοποίησης ως σκοπού της εκτέλεσης της ποινής ταίριαζε απόλυτα μ' αυτήν την ανάγκη του κράτους. Το πρότυπο της επανακοινωνικοποίησης "αφαιρεί από το κράτος το μισητό στίγμα του δεσμοφύλακα και του προσδίδει το κύρος του γιατρού"¹⁷.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το βελτιωτικό μοντέλο σημαίνει επέμβαση, εξαναγκασμό και ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τον δράστη και γενικότερα για τους πολίτες¹⁸. Όμως ήδη από την δεκαετία του 1970 η επανακοινωνικοποίηση εκλαμβάνεται -όχι πάντως χωρίς προβλήματα-¹⁹ αποκλειστικά ως μη υποτροπή (βλ. 2 παρ. 2 εδάφιο α' dStVollzG). Έτσι δεν δικαιολογείται πλέον η σύγχυση του όρου "μεταχείριση" και "κοινωνική επανένταξη" η οποία παρατηρείται στην Αιτιολογική Έκθεση του Νομοσχεδίου (δεν αναφέρομαι στο άρθρο 1 παρ. 5 ΣχΣΚ 1991).

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε νομοθετήματα με "επανακοινωνικοποιητικές" διακηρύξεις τα οποία χρησιμοποιούνται συνήθως για την κριτική της βελτιωτικής μεταχείρισης, όπως είναι ο γερμανικός Σωφρονιστικός Κώδικας, δεν υπάρχουν οι όροι "αναμόρφωση", "αγωγή" ή "επανακοινωνικοποίηση". Εάν υπήρχαν τέτοιες διακηρύξεις, τότε θα ετίθετο δικαιολογημένο θέμα κριτικής, αφού θα μπορούσε να συνδεθεί η κοινωνική "επανάταξη" με την επανάληψη της διαδικασίας κοινωνικοποίησης. Η επανακοινωνικοποίηση όμως αφορά μόνο τους κρατούμενους συγκεκριμένους

τύπου (κοινωνικοΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ) φυλακών (παρ. 9 dStVollzG) οι οποίες καταργήθηκαν το 1985, και περιπτώσεις στις οποίες επιβάλλονται μέτρα ασφαλείας (§123 dStVollzG): στόχος του γερμανικού Σωφρονιστικού Κώδικα είναι η κοινωνική “επανένταξη” των κρατουμένων (Wiedereingliederung)²⁰.

Η “σύγχυση ανάμεσα στην “μεταχείριση” και στην “κοινωνική επανένταξη” δεν ευσταθεί και για ένα επιπρόσθετο λόγο, ότι ενώ η μεταχείριση υπήρξε λίγο έως πολύ υποχρεωτική εντός της φυλακής, η κοινωνική “επανένταξη” ουδέποτε έλαβε τέτοιο χαρακτήρα. Εάν συνέβαινε αυτό, οι υποχρεώσεις της Πολιτείας θα ήταν πολύ μεγαλύτερες απ’ ότι είχε με την εφαρμογή της μεταχείρισης.

Ο σκοπός της “κοινωνικής επανένταξης”²¹ και στην ελληνική περίπτωση, δεν μπορεί να σημαίνει τίποτε άλλο από την μέριμνα της Πολιτείας μέσω των αρμόδιων φορέων και την ευθύνη της κοινωνίας για την ομαλή επάνοδο του κρατουμένου στο οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον, πράγμα το οποίο εξάλλου αναφέρεται σε πολλά σημεία της Αιτιολογικής Έκθεσης και του κειμένου του Σχεδίου. Ούτε μπορεί κανείς να αμφισβητήσει την σκοπιμότητα της “επανένταξης” του κρατουμένου στο κοινωνικό σύνολο, εάν αυτό είναι και η δική του επιθυμία ή την αναγκαιότητα της συμπαράστασης της Πολιτείας για την κοινωνική του επανένταξη. Βεβαίως δεν έχει ανάγκη κοινωνικής “επανένταξης” όποιος κλείνεται στην φυλακή, ούτε αμφισβητείται η ένταξη στην κοινωνία κάθε δράση παράνομης πράξης²². Επίσης, δεν πρέπει να θεωρείται ότι επειδή στην φυλακή βρίσκονται σε μεγαλύτερο αριθμό άτομα από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα αυτά έχουν μεγαλύτερη ανάγκη “επανακοινωνικοποίησης”.

Τέτοιες στερεότυπες θεωρίες περί ανάγκης επανακοινωνικοποίησης” δεν εκφράζουν μόνο την κοινή γνώμη, αλλά και τους φορείς του (επίσημου) κοινωνικού ελέγχου. Επειδή η συντριπτική πλειοψηφία των φυλακισμένων ανήκει στα κατώτερα στρώματα η εγκληματική συμπεριφορά και η ανάγκη “επανακοινωνικοποίησης” συνδέεται περισσότερο μ’ αυτά.

Στην χώρα μας πάντως, παρόλες τις δυνατότητες που παρείχε ο προηγούμενος Σωφρονιστικός Κώδικας (αν.ν. 125/1967 της 24 Αυγ./4 Σεπτ. 1967) δεν εφαρμόστηκε κανενός είδους “μεταχείριση”, επομένως δεν υπάρχει αρνητικό προηγούμενο επέμβασης στην προσωπικότητα των κρατουμένων. Επιπλέον επειδή η προσπάθεια κοινωνικής “επανένταξης” των κρατουμένων υπό την μορφή οργανωμένης βοήθειας εκ μέρους της Πολιτείας βρίσκεται στα πρώτα της βήματα δεν θα ήταν σκόπιμο να εγκαταλειφθεί με αφορμή το προτεινόμενο σχέδιο²³. Η ύπαρξη ορισμένου στόχου σε νομοθετήματα κοινωνικής πολιτικής -όπως ο Σωφρονιστικός Κώδικας- είναι αναγκαία για την υποκίνηση εκείνων από οποίους εξαρτάται η εφαρμογή του.

Οι αλλαγές στην διατύπωση του κειμένου του νομοσχεδίου, οι διευ-

κρινήσεις της Αιτιολογικής Έκθεσης για την μη επέμβαση στην προσωπικότητα του κρατουμένου και η κατ' αυτόν τον τρόπο αποφόρτιση της έννοιας της μεταχείρισης είναι θετικές. Εντούτοις δεν δικαιολογείται η εκ μέρους των συντακτών της Αιτιολογικής Έκθεσης έντονη προσπάθεια αποστασιοποίησης του νόμου από τον σκοπό της "κοινωνικής επανένταξης" και η παρουσίαση των μέτρων με άλλο ένδυμα, εκείνο του ανθρωπισμού, του Κράτους Πρόνοιας κ.λ.π.²⁴ Όπως προαναφέρθηκε, η "μεταχείριση" με την μορφή που απορρίπτεται στο Σχέδιο, προέκυψε ακριβώς από την υποχρέωση του Κοινωνικού Κράτους να φροντίζει για εκείνες τις κοινωνικές ομάδες που λόγω προσωπικής αδυναμίας, ευθύνης ή κοινωνικής παραμέλησης εμποδίζονται στην προσωπική και κοινωνική τους ανάπτυξη.

"Ανταπόδοση" ή "επανακοινωνικοποίηση"; Η διαχρονικότητα μιας σύγκρουσης

Η ιστορία της σωφρονιστικής πολιτικής χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη δύο συγκρουόμενων, αλλά ανέκαθεν εμπλεκόμενων μεταξύ τους απόψεων: της ανταπόδοσης, της αχρήστευσης και του εκφοβισμού αφενός, της "αναμόρφωσης" της επανακοινωνικοποίησης και της βελτίωσης αφετέρου. Το βελτιωτικό μοντέλο που μεσουράνησε την δεκαετία του '60 προέκυψε ως αντίδραση στις τιμωρητικές πρακτικές που επικρατούσαν μέχρι τότε. Η αναποτελεσματικότητα των προγραμμάτων της βελτιωτικής μεταχείρισης στην μείωση της υποτροπής, οι επεμβάσεις στην προσωπικότητα των κρατουμένων καθώς και οι καταχρήσεις του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης όσον αφορά την διάρκεια των επιβαλλομένων ποινών με το πρόσχημα της ανάγκης βελτίωσης του δράστη²⁵, οδήγησε πολλούς από τους υποστηρικτές της στην υιοθέτηση του δικαϊκού προτύπου.

Το πνεύμα του δικαϊκού προτύπου (Justice Model) δεν εντάσσεται στην ωφελιμιστική παράδοση της θετικιστικής Σχολής της Εγκληματολογίας, αλλά συνδέεται με την φιλοσοφία της ανταπόδοσης ως νομιμοποιητικού λόγου της ποινής. Το 1968 όταν κυριαρχούσε ακόμη το βελτιωτικό πρότυπο, δημοσιεύτηκε το βιβλίο του Herbert L. Packer "The Limits of the Criminal Sanction" (Palo Alto: California), στο οποίο επαναδιατυπώθηκε μετά από πολλά χρόνια η άποψη ότι η τιμωρία πρέπει να εκπληρώνει δύο στόχους, την δίκαιη ανταπόδοση του κακού που προξένησε ο δράστης και την γενική πρόληψη. Η ανταπόδοση υποκατέστησε την βελτιωτική μεταχείριση με το επιχείρημα ότι η κοινή γνώμη είναι απογοητευμένη από την αναποτελεσματικότητα της βελτίωσης μεταχείρισης.

Η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στα ποικίλα κοινωνικά προβλήματα²⁶ αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι επί τη βάσει της δημιουργείται μια ανεξάρτητη πραγματικότητα, η οποία προσδιορίζει (και περιορίζει ταυτόχρονα) τις μελλοντικές επιλογές²⁷.

Με την αποτυχία του βελτιωτικού μοντέλου και την αύξηση της εγκληματικότητας, εκδηλώθηκε μια αρνητική μεταστροφή της κοινής γνώμης απέναντι στο αναμορφωτικό ιδεώδες και μια ευρύτερη αποδοχή της ανάγκης να επιβληθούν αυστηρές ποινές για τον εκφοβισμό των εγκληματιών και την προστασία της κοινωνίας. Η εμφάνιση της κοινής γνώμης ως αρνητικά διακείμενης σε προσπάθειες φιλελευθεροποίησης του σωφρονιστικού συστήματος και βελτίωσης του συστήματος κυρώσεων, έχει κατά καιρούς χρησιμεύσει ως δικαιολογία για την σκλήρυνση της σωφρονιστικής πολιτικής. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προσέφεραν έτοιμες αξιολογήσεις και "γνώμες για κατανάλωση"²⁸, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην καλλιέργεια αρνητικού κλίματος απέναντι στην "ηπιότητα" του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Οι πολιτικοί με την σειρά τους, χρησιμοποίησαν αυτήν ακριβώς την μεταστροφή για να δικαιολογήσουν την εφαρμογή της πολιτικής "του νόμου και της τάξης" ("law and order")²⁹.

Το δικαιοκώπιο πρότυπο διακηρύσσει την ισότητα στην απονομή της δικαιοσύνης και κυρίως την απόδοση της δικαιοσύνης "όπως ακριβώς αξίζει" στον καθένα, δηλαδή ανάλογα με το έγκλημα που διέπραξε. Στις προτάσεις του περιλαμβάνει ακόμη, την αποκατάσταση της βλάβης από τον δράστη και την χορήγηση σε ευρύτερη κλίμακα εναλλακτικών ποινών³⁰. Όμως η εφαρμογή του προτύπου δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αλλά οδήγησε σε αυστηρότερες τιμωρητικές πρακτικές: απτή απόδειξη αποτελεί η αύξηση του πληθυσμού των φυλακών.

Έτσι παρατηρείται ένας φαύλος κύκλος: αυστηρή μεταχείριση =====> βελτιωτική μεταχείριση (επανακοινωνικοποίηση) =====> αναποτελεσματικότητα στον περιορισμό της υποτροπής =====> δίκαιη ανταπόδοση =====> αυστηρή μεταχείριση =====> αύξηση του πληθυσμού των φυλακών. Εντούτοις, το δικαιοκώπιο πρότυπο και το δόγμα της ανταπόδοσης το οποίο εμπεριέχει, δεν δέχθηκε πυρά όπως το βελτιωτικό μοντέλο διότι εντάσσεται στο γενικό πολιτικό πνεύμα της εποχής. Τελικά, φαίνεται ότι η ακολουθούμενη πολιτική δεν προσδιορίζεται από το πρόβλημα (αύξηση, μορφή) της εγκληματικότητας, αλλά ότι το πρόβλημα της εγκληματικότητας χρησιμεύει για να δικαιολογεί την ακολουθούμενη αντεγκληματική πολιτική.

Το χαρακτηριστικό του δικαιοκώπιου προτύπου είναι η αποχή από την διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των χρησιμοποιούμενων κυρώσεων, μέτρων κ.λ.π. Ενώ λοιπόν οι υποστηρικτές του προβάλλουν έντονα την αναποτελεσματικότητα της βελτιωτικής μεταχείρισης για να απορρίψουν, αρνούνται μια ανάλογη αξιολόγηση και για το ίδιο.

Αυτός είναι ένας από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους το δικαιοκώπιο δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση αντεγκληματικής πολιτικής. Το δικαιοκώπιο δεν προσφέρει αξιόπιστα κριτήρια ούτε για την σχεδίαση και τον προγραμματισμό της ούτε για την ορθολογική

λήψη αποφάσεων και την έρευνα στα σωφρονιστικά καταστήματα³¹. Οι περισσότερες προτάσεις του αποτελούν κατά κύριο λόγο αντίδραση στο παρελθόν και όχι υποδείξεις για μέλλον. Το δικαιϊκό πρότυπο δεν προσφέρει καμιά λύση στα προβλήματα του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης διότι αρχίζει και τελειώνει με την δικαιολόγηση του πλέγματος κυρώσεων που επιβάλλει. Γι' αυτό εξάλλου είναι ελκυστικό αφού δεν αποτελεί τίποτε περισσότερο από μια κενή διατύπωση³².

Με δεδομένη την (αρνητική) εμπειρία των μεγαλόπνων, αλλά ελάχιστα εφαρμοζομένων σχεδίων του παρελθόντος για την βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος στην χώρα μας, εύλογα μπορεί κανείς να υποθέσει ότι το *Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα* έχοντας ως βασικό του χαρακτηριστικό την απουσία της αξιολόγησης των μέτρων που προτείνει (σκοπός της ποινής: ο περιορισμός της ελευθερίας), προσφέρει υπό το κάλυμμα των "συγχρόνων αντιλήψεων" έναν καλό δικαιολογητικό λόγο στην ελληνική σωφρονιστική πολιτική για την οριστική παράκαμψη της αποτίμησης του έργου της. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν θα μένει εκτεθειμένη η Πολιτεία εάν δεν εκπληρώνει τις διακηρύξεις της, δεν θα πλήττεται το κύρος της και δεν θα αναιρείται η επιστοσύνη των πολιτών στο σωφρονιστικό σύστημα όπως τονίζεται από την Αιτιολογική Έκθεση (σ. 18). Η προβαλλόμενη δικαιολογία, ότι απορρίπτεται από το *Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα* η "κοινωνική επανένταξη" επειδή έχει αποτύχει διεθνώς, δεν ευσταθεί αφού δεν έχει καν υλοποιηθεί στην χώρα μας. Αντί αυτήν υιοθετείται χωρίς δυσκολία το δικαιϊκό πρότυπο, το οποίο ήδη με την εμφάνισή του προκάλεσε σοβαρές κριτικές, ενώ η αποτελεσματικότητά του είναι καθόλα αμφισβητούμενη.

Εξάλλου, εφόσον υποστηρίζεται ότι το προτεινόμενο σχέδιο ακολουθεί το δικαιϊκό πρότυπο, θα μπορούσε να εμπεριέχει ορισμένα από τα θετικά χαρακτηριστικά του τα οποία δεν έρχονται σε αντίθεση με την "ελληνική πραγματικότητα", ούτε με "τις αρχές που κυριαρχούν στην ζωή του ελληνικού λαού" και με "το επίπεδο του πολιτισμού μας" (ΑιτΕκθ. σ. 25 επ.) και να μην εντοπίζει το πρόβλημα αποκλειστικά στην κοινωνική "επανένταξη". Τέτοια χαρακτηριστικά είναι: 1) Η λειτουργία συμβουλίων αυτοδιοίκησης προσωπικού και κρατουμένων που θα συνεργάζονται για το πρόγραμμα του καταστήματος και την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν σ' αυτό (*αυτοδιοίκηση των κρατουμένων: Self Governance*). 2) Η παροχή του δικαιώματος στους κρατουμένους από την διεύθυνση του σωφρονιστικού καταστήματος να επιλύουν αυτοδύναμα τις μεταξύ τους διαφορές, και τα προβλήματα με το προσωπικό χωρίς την χρήση βίας (*επίλυση των συγκρούσεων: Conflict Resolution*). 3) Η παροχή νομικής βοήθειας (*Legal Aid*) στους κρατουμένους για να αντιμετωπίζουν καλύτερα και με ταχύτητα τις υποθέσεις τους. 4) Σαφείς κανόνες λειτουργίας των καταστημάτων, γνωστοποίησή τους στους κρατουμένους, ευέλικτες διαδικασίες αντιμετώπισης των προβλημάτων των σωφρονιστι-

κών καταστημάτων, βελτίωση των όρων διαβίωσης σ' αυτά, περιορισμό αυθαίρετων διακρίσεων ή των ενεργειών σε βάρος των κρατουμένων από τη διοίκηση του σωφρονιστικού καταστήματος (*Αρχή της Διοικητικής Ευθυδικίας: (Administrative Due Process)*)³³.

Η εννοιολόγηση του προβλήματος και η γνώση των συνεπειών του

Ένα πρόβλημα εκφράζεται ως άγνοια της λύσης του, ως αδυναμία απάντησης σ' ένα κρίσιμο ερώτημα. Συνήθως το ίδιο το πρόβλημα εμπειρέχει τα στοιχεία επίλυσής του, θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο περιορισμούς για εκείνη που μπορεί να γίνει αποδεκτή³⁴. Μπορεί λοιπόν κάποιος να εργάζεται επί μακρόν για την λύση ενός προβλήματος που έχει τεθεί με "λανθασμένο τρόπο" και να ανακαλύψει κάποια στιγμή ότι με μια διαφορετική διατύπωση θα μπορούσε να οδηγηθεί στην "επίλυση" του.

Έτσι και από την προταθείσα μεταρρύθμιση εντοπίζονται "νέες λύσεις" και διαγράφονται "θετικότερες προοπτικές" για το σωφρονιστικό σύστημα, κυρίως με την επαναδιατύπωση του σκοπού του (σκοπός της ποινής είναι η στέρηση της ελευθερίας). Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και οι στόχοι του (κοινωνική "επανένταξη") θεωρούνται επιστημονικά ξεπερασμένοι και πρακτικά αναποτελεσματικοί στο να περιορίσουν την εγκληματικότητα και την υποτροπή καθώς επίσης και στο να εξασφαλίσουν την εύρυθμη λειτουργία των σωφρονιστικών καταστημάτων.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με την Έκθεση, τα κύρια στοιχεία που προσδιόρισαν την αρχική μορφή του Σχεδίου, ήσαν η ελληνική πραγματικότητα, η εμπειρία από τον σωφρονιστικό χώρο, οι αρχές που κυριαρχούν στην ζωή του ελληνικού λαού, το επίπεδο του πολιτισμού μας και οι επιταγές του ελληνικού Συντάγματος του 1975/86. Για μια μεταρρυθμιστική προσπάθεια τέτοιες κατευθύνσεις είναι καθόλα αποδεκτές, δίνουν ωστόσο την δυνατότητα να αποφεύγονται αλλαγές, βελτιώσεις κ.ο.κ. με το επιχείρημα ότι δεν ανταποκρίνονται στην ελληνική πραγματικότητα ή ότι δεν είναι αποδοτικές ή ότι δεν εκφράζουν τις σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις. Χωρίς να υπάρχει καμιά διάθεση υποτίμησης των προσπαθειών για την σωφρονιστική μεταρρύθμιση, δεν μπορεί να παρακαμφθεί το γεγονός ότι στην ιστορία της σωφρονιστικής μας πολιτικής οι δικαιολογίες που προβάλλονται τόσο στο επίπεδο σχεδιασμού, όσο και στο επίπεδο εκτέλεσης, είναι λίγο ως πολύ οι ίδιες.

Για την κατανόηση και την επίλυση ενός προβλήματος απαιτείται η σαφής του διατύπωση και η γνώση των συνεπειών του. Από την ελληνική σωφρονιστική επιστήμη γίνεται επανειλημμένα αναφορά στο σωφρονιστικό "πρόβλημα", χωρίς όμως να έχει προσδιορισθεί επακριβώς³⁵ το περιεχόμενό του (διατύπωση και συνέπειες).

Η γνώση του προβλήματος δεν συνεπάγεται αυτόματα και την αλλαγή των κοινωνικών πεποιθήσεων και των πρακτικών οι οποίες το δημι-

ούργησαν ή το συντήρησαν. Απλώς με την διευκρίνιση των συνεπειών των κοινωνικών προβλημάτων καθίστανται περισσότερο υπόλογοι όσοι είναι υπεύθυνοι για την επίλυσή τους. Η μακρόχρονη συζήτηση του προβλήματος από επιστήμονες και πολιτικούς και η κατά καιρούς ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης υποδηλώνει ότι δεν αναγνωρίζεται μόνον ως σύνθηδες πρόβλημα δημόσιας πολιτικής, αλλά και ως κοινωνικό πρόβλημα. Ως κοινωνικό πρόβλημα αποδεχόμαστε "την ευρείας έκτασης αναντιστοιχία μεταξύ των πραγματικών καταστάσεων και των κοινωνικών αξιών και κανόνων"³⁶.

Στην μελέτη του σωφρονιστικού προβλήματος κυριαρχούσε μέχρι πρόσφατα το αιτιοκρατικό μοντέλο το οποίο στηρίζεται στην ανάλυση των επιμέρους στοιχείων του προβλήματος (αναλυτική μέθοδος). Η φυλακή και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ως οργάνωση έχουν μελετηθεί μεμονωμένα και αποσπασματικά. Για παράδειγμα, η αναποτελεσματικότητα των βελτιωτικών προγραμμάτων δεν ερευνήθηκε στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος όπως έπρεπε, αλλά επί τη βάση της μείωσης της υποτροπής ή της αύξησης της εγκληματικότητας.

Ζητήματα όπως κατά πόσον δυσχεράνθηκε η θετική επίδραση των βελτιωτικών προγραμμάτων από την αρνητική στάση του φυλακτικού προσωπικού και από την σύγκρουση ρόλων που επήλθε με την επικράτηση του αναμορφωτικού ιδεώδους, από την ένταση στις σχέσεις του εξειδικευμένου με το φυλακτικό προσωπικό, από την μεταφορά των αντιθέσεων τους στους κρατούμενους, από την στάση των διευθυντικών στελεχών της φυλακής απέναντι στα προγράμματα βελτιωτικής μεταχείρισης, από την αλλαγή των μορφών διευθέτησης των προβλημάτων μεταξύ κρατούμενων και φυλακτικού προσωπικού³⁷ κ.ά. αντιμετωπίστηκαν περισσότερο ως επιχειρήματα των υποστηρικτών του μοντέλου και λιγότερο ως παράγοντες τους οποίους θα έπρεπε να λάβουν υπόψη τους οι επικριτές του.

Για την επίλυση πολύπλοκων προβλημάτων όπως το σωφρονιστικό που άπτονται και νομοθετικών ρυθμίσεων, αναπτύχθηκε την δεκαετία '50-'60 στα πλαίσια της πολιτικής και της διοικητικής επιστήμης η συστημική μεθοδολογία ως (ορθολογικός τρόπος) λήψεως αποφάσεως σε μια προβληματική κατάσταση³⁸. Η συστημική μεθοδολογία η οποία χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα από την αμερικανική Policy-Oriented-Jurisprudence και αντικατέστησε την κλασική αναγωγική (αναλυτική) μέθοδο, έχει σήμερα εδραιωθεί στο σύνολο των επιστημών ως επιστήμη της "γενικής σχεδιάσεως" (Generic Design)³⁹. Από τους πιο διακεκριμένους κοινωνικούς επιστήμονες που χρησιμοποίησαν την συστημική ανάλυση είναι οι *Ashby*, *Merton*, *Pareto*, *Parsons* και *Sorokin*⁴⁰.

Η συστημική μεθοδολογία συμβάλλει στην με επιστημονικό τρόπο απλούστευση του πολυπλόκου προβλήματος και στην σύνθεση των αντιλήψεων όλων των μετόχων. Παράλληλα εξασφαλίζει την μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση στην διατύπωση του προβλήματος και διευκολύνει την

επιλογή της καλύτερης δυνατής λύσης γι' αυτό. Περιλαμβάνει ακόμη την διερεύνηση όχι μόνον των βραχυπρόθεσμων, αλλά και των μακροπρόθεσμων συνεπειών του⁴¹.

Το σωφρονιστικό σύστημα αναλυόμενο επί τη βάσει της συστημικής μεθοδολογίας παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: 1) υψηλή πολυπλοκότητα, όχι τόσο από την πλευρά του μεγάλου αριθμού των στοιχείων από τα οποία αποτελείται (δηλαδή των ουσιωδών και σταθερών μερών που συμβάλλουν στην συμπεριφορά του ως συνόλου), όσο από την πλευρά της υφής τους και ειδικότερα της υψηλής διαφοροποίησής τους (π.χ. σχέσεις των διαφόρων ομάδων των κρατουμένων μεταξύ τους, σχέσεις με το προσωπικό, σχέσεις με εγκληματικές υποκοουλτούρες εκτός σωφρονιστικού καταστήματος)⁴², 2) χαμηλή ελεγχιμότητα λόγω συνύπαρξης μέσα στο σύστημα πολλαπλών ελέγχων (π.χ. ο έλεγχος που ασκείται από το προσωπικό στους κρατουμένους, η σιωπηρή συμφωνία που υπάρχει μεταξύ των μελών του φυλακτικού προσωπικού και των αρχηγών των κρατουμένων οι μεν πρώτοι να παραβλέπουν παραβιάσεις του κανονισμού, οι δε δεύτεροι να εξασφαλίζουν εις αντάλλαγμα την εύρυθμη λειτουργία του σωφρονιστικού καταστήματος)⁴³, ο έλεγχος της διεύθυνσης στο φυλακτικό προσωπικό, ο έλεγχος των ηγετών των κρατουμένων στους ίδιους τους κρατουμένους, 3) δυναμικότητα, δηλαδή εξέλιξη με την πάροδο του χρόνου (π.χ. μεταβολή των αξιών και των κανόνων της υποκοουλτούρας των κρατουμένων του προσωπικού, η μεταβολή του τρόπου μεταχείρισης κ.λ.π.)⁴⁴ και 4) είναι ιεραρχικό σύστημα, δηλαδή η δομή και η λειτουργία του περιλαμβάνει πολλά επίπεδα ελέγχου (πρβλ. χαρακτηριστικό αρ. 2)⁴⁵.

Τα στάδια επεξεργασίας του σωφρονιστικού προβλήματος που πρέπει να ακολουθηθούν σύμφωνα με την προτεινόμενη συστημική ανάλυση είναι⁴⁶:

1) *Απογραφή του ιστορικού της προβληματικής κατάστασης*: Στο στάδιο αυτό καταγράφεται το σύνολο των πληροφοριών και των δεδομένων που πρέπει να έχουν υπ' όψιν τους όσοι θα αποφασίσουν για το πρόβλημα ώστε να είναι σε θέση να προβούν στην εννοιολόγησή του.

2) *Διατύπωση του προβλήματος*: Σ' αυτό το στάδιο καταρτίζεται ένα πρότυπο προβληματικής κατάστασης με την ακόλουθη διαδικασία: α) καταγραφή των μετόχων του προβλήματος και κατάταξή τους ανάλογα με την άμεση ή έμμεση διασύνδεση με το πρόβλημα ("κύριοι" ή "δευτερεύοντες" μέτοχοι), β) ανάλυση και έλεγχος των συστημάτων αποφάσεων των μετόχων του προβλήματος, γ) καθορισμός των αλληλεπιδράσεων των μετόχων, δ) αξιολογική ανάλυση των συστημάτων αποφάσεων των κυρίων μετόχων του προβλήματος. Εδώ ερευνάται πρώτον η σχέση των αξιών που εμπλέκονται και συγκρούονται στο πρόβλημα και δεύτερον επιχειρείται η συνθετική διατύπωση του προβλήματος κατά τρόπο που να εμπεριέχει τα αιτήματα των κυρίων μετόχων⁴⁷.

3) *Απογραφή προηγούμενων προσπαθειών επίλυσης του προβλήματος-βελτίωσης του συστήματος.*

4) *Περιγραφή και σύγκριση εναλλακτικών λύσεων του προβλήματος.* Σ' αυτήν την φάση σχεδιάζονται οι εναλλακτικές λύσεις, υπολογίζονται οι συνέπειές τους, διευκρινίζονται οι περιορισμοί που τίθενται στην ομάδα των αποφασιζόντων και προσδιορίζονται οι εναλλακτικές λύσεις για τις οποίες υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα⁴⁸.

5) *Επιλογή:* Σ' αυτό το στάδιο επιλέγεται η "καλύτερη" δυνατή λύση του προβλήματος, από εκείνον που είναι αρμόδιος να λάβει αποφάσεις. Η επιλογή προϋποθέτει κατ' αρχάς τον καθορισμό του σκοπού, δηλαδή της αξίας που πρέπει να διέπει την λύση του προβλήματος και πραγματοποιείται επί τη βάσει συγκεκριμένων στόχων. οι στόχοι είναι τόσο σαφή, μετρήσιμα και χρονικά καθορισμένα αποτελέσματα που θεωρούνται ότι υλοποιούν αντικειμενικά τον σκοπό όσο και πράξεις που οδηγούν στην επίτευξη του σκοπού⁴⁹.

6) *Εκτέλεση.* Σ' αυτό το στάδιο (προ)ελέγχεται η υλοποίηση της απόφασης, διερευνάται το εφικτόν της προτεινόμενης πολιτικής και τίθεται το χρονοδιάγραμμα της εφαρμογής της. Μ' άλλα λόγια μελετάται το εάν τα μέτρα που προτείνονται φαίνεται να υλοποιούν αντικειμενικά τους στόχους και κατ' επέκτασιν τους σκοπούς για τους οποίους ετέθησαν⁵⁰.

Λόγω της διεθνούς εμπειρίας των ανεφάρμοστων νόμων και προγραμμάτων στον τομέα αντεγκληματικής πολιτικής και σωφρονιστικής μεταχείρισης έχουν προταθεί διάφορα tests βάσει των οποίων μπορεί να εξασφαλισθεί η εκτέλεσή τους. Πριν από αρκετά χρόνια ο LaMar T. Empey⁵¹ είχε παρατηρήσει ότι τα βασικά εμπόδια για την εφαρμογή των προγραμμάτων είναι η ασυστηματοποίητη προσέγγιση στο πρόβλημα και η ελλιπής γνώση του προγράμματος.

Το παράδειγμα που εκτίθεται αφορά τον έλεγχο εκτέλεσης προγραμμάτων κατά παρέκκλιση διαδικασιών diversion και deinstitutionalisation αποϊδρυματοποίησης⁵², μπορεί όμως να γενικευθεί.

Παράδειγμα προγραμμάτων παρέμβασης			
	Ιδεώδεις Τύποι	Τύποι Πραγματικότητας	Έλεγχος
Επίπεδο I: Θεωρητικό σχήμα του προγράμματος	≠4	(Εναλλακτικό θεωρητικό σχήμα	1
Επίπεδο II: Δραστηριότητες των προγραμμάτων	≠5	(Εναλλακτικές δραστηριότητες)	2
Επίπεδο III: Συνέπειες του προγράμματος		(Εναλλακτικές συνέπειες)	3

Το επίπεδο I αναφέρεται στο συγκεκριμένο θεωρητικό (ή εννοιολογικό) πρότυπο το οποίο διαπνέει το πρόγραμμα, το επίπεδο II περιέχει τις μεθόδους για την εκτέλεση του προγράμματος και το επίπεδο III αναφέρεται στα αποτελέσματά του προγράμματος: ειδικότερα, α) στην επίδραση του προγράμματος στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, β) στην επιρροή του προγράμματος στο σωφρονιστικό σύστημα και στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και γ) στις αλλαγές στην δομή του, όπως το κλείσιμο ορισμένων ιδρυμάτων, η δημιουργία νέων μονάδων, η τροποποίηση του συνδέσμου μεταξύ των στοιχείων του συστήματος.

Η διάκριση μεταξύ ιδεωδών σχημάτων και σχημάτων πραγματικότητας έχει ιδιαίτερη σημασία, γι' αυτό θα πρέπει να είναι απολύτως σαφής. Η πείρα έχει δείξει ότι στα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής, τα ιδεώδη και οι επιθυμητές καταστάσεις δίνουν συχνά την θέση τους σε "αναγκαίες" προσαρμογές στην πραγματικότητα. Έτσι, παρατηρείται "αλλαγή στόχων", όπως για παράδειγμα η μείωση της υποτροπής υποκαθίσταται από την μείωση του ποσοστού των εισαγόμενων στα σωφρονιστικά καταστήματα, η βελτίωση της προσωπικής εικόνας των εγκλειστών με την βοήθεια των προγραμμάτων υποκαθίσταται από την ικανοποίησή τους με το πρόγραμμα, η μείωση του ποσοστού των κρατούμενων υποκαθίσταται από την μείωση του χρόνου διάρκειας παραμονής τους στην φυλακή κ.λ.π. Επίσης, ενώ ένα πρόγραμμα έχει σχεδιασθεί για όλα τα άτομα που βρίσκονται σ' ένα συγκεκριμένο κατάσταση παρατηρείται να προτιμώνται για την εφαρμογή του συγκεκριμένες κατηγορίες κρατούμενων (π.χ. οι υπάκουοι στον κανονισμό του σωφρονιστικού καταστήματος), με αποτέλεσμα αυτό που εμφανίζεται ως επιτυχία του σκοπού του προγράμματος να αποτελεί απλώς δικαιολόγηση των υποκαταστάτων που έχουν χρησιμοποιηθεί.

Το παραπάνω σχήμα περιέχει πέντε τρόπους ελέγχου της εκτέλεσης των προγραμμάτων, τρεις που αναφέρονται στα στοιχεία του ιδεώδους σχήματος και δύο που αφορούν τις λειτουργικές σχέσεις μεταξύ των στοιχείων. Το πρώτο και τέταρτο test πραγματοποιείται σπανίως, το τρίτο και πέμπτο περισσότερο ενώ συχνότερα απ' όλα το δεύτερο.

Test 1: Καταλληλότητα του θεωρητικού σχήματος (Adequacy of Rationale). Είναι εσωτερικά συνεπές το θεωρητικό σχήμα, μπορεί να εφαρμοσθεί, είναι επαρκώς διαρθρωμένο ώστε να μπορεί να μελετηθεί;

Test 2: Επίπεδο εφαρμογής (Level of Implementation). Σε ποίο βαθμό εφαρμόστηκαν τα μέτρα του προγράμματος;

Test 3: Ποιός είναι ο βαθμός επιτυχίας του προγράμματος; (Outcome Achievement).

Test 4: Συνοχή του προγράμματος (Program Integrity). Σε ποίο βαθμό οι δραστηριότητες του προγράμματος καθοδηγούνται από την σκοπιμότητα για την οποία έχει σχεδιασθεί;

Test 5: Συνέπεια μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και των απο-

τελεσμάτων που επιτεύχθηκαν. (Outcome Integrity). Σε ποιό βαθμό τα μέτρα που εφαρμόστηκαν οδήγησαν στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα, ήταν επαρκή, ήταν αυτά στα οποία οφείλεται το αποτέλεσμα;

Έχει παρατηρηθεί ότι τα βασικότερα εμπόδια στην εκτέλεση του προγράμματος είναι η ακαταλληλότητα του θεωρητικού σχήματος, η ακαταλληλότητα των επιλεγόμενων ομάδων για την εφαρμογή του προγράμματος, η αντίδραση των ίδιων των εργαζομένων σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, το απρόσφορο του περιβάλλοντος για την εκτέλεση του προγράμματος και το περιορισμένο πλαίσιο της μεταχείρισης.

7) Στο στάδιο τέλος της προκαταρκτικής αξιολόγησης ερευνάται η σχέση των αποτελεσμάτων της συγκεκριμένης πολιτικής με τους σκοπούς και τους στόχους για τους οποίους έχει σχεδιασθεί πριν από την οριστική εφαρμογή της⁵³.

Ειδικότερα, ελέγχεται α) η έκταση πραγματοποίησης των στόχων, β) οι παράγοντες που επηρέασαν θετικά ή αρνητικά το αποτέλεσμα, και γ) ο βαθμός επίλυσης του προβλήματος (βελτίωσης της κατάστασης). Στην προκαταρκτική αξιολόγηση εντάσσεται επίσης και η πειραματική αξιολόγηση κατά την οποία χρησιμοποιείται το ελεγχόμενο επιστημονικό πείραμα με την μορφή προγραμμάτων πιλότων (pilot-projects)⁵⁴.

Η εκτεθείσα μεθοδολογία παρέχει ικανοποιητικές εγγυήσεις ότι θα μπορέσει να συμβάλει στην βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Παράλληλα, εξασφαλίζει την διερεύνηση του εφικτού της εφαρμογής των μέτρων και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους ώστε να αποτραπούν ασύμφωρες και μη αποδοτικές λύσεις. Προϋπόθεση για την παραπάνω επεξεργασία του προβλήματος είναι η συμφωνία και η πραγματική επιθυμία των μερών να βελτιώσουν το σωφρονιστικό σύστημα. Μιά τέτοια προσέγγιση πιθανόν να διέγραφε την ελληνική σωφρονιστική πολιτική με το γνωστό βεβαρημένο παρελθόν, ένα περισσότερο ευοίωνο μέλλον. Χωρίς την ουσιαστική μελέτη του προβλήματος, όσες νομοθετικές προσπάθειες και να πραγματοποιηθούν, ακόμη και των πλέον "μοντέρων" κατευθύνσεων, θα πέφτουν στο κενό.

Συχνά και αυτή ακόμα η αναφορά στην "ουσιαστική μελέτη" του προβλήματος είναι που απομένει κενή περιεχομένου. Γι' αυτόν το λόγο, ίσως το μοναδικό επιχείρημα είναι εκείνο που πρόβαλλε πριν από αρκετά χρόνια ο Merton, ότι "επειδή ο κόσμος δεν πεθαίνει μαζί μας είναι σκόπιμο να ενδιαφερόμαστε για τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των αποφάσεων της δημόσιας πολιτικής"⁵⁵. Όσοι κατά καιρούς καθορίζουν την σωφρονιστική πολιτική της χώρας θα έπρεπε να το λάβουν ιδιαίτερα υπόψη τους.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. κυρίως *M. Edelman: The Symbolic Uses of Politics*, Urbana κ.σ. 1967, *H. Kindermann: Symbolische Gesetzgebung*, στο: *Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie* 13 (1988), *Gesetzgebungstheorie und Rechtspolitik*, έκδ. από *D. Grimm/W. Maihofer*, σ. 222-245, *W. Maihofer: Gesetzgebungswissenschaft*, στο: *Gesetzgebung. Kritische Überlegungen zur Gesetzgebungslehre und Gesetzgebungstechnik*, G. Winkler/B. Schilcher (Gesamtredaktion), Wien, New York 1981, σ. 3-34. Βλ. επίσης *Π. Καρκατσούλη: Η συμβολή της λειτουργικής ανάλυσης στην ποινική Νομοθέτηση*, στο: *Ποινικά Χρονικά* 36 (1986), (σ. 961-978), σ. 973-975.
2. Βλ. *E. Lambropoulou: Das neue griechische Strafvollzugsgesetz*, στο: *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe* 39 (1990), (σ. 152-161), σ. 159.
3. Για την σωφρονιστική προσπάθεια στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας βλ. *Δ.Ι. Καρανίκα: Σωφρονιστική*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1948, σ. 249-266.
4. Ετήσιο περιοδικό που εκδίδει η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία.
5. "Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης" 2 (1991), σ. 11-43. Οι παραπομπές επί της Αιτιολογικής Έκθεσης αναφέρονται στο κείμενο των "Χρονικών".
6. Πρβλ. *E. Lambropoulou: Umwandlung der Freiheitsstrafe als kriminalpolitisches Model. Zur Diskrepanz der Verurteilungen und Inhaftierungen in Griechenland* [υπό δημοσίευση στο *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 75 (1992)].
7. Βλ. *F. Sack: Kriminologie und Geschichtswissenschaft: Wege der Reflexion einer Disziplin*, στο: *Zukunftsperspektiven der Kriminologie in der Bundesrepublik Deutschland. Materialien zu einem DFG-Kolloquium*, έκδ. από *J. Savelsberg*, Stuttgart 1989, (σ. 71-141) σ. 76, βλ. επίσης *K.F. Schumann: Der Handel mit Gerechtigkeit. Funktionsprobleme der Strafjustiz und ihre Lösungen am Beispiel des amerikanischen plea-bargaining*, Frankfurt a.M. 1977, σ. 19-22.
8. Βλ. *Sack: Kriminologie und Geschichtswissenschaft*, όπ.π., σ. 73 επ. Στην χώρα μας συμπίπτει και με την κατάργηση ορισμένων απ' αυτές (Αβέρωφ, Καρδίτσα, Κοζάνη, Λευκάδας, Πόρου, Επταπυργίου ως Δικαστική, Καλαμίου Κρήτης, Πτυχίας, Αίγινας, Κομοτηνής) λόγω ακαταλληλότητας.
9. Εισηγητική Έκθεση στον Κώδικα των Βασικών Κανόνων για την Μεταχείριση και Αναμόρφωση των Κρατουμένων, αριθμός 1, στο: *Εγκλημα και Κοινωνία Α' (2)/1987*, (σ. 59-64), σ. 59, βλ. επίσης *Κ.Δ. Σπινέλλη: Θεσμικά πλαίσια, όρια και ιδεολογικοπολιτικοί άξονες του Κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων*, στο: *Σωφρονιστική Νομοθεσία*. Κ.Δ. Σπινέλλη/Ν.Ε. Κουράκη, Αθήνα 1990, σ. 17-74.
10. ΑιτΕκθ σ. 16 επ.
11. ΑιτΕκθ σ. 34 επ.
12. Βλ. *Καρανίκα*, όπ.π., σ. 265.
13. *Ν. Κοθράκη: Η εργασία των κρατουμένων σε αναζήτηση μιας ταυτότητας. Σκέψεις με αφορμή το νέο Σχέδιο Σωφρονιστικού Κώδικα 1991*. Εργασία που παρουσιάστηκε στο πλαίσιο εκδήλωσης της Ελληνικής Εταιρείας Θυματολογίας την 18.3.1991 στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών με θέμα: Το Σχέδιο του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα, σ. 3-5. Βλ. επίσης *του ίδιου: Συνολική αποτίμηση και σύνδεση με το παρελθόν του Κώδικα Βασικών Κανόνων για την Μεταχείριση των Κρατουμένων*, στο: *Σωφρονιστική Νομοθεσία*. Ελληνική-Διεθνής. Κ.Δ. Σπινέλλη/Ν.Ε. Κουράκη, Αθήνα 1990, (σ. 75-106), σ. 84-86. Στην Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου εκτός από τα σχετικά με την "ελληνική πραγματικότητα" και τις "σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις" δεν προσδιορίζεται το θεωρητικό πλαίσιο που ακολουθείται, αλλά εκείνο που απορρίπτει. Πρβλ. *Β. Καρούδη: Ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας: οι σωτηρές παραδοχές και η*

σημασία τους. Εργασία που παρουσιάστηκε στο πλαίσιο εκδήλωσης της Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας την 29.4. και 16.5.1991 στο ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με θέμα: Το Σχέδιο του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα. Γενικά για τις σύγχρονες τάσεις της σωφρονιστικής πολιτικής βλ. *Η. Δασκαλάκη*: Οι επιστημονικές τάσεις έναντι του προβλήματος της φυλακής, στο: *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη, Ειδικό Τεύχος, Άνοιξη 1988, σ. 38-55.

14. Για τον ισχύοντα Σωφρονιστικό κώδικα βλ. *S. Alexiadis*: Die Strafvollzugsreform in Griechenland - Eine verlorene Chance, στο: *Probleme des staatlichen Strafens unter besonderen Berücksichtigung des Strafvollzugs*, G. Bemann/I. Manoledakis (Εκδ.), Deutsch-Griechisches Symposium: Komotini 1989, Baden-Baden 1989, σ. 131-139. Βλ. επίσης: *Ν. Κουλούρη*: Οι αντιφάσεις των γενικών αρχών του κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων (Ν. 1851/1989). Αυτοαναίρεση και αδιέξοδα, στο: *Σύγχρονα θέματα* 13 (41-42)/1990, σ. 93-107. *Α. Χάιδου*, Κριτικές παρατηρήσεις πάνω στον Κώδικα βασικών κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων, στο: *Σύγχρονα θέματα*, όπ.π., σ. 108-112.

15. Γι' αυτόν εξάλλου τον λόγο επιδιώκει την ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Βλ. αντί άλλων *Σ. Αλεξιάδη*: Ανθρώπινα Δικαιώματα. Ποινική Καταστολή. Δώδεκα μελέτες, Θεσσαλονίκη 1990 III, σ. 117-178.

16. Βλ. *G. Holzinger*: Die Technik der Rechtssetzung, στο: *Theorie der Rechtssetzung*, εκδ. από H. Schaffer, Wien 1988, (σ. 275-302), σ. 279 επ., βλ. επίσης *H. Hill*: Einführung in die Gesetzgebungslehre, Heidelberg 1982, *Π. Καρκατσούλη*: Η νομοθέτηση ως επιστήμη, Αθήνα-Κομοτηνή 1990, *H. Schneider*: Gesetzgebung, Ein Lehrbuch, Heidelberg 1982.

17. *W. Hassemer*: Resozialisierung und Rechtsstaat, στο: *Kriminologisches Journal* 14 (1982), (σ. 161-164), σ. 162.

18. Βλ. *Ε. Λαμπροπούλου*: Οι λειτουργίες του θεσμού της φυλακής, στο: *Εγκλημα και Κοινωνία*, Α' -3 (1987), (σ. 113-130), σ. 122-130, της ίδιας: Συμβολή στις ιστορικές και ιδεολογικές συνιστώσες του όρου "μεταχείριση" στο Σχέδιο του Κώδικα Βασικών Κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων (1987), στο: *Ποινικά Χρονικά* 38 (1988), σ. 161-172..

19. Βλ. *A. Eser*: Resozialisierung in der Krise? Gedanken zum Sozialisationsziel des Strafvollzuges, στο: *Seminar Abweichendes Verhalten III. Die gesellschaftliche Reaktion auf Kriminalität*, Bd. 2. Strafprozeß und Strafvollzug, εκδ. από K. Lüderssen/F. Sack, Frankfurt a.M. 1977, σ. 276-290, *P. Haffke*: Hat emanzipierende Sozialtherapie eine Chance? Eine Problemskizze, στο: *Abweichendes Verhalten III*, όπ.π., σ. 291-320.

20. "§2 Aufgaben des Vollzuges. Im Vollzug der Freiheitsstrafe soll der Gefangene fähig werden in sozialer Verantwortung ein Leben ohne Straftaten zu führen (Vollzugsziel)..." "dStrVollzG.

21. Βλ. *Σπινέλλη*, Θεσμικά πλαίσια, όπ.π., σ. 53-56, βλ. επίσης *Χ. Δημόπουλου*: Η επανακοινωνικοποίηση των κρατουμένων. Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρ. 1 του ν. 1851, στο: *Χρονικά Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής, Τμήματος Νομικής, Πανεπιστημίου Θράκης*, (1991), σ. 75-102.

22. Ενδεικτικά: η μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή, περιπτώσεις τοκογλυφίας, σπάτες, μόλυνση τροφίμων, υπερβολική χορήγηση αντιβιοτικών, ορμονών και υπνωτικών σε ζώα που προορίζονται για σφαγή και διάθεση στην αγορά, μόλυνση πόσιμων υδάτων, παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας για την απασχόληση ανηλίκων και νέων, ψευδείς "απώλειες" αυτοκινήτων για την εισπραξη της ασφάλειας, ψευδείς δηλώσεις για υπερωρίες από ιατρούς, δασκάλους, καθηγητές κ.λ.π., κατ' όικον φροντιστηριακά μαθήματα για τα οποία δεν εκδίδεται απόδειξη παρασχεθεισών υπηρεσιών, παράνομη

χορήγηση δανείων σε ιδιώτες και εταιρείες για ποικίλους σκοπούς, χρηματισμός για χορήγηση αδειών παραμονής σε ξένη χώρα, πλημμελής κατασκευή δημοσίων έργων από εργολάβους και μηχανικούς, κακοποίηση και παραμέληση παιδιών, ατόμων τρίτης ηλικίας ή μη δυναμένων από την οικογένειά τους ή από εργαζόμενους σε ιδρύματα, βανδαλισμοί από αστυνομικά όργανα σε κατ'οίκον έρευνες, υπέρβαση των ορίων της άμυνας κ.ά. Για την εγκληματικότητα των "νομοταγών" πολιτών βλ. αντί άλλων *D. Frehsee*: Zur Abweichung der Angerabten, στο: *Kriminologisches Journal* 23 (1991), σ. 25-45 με περαιτέρω παραπομπές, βλ. επίσης *S. Roth*: Die Kriminalität der Braven, München, 1991.

23. Λειτουργούν προγράμματα του ΟΑΕΔ για την επιμόρφωση των κρατουμένων: ακόμη ισχύει η επιδότηση των εργοδοτών με 2500 δραχμές ημερησίως για κάθε αποφυλακίζόμενο που προσλαμβάνουν μέχρι 26 ημερομίσθια μηνιαίως σ' όλη την διάρκεια του έτους (Υπ. Απόφαση αρ. 30641/1.4.1991) καθώς επίσης και η ασφάλιση των αποφυλακιζόμενων στο ΙΚΑ με την χορήγηση 81.000 σε τρεις δόσεις.

24. Βλ. ΑιτΕκθ σ. 32.

25. Ο αναγνώστης ας λάβει υπόψη του ότι στις ΗΠΑ δεν ισχύει ένα ανάλογο με το δικό μας αυστηρό χρονικό πλαίσιο ποινών. Καταργήθηκε τον περασμένο αιώνα (*Z. Brockway, E. Wines*) υπό την επήρεια της θετικής Σχολής της Εγκληματολογίας, διότι θεωρήθηκε ότι οι ποινές πρέπει να ταυριάζουν στον προσωπικό του κρατουμένου και να δημιουργούν κίνητρα σ' αυτόν για να βελτιώσει την συμπεριφορά του. Τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να επανέρχεται σε ορισμένες πολιτείες το σταθερό πλαίσιο ποινών.

26. Βλ. *J.H. Reiman*: *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice*, New York 1979.

27. Βλ. αντί άλλων *P.L. Berger/T. Luckmann*: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of knowledge*, Garden City/NY A.L. Stinchcombe: *Merton's Theory of Social Structure*, στο: *The Idea of Social Structure*, Papers in Honor of Robert K. Merton, εκδ. υπό L.A. Coser, New York 1975, σ. 11-33, *H.E. Pepinsky/P. Jesilow*: *Myths that Cause Crime*, Cabin John/MD 1984.

28. Βλ. *J. Habermas*: *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Frankfurt 1990, σ. 352-359.

29. Βλ. *F.T. Cullen/G.A. Clark/J.F. Wozniack*: *Explaining the Get Tough Movement: Can the Public be Blamed?* στο: *Federal Probation* 49 (1985), σ. 16-24. *S.A. Scheingold*: *The Politics of Law and Order: Street Crime and Public Policy*, New York 1984.

30. Το δικαιοκικό πρότυπο έγινε ευρύτερα γνωστό με τον *Ernest van den Haag* (*Punishing Criminals. Concerning a Very Old and Painful Question*, New York, 1975, του ίδιου: *No Excuse for Crime* στο: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 423 (1976), σ. 133-141) τον *Andrew von Hirsch* (*Doing justice. The Choice of Punishments. Report of the Committee for the Study of Incarceration*, New York 1976) και τον *David Fogel* ("... We are the Living Proof...": *The Justice Model for Corrections*, Cincinnati 1975, του ίδιου: *Justice as Fairness*, Cincinnati 1980) στον οποίο ανήκει η ευρεία δημοτικότητα του δικαιοκικού προτύπου.

Ο Fogel έχει διατυπώσει την λογική του μοντέλου σε δώδεκα θέσεις την λογική του μοντέλου ("... We are the Living Proof...", ό.π., σ. 183 επ.).

31. Η πιο γνωστή κριτική είναι του *Jack Gibbs*: *The Death Penalty, Retribution and Penal Policy* στο: *Journal of Criminal Law and Criminology* 69 (1978), σ. 291-299.

32. Βλ. *Gibbs*: *The Death Penalty*, ό.π., σ. 299.

33. *Fogel*: "... We are the Living Proof...", ό.π., σ. 262. Βλ. επίσης του ίδιου *Justice as Fairness*, ό.π.

34. Βλ. *N. Luhmann*: *Die Wissenschaft der Gesellschaft*, Frankfurt a.M. 1990, (σ. 362-469), σ. 422 επ.

35. Βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού Δίκαιο και Πολιτική: Το Σωφρονιστικό Πρόβλημα. Τεύχος 19-20 (1991), τα άρθρα των Σ. Αλεξιάδη, σ. 13-31, Ι. Μανωλεδάκη, σ. 5-12, Γ. Πανούση, σ. 41-44, Ν. Παρασκευόπουλου, σ. 33-39, και τις Κοινές Θέσεις 20 επιστημόνων για μια εγκληματολογική παρέμβαση στο ζήτημα της φυλακής, σ. 267-270. Βλ. επίσης Ν. Κουλούρη: Το σωφρονιστικό πρόβλημα στην Ελλάδα και ο Κώδικας Βασικών Κανόνων για την μεταχείριση των κρατουμένων: Ουσιαστική Πρόταση για την επίλυση του προβλήματος. Η συνεισφορά στην διαιώνισή του: Διπλωματική εργασία στον Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ, Δεκέμβριος 1990.

Ενδεικτικό είναι και το άρθρο του Γ. Λακόπουλου στο ΒΗΜΑ: 6.10.1991, σ. Α48.

36. Βλ. R.K. Merton: *The Sociology of Social Problems*, στο: *Contemporary Social Problems*, Εκδ. από R.K. Merton/R. Nisbet, New York 1976 4η εκ., (σ. 5-43), σ. 7 επ. Βλ. επίσης S. Malcolm/J.I. Kitsuse: *Constructing Social Problems*, Menlo Park/CA κ.α. 1977, I.W. Stallberg: *Konstitutionsbedingungen sozialer Probleme: Hinweise zu Analyse und Diskussionsstand*, στο: *Kriminalsoziologische Bibliographie 6* (1979), σ. 1-14, H. Steinert: *Widersprüche, Kapitalstrategien und Widerstand oder: Warum ich den Begriff "Soziale Probleme" nicht mehr hören kann, Versuch eines theoretischen Rahmens für die Analyse der politischen Ökonomie sozialer Bewegungen und "Sozialer Probleme"*, στο: *Kriminalsoziologische Bibliographie 8* (1981), σ. 56-88.

37. Βλ. J. Irwin: *The Trouble with Rehabilitation*, στο: *Criminal Justice and Behaviour 1* (1974), (σ. 136-149), σ. 140, του ίδιου: *Prisons in Turmoil*, Boston, Toronto 1989, σ. 123-152, E. Studt/S.L. Messinger/T.P. Wilson: *C-Unit: Search for Community in Prison*, New York 1968, βλ. επίσης P.A. Albrecht/F. Lamott: *Innenansichten, Gruppendiskussionen mit Bediensteten des Jugendstrafvollzugs, Jugendstrafe an Vierzehn- und Fünfzehnjährigen. Strukturen und Probleme*, εκδ. από P.A. Albrecht/H. Schüler-Springorum, München 1983, σ. 135-176.

38. Βλ. A. Blumstein: *Systems Analysis and the Criminal Justice system*, στο: *The Annals of the American Academy of the Political and Social Science 374* (1967), σ. 92-100.

39. Βλ. αντί άλλων J. Warfield: *Societal Systems: Planning Policy and Complexity*, New York 1976, του ίδιου: *Domain of Science Model: Evolution in Design*, στο: *Proceedings of the Society for General Systems Research 1986*, Mai 1986b, του ίδιου: *Generic Design*, στο: *Proceedings of the Society for General Systems Research 1986*, Mai 1986c, βλ. επίσης A.N. Christakis: *The Cosmology of Design*, στο: *Proceedings of the Society for General Systems Research 1986*, Mai 1986b, Ι. Καπελούζου: Διαδικασία επιλύσεως πολυπλόκων προβλημάτων και το εργαστήριο λήψεως αποφάσεων, Ομιλία στην Αίθουσα του ΔΣΑ, διοργανωθείσα από την Εταιρεία Διοικητικών Μελετών την 5η Δεκεμβρίου 1990.

40. W.R. Ashby: *Design for a Brain*, 2η εκδ., New York 1960, του ίδιου: *Introduction to Cybernetics*, London 1956. R. Merton: *Social Theory and Social Structure*, New York 1968. V. Pareto: *Sociological Writings*, New York 1966. T. Parsons: *The Social System*, New York 1951/1964, του ίδιου: *Politics and Social Structure*, New York 1969, του ίδιου: *Social Structure and Personality*, New York 1973. P. Sorokin: *Social and Cultural Dynamics*, New York 1937-1941, του ίδιου: *Sociocultural Causality, Space and Time*, Durham/NC 1943.

41. Επ' αυτού βλ. αντί άλλων H. Lasswell: *A Preview of Policy Sciences*, Elsevier 1971, βλ. επίσης Μ. Δεκλερή: *Συστημική θεωρία Κράτους και Δικαίου*, στο: *Συστημική θεωρία*, Αθήνα, Κομοτηνή 1986, σ. 18-95, M. Grænenberger/M.A. Benson/B.C. Crissley: *Models in the Policy Process*, New York 1976, S. Nagel: *Public Policy: Goals, Means, and the Methods*, New York 1984.

42. Βλ. *E. Λαμπροπούλου*: Είναι η φυλακή κλειστό σύστημα; Μια κοινωνιολογική ανάλυση της κοινωνίας των κρατουμένων και η δυναμική των αντιδράσεων τους, στο: *Ποινικά Χρονικά* 36 (1986), σ. 419-435.
43. Είναι η λεγόμενη "διαφθορά της εξουσίας" ("corruption of authority").
44. Βλ. *E. Λαμπροπούλου*: Το σύστημα των κρατουμένων από την εποχή του Big House μέχρι την σύγχρονη φυλακή, στο: *Σύγχρονα θέματα* 13(41-42)/1990, (σ. 26-46), σ. 29-37.
45. Βλ. *P. Dubin*: *Theory Building*, New York, βελτιωμένη έκδοση, New York 1979, σ. 239-266, βλ. επίσης *του ίδιου*: *Stability of Human Organizations*, στο: *M. Haire* (εκδ.): *Modern Organization Theory*, New York 1959, σ. 218-253, *T. Dalgoff*: *Small Groups and Organizations: Time, Task, and Sentient Boundaries*, στο: *General Systems* 20 (1975), σ. 135-141.
46. *M. Δεκλερής*: Η Συστημική Σχεδίαση της Δημόσιας Πολιτικής, στο: *Διοίκηση Συστημάτων*, Επιμ. *M. Δεκλερής*, Αθήνα, Κομοτηνή 1989, (σ. 21-142), σ. 68-123, *I.S. Jannis/L. Mann*: *Decision-making*, New York 1977, σ. 11, *D. Katz/R.L. Kahn*: *The Social Psychology of Organizations*, New York 1978, σ. 487, *A. Μακρυδημήτρης*: *Θεωρία των αποφάσεων*, Αθήνα 1989, σ. 11-20, *H.A. Simon*: *Administrative Behavior*, New York 1976, σ. 4.
47. Βλ. *Y. Dror*: *Public Policymaking Reexamined*, New Brunswick, London 1983, *του ίδιου*: *Policymaking under Adversity*, New Brunswick, Oxford 1986, ιδίως σ. 139-218, 241-279, *W. Dunn*: *Public Policy Analysis: An Introduction*, New York 1981, *J.M. Mitchell/W.C. Mitchell*: *Political Analysis and Public Policy: An Introduction to Political Science*, Chicago 1969, ιδίως σ. 391-669, *S.S. Nagel/M. Neef*: *Policy Analysis in Social Science Research*, Beverly Hills, London 1979, ιδίως σ. 105-222. *S.S. Nagel*: *Contemporary Public Policy Analysis*, Alabama 1984.
48. Βλ. *Dror*, *Public Policymaking*, όπ.π., σ. 129-217.
49. Βλ. *Δεκλερής*, *Η Συστημική Σχεδίαση*, σ. 95 επ.
50. Βλ. *A. Dunsire*: *Implementation in a Bureaucracy*, Oxford 1978, *P.A. Sabatier/D.A. Mazmanian*: *The Implementation of Public Policy: A Framework of Analysis* στο: *D. Mazmanian/P. Sabatier*: *Effective Policy Implementation*, Massachusetts, Toronto 1980, σ. 3-35.
51. *L.T. Empey*: *Alternatives to Incarceration*, Washington D.C. 1967.
52. Βλ. *M. Klein*: *Deinstitutionalization and Diversion of Juvenile Offenders: A Litany of Impediments*, στο: *N. Morris/M. Tonry* (εκδ.): *Crime and Justice. An Annual Review of Research*, τόμος 1, Chicago, London 1979, (σ. 145-202), σ. 154-158.
53. Για την αντεγκληματική πολιτική βλ. *H. Schneider*: *Evaluierung von Präventionstrategien. Argumente gegen methodische Bedenken bei der Anwendung*, στο: *Archiv für Kriminologie* 178 (1986), σ. 166-176.
54. Βλ. *M. Guttentag/E. Struening*: *Handbook of Evaluation Research*, Beverly Hills, California, London 1975, ιδίως σ. 3-124, *C. Weiss*: *Evalierungsforchung*, Opladen 1974, βλ. επίσης *A. Schick*: *From Analysis to Evaluation*, στο: *The Annals of the American Academy of the Political and Social Science* 394 (1971), *Social Science and the Federal Government*, σ. 57-71.
55. *Merton*, *The Sociology*, όπ.π., σ. 14 επ.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΜΗ ΘΥΜΑΤΟ-ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ*

Αγ. Τρωιάνου-Λουλά

Δρ. Νομικής

Με αφορμή μερικούς προβληματισμούς για την αποφυγή μορφών αρνητικής ανθρώπινης συμπεριφοράς διατυπώνονται κάποιες αποψεις που μπορεί να συμβάλουν σε λύσεις για το εγκληματικό φαινόμενο και σε βάρος των ανηλίκων. Κύριος στόχος του μελετήματος είναι μια διαφορετική –από τις γνωστές στην εποχή μας– θεώρηση που απηχεί μια προσπάθεια «μεταφυσικής», υπεραισθητής ερμηνευτικής κατεύθυνσης.

Εισαγωγικά

Ποιά θα πρέπει να είναι η πιο κατάλληλη μεταχείριση των νεαρών ατόμων και η δημιουργία μιας ειδικής κατάστασης γι αυτά, ώστε να μη γίνονται θύματα; Δύσκολη η απάντηση σε ένα ερώτημα γενικής μορφής, μεγάλης έκτασης και πολύπλευρης θεώρησης. Θα προσπαθήσω να δώσω στο θέμα ένα πλαίσιο όπου να εξετάζονται οι χαρακτηριστικές και γνωστές πλευρές του, επιχειρώντας όμως συγχρόνως μία προέκταση σε κάποια άλλη διάσταση, όχι ιδιαίτερα οικεία στους πολλούς¹.

Σε όλες τις φάσεις της ανθρώπινης ιστορίας υπήρχε η λήψη ιδιαίτερης φροντίδας για το παιδί και γενικότερα για το νεαρό άτομο λόγω της φυσικής του αδυναμίας που οφείλεται στην έλλειψη πληρότητας της σωματικοβιολογικής και ψυχικής διαμόρφωσής του. Προστατευτικά μέτρα για το παιδί βρίσκονται από παλιά σε νομοθετικά κείμενα, αλλά διασκορπισμένα και μεμονωμένα. Με αργό αλλά σταθερό ρυθμό διαχωρίζεται βαθμιαία η ειδική επιστημονική μελέτη του και αργότερα με την ανάπτυξη νεότερων επιστημονικών κλάδων και ειδικών ερευνών για το νεαρό άτομο, συστηματοποιείται και εδραϊώνεται (τόσο σε διεθνές όσο και εθνικό επίπεδο) η ειδική και πρωταρχικής σπουδαιότητας, προστατευτική του μέριμνα². Ήδη σε όλες τις ισχύουσες νομοθεσίες έχουν καθιερωθεί ανάλογες προστατευτικές διατάξεις για τους ανηλικούς που τοποθετούνται στο προσκήνιο των κοινωνικών ενδιαφερόντων.

Από την ποινικοεγκληματολογική άποψη αντικείμενο προστατευτικής πολιτειακής μέριμνας είναι, ως γνωστόν, τόσο ο ανήλικος δράστης όσο και ανήλικος θύμα/παθών. Σε περίπτωση που και ο δράστης “εγκλήματος” αλλά και το θύμα του βρίσκονται μέσα στα όρια της ανηλικότητας είναι αυτονόητη η λήψη προστατευτικών μέτρων και για τα δύο πρόσωπα. Επι-

* Το παραπάνω κείμενο αποτέλεσε μία από τις εισηγήσεις σε εκδήλωση της Ελληνικής Εταιρείας Θεματολογίας που πραγματοποιήθηκε στις 24 Απριλίου 1990 στην παλαιά αίθουσα/αμφιθέατρο της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Για την δημοσίευση θεωρήθηκε αναγκαία η προσθήκη υποσημειώσεων και συμπληρωματικών διευκρινίσεων αλλά με τη διατήρηση του προφορικού λόγου.

σημαίνεται ιδιαίτερα η εξατομικευμένη ποινική μεταχείριση του ανηλικού δράστη αδικήματος με τα ειδικά μέτρα (αναμορφωτικά, θεραπευτικά και την ιδιάζουσα ποινή του σωφρονιστικού περιορισμού) την ειδική ποινική δικαιοδοτική μορφή των Δικαστηρίων Ανηλίκων και την οργανωτική λειτουργία όλων των φορέων της εφαρμογής του Δικαίου των Ανηλίκων³, με τη στενή του έννοια, καθώς και την κοινωνικοπροληπτική τους δομή.

Αν ο ανήλικος δράστης χρειάζεται ειδική προστασία, κατά μείζονα λόγο γίνεται αναγκαία η λήψη προστατευτικών μέτρων για τον ανήλικο θύμα σε περίπτωση άδικης σε βάρος του πράξης, ως αναμφισβήτητη υποχρέωση του κοινωνικού συνόλου. Και γίνεται ακόμη μεγαλύτερη αυτή η υποχρέωση για την προληπτική προστασία του προς αποφυγή θυματοποίησης του. Ενδεικτικά, μπορεί να θεωρηθούν ότι δημιουργούν κίνδυνο θυματοποίησης ανηλίκων οι παραβάσεις των σχετικών άρθρων του ποινικού μας κώδικα και συγκεκριμένα τα εγκλήματα σε βάρος ανηλίκων όπου αυτοί είναι "αντικείμενο" του εγκλήματος ή η ανηλικότητα αποτελεί το αντικείμενο στοιχείο της υπόστασής τους. Σε σειρά ποινικών διατάξεων στα οικεία άρθρα του ειδικού μέρους του Π.Κ. περιλαμβάνονται προστατευτικά μέτρα για τον ανήλικο, όπως : για την προστασία της σωματικής του ακεραιότητας, της σωματικής και ψυχικής του υγείας, της προσωπικής του ελευθερίας, της ηθικής του, τους κινδύνους των οικονομικών συναλλαγών και συμφερόντων του κ.λ.π.⁴.

Μολονότι τα αντικείμενα μελέτης της θυματολογίας⁵ είναι πολλά και διάφορα, όπως συμμετοχή και αντίδραση του θύματος, σχέσεις θύματος και θύτη, προστασία του θύματος από το νόμο, ατομική και συλλογική θυματοποίηση, θυματοποίηση από ρύπανση, από οικονομικά εγκλήματα και ακόμη από καθένα των επιμέρους εγκλημάτων που προβλέπονται στις ποινικές νομοθεσίες (ληστεία, βιασμός κ.λ.π.), εντούτοις παρουσιάζει ενδιαφέρον και η θυματοποίηση μιας κατηγορίας ατόμων με το χαρακτηριστικό σημείο ιδιαιτερότητας την ηλικία τους. Κι αυτή μας υποχρεώνει σε μία ειδική αναφορά ορισμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της νεότητας.

Γνωρίσματα της νεανικής ηλικίας

Μολονότι στις σύγχρονες κατευθύνσεις της εγκληματολογίας θεωρείται σκόπιμη η αποφυγή διαχωριστικών ορίων και η υπαγωγή των παραβατών σε κατηγορίες⁶, ωστόσο είναι χρήσιμη, για ερμηνευτικούς και τεχνικούς κυρίως λόγους, η ειδική κατάταξη των ατόμων αυτών. Στην προκειμένη περίπτωση με βάση το γενικό κριτήριο της ηλικίας, η ειδική κατηγορία των νεαρών ατόμων διακρίνεται για ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που μπορεί να συνοψίσει κανείς με έμφαση εκείνα που ακολουθούν κυρίως την ψυχολογική κατεύθυνση. Παρατηρούνται λοιπόν στοιχεία όπως : αστάθεια στις ενέργειες και αποφάσεις, παρορμητική διάθεση, ευερέθιστο στις αντιδράσεις, οξυθυμία, "μμητισμός" στη συμπε-

ριφορά, αδυναμία θέλησης, έλλειψη δύναμης αναστολών, επαναστατικότητα. Ψυχική ρευστότητα και ανάπτυξη υπερκριτικής και σκεπτικιστικής διάθεσης - διάσταση μεταξύ πρώιμης ενίοτε έκρηξης ερωτικής διάθεσης που εμφανίζεται επιταχυνόμενη και καθυστέρησης της ψυχικής νοητικής ωρίμανσης που εμφανίζεται επιβραδυνόμενη. Ακόμη, ποικιλία αλληλοδιαδοχικών αντιθέσεων και αντιδράσεων (π.χ.κινητικότητα, ραθυμία, ενεργητικότητα, αδράνεια), τάση αυτοανακάλυψης της (συνειδητοποίησης) προσωπικής ταυτότητας και ταυτοποίηση με "πρότυπα" συνήθως δύναμης και εξουσίας⁷. Στην αναγνωρισμένα ευαίσθητη αυτή φάση της νεανικής ηλικίας διαπιστώνονται επίσης προβλήματα που αφορούν στις οικογενειακές σχέσεις, στην επαγγελματική αποκατάσταση, στην παιδεία, στον ελεύθερο ή μη ελεύθερο χρόνο, στις ερωτικές σχέσεις των νέων, στον αθλητισμό και άλλες απασχολήσεις τους θεμιτές ή και μη θεμιτές.

Ανήλικοι Θύματα - Ενδεικτικές περιπτώσεις

Είναι γνωστά τα σχετικά για το ρόλο του θύματος⁸ στο έγκλημα και γενικά στις ανθρώπινες σχέσεις⁹, για την προστασία ειδικών κατηγοριών θυμάτων και τον προσδιορισμό των ομάδων υψηλού κινδύνου. Και ακόμη ειδικότερα για τη συμμετοχή του θύματος στο έγκλημα με τη δεκτικότητα, το τρωτό και ευάλωτο σημείο της προσωπικότητάς του που καθορίζει τις αμυντικές του δυνατότητες. Για λόγους καθαρά συμβατικούς η νομοθεσία διαχωρίζει και κατατάσσει τις περιπτώσεις ανάλογα με τους ρόλους θύτη/θύματος και παρέχει τις ρυθμίσεις της. Συχνότερα όμως στην καθημερινή πρακτική οι καταστάσεις εμπλέκονται και οι ρόλοι συγχέονται, αντιστρέφονται, εναλλάσσονται χωρίς να γίνονται σαφείς οι διαχωριστικές οριοθετήσεις. Κι αυτός ο γενικός κανόνας ισχύει βέβαια και στο Δίκαιο Ανηλίκων με την ευρύτερη έννοια. Σ'αυτό ακριβώς το σημείο θα ήθελα να παρεμβληθούν οι "υποθέσεις" τριών παιδιών από τα αρχεία του Δικαστηρίου Ανηλίκων της Αθήνας που μπορεί ίσως να φανούν ακραίες αλλά νομίζω ότι είναι για το θέμα μας ενδεικτικές και χαρακτηριστικές¹⁰.

Η πρώτη αφορά μία 15χρονη που τη συμπαραόσταση της Υπηρεσίας Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων τη ζήτησε με σχετική αίτησή του ο πατέρας της. Η υπόθεση απασχόλησε αρχικά το λεγόμενο "προληπτικό τομέα" των ειδικών αυτών υπηρεσιών, με βάση τον α.ν.2724/1940 περί αναμορφωτικών καταστημάτων και τη διαδικασία της διοικητικής οδού που προβλέπεται από τη νομοθεσία, με τελική την Υπουργική απόφαση.

Ως λόγοι του αιτήματος αναφέρθηκαν: η σχολική διακοπή, η άρνηση επαγγελματικής απασχόλησης, δυστροφία, φυγές από το πατρικό σπίτι, έντονη ζήλεια για τον κατά πολύ μικρότερο αδελφό της (επιχείρησε συνειδητά να τον ρίξει ...) και γενικά μία τάση αρνητικότητας για το κάθε τι, αλλά κυρίως κατηγορίες προς τον πατέρα για ασελγείς πράξεις σε βάρος της. Κατά τη διενέργεια της κοινωνικής έρευνας - εκτός από τη

συναισθηματική ανασφάλεια, απόρριψή της από τους γονείς της κ.ά. στοιχείων που διαπιστώθηκαν - αποκαλύφθηκε στη λήψη του ιστορικού ότι στην νηπιακή της ηλικία με τις οδηγίες μιας δυσειδαιμόνος γιαγιάς, την έβαζαν σε σβηστό προφανώς "φούρνο" για να ξορκίσουν τον "αδελφοδιώκτη" της (λέγεται ότι βρίσκεται μεταξύ των φρυδιών...) που πίστευαν ότι ήταν αιτία για τις συνεχείς και αποτυχημένες κυήσεις της μητέρας. Η λήψη του αναμορφωτικού μέτρου της επιμέλειας δεν φάνηκε να έχει επίδραση και με τη συνέχιση της αντιδραστικής της συμπεριφοράς (προστέθηκε και διάπραξη κλοπών ...) η κατάσταση επιδεινώθηκε και οδήγησε αναγκαστικά στην εισαγωγή της στο Ίδρυμα Αγωγής. Οι έντονες τραυματικές εμπειρίες, η έλλειψη σωστής μεταχείρισής της από τους γονείς της (χαμηλού νοητικού και μορφωτικού επιπέδου) δυσκόλεψαν την πρόβλεψη των γεγονότων που προέτρεχαν και συνέβαλλαν στην αδυναμία αντιμετώπισης.

Η δεύτερη αφορά ένα παιδί 11 χρόνων (τότε) που ήταν το πρωτόκοκο (ακολουθούσαν άλλα τρία) χήρας μητέρας, αναλφάβητης, οικονομικά αδύναμης και χαμηλού κοινωνικοπολιτισμικού επιπέδου. Η υπόθεση καταγγέλθηκε από γείτονες, μορφή αίτησης που δεν γινόταν εύκολα δεκτή από τις υπηρεσίες επιμελητών ανηλικών στον τομέα "πρόληψης". Είχαν αντιληφθεί ότι το 11χρονο αγόρι που εργαζόταν ως βοηθός ενός ανάπηρου μικροπωλητή αναψυκτικών ήταν θύμα του αποπλάνησης και ασέλγειας κατ'εξακολούθηση με την ανοχή και συνενοχή (όπως αποκαλύφθηκε αργότερα) της μητέρας του που πληρωνόταν γι'αυτό. Στην ιατροδικαστική εξέταση οι αρχικές υποψίες και ενδείξεις αποδείχθηκαν και, μετά από την επέμβαση της Υπηρεσίας επιμελητών ανηλικών, το παιδί τέθηκε υπό την επιμέλεια της Υπηρεσίας επιμελητών αφού όμως εισήχθη για λίγο στο Αναμορφωτικό Κατάστημα (Ίδρυμα Αγωγής).

Κι αυτό για να αφαιρεθεί η αστική επιμέλεια της μητέρας με βάση την ειδική διάταξη του α.ν. 2724/1940 (άρθρο 2,3) σύμφωνα με την οποία αναστέλλεται η άσκησή της (κατά τα τότε ισχύοντα) πατρικής εξουσίας μετά την είσοδο του ανηλικού στο Αναμορφωτικό Κατάστημα και κατά τη διάρκεια της παραμονής σ'αυτό. Τελικά το παιδί λόγω της τραγικής σωματικής και ψυχικής του κατάστασης οδηγήθηκε στο Ίδρυμα "Θεοτόκος" όπου του παρασχέθηκε και ψυχιατρική βοήθεια. Το αξιοπρόσεκτο στην περίπτωση του, εκτός των άλλων, ήταν η χρήση του παλαιού βέβαια νόμου του '40 που ωστόσο η ειδική διάταξή του αποδείχθηκε όχι απλώς σημαντική αλλά και χρήσιμη αφού έδωσε τη δυνατότητα απομάκρυνσης του παιδιού από την αναμφισβήτητα ακατάλληλη μητέρα του, σε πολύ πιο σύντομο χρονικό διάστημα συγκριτικά με την μακροχρόνια διαδικασία της πολιτικής δίκης.

Στην τρίτη περίπτωση έχουμε ένα 14χρονο αγόρι που λόγω των ομοφυλοφιλικών τάσεων του και των συνεχών φυγών από το σπίτι του, οι

γονείς του που είχαν δύο αγόρια και δύο κορίτσια πριν απ' αυτόν, ζήτησαν την επέμβαση της υπηρεσίας με βάση την "ηθική παρέκκλιση" και τον "ηθικό κίνδυνο" της διοικητικής διαδικασίας του προληπτικού τομέα, αφού όμως προσπάθησαν επί διετία περίπου, να τον αποτρέψουν από τις "δραστηριότητές" του με απεριόριστους βασανιστικούς τρόπους, ουσιαστικά κακοποίησης. Συγκεκριμένα τον κλείδωναν, τον έδεσαν στο κρεβάτι με σχοινιά ή αλυσίδες, τον έδεσαν, του χάρασαν τα πέλματά του και έβαζαν στις πληγές αλάτι. Πίστευαν ότι με τον τρόπο αυτό θα επετύγχαναν τον "συνετισμό" του και συγχρόνως θα έσωζαν την τιμή της οικογένειας από το διασυρμό της. Συμπεραίνεται βέβαια το χαμηλό νοητικό, μορφωτικό και πολιτισμικό επίπεδο της οικογένειας.

Κατά την άσκηση του αναμορφωτικού μέτρου της επιμέλειας που ελήφθη με υπουργική απόφαση, παράλληλα με τη συνεργασία ειδικών ψυχολόγων και ψυχιάτρων, οι προσπάθειες στράφηκαν στο να κατανοήσει η οικογένεια την ιδιαιτερότητα του νέου, να επιδείξει κατανόηση και παραδοχή στην προσωπικότητά του και να την σεβαστεί όπως ήταν. Ο νέος έγινε τελικά τραβεστί και απασχόλησε όχι μόνο και τον τομέα καταστολής του Δικαστηρίου Ανηλίκων, αλλά αργότερα και τα κοινά ποινικά δικαστήρια με σωρεία αξιολογίων πράξεων.

Ερμηνευτικές θεωρήσεις

Τα παραπάνω ιστορικά/περιπτώσεις που περιγράφηκαν περιληπτικά, όπως και χιλιάδες άλλες της φανεράς εγκληματικότητας¹¹ ή του σκοτεινού αριθμού της¹² μας υποχρεώνουν να αναζητήσουμε κάποιες αιτίες και παράγοντες του εγκληματικού φαινομένου και της αντίστοιχης θυματοποίησης, καθώς επίσης και τα μέτρα για την αντιμετώπισή τους.

Μέσα στα πλαίσια των βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών και άλλων παραγόντων που η επίδρασή τους εξετάζεται συμπλεκτικά, αλληλένδετα και χωρίς διαχωρισμούς, οι ερμηνευτικές αναζητήσεις στην πορεία που ακολουθούν, με ποικιλία κατευθύνσεων ιδιαίτερα τις πρόσφατες¹³, καταλήγουν στην άποψη (που σήμερα φαίνεται να επικρατεί) της θεωρίας των πολλαπλών παραγόντων. Η συνθετική δε αυτή διαδικασία συμβάλλει στον προσδιορισμό των καθοριστικών παραγόντων της εγκληματογένεσης. Για να μην κοινοτυπήσω και μακρυγορήσω υπενθυμίζω συνοπτικά (με βάση την προσωπική μου τοποθέτηση) τις βασικές διακρίσεις των παραγόντων (όρος που σήμερα χρησιμοποιείται ευρύτερα αφού οι διατυπωμένες θεωρίες περί "αιτιών" δεν ικανοποιούν ιδιαίτερα) σε *ενδογενείς* και *εξωγενείς*. Οι πρώτοι - εσωτερικοί, δηλαδή καταβολές, γενετικοί, χρωματοσώματα, βιοχημικής σύνθεσης κ.λ.π. και οι δεύτεροι - εξωτερικοί, δηλαδή οικογένεια, αγωγή, εκπαίδευση, σχολικό, επαγγελματικό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, οδηγούν με τη διαλεκτική τους σχέση στη δημιουργία του καταλλήλου εδάφους (τη συγκεκριμένη στιγμή) για την εγκληματική εκδήλωση, πέρασμα στην πράξη.

Σχετικά και με τα μέτρα αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου, οι γνωστοί ποινικοί κατασταλτικοί μηχανισμοί, χρήσιμοι μέχρι ενός ορίου, δεν επαρκούν για το “ζητούμενο”¹⁴. Οι προληπτικοί προγραμματισμοί δοκιμάζονται ακόμη σε όλες τις μορφές τους, με τη γενική και ειδική πρόληψη - βελτίωσης, εκφοβισμού, αχρήστευσης - την ποινική, την κοινωνική και την περιστασιακή/τεχνική πρόληψη¹⁵. Τόσο οι ερμηνευτικές αναζητήσεις όσο και οι προσπάθειες για την “κοινωνική άμυνα” απέναντι στην αρνητική έκφραση ανθρώπινης συμπεριφοράς, που ονομάστηκε έγκλημα, φαίνεται να οδηγούν σε αδιέξοδα. Υπάρχουν όμως πάντα δρόμοι διαφυγής. Προσανατολισμοί αναζητήσεων που κατευθύνουν προς μία πορεία διαφορετικών (των μέχρι τώρα καθιερωμένων) θεωρήσεων, δίνοντας και ενισχύοντας ελπίδες μελλοντικής ενατένισης. Ας τις προσεγγίσουμε με προσοχή και ίσως με επιφύλαξη. Κι ας σημειώσουμε ότι κάθε ερμηνεία για τον άνθρωπο, την συμπεριφορά του, τη σχέση του με τους συνανθρώπους του και με το υπάρχον σύμπαν υπόκειται σε κριτική και αμισβήτηση. Είναι όμως χρήσιμο να γίνεται κανείς δεκτικός σε κάθε άνοιγμα για νέους ορίζοντες¹⁶.

Ο άνθρωπος είναι ένα πολυδιάστατο ον. Η υπαρξιακή του οντότητα προχωρεί πέρα από το αισθητά αντιληπτό, πέρα από τα επιδερμικά του όρια. Έχει σώμα, νου και ψυχή και η λεπτομερέστερη σύστασή του είναι ένα φυσικό-υλικό σώμα, ένα ενεργειακό (αιθερικό/συγκινησιακό), ένα νοητικό, αστρικό) και ένα “ψυχικό”. Ακολουθεί η ανώτερη περιοχή του “πνεύματος” δηλαδή το κέντρο δύναμης - σημείο σύνδεσης με το ΘΕΙΟ. Αυτά τα σώματα/επίπεδα ¹⁷ είναι ταξινομημένα σε αυξανόμενη λεπτότητα ανάλογα με την ταχύτητα και τα κύματα παλμοδονήσεων που κυριαρχούν στο σύμπαν. Δηλαδή από το υλικό χαμηλό και πυκνό, σε λιγότερο υλικό και περισσότερο σαν αιθερική ενέργεια (ηλεκτρομαγνητικό πεδίο). Η ύπαρξη των ενεργειακών σωμάτων/επιπέδων δεν είναι πια θεωρία περιορισμένη στη συνειδητότητα ευαίσθητων ατόμων ή ψυχιστών ή μυστικιστών που έχουν την ικανότητα να τα (δια)βλέπουν¹⁸.

Σήμερα φυσικοί-θετικοί επιστήμονες σε όλο τον κόσμο έχουν και μηχανικά μέσα με τα οποία φωτογραφίζουν τις “αυρικές εκπορεύσεις” (αιθερικό¹⁹ σώμα) όπως λέγονται. Το σχήμα και το χρώμα αυτών των “σωμάτων-ακτινοβολιών” αλλάζει σύμφωνα με τις διάφορες συγκινήσεις και σκέψεις και ανάλογα με την κατάσταση υγείας του κάθε ατόμου. Φαίνεται λοιπόν ότι υπάρχει μία άμεση σχέση ανάμεσα στη συγκινησιακή και νοητική κατάσταση του ανθρώπου και στο μέγεθος και χρώμα του “φωτός” (ακτινοβολίας) που παρουσιάζεται γύρω από το φυσικό-υλικό σώμα. Αυτό επιτυγχάνεται και ελέγχεται με τη φωτογράφιση της μεθόδου “Κιρλιάν”²⁰.

Αυτή η αντίληψη για τα διάφορα αλληλοεπιδρώμενα, αλληλοτεμνόμενα αλληλοσυνδεόμενα, αλληλεμποδιζόμενα και επίπεδα/σώματα του ανθρώπου γίνεται όλο και περισσότερο δεκτή σε όλο τον κόσμο από εξελισσόμενα άτομα και σύντομα θα είναι “γεγονός αποδεκτό”. Ήδη στη

σύγχρονη ιατρική αναφέρεται η καταστρεπτική επίδραση και το δυσμενές αποτέλεσμα των δυνατών συγκινήσεων και της "αρνητικότητας" στο σώμα και την πρόκληση ανωμαλιών και ασθενειών. Και ακόμη είναι γνωστό το αντίθετο δηλαδή ότι με τη "θετικότητα" της σκέψης²¹ (τεχνική της νοητικής απεικόνισης), που η τεράστια δύναμή της γίνεται βαθμιαία όλο και πιο αποδεκτή, επιτυγχάνεται η άρση αυτών των δυσαρμονιών. Η νοητική-συγκινησιακή (αντί)"δράση-συναίσθημα" έχει άμεση επίδραση όχι μόνο στην υγεία αλλά και γενικότερα στη συμπεριφορά. Επομένως με έλεγχο και συνεχή εκπαίδευση (χαλάρωση, θετική σκέψη) επιτυγχάνεται η συνειδητή θετικοποίηση και στη συνέχεια η μεταλλαγή της όλης νοοτροπίας και της συμπεριφοράς μας²².

Λέγεται ότι εμείς οι ίδιοι δημιουργούμε την πραγματικότητά μας με προγραμματισμούς και προκαθορισμένες πεποιθήσεις, προσκολήσεις και σκέψεις που ο σχηματισμός τους οδηγεί, συνειδητά ή μη συνειδητά, σε μηχανισμούς παραποίησης και σε περιορισμούς (π.χ. αποτυχίες) της πραγματικότητάς μας. Η αποφυγή λοιπόν προκατειλημμένων ιδεών και αρνητικών σκέψεων (ιδιαίτερα με έντονη εκπομπή προς τους άλλους) που η ακτινοβολία τους έχει δυσμενείς επιδράσεις, επιφέρει τα καλύτερα αποτελέσματα. Καθώς και η επιδίωξη της "θετικότητας"²³ ως τρόπου σκέψης και τρόπου ζωής είναι η λύση/διέξοδος και στα θέματα της συγκεκριμένης αναφοράς μας.

Υπάρχουν πολλά συγγράμματα, μελέτες και έρευνες που εξηγούν την πραγματικότητα με προσεγγίσεις στην αρχαία πνευματική αλήθεια²⁴. Μία από αυτές είναι η τελευταία άποψη του βιολόγου SHELDRAKE (στο άρθρο του "Πέρα από τα σύνορα του νου") που αναφέρεται σε μία έρευνά του που επεκτείνει τις ανακαλύψεις της γενετικής του DNA (μεταβολής, εξέλιξης, αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον) και επισημαίνει την ύπαρξη μιας "αύλης" διασταλτικής δύναμης ονομαζόμενης "μορφογεννητικό πεδίο" που μπορεί να σχηματίσει και να μετασχηματίσει τα πάντα, σώμα, νου, χαρακτήρα, συμπεριφορά, μέσω ενός "μορφικού συντονισμού"²⁵. Μία ενδεικτική απόδειξη μεταξύ πολλών αναφορών που υπάρχουν.

Βλέπουμε ότι πέρα από τους γνωστούς βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες υπάρχουν και κάποιοι άλλοι λιγότερο γνωστοί στην πλειονότητα. Αυτοί υπάγονται σε ένα χώρο υπεραισθητής αντίληψης, μεταφυσικό (μεταφυσική θεωρήθηκε η μη γνωστή ακόμη φυσική²⁶) υπερβατικής διάστασης που θα μπορούσε να ονομαστεί "μεταψυχολοβιολογία"²⁷. Επισημαίνεται ότι όλες οι φιλοσοφίες και οι θρησκείες αναφέρονται σε κοινά στοιχεία υπερβατικών μορφών. Η υπερβατική διάσταση υπήρξε πάντα και ήταν γνωστή σε χώρους δυσπρόσιτους για την κοινή νοητική αντίληψη και ανθρώπινη γνώση. Ανήκε από παλιά μόνο σε φιλοσοφικο-θρησκευολογικούς τομείς και αυτή η διασύνδεση θεωρήθηκε φυσική και εδέσποζε επί αιώνες. Και στις ημέρες μας ακόμη επικρατεί αυτή η άποψη που μπορεί να είναι βάσιμη. Σήμερα όμως γίνεται επιτακτική η ανάγκη α π ο σ ύ ν δ ε σ η ς των μεταφυσικών/υπερβατικών θεωρήσεων από την πα-

ραδοσιακή φιλοσοφία και τη θρησκευολογία που συνεχίζουν όμως τη μονοπώλησή τους.

Ωστόσο είναι υποχρέωση της σύγχρονης εγκληματολογίας²⁸ και της θυματολογίας, με τη διεπιστημονική τους δομή, να διεκδικήσουν αυτές τις κατευθύνσεις και να τις χρησιμοποιήσουν με τη βοήθεια και την επιβεβαίωση των θετικών/φυσικών επιστημών, αφού κοινό αντικείμενο όλων είναι ο άνθρωπος, η συμπεριφορά του και οι σχέσεις του με τους συνανθρώπους του. Ενισχύοντας τις παραπάνω απόψεις παραβλέπουμε τις θέσεις ενημερωμένων επιστημόνων υποστηρικτών αυτών των νέων, αλλά και παμπάλαιων δοξασιών και επισημαίνουμε αυτές των “κριτικών” θεωρήσεων που εκφράζουν και τη θέληση αυτονομίας από εξωτερικές υπερβατικές δυνάμεις. Και ας σταθούμε στο Γερμανό υλιστή²⁹, μεγάλο σύγχρονο διανοητή, γνήσιο διαλεκτικό, τον HORKHEIMER. Αμφισβητεί, χωρίς όμως να παραγνωρίζει (κυρίως στην όψιμη φάση του έργου του) την ύπαρξη του υπερβατικού θείου, και συνεπώς στο λόγο του τονίζει “Δεν μπορούμε να αναφερθούμε στο θεό. Μπορούμε μόνο να ενεργούμε με το αίσθημα ότι υπάρχει”. Κι ενώ προβληματίζεται και εμμένει στις επιφυλάξεις του, δεν αρνείται την παρουσία και τη δύναμη της “εσωτερικής εμπειρίας-εσωτερισμού”, και προπάντων αναγνωρίζει τη διάσταση του υπερ-λόγου δηλαδή του υπερβατικού.

Αποδεκτή η συμβολή και η σηματοδότηση του “μαρξισμού” στη σύγχρονη ανθρώπινη σκέψη. Ωστόσο η αρνητική επίδραση της συνυπαρκτής υλιστικής μονόπλευρης θεώρησής του ανέστειλε κάθε πνευματικό υπαρξιακό προβληματισμό κυρίως στους νέους. Και η έλλειψη τέτοιας μορφής αναζητήσεων δημιουργεί το δικό μας προβληματισμό. Πόσοι νέοι έχουν σήμερα υπαρξιακά ερωτήματα χρήσιμα για το σκοπό και το νόημα της ζωής τους; Ποιοί είμαστε, ποιά η πραγματική μας φύση, γιατί υπάρχει το έγκλημα. Ερωτήματα άμεσα συνδεδεμένα με την ανθρώπινη συμπεριφορά, τη φύση της, τις ανθρώπινες σχέσεις και τη νοηματική ζωή³⁰.

Συμπερασματική αναφορά

Τελειώνοντας θα προσπαθήσω να συνοψίσω ό,τι θεωρώ σημαντικό να επισημανθεί ως συμπερασματικές μου σκέψεις στο θέμα μας: Προτεραιότητα στα προληπτικά μέτρα μέριμνας των νέων, αφού και η θυματοπροληπτική πολιτική προηγείται στην προτίμηση και το ενδιαφέρον όλων των συγχρόνων επιστημόνων. Προτεραιότητα στα θέματα κοινωνικής παθολογίας που αφορούν ανηλίκους ως δράστες ή ως θύματα. Στην ιεράρχηση προστασίας αγαθών, την επισήμανση της πρωταρχικής θέσης στην ψυχική και σωματική ανέλιξη των παιδιών για την αποφυγή κάθε μορφής “κακοποίησης” τους. Παροχή σωστών “προτύπων” στους νέους που έχουν τόσο ανάγκη, με ηθικές αξίες πρωταρχικής σημασίας στην αγωγή/εκπαίδευσή τους. Κι ακόμη: Να περάσουμε στους νέους ως μηνύματα των καιρών μας τις αναζητήσεις των πνευματικών/υπερβατικών διαστάσεων με

ερεθίσματα/εναύσματα υπαρξιακών προβληματισμών. Με στόχο την "πνευματική πορεία" (με τη βαθύτερη έννοια της πνευματικότητας ως αληθινής φύσης της ανθρωπίνης ύπαρξης) το μήνυμα ότι όσο πιο εξελιγμένο πνευματικά (μ'αυτή την έννοια) είναι το άτομο τόσο λιγότερο εγκληματεί ("παραβαίνει τους κανόνες") και επομένως θυματοποιεί συνανθρώπους του όποιας ηλικίας. Επίσης την ιδέα ότι ο άνθρωπος, με την ελεύθερη θέλησή του έχει την δυνατότητα της μη αποδοχής του ρόλου "θύμα"³¹ στο φυσικό επίπεδο της ζωής, αφού επιλέγει και ρυθμίζει μόνος του (μέχρι ενός οριακού σημείου) την πραγματικότητά του. Με έμφαση στο μήνυμα στροφής προς τη λεγόμενη "μεταφυσική" (μετεπιστημονική σύγχρονη φυσική) επιβεβαιωμένη από τις θετικές επιστήμες³², παρέχεται η δυνατότητα όχι μόνο ερμηνειών, αλλά ελέγχου και επίδρασης στα συγκινησιακά επίπεδα, με κυρίαρχα τα θετικά αισθήματα³³. Για μία μεταλλαγή της συμπεριφοράς και μάλιστα της παραβατικής, με την άμεση σχέση της στη δημιουργία θυμάτων. Δεν φαίνεται σίγουρος ο ισχυρισμός ότι θα δοθούν σύντομα λύσεις σε όλα τα προβλήματα και τις δύσκολες καταστάσεις, αλλά αξίζει η προσπάθεια, κυρίως με την πίστη ότι μπορεί να δοθεί μία απάντηση σε αυτό που αναζητάμε.

Υποσημειώσεις

1. Οι σκέψεις που διατυπώνονται και οι αναφορές που γίνονται, φαίνονται ίσως χωρίς άμεση διασύνδεση με το θέμα. Έχω ωστόσο την ελπίδα, ότι η εντύπωση αυτή θα αλλάξει με την παραπέρα ανάπτυξη και τις διευκρινίσεις. Ας έχουμε πάντα υπόψη ότι η ανθρωπίνη συμπεριφορά κι όταν ακόμη παίρνει, ως εξωτερική έκφραση τη μορφή εγκλήματος, πηγάζει από τη βαθύτερη ανθρωπίνη "φύση", δηλαδή το άτομο ως συμπαγική οντότητα - τμήμα ενός σύμπαντος/όλου *Γιανάρας Χρ.*, Αλφαβητάρι της πίστης, εκδ. Δομός, Αθήνα 1988². Βλ. *Heidegger M.*, Εισαγωγή στην μεταφυσική, εκδ. Δωδώνη (μετ. εισαγωγή, επιλεγόμενα Χρ. Μαλεβίτη), Αθήνα 1973, σ. 32. επ., 109 επ. - *Jung C.G.*, Ο ανεξερεύνητος εαυτός, εκδ. Ιάμβλιχος (μετ. Θ. Σιαφάρικας) Αθήνα 1983, σ. 45 επ., 83 επ. Βλ. και *Φωτεινού Κ.*, Η παιδεία του βάθους, εκδ. Ψυχαγωγία Αθήνα 1989. Επίσης βλ. *Watson L.*, Υπερφύση, εκδ. Ωρόρα (μετ. Μ. Βερέττας) Αθήνα 1976. Βασιλείου Γ., Ορόσημα στην ατραπό, Αθήνα 1987².

2. *Ληξουριώτη Γ.*, Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί, τον πρώτο αιώνα του ελληνικού κράτους, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα/Γιάννενα 1986 - *Παπαζαχαρίου Ι.*, Μελέται εκ του Δικαίου των ανηλίκων, Αθήνα τ.Γ 1960. σελ. 120, 122 επ. - *Τρωιάνου-Λουλά Αγλ.*, Νομοθετικές βελτιώσεις για την πληρέστερη νομική προστασία του παιδιού, Αρμενόπουλος 33 (1979) σ. 1092-1098.

3. *Σπινέλλη Κ.Δ./Τρωιάνου-Λουλά Αγλ.*, Δίκαιο ανηλίκων. Ποινικές ρυθμίσεις εγκληματολογικές προεκτάσεις, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα/Κομοτηνή 1987. - *Φαρσεδάκης Ι.*, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 1985 - *Χαΐδου Α.*, Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1989.

4. *Κρίππας Γ.*, Η προστασία των ανηλίκων εν τω ποινικώ δικαίω, εκδ. Α. Σάκκουλα Αθήνα/Κομοτηνή 1979 - *Παπαγεωργίου Ι.*, Η κοινωνική προστασία του παιδιού εις την ελληνική νομοθεσία, εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε. 1972. - *Σπινέλλη Καλ.*, Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων

δραστών και θυμάτων. Ένας κλαδος υπό διαμορφωση, Αθήνα/Κομοτηνή 1992 σ. 155-249 - *Τρωιάνου-Λουλά Αγλ.*, Ποινική Νομοθεσία Αηλικων, Αθήνα/Κομοτηνή 1987 σ. 553-774.

5. *Ανδριανακης Εμ.*, Θυματολογία, Αθήνα 1972 - *του ιδιου*, Η θυματολογία (μία νέα θεώρηση του εγκλήματος) Νο Β 33(1985) σ.920-921 - *Guy Houchon*, (μετ.Γ.Νικολοπουλος), Το θυμα, συντελεστής προόδου στην εγκληματολογία, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, Ιουνιος 1988, σ.10-31 - *Σπινελλη Κ.Δ.*, 'Εγκλημα και Θυμα, Μηνμη Ν.Χωραφά, Η.Γαφου, Κ.Γαρδικα, τ.Β Αθήνα 1986 σ.248-281 - *Μαυρομματη Μαρια*, Θυματα της εγκληματικότητας - Νέα θεώρηση του προβληματος, Π.Χρ.35(1985), σ.844-848.

6. Για τον κίνδυνο "χαρακτηρισμου" και το "στιγμα" της αποκλινουσας συμπεριφοράς βλ.επιλεκτικά: *Δασκαλάκης Η.*, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντιδρασης, Αθήνα 1985 - *Σπινελλη Κ.Δ.*, Αηλικος εγκληματίας η νεαρος παραβατής: το προβλημα υπο το πρίσμα της θεωρίας της ετικετας, Π.Χρ.26(1976) σ.785-800 - *Τατσος Ν.*, Η θεωρία του χαρακτηρισμου: Ανθρωπιστικές προσεγγίσεις στην Κοινωνιολογια της αποκλινουσας συμπεριφοράς, Επιθ.Κοιν.Ερευνών τ.72 1989, σ.44-74.

7. *Addler A.*, Ανθρωπογνωσια, εκδ.Μπουκουμάνη (μετ.Καμπουριδη), Αθήνα 1971 σ.177 επ. - *Rempien H.*, Die Seelische Entwicklung des Menschen in Kinder - und jugendalter, Munchen/Basel 1966, σ.65, 280 επ., 367 επ., 401 επ., 487 επ. - *Θεοδωρου Ε.*, Κρισιμα προβλήματα των νεων, Εκδ.Ιδρυμ.Γρηγοριαδη, Αθήνα 198 σ.24 επ. - *Dreikurs Ρ.*, Κοινωνική ισοτιμία, εκδ.Κεδρος (μετ.Τ.Πανταζη) σ.44 επ., 77 επ., 111 επ., - Βλ.επισης *Φιλια Β.*, Η τραγική εγκαταλειψη της νεολαίας, Αστυνομική Επιθεώρηση, Μάρτιος 1990, σ.187-188 όπου εκτός των άλλων αναφέρονται και ως προβλήματα: "Η επιθετικότητα όπως προβαλλεται σαν τρόπος επιβίωσης και οδηγει στην παραγνώριση του Άλλου/συνανθρώπου αγνωώντας την άμεση σχεση και κοινή ρίζα όλων των ανθρωπων. Τα επιθετικά μηνυματα προάγουν όχι μόνο την ανταγωνιστικότητα, αλλά και την λογική της βίαιης αναμέτρησης ως αναπόφευκτης νομοτέλειας. Η ανομική αντίληψη μιας γενικευμένης παραβατικότητας και ανεκτικότητας σε κάθε μορφή ασυδοσίας οδηγει και στην αντίληψη της υπαρέξης μονο δικαιωμάτων και όχι συνδεμενων με τις αντιστοιχες υποχρεώσεις ...".

8. *Σπινελλη Κ.Δ.*, 'Εγκλημα και θυμα ό.π. ιδιως σ.250,251 - *Ανδριανακης Εμ.*, Η θυματολογία Νο Β ό.π.(υποσ.5).

9. Το θέμα ως προς τις ανθρώπινες σχεσεις απο τη σκοπια της ψυχολογίας και μεταψυχολογίας μπορεί να επεκταθει σε ερμηνείες δυσκολα κατανοητες αν δεν διευκρινιστούν. Στη σχετική λοιπόν προσπάθεια αναφοράς για τη θέση θυματος-θυτη, από την οπτική αυτή γωνια εκθέτονται τα παρακατω:

Η εμφάνιση του ανθρωπου στο σχολειο/γη θεωρεται ότι γίνεται με την επιλογή ενός "ρόλου" με μπροσυνειδητο σκοπό τη διδαχη του "μαθηματος" που χρειαζεται για την πορεία της πνευματικής του εξέλιξης. Πολλά από τα μαθηματα είναι σκληρά και οδυνηρά. Κάποιοι ρόλοι είναι και αυτοι του θυματος και του θυτή που συχνα εναλλάσσονται, δίνοντας την ανάλογη ευκαιρια στο καθε υποκειμενο. Σύγχρονη είναι και η δημιουργία (με τη συνθετική επιδραση των πολλαπλών παραγόντων) των "προγραμματισμών" του. 'Ετσι εκπεμπονται κυματα/ακτινοβολίες/δονησεις που προσελκυσουν τον αντίστοιχο ρόλο από κάποιον άλλο που εχει την αντίθετη και αντιστοιχη ανάγκη, δηλαδή τον αντίθετο προγραμματισμό. Προκαλείται αυτό που ταιριαζει στον καθένα συμφωνα με τα πιστεύω του, τους αυτοματισμους, τις πεποιθησεις του. Οι "προγραμματισμοί" είναι του τέλειου, του δυνατου, του υπευθυνου, του εκμεταλλευτή, του θυτη (για πρόκληση προσοχής, για ασφαλεια, θαυμασμο, παραδοχή κ.α) η του αδυναμου, ανίκανου, ευαισθητου, ήρωα, θυματος (για συμπαθεια, οίκτο και ίσως αγάπη). Η αναζήτηση του αντίστοιχου ρόλου καλυπτει και την ψυχολογική ανάγκη του άλλου. Ωστόσο η απόφα-

ση της απαλλαγής του ρόλου ανήκει στον καθένα που τον έχει "κρατήσει" για την επιβιώσή του (με οποιοδήποτε τρόπο έστω και οδυνηρό) σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του/προγραμματισμούς του. Δεν υπάρχει "αδίκια" ή καταπίεση, αλλά εσωτερική/ψυχολογική ανάγκη που μπορεί, αν θέλει, να την μεταβάλει, αλλάζοντας τις πεποιθήσεις. Η μεταλλαγή επιτυγχάνεται με τη δύναμη της θετικής σκέψης που διακόπτει τη θυματοποίηση. Στόχος επομένως είναι αρχικά η αποφυγή της δημιουργίας λανθασμένων πεποιθήσεων με την πίστη ότι είναι πραγματικές (π.χ.αν ένα παιδί αισθάνθηκε σαν θύμα κακομεταχείρισης, δημιουργεί την πεποίθηση ότι "σκοπός ζωής" του είναι η τιμωρία και οι οδύνες. Αναζητάει λοιπόν υποσυνείδητα, άμεσα ή έμμεσα, πρόσωπα, γονείς, φίλους, συγγενείς, σύζυγο - που θα συμβάλλουν ως "δάσκαλοι" με τον αντίστοιχο ρόλο του θύτη, στη διατήρηση αυτής της ιδέας.) Τα γεγονότα μπορεί να συνέβηκαν αλλά από το άτομο εξαρτάται η διακοπή της επανάληψης, της διατήρησης και της συνέχειάς τους. Αν δεν δεχθεί πια τον ρόλο, ή δεν ανταποκριθεί στους ερεθισμούς του θύτη/δασκάλου, ή επιλέξει άλλο ρόλο, ή πάρει σίγουρα το "μάθημά" του από το συγκεκριμένο ρόλο, παύει τελικά η αλληλένδετη αυτή σχέση. Με έλεγχο συναισθημάτων και συγκινήσεων μέσω της δύναμης του νου και της αυτογνωσίας δεν αποδέχεται κανείς μόνιμα οδυνηρούς ρόλους και συγκεκριμένα το ρόλο του θύματος. Η συγκεκριμένη απόρριψη σημαίνει επιτυχία στη "δοκιμασία" - μάθημα της ζωής. Βλ.περισσότερα *Nazemy R.*, Η Ψυχολογία της ευτυχίας, εκδ.Αρμονική Ζωή, Αθήνα, 1986, ιδιαίτερα σ.15 επ.,80 επ.,148 επ.,297 επ., 348 επ.

10. Οι "περιπτώσεις" αυτών των ανηλικών απασχόλησαν την Υπηρεσία επιμελητών (που τις χειρίστηκαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα) και έχουν ληφθεί από τα παλιά αρχεία της υπηρεσίας του Δικαστηρίου Ανηλικών της Αθήνας.

11. Για το τεράστιο θέμα της αιτιολογίας του εγκλήματος, τις αναρίθμητες θεωρίες και τις σχετικές διδασκαλίες που δημιουργήθηκαν βλ.επιλεκτικά: *Αλεξιάδης Σ.*, Εγκληματολογία, 3η έκδ., εκδ. Σάκουλα, Θεσσαλονίκη 1989 σ.91 επ. - *Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α.*, Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Μέρος Α, Εισαγωγικά, Αθήνα 1984, σ. 97 επ. - *Δασκαλόπουλος Ι.*, Περί της βαθύτερας φύσεως του εγκλήματος, Αθήναι (1968) - *Σπινέλλη Κ.Δ.*, Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, εκδ. Α.Σάκουλα, Αθήνα/Κομοτηνή 1985, σ.98 επ. και 170 όπου πρβλ.πίνακα με τις σχολές και κατευθύνσεις. Βλ. και *Θεοδώρου Ε.*, ό.π.(σημ.7) σ.19 επ. - Επίσης βλ.Π.Χρ.29(1979) σ.400 για εκδήλωση της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας, όπου ο *Szabo D.* σε διάλεξη με τίτλο "Συγκρουόμενες θεωρίες στη σύγχρονη Εγκληματολογία", αναφέρθηκε στην κατάταξη πέντε κυρίων κατευθύνσεων (βιολογική, ψυχολογική, κοινωνιολογική μαρξιστική και ριζοσπαστική) και υπογράμμισε την πρόσφατη στροφή της εγκληματολογίας προς την βιολογική κατεύθυνση (που ήταν και η αρχή της), ιδίως στις αγγλοσαξωνικές χώρες, μετά την επί αρκετά χρόνια κυριαρχία της κοινωνιολογικής κατεύθυνσης. - Βλ.ακόμα και *Φίλια Β.*, 'Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος, εκδ. Νέα Σύνορα, τ.Α Αθήνα 1979, σ.26 επ., 68 επ.

12. *Δασκαλάκης Η.*, Η εγκληματολογική σημασία του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ.25, 1975 σελ.370. *Τσουραμάνης Χ.*, Ανάλυση εγκλημάτων, εγκληματολογική προσέγγιση, εκδ.Α.Σάκουλα Αθήνα/Κομοτηνή 1980, σ.18 επ.

13. Για τις διάφορες νέες θεωρήσεις, τις επιμέρους μεταξύ τους διαφορές και γενικότερα για την πορεία της εγκληματολογίας, βλ.ιδιαίτερα *Η.Δασκαλάκη*, Η εξέλιξη της εγκληματολογικής σκέψης, στο "Εγκλημα και Κοινωνία" 1987 τ.1, σ.3-6 - *Κουράκη Ν.*, Οι σύγχρονες προοπτικές της εγκληματολογίας, Αρμενόπουλος ΛΘ' (1985) σ.924-928 - *Ι.Φαρσεδάκη*, Ανακριτική, δικαιώματα του ανθρώπου και εγκληματογένεση, Αθήνα (εκδ.Νομ.Βιβλιοθήκη) 1984 σ.16 επ. - Ας μη λησμονείται, ο έστω αμφισβητούμενος, πολυκλαδικός χαρακτήρας της εγκληματολογίας που οδηγεί στην επισήμανση ότι κάθε

τάση ερμηνείας των αντικειμένων της (έγκλημα, εγκληματίας, θύμα, κοινωνική αντίδραση) περιγράφεται ή αναλύεται ανάλογα με την οπτική γωνία της συγκεκριμένης τάσης ή θεώρησης του επιστήμονα υποστηρικτού της. Αυτό σημαίνει ότι και στη θετικιστική της μορφή η εγκληματολογία (μολονότι τα επιχειρήματα στην περίπτωση αυτή στηρίζονται στην εμπειρική έρευνα που δύσκολα αμφισβητείται) δέχεται την επίδραση του υποκειμενισμού της "ερμηνείας". Από άλλη άποψη στην πολυφωνική και πολυδιάστατη εποχή μας, με δισταγμό και επιφύλαξη ακούγεται μία απόλυτη και μονόπλευρη θεώρηση που αποκλείει και διαγράφει οποιοσδήποτε αντίθετος - φαινομενικά ίσως - απόψεις. Θεωρώ αποτελεσματικότερο τρόπο εξελικτικής προοπτικής τη λεγόμενη "συνθετική" κατεύθυνση της εγκληματολογίας (Βλ.Κουράκη, ό.π. σ.927) που προσπαθεί να συνδυάσει και να προσεγγίσει τα όσα σημεία θεωρούνται επίμαχα μεταξύ της παραδοσιακής και "νεωτεριστικής" εγκληματολογικής σκέψης. Στην άποψη όμως αυτή προσθέτω ως προσωπική μου γνώμη, τη δυνατότητα της επέκτασής της με θέματα που αναφέρονται στη συνέχεια του παρόντος κειμένου (βλ.παρακάτω).

14. *Λαμπίρη-Δημάκη Ιω.*, Η έννοια της κρίσης, εκδ.Α.Σάκκουλα, Αθήνα/Κομοτηνή, 1989, ιδίως σ.75 επ. - *Hassemer W.*, Η έννοια της εγκληματικής συμπεριφοράς (απόδοση Η. Αναγνωστοπούλου), Ελληνική Δικαιοσύνη, τ.30ος, 1989, σ.1125-1134 - *Πανούσης Γ.*, Το "ζητούμενο" στην Εγκληματολογία, Αθήνα/Κομοτηνή 198 - *Φίλιας Β.*, Όψεις ό.π.(σημ.ΙΙ) τ.Α, σ.32 επ.

15. *Σπινέλλη Κ.Δ.*, Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων, (Ποινικά ΙΙ), Αθήνα/Κομοτηνή 1982, σ.70 επ.

16. *Capra F.*, Το ΤΑΟ και η φυσική, εκδ.Ωρόρα (μετ.Μ.Βερέττας) Αθήνα 1982 - *Watson L.*, ό.π. (σημ.Ι) - *Αρβανίτη-Βλαβιανού Αγνή*, Βιοπολιτική - Διαστάσεις της βιολογίας, Αθήνα 1985 - *Dienach P.A.*, Η κοιλιά των ρόδων, κριτική έκδοση (μετάφραση, προσθήκες, επεξηγήσεις) - *Γ.Παπαχατζή*, Αθήνα 1979, βλ.ιδίως πρόλογο - *Τρωιάνου-Λουλά Αγλ.*, Θρησκεία και εγκληματικότητα, εκδ.Ιδρ.Γρηγοριάδη, Αθήνα 1985, σ.24 επ. - *Φωτεινού Κ.*, ό.π.(σημ.Ι).

17. Βλ.*Annie Besant*, Ο άνθρωπος και τα σώματά του, εκδ.Ιάμβλιχος (μετάφραση Θ.Σιαφαρικάς) Αθήνα 1989 - *Alder Vera*, Το άνοιγμα του τρίτου ματιού, εκδ.Δίδυμοι, Αθήνα 1986, ιδίως σ.53 επ. - Γενικότερα τα επίπεδα (σώματα) που αναφέρονται υπάγονται στα τρία πιο γνωστά, φυσικό, ψυχικό και πνευματικό. Αντίστοιχη είναι και η συμπαγική ουσία που αποτελείται από διαφορετικά στρώματα περισσότερο ή λιγότερο αιθέρια (σαν τα στρώματα της ατμόσφαιρας) και έχει διαβαθμίσεις λιγότερο ή περισσότερο πυκνές και λιγότερο ή περισσότερο αιθέριες. Βλ.σχετικά και *Aivanhov B.M.*, Η μεταφυσική διάσταση του ανθρώπου: Κέντρα και αιθέρια σώματα, εκδ.Prosreta - Του ιδίου, Η γέννηση στα διάφορα επίπεδα, εκδ.Prosreta No 209 G 1982, σ.54 επ.

18. Η διόραση είναι ευρύτερης έκταση από την κοινή όραση. Γενικά τα αισθητήρια όργανά μας είναι ελλιπή και περιορισμένης εμβέλειας στο να συλλαμβάνουν στοιχεία των κοσμικών ανωτέρων πεδίων/επιπέδων. Σχετικό είναι το θέμα της "υπερευαισθητής αντίληψης" Βλ. *Watson* ό.π.(σημ. 1) σ.95 επ., 183 επ., 269, 292 επ. - *Koestler A.*, Οι ρίζες της σύμπτωσης, εκδ.Χατζηνικολή, Αθήνα 1974, σ.ΙΙ επ., 20 επ. - Όταν ο άνθρωπος μπορεί να ενεργήσει συνειδητά στο "πνευματικό πεδίο" μπορεί τελικά να νικήσει χρόνο και χώρο που ανήκουν στο τελευταίο πεδίο (στάδιο) του σύμπαντος, δηλαδή το φυσικό πεδίο. Βλ. *Watson* ό.π. σ.309, 314 επ. - Επίσης *Νάσιουτζικ Α.*, Η βιολογία του χρόνου, εκδ.Κέδρος, Αθήνα 1974 σ.13, 201 επ. - *Hawking St.*

19. *Watson* ό.π.(σημ.Ι) σ.158, 166, 296 - *Besant A.*, ό.π.(σημ.16) - *Aivanhov* ό.π.(σημ.16) - *Ostrom J.*, Ανθρώπινη αύρα, Αθήνα 1987.

20. Για το θέμα αυτό έχουν γίνει πρόσφατα πολλές αναφορές. Βλ.ενδεικτικά *Watson* ό.π.(σημ.Ι) σ.158 επ., 174-176 - *Οστράντερ Σ/Στράντερ Λ.*, Ψυχικές ανακαλύψεις στην Ε.Σ.Σ.Δ., εκδ.Βουλούκου Αθήνα, 1967

21. Από την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία, βλ. *Peale N.V.* Η δύναμη της θετικής σκέψης, έκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1984, σ.58, 213 επ., 350 επ. - *Fox E.* Η δύναμη της δημιουργικής σκέψης, έκδ. Πύρινος Κόσμος (μετ. Δ. Κουτσούκης) Αθήνα 1990, σ.80 επ., 128 επ., 180 επ. - *Σεχεστέν Ο./Γκόουλντμαν Μπ.*, Όλο και καλύτερα (έλεγχος του νου μεθ. Σίλβα) (απόδοση Στ. Κρανάη) Αθήνα 1989. - *Germain W.*, Πως να αναπτύξετε τη μαγική δύναμη του νου σας, έκδ. Δίδυμο (μετ. Χατζηγιάννη), Αθήνα 1976.

22. Για το θέμα αυτό είναι σχετική και η θεωρία των εξαρτημένων αντανакλαστικών του Παυλάφ. Βλ. ιδίως *Φωτάκη Ν.*, Ποινή, τροποποίηση της συμπεριφοράς και κοινωνική αναπροσαρμογή, (Ποινικά 5), Αθήνα/Κομοτηνή 1980, σ.67 επ., 81 επ., 131 επ.

23. Μία από τις ερμηνείες στο ιδιαίτερα δύσκολο και δυσνόητο αυτό θέμα κοσμικο-μεταφυσικής προέλευσης είναι οι εξής: Οποιαδήποτε ακτινοβολία, (θετική ή αρνητική), εισέρχεται στην κυκλική ροή του κοσμικού ρεύματος, και κάνοντας όλη την τροχιά, επιστρέφει σε όποιον ή σε ό,τι την εξέπεμψε. Εισπράττουμε λοιπόν ανάλογα ό,τι εκπέμπουμε, θετικότητα ή αρνητικότητα. Συμπληρωματική είναι η ερμηνεία που αφορά την ενότητα των συμπαντικών όντων που έλκονται μεταξύ τους και σύμφωνα μ'αυτήν κάθε πλάσμα ταυτίζεται με τον εαυτό του και με όλα τα άλλα και όλα μαζί ως μέλη του κόσμου το συγκροτούν. Μ'άλλα λόγια με βάση το δεδομένο της συμπαντικής ενότητας υπάρχει μία κραδασμική μεταβίβαση από το μέρος/τμήμα στο σύνολο όλο· και επομένως ο κίνδυνος της δυσαρμονίας του μέρους αφορά την ολόπτητα. Βλ. *Koestler A.* ό.π. (σημ.1), σ.76 επ., καθώς και *Watson* ό.π. (σημ.1) σ.332.

24. Για τη σχέση ανάμεσα στις σύγχρονες θεωρίες της ατομικής φυσικής και στις μυστικιστικές παραδόσεις των αρχαίων θρησκειών της ανατολής βλ. εκτός άλλων *Capra* ό.π. (σημ.15). Ανάλογοι συσχετισμοί υπάρχουν και με την Πυθαγορική διδασκαλία.

25. Για την υποσυνείδητη ομαδική αλλαγή συμπεριφοράς έχει γίνει ένα πείραμα του "εκατοστού πιθήκου". Πρόκειται για τη "συλλογική συνείδηση" (μαζικό υποσυνείδητο), ίσως μία μορφή τηλεπαθητικής επικοινωνίας. Βλ. *Watson* ό.π. (σημ.1) σ.288 επ. - *Capra F.*, Η κρίσιμη καμπή, έκδ. Ωρόρα, Αθήνα 1984 σ.91 επ., 331 επ., 381 επλ - Επίσης *Najemy R.*, Ο μυστικός κύκλος της ζωής, έκδ. Αρμονική Ζωή (μετ. Σ. Παναγοπούλου) 2 έκδ., Αθήνα 1990, σ.192 επ. - *Αρβανίτη-Βλαβιανού Αγνή* ό.π. (σημ.15) - *Jung* ό.π. (σημ.1) σ.246 - *Koestler* ό.π. (σημ.17) σ.80.

26. Βλ. *Ταμπάκης Ν.*, Από τη φυσική στη μεταφυσική, έκδ. Ζαχαρόπουλου Αθήνα, 1984, σ.14 επ., 95

27. *Freud S.* Δοκίμια Μεταψυχολογίας (1915), έκδ. Καστανιώτη (μετ. Θ. Παραδέλλης), Αθήνα 1980 - *Jung C.G.*, Ψυχολογία και απόκρυφο, έκδ. Ιάμβλιχος Αθήνα 1987 - *Του ίδιου Ο* ανεξερεύνητος εαυτός, ό.π. (σημ.2).

28. Ήδη ο *De Greeff* μέσω της φρουδικής διδασκαλίας (κι όχι μόνο) έδωσε μεταφυσική διάσταση στην εγκληματολογική αναζήτηση με φιλοσοφικά μηνύματα και ερμηνείες.

29. *Horkheimer M.*, Υλισμός και Μεταφυσική, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1978 - Βλ. και *Λαμπρή-Δημάκη* ό.π. (σημ.13) σ.75 επ. - "Η μαρξιστική αντίληψη της ιστορίας και των κοινωνικών φαινομένων που ερμηνεύονται απ'αυτήν έχει αμφισβητηθεί όχι μόνο από τις κατά καιρούς αναθεωρήσεις και εξελίξεις της ιστορικής επιστήμης και της κοινωνικής έρευνας αλλά και στην ίδια την ποσοτική βάση της έχει κλονισθεί από τη θεωρία της "αβεβαιότητας" του *Heisenberg*". Βλ. *Περιστεράκης Σ.*, Ατομική και Πυρηνική Φυσική, έκδ. Ελλ. Επιτρ. Ατομικής Ενέργειας, Αθήνα 1969, σ. 90 - Εκτός όμως του ιστορικού υλισμού, ανασταλτική παρεμβολή στην αναζήτηση αποτελεσματικότερων ερμηνειών της ανθρώπινης συμπεριφοράς υπήρξαν, στην ιστορία, η άγνοια και οι υπερβολές φανατικών μισαλλοδόξων (π.χ. στην Ιερά Εξέταση) και νοσηρών μυστικιστών με σκοπιμότητες και ιδιοτελείες που παρερμήνευσαν, παρεξήγησαν και διέστρεψαν ακόμη τις μεταφυσικές υπερβατικές έννοιες και δοξασίες, αποπροσανατολίζοντας επί αιώνες τις "πνευμα-

τικές αλήθειες” και κατευθύνσεις. Στη σημερινή τάση αναγέννησης αυτών των θεωρησεων διαπιστώνεται η υπαρκτή διεπιστημονικής πορείας που θα καταρρίψει τα διαχωριστικά στεγανά. “... Αν ανακαλύψουμε μια ενιαία θεωρία, σύντομα θα γίνει κατανοητή από όλους. Και όλοι - φιλόσοφοι, φυσικοί, απλοί άνθρωποι - θα συμμετάσχουμε στη συζήτηση γιατί συμβαίνει να υπάρχει το Σύμπαν και εμείς. Αν βρούμε την απάντηση σ’ αυτό το ερώτημα θα έχει συντελεστεί ο τελικός αριθμός θριαμβος του ανθρώπινου νου - γιατί τότε θα έχουμε γνωρίσει το νου του ΘΕΟΥ ...” *Hawking*, ό.π.(σημ.17) σ.255.

30. “Θλιβερά υποκαταστάτα και “πρότυπα” σχηματοποιούν το νεαρό άτομο στη μορφή ενός μηδενιστικού αρνητισμού με τάση την εντύπωση μιας ζωής χωρίς νόημα και σκοπό, εφόσον δεν έχει κανένα σημείο αναφοράς σταθερό και δυνατό. Μαζί με τ’ άλλα και ο καταναλωτισμός ως δίψα απόκτησης, με την πεποίθηση ότι κάθε μέσο είναι επιτρεπτό, αποπροσανατολίζει από την αναζήτηση της αυτογνωσίας και του ουσιαστικού περιεχομένου της ζωής” *Φίλιας* ό.π. (σημ. 7) - Βλ. και *Φωτεινό*, ό.π. (σημ. 1).

31. Βλ. ανάπτυξη παραπάνω υπό σημ. 9.

32. Οι περισσότεροι φυσικοί επιστήμονες καταλήγουν στην κατάφαση μιας ανώτερης νοηματικής δύναμης και μιας συνεκτικής ουσίας - απόδειξη μιας συμπαντικής ενότητας που δημιουργεί την υποχρέωση της αμοιβαίας προστατευτικής αλληλεγγυής με την έννοια ότι η διακινδύνευση του μέρους σημαίνει κίνδυνο του (συν)όλου. Βλ. *Koestler A.*, ό.π.(σημ.17) σ.80. Η ύλη ως ενέργεια/δράση είναι δονητική διαφορισή του χωροχρόνου· κάθε τοπική αναταραχή συνταράζει ολόκληρο το σύμπαν. - Επίσης βλ. *Watson* ό.π.(σημ.1) σ.245 - 33. Με το θετικότερο από όλα τα αισθήματα, το αίσθημα αγάπης, εκλύεται μία ζωοποιός ενέργεια/πεππουσία που οδηγεί στην αναγκαία συγκράτηση του Σύμπαντος με τη δυναμη της παγκόσμιας “έλης”.

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΤΥΠΙΚΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ*

Παπαχαράλμπους Χάρης

Δ.Ν. του Πανεπιστημίου J.-W.Goethe της Φρανκφούρτης - Δικηγόρος

Οι παραδοσιακές θεωρίες για το πολιτικό έγκλημα είναι μονομερείς. Ιδίως οι νομικές στηρίζονται είτε στο ασαφές κίνητρο του δράστη (υποκειμενικές), είτε ταυτίζουν το πολιτικό έγκλημα με αυτό κατά του Κράτους (αντικειμενικές). Επαρκής είναι μόνο η σύλληψη του πολιτικού εγκλήματος ως νομιμοποιημένη παρεκκίνουσα από τον ποινικό νόμο πολιτική επικοινωνία με βάση πορίσματα της κοινωνιολογίας του εγκλήματος και της κριτικής θεωρίας περί Κράτους.

Η νέα θεωρία θεμελιώνει σε ουσιαστικό - δογματικό επίπεδο προνομιακή μεταχείριση του δράστη - φορέα εναλλακτικού πολιτικού λόγου, απόκρουση δυσμενέστερης μεταχειρίσεώς του σε σχέση με τους δράστες κοινών εγκλημάτων και αντιρρόπηση της δια του ποινικού νόμου επιχειρούμενης ιδεολογικής χειραγωγήσεως της πολιτικής κοινωνίας.

Η προβληματική του πολιτικού εγκλήματος προκαλεί, όπως είναι γνωστό, επιστημονική αμηχανία. Αυτή μπορεί να αναχθεί τόσο στην ασάφεια των θεωρητικών κατηγοριοποιήσεων του φαινομένου, όσο και στην έντονη ιστορικότητά τους. Δεν πρέπει να παραλειφθεί και η πρακτική δυσχέρεια που προκύπτει από την εμπλοκή πολιτικών συμφερόντων σ'αυτή τη προβληματική. Η άποψη που πρόκειται να παρουσιασθεί εδώ, επιδιώκει να υπερβεί τον αφηρημένο χαρακτήρα διαφόρων θεωριών, να προσεγγίσει το φαινόμενο ριζικότερα από την άποψη της πολιτικής θεωρίας των κρίσεων και να αρυσθεί από αυτήν την προσέγγιση κριτήρια διαφοροποιημένης δικαιοκτικής αντιδράσεως στην αξιόποινη πολιτική παρέκκλιση.

I. Εννοιολογία του πολιτικού εγκλήματος

Για αναλυτικούς σκοπούς θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τις θεωρίες για το πολιτικό έγκλημα σε νομικές και εξωνομικές. Οι πρώτες χαρακτηρίζονται από έντονη θεωρητική στεγανότητα. Για την αντικειμενική θεωρία τα έννομα αγαθά - κυρίως η υπόσταση του Κράτους, η ασφάλειά του και τα εθνικά συμφέροντα - ανάγονται σε κυρίαρχο κριτήριο. Η θεωρία αυτή δεν απαντά στο ερώτημα του αξιόποινου σειράς πράξεων πολιτικού χαρακτήρα από τις οποίες η προσβολή του Κράτους μάλλον πρέπει να αποκλεισθεί. Εάν μάλιστα γίνει δεκτή η "στενή" εκδοχή της αντικειμενικής θεωρίας, κατά την οποία πολιτικό έγκλημα στοιχειοθετεί μόνο η με πιθανότητα επιτυχίας άμεση προσβολή του κρατικού πυρήνα¹, η ποινική καταστολή του πολιτικού εγκλήματος συνολικά δεν μπορεί να στηρίζεται

* Διάλεξη στην Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας στις 7.3.1991.

στις απαρχαιωμένες κατασκευές κάποιου *crimen laesae majestatis*.

Από την άλλη πλευρά η επίκληση του πολιτικού κινήτρου ή σκοπού του δράστη² δεν προσφέρει αξιόπιστη εναλλακτική θέση κατά τούτο: Από την μονομέρεια του έννομου αγαθού περιπίπτει η παραδοσιακή υποκειμενική θεωρία στο δυσερμήνευτο ψυχοδιανοητικό βάθος του δράστη προκαλώντας αφόρητη ασάφεια και αδυναμία αποδεικτικής διακριβώσεως του πολιτικού κινήτρου. Αποτυχημένη πρέπει να θεωρηθεί και η προσπάθεια αφηρημένης άρσεως αυτών των μονομερειών από την πλευρά μικτών θεωρητικών προτάσεων, οι οποίες και όταν ακόμη συγκεκριμενοποιούνται, περιπίπτουν είτε στην αντικειμενική είτε στην υποκειμενική θεωρία. Έτσι ο Lammasch εισηγείται την θεωρία του σχετικού πολιτικού εγκλήματος, η οποία όμως δεν μπορεί να μην συνυποδηλώσει την αποφασιστική σημασία του υποκειμενικού κριτηρίου "σκοπός". Η θεωρία του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της Ελβετίας (BG) για την κυριαρχία ή μη του πολιτικού χαρακτήρα της πράξεως (*Prädominanztheorie*) προσανατολίζεται απεναντίας στα πολιτικά/κρατικά έννομα αγαθά περιθωριοποιώντας το πολιτικό κίνητρο³. Η ενδοποινική προσπάθεια υπερβάσεως των κατασκευών αυτών οδηγεί τις θεωρίες του εγκληματικού τύπου σε εγκατάλειψη των εγκληματοψυχολογικών απόψεων τύπου Radbruch προς την κατεύθυνση μίας κοινωνιολογικά εδραιωμένης θεωρίας του τύπου, η οποία συνυφαίνεται με μία φαινοτυπική κατάταξη μορφών οργανωμένου πολιτικού εγκλήματος (κυρίως από το χώρο της μοντέρνας τρομοκρατίας). Και αυτές οι προσπάθειες όμως υπείκουν τελικά στην ανάγκη αναφοράς στα πολιτικοκρατικά έννομα αγαθά και συρρικνώνουν το πολιτικό έγκλημα στις ένοπλες ομάδες⁴.

Οι εξωνομικές θεωρητικές προτάσεις αίρουν τώρα την ποινικοθεωρητική στεγανότητα με τρόπο επίσης αφηρημένο. Η φιλοσοφικά προσανατολισμένη φαινομενολογία της εξέγερσης εκφεύγει προς εσχατολογικές ερμηνείες, οι οποίες πολιτικοιστορικά μεταλλάσσουν από τις θεολογικές δοξασίες των Βαπτιστών και του Th. Muntzer για παράδειγμα, προς καινοφανείς θεωρίες επαναστατικής μεταφυσικής. Ο Agnoli⁵ δεν διατάζει να προϋποθέσει μία πρωτογενή σχέση του πολιτικού συστήματος σε σύνολο καταπιεστικών μηχανισμών αφ' ενός και δικαιουμένων σε επανάσταση μαζών ή/και προσώπων αφ' ετέρου (*diritto alla ribellione*). Στην εσχατολογική υπερβολή αυτών των θέσεων αντιδιαστέλλεται βέβαια μία μοντέρνα προσέγγιση του δικαιώματος αντιστάσεως. Από τον Rawls και μετά γίνεται λόγος για υποχώρηση των αποριών μιας καθαρής ηθικής του δικαίου προς όφελος επεξεργασίας διαδικαστικών κανόνων επιλύσεως προβλημάτων αυτής της ηθικής⁶. Ο εκσυγχρονισμός αυτός τείνει όμως ταυτόχρονα στην προσαρμογή ευρύτερων ηθικοπολιτικών αιτημάτων στις επιταγές του θεσμισμένου δικαίου. Η θετική τυποποίηση του δικαιώματος αντιστάσεως είναι ένα κύριο σύμπτωμα.

Νέες οδοί τέμνονται μόνο με το ερμηνευτικό μοντέλο στην εγκληματολογία. Και εδώ όμως είναι εμφανής μία αντίφαση. Το αιτιολογικό μο-

ντέλο αφ'ενός υπερβαίνεται. Η ανάλυση της προσωπικότητας που ενέτεινε η scuola positiva προσέκρουσε σε δυσκολίες που συνάπτονταν με τα ερμηνευτικά όρια του αιτιολογικού παραδείγματος. Οι θέσεις του Ferri είναι χαρακτηριστικές⁷. Αν και διαζευγνύει το πολιτικό από το αταβιστικό έγκλημα, οικειοποιείται την θεωρία του μισοεισμού του Lombroso προσδίδοντας στο πολιτικό έγκλημα καθαρά αντι-δραστικό χαρακτήρα. Μη εντοπίζοντας τον κανονιστικό ρόλο της πολιτικής κοινωνίας στη διαδικασία του σχηματισμού πολιτικής βουλήσεως τείνει να θεωρεί την πολιτική ληστεία για παράδειγμα ως πολιτική παρέκκλιση και ταυτόχρονα ως αταβιστικό έγκλημα. Υπερβαίνει την ποινικοθεωρητική αναφορά σε έννομο αγαθό χωρίς να υπερβαίνει και την θέση των "ευγενών κινήτρων" ως καθοριστικών για το πολιτικό έγκλημα. Τέλος, δέσμιος του φυσικοεπιστημονικού ντετερμινισμού της βιομηχανικής εποχής δείχνεται πολιτικά υπεραισιόδοξος προσβλέποντας στη διευρυμένη συμμετοχή στους θεσμούς για την "ίαση" των πολιτικών εγκλημάτων.

Το ερμηνευτικό παράδειγμα, αντ'αυτού, σημειώνει το συμβολικό νόημα των πολιτικών διαντιδράσεων, με τη βοήθεια της θεωρίας της ετικέτας ανακαλύπτει πίσω από την καταστολή του πολιτικού εγκλήματος διαδικασίες συμβολικής εγκληματοποίησης, όχι άμοιρες στρατηγικών πολιτικών επιταγών που κλονίζουν την αυτάρκεια και τα απριορικά αξιώματα λειτουργίας του συστήματος ποινικής προστασίας. Εθνομεθοδολογικά, τέλος, θεματοποιείται το νόημα της κοινωνικής πράξεως και συναφώς η πολιτική παρέκκλιση ως καταστασιακό (situational) πλέγμα κοινωνικών συμπεριφορών αλληλεπιδράσεως⁸.

Ακριβώς εδώ βρίσκεται και το ασθενές σημείο του ερμηνευτικού παραδείγματος σε σχέση με το πολιτικό έγκλημα. Η θεωρία της συμβολικής διαντιδράσεως παραμένει αυστηρά περιγραφική, επειδή εμμένει στον εντοπισμό του συμβολικού νοήματος των διαντιδράσεων. "Περιθωριακοί" και "κονφορμιστές", απολογητές φυλετικής καθαρότητας και εθνοφυλετικές μειονότητες θεματοποιούνται ως διαντιδρώντες φορείς συμβολικών νοημάτων. Δεν εξετάζονται θέματα κανονιστικού χαρακτήρα, τα οποία προϋποθέτουν αναστοχασμό πάνω σε θέματα πολιτικής νομιμοποιήσεως. Εντονότερα παρατηρείται η περίκλιση στο συμβολικό στην εθνομεθοδολογία, αφού η φαινομενολογική της μέθοδος εξοβελίζει τη θεωρία της ενεργού πράξεως (Handlung) υπέρ ενός λανθάνοντος γνωσιοθεωρητικού ιδεαλισμού, στο όνομα του οποίου η κοινωνιολογική προσέγγιση καταγγέλλεται ως "κατασκευαστική"⁹.

Είναι, χωρίς αμφιβολία, η θεωρία της ετικέτας, η οποία δυναμικότερα από τις άλλες εκδοχές του ερμηνευτικού παραδείγματος εφάπτεται με τη θεματική της πολιτικής νομιμοποιήσεως καταδεικνύοντας συγχρόνως και τα όριά της. Ο Floerke¹⁰ για παράδειγμα εντοπίζει την ενσωμάτωση και απολίθωση των πολιτικών κομμάτων και την χειραγωγητική λειτουργία του Τύπου με αφορμή τις εργασίες προπαρασκευής του τρίτου νόμου μεταρρυθμίσεως του γερμανικού Π.Κ. (3.StRG). Αδυνατεί, όμως, να υπερβεί

την περιγραφική αυστηρότητα υπέρ μιας πολιτειολογικής αξιολογήσεως υπέρ των διαδηλώσεων, στο βαθμό που τα πορίσματα της κοινωνικής στατιστικής για τον συντηρητικό μέσο πολίτη την απαγορεύουν. Αυτή η αδυναμία αίρεται, όταν μία θεωρία για το Κράτος τύχει επεξεργασίας, ικανής να αναδείξει την πολιτική σημασία των κοινωνικών ανταγωνισμών και έτσι να υπαγορεύσει κανονιστικά κριτήρια αποφάνσεως σχετικά με τη νομιμοποίηση της πολιτικής παρεκκλίσεως και της ποινικής αντιδράσεως σε αυτήν. Έτσι ο Keckeisen¹¹ θα αναζητήσει το υλικό υπόβαθρο κοινωνικής αναπαραγωγής των συμβολικών ρόλων παρεκκλίνοντος και κοινωνικού ελεγκτή και η G.Smaus¹² θα συνδέσει την ποινικοποίηση αμεσότερα με τη διαδικασία παραγωγής.

Οι συνέπειες αυτών των εγχειρημάτων για το πολιτικό ποινικό δίκαιο είναι εμφανείς: στη θετική γενική και στην αρνητική ειδική πρόληψη, η οποία αποκλείει την επανακοινωνικοποίηση του δράστη, ανευρίσκονται τεχνοκρατικές επιλογές του μοντέρνου Κράτους με στόχο την αποσπασματοποίηση της πολιτικής διαφωνίας και την επιβολή κρατικών ιδεωδών στην πολιτική κοινωνία¹³. Παρόμοια ο Fr.Sack¹⁴ εντοπίζει το πρόβλημα νομιμοποίησεως της ακραίας καταστολής της φοιτητικής διαμαρτυρίας στη Γερμανία κατά τη δεκαετία 1960-70.

Καταφαίνεται λοιπόν η ανάγκη υπερβάσεως του ερμηνευτικού πλαισίου της ποινικής θεωρίας για το πολιτικό έγκλημα ως αίτημα προς μία νέα υποκειμενική - όπως θα δούμε - θεωρία, η οποία διατέμνεται με προτάσεις της κοινωνιολογίας του εγκλήματος, στο βαθμό που αυτές προσεγγίζουν μία θεωρία περί Κράτους. Η θεωρία αυτή οφείλει να γίνει αντιληπτή ως θεωρία της νομιμοποιημένης πολιτικής παρεκκλίσεως, η οποία εκπληρώνει κριτήρια επικοινωνιακής πράξεως. Επιδίδοντας μία διαφοροποιημένη αντίδραση του ποινικού συστήματος στα πολιτικά εγκλήματα πρέπει να κατανοηθεί ως ποινική θεωρία. Αυτή η θεωρία όμως δεν εντοπίζει πλέον τον παραλήπτη της πολιτικής παρεκκλίσεως στο Κράτος και στα έννομα αγαθά του. Προϋποθέτει αντίθετα ως φορέα πράξεως τα μορφώματα της πολιτικά ενεργού κοινωνίας, η οποία διαφοροποιείται από το ρομαντικό κίνητρο ατομικών δονκιχωτισμών. Για τη θεωρία αυτή καθίσταται απαραίτητη η πολιτειολογική αξιοποίηση των πορισμάτων του ερμηνευτικού παραδείγματος, καθ'όσον αυτό διανοίγεται στην κοινωνική σημασία των πολιτικών διαντιδράσεων. Είναι χαρακτηριστική για παράδειγμα η προσφορά του παραδείγματος αυτού στην έμμεσα κανονιστική (normativ) κριτική απόψεων, οι οποίες τείνουν να ψυχοπαθολογικοποιήσουν το πολιτικό έγκλημα. Οι απόψεις αυτές περιθωριοποιούν κατ'αποτέλεσμα την πολιτική κριτική και είναι κανονιστικά ανυπόφορες, όπως δείχνει π.χ.η θεωρία της "υπερεγωτικής επιβολής" του B.Schunemann, η οποία επιχειρεί να ερμηνεύσει τα τρομοκρατικά εγκλήματα βίας¹⁵.

II. Πολιτειολογική θεμελίωση της θεωρίας της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας

Η θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας χρειάζεται όμως πολιτειολογική θεμελίωση, ώστε να μην αποτελεί απλώς *desideratum*. Η θεμελίωση αυτή διατρέχει τρεις θεματικές ενότητες.

1. Ως πολιτική ιστορία ερείδεται στη δομική ανάλυση των πολιτικών συστημάτων με κριτήριο το βαθμό διαφοροποίησής τους. Αυτός με τη σειρά του μετράται από το βαθμό διαφοροποίησης του συστήματος πολιτικών εννόμων αγαθών. Η θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας θεμελιώνεται έτσι σε μία κοινωνική θεωρία, η οποία καταδεικνύει τη σταδιακή διαφοροποίηση του πολιτικού εγκλήματος από το έγκλημα κατά του Κράτους. Το ρωμαϊκό *crimen majestatis* και η βυζαντινή “καθοσίωσις”¹⁶ αποτελούν δείγματα αρχαϊκής, μη διαφοροποιημένης συλλήψεως του πολιτικού εγκλήματος. Αυτά ακολουθούνται από τη διάκριση των εγκλημάτων κατά του Κράτους μεταξύ τους (προδοσία της χώρας έναντι εσχάτης προδοσίας π.χ.), όπως και από την αποσυμπλοκή των ατομικών εννόμων αγαθών από το πολιτικό έγκλημα. Η πολιτικά ενεργός κοινωνία αναδεικνύεται σε διαμεσολαβητικό κρίκο μεταξύ Κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα νομοθετήματα μετά την Γαλλική Επανάσταση, το γενικό Δίκαιο για τα Πρωσικά Κράτη (ALR, 1794) κλπ.¹⁷

Το σύγχρονο Κράτος, ως κράτος δικαίου τυπικής νομιμότητας, είναι το ιστορικό αποτέλεσμα δύο αφηρημένα αντίθετων κοινωνικών πειραμάτων: του δημοκρατικού φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος της Weimar και των δυσάρεστων εμπειριών των ολοκληρωτισμών. Γενικό του χαρακτηριστικό: η θέση των ζητημάτων πολιτικής νομιμοποίησης στο επέκεινα του Πολιτικού και η αποθέωση της ισχύος του τυπικού νόμου. Ο δικαιολογητικός λόγος: η αντίθεση τόσο στο σεβασμό κάθε ψυχικά δεσμευτικής πολιτικής πεποιθήσεως, εμπνευσμένο από τον αξιολογικό σχετικισμό (*Radbruch*), ο οποίος οδηγεί στις μη ατιμωτικές ποινές (*custodia honesta*), όσο και η αντίθεση στην ιδεολογική επιβολή επί της κοινωνίας πολιτικών κινήτρων, τα οποία μία ολοκληρωτική κοσμοαντίληψη θεωρεί ως “αντικειμενικά αξιοσέβαστα” (*achtenswerte Beweggründe*)¹⁸.

Αυτή η “τυπική νομιμότητα” αποδεικνύεται ωστόσο ιστορικά στενή. Η νομιμοποίηση δεν απορροφάται αυτοδικαίως από τη θεσμισμένη έννομη τάξη. Το πολιτικό έγκλημα ως έκφραση όχι πια πατροπαράδοτων οικονομικοπολιτικών συγκρούσεων, αλλά ως αίτημα διαμορφώσεως εναλλακτικής “γραμματικής μορφών ζωής” (*Habermas*) αναγεννάται στην πολιτική διαμαρτυρία της οικολογίας, του φεμινισμού, του κινήματος της νεολαίας¹⁹. Αντίπαλος πόλος δεν είναι πια το αδιαφοροποίητο Κράτος, αλλά η δυσδιάκριτη “δομική βία” (*strukturelle Gewalt*) του πολιτικού συστήματος²⁰. Το Κράτος δεν βιώνεται από την πολιτική κοινωνία ως μη νομιμοποιημένο. Μάλλον μετατοπίζεται η πολιτική δράση στην τυπικά πα-

ράνομη αυτενέργεια των πολιτών, χωρίς να θέτει σε αμφισβήτηση την νομιμοποιητική βάση του κράτους δικαίου (παραδείγματα: καθιστικές διαδηλώσεις, καταλήψεις σπιτιών και δημοσίων χώρων, βίαιες διαδηλώσεις κατά της εγκατάστασης πυρηνικών αντιδραστήρων κλπ.). Σε αντίθεση όμως με τη μετάλλαξη του ευρέος εγκλήματος κατά του Κράτους σε πολιτική παρέκκλιση, η οποία λειτουργεί επικοινωνιακά, χωρίς δηλαδή να αποδιαφοροποιεί τα έννομα αγαθά και χωρίς να αμφισβητεί παρά την νομιμότητα συγκεκριμένων πολιτικά εργαλειοποιησιμων ποινικών προβλέψεων, το μεταφιλελεύθερο κράτος δικαίου ακυρώνει αυθαίρετα τόσο την νομιμότητα, όσο και την νομιμοποίηση παράνομων πολιτικών επικοινωνιών. Στην Γερμανία για παράδειγμα το Σχέδιο Π.Κ. του 1962 (Ε 62) ταυτίζει εκ νέου το πολιτικό έγκλημα και το έγκλημα κατά του Κράτους και το εναλλακτικό Σχέδιο του 1966 (ΑΕ 66) αναγνωρίζει την παράνομη πολιτική επικοινωνία μόνο στο επίπεδο της συγκρούσεως καθηκόντων σε εξαιρετικές καταστάσεις.

2. Το πόρισμα της πολιτικής-ιστορικής αναλύσεως αποτελεί πιξίδα για την πολιτική θεωρία σε στενή έννοια. Εάν δηλαδή το κράτος της τυπικής νομιμότητας απωθεί και συμπιέζει τα προβλήματα νομιμοποίησης προς όφελος του θεσμισμένου δικαίου, προκαλεί απλώς τη μετάθεση των πολιτικών συγκρούσεων. Θεσμοθετώντας το ίδιο αξιώματα πολιτικής νομιμοποίησης, όπως τη λαϊκή κυριαρχία και τον κοινωνικο-πολιτικό πλουραλισμό, δεν αρνείται τη νομιμοποιητική του βάση, τείνει όμως στην τεχνοκρατική κατάτμηση και απλή απαρίθμηση αρχών, οι οποίες αποκόπτονται από την υλική βάση της πολιτικής κοινωνίας. Αποτέλεσμα είναι είτε μία νέα "νομιμοποιητική σκέψη", η οποία υπερασπίζεται το *status-quo* υποστασιοποιώντας συνταγματικές αξίες²¹, είτε συνηθέστερα ένας ποινικός φορμαλισμός, ο οποίος επιτάσσει άτεγκτη εφαρμογή του τυπικού νόμου²², αρνούμενος κάθε συνυπολογισμό του πολιτικού χαρακτήρα των πράξεων. Η πολιτική σύγκρουση αντί να εξαφανίζεται αλλάζει απλώς θέση.

Με αυτό το συγκρουσιακό μοντέλο του συγχρόνου Κράτους είναι συνεπώς ασύμβατες τόσο συντηρητικές θεωρίες, οι οποίες ευαγγελίζονται την υπερκάλυψη της "επικίνδυνης" πολιτικής κοινωνίας από το Κράτος, όσο και τα παλαιοφιλελεύθερα μοντέλα δυϊσμού Κράτους και κοινωνίας. Οι πρώτες απωθούν τη θεματοποίηση της πολιτικής συγκρούσεως στο όνομα της α-πολιτικής βιομηχανικής κοινωνίας (Forsthoff, Freyer) ή των ενδημούντων στο μοντέρνο Κράτος "πρακτικών καταναγκασμών" (Schelsky). Η κριτική πολιτική επικοινωνία καθίσταται έτσι πολυτέλεια. Τα δεύτερα περιορίζουν το πολιτικό έγκλημα στην "επιβολή δικτατορίας" και αρκούνται σε παιδαγωγικές παραινήσεις προς την κοινωνία (Fr. Neumann)²³.

Δυσκολότερη είναι η διάκριση της θεωρίας της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας, η οποία παρουσιάζεται εδώ, από τη συστημική θεωρία και τον κυριότερο αντίποδά της, τη θεωρία της επικοινωνιακής πράξεως του Habermas.

(α) Η συστημική θεωρία δεν επανακάμπτει σε διαχωρισμούς Κράτους και κοινωνίας, ούτε αποδέχεται άνευ όρων την πρωτοκαθεδρία ενός αυταρχικού Κράτους. Μάλλον υποκαθιστά τη διάζευξη Κράτος/κοινωνία με το πολιτικό σύστημα, το οποίο καλείται να επιλύσει τεχνοκρατικά προβλήματα πολιτικού σχεδιασμού και οικονομικής οργανώσεως. Η πολιτική διαφορά/σύγκρουση παραχωρεί τη θέση της στην ιεράρχηση λειτουργικών επιδιώξεων. Από τον N.Luhmann επισημαίνονται για το σύγχρονο Κράτος τα εξής²⁴:

α1) Η αποϊδεολογικοποίηση του πολιτικού ανταγωνισμού και ο προσανατολισμός στο κράτος υλικής ευημερίας ως συνέχεια των απόψεων του Weber για το ορθολογικό δυτικό Κράτος και τη γραφειοκρατία του.

α2) Η λειτουργικοποίηση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, τα οποία από διεκδικήσεις "εκπολιτίζονται" (Zivilisierung) και εξυπηρετούν την ευρυθμία του συστήματος. Με θαυμαστή συνέπεια ή/και πολιτικοθεωρητικό κυνισμό διατείνεται ο Luhmann ότι οι εκλογές αποκτούν τη χρηστική αξία μιας αναγκαίας αυταπάτης (Täuschung).

α3) Η αδιαφάνεια των νομοτελειών στα υπερσύνθετα πολιτικά συστήματα. Η αυξημένη ανάγκη ομοιοστάσεως μιας έκκεντρης κοινωνίας επιβάλλει την εσπευσμένη προσαρμογή όλων των κοινωνικών υποσυστημάτων στην ενιαία αρχή της τυπικά θεσμισμένης "διαδικασίας" (Verfahren).

Είναι σαφές ότι μία θεωρία της παράνομης αλλά νομιμοποιημένης πολιτικής παρεκκλίσεως επανεισάγει αντίθετα από την συστημική θεωρία τύπου Luhmann τα κανονιστικά προβλήματα νομιμοποίησης. Θεματοποιεί το πολιτικό έγκλημα ως πολιτική επικοινωνιακή πράξη, δια της οποίας η κοινωνική, πολιτική κριτική βούληση υλοποιείται. Συστημικά μοντέλα σκοπού, τα οποία δεν περιορίζονται σε θεωρήματα απλής επιβιώσεως του συστήματος, συμπεριλαμβάνουν στους σκοπούς τους και αιτήματα δημοκρατικοποιήσεως (Systemzielmodelle). Όπως δείχνει το παράδειγμα του Naschold ωστόσο, η έννοια της δημοκρατίας είναι "νέα", δεν έχει σχέση με "παραδοσιακές συγκρούσεις μηδενικού αθροίσματος" και υπέκει στις συστημικές επιταγές²⁵. Η καθολική αλλαγή της "πολιτικής συντάξεως" απορρίπτεται από την συστημική θεωρία ως "αφελής" και δυσλειτουργική, με αποτέλεσμα δυναμικότερες συστημικές θεωρίες, όπως αυτή του Etzioni περί "ενεργού κοινωνίας" (aktive Gesellschaft), να παραμένουν ουτοπικές κατασκευές²⁶.

β) Η απόρριψη της ιδεατοτυπικής συστημικής (μετα)θεωρίας δεν υποχρεώνει μία θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας να απορρίψει τη λειτουργική μεθοδολογική προσέγγιση καθ'ολοκληρίαν. Δεν οδηγεί επίσης οπωσδήποτε στην άκριτη υποδοχή του αντίποδα. Στην κοινωνική τεχνολογία των συστημικών αντιπαραθέτει ο Habermas μία θεωρία της επικοινωνιακής πράξεως, η οποία εκπηγάει από τη βαθμιαία απόκλιση των επιταγών της συστημικής και της κοινωνικής ολοκληρώσεως (System- vs. Sozialintegration). Κατά τον Habermas, η εισβολή του συστήματος στην αυτόνομη περιοχή των βιοκόσμων (Lebenswelten) τους υπο-

τάσσει και τους αποικιοποιεί (Kolonialisierung). Ο κριτικός λόγος εστιάζεται περισσότερο πλέον σε ζητήματα πολιτισμικής πενίας και αποσπασματοποίησης της καθημερινής συνειδήσεως ως απότοκα προβλήματα της αποικιοποίησης²⁷.

Ο Habermas εντοπίζει στις τάξεις νομιμοποίησης του βιοκόσμου τους θεσμούς του δικαίου - μη αναγώγιμους στην τοπική της "διαδικασίας" του Luhmann²⁸. Η εμπλοκή αιτημάτων του κοινωνικοπολιτισμικού συστήματος στις πολιτικές διαδικασίες κοινωνικοποίησης προκαλεί κρίσεις κινήτρων και η καταπίεση εκγενικεύσιμων κοινωνικών συμφερόντων (verallgemeinerungsfähige Interessen) οδηγεί σε πολιτισμικές κρίσεις. Η κοινωνική συναφειακότητα (Kontingenz) δεν υπερβαίνεται τεχνοκρατικά²⁹. Η θεματοποίηση του κριτικού/παρεκκλίνοντος λόγου της κοινωνίας συντελείται ωστόσο σε μεγάλο βαθμό στη βάση φορμαλιστικών ηθικών αρχών καντιανής προελεύσεως³⁰. Ο ριζοσπαστικός ακτιβισμός απορρίπτεται και αντ'αυτού κρίνεται η μαζική δημοκρατία δυτικού τύπου προτιμητέα³¹. Σε αντιδιαστολή προς το συστημικό-λειτουργικό μοντέλο του Luhmann εμφανίζεται ο τόπος της διαλεκτικής/διαλογικής επιλυσιμότητας της συγκρούσεως κοινωνικοπολιτικών αιτημάτων (diskursive Einlosbarkeit von Geltungsansprüchen), ο οποίος τείνει στον υποβιβασμό της πολιτικής αντιθέσεως σε διαφορά γνώμων³².

Η θεωρία της παράνομης πολιτικής επικοινωνίας προσλαμβάνει ως βάση σε αντίθεση με την χαμπερμασιανή εκδοχή μία διαφοροποιημένη θεωρία νομιμοποιημένου ακτιβισμού, όπως εν μέρει για παράδειγμα αναπτύχθηκε ήδη από τους Offe και Agnoli³³. Αυτή εκκινεί από την υπόθεση για την κριτική, ριζοσπαστική επεξεργασία ελαττωμάτων νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος, η οποία υπερβαίνει την απλή διαφωνία γνώμων προς την κατεύθυνση αρθρώσεως εναλλακτικού παρεκκλίνοντος πολιτικού λόγου. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν:

β1) Η αδυναμία της αρχής της πλειοψηφίας (Mehrheitsprinzip) να αποτρέψει δομικές μειοψηφίες και διαρκείς πλειοψηφίες.

β2) Η εμφάνιση της πολιτισμικής αλλοτριώσεως μέσα από διεκδικήσεις ταξικού/επαγγελματικού χαρακτήρα.

β3) Η καθολική αντίσταση στο μοντέλο πολιτισμικής αναπτύξεως της μεταβιομηχανικής κοινωνίας εκφρασμένη για παράδειγμα στο αίτημα απεμπλοκής πολιτικών αποφάσεων υπαρκτικής σημασίας από τη δεσμευτικότητα της αρχής της πλειοψηφίας.

β4) Η αμφισβήτηση του μονοπωλίου γνώσεως από τεχνοδομικές ελίτ.

β5) Η αντίθεση στη γενικευμένη πολιτική απάθεια, την οποία συνεπάγεται το λειτουργικό μοντέλο και η θεωρία της αγοράς των πολιτικών αγαθών, η οποία αναλύει την πολιτική πράξη από την οικονομική οπτική κόστους/οφέλους. Και τέλος:

β6) Η μετατροπή των αρχικά αντιτιθεμένων κομμάτων σε μαζικά-λαϊκά κόμματα εξουσίας (Volksparteien), τα οποία υποβιβάζουν τη λειτουργία του κοινοβουλίου και συντείνουν στο "μετασχηματισμό" της δημοκρατίας.

Το πολιτικό έγκλημα λοιπόν ως νομιμοποιημένη πολιτική επικοινωνία όχι μόνο δεν εξαφανίζεται στο σύγχρονο κράτος δικαίου, αλλά αντίθετα χρησιμεύει στο να καταδείξει τα κενά της νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος. Στο βαθμό που το διαφοροποιημένο σύστημα πολιτικών εννόμων αγαθών διατηρείται αλώβητο, η πολιτική πράξη δεν οφείλει να υποκύπτει ούτε καν στην θεσμισμένη συνταγματική τάξη, ως στο “ανώτατο σημείο αποκρυσταλλώσεως” της πολιτικής πάλης (Δ.Τσάτσος)³⁴. Δικαιούται να θέτει στο θεσμισμένο σύνταγμα ερωτήματα υλικής, μη τυπικής νομιμοποίησης. Η αναλυτική επάρκεια της ακτιβιστικής θεωρίας των πολιτικών κρίσεων ως βάσεως για την εδώ παρουσιαζόμενη θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας συνάγεται και εξ αντιδιαστολής προς μεταλειτουργικές θεωρίες. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις θέσεις του Lyotard για την “αγωνιστική διάσταση” του Πολιτικού και την άποψη του Baudrillard για την “χειραγωγητική δύναμη της θεσμοποιημένης λαϊκής κυριαρχίας”³⁵. Καθίσταται σαφές ότι τέτοιες απόψεις ρηγματώνουν την πολιτική αποστασιοποίηση της μεταμοντέρνας σκέψης.

III. Επιπτώσεις στην δογματική του Ποινικού Δικαίου.

Το γερμανικό παράδειγμα

Τελειώνοντας σημειώνουμε ενδεικτικά δυνατότητες ποινικής εφαρμογής της θεωρίας της πολιτικής επικοινωνίας με αφορμή τον γερμανικό Π.Κ. Η βασική θέση της θεωρίας αυτής είναι η ακόλουθη: Η πολιτική επικοινωνία ως εναλλακτικός κριτικός λόγος της κοινωνίας των ενεργών πολιτών (Aktivbürger) οφείλει να διαφυλάξει τον κεκτημένο βαθμό διαφοροποίησης των πολιτικών εννόμων αγαθών. Σε ένα μαζικά-δημοκρατικά (massendemokratisch) νομιμοποιημένο πολιτικό σύστημα οφείλει να προστατεύει τόσο τη συνταγματική τάξη και την εξωτερική υπόσταση του δημοκρατικού κράτους, όσο και τα ατομικά έννομα αγαθά, μη εμπλέκοντάς τα στην πολιτική διαπάλη. Από την άλλη πλευρά δεν υποχρεούται σε άνευ όρων υποταγή στο τυπικό δίκαιο. Η κανονιστική προτεραιότητα της πολιτικής κοινωνίας στη διαμόρφωση της πολιτικής βουλήσεως επιτάσσει τη συμμόρφωση του τυπικού νόμου στις νομιμοποιημένες πολιτικές απαιτήσεις της κοινωνίας. Γίνεται έτσι διακριτή η έννοια της νομιμοποίησης από την τυπική νομιμότητα (Legitimität/Legalität). Γίνεται επίσης σαφές και η δυνατότητα εκπεσμού της τυπικής νομιμότητας σε απλή διαδήλωση μαζικής νομιμοφροσύνης (Massenloyalität), όταν ο τυπικός νόμος επιβάλλεται αυταρχικά στην πολιτική επικοινωνία.

Τι σημαίνει αυτό για το πολιτικό Ποινικό Δίκαιο; Η θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας επιτρέπει τη γένεση τριών στρατηγικών ιδιαίτερης, διαφοροποιημένης αντιμετώπισης του πολιτικού εγκλήματος. Κατ'αρχάς αποτρέπει τη δυσμενέστερη μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος από το κοινό (Strategie der Qualifikationsabwehr). Κατά τον γερμανικό Ποινικό Κώδικα (StGB) για παράδειγμα είναι επιβεβλημένη η πρόληψη της εσχά-

της προδοσίας με το αξιόποινο της προετοιμασίας και επιχειρήσεως της (Vorbereitung - Unternehmen). Πως δικαιολογείται όμως η υποκατάσταση της συνταγματικής προστασίας της συνταγματικής τάξεως από την άμεση ποινική προστασία στις περιπτώσεις ατομικών εγκλημάτων κατά του συντάγματος; Πρόκειται εδώ για εγκλήματα όπως π.χ.η "υπόσκαψη της ετοιμότητας των δημοσίων οργάνων ασφαλείας". Και όταν αυτή η ποινική προστασία είναι θεμιτή, επιτρέπεται να εξικνείται στα εγκλήματα οργανώσεως κατά του συντάγματος μέχρι του σημείου να τιμωρείται και η απλή ιδεολογική υποστήριξη της παράνομης οργάνωσης (§§ 81-83, 84 κ. επ. StGB)³⁶;

Άλλο παράδειγμα: Ο παράνομος εξαναγκασμός σε πράξη ή παράλειψη του κοινού Ποινικού Δικαίου (§ 240 StGB) είναι νομιμοποιημένη κύρωση προσβολής του ατομικού έννομου αγαθού ελευθερία. Η συμβολική προσβολή αυτής της διατάξεως κατά τις καθιστικές διαδηλώσεις, οι οποίες "μπλοκάρουν" την οδική κυκλοφορία, δεν μπορεί αντίθετα να επισύρει την ποινή της § 240 χωρίς εξέταση των πολιτικών σκοπών (Fernziele) των διαδηλωτών³⁷. Το ίδιο επιχείρημα εμποδίζει την άκριτη εφαρμογή της διατάξεως περί φόνου (§ 211 StGB) σε βάρος της απλής ανθρωποκτονίας (§ 212 StGB) κατά την γνωστή γερμανική διάκριση, όταν πρόκειται για πολιτικές δολοφονίες από τρομοκρατικές οργανώσεις, στις οποίες η ταπεινότητα του φρονήματος (Gesinnungsniedertracht) είναι κάθε άλλο παρά δεδομένη³⁸.

Δεύτερον, επιτάσσει η θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας προνομιακή μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος (Privilegierung) εκεί όπου η τυπική νομιμότητα εξοντώνει την πολιτική επικοινωνία. Ευρεία προστασία της "τιμής του Κράτους" στερείται νομιμοποιητικής βάσεως, εφόσον υπερτιθασεύει την πολιτική κριτική (§§ 90 κ. επ. StGB). Η προστασία της δημόσιας ειρήνης και ασφάλειας βρίθκει από διατάξεις ποινικοποιήσεως της πολιτικής επικοινωνίας. Γίνεται λόγος πράγματι για "επικοινωνιακά εγκλήματα" (Kommunikationsdelikte)³⁹, με τα οποία φαλκιδεύεται το δικαίωμα διαδηλώσεων (§ 125 StGB), προστατεύεται δια της ποινικής βίας το ειρηνευμένο πολιτικό κλίμα από προτροπή σε αξιόποινη πράξη ή επιδοκίμασία της (§§ 111, 126, 130a, 130b, 140 StGB), ή τέλος ποινικοποιείται και η απλή ιδεολογική υποστήριξη τρομοκρατικών ομάδων (§ 129a StGB).

Για το κράτος της τυπικής νομιμότητας η άρθρωση ριζοσπαστικά κριτικού λόγου λίγο απέχει από την προετοιμασία εμφυλίου πολέμου. Τα έννομα αγαθά αποδιαφοροποιούνται ριζικά. Καθίσταται σχεδόν αόρατη η δικαιοκρατικά αφόρητη ποινική καταστολή εναντίον διαδηλωτών που είναι άσχετοι με τις συνήθως μικρές ομάδες βιαιοπραγούντων. Αποκρύπτεται η μετατροπή της προστασίας της ειρηνεύσεως των ατομικών εννόμων αγαθών σε αυταρχική επιβολή υπερατομικών εννόμων αγαθών δημοσίας τάξεως, τα οποία χαρακτηρίζονται από εξαύλωση ιδεολογικού χαρακτήρα (Vergeistigung)⁴⁰.

Με την ποινικοποίηση της "υποστηρίξεως"/"διαφημίσεως" (Unterstützung/Werbung) τρομοκρατικής ομάδας πλήττεται αντί του εγκλήματος

οργανώσεως (Gründung) η άρθρωση επικίνδυνης εναλλακτικής πολιτικής επικοινωνίας πέρα από το πλέγμα της κατεστημένης εξουσίας⁴¹. Επικίνδυνη τροπή και στο ελληνικό δίκαιο σηματοδοτεί και η απαγόρευση δημοσιοποιήσεως των πολιτικών απόψεων των τρομοκρατικών ομάδων.

Τρίτη και τελευταία στρατηγική ποινικής διαφοροποίησης στην αντίδραση προς το πολιτικό έγκλημα αποτελεί και η απόκρουση της συμβολικής επιρροής της κρατικοπολιτικής ιδεολογίας στην πολιτική κοινωνία (suggestive symbolische Einwirkung). Είναι για παράδειγμα προβληματική η ποινικοποίηση των διαδηλώσεων, όταν λειτουργεί ως καθαρή συμβολική αποθάρρυνση πολιτικού ακτιβισμού (plakative Wirkung)⁴². Ιδιαίτερα μάλιστα, όταν η αύξηση εγκλημάτων βίας, που θα δικαιολογούσε μία συμβολική νομοθεσία, δεν επιβεβαιώνεται στατιστικά έτσι ώστε η τελευταία μένει αντιπαραγωγική (kontraproduktiv)⁴³.

Επίσης μόνον η κρατική ιδεολογία κατασκευάζει πλασματικά έννομα αγαθά, των οποίων η προσχηματική προστασία λογοκρίνει την πολιτική επικοινωνία. Οδηγεί έτσι κάποτε σε πραγματική αλλοίωση του ποινικού δόγματος προς όφελος μίας κακώς εννοούμενης ευρείας γενικής προλήψεως εναντίον του πολιτικού εγκλήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νομολογία του Ομοσπονδιακού Ακυρωτικού Δικαστηρίου (BGH), σύμφωνα με την οποία η κατάσταση ανάγκης σε περίπτωση ομηρείας ουδέποτε επιτρέπεται να καταλήξει σε ικανοποίηση των αιτημάτων των απαγωγέων και αποσόβηση κινδύνου ζωής του ομήρου. Και τούτο συντελείται στο όνομα ενός περιέργου έννομου αγαθού: κάποιας "ευρυθμίας της λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης" (Funktions-tüchtigkeit der Strafrechtspflege)⁴⁴.

Η θεωρία της παράνομης αλλά νομιμοποιημένης πολιτικής επικοινωνίας εξαντλώντας εδώ την κριτική της δύναμη μπορεί να θεωρηθεί ποινικά ως νέα υποκειμενική θεωρία για το πολιτικό έγκλημα. Χωρίς να αμφισβητεί την ισχυρή βάση νομιμοποίησης της μεταφιλελεύθερης μαζικής δημοκρατίας συνεχίζει την παράδοση της ιδιαίτερης αντιμετώπισης του πολιτικού εγκλήματος. Αντικαθιστά όμως τις παλαιού τύπου μη ατιμωτικές ποινές των συνταγματικών μοναρχιών και των σχετικοκρατικών δημοκρατιών με κριτήρια αποδεσμεύσεως της εναλλακτικής πολιτικής επικοινωνίας από την δαμόκλειο σπάθη του ποινικού νόμου.

Υποσημειώσεις

1. *Ανδρ. Λοβέρδος*, Για την τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα, Αθήνα 1987, σ.151, 189-197 (για τις διακυμάνσεις της ελληνικής νομολογίας).

2. Βλ. αντί πολλών *P. Felchlin*, *Das politische Delikt*, Zurich 1979, σ. 108, 111 με περαιτέρω παραπομπές

3. Βλ. σχετικά με τις θεωρίες αυτές *Felchlin*, ο.π.π. σ. 129-131. Για τη θεωρία του πολιτικού χαρακτήρα της πράξεως στην αγγλοσαξωνική θεωρία βλ. *D. Franke*, *Politisches Delikt und Asytrecht*, Königstein/Ts., 1979, σ. 29.

4. Πρβλ. *G. Radbruch*, Der Überzeugungsverbrecher, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 44, 1924, σ. 35-36 και τις θέσεις των *H.J. Limmer*. Der politische Beweggrund als Tatbestandsmerkmal, Dresden, 1938, σ. 25-29, *Ι. Μανωλεδάκη*, Γενική Θεωρία του Ποινικού Δικαίου, 1978, τ.2, σ. 93-95, *Α. Λοβέρδου*, ο.π.π., σ. 183, όπου λανθάνει η αντικειμενική θεωρία.

5. *J. Agnoli*, La logica dello stato e il diritto alla ribellione, in : Ang. Ruggieri, Il delitto politico, Roma, 1984, σ. 106-108, 111.

6. Βλ. κυρίως *J. Rawls*, Eine Theorie der Gerechtigkeit, Frankfurt/Main, 1975, σ. 160. *G. Ellscheid*, Das Naturrechtsproblem. Eine systematische Orientierung, in : A. Kaufmann/W. Hassemer (Hrsg.), Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart, Heidelberg, 1985, σ. 170. Την πορεία αποδομήσεως του φυσικοδικαικού δικαϊώματος αντιστάσεως αναλύει εύστοχα ο *St. Breuer*, Sozialgeschichte des Naturrechts, Opladen, 1983.

7. *E. Ferri*, Criminal Sociology, New York, 1967, σ. 86, 105, 163, 177, 264-266, 333-338, ιδ. 335 υποσ. 3, 337 υποσ. 1.

8. Βλ. ενδεικτικά : *Fr. Sack*, Definition von Kriminalität als politisches Handeln : der labeling approach, Kriminologisches Journal 4 (1972), σ. 3 κ.ε.τ. *G. Falk/H. Steinert*, Über den Soziologen als Konstrukteur von Wirklichkeit, das Wesen der sozialen Realität, die Definition sozialer Situationen und die Strategien ihrer Bewältigung, in : Steinert (Hrsg.), Symbolische Interaktion, Stuttgart, 1973, σ. 14, 17. *H. Mehan/H. Wood*, Fünf Merkmale der Realität, in : Weingarten/Sack/Schenkein, Ethnomethodologie. Beiträge zu einer Soziologie des Alltagshandelns, Frankfurt/Main, 1976, σ. 29 κ.ε.τ., ιδ. 48.

9. *Ell. Liebow*, Über die schlechte Arbeitsmoral und die mangelnde Zukunftsperspektive der sozial Ausgeschlossenen, in : Steinert, Symbolische etc, ο.π.π. σ. 216, 219, 221, 222. *H. Gerth/C. Wright Mills*, Motivokabulare, in : ο.π.π., σ. 160. Κατά του κατασκευαστικού μοντέλου της κοινωνιολογίας βλ. *E. Weingarten/Fr. Sack*, Ethnomethodologie, in : Weingarten/Sack/Schenkein, ο.π.π., σ. 10 κ.ε.τ. *H. Garfinkel/H. Sacks*, Über formale Strukturen praktischer Handlungen, στο ίδιο, σ. 132, 159-165. *D. Lawrence Wieder/Dan H. Zimmermann*, Regeln im Erklärungsprozeß, in : Weingarten/Sack/Schenkein, ο.π.π., σ. 122. Δείγμα εθνομεθοδολογικής προσεγγίσεως του πολιτικού εγκλήματος στον *Eg. Bittner*, Radicalism and the organization of radical movements, American Sociological Review, 28/1963, σ. 929 κ.ε.τ.

10. *P. Floerke*, Staatliche Normsetzung als Politik auf unterschiedlichen "Bühnen", in : Kaiser/Kury/Albrecht, Kriminologische Forschung in den 80er Jahren, Freiburg, 1988, Bd.35/1, σ. 11-20.

11. *W. Keckeisen*, Die gesellschaftliche Definition abweichenden Verhaltens, München, 1974, σ. 138, 139, 147, 151, 152.

12. *G. Smaus*, Versuch um eine materialistisch-interaktionistische Kriminologie, Kriminologisches Journal, Beiheft 1/1986, σ. 190.

13. *A. Baratta/M. Silbernagel*, Neue Legitimationsstrategien des Strafrechts und ihre Kritik als Realitätskritik, Kriminologisches Journal 20, 1988, σ. 37 κ. ε.τ. *G. Smaus*, Technokratische Legitimierungen des Strafrechts - die Flucht nach vorne in die Generalprävention, Zeitschrift für Rechtssoziologie, Bd. 6/1985, σ. 97, 99, 100-103.

14. *Fr. Sack*, Staat, Gesellschaft und politische Gewalt: Zur "Pathologie" politischer Konflikte, in : *Fr. Sack/H. Steinert*, Protest und Reaktion, Opladen, 1984, σ. 19 κ.ε.τ.

15. *B. Schunemann*, Politisch motivierte Kriminalität, in : *W. de Boer* (Hrsg.), Politisch motivierte Kriminalität - echte Kriminalität, Köln, 1978, σ. 49 κ.ε.τ.

16. *Fr. Chr. Schroeder*, Der Schutz von Staat und Verfassung im Strafrecht, München, 1970, σ. 13, 15, 17. *P.A. Papadatos*, Le Délit politique, Genève, 1954, σ. 15, 16.

17. *Papadatos*, ο.π.π., σ. 36-39. *Schroeder*, ο.π.π., σ. 32-35, 39-45.

18. Πρβλ.την παρ.71 των σχεδίων ποινικών νόμων Ε 22 (Radbruch) και Ε 25, όπου γίνεται λόγος για "κυρίαρχο πολιτικό κίνητρο" εμπειρικά διαπιστώσιμο, με την παρ.72 των ΕΕ 1927, 1930 (Kahl). Αυτή αναφέρεται σε "αξιοσέβαστα" κίνητρα, επανερχόμενη στην αξιολογική διάταξη του αυτοκρατορικού Π.Κ. (παρ.20 RStGB von 1871).

19. *J. Habermas*, Theorie des kommunikativen Handelns, 2.Bd., Frankfurt/Main, 1988, σ. 575 κ.επ.

20. *J. Habermas*, ο.π.π., σ. 278. Από την πλευρά της μελέτης των συγκρούσεων βλ. *J. Galtung*, Strukturelle Gewalt, Hamburg 1975, σ. 12, 13, 16. Του ίδιου, Der besondere Beitrag der Friedensforschung zum Studium der Gewalt: Typologien, in: Rottgers/Saner (Hrsg.), Gewalt, Basel, 1978, σ. 20-22, 30

21. *U.K.Preuß*, Politische Verantwortung und Bürgerloyalität, Frankfurt/Main, 1984, σ. 48-86, 173, 225-269.

22. *J. Habermas*, Ziviler Ungehorsam - Testfall für den demokratischen Rechtsstaat, in: P.Glotz (Hrsg.), Ziviler Ungehorsam im Rechtsstaat, Frankfurt/Main, 1983, σ.29 κ.επ., ιδ. 43, 52.

23. Για τους συντηρητικούς βλ. τις μελέτες του *R. Saage*, Konservatismus und Faschismus; Von der "Revolution von rechts" zum technokratischen Konservatismus; Neokonservatives Denken in der Bundesrepublik, in: *R. Saage*, Rückkehr zum starken Staat? Frankfurt/Main, 1983. Για τη φιλελεύθερη πολιτική θεωρία, βλ.Οικονομία und Politik, in: Demokratischer und autoritärer Staat, Frankfurt/Main, 1967, σ. 182, 183. Του ίδιου, Angst und Politik, ο.π.π., σ.184 κ.επ., ιδ.207.

24. Βλ.κυρίως *N.Luhmann*, Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat, München, Wien, 1981, σ.39-41, 44-49, 155, 156. Του ίδιου, Grundrechte als Institution, Berlin 1974, σ.23-99, 127, 154. Του ίδιου Legitimation durch Verfahren, Frankfurt/Main, 1983, σ.11-38, 148, 152, 153, 252, 253

25. *F. Naschold*, Demokratie und Komplexität, Politische Vierteljahresschrift, Bd. 9/1968, σ. 512, 516-518

26. Για τη θεωρία του Etzioni, βλ. *Kl.v.Beyme*, Die politischen Theorien der Gegenwart, München, Zurich, 1986, σ.173-175. Για την εχθρότητα του λειτουργικού μοντέλου σε αλλαγές της "καθολικής πολιτικής συντάξεως" βλ. *D. Claessens*, Rolle und Macht, München, 1974, σ. 158, 169.

27. *J. Habermas*, Theorie etc, ο.π.π. σ. 275 κ.επ., 470 κ.επ., ιδ.522

28. *J. Habermas*, ο.π.π. σ.536

29. *J. Habermas*, Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus, Frankfurt/Main, 1973, σ. 68, 125, 154, 155, 161, 164, 165, 176, 177

30. *J. Habermas*, Über Moralität und Sittlichkeit - Was macht eine Lebensform "rational"?, in : H. Schnadelbach (Hrsg.), Rationalität, Frankfurt/Main, 1984, σ. 218 κ.επ., 227 κ.επ. Βλ.ειδικά τη διάκριση μεταξύ ερωτημάτων οικουμενικής ηθικής και αξιολογικών/εκτιμητικών ερωτημάτων ιστορικής ηθικότητας στις σ. 225, 226 (universalmoralische/evaluative Fragen konkreter Sittlichkeit).

31. *J. Habermas*, Legitimationsprobleme etc., ο.π.π., σ.96 κ.επ. (105), 128 κ.επ., 194 κ.επ.

32. *J. Habermas*, ο.π.π., σ. 140 κ.επ. (152)

33. Βλ.ενδεικτικά τις μελέτες του *Cl.Offe*, in: Strukturprobleme des kapitalistischen Staates, Frankfurt/Main, 1972. Επίσης : *J. Agnoli*, Die Transformation der Demokratie, Frankfurt/Main, 1974 και *B. Guggenberger/Cl. Offe*, An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie, Opladen, 1984.

34. *D. Tsatsos*, Von der Würde des Staates zur Glaubwürdigkeit der Politik, Berlin, 1987, ιδ. σ. 60-63.

35. *J.-Fr.Lyotard*, Das postmoderne Wissen, Graz, Wien κλπ., 1986, ιδ. σ. 58. Επίσης:

J. Baudrillard, Die Prazession der Simulakra, in : Die Agonie des Realen, Berlin, 1978, σ.69 σημ. 7.

36. Βλ. τελείως ενδεικτικά: H. Copic, GG und politisches Strafrecht neuer Art, Tubingen, 1967. Otto Backes, Rechtsstaatsgefährdungsdelikte und GG, Kohn, Berlin κλπ., 1970. Nikolaos Livos, Grundlagen der Strafbarkeit wegen Hochverrats, Freiburg, 1984.

37. Από την χαώδη βιβλιογραφία για την παρ. 240 τελείως ενδεικτικά: W. Hassemer, Ziviler Ungehorsam - ein Rechtfertigungsgrund?, Festschrift für Wassermann, 1985, σ. 325 κ.επ. P. Glotz (Hrsg.), Ziviler Ungehorsam im Rechtsstaat, Frankfurt/Main, 1983. G. Frankenberg, Passive Resistenz ist keine Notigung, Kritische Justiz 3/1985, σ. 301 κ.επ. U.K.Preuß, Notigung durch Demonstration? Zur Dogmatik des Art. 8 GG, R. Schmid-Festschrift, Baden-Baden, 1985, σ. 419 κ.επ.

38. Βλ.επ'αυτού ειδικά: G. Geilen, Das politische Attentat als "Mord"? - Tatbestandsprobleme des § 211 StGB im Spiegel des Terrorismus, Bockelmann-Festschrift, München, 1979, σ.613 κ.επ.

39. Βλ. αντί πολλών: S. Cöbler, Konzessionierte Kommunikation. Zur Technik und Funktion strafrechtlicher Zensur, in: M. Kienzie/D. Mende, Zensur in der BRD, München, Wien, 1980, σ. 80 κ.επ.

40. Βλ. π.χ.την κριτική του G. Jakobs, Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgutsverletzung, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 97/1985, σ. 751 κ.επ.

41. Από την τεράστια σχετική βιβλιογραφία βλ. τις κριτικές θέσεις των: H.Croissier, Memorandum für die Streichung der Tatbestände der "Werbung" und "Unterstützung" in den Paragraphen 129, 129a StGB, Demokratie und Recht, 1981, σ. 342 κ.επ. H. Dahs, Das "Anti-Terroristen-Gesetz" - eine Niederlage des Rechtsstaates, Neue Juristische Wochenschrift 47/1976, σ. 2145 κ.επ. M. Furst, Grundlagen und Grenzen der §§ 129, 129a StGB, Frankfurt/Main, 1989. H. Giehring, Politische Meinungsäußerung und die Tatmodalitäten des Werbens und der Unterstützung in den §§ 129, 129a StGB, Strafverteidiger 1983, σ. 296 κ.επ.

42. Αντίθετης άποψης Α. Kostaras, Zur strafrechtlichen Problematik der Demonstrationsdelikte, Berlin, 1982, σ. 84.

43. S. Scheerer, Stellungnahme zum Artikelgesetz, Strafverteidiger 2/1989, σ. 80 κ.επ. Επίσης : Scheerer, S. Gesetzgebung im Belagerungszustand, in : Erh. Blankenburg (Hrsg.), Politik der inneren Sicherheit, Frankfurt/Main, 1980, σ. 120 κ.επ. Για τη λειτουργία των Verdichtungssymbole στην ποινική προστασία του πολιτεύματος βλ. V. Gallandi, Staatsschutzdelikte und Pressefreiheit, Königstein/Ts., 1983, σ. 193 κ.επ.

44. Για την προβληματική της καταστάσεως ανάγκης (§ 34 StGB) στις περιπτώσεις αυτές βλ. Wilfr. Kuper, Darf sich der Staat erpressen lassen? Heidelberg, 1986. Κριτικά για τα έννομα αγαθά - ιδεολογήματα : W. Hassemer, Die "Funktionstüchtigkeit der Strafrechtspflege" - ein neuer Rechtsbegriff? in : Kl. Luderessen (Hrsg.), V-Leute. Die Falle im Rechtsstaat, Frankfurt/Main, 1985, σ. 71 κ.επ.

“ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ”:

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΝΟΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ*.

Γιώργος Π. Νικολόπουλος

Διδάκτωρ Εγκληματολογίας Πανεπιστημίου Λουβαίν

Δικηγόρος

Το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ των εννοιών του εγκλήματος και της λογοτεχνίας δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται μέσα σε μια προοπτική απλής μεταφοράς των υποθέσεων και πορισμάτων της εγκληματολογικής έρευνας στο λογοτεχνικό χώρο. Είναι αναγκαία η εξέταση του τρόπου με τον οποίο η ίδια η λογοτεχνία αναφέρεται στο έγκλημα, αλλά και -παράλληλα- η διερεύνηση δύο εννοιολογικών ακολουθιών που περιλαμβάνουν τα βασικά συστατικά στοιχεία των εννοιών τόσο του εγκλήματος, όσο και της λογοτεχνίας (από τη μια μεριά της ακολουθίας “εγκληματίας”, “εγκληματική πράξη”, “κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα” κι από την άλλη εκείνης που αναφέρεται στο “συγγραφέα”, στο “κείμενο”, στον “αναγνώστη”¹). Το αντικείμενο της ανάλυσης τοποθετείται στο ενδιάμεσο διάστημα αυτών των δύο εννοιολογικών σειρών.

*“For murder, though it have no tongue, will speak
With more miraculous organ”.*

W. Shakespeare, Hamlet¹

Πρόθεση αυτού του σημειώματος είναι να εξετάσει τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί η διερεύνηση της κατηγορίας «έγκλημα» μέσα στο πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου. Θα περιοριστούμε στην απλή διατύπωση ορισμένων υποθέσεων εργασίας και την υπόδειξη πιθανών εννοτήτων ανάλυσης, χωρίς ωστόσο να προχωρήσουμε στη συστηματική επεξεργασία τους ούτε στον έλεγχο της επιχειρησιακής τους προσφορότητας (opérationnalité). Μέσα σ’ αυτό το πλαίσιο θα προσπαθήσουμε να λάβουμε υπόψη μας τόσο τις εννοιολογήσεις (conceptualisations) της κατηγορίας «έγκλημα» όσο και τις ιδιαιτερότητες του λογοτεχνικού φαινομένου.

Μία πράξη, για να θεωρηθεί εγκληματική, προϋποθέτει την ταυτόχρονη συνδρομή κανόνων (ηθικών ή/και νομικών) και πρακτικών κοινωνικής αποδοκimasίας (άτυπων ή/και θεσμικών) που να τη χαρακτηρίζουν ως τέτοια: από μόνη της, χωρίς τη συνάρτησή της μ’ ένα σύστημα Λόγου (ηθικό, νομικό, επιστημονικό), αποτελεί βέβαια ένα πραγματικό γεγονός

* Η μελέτη αυτή βασίζεται σε μία σειρά εισηγήσεων που παρουσίασα στο πλαίσιο του προπτυχιακού σεμιναρίου που οργάνωσε ο Τομέας Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου κατά τα εαρινά εξάμηνα των ακαδημαϊκών ετών 1989-1990 και 1990-1991, με θέμα «Εγκλημα και Λογοτεχνία» υπό τη διεύθυνση των καθηγητών Ι. Φαρσεδάκη και Φ. Τσαλικογλου και με συνεισηγητές τους Α. Κοντογεωργοπούλου και Γ. Φλωράκη. Επίσης, το ίδιο θέμα αποτέλεσε αντικείμενο διάλεξης που δόθηκε στις 31 Μαΐου 1990, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας.

(*factum*) όχι όμως απαραίτητως έγκλημα (μπορεί π.χ. να θεωρηθεί ως μία προβληματική κατάσταση). Ωστόσο, οι Λόγοι (*discours*) που αναπτύσσονται γύρω απ' αυτήν και οι σημασίες που της αποδίδονται είτε έχουν διαμορφωθεί *in abstracto* πριν την τέλεσή της (όπως στην περίπτωση των κανόνων δικαίου και της ηθικής) είτε αναφέρονται σ' αυτήν *in concreto* εκ των υστέρων (όπως στην περίπτωση των επιστημονικών πρακτικών).

Αν η παραπάνω υπόθεση φαίνεται εύλογη όσον αφορά στην επιστήμη, στο δίκαιο και στην ηθική, αποβαίνει ωστόσο προβληματική στην περίπτωση της λογοτεχνικής αφήγησης. Πράγματι, στο πλαίσιο αυτής της τελευταίας δε συναντάμε μιά παρόμοια χρονική ανακολουθία ανάμεσα στην πράξη και στο Λόγο. Εδώ, το γεγονός βρίσκεται ολοσχερώς μέσα στην επικράτεια του Λόγου, συντελείται δια του Λόγου και υφίσταται ταυτόχρονα ως *πράξη και Λόγος*. Αυτό οφείλεται στην ικανότητα του λογοτεχνικού έργου να αυτοσυγκροτεί τη δική του κοινωνική πραγματικότητα, σε αντίθεση με την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική που αναφέρονται σ' ένα προυπάρχον ή δυνάμενο να προκύψει πραγματικό. Απ' αυτή την άποψη έχει δίκιο ο Ουμπ. Έκο να θεωρεί τη συγγραφή ενός μυθιστορήματος ως μία «κοσμολογική πράξη»².

Μπορούμε λοιπόν να ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας απ' την εξής ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στη λογοτεχνία, απ' τη μιά μεριά, και την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική απ' την άλλη: στη μεν λογοτεχνία, το πραγματικό συγκροτείται «εδώ και τώρα», ταυτόχρονα με την κοινωνική πράξη της γραφής, επομένως υπάρχει πάντα ως *παρόν* μέσα στον κόσμο που συστήνει η αφήγηση· αντίθετα, προκειμένου για την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική, η πραγματικότητα κείται «έξω» απ' το κείμενο και ο Λόγος που εκφέρεται γι' αυτή στοχεύει είτε στην *a posteriori* εξήγηση και ερμηνεία της (επιστήμη) είτε στην *a priori* κανονιστική ρύθμιση της λειτουργίας της (δίκαιο και ηθική)³. Μ' άλλα λόγια, το προνομιακό πεδίο ανάπτυξης της λογοτεχνίας είναι το *φανταστικό* και μέσω αυτού μπορεί και *δομεί* τον κόσμο της· αντίθετα, η επιστήμη, το δίκαιο και η ηθική *αναδομούν* το πραγματικό για να το εξηγήσουν, να το ρυθμίσουν ή/και να το ανασυγκροτήσουν.

Εξειδικεύοντας αυτή τη διαπίστωση στην περίπτωση του «εγκλήματος» ως αντικείμενου μελέτης της εγκληματολογίας, πιστεύω ότι συμπυκνώνει τις δύο βασικές υποθέσεις που έχουν προταθεί σχετικά με το επιστημολογικό status αυτής της έννοιας: τη *νομιναλιστική* υπόθεση (το «έγκλημα» ως θεσμική κατασκευή χωρίς εμπειρική υπόσταση) και την *θετικιστική* υπόθεση (το «έγκλημα» ως αυτόνομο «πραγματικό» γεγονός). Παρά τις γνωστές «επιστημολογικές κρίσεις» που δημιούργησε αυτό το ζήτημα στο πεδίο της εγκληματικής έρευνας, οι σημερινές τάσεις προσπαθούν να εκπονήσουν περισσότερο διαλεκτικά σχήματα ανάλυσης και ερμηνείας, θεωρώντας συνθετικά το πρόβλημα στις μικρο- και μακρο-κοινωνικές διαστάσεις του⁴.

Ύστερα απ' αυτές τις προκαταρκτικές επιστημονικές μπορούμε να αντιληφθούμε τί διακυβεύεται στην προσπάθειά μας να νομιμοποιήσουμε επιστημολογικά ένα θέμα σαν το «έγκλημα και λογοτεχνία»: πρόκειται ουσιαστικά για τη διαπραγμάτευση των όρων με τους οποίους μπορεί να πραγματοποιηθεί μία γόνιμη συνεύρεση δύο διαφορετικών μεθόδων πρόσληψης και συγκρότησης του πραγματικού, ειδικότερα μάλιστα εν σχέσει προς την κατηγορία «έγκλημα». Χωρίς να παραβλέπουμε τη διαφορετική σύσταση καθ' ενός απ' αυτά τα δύο πεδία (φανταστικό - ερμηνευτικό, κανονιστικό), θα προσπαθήσουμε ωστόσο να αναζητήσουμε τις συντεταγμένες μίας πιθανής συνάντησής τους, προλειαίνοντας έτσι το έδαφος για μία μελλοντική επιχειρησιακή ανάλυση. Πρόκειται τελικά για την αναγγελία μίας περιπλάνησης στα όρια του «επιστημονικού» και του «μή-επιστημονικού», εκεί όπου το αίτημα της «αλήθειας» ακροβατεί πάνω στη συμβατική διαχωριστική γραμμή αυτών των περιοχών - αν δεν την υπονομεύει κιόλας...⁵.

Ξεκινώντας την ανάλυσή μας προτείνω να επιχειρήσουμε μία προσωρινή αντιστοιχισή των όρων «έγκλημα» και «λογοτεχνία», προκειμένου να γίνει αντιληπτό το είδος των διαπλοκών που μπορούν να συνάψουν μεταξύ τους αυτοί οι δύο όροι και, κατ'επέκταση, να αναδείξουμε τις ιδιαίτερες θεματικές που μπορούν να προκύψουν κατ'αυτόν τον τρόπο. Έτσι, μέσα στο πλαίσιο μίας αισθητικής προσέγγισης θα μπορούσαμε π.χ. να συμπεριλάβουμε θεματικές όπως «η λογοτεχνική αφήγηση του εγκλήματος», «η αισθητική της εγκληματικής πράξης», ή «η (παρα)λογοτεχνία της φυλακής»· περνώντας κατόπιν σε μία περισσότερο κλινικο-εγκληματολογική προσέγγιση θα μπορούσαμε να προτείνουμε θεματικές του τύπου «η επίδραση της λογοτεχνίας στη διαδικασία εγκληματογένεσης» ή «ο συγγραφέας ως παρεκκλίνον άτομο»· αν ακολουθούσαμε τέλος μία περισσότερο κοινωνιολογική κατεύθυνση, θα μπορούσαμε να εξετάσουμε το ζήτημα «η λογοτεχνία ως αντικείμενο κοινωνικού ελέγχου» ή/και, αντίστροφα, «ο κοινωνικός έλεγχος ως θέμα της λογοτεχνίας» (π.χ. «στρατευμένη» λογοτεχνία, αφηγήσεις δικών).

Είναι σαφές πως ο θεματικός πλούτος περισσεύει σ'αυτό το παιχνίδι των αντιστοιχίσεων ανάμεσα στο «έγκλημα» και τη «λογοτεχνία». Ωστόσο, μία και βρισκόμαστε ακόμη στο στάδιο των προλεγομένων του θέματός μας, νομίζω πως αρμόζει περισσότερο να εξετάσουμε τις επιστημολογικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι παραπάνω θεματικές μπορούν πραγματικά να νομιμοποιηθούν ως αυτόνομο αντικείμενο έρευνας, συνιστώντας ένα «είδος μιστό, αλλά νόμιμο»⁶.

Εκ πρώτης όψεως, εκείνο που δυσχεραίνει το εγχείρημά μας είναι αυτή η ίδια η βασική αντίθεση που διαπερνά τους όρους συγκρότησης

ενός αντικειμένου επιστημονικής έρευνας και μιάς λογοτεχνικής αφήγησης: στην πρώτη περίπτωση, το γνωσεολογικό ερώτημα που τίθεται αναφορικά με ένα ζήτημα εξετάζεται μέσω της σταδιακής ρήξης με τις παραδοχές της κοινής αντίληψης, οδηγώντας επαγωγικά (induction) στην εννοιολόγηση και την παραγωγή θεωρίας· αντίθετα, η λογοτεχνική αφήγηση χρησιμοποιεί κατ'εξοχήν εκείνα τα υλικά που οφείλει να αποφύγει το επιστημονικό διάβημα: φανταστικό, πολυσημία...

Ωστόσο, αυτή η αντίθεση αμβλύνεται σημαντικά αν λάβουμε υπόψη μας πως τόσο η επιστήμη όσο και η λογοτεχνία υπάγονται κατ'αρχήν μέσα στην επικράτεια του Λόγου. Έτσι η λογοτεχνία δεν αποτελεί παρά μία ακόμα αφήγηση για το έγκλημα, πλάι σ'εκείνες που εκφέρουν ο νόμος, η επιστήμη και η ηθική· όσο για το έγκλημα, όπως «κάθε γεγονός έλκει τή γλώσσα του»⁷, έτσι κι αυτό ονοματοθετείται μέσα από το Λόγο της επιστήμης, του δικαίου, της ηθικής και της λογοτεχνίας.

Εξάλλου, κατά τη διάρκεια μιάς αρκετά εκτεταμένης ιστορικής περιόδου που κάλυπτε το 18ο και 19ο αιώνα, η πρόθεση τόσο της λογοτεχνίας όσο και του δικαίου, υποκινείτο από εκείνη τη δύναμη που ο Μ. Foucault αποκάλεσε «βούληση αλήθειας» («volonté de vérité»)⁹, η οποία επέβαλε ένα σύστημα ελέγχου, επιλογής, οργάνωσης και αναδιανομής στην παραγωγή του Λόγου, χαράζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα όρια ανάμεσα στο «αληθές» και το «ψευδές»: «Μού περνάει απ' το μυαλό-γράφει ο Μ. Foucault - το πόσο η δυτική λογοτεχνία έμαχνε έρεισμα, εδώ κι αιώνες, στο φυσικό, στο αληθοφανές, στην ειλικρίνεια, ακόμη και στην επιστήμη - με λίγα λόγια στην αληθινή αγόρευση. Σκέφτομαι ακόμη πώς ένα τόσο λεπτομερειακά διαταγμένο σύνολο, όπως είναι το ποινικό, προσπαθούσε να οργανώσει τη δομή του ή τη δικαίωσή του, στην αρχή βέβαια σε μία θεωρία του δικαίου, μετά το 19ο αιώνα δε, σε μία γνώση όπως η κοινωνιολογία, η ψυχολογία, η ιατρική ή η ψυχιατρική. Λές και μέσα στην κοινωνία μας, το γράμμα του νόμου μόνο πάνω στο Λόγο της αλήθειας μπορούσε να βασιστεί.»

Στο χώρο της λογοτεχνίας, αυτή η «βούληση αλήθειας» βρήκε την προνομιακή έκφρασή της στο ρεαλιστικό και νατουραλιστικό μυθιστόρημα, το οποίο στόχευε στην ανάδειξη του «βάθους» των πραγμάτων και της «εσώτερης», «μυστικής» τους «αλήθειας», ακολουθώντας έτσι το θετικιστικό πρότυπο γνώσης των υπό διαμόρφωση τότε «επιστημών του ανθρώπου». «Έξ ού και η δυσκολία - όπως σημειώνει ο Μ. Foucault¹⁰ - πού αντιμετωπίζουμε συχνά να όρισουμε τά όρια, όχι μόνο ανάμεσα στα αντικείμενα, αλλά ανάμεσα στις μεθόδους πού προσοδιάζουν στην ψυχολογία, στην κοινωνιολογία, στην ανάλυση τών λογοτεχνιών και τών μύθων... Έτσι όλες οι επιστήμες του ανθρώπου αλληλοτέμνονται και μπορούν πάντα να αλληλοερμηνευτούν, να εξαφανιστούν τά συνόρα τους, να πολλαπλασιαστούν άπροσδιόριστα οι ενδιάμεσοι και μεικτοί

γνωστικοί κλάδοι και τό *ιδιάζον* αντικείμενό τους νά *όδηγηθεῖ* *σέ διάλυση*». Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, το να «ψυχολογούμε» ή να «κοινωνιολογούμε» κατά τη μελέτη της λογοτεχνίας - το να αναπτύσσουμε δηλαδή την αναγνωστική τακτική μας σε πολλά επίπεδα (κοινωνιολογικό, ψυχολογικό) - δε συνιστά μεθοδολογικό ελάττωμα: «*Ελάττωμα υπάρχει όταν τά μοντέλα δέν ταξιθετούνται και δέν άρθρώνονται σαφώς μεταξύ τους.*»¹¹

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη μας αυτού του είδους την επιστημολογική διάρθρωση ανάμεσα στις «επιστήμες του ανθρώπου», προτείνουμε ως περισσότερο πρόσφορη μέθοδο προσέγγισης του θέματός μας τη διευθέτηση των δύο πεδίων (του λογοτεχνικού και του επιστημονικού) σε μία σχέση παραλληλίας, έτσι ώστε να μπορέσει να αναδειχθεί ο *ενδιάμεσος χώρος* που παρεμβάλλεται ανάμεσά τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το προνομιακό πεδίο ανάλυσης του θέματός μας θα το αποτελέσουν οι *τόποι* εκείνοι όπου μπορούν να συνευρεθούν γόνιμα αυτοί οι δύο Λόγοι περί εγκλήματος και στόχος μας θα είναι η διερεύνηση της δυνατότητας τους να αναδείξουν συγκεκριμένες ενότητες ανάλυσης.

Αυτή η μεθοδολογική πρόταση ως προς την κατασκευή του πεδίου της ανάλυσής μας επιδιώκει να αποκρούσει τον κίνδυνο επιβολής της λογικής που διέπει τη συγκρότηση ενός απ' τους δύο όρους του θέματός μας επί του άλλου. Συγκεκριμένα, αποβλέπει στην αποφυγή της υποταγής της λογοτεχνίας στις επεκτατικές διαθέσεις της εγκληματολογικής έρευνας αλλά και, αντίστροφα, στη μη υπονόμηση της λογικής (*raison*) της επιστημονικής ανάλυσης.

Πράγματι, η αποκλειστική νοηματοδότηση του όρου «έγκλημα» από την εγκληματολογική θεωρία θα επέφερε τη μηχανιστική μεταφορά υποθέσεων και συμπερασμάτων της εγκληματολογίας στο πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου, θεωρώντας αυτό το τελευταίο ως ένα *σύνολο μαρτυριών (documents)* κατάλληλων για αναλύσεις του τύπου «*μελέτη περιπτώσεων*» (*étude de cas, case studies*). Η βασική μεθοδολογική ένσταση που εγείρει αυτή η προοπτική ανάλυσης αναφέρεται αφ' ενός μεν στην έλλειψη διάκρισης ανάμεσα στις αφηγήσεις που περιέχονται στις *μαρτυρίες ζωής (documents of life, récits de vie)* και την αφήγηση της λογοτεχνίας, αφ' ετέρου δε στην ακαταλληλότητα των δεδομένων της λογοτεχνικής αφήγησης να αποτελέσουν αντικείμενα κοινωνιολογικής ανάλυσης. Πράγματι, παρόλο που τόσο η λογοτεχνία όσο και οι προσωπικές μαρτυρίες ζωής εκφέρονται μέσω της αφήγησης, πιστεύω ωστόσο ότι δεν μπορούν να καταστούν στον ίδιο βαθμό αντικείμενο εφαρμογής της μεθόδου «*ανάλυση περιεχομένου*» (*content analysis, analyse de contenu*)· ο βασικός λόγος που υπαγορεύει αυτή τη διαφοροποίηση αφορά στο *είδος της διαμεσολάβησης* που ασκεί το υποκείμενο-φορέας της αφήγησης σε καθεμιά απ' αυτές τις περιπτώσεις, τόσο εν σχέσει

προς την εκτός κειμένου πραγματικότητα όσο και εν σχέσει προς τον αναγνώστη. Θα τεκμηριώσω ευθύς αμέσως αυτή την ένσταση.

1. Όσον αφορά στη λογοτεχνία, οι λόγοι που ακυρώνουν την αναγωγή του σώματος της αφήγησης σε αντικείμενο κοινωνιολογικής ή ψυχολογικής μελέτης θα μπορούσαν να συνοψιστούν σ' αυτό που ο Β. Καραποστόλης¹² ονομάζει «*ἀμετατροπία*» και που συνίσταται στην αντίσταση που προβάλλει το λογοτεχνικό έργο να υπαχθεί σε «*στοιχείο του οικείου κόσμου του έρμηνευτή*»: «*Τό νά παραμένει ἀμετάτρεπτο τό λογοτεχνικό έργο σημαίνει κατ' ἀρχήν πώς οι νοηματικές έκδηλώσεις πού ό έρμηνευτής (κοινωνιολόγος) παρακολουθεί στις ένέργειες τών ήρώων, στά λόγια τους καί στους διαλόγους μεταξύ τους, είναι δύσκολο νά μεταφερθούν στις κατηγορίες του συστήματος αναφοράς του πού βασίζεται κυρίως σέ κατηγορίες σωρευμένες καί επεξεργασμένες μέσα στην έπιστημονική κοινότητα στην όποία άνήκει*»¹³. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, ο μελετητής που αποπειράται να μεταγράψει τη λογοτεχνική αφήγηση στις κατηγοριοποιήσεις της επιστήμης του, διατρέχει τον κίνδυνο μιάς πλάνης ως προς τον τρόπο που η λογοτεχνία συγκροτεί το πραγματικό: «*Η πλάνη του έγκειται στό ότι μεταφέρει τίς μεθόδους μέ τίς οποίες έχει συνηθίσει νά έπαληθεύει ή νά διαψεύδει τις υποθέσεις του απέναντι σε δεδομένα πού θεωρεί αντικειμενικά, σ' ένα πεδίο όπου απλουστάτα τό αντικειμενικό δέν θα είχε ανακύψει άν δέν είχε προηγηθεί τό υποκειμενικό, μέ τή μορφή της δημιουργικής φαντασίας, καί όπου τό δεύτερο δέν έχει αποκαθαρθεί από τό πρώτο όπως αυτός θά τό ήθελε. Τό έργο άποτελεί, έτσι, μέ τήν αυτάρκειά του μιά ιδίομορφη μεσολάβηση αντικειμενικότητας άνάμεσα στό συγγραφέα καί τόν αναγνώστη πού θά πρέπει νά εξεταστεί μέ ιδιαίτερες μεθόδους*»¹⁴. Εξάλλου, αναφορικά με τις σχέσεις που συνάπτει η «πραγματικότητα» του μυθιστορήματος με την πραγματικότητα που μας περιβάλλει, θα μπορούσαμε να πούμε – χρησιμοποιώντας μία εύστοχη διατύπωση του Μ. Butor¹⁵ – πως οι σχέσεις αυτές αποδίδουν ουσιαστικά «*μιά ορισμένη κατάσταση της συνείδησης του συγγραφέα*», η οποία εμφανίζεται κάθε φορά και μ' άλλη μορφή: «*Μιά νέα κατάσταση της συνείδησης, μιά νέα αντίληψη του μυθιστορήματος – των σχέσεων του με την πραγματικότητα – ανταποκρίνεται σε νέα περιεχόμενα και νέες μορφές, σε κάθε επίπεδο: γλώσσα, ύφος, τεχνική, σύνθεση, δομή. Αντίστροφα, η αναζήτηση νέων μορφών, που αποκαλύπτουν νέα περιεχόμενα, αποκαλύπτει και νέες σχέσεις... Η μορφική επινοητικότητα στο μυθιστόρημα, αντί να αντιτίθεται στο ρεαλισμό, καθώς συχνά υποθέτουν διάφοροι μυωπικοί κριτικοί, αποτελεί το *sine qua non* ενός προωθημένου ρεαλισμού... Ο ρεαλισμός, ο φορμαλισμός κι ο συμβολισμός στο μυθιστόρημα, αν το καλοσκεφθεί κανείς, φαίνεται πως απαρτίζουν μία αδιάσπαστη ενότητα*».

2. Αλλά και από την πλευρά της κλινικής μεθοδολογίας έχει επισημανθεί η διαφορά ανάμεσα σε μία «ζωντανή» περίπτωση (*cas, case*) και σε μια ρητορική (*discursive*) κατασκευή· όπως παρατηρεί σχετικά ο R. Dufour¹⁶: Μιά «περίπτωση» δεν είναι μυθιστόρημα, ούτε φιλοσοφικό δοκίμιο, ούτε κάποιο στατιστικό δεδομένο· είναι η ακριβέστερη δυνατή συγκέντρωση όλων των παραμέτρων που παρουσιάζονται, ο εντοπισμός όλων των μεθοδολογικών προβλημάτων που ανακύπτουν κατά τη συνάντησή τους και η ενδεχόμενη λύση αυτών των προβλημάτων.»

Αντιλαμβανόμαστε πλέον τους λόγους που μάς αποτρέπουν να εντάξουμε τη διαδικασία κατασκευής του αντικειμένου μας σε μία μεθοδολογική προοπτική που θα υπέτασσε τη λογική του λογοτεχνικού πεδίου σ' εκείνη της εγκληματολογικής ανάλυσης: πρόκειται κυρίως για το ότι η κατηγορία «έγκλημα» επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες μέσα στο εννοιολογικό σύστημα του μελετητή και μέσα στο σύστημα διαμεσολάβησης του λογοτεχνικού κειμένου. Πράγματι, όπως παρατηρεί σχετικά ο Β. Καραποστόλης¹⁷: «Τό πρόβλημα της μετάφρασης της λογοτεχνίας στη γλώσσα της κοινωνιολογικής θεωρίας προκύπτει βασικά από την ακόλουθη διαφορά ανάμεσα στις λογοτεχνικές και τις κοινωνιολογικές κατηγορίες: οι πρώτες είναι, ουσιαστικά, συστατικές, οι δεύτερες σχολιαστικές· οι πρώτες είναι στοιχεία δημιουργίας και συγκρότησης, οι δεύτερες αποδιάρθρωσης και ανασυγκρότησης.» Απ' αυτή την άποψη, οφείλουμε να διακρίνουμε τις δύο σημασίες του όρου «έγκλημα», δηλ. αφ' ενός μεν ως εννοιολογικής κατασκευής της εγκληματολογίας και αφ'ετέρου ως θέματος της λογοτεχνίας.

Όπως παρατηρεί σχετικά ο C. Bremond¹⁸, στην περίπτωση της έννοιας αποβλέπουμε κυρίως να εκμαιεύσουμε την ουσία μιάς ιδέας που έχουμε συλλάβει εμπειρικά, οδύοντας επαγωγικά (*induction*), μέσω της αφαιρέσης, προς την θεωρητική της ενάργεια. Αντίθετα, προκειμένου για ένα θέμα, προσπαθούμε να πραγματώσουμε αυτή την ιδέα μέσω του Λόγου, παραθέτοντας παραδείγματα που να αναδεικνύουν τις πλούσιες παραλλαγές με τις οποίες εμφανίζεται.

Απ' αυτή την άποψη, η πιο απλή απάντηση στο ερώτημα «τί είναι θέμα» είναι βέβαια «εκείνο για τό οποίο» μιλά η αφήγηση. Όταν όμως αναλογιστούμε όλες εκείνες τις αναφορές που συγκροτούν ένα λογοτεχνικό έργο, θα διαπιστώσουμε πως η απάντησή μας περιπλέκεται ολοένα και περισσότερο. Μιά τέτοια άσκηση έκανε η S. Rimmon - Kieran¹⁹ πάνω στο κείμενο της «Madame Bovary» και αμέσως αναδύθηκαν όλα εκείνα «για τα οποία» μιλά η αφήγηση του Flaubert: οι σχέσεις του Charles και της Emma αλλά και του Léon με τον Rodolphe, η σαθρότητα του έρωτα, η ήττα των ρομαντικών ιδεών, η υποδούλωση στο χρήμα, τα ήθη της επαρχίας· ή μήπως το θέμα του έργου είναι όλα αυτά συγχρό-

πως; Κι αν δεχθούμε πως το μυθιστόρημα αναφέρεται σ' όλα αυτά, τότε πώς συνδέονται μεταξύ τους; Υπάρχει άραγε ένα *μείζον* και ένα *έλασσον* θέμα; Το *μείζον* θέμα συναρθρώνει τα υπόλοιπα ή μήπως όλα μαζί συνενώνονται σ' ένα ανώτερο επίπεδο γενίκευσης χωρίς όμως κι αυτό να αποτελεί από μόνο του το θέμα της αφήγησης; Όλα αυτά τα ερωτήματα της S. Rimmon-Kenan αποδεικνύουν φυσικά την *πολυσημία* της λογοτεχνικής αφήγησης: όσο πιά πλούσιο σε αναφορές και σημασίες είναι ένα κείμενο τόσο πιά μεγάλη κι η αισθητική του αξία.

Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε πως η θεωρητική κατασκευή μίας *επιστημονικής έννοιας* και η ανάπτυξη ενός *λογοτεχνικού θέματος* αντιστοιχούν γενικά στα εξής μεθοδολογικά διαβήματα:

— στη μεν περίπτωση της *επιστημονικής έννοιας*, ξεκινώντας από μιά εμπειρικά διαπιστωμένη περιπτώσιολογία, προσβλέπουμε στην ανεύρεση μίας βασικής συνισταμένης πάνω στην οποία θα μπορέσουμε να εννοιολογήσουμε το πραγματικό·

— αντίθετα, κατά τη λογοτεχνική ανάπτυξη ενός *θέματος*, το πραγματικό εκφράζεται μέσα απ' τις πολλαπλές παραλλαγές του, έτσι που κάθε απόπειρα εννοιολόγησής του με κατηγορίες εξωκειμενικές (*hors-texte*) να κινδυνεύει να υποβαθμίσει καιρια την ουσία του.

Κατά συνέπεια, η ανάγνωση ενός κειμένου από μιά συγκεκριμένη οπτική γωνία μπορεί μεν να βρίσκει έρεισμα σε ορισμένες επιμέρους ενότητες της αφήγησης, δεν παύει όμως, τελικά, να καθοδηγεί μονοσήμαντα την ανάγνωση του εν λόγω κειμένου εις βάρος της πολυσημίας του. Αυτό μπορεί να διασαφηνισθεί καλύτερα με το παρακάτω παράδειγμα του G. Prince²⁰ σχετικά με την «*θεματοποίηση*» της «*Eugénie Grandet*» του Balzac: επιλέγοντας κανείς ως νοηματοδοτικό πλαίσιο το θέμα της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, θα μπορούσε ενδεχομένως να θεματοποιήσει αυτό το έργο με όρους μαρξιστικούς· κάτι ανάλογο θα συνέβαινε αν επέλεγε το θέμα της σεξουαλικότητας: θα μπορούσε να υπαγάγει ορισμένες ενότητες του εν λόγω έργου σε φρουδικές κατηγορίες ανάλυσης. Έτσι όμως, όπως παρατηρεί ο ίδιος ο συγγραφέας, «*Με τη μεταμόρφωση των ενδοκειμενικών στοιχείων σε θεματικά στοιχεία, ο θεματοδότης δεν παρεμβάλλει απλώς ένα κατηγορήμα αλλά, πολύ περισσότερο, επιβάλλει το θέμα*»· αυτό σημαίνει πως «*το υπό θεματοποίηση κείμενο περικλείει πάντοτε το πλαίσιο (contexte) του θεματοδότη: διαμορφώνω πάντα το έργο που θεματοποιώ*».

Απ' αυτή την άποψη, το να επιδοθούμε σε μιά εγκληματολογική θεματοποίηση ορισμένων έργων της λογοτεχνίας που, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να προσφέρονται για κάτι τέτοιο, πιστεύω ότι οδηγεί αναπόφευκτα σε μιά αισθητική και νοηματική απομείωση της δυναμικής τους· εξάλλου, δε νομίζω πως αυτού του είδους το εγχείρημα πρόκειται να βοηθήσει στον εμπλουτισμό και την περαιτέρω προώθηση της εγκληματολογικής προβληματικής. Αν υπάρχει κάποιο ενδιαφέρον στην κατασκευή ενός

αντικειμένου έρευνας που θα αποκαλείται «έγκλημα και λογοτεχνία», αυτό πρέπει να αναζητηθεί, πιστεύω, προς άλλη κατεύθυνση...

Γίνεται επομένως σαφές πως το ζήτημα της πολυσημίας αποτελεί μία βασική διάκριση ανάμεσα στην αφήγηση της λογοτεχνίας και στο Λόγο της επιστήμης, του δικαίου και της ηθικής: ότι θεωρείται αρετή για τη λογοτεχνία, αποβαίνει συχνά πηγή σύγχυσης για την επιστήμη, το δίκαιο και την ηθική. Όσο συμβατικό κι αν είναι αυτό το όριο, δεν παύει ωστόσο να καθορίζει σε μία δεδομένη ιστορική περίοδο τι θα πρέπει να θεωρηθεί ως γνώση διαγράφοντας εξ αντιδιαστολής και το χάρτη της «μη-γνώσης». ²¹

Μπορούμε λοιπόν να αντιληφθούμε πού βρίσκεται το ενδιαφέρον μιάς συνεύρεσης του «εγκλήματος», ως εννοιολογικής κατηγορίας, με τη «λογοτεχνία»: πρόκειται για μία απόπειρα αναβάπτισης της σημασίας του μέσω της αποκαλυπτικής εμπειρίας της ανάγνωσης. Προϋπόθεση όμως γι' αυτή την ανάγνωση πρέπει να είναι η αποδέσμευση της κατηγορίας «έγκλημα» απ' το θεωρητικό κεκτημένο της εγκληματολογίας, έτσι ώστε να μπορέσει να διατρέξει ελεύθερα το πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου, οδηγώντας τις συμβατικές εννοιολογήσεις της επιστήμης μέχρι τα απώτατα όριά τους, σχεδόν αποδομώντας τες.

Απ' αυτή την άποψη, η ενδεδειγμένη στάση που οφείλει να τηρήσει ο ερευνητής - αναγνώστης είναι, όπως προτείνει ο Β. Καραποστόλης ²², αυτή του «άπλου αναγνώστη»: «Γιατί ο κοινωνιολόγος νά έχει τό δικαίωμα ή τήν ικανότητα, σέ διάκριση από τόν κοινό αναγνώστη, νά πει πώς ο Χ είναι κάτι άλλο από τό λογοτεχνικό έαυτό του; Μήπως επειδή κατέχει πληρέστερη γνώση του κοινωνικού όλου, επειδή είναι σέ θέση νά αναγάγει ένα μεμονωμένο φαινόμενο σέ μιά εύρύτερη τάξη φαινομένων; Όμως, ακόμη και αν τό πρόβλημά μας σχετιζόταν μέ μιά τέτοια γνωστική ικανότητα, θά έπρεπε νά αποφασίζαμε γιά τή φύση αυτού του φαινομένου πού επιχειρείται νά αναχθεί σέ γενικότητες, άλλιώς ή αναγωγή θά ήταν κενή περιεχομένου. Αν δέ ή φύση του συνοψίζεται στό ότι συγκροτεί ένα όρισμένο κοινωνικό κόσμο μέ τίς σχέσεις και τίς σημασίες του, δηλαδή ένα ξεχωριστό χώρο όπου πυκνώνεται ή πραγματική κοινωνία, τότε θά πρέπει όπωσδήποτε και ο κοινωνιολόγος νά μάθει νά είναι άπλός αναγνώστης: νά άφεθεί στόν κραδασμό πού θά προκαλέσει στίς κατηγοριακές του δομές ή ανάγνωση του έργου, νά δεχτεί πώς τότε μόνο ή λογική τής λογοτεχνίας θά πάψει νά είναι γι' αυτόν ταυτιστική όταν θά έχει εγκατασταθεί μέσα στόν κόσμο τής.»

Ύστερα απ' τις παραπάνω μεθοδολογικές παρατηρήσεις σχετικά με τον τρόπο πρόσληψης του όρου «έγκλημα» στό πλαίσιο αυτής της μελέ-

της, θα στραφούμε στη συνέχεια στο περιεχόμενο που αποδίδουμε στον όρο «λογοτεχνία». Πρόθεσή μας είναι να επιστήσουμε την προσοχή μας σ' όλες τις σημασίες που περικλείει αυτός ο όρος, έτσι ώστε, σ' ένα δεύτερο στάδιο, να μπορέσει να συνυφάνει μαζί με τον όρο «έγκλημα» ένα πλούσιο δίκτυο θεματικών, πρόσφορων για την αναλυτική επεξεργασία του αντικειμένου έρευνας «έγκλημα και λογοτεχνία».

Αναζητώντας λοιπόν τις σημασίες του όρου «λογοτεχνία» δε μπορούμε παρά να ξεκινήσουμε απ' το ίδιο το *κείμενο*, το οποίο παραμένει κεντρικό σημείο αναφοράς και οργάνωσης του λογοτεχνικού φαινομένου. Γύρω απ' αυτό ωστόσο αναπτύσσονται διαδικασίες και δρουν υποκείμενα που καθιστούν τη λογοτεχνία *διακύβευμα πολλαπλών διαμεσολαβήσεων*: η ίδια η συγκρότηση του φανταστικού συνιστά κατ' αρχήν μία διαμεσολάβηση ανάμεσα στο συγγραφέα και στην ιστορική πραγματικότητα που τον περιβάλλει· το ίδιο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε και για τον αναγνώστη. Ωστόσο, ανάμεσα σ' αυτά τα δύο βασικά υποκείμενα παρεμβάλλεται ένα ολόκληρο δίκτυο εμπορευματικής διακίνησης του βιβλίου, που αναπτύσσει τα αποτελέσματά του στο οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο ενός κοινωνικού σχηματισμού τροφοδοτώντας έτσι τις συλλογικές αναπαραστάσεις γύρω απ' την κατανόηση του πραγματικού.

•

Έχοντας προσδιορίσει τις σημασίες που αποδίδουμε στους δύο όρους του υπό κατασκευή αντικειμένου μας, μπορούμε πλέον να προχωρήσουμε σε μία πρώτη χαρτογράφηση του πεδίου της έρευνάς μας. Γι' αυτό το σκοπό προτείνω να ανατρέξουμε στα θεμελιώδη συστατικά στοιχεία των εννοιών «έγκλημα» και «λογοτεχνία», έτσι όπως έχουν διατυπωθεί μέσα στους αντίστοιχους κλάδους γνώσης (δηλ. αφ' ενός μεν στην εγκληματολογία και αφ' ετέρου στη θεωρία της λογοτεχνίας). Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούν να προκύψουν οι εξής δύο εννοιολογικές σειρές, οι οποίες οριοθετούν το πεδίο της έρευνάς μας:

απ' το «έγκλημα»: εγκληματίας – έγκλημα – κοινωνική αντίδραση
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 απ' τη «λογοτεχνία»: συγγραφέας – κείμενο – αναγνώστης

Η δυναμική που αναπτύσσεται ανάμεσα σ' αυτές τις δύο εννοιολογικές σειρές καλύπτει την ενδιάμεση περιοχή που ορίζει η παραλληλία τους (XXX...). Εκεί πιστεύω ότι μπορούμε να αναζητήσουμε πρόσφορες ενότητες μελέτης του αντικειμένου μας. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο όρος «έγκλημα» (και τα νοηματικά του παράγωγα) δεν κινδυνεύει να εκληφθεί ως μία κλειστή θεωρητική κατηγορία αλλά, αντίθετα, καλείται να διανύσει το πεδίο του λογοτεχνικού φαινομένου, αναδεικνύοντας στην πορεία του καινούρια αντικείμενα έρευνας. Αυτά τα τελευταία μπορούν να προ-

κύβουν από τις χιαστί διασταυρώσεις ανάμεσα στα παράγωγα εννοιολογικά στοιχεία των δύο παράλληλα διαταγμένων κατηγοριών «έγκλημα» και «λογοτεχνία». Ως παραδείγματα τέτοιων διασταυρώσεων μπορούμε ν' αναφέρουμε τις εξής θεματικές: «εγκληματίας-συγγραφέας», «εγκληματίας-κείμενο», «συγγραφέας-κοινωνική αντίδραση», «εγκληματίας-αναγνώστης»... Βέβαια, όπως ήδη έχουμε αναφέρει στην αρχή του σημειώματός μας, όλες αυτές οι ενότητες μελέτης αποτελούν απλές προτάσεις που τελούν υπό την αίρεση της περαιτέρω συστηματικής επεξεργασίας τους και τον έλεγχο της επιχειρησιακής τους προσφορότητας. Θα αναφερθούμε παρακάτω διεξοδικότερα σε δύο απ' αυτές:

1. Η πρώτη προκύπτει απ' τη διασταύρωση των κατηγοριών «εγκληματίας» και «συγγραφέας» και εκφράζεται απ' το ζεύγος «εγκληματίας - συγγραφέας». Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να συνάψουμε μια οντολογικά σημαίνουσα αντιστοιχία ανάμεσα στη συγγραφική και την κοινωνικά «αποκλίνουσα» έκφραση ορισμένων βιωματικών καταστάσεων, στις οποίες το ύφος της γραφής και το ύφος της ζωής του συγγραφέα δεν μπορούν να διαχωριστούν χωρίς συνέπειες για την κατανόησή τους. Ως κλασικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης θα μπορούσε να αναφερθεί ο Jean Genet²³, για τον οποίο ο J. - P. Sartre²⁴ έλεγε πως «ο Genet - συγγραφέας, όταν μιλάει για τον Genet - κλέφτη, είναι πιά κλέφτης από κάθε άλλο κλέφτη.»

Πράγματι, εάν θεωρούσαμε ότι η κατηγορία «εγκληματίας» νοηματοδοτείται αποκλειστικά απ' τη λογική του πεδίου της εγκληματολογίας, τότε η ενότητα ανάλυσης «εγκληματίας - συγγραφέας» θα ετοποθετείτο σε μία εντελώς διαφορετική προοπτική: η «εγκληματική» ιδιότητα θα απορροφούσε τη συγγραφική και αυτή η τελευταία θα εθεωρείτο ένδειξη της «παθολογικής» προσωπικότητας του εν λόγω ατόμου. Εδώ εντάσσεται η θέση του C. Lombroso περί ιδιοφυΐας, την οποία διετύπωσε ύστερα από μελέτη λογοτεχνών της εποχής του και κυρίως του Emile Zola²⁵. Σύμφωνα λοιπόν με τον C. Lombroso²⁶, η ιδιοφυΐα αποτελεί μία μορφή «διανοητικού εκφυλισμού» που παρουσιάζει πολλά κοινά σημεία με τις «εγγενείς εκφυλιστικές παθήσεις του εγκεφάλου των εκ γενετής εγκληματιών». Όσον αφορά ειδικότερα στη «λογοτεχνική τρέλλα», αυτή δε συνιστά απλώς μία «ιδιόμορφη ψυχιατρική κατηγορία» αλλά μία «ειδική μορφή αλλοίωσης των πνευματικών λειτουργιών (alienation)», η οποία, «κάτω απ' τις πιά αβλαβείς εκφάνσεις της, κρύβει τόσο επικίνδυνες παρορμήσεις όσο πιο δύσκολα μπορεί κανείς να τις διαγνώσει, μία μορφή τρέλλας ικανή να μεταμορφωθεί, όπως κι η θρησκευτική τρέλλα, σ' ένα ιστορικό γεγονός», που δεν είναι άλλο απ' τη λογοτεχνική δημιουργία. Αυτή ακριβώς η «ικανότητα μεταμόρφωσης» είναι εκείνη που διακρίνει, κατά τον C. Lombroso, τους «ιδιοφυείς» από τους «κοινούς τρελλούς των ασύλων», οι οποίοι ωστόσο, «όπως οι γίγαντες πληρώνουν το

μεγάλο τους ανástημα με τα λύτρα της στειρότητας και της σχετικής διανοητικής και μυϊκής τους αδυναμίας, έτσι κι οι γίγαντες της σκέψης ξεπληρώνουν με τον εκφυλισμό και τις ψυχώσεις τους τη μεγάλη διανοητική τους δύναμη. Γι' αυτό και τα σημάδια του εκφυλισμού συναντώνται συχνότερα σ' αυτούς παρά στους διανοητικά ασθενείς.»

Ανεξάρτητα από τη σημερινή της επιστημονική αξία, η θέση του C. Lombroso για την ιδιοφυΐα αποτελεί ένα αρκετά διαφωτιστικό παράδειγμα αυτού που αποκαλέσαμε στην ανάλυσή μας - και θελήσαμε ν' αποφύγουμε - «υπαγωγή της κατηγορίας «λογοτεχνία» στη λογική του πεδίου της εγκληματολογίας».

2. Η δεύτερη ενότητα ανάλυσης που θα παρουσιάσουμε προκύπτει απ' τη διασταύρωση των κατηγοριών «έγκλημα», «κειμένο», «συγγραφέας» και «εγκληματίας». Εδώ μπορούμε να συμπεριλάβουμε αφηγήσεις οι οποίες δεν έχουν απλώς ως «θέμα» τους το «έγκλημα» αλλά που το «πραγματικό» έγκλημα στο οποίο αναφέρονται έχει τόσο πολύ συγχωρευθεί με το «έγκλημα» «για το οποίο» μιλάνε ώστε αυτό είτε να έχει διαπραχθεί απ' τον ίδιο το συγγραφέα είτε να αποτελεί αυτό καθαυτό το σώμα του κειμένου.

Δε θα μπορούσε να υπάρξει καλύτερο παράδειγμα γι' αυτή την περίπτωση απ' το περίφημο «Mémoire» του Pierre Rivière που εξέδωσε η ομάδα μελέτης του Collège de France υπό τη διεύθυνση του Michel Foucault²⁷: παραθέτω στη συνέχεια ένα απόσπασμα από τα σχόλια του εκδότη: «Ο φόνος και η αφήγηση του φόνου είναι πράγματα ομοούσια. Καθένας μπορούσε να αναρωτηθεί αν το ένα απ' τα δύο ήταν σημάδι τρέλλας ή διαύγειας· κανείς δεν έμοιαζε πραγματικά έκπληκτος απ' το γεγονός πως ένα αγροτόπαιδο απ' τη Νορμανδία, ξέροντας μόλις να διαβάξει και να γράφει, μπόρεσε να επαναλάβει το έγκλημά του με μία παρόμοια αφήγηση· πως αυτό το τριπλό φονικό μπόρεσε να διασταυρωθεί με το λόγο του φονιά· πως, επιχειρώντας να σκοτώσει τη μισή φαμίλια του, συνέλαβε τη σύνταξη ενός κειμένου που δεν ήταν ούτε ομολογία, ούτε υπεράσπιση, αλλά μάλλον στοιχείο του εγκλήματος. Πως, συνοπτικά, ο Rivière μπόρεσε να γίνει, με δύο τρόπους, αλλά με μία μόνο κίνηση, «auteur»²⁸.

Συγκεφαλαιώνοντας τις σκέψεις που εκθέσαμε όσον αφορά στην ανεύρεση ενός πρόσφορου θεωρητικού πλαισίου εξέτασης των σχέσεων «εγκλήματος» και «λογοτεχνίας», θα επαναλάβουμε πως βασική μας επιδίωξη ήταν να προτείνουμε την κατασκευή ενός καινούριου πεδίου έρευνας, διάφορου από εκείνα τα οποία διερευνά η μεμονωμένη σπουδή καθεμιάς απ' τις κατηγορίες «έγκλημα» και «λογοτεχνία». Κατ' αυτόν τον τρόπο θελήσαμε να σεβασθούμε την ιδιαίτερη λογική που διέπει τόσο τη

λογοτεχνική δημιουργία όσο και την εγκληματολογική έρευνα. Ωστόσο, αυτή η πρωταρχική επιλογή δε μας εμπόδισε να αντλήσουμε υλικό για την κατασκευή του αντικειμένου μας τόσο απ' ένα πεδίο όσο κι απ' το άλλο. Τουναντίον, διευθετήσαμε αυτά τα δύο πεδία σε μία σχέση παραλληλίας, έτσι ώστε να αναδείξουμε τις συμπτώσεις τους πάνω σε θέματα που δεν θα μπορούσαν να υπαχθούν αποκλειστικά στην επιστημολογική και μεθοδολογική δικαιοδοσία κανενός απ' αυτά. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορέσαμε να προτείνουμε *θεματικές* που προκύπτουν απ' τη διασταύρωση των θεμελιωδών συστατικών εννοιών καθεμιάς απ' τις κατηγορίες «έγκλημα» και «λογοτεχνία». Βέβαια, όπως είχαμε ήδη προαναγγείλει, δεν υπεισήλαθε στην εξέταση της επιχειρησιακής προσφορότητας αυτών των εννοιών ανάλυσης. Προσπαθήσαμε ωστόσο να υποδείξουμε την ενδεχόμενη ευρετική («euristique») αξία ορισμένων απ' αυτές. Απ' αυτή την άποψη, το εγχείρημά μας παραμένει ατελές. Πρόθεσή μας ήταν περισσότερο να επισημάνουμε τις δυσκολίες που παρουσιάζει παρά να προτείνουμε λύσεις για την υπέρβασή τους.

Ωστόσο, δεδομένης της επιστημολογικής διαμόρφωσης των «επισημών του ανθρώπου», θα μπορούσε κανείς να εκφράσει την υπόνοια μήπως η πραγματική συνεύρεση του «εγκλήματος» με τη «λογοτεχνία» δε μπορεί παρά να πραγματώνεται σαν μία «*παράξενη ανταπόκριση σκέψης και πράξης*»,²⁹ μέσα από διαπλοκές μεμονωμένες και ιδιόζυουσες: λέξεις της γραφής που γίνονται εργαλεία του εγκλήματος³⁰: «αρετική» γραφή μιάς «ανορθόδοξης» ζωής· ο φόβος του λευκού χαρτιού που προκαλεί τον πανικό του εγκλήματος³¹: η πρόσληψη του αναγνώστη και η πρόσληψη των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου· ο αναγνώστης που γίνεται «συνένοχος» στο παιχνίδι του συγγραφέα κι ο εγκληματίας που μάς παρασέρνει στην απολυτρωτική κίνηση της πράξης του· «*των φονιάδων ή άλλη πλευρά ή άθεατη/το μικρό «γιατί» πού έμεινε αναπάντητο*»³²...

Υποσημειώσεις

1. Γιατί ο φόνος, κι άς μὴν ἔχει ὁ ἴδιος γλῶσσα/με τρόπο θαυμαστό βρίσκει καμιά φορά φωνή», *Σαίξπηρ*, Ἀμλετ, Πρ.Β', Σκ. 2, στίχ. 589-590, Μετάφ. Απ. Δοξιάδη, Αθήνα, «Ἀμφι-θέατρο Σπ. Α. Ευαγγελάτου», αρ. προγράμματος 38, Χειμερινή Περίοδος 1991-1992.

2: Βλ. *Ομηρ. Ἔκο*, Επιμύθιο στο Ὄνομα του Ρόδου, Αθήνα, «Γνώση», Μετάφρ. Ε. Καλλιφατίδη, 1985, σελ. 25 επ. «Πιστεύω ὅτι για ν' αφηγηθείς πρέπει πρῶτ' απ' ὅλα να κατασκευάσεις ἕναν κόσμο, ὅσο το δυνατόν πιό εμπλουτισμένο ὡς τις εσχατές λεπτομέρειες... Το πρόβλημα εἶναι ἡ κατασκευή του κόσμου, οἱ λέξεις θα ἔρθουν σχεδόν μόνες τους. Rem tene, verba sequentur [Κράτησε το πράγμα, τα λόγια θ' ακολουθήσουν ὑστερα]. Το αντίθετο απ' ὅ,τι συμβαίνει, πιστεύω, με την ποίηση: Verba tene, res sequentur [Κράτησε τα λόγια, τα πράγματα θ' ακολουθήσουν].»

3. Χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως ο Λόγος του δικαίου, της επιστήμης και της ηθικής δεν αναπτύσσει τα αποτελέσματά του μέσα στο πραγματικό, παρεμβαίνοντας έτσι ουσιαστικά στη συγκρότηση και λειτουργία του.

4. Για μία θεώρηση αυτού του ζητήματος βλ. ενδεικτικά, *A. Pires, La criminologie et ses objets paradoxaux: réflexions épistémologiques sur un nouveau paradigme, Déviance et Société*, 1993 (υπό δημοσίευση).

5. Πρβλ. *Οδ. Ελύτη*, Ρήμα τό σκοτεινόν, απ' τη συλλογή *Τά έλεγεία της Όξώ-πετρας*, Αθήνα, «Ίκαρος», 1991, σελ. 37: «Αυτό, στή γλώσσα τή δική μου. Κι άλλοι άλλα σ' άλλες. Άλλ' / Η αλήθεια μόνον έναντι θανάτου δίδεται.»

6. Δ. *Σολωμού*, Στοχασμοί του ποιητή, απ' τους Ελευθερούς Πολιορκισμένους, *Μετάφ. Ιακ. Πολυλά*, Άπαντα, επιμέλεια Ν. Β. Τωμαδάκη, Εκδόσεις «Γρηγόρη», Αθήνα, 1969, σελ. 174.

7. *P. Γαλανάκη*, Ο βίος του Ίσμαήλ Φερικ πασά, Αθήνα, «Άγρα», 1989, σελ. 158.

8. *M. Φουκώ*, Η τάξη του Λόγου, Αθήνα, «Ηριδανός», *Μετάφ. Χ.Χρηστίδη και Μ. Μαιδάση*, σελ. 14-15.

9. *M. Φουκώ*, Οι λέξεις και τά πράγματα. Μιά άρχαιολογία των έπιστημών του ανθρώπου, Αθήνα, «Γνώση», *Μετάφ. Κ. Παπαγιώργης*, 1986, σελ. 489-490.

10. *M. Φουκώ*, Οι λέξεις και τά πράγματα, *οπ. παραπάνω*, σελ. 490.

11. *B. Καραποστόλης*, Η άδιαχώρητη κοινωνία. Ένας διάλογος τής κοινωνιολογίας μέ τή λογοτεχνία, Αθήνα, «Πολύτυπο», 1985.

12. *B. Καραποστόλης*, *οπ. παραπάνω*, σελ. 179-180.

13. *B. Καραποστόλης*, *οπ. παραπάνω*, σελ. 187.

14. *M. Butor*, Το μυθιστόρημα ως έρευνα, Απόδοση Σπ. Τσακνιά, Το Δέντρο, 24, Δεκέμβριος 1981, σελ. 147-152.

15. *R. Dufour*, Les défis actuels à la criminologie clinique et la violence des scientifiques. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 1989, 1, 25-40, σελ. 31.

16. *Οπ. παραπάνω*, σελ. 191-192.

17. *C. Bremond*, Concept et thème, *Poétique*, 1985, 64, 415-423.

18. *S. Rimmon-Kenan*, Qu' est-ce qu' un theme?, *Poétique*, 1985, 64, 397-406.

19. *G. Prince*, Thématiser, *Poétique*, 1985, 64, σελ. 425-433.

20. Πρβλ. πάνω σ' αυτό τις ακόλουθες παρατηρήσεις του *J. Leenhardt*, *Le texte de la sociologie, Informations sur les sciences sociales*, 1979, 18,1, 1-5, σελ. 4-5: «Η στρατηγική των κυρίαρχων Λόγων συνίσταται συχνότατα στην ταυτόχρονη αποδυνάμωση των κατηγοριών Λόγου που κρίνονται αντίθετες με τους κανόνες της επιστημονικότητας και όσων ευθυγραμμίζονται μ' αυτές. Οι μάγοι, οι αιρετικοί ή οι στρατευμένοι δε μπορούν κατ' αυτήν την άποψη παρά να εκφέρουν Λόγους διαβολικούς κι επαναστατικούς. Εντούτοις, όσο κι αν αυτός ο Λόγος είναι αποδυναμωμένο, δεν είναι λιγότερο ζωτικός στο περιθώριο των επίσημων αγορεύσεων. Οι αλήθειες που θαθελαν να δουν νεκρές εκφέρονται πλέον απ' το στομα τρομερών παιδιών που αναλαμβάνουν να μιλήσουν έξω απ' τα δόντια, πέρα από πλαίσια. Δεν πρόκειται ωστόσο να κάνω εδώ την απολογία - εντελώς ρομαντική άλλωστε - των Λόγων που καταδικάζονται σε σιωπή. Θα ήθελα μάλλον να τονίσω τη λειτουργία υποκαταστατου που μπορεί να εκπληρώσει η λογοτεχνία όταν ο επίσημος κοινωνιολογικός Λόγος δε μπορεί να δεχθεί ένα αντικείμενο, ένα βλέμμα ή μία προβληματική.»

21. *Οπ. παραπάνω*, σελ. 189.

22. Βλ. τη σχετική μελέτη του *S. Shoham*, *Jean Genet: A criminal manifesto*, του ίδιου, *The mark of Cain. The stigma theory of crime and social deviancy*, Israel Universities Press, Jerusalem, 1970, σελ. 209-237.

23. *J. P. Sartre*, *Saint Genet, comédien et martyr*, στο *J. Genet. Oeuvres completes*, Paris, Gallimard, 1967.

24. Βλ. *R. Merle*, De Zola à Lombroso, *Revue de Science criminelle et de Droit Pénal Comparé*, XIX, 1, 1964, 109-115.

25. *C. Lombroso*, *L'homme de génie*, Μετάφρ. από την 6η ιταλική έκδοση υπό *Fr. Colonna d'Istria*, Paris, F. Alcan, 1889.

26. «*Moi, Pierre Rivière, ayant égorgé ma mère, ma soeur et mon frère...*», *Un cas de parricide au XIXe siècle présenté par Michel Foucault*, Paris, Gallimard/Julliard, Collection Archives, 1973, σελ. 266.

27. Με τη διπλή σημασία που έχει αυτή η λέξη στα γαλλικά: συγγραφέας αλλά και δράστης (εγκλήματος). Είναι χαρακτηριστικό ότι στην περίπτωση αυτή ο *M. Foucault* χρησιμοποιεί τη λέξη *auteur* (αυτουργός) που έχει ευρύτερη σημασία από τη λέξη *écrivain*.

28. *Τ. Σινόπουλος*, *Νυχτολόγιο*, Αθήνα, «Κέδρος», β' έκδοση, 1982, σελ. 13.

29. Πρβλ. *Όδ. Έλύτη*, Ρήμα τό σκοτεινόν, απ' τα Έλεγεία τής *Όξώπετρας*, όπ. παραπάνω, σελ. 35.: «Ένα ρήμα τώρα μηχανεύομαι: όπως ό διαρρήκτης τό άντικλείδι του».

30. Βλ. το φίλμ των αδελφών *Cohen*, *Barton Fink*.

31. *Όδ. Έλύτη*, *Δοξαστικό*, από *Τό Άξιόν Εστί*, Αθήνα, «Ικαρος», 10η έκδοση, 1978, σελ. 87.

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΝΩΜΗΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ.

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ – ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τζώρτζης Π. Παγουλάτος

Δικηγόρος, Υποψήφιος Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Οξφόρδης

Εξετάζονται οι στάσεις της κοινής γνώμης έναντι της θανατικής ποινής, με πεδίο αναφοράς την αμερικάνικη πραγματικότητα των τελευταίων ετών (ΗΠΑ και Καναδάς).

Οι αναφορές στηρίζονται κυρίως, στην έρευνα του P.C. Ellsworth και L. Ross στο Stanford. Γίνεται αναφορά στα γενικά κοινωνικά-χαρακτηρολογικά γνωρίσματα της κοινής γνώμης, στο επίπεδο πληροφόρησης για τη θανατική ποινή, στο πεδίο της αποτρεπτικότητας, στις στάσεις και στους ηθικο-ψυχολογικούς λόγους που τις διαμορφώνουν (με ειδική μνεία επιρροής της οικογένειας της στην παιδική ηλικία.

Σημειώνεται, επίσης, η στάση των ενόρκων έναντι της θανατικής ποινής, οι αντιλήψεις της κοινής γνώμης για ζητήματα της ποινικής διαδικασίας, ο ρόλος των Μ.Μ.Ε.

Ι. Εισαγωγή

1. Το ζήτημα της θανατικής ποινής παρουσιάζει προκλητικό ενδιαφέρον στην εποχή μας. Ίσως διότι η εφαρμογή της προβάλλει ως παραφωνία στο έντονα ατομοκεντρικό και φιλελεύθερο πνεύμα της. Ίσως διότι στο πεδίο της νομιμοποίησής της παλεύουν σκληρά αντικρουόμενες - αλλά εξίσου ισχυρές - ηθικές θεωρήσεις. Ίσως πάλι διότι η θανάτωση ενός ανθρώπου ως γεγονός έχει από μόνη της τη δύναμη να αναταράσσει την ηρεμία μιας κοινωνίας, προκαλώντας συγκινήσεις και κλυδωνισμούς στις συνειδήσεις της. Όποια και νά' ναι η προτιμώμενη εκδοχή δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί πως η θανατική ποινή συνιστά ζήτημα με σημαντικότερες κοινωνικές προεκτάσεις και απηχτήσεις.

Αυτός είναι κι ένας από τους λόγους για τους οποίους οι στάσεις της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή αποτελούν ιδιαίτερο αντικείμενο έρευνας και ανάλυσης στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών. Οι άλλοι λόγοι αφορούν κυρίως τη σημασία των στάσεων αυτών για τη λήψη αποφάσεων από πλευράς δικαστικών λειτουργιών, εφαρμοστών του νόμου αλλά και πολιτικών.

Η έρευνα των στάσεων της κοινής γνώμης στηρίζεται κατά βάση στη διενέργεια σφυγμομετρήσεων-δημοσκοπήσεων. Αυτές παρουσιάζουν συχνά πιθανότητες σφάλματος που συνδέονται με τις όλες συνθήκες διεξαγωγής τους, που, προκειμένου να διασφαλίζεται η εγκυρότητα των πορισμάτων τους, θα πρέπει να ελέγχονται διεξοδικά.

2. Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα της τις στάσεις της κοινής γνώμης έναντι της θανατικής ποινής, και πεδίο αναφοράς της την αμερικανική πραγματικότητα των τελευταίων ετών (με ορισμένα στοιχεία παρμένα και από канаδικές έρευνες). Ο αποκλειστικός αυτός εντοπισμός σε ΗΠΑ και Καναδά κρίθηκε αναγκαίος για δύο λόγους: α) Διότι η συντριπτική πλειοψηφία των διαθέσιμων ερευνών αναφέρονται στην περίπτωση των ΗΠΑ, β) Διότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι χώρα όπου από το 1978 εφαρμόζεται η θανατική ποινή (στον Καναδά έχει καταργηθεί, με ισχνή πλειοψηφία του Κοινοβουλίου από το 1976, αλλά βρίσκεται διαρκώς στην πολιτική επικαιρότητα και τον Ιούλιο του 1978 έγινε η τελευταία απόπειρα επαναφοράς της, που επίσης όμως καταψηφίστηκε από το Κοινοβούλιο). Αντίθετα, σε όλα τα κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης (πλην της Τουρκίας) η θανατική ποινή έχει εδώ και πολλά χρόνια, *de facto* ή *de jure*, καταργηθεί, χωρίς σοβαρές διαθέσεις επαναφοράς της. Επομένως οι συνθήκες αντιμετώπισης της θανατικής ποινής από την κοινή γνώμη εμφανίζουν ουσιαστικές διαφορές μεταξύ ΗΠΑ κι Ευρώπης και μια παράλληλη αναφορά τους θα μπορούσε να οδηγήσει σε πλανημένα συμπεράσματα. Εξάλλου οι ΗΠΑ παρουσιάζουν επιπλέον κοινωνικές ιδιομορφίες (π.χ. αξιοσημειώτες διαφορές ανά Πολιτείες, περιοχές με παράδοση φυλετικής προκατάληψης, αυξημένη επιρροή σε ορισμένα στρώματα θρησκευτικών ηγετών και "moral crusaders", κ.ά.) που κι αυτές σφραγίζουν τη συμπεριφορά της κοινής γνώμης και περιορισμένες μόνο αντιστοιχίες θα μπορούσαν να βρουν στον ευρωπαϊκό χώρο. Η παράθεση δεδομένων από ευρωπαϊκές έρευνες παραλείπεται και για το λόγο ότι τα διαθέσιμα στοιχεία είναι μερικά και αποσπασματικά και η έστω και συγκριτική παράθεσή τους μπορεί να απέβαινε μεθοδολογικά αποπροσανατολιστική.

3. Στις ΗΠΑ η κύρια νομική εκδήλωση του προβλήματος της θανατικής ποινής συναντάται στη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Στην ιστορική απόφασή του για την υπόθεση *Furman v. Georgia* (1972) το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε για πρώτη φορά για τη συνταγματικότητα της θανατικής ποινής χαρακτηρίζοντάς την ως συνιστώσα "βάρναυση και ασυνήθιστη τιμωρία" (*cruel and unusual punishment*) και αντιτιθέμενη έτσι στην 8η Τροποποίηση του Συντάγματος. Η νομολογία έκτοτε πέρασε από διάφορες φάσεις προσαρμογής. Πάντως σημαντικό παραμένει το γεγονός πως στην υπόθεση *Furman*, και αυτές που την ακολούθησαν, το Δικαστήριο δέχτηκε πως, σε ό,τι αφορά την 8η Τροποποίηση, οι θέσεις και η ηθική της κοινωνίας δεν μπορούν εύκολα να αγνοηθούν. Η παραδοχή ότι τα πρότυπα της κοινωνίας αλλάζουν ενσωματώθηκε ως κριτήριο στη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Ως πρόβλημα παρέμενε ο προσδιορισμός των προτύπων αυτών και ο τρόπος απόδειξής τους, ενώ έκδηλη ήταν η δυσπιστία των δικαστών ως προς την αξιοπιστία των σχετικών σφυγμομετρήσεων.

4. Η παρούσα εργασία θα στηριχθεί κατά το μεγαλύτερο μέρος της

στην έρευνα των καθηγητών της Ψυχολογίας στο Stanford Phoebe C. Ellsworth και Lee Ross. Τα συμπεράσματα της έρευνας δημοσιεύθηκαν μετά από διεξοδική επεξεργασία στο περιοδικό "Crime and Delinquency". Ιανουαρίου 1983. Η έρευνα διεξήχθη καλοκαίρι και φθινόπωρο 1974 στην περιοχή San Francisco Bay σε δείγμα 500 ενηλίκων με διαδικασία τυχαίας επιλογής βασισμένη στα δεδομένα του δημοψηφίσματος για την επαναφορά της θανατικής ποινής που είχε γίνει στην πολιτεία Καλιφόρνια το 1972. Η σφυγμομέτρηση, για να εξασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητά της, έγινε σε 4 πόλεις οι δύο από τις οποίες είχαν παρουσιάσει υψηλότερα κι οι άλλες δύο χαμηλότερα ποσοστά υποστήριξης της θανατικής ποινής.

Κατά τους μήνες της έρευνας η κατάσταση στην Καλιφόρνια ήταν ασυνήθιστα ήρεμη, χωρίς πολυδιαφημισμένους φόνους, συλλήψεις ή δίκες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν κάποιο ποσοστό της κοινής γνώμης.

Δύο σημαντικά μειονεκτήματα εμποδίζουν την έρευνα Ellsworth and Ross από το να είναι σήμερα απόλυτα αξιόπιστη και αξιοποιήσιμη για τη συναγωγή αδιάσειστων συμπερασμάτων: α) Η πιθανότητα ορισμένα στοιχεία της να είναι πια ξεπερασμένα μια που η σφυγμομέτρηση διεξήχθη 15 χρόνια πριν, β) Το γεγονός ότι κατά το χρόνο διεξαγωγής της, στο διάστημα '68-'77, οι θανατικές εκτελέσεις στις ΗΠΑ είχαν "παγώσει". Ωστόσο, παρά τα ενδεχόμενα αυτά μειονεκτήματα, η έρευνα Ellsworth and Ross παραμένει η πληρέστερη και αντιπροσωπευτικότερη από όσες έχουν διεξαχθεί· οι συνθήκες του ερωτηματολογίου είναι σχεδόν άψογες και ο επαρκής αριθμός του ερωτώμενου δείγματος περιορίζει το περιθώριο σφάλματος σε 3% περίπου¹.

Στη συγκεκριμένη δημοσκόπηση, όπως και σε όλες όσες έχουν γίνει στις ΗΠΑ τα τελευταία χρόνια, το ποσοστό των υποστηρικτών της θανατικής ποινής (proponents, retentionists) είναι πολύ μεγαλύτερο από τον αντίστοιχο αριθμό των αντιτιθεμένων σ'αυτήν (opponents, abolitionists). Στην έρευνα των Ellsworth and Ross το 58,8% δηλώνει πως πιστεύει στη θανατική ποινή, ενώ 30,8% δηλώνει αντίθετο. Στην ερώτηση τι θα ψήφιζαν αν τη στιγμή εκείνη εκαλούντο να αποφανθούν, το 64% θα ψήφιζε υπέρ έναντι 36% που θα ψήφιζε κατά της εφαρμογής της θανατικής ποινής. Δύο χρόνια πριν, το 1972, στο αντίστοιχο δημοψήφισμα της Καλιφόρνια το 60% είχε ταχθεί υπέρ και το 40% κατά της θανατικής ποινής, ενώ η δημοσκόπηση του 1973 σε εθνική κλίμακα ΗΠΑ είχε δώσει 59% υπέρ και 41% κατά. Το ποσοστό των υποστηρικτών εμφάνιζε συνεχή τάση ανόδου· δημοσκόπηση της Καλιφόρνια του 1977 κατέγραψε 71% της κοινής γνώμης υπέρ της θανατικής ποινής και 29% εναντίον. Τέλος, σύμφωνα με το πιο πρόσφατο Gallup Poll (Gallup Report, 1985) το 72% της κοινής γνώμης τάσσεται υπέρ της θανατικής ποινής σε άτομα καταδικασμένα για ανθρωποκτονία· το ποσοστό αυτό είναι το υψηλότερο απ' όσα είχαν εμφανιστεί τα προηγούμενα 49 χρόνια.

II. Γενικά κοινωνικά—χαρακτηρολογικά γνωρίσματα της κοινής γνώμης

5. Τα στατιστικά στοιχεία παρουσιάζουν κάποια σύγκλιση στην κοινωνική περιγραφή των ομάδων που τείνουν να υποστηρίζουν τη θανατική ποινή. Η έρευνα Vidmar και Ellsworth (1974)² συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η υποστήριξη της θανατικής ποινής και τα “αντεκδικητικά” συναισθήματα, που την επικουρούν ανάγεται σε συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά και ιδιότητες της προσωπικότητας. Ως προς τα πρώτα, οι Vidmar και Ellsworth παρατηρούσαν ότι οι υπέρμαχοι της θανατικής ποινής στις ΗΠΑ (proponents) είναι συνήθως άνδρες, λευκοί, μεγαλύτερης ηλικίας, εύποροι, όχι υψηλής μόρφωσης, από αστικές περιοχές, υπάλληλοι, αγρότες και χειρώνακτες (αλλά όχι επαγγελματίες ή επιχειρηματίες), καθολικοί και ψηφοφόροι του Ρεπουμπλικανικού κόμματος.

Με τη διεύρυνση του κοινού των υποστηρικτών της θανατικής ποινής ορισμένα από τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν αμβλυθεί ή εξαφανιστεί. Πρόσφατο Gallup Poll (Gallup Report, 1985) δείχνει ότι δεν πρόκειται πια μόνο για μεγαλύτερης ηλικίας, λιγότερης μόρφωσης και καθολικού θρησκευόμετος πολίτες, ούτε και μπορούν να διακριθούν με κριτήριο την επαγγελματική τους απασχόληση. Εξακολουθούν όμως να είναι ως επί το πλείστον άντρες, λευκοί, ευπορότεροι και Ρεπουμπλικάνοι.

Ως χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των υποστηρικτών της θανατικής ποινής αναφέρονται ο συντηρητισμός, η αυταρχικότητα κι ο δογματισμός: εμμονή στις απόψεις τους, απολυτότητα και αυστηρότητα, αδυναμία να κατανοήσουν και να συγχωρήσουν. Πρόκειται όμως κι εδώ για χαρακτηριστικά που τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να αμβλύνονται³, όσο το κοινό που αποδέχεται τη θανατική ποινή γίνεται πολυσυλλεκτικότερο.

Οι Ellsworth and Ross αναφέρουν κάποια από τα χαρακτηριστικά με τα οποία έρευνες προγενέστερες της δικής τους⁴ περιέγραφαν τη “φυσιογνωμία” των υπερμάχων της θανατικής ποινής. Μιλούσαν για ανθρώπους με ανταποδοτικό - αντεκδικητικό πνεύμα σ’ότι αφορά τις ποινικές κυρώσεις, με τάση να υποστηρίζουν διακρίσεις εναντίον μειοψηφιών και περιορισμούς στις ατομικές ελευθερίες και να δέχονται την αναγκαία βία για την επίτευξη σοβαρών κοινωνικών σκοπών· είναι με δύο λόγια τα χαρακτηριστικά που συνιστούν το λεγόμενο “crime control model” (σε ελεύθερη μετάφραση “πρότυπο ελέγχου του εγκλήματος”). Στον “πόλεμο” αυτόν κατά του εγκλήματος η υποστήριξη της θανατικής ποινής λαμβάνει μια συμβολική υπόσταση, δηλώνει ότι με τους εγκληματίες “δεν παίζουμε” (no nonsense stand). Οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής όχι σπάνια, σύμφωνα με τις παλιότερες έρευνες, εκδηλώνουν την επιθυμία χαλάρωσης και θεμελιωδών ακόμα συνταγματικών εγγυήσεων, προκειμένου να διασφαλιστεί η κατ’αυτούς μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην πάταξη του εγκλήματος (στο δείγμα της έρευνας Ellsworth

and Ross ωστόσο το ποσοστό αυτό είναι χαμηλό)⁵. Σύμφωνα πάλι με την έρευνα Ellsworth and Ross έντονη είναι και η προτίμησή τους στη θανατική ποινή ως υποχρεωτικής (mandatory) κύρωσης για ορισμένες βαρείες κατηγορίες εγκλημάτων (όλων των ειδών ανθρωποκτονίες) και διακριτικής (discretionary) για ελαφρότερες (π.χ. βιασμό, απαγωγή).

Στους αντίποδες, η μερίδα των αντιτιθεμένων στη θανατική ποινή (opponents) παρουσιάζει τα αντίστροφα γνωρίσματα κι όχι μόνο σε αμερικανικό αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πρόκειται συνήθως για άτομα με μορφωτικό επίπεδο ανώτατης παιδείας, νεαρής ηλικίας, αστικών κυρίως περιοχών, χωρίς οικογενειακές υποχρεώσεις και με ελαφρά υπεροχή του γυναικείου φύλου⁶. Το τελευταίο μπορεί να αποδοθεί στην εκ φύσεως λεπτότερη ιδιοσυγκρασία των γυναικών⁷. Τα άτομα της κατηγορίας των αντιτιθεμένων τείνουν να εμφανίζουν προσωπικότητα "ανοιχτή" και αντιαυταρχική, χωρίς ιδιαίτερες τάσεις επιβολής, ανθρωπιστικές και φιλελεύθερες αντιλήψεις και πολιτικές πεποιθήσεις συνήθως liberal ή αριστερής απόκλισης⁸. Πρόκειται τέλος, όπως παρατηρούν οι Ellsworth and Ross⁴ για υπερχαρούς των συνταγματικών εγγυήσεων και οπαδούς του "due process model" ("πρωτότυπου της ακολουθητέας διαδικασίας";), με χαμηλό δείκτη ενδιαφέροντος για τον αποτελεσματικό έλεγχο του εγκλήματος. Όπως είναι αυτονόητο, ούτε για την κατηγορία αυτή η περιγραφή είναι απόλυτη, μια που η προέλευση και τα κριτήρια πολλών από τους αντιτιθεμένους είναι πιθανό να είναι τελείως διαφορετικά.

III. Το επίπεδο πληροφόρησης για την θανατική ποινή

6. Το κοινό εμφανίζεται όχι ιδιαίτερα πληροφορημένο για τη θανατική ποινή, τις προϋποθέσεις και τις συνέπειές της. Σύμφωνα με τη γνωστή διαπίστωση του Δικαστή Marshall στην ιστορική απόφαση για την υπόθεση Furman (1972), οι αμερικανοί γνωρίζουν πολύ λίγα για τη θανατική ποινή, κι αν ήξεραν περισσότερα θα την έβρισκαν άδικη και απαράδεκτη.

7. Στον Καναδά, σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες της κοινής γνώμης, η έλλειψη πληροφόρησης αφορά μεταξύ των άλλων και δύο βασικότερα ζητήματα, που είναι πολύ πιθανό να επηρεάζουν αποφασιστικά τις επιλογές ως προς τη θανατική ποινή. Κατά πρώτον, οι Καναδοί νομίζουν ότι η βία κι η εγκληματικότητα είναι πολύ μεγαλύτερη απ' ό,τι πράγματι είναι κι από κει πηγάζει ο σχετικός φόβος τους. Και κατά δεύτερον, η εικόνα που έχουν για το ποινικό δικονομικό σύστημα και την προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου είναι επίσης μια ελλιπής αντανάκλαση της πραγματικότητας: νομίζουν έντονα ότι οι ποινές φυλάκισης δεν εκτίονται κι ότι οι καταδικασθέντες π.χ. για φόνο θα βρουν κάποιον τρόπο να γλυτώσουν τη φυλακή⁹.

8. Από την έρευνα Ellsworth and Ross (1974) προκύπτει πράγματι το χαμηλό επίπεδο πληροφόρησης της αμερικανικής κοινής γνώμης. Σ'ένα

σύνολο εννέα ερωτημάτων⁹ που εξετάζουν το ζήτημα αυτό, οι απαντήσεις "δεν ξέρω" καλύπτουν το 25%-50% των περιπτώσεων, φαινόμενο που ξενίζει αν ληφθεί υπόψη η βεβαιότητα με την οποία, ως επί το πλείστον, οι ερωτώμενοι δίνουν τις απαντήσεις στα άλλα τμήματα της σφυγμομέτρησης.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί πως το ποσοστό πληροφόρησης των αντιτιθεμένων στη θανατική ποινή είναι σταθερά υψηλότερο από εκείνο των υποστηρικτών της, και στις περισσότερες ερωτήσεις το ποσοστό των αντιτιθεμένων που απαντούν ορθά ξεπερνά το 45% επί του συνόλου τους. Οι ορθές απαντήσεις των τελευταίων ξεπερνούν κατά 25% περίπου, κατά μέσο όρο, τις ορθές απαντήσεις των υποστηρικτών, με τους αναποφάσιστους να βρίσκονται συνήθως στη μέση από πλευράς πληροφόρησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις στο ερώτημα: "σε αρκετές περιπτώσεις άνθρωποι που εκτελέστηκαν για φόνο στις ΗΠΑ αργότερα αποδείχθηκαν αθώοι". Η πλειοψηφία το δέχεται ως σωστό, ενώ είναι λάθος· μόνο 23% των υποστηρικτών και 10% των αντιτιθεμένων γνωρίζουν ότι αυτό δεν ισχύει. Είναι και η μόνη ερώτηση όπου οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής με ορθή απάντηση ξεπερνούν σε ποσοστό τους αντιτιθεμένους και μια περίπτωση όπου η "άγνοια" μπορεί να επενεργεί ενισχυτικά στη στάση των τελευταίων.

Βέβαια η άγνοια του κοινού αφορά κυρίως ειδικά θέματα στατιστικής (π.χ. "οι έρευνες δείχνουν ότι το ποσοστό της εγκληματικότητας συνήθως πέφτει στις εβδομάδες που ακολουθούν μια πολυδιαφημισμένη εκτέλεση") και όχι τόσο ερωτήματα προσεγγίσιμα με την κοινή λογική (π.χ. "φτωχοί άνθρωποι που εγκλημάτισαν είναι πιο εύκολο να καταδικασθούν απ' ό,τι πλούσιοι"). Υπ'αυτή την έννοια το ποσοστό της έλλειψης πληροφόρησης είναι αρκετά φυσικό· πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι σε καμιά από τις εννέα ερωτήσεις που δειγματοληπτικά απευθύνθηκαν στο κοινό (με μόνη εξαίρεση εκείνη που αφορά το βιοτικό επίπεδο των κατηγορουμένων) οι σωστές απαντήσεις δεν συγκέντρωσαν πάνω από 40-45%. Η χαρακτηριστική βέβαια αδυναμία της σφυγμομέτρησης αυτής των Ellsworth and Ross, που επηρεάζει καίρια την κατηγορία αυτή των γνωστικού αντικειμένου ερωτήσεων, είναι το γεγονός, όπως επισημαίνει ο R. Bohm¹⁰, ότι διενεργήθηκε το 1974· τη χρονιά εκείνη, και όλο το διάστημα από το 1968 ως το 1977, οι εκτελέσεις των θανατικών ποινών είχαν ανασταλεί. Αυτό σημαίνει πως τον καιρό της σφυγμομέτρησης το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης πρέπει να βρισκόταν χαμηλά και κατά συνέπεια και το επίπεδο πληροφόρησής της, αν σκεφτεί κανείς πως κι ο χρόνος που αφιέρωναν τα MME σε ειδήσεις και πληροφορίες για τη θανατική ποινή πρέπει λογικά - ελλείψει επικαιρότητας - να ήταν περιορισμένος.

9. Αυτός είναι κι ένας λόγος για να ελεγχθεί τελικά η ορθότητα της εκτίμησης του Δικαστή Marshall πως αν οι άνθρωποι γνώριζαν περισσό-

τερα για τη θανατική ποινή θα την εύρισκαν απαράδεκτη. Διότι αν πράγματι δεχθούμε ότι η αναζωπύρωση των θανατικών εκτελέσεων μετά το 1977 αύξησε το δημοσιογραφικό ενδιαφέρον των ΜΜΕ και κατ'έπекταση του κοινού και επομένως και τις ευκαιρίες πληροφόρησης του τελευταίου για τη θανατική ποινή, τότε πώς εξηγείται το γεγονός πως, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, το ποσοστό των υποστηρικτών της αντί να μειώνεται αυξάνεται συνεχώς; Και ειδικά από το 1974, όταν η σφυγμομέτρηση Ellsworth and Ross το προσδιόριζε (με κάποια πιθανή απόκλιση λόγω ιδιαιτερότητας της περιοχής και πιθανότητας σφάλματος) σε 58,8% όχι μόνο δεν ελαττώθηκε αλλά ανήλθε στο 71% (Gallup Poll, Gallup Report) το 1985.

Δύσκολα λοιπόν μπορεί να θεωρηθεί επαληθεύσιμη, ποσοτικά τουλάχιστον, η υπόθεση του Δικαστή Marshall, παρότι ούτε οι Ellsworth and Ross, ούτε οι Sarat-Vidmar¹¹, αλλά ούτε και ο R. Bohm φαίνεται να την αντικρούουν.

10. Επομένως η ύπαρξη χαμηλής πληροφόρησης σε επιμέρους στατιστικά ζητήματα είναι ενδεχομένως ένας υπαρκτός παράγων, αλλά όχι τόσο καθοριστικός ώστε να επηρεάζει σημαντικά τη στάση του κοινού απέναντι στη θανατική ποινή. Αντιθέτως η "ψυχολογικής" υφής άγνοια του κοινού για θέματα όπως το αληθινό ύψος της εγκληματικότητας ή οι πιθανότητες πρόωρης απελευθέρωσης των βαρυποινιτών είναι παράγοντες καθοριστικοί της στάσης του, αφού σχετίζονται άμεσα με το φόβο που νιώθει προς τη βαρεία εγκληματικότητα και τις δυνατότητες αποτελεσματικής καταστολής της.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως τόσο οι υπερασπιστές όσο και οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή έχουν χαμηλή πληροφόρηση σε ό,τι αφορά την εφαρμογή της θανατικής ποινής. Οι πεποιθήσεις τους όμως είναι τόσο δυνατές στην υποστήριξη ή εναντίωσή τους, ώστε κατά πάσα πιθανότητα δεν θα άλλαζαν ακόμα και υπό το φως μιας καλύτερης πληροφόρησης, διότι βασίζονται όχι σε απλούς λόγους αλλά σε ευρύτερες στάσεις-αντιλήψεις (attitudes)¹².

IV. Η γνώμη για τη θανατική ποινή ως αποτέλεσμα μιας ευρύτερης ψυχολογικής - ηθικής "στάσης" (attitude)

11. Το σχετικά ανεπαρκές επίπεδο πληροφόρησης της κοινής γνώμης καθώς και τα ειδικά κοινωνικά-χαρακτηρολογικά κοινά γνωρίσματα που εμφανίζονται σε μεγάλο αριθμό υπερασπιστών της θανατικής ποινής, ή αντίστοιχα αντιτιθεμένων σ'αυτήν, οδηγούν με αρκετή ασφάλεια στο συμπέρασμα πως η αποδοχή ή όχι της θανατικής ποινής δεν είναι απλώς το αποτέλεσμα μιας στάθμισης σκοπιμότητας, αλλά είναι συχνότατα σύμπτωμα μιας ευρύτατης και εκ των προτέρων ειλημμένης "στάσης" (attitude).

IV. Α. Το κριτήριο της αποτρεπτικότητας ως παράδειγμα μεροληπτικής αφομοίωσης πληροφοριών και εμμονής στις προϋπάρχουσες αντιλήψεις.

12. Το παράδειγμα της αποτρεπτικότητας είναι χαρακτηριστικό της δύναμης των "στάσεων". Συγκεκριμένα: Ενώ η αποτρεπτική δύναμη της θανατικής ποινής παρουσιάζεται από τους ερωτωμένους ως το σημαντικότερο κριτήριο από όλα όσα καθορίζουν τη θέση τους απέναντί της¹³, η πραγματική σημασία του κριτηρίου αυτού αποδεικνύεται μειωμένη.

Προκύπτει συγκεκριμένα από την έρευνα Ellsworth and Ross¹⁴ ότι υπάρχει μια αδιατάρακτη αντιστοιχία μεταξύ πίστης στην αποτελεσματικότητα και αποδοχής της θανατικής ποινής: το 93% των υπερασπιστών της θεωρούν πως ενεργεί αποτρεπτικότερα από την ισόβια κάθειρξη, ενώ το 92% εκείνων που αρνούνται τη θανατική ποινή αρνούνται και την αποτρεπτικότητά της. Όμως, ενώ θα περίμενε κανείς η αντιστοιχία αυτή να διατηρείται ως υπαρκτή και ουσιαστική, τα υπόλοιπα εξαγόμενα της έρευνας το διαψεύδουν. Το 66% από τους δεχόμενους τη θανατική ποινή ως αποτρεπτική θα εξακολουθούσαν να τη δέχονται ακόμα και αν αποδεικνυόταν πως δεν είναι αποτρεπτικότερη από την ισόβια κάθειρξη· αν δε αποδεικνυόταν ότι "η θανατική ποινή δεν έχει καμμία απολύτως αποτρεπτική δύναμη, δηλαδή ότι προκαλεί τόσους φόνους όσους προλαμβάνει", και πάλι ένα 48% των υποστηρικτών της θα εξακολουθούσε να την υποστηρίζει (Το αντίστοιχο ποσοστό στο ενθικό Gallup Poll του 1985 ήταν 71%!)

Κατά ενδιαφέροντα τρόπο οι απαντήσεις των αντιτιθεμένων στη θανατική ποινή είναι παράλληλες, παρότι η κατηγορία αυτή θεωρείται ως η πλέον "ορθολογιστική" στα κριτήριά της: Το 77% εκείνων που δηλώνουν εναντίον της θανατικής ποινής θα επέμεναν στην επιλογή τους ακόμα κι αν αποδεικνυόταν πως η αποτρεπτική της δύναμη είναι πολύ μεγαλύτερη απ' αυτήν της ισόβιας κάθειρξης, (αντίστοιχο ποσοστό στο Gallup Poll του 1985 67%). Και μόνο οι αναποφάσιστοι που παραμένουν πάντα μοιρασμένοι, δέχονται στην πλειοψηφία τους πως η πληροφορία για την αποτρεπτική δύναμη της θανατικής ποινής θα ήταν καθοριστική στη διαμόρφωση της θέσης τους απέναντί της.¹⁵

Όπως εξηγούν οι Ellsworth and Ross, το κριτήριο της αποτρεπτικότητας παρουσιάζεται ως το σημαντικότερο ενώ δεν είναι, διότι θεωρείται ως το πλέον "επιστημονικό" και κοινωνικά επιθυμητό από όλους τους άλλους λόγους: "οι άνθρωποι το αναφέρουν πρώτο επειδή η σπουδαιότητά του είναι προφανής, όχι όμως κι επειδή είναι αληθινή".

13. Οι Lord, Ross και Lepper¹⁶ προσφέρουν μία επιπλέον ερμηνεία για το παράδοξο αυτής της αναντιστοιχίας ανάγοντάς την στην ψυχολογική διαδικασία αφομοίωσης των πληροφοριών. Οι κρίσεις για την εγκυρότητα, τη σχέση και μερικές φορές το ίδιο το νόημα των τελευταίων διαμορ-

φώνονται “μεροληπτικά”, ανάλογα με τις απόψεις και τις προτιμήσεις του λήπτη. Έτσι ο τελευταίος θα παρακάμψει ή θα υποτιμήσει εμπειρικά στοιχεία που αμφισβητούν ή κλονίζουν κεκτημένες θέσεις του, θα αντλήσει υποστήριξη από στοιχεία μικρότερης ίσως εγκυρότητας που όμως συμβαδίζουν με τις απόψεις του, και από τη διαδικασία αυτή θα εξέλθει ακόμα πιο πεπεισμένος για τις αντιλήψεις του.

Αποτέλεσμα αυτής της “μεροληπτικής αφομοίωσης” των πληροφοριών που αφορούν την αποτρεπτικότητα της θανατικής ποινής είναι η εμμονή στις ήδη διαμορφωμένες “στάσεις”. Δηλαδή τα λογικά αντεπιχειρήματα, τα βασισμένα σε έγκυρα εμπειρικά στοιχεία, δεν είναι δυνατό για να αλλάξουν τις σχηματισμένες αντιλήψεις των ανθρώπων για τη θανατική ποινή· αντίθετα μπορεί να έχουν ως συνέπεια την παραπέρα πόλωση και περιχαράκωσή τους στις κεκτημένες - και από έλλειψη πληροφορόρησης - αντιλήψεις τους (*attitude polarization*).

14. Γενικά στη διαδικασία καθορισμού των επιλογών και λήψεως αποφάσεων ο ρόλος του ψυχολογικού-συναισθηματικού στοιχείου είναι πρωτεύων¹⁷. Η βαρύτητα των λογικού τύπου επιχειρημάτων και η αντικειμενική στάθμισή τους έχουν μειωμένη αξία μπροστά στην τάση των ανθρώπων “να είναι συνεπείς προς τον εαυτό τους”, δηλαδή προς τις στάσεις που έχουν ήδη υιοθετήσει και που αισθάνονται ηθική υποχρέωση και ζήτημα αρχής να τηρήσουν. Η αναπροσαρμογή της άποψής τους για τη θανατική ποινή εξαιτίας κάποιου νέου ορθολογιστικού στοιχείου που διεψεύδει την ορθότητά της δεν έχει μόνο την πραγματική σημασία μιας απλής επιμέρους “αλλαγής γνώμης”· η συμβολική σημασία είναι αυτή που υπερτερεί, διότι έχει να κάνει με “υποχώρηση” από ένα ολόκληρο διαμορφωμένο σύστημα αντιλήψεων και αξιών, που είναι κάτι πολύ σοβαρότερο. Όπως επιγραμματικά συμπεραίνουν οι Ellsworth and Ross, “πρώτα έρχεται η στάση (*attitude*) και μετά οι λόγοι”¹⁸.

IV. Β. Οι στάσεις ως εξελισσόμενα ηθικά πρότυπα

15. Σε τί συνίστανται όμως και πώς εκδηλώνονται αυτές οι γενικότερες “στάσεις” (*attitudes*); Οι Kohlberg και Elfenbein (1975) συμπέραναν πως οι “στάσεις” απέναντι στη θανατική ποινή είναι πρωταρχικά το προϊόν “εξελισσόμενων ηθικών προτύπων”¹⁹. Σύμφωνα με τη θεωρία τους, η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή διέρχεται 6 διαδοχικά και αναλλοίωτα ηθικά στάδια, οδεύοντας προς ριζική μείωση της υποστήριξης, με τελικό στάδιο το έκτο, προς την κατεύθυνση του οποίου η κοινωνία ακόμα προοδεύει και κατά το οποίο “κανένα άτομο δεν θα υποστηρίζει πια τη θανατική ποινή”.

16. Όμως η τυπολογία αυτή ενόψει των πραγματικών δεδομένων που αφορούν την κοινή γνώμη, δύσκολα μπορεί να γίνει δεκτή· αν ίσχυε, αυτό θα σήμαινε πως η αμερικανική κοινωνία οπισθοδρομεί ηθικά, αλλά

και πέραν αυτού φαίνεται κάπως αυθαίρετη η εκ των άνω ηθική αξιολόγηση των σταδίων αποδοχής ή καταδίκης της θανατικής ποινής με κριτήρια τόσο απόλυτα και γενικευτικά. Η θεώρηση αυτή τείνει προς μια "ιστορικού τύπου" κατάταξη των ανθρώπινων στάσεων, διολισθαίνοντας προς τον ανορθολογισμό.

17. Άλλωστε η θεωρία του Kohlberg αντικρούεται και από τον ψυχολόγο Albert Bandura²⁰. Η κριτική του στο ζήτημα είναι πάρα πολύ εύστοχη και αξίζει να αναφερθεί. Γράφει ο Bandura πως οι ανθρώπινες στάσεις δεν χωρούν σε τυπολογίες: είναι σπάνιο φαινόμενο οι ταυτόσημες κρίσεις των ανθρώπων, ακριβώς διότι οι συνθήκες κι οι ειδικές περιστάσεις είναι πάντα διαφορετικές. Και οι ηθικές κρίσεις ενός ατόμου είναι προϊόν στάθμισης πολλών διαφορετικών "ηθικών προτύπων", παρά το αποτέλεσμα ενός μόνο τύπου. Όσο για την υιοθέτηση αυτών των ηθικών προτύπων, ο Bandura υποστηρίζει πως οι άνθρωποι δεν προβαίνουν σε κάποια συλλογική αναδιοργάνωση των ηθικών τους αντιλήψεων αλλά σταδιακά υιοθετούν νέα ηθικά πρότυπα χωρίς όμως αυτό να σημαίνει απαραίτητα πως απορρίπτουν τα παλαιότερα. Κατά τον αμερικανό ψυχολόγο, τέλος, που συμμερίζεται σ'αυτό την άποψη του Peters (1966), η δικαιοσύνη είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη για ένα ηθικό σύστημα. Οι άνθρωποι μπορούν να είναι κτηνώδεις παραμένοντας απολύτως αμερόληπτοι και δίκαιοι στην κτηνωδία τους. "Μια κοινωνία που υπακούει ταυτόχρονα σε πρότυπα δικαιοσύνης και ευσπλαχνίας είναι πιο ανθρώπινη από μιά κοινωνία που ενδιαφέρεται μόνο για τη δικαιοσύνη".

18. Το ζήτημα δεν είναι ωστόσο πόσο "ηθικές" θα χαρακτηρίσουμε τις ανθρώπινες "στάσεις". Το ζητούμενο είναι να εντοπιστούν οι "ηθικού τύπου" αντιλήψεις και κριτήρια που οδηγούν στη διαμόρφωση των στάσεων της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή.

IV. Γ. Ηθικοί - ψυχολογικοί λόγοι που διαμορφώνουν τη στάση της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή

19. Παρουσιάστηκαν σε παραπάνω τμήμα της εργασίας τα γενικά κοινωνικά και χαρακτηριστικά γνωρίσματα που κατά βάση διακρίνουν τόσο τους υπερασπιστές όσο και τους αντιτιθεμένους στη θανατική ποινή.

Μέσα από αυτά διαγράφονται ήδη κάποιες ορατές ηθικές στάσεις που αντιστοιχούν στις δύο μερίδες της κοινής γνώμης: π.χ. οι υπερασπιστές της θανατικής ποινής τείνουν να εμφανίζουν μία ηθική απολυτότητα σε ό,τι αφορά την προστασία - απαλλαγή - του κοινωνικού συνόλου από τους επικίνδυνους εγκληματίες, ενώ οι αντιτιθέμενοι είναι ηθικά προσηλωμένοι στην αξία του ανθρωπισμού - που νοούμενος απόλυτα προστατεύει και το δικαίωμα στη ζωή του εγκληματία - όπως επίσης και στην αξία των ατομικών δικαιωμάτων του ανθρώπου-κατηγορουμένου

που δεν πρέπει να παραμεριστούν σε οποιαδήποτε φάση της διαδικασίας δίκης ή σωφρονισμού του· θεωρούν δηλαδή οι τελευταίοι τη θανατική ποινή ως μια ποινή κτηνώδη και απάνθρωπη, ηθικά απαράδεκτη στα πλαίσια μιας πολιτισμένης ανθρώπινης κοινωνίας²¹.

20. Παρακάτω θα εξετάσουμε ειδικότερα τις συνιστώσες αυτών των ηθικών-ψυχολογικών παραγόντων.

Γ. α) Το ανταποδοτικό - αντεκδικητικό κίνητρο (retribution)

21. Αμφισβητείται αν η “ανταπόδοση-αντεκδίκηση” (retribution) είναι το πρωταρχικό κίνητρο ανάμεσα σ’εκείνα που τροφοδοτούν τη στάση των υπερασπιστών της θανατικής ποινής²². Το βέβαιο είναι πως η σημασία του είναι μεγάλη. Ο Thomas (1977) υποστηρίζει ότι ο παράγων “αντεκδίκηση” έχει μικρή επιρροή στη μερίδα της κοινής γνώμης που υποστηρίζει τη θανατική ποινή, διότι η υποστήριξη της αυτή κατά κύριο λόγο αντανακλά την πεποίθησή της ότι η θανατική ποινή είναι ηθικά δίκαιη και υπηρετεί ένα χρήσιμο σκοπό.

22. Οι Thomson και Ragona άλλωστε, σε μια γενικότερη πρόσφατη έρευνά τους (1987)²³ για τα αισθήματα της κοινής γνώμης απέναντι στις ποινικές κυρώσεις που επιβάλλουν τα τοπικά δικαστήρια, και χρησιμοποιώντας ως -μη αντιπροσωπευτικό ωστόσο- παράδειγμα τις ποινές που επιβλήθηκαν σε καταδικασθέντες διαρρήκτες, συμπεραίνουν ότι το κοινό είναι απολύτως ικανό να διακρίνει μεταξύ των σκοπιών και χρήσεων διαφορετικών ποινικών κυρώσεων και “τιμά” έντονα την έννοια της αναλογικότητας σ’αυτές. Το κοινό δεν είναι εκδικητικό (vengeful) αλλά “χρησιμοθηρικό” (utilitarian), βλέπει την τιμωρία ως μέσο επίτευξης των στόχων της γενικής αποτροπής και της ατομικής αναμόρφωσης (του εγκληματίσσαντος)”, σημειώνουν.

23. Η έρευνα Ellsworth and Ross²⁴ συμπεραίνει ότι ακόμα και οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής είναι σχετικά απρόθυμοι να δεχθούν ρητά το σκοπό της αντεκδίκησης, που το θεωρούν επομένως ως κοινωνικά ανεπιθύμητο κίνητρο. Μόνο το 44,9% απ’αυτούς συμφωνεί ότι “η κοινωνία έχει το δικαίωμα να παίρνει εκδίκηση όταν ένα πολύ σοβαρό έγκλημα όπως η ανθρωποκτονία έχει διαπραχθεί”. Την πρόταση απορρίπτουν έντονα οι αντιτιθέμενοι (88,9%) καθώς και οι αναποφάσιστοι (65,4%).

24. Μπορούμε ωστόσο εδώ να αντιτάξουμε ότι η παραπάνω πρόταση, όπως διατυπώνεται στο ερωτηματολόγιο της δημοσκόπησης, δεν καλύπτει όλο το εννοιολογικό φάσμα, παρά μόνο το “σκληρό πυρήνα” αυτού που θα ονομάζαμε “ανταποδοτικό-αντεκδικητικό” κίνητρο. Η έννοια της “εκδίκησης” (revenge) ρητά εκπεφρασμένη, όσο κι αν στρέφεται από μέρους της κοινωνίας εναντίον ενός δολοφόνου, είναι αρκετά εύλογο να μη τυγχάνει της επιδοκιμασίας του ερωτώμενου δείγματος. Και τούτο

διότι η λέξη “εκδίκηση” φέρει ένα ιδιαίτερα απαξιολογικό ηθικά τόνο, εκφράζοντας μια υπεροχή του στοιχείου της σκληρότητας έναντι του στοιχείου της απονομής δικαιοσύνης, παραπέμποντας επιπλέον σε “κατώτερα” κοινωνικά ένστικτα. Επομένως δεν μπορούμε να περιμένουμε από μεγάλη μερίδα της κοινής γνώμης να επιδοκιμάζει μια έννοια τόσο σκληρή και “αντιχριστιανική” όπως η κατά λέξη έννοια της εκδίκησης. Αντιθέτως, αν στην ερώτηση είχε χρησιμοποιηθεί όχι η λέξη “εκδίκηση” (revenge) αλλά η λέξη “ανταπόδοση” (retribution) ή κάποια συνώνυμη (π.χ. return), τότε νομίζουμε πως ο αριθμός των συμφωνούντων θα ήταν αισθητά μεγαλύτερος.

25. Άρα αν εδώ μόνο ερείδεται το επιχείρημα των Ellsworth and Ross ότι η “retribution” δεν παίζει πρωταρχικό ρόλο ως κίνητρο, θα πρέπει να ανασκευάσουμε τη διαπίστωση διακρίνοντας ότι πράγματι το κίνητρο της “εκδίκησης” δεν είναι πρωταρχικής σημασίας αλλά δεν είναι απαραίτητο πως το ίδιο ισχύει και για το κίνητρο της “ανταπόδοσης”. Πρόσφατες κυρίως έρευνες του δίνουν πρωτεύουσα βαρύτητα (βλ. υποσημ. 22 του παρόντος) και, σύμφωνα τουλάχιστον με το βιβλιογραφικό υλικό στο οποίο μπορεί να έχει πρόσβαση η παρούσα εργασία, κανένα λόγο δεν έχουμε να υποστηρίξουμε το αντίθετο.

26. Ο Packer εξάλλου²⁵ περιγράφει δύο εκδοχές της έννοιας “retribution”: την “εκδίκηση” (revenge theory) και τον “εξαγνισμό” (expiation theory). Η πρώτη συνοψίζεται στην ιδέα “οφθαλμών αντί οφθαλμού” ενώ η δεύτερη επιτυγχάνεται με τη βασανιστική τιμωρία (η εκδοχή του “εξαγνισμού” βέβαια θυμίζει χριστιανικές αντιλήψεις εποχής Μεσαίωνα, ενώ πολύ αμφίβολη είναι η κοινωνική ή έστω ηθική αξία του εξαγνισμού ενός εγκληματία δια της εκτελέσεώς του).

Όπως και να είναι, το κύριο χαρακτηριστικό των ανταποδοτικών θεωριών είναι ότι κοιτούν πίσω στο χρόνο της ενοχής, ενώ οι “χρησιμοθηρικές” (utilitarian) θεωρίες βλέπουν μπροστά, στα πλεονεκτήματα της ποινής, όπως π.χ. την αποτρεπτικότητα.

27. Η ανταποδοτική θεώρηση έχει ισχυρές ρίζες στη χριστιανική ηθική παράδοση, όπως τουλάχιστον προτιμούν να υποστηρίζουν οι υπερασπιστές της θανατικής ποινής, επικαλούμενοι ανάλογες φράσεις της Αγίας Γραφής. Το αντίθετο ακριβώς τείνουν να υποστηρίζουν οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή, επικαλούμενοι κι εκείνοι με τη σειρά τους την πέμπτη Εντολή (“Ού φονεύσεις”). Και πράγματι είναι αμφίβολο αν η χριστιανική ηθική του “στρέψον και την άλλην παρειάν” μπορεί να ανεχθεί, ή ακόμα περισσότερο να υποστηρίξει, το πνεύμα εκδίκησης²⁶.

Γ. θ) Άλλα ηθικού - ψυχολογικού χαρακτήρα κίνητρα

28. Στην έρευνά τους οι Ellsworth and Ross υποβάλλουν στους ερωτώμενους ένα εκτενές ερωτηματολόγιο, ανιχνεύοντας τους λόγους για

τη στάση τους απέναντι στη θανατική ποινή. Ορισμένες από τις απαντήσεις του δείγματος έχουν ήδη παρουσιαστεί κι άλλες θα αναφεθούν σε επόμενα τμήματα της εργασίας. Εδώ θα εντοπίσουμε μόνο στα ηθικά-ψυχολογικά κίνητρα στα οποία το ερωτώμενο δείγμα αποδίδει τη στάση του έναντι της θανατικής ποινής. Αξίζει εξαρχής να σημειώσουμε τη διαπίστωση των συγγραφέων: η περίπτωση μοιάζει με τον τρόπο απάντησης του κοινού στο ερώτημα για την αποτρεπτικότητα της θανατικής ποινής: οι ερωτώμενοι διαβάζουν τη λίστα με τις ερωτήσεις και ανάλογα με το αν είναι υποστηρικτές ή αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή τσεκάρουν την αντίστοιχη απάντηση. Δηλαδή κι εδώ προηγείται η διαμορφωμένη στάση κι έπονται οι λόγοι που τη δικαιολογούν.

29. Από όλους τους λόγους που επιλέγουν οι υπερασπιστές της θανατικής ποινής δεσπόζει με ποσοστό αποδοχής 85% περίπου η πρόταση πως "όταν ένα φοβερό έγκλημα όπως η ανθρωποκτονία έχει τελεστεί, η κοινωνία ωφελείται περισσότερο αν ο δολοφόνος εκτελεστεί παρά αν καταδικασθεί σε ισόβια". Η διατύπωση εδώ είναι προφανώς αρκετά γενική για να προκαλέσει αντίρρηση, μια που ο καθένας μπορεί να εξηγήσει την κοινωνική ωφέλεια όπως ο ίδιος προτιμά. Βέβαια η πρόταση, όπως σχεδόν και όλες οι υπόλοιπες, συναντά ποσοστό συμφωνίας πολύ χαμηλό από πλευράς των αντιτιθεμένων στη θανατική ποινή (8% περίπου).

30. Στην πρόταση "χρειαζόμαστε τη θανατική ποινή για να δείξουμε στους εγκληματίες ότι εννοούμε αυτό που λέμε (we really mean business) ότι θα καθαρίσουμε αυτή τη χώρα από το έγκλημα", ένα 83% περίπου των υποστηρικτών δηλώνει τη συμφωνία του. Η πρόταση αυτή από πρώτη άποψη προβαίνει σε εκτίμηση για την αποτελεσματική καταστολή που επιτυγχάνεται μέσω της θανατικής ποινής: στην ουσία όμως πρόκειται για επίκληση στα ψυχολογικά κίνητρα της αποφασιστικής πάταξης του εγκλήματος και αυστηρής τιμωρίας, που διακρίνεται και από πνεύμα "ανταπόδοσης" (retribution). Ας σημειωθεί ότι το ποσοστό των αντιτιθεμένων που συμμερίζονται τη διαπίστωση είναι το χαμηλότερο μεταξύ όλων των ερωτήσεων, μόλις 3%. Από τους αναποφάσιστους το 40% συμφωνεί έναντι 50% που διαφωνεί.

31. Το καθαρά συναισθηματικό κίνητρο είναι επίσης ισχυρό. Στην πρόταση "μερικές φορές ένιωσα κατά κάποιο τρόπο προσωπικά προσβεβλημένος όταν ένας καταδικασμένος δολοφόνος τιμωρήθηκε με ποινή ελαφρότερη της θανατικής", το 79% των υποστηρικτών απαντούν θετικά αλλά και ένα 21,5% των αντιτιθεμένων και 40% των αναποφάσιστων συμφωνεί μαζί τους. Όταν όμως η πρόταση φτάνει στην ακραία διατύπωση "υπάρχουν ορισμένοι δολοφόνοι που η θανάτωσή τους θα μου έδινε ένα είδος προσωπικής ικανοποίησης", μόνο το 34%, το χαμηλότερο ποσοστό του ερωτηματολογίου, από πλευράς των υποστηρικτών παραδέχεται κάτι τέτοιο (και 14,2% των αντιτιθεμένων, ποσοστό εδώ σχετικά υψηλό). Είναι φανερό πως οι ερωτώμενοι, αισθανόμενοι τον ηθικά απο-

δοκιμαστέο χαρακτήρα μιας τέτοιας ομολογίας, την αποφεύγουν. Όπως συμπεραίνουν οι Ellsworth and Ross, "η εικόνα που αναδύεται είναι αυτή μιας συναισθηματικά δομημένης στάσης, που τιθασεύεται από τις επιταγές του κοινωνικά θεμιτού και επιθυμητού"²⁷.

32. Και οι ηθικοί-συναισθηματικοί λόγοι στους οποίους οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή στηρίζουν τη στάση τους παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Ένα 82% απ'αυτούς συμφωνεί με την παραδοχή ότι "οποιαδήποτε θανατική εκτέλεση θα με λυπούσε, ανεξαρτήτως του εγκλήματος που είχε διαπράξει το συγκεκριμένο άτομο". Την παραδοχή συμμερίζεται και το 47% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής, πράγμα που δείχνει πως κι εκείνοι δεν θέλουν να παρουσιάζονται τόσο άτεγκτοι αλλά προτιμούν κι αυτοί να στηρίζουν τη στάση τους σε ηθικά - ανθρωπιστικά κριτήρια, τα οποία απλώς ιεραρχούν διαφορετικά. Όπως σημειώνουν οι Ellsworth and Ross για τους τελευταίους, πολλοί απ'αυτούς είναι παγιδευμένοι σε ένα δίλημμα: "λυπούνται για τις θανατικές εκτελέσεις, αλλά εξοργίζονται με οτιδήποτε λιγότερο"²⁸.

33. Σε μια ανάλογη ερώτηση, με έντονο το φορτίο της χριστιανικής ηθικής, "ακόμα και στο χειρότερο εγκληματία αξίζει οίκτος", το 75% των αντιτιθεμένων και το 24,5% των υποστηρικτών συμφωνούν. Στην πρόταση "ο θάνατος είναι πολύ ακραία τιμωρία ακόμα και για τα βαρύτερα εγκλήματα", οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή συμφωνούν κατά 78%, ενώ οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής απορρίπτουν την πρόταση κατά 95% περίπου. Τέλος ένα 82% των αντιτιθεμένων πιστεύουν ότι "είναι ανήθικο για την κοινωνία να στερεί τη ζωή ενός ατόμου, όποιο έγκλημα και να έχει διαπράξει", ενώ μόλις ένα 10% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής υπερασπίζεται τη διαπίστωση. Σ' όλες τις ερωτήσεις αυτές η στάση των αναποφάσιστων είναι χαρακτηριστικά μετριοπαθής· κρατούν τις αποστάσεις τους κι από τις δύο πλευρές, αποφεύγοντας να παίρνουν θετική θέση σε προτάσεις απόλυτες ή "χρωματισμένες" υπέρ μιας από τις δυό μερίδες.

34. Ως συνολική εκτίμηση για το τμήμα αυτό της έρευνας που αφορά τους ηθικού-ψυχολογικού χαρακτήρα λόγους για τη στάση της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή αξίζει να παραθέσουμε ορισμένες παρατηρήσεις των συγγραφέων της έρευνας. Οι Ellsworth and Ross, όπως και παραπάνω ειπώθηκε, θεωρούν πως οι "στάσεις" είναι κατά βάση συναισθηματικές και οι πεποιθήσεις καθορίζονται απ' αυτές τις στάσεις²⁹. Για να εξηγήσουν τον ισχυρισμό αυτό επικαλούνται ως παράδειγμα τις αντιδράσεις των ερωτωμένων στην πρόταση "η κοινωνία έχει το δικαίωμα να παίρνει εκδίκηση όταν ένα πολύ σοβαρό έγκλημα όπως η ανθρωποκτονία έχει τελεστεί". Πολλοί από τους υπερασπιστές της θανατικής ποινής έδειξαν να ενοχλούνται από τη διατύπωση και αρκετοί σχολίασαν πως παρότι "έπρεπε" να την υιοθετήσουν, ένιωθαν πως ήταν τέχνασμα που είχε σκοπό να τους κάνει να φαίνονται "κακοί"³⁰. Μερικοί

από εκείνους που αρνήθηκαν να τη δεχτούν προειδοποίησαν πως η άρνησή τους αυτή δεν αποτελεί ένδειξη αστάθειας ή αδυναμίας. Ορισμένοι από εκείνους που συμφώνησαν είπαν πως είναι μια κακή ερώτηση και δεν πιστεύουν πραγματικά σ'αυτήν, αλλά όταν τους αντιτάχθηκε πως στην περίπτωση αυτή μπορούσαν να "τσεκάρουν" μια αρνητική απάντηση αποκρίθηκαν ότι προτιμούν να λένε πως συμφωνούν παρά να δώσουν την εντύπωση πως δεν είναι σίγουροι για τον εαυτό τους (πάντως τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνουν την άποψη της εργασίας ότι το ποσοστό εκείνων που δέχονται τον ανταποδοτικό-αντεκδικητικό χαρακτήρα της θανατικής ποινής είναι τελικά μεγαλύτερο απ' όσο παρουσιάζεται στην έρευνα Ellsworth and Ross, βλ. παρ. 24 του παρόντος). Οι συγγραφείς επισημαίνουν με έκπληξη την τάση του ερωτώμενου δείγματος να αισθάνεται πως έχει την υποχρέωση να προβάλλει ένα "ενωμένο μέτωπο στάσεων" (an attitudinally united front)³¹, κι αυτό ως μία καιρία συμβολή στη διατήρηση του ιδεολογικού τους self-image.

35. Τέλος αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση πως κατά πάσαν πιθανότητα οι ερωτώμενοι αντιλαμβάνονται τα ζητήματα της θανατικής ποινής με τρόπο αφηρημένο, ιδεολογικό, "συμβολικό"³² και από κάποια απόσταση, παρά τη συναισθηματική τους διάθεση, αφού νιώθουν πως δεν πρόκειται για ζητήματα με άμεση επίδραση πάνω τους· επομένως οι απαντήσεις τους τείνουν να δίνονται χωρίς να έχει προηγηθεί ιδιαίτερη περισκεψη και γι αυτό ανάγονται ηθικά και ιδεολογικά σε θέματα "αρχής" επιδεικνύοντας ενίοτε και "παράλογη επιμονή"³³.

Γ. γ) Ο φόβος ως λόγος αποδοχής της θανατικής ποινής

36. Είναι αμφιλεγόμενο το αν ο φόβος της εγκληματικότητας επιδρά στη διαμόρφωση μιας θετικής στάσης απέναντι στη θανατική ποινή. Τα διαθέσιμα στοιχεία δεν αρκούν για να δώσουν μια βέβαιη απάντηση στο θέμα.

37. Η σχετική έρευνα των Thomas and Foster³⁴ έγινε το 1974 επί δείγματος 839 ατόμων σε μία επαρχία της Florida και εξέταζε την αλληλεξάρτηση μεταξύ υποστήριξης της θανατικής ποινής, αποτίμησης της βαρύτητας των εγκλημάτων, φόβου για εγκληματική επίθεση, εκτίμησης της αποτελεσματικότητας και αποτρεπτικότητας της τιμωρίας και επιθυμίας να χρησιμοποιηθεί η τελευταία ως αντίδραση στο έγκλημα. Όλες οι μεταβλητές προέκυψαν θετικές και σε μεγάλο βαθμό συνδεδεμένες μεταξύ τους. Οι συγγραφείς έφτασαν στη διαπίστωση ότι η υποστήριξη της θανατικής ποινής είναι μια "ωφελιμιστική" αντίδραση στα ανερχόμενα ποσοστά εγκληματικότητας. Η εντύπωση πως η εγκληματικότητα αυξάνεται οδηγεί στο φόβο της εγκληματικής επίθεσης (fear of victimization) και στην επιθυμία να επιστρατευθεί η αυστηρότερη τιμωρία ως μια απάντηση στην εγκληματική συμπεριφορά. Ο φόβος με τη σειρά

του προκαλεί μια υπερεκτίμηση της αποτελεσματικότητας των ποινών κι ο συνδυασμός όλων αυτών συμβάλλει στην έντονη επιθυμία να χρησιμοποιηθούν όλες οι δυνατές ποινές, συμπεριλαμβανομένης και της θανατικής ποινής, ως μέσο για την αντιμετώπιση του προβλήματος της εγκληματικότητας, συμπεραίνουν οι Thomas και Foster.

38. Από την άλλη μεριά, η έρευνα του Smith (1975)³⁵ δεν βρίσκει να εκδηλώνεται μεγαλύτερη υποστήριξη στη θανατική ποινή από μέρους ανθρώπων που έχουν πέσει θύματα ληστείας ή ένοπλης απειλής, ή κατοικούν σε γειτονίες με υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας. Οι απαντήσεις τους δεν διαφοροποιούνται σε σχέση με το υπόλοιπο δείγμα της κοινής γνώμης.

39. Υπάρχει τέλος κι ένα πρόσφατο άρθρο των Gebotys, Roberts και Das Gupta³⁶ που ξεκινά κι αυτό με τη διαπίστωση ότι τα διαθέσιμα στοιχεία αδυνατούν να καταδείξουν διαφορές ανάμεσα σε θύματα και μη θύματα εγκληματικών ενεργειών σε ό,τι αφορά την αποτίμηση από αυτά της βαρύτητας των εγκλημάτων. Η έρευνα που πραγματοποίησαν οι ίδιοι συγγραφείς σε -σχετικά χαμηλό κι επιδεκτικό αποκλίσεων- μεικτό δείγμα 379 συνολικά ατόμων καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι γυναίκες αποτιμούν βαρύτερα τέσσερα εγκλήματα κατά του προσώπου (ληστεία, επίθεση, σεξουαλική επίθεση, επικίνδυνη-θανατηφόρος οδήγηση) απ' ό,τι οι άνδρες. Η εξήγηση είναι ότι οι γυναίκες ως πιο αδύναμες αισθάνονται ιδιαίτερα τρωτές στην κατηγορία αυτών των εγκλημάτων, φοβούνται περισσότερο μην πέσουν θύματα, και άρα τα αποτιμούν βαρύτερα στην κλίμακα διαβάθμισης³⁷. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν σημαίνει απαραίτητα και αποδοχή της θανατικής ποινής. Αυτό θα συμφωνούσε μεν με το σχήμα αλληλεξάρτησης των παραγόντων, που υποστηρίζουν οι Thomas και Foster, δεν θα εναρμονιζόταν όμως με τα εμπειρικά δεδομένα που θέλουν τις γυναίκες να εκδηλώνουν μεγαλύτερη αντίθεση στη θανατική ποινή από ό,τι οι άνδρες.

Γ. δ) Η επιρροή των πολιτικών και θρησκευτικών ηγετών στη διαμόρφωση των στάσεων της κοινής γνώμης

40. Είναι εύλογο να συναγάγει κανείς πως η επιρροή των opinion leaders στη διαμόρφωση της στάσης του κοινού είναι καθοριστική, μια που το ζήτημα της θανατικής ποινής γνωρίζει παραδοσιακά μεγάλη δημοσιότητα και ελκύει έντονα το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης. Πράγματι, το σύνολο σχεδόν της επιστημονικής αρθρογραφίας συγκλίνει σ' αυτό το συμπέρασμα (Thomas and Foster, 1975, Bowers 1984, Rankin 1979, Van den Haag and Conrad 1983).

41. Σημαντικός στις ΗΠΑ είναι ο ρόλος των θρησκευτικών ηγετών. Όπως και παραπάνω ειπώθηκε, τα πρότυπα κείμενα της χριστιανικής θρησκείας επιτρέπουν και τις δύο εκδοχές ως προς το επιτρεπτό της θανατικής ποινής. Η "οργανωμένη θρησκεία στις ΗΠΑ", δηλαδή η προτεσταντι-

κή, η καθολική και η εβραϊκή, πλην ορισμένων εξαιρέσεων, έχει εγκαταλείψει την παραδοσιακή της υποστήριξη -ή ανοχή- προς τη θανατική ποινή και ανοιχτά υποστηρίζει την πλήρη κατάργησή της³⁸. Η επιρροή όμως της "επίσημης εκκλησίας" δεν είναι ίδια σε όλες τις περιοχές των Ηνωμένων Πολιτειών. Στο Νότο, για παράδειγμα, η θρησκεία έχει τεράστια δύναμη, κι εκεί η επιρροή της κατευθύνει προς την υποστήριξη της θανατικής ποινής, μια που η American Baptist Convention είναι μια από τις θρησκευτικές οργανώσεις που εξακολουθούν να υποστηρίζουν τη θανατική ποινή. Όπως συμπεραίνει ο Bohm³⁹, στο βαθμό που οι αντιλήψεις για τη θανατική ποινή στηρίζονται σε θρησκευτικές πεποιθήσεις (που είναι άγνωστο ως ποιά έκταση συμβαίνει), η "επιστημονική" γνώση δεν είναι πιθανό να έχει μεγάλη επίδραση στην αλλαγή των αντιλήψεων αυτών.

42. Σημαντική επίσης πρέπει να είναι, κυρίως στα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου στρώματα, η επιρροή των παραθρησκευτικών οργανώσεων ή των λεγομένων "moral crusaders" ("σταυροφόρων της ηθικής"), που συνήθως ως υπερσυντηρητικοί τάσσονται υπέρ της διατήρησης της θανατικής ποινής. Το ίδιο συμβαίνει και με πολλούς κυρίως συντηρητικούς πολιτικούς και αξιωματούχους επιφορτισμένους με την επιβολή του νόμου, τους οποίους η κοινή γνώμη τείνει να εμπιστεύεται ως αυθεντίες στο θέμα: γι αυτούς "είναι πολύ ευκολότερο να προπαγανδίσουν απλουστευτικές και απατηλές απαντήσεις στο πρόβλημα της εγκληματικότητας παρά να βρουν τις πραγματικές λύσεις" (Amsterdam)⁴⁰. Όπως ο ίδιος προσθέτει όλοι αυτοί "παροξύνουν και διοχετεύουν τη θεμιτή ανησυχία του κοινού για την εγκληματικότητα σε δημόσια υποστήριξη της θανατικής ποινής με το να διαφημίζουν απαράδεκτους ισχυρισμούς ότι η θανατική ποινή είναι μια απάντηση στο πρόβλημα της εγκληματικότητας"⁴¹.

43. Είναι φανερό πως πολιτικοί και άλλοι opinion leaders αρέσκονται να προβάλλουν την υποστήριξή τους στη θανατική ποινή ως μια απόδειξη της άτεγκτης ηθικής τους, κι ένα σύμβολο αποφασιστικότητας και δυναμισμού στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας και την επιβολή της τάξης. Είναι επίσης εύλογο πως η κοινή γνώμη είναι ευεπίφορη σε τέτοιου είδους "λαϊκιστική" αντιμετώπιση του θέματος, μια που προτιμά την ασφαλή ψευδαισθηση μιας "αποτελεσματικής" -"σαρωτικής"- τάχα λύσης, από το σκεπτικισμό και την ανησυχία μιας σύνθετης και ορθολογικότερης προσέγγισης του προβλήματος.

44. Αυτό ίσως δίνει το μέτρο της δυσκολίας που αντιμετωπίζει -και που θα αντιμετωπίζει- η μερίδα εκείνη των opinion leaders (κυρίως πανεπιστημιακοί, διανοούμενοι, οργανώσεις όπως η Διεθνής Αμνηστία κ.ά.) που μάχονται για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Ο λόγος τους μπορεί να βρει απήχηση στα υψηλού μορφωτικού επιπέδου και αυτοπροσδιοριζόμενα ως "προοδευτικά" στρώματα της κοινωνίας, τα ευνοικά προδιατεθειμένα σε "liberal" προσεγγίσεις, αλλά η διαπερατότητά του σε "λαϊκότερα" "παρορημητικά" στρώματα είναι αναπόφευκτα περιορισμένη.

εκτός ίσως κι αν ο λόγος τους απεκδυθεί όλα τα -"δύσκολα"- νομικά κι επιστημονικά επιχειρήματα και ενδυθεί κι αυτός το μανδύα μιας "ηθικής" λαικής "σταυροφορίας", απόλυτα εναρμονισμένης με τις μέσες κοινωνικές αντιλήψεις και παρορμήσεις. Είναι αμφίβολο όμως αν αυτό είναι τελικά το ζητούμενο.

Γ. ε) (Επίμετρο) Η επιρροή της οικογένειας στην παιδική ηλικία - Μια ψυχολογική προσέγγιση

45. Οι Gelles and Strauss⁴² υποστηρίζουν ότι η διαμόρφωση των στάσεων που επιδοκιμάζουν τη θανατική ποινή αρχίζει στην οικογένεια. "Εκεί τα παιδιά μαθαίνουν ότι: 1) η βία είναι ένα αποτελεσματικό μέσο τιμωρίας, 2) η βία είναι ένα επιτρεπτό μέσο τιμωρίας, 3) Η "διαχείριση" της βίας εξαρτάται από τις ειδικές περιστάσεις, και 4) η βία ως εκ τούτου μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επίτευξη κοινωνικά παραδεκτών και επιθυμητών σκοπών, αλλά η χρήση της απαιτεί διακριτική εκτίμηση των καταστάσεων".

Κατά τη θεωρία των Gelles and Strauss, η υποστήριξη της θανατικής ποινής έχει τις ρίζες της στην οικογένεια, μεταδιδόμενη από τους γονείς στα παιδιά. Στο ερώτημα από που αντλούν οι πρώτοι τη στάση αυτή, οι δύο συγγραφείς απαντούν: από τους "σταυροφόρους της ηθικής" (moral crusaders) που για δικούς τους λόγους προβάλλουν αποτελεσματικά την υπεράσπιση της θανατικής ποινής.

46. Τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μας επιτρέπουν να αντιπαραβάλουμε κάτι διαφορετικό στη θεώρηση των Gelles and Strauss. Ακόμα όμως και αν δεχτούμε ότι οι γονείς τείνουν να μαθαίνουν στα παιδιά τους πως η βία είναι ορισμένες φορές θεμιτό μέσο για την επίτευξη ενός σκοπού, αυτό δεν συνεπάγεται απαραίτητα πως τα παιδιά θα οδηγηθούν στην αποδοχή της θανατικής ποινής. Κατά τη λογική του επιχειρήματος των συγγραφέων, τα παιδιά θα έπρεπε πρώτα να πεισθούν πως υπάρχει πράγματι ένας επιθυμητός κοινωνικός σκοπός, την επίτευξη του οποίου υπηρετεί η θανατική ποινή. Παραπέρα όμως, είναι αμφίβολο κατά πόσον η έννοια της θανατικής ποινής εμπεριέχεται συνειρμικά στην έννοια της βίας. Παρότι δεν υπάρχουν στη διάθεσή μας ερευνητικά δεδομένα για να στηριχθεί αυτή η υπόθεση, φρονούμε πως η έννοια "βία" σε μια παιδική συνείδηση πρέπει να ταυτίζεται περισσότερο ως εντύπωση με μια σειρά ενεργειών που έχουν διάρκεια και όλα τα εξωτερικά "οπτικά" γνωρίσματα της βίας ως βασανισμού (όπως π.χ. η εξουδετέρωση ενός εγκληματία με βάνουσα χτυπήματα, ή η κακομεταχείρισή του κατά τη διάρκεια της σύλληψης ή της ανάκρισης) παρά με μια πράξη "εξουδετέρωσης" στιγμιαία και -ως επί το πλείστον- ανώδυνη, όπως είναι η θανατική εκτέλεση⁴³. Η υπόθεση αυτή πάντως είναι παρακινδυνευμένη και διατυπώνεται απλώς ως πιθανό ενδεχόμενο.

47. Και πέραν αυτού όμως, το κύριο ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: ακόμα κι αν τα παιδιά διδάσκονται από τους γονείς τους τη θεμιτότητα της αναγκαίας βίας, πόσο πιθανό είναι άραγε ότι μεγαλώνοντας διατηρούν την αντίληψη αυτή; Ο Φρόυντ, στο κλασικό έργο του "Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας" (1930), κινούμενος διερευνητικά στο χώρο ενός παραλλήλου ερωτήματος, έγραφε τα εξής: "Η πείρα μας διδάσκει πως η αυστηρότητα του Υπερ-Εγώ που διαμορφώνεται στο παιδί δεν αντικατοπτρίζει καθόλου την αυστηρότητα με την οποία το κακομεταχειρίστηκαν. Η πρώτη φαίνεται πως είναι ανεξάρτητη από τη δεύτερη: ένα παιδί που ανατράφηκε με μεγάλη μαλθακότητα μπορεί να αποκτήσει μια υπερβολικά αυστηρή συνείδηση. Θα ήταν λάθος ωστόσο να θελήσουμε να υπερβάλουμε αυτήν την ανεξαρτησία, γιατί ποτέ δεν είναι δύσκολο να πεισθούμε πως η αυστηρότητα της ανατροφής εξασκεί όμοια έντονη επίδραση στην διαμόρφωση του παιδικού Υπερ-Εγώ. Φτάνουμε στο συμπέρασμα πως έμφυτοι ιδιοσυστασιακοί παράγοντες και επιδράσεις του περιβάλλοντος, του πραγματικού περιβάλλοντος, συμβάλλουν σ' αυτήν τη διαμόρφωση και στη γένεση της συνείδησης"⁴⁴.

48. Βέβαια δεν έχει γίνει σαφές από την αναφορά των Gelles and Strauss αν εννοούν την εκμάθηση της βίας ως έμπρακτη συμπεριφορά των γονέων εναντίον των παιδιών τους, ή ως θεωρητική μόνο νοουθεσία. Αν ισχύει η πρώτη εκδοχή είναι εμπειρικά αμφισβητήσιμο κατά πόσον τα παιδιά σήμερα ανατρέφονται με χρήση βίας. Και στην πρώτη και στην δεύτερη εκδοχή χρήσιμη φαίνεται η παράθεση των πρόσφατων διαπιστώσεων (1986) του καθηγητή ψυχολογίας στο Stanford Albert Bandura⁴⁵. "Οι άνθρωποι διαφέρουν στη διδασκαλία, τα πρότυπα και τις κυρώσεις που επιλέγουν απέναντι σε παιδιά διαφορετικών ηλικιών", λέει ο Bandura. Όταν τα νήπια, που δεν καταλαβαίνουν ακόμα την ομιλία, εκδηλώνουν επιβλαβή ή επιθετική συμπεριφορά, προσπαθούν να τα ελέγξουν προσφέροντας ανταγωνιστικές δραστηριότητες ή επιβάλλοντας πειθαρχία. Όσο τα παιδιά ωριμάζουν, οι φυσικές κυρώσεις όλο και περισσότερο αντικαθίστανται από κοινωνικές ως "οδηγοί" με σκοπό να επηρεάσουν τη συμπεριφορά τους σε διαφορετικές καταστάσεις. Οι κοινωνικές κυρώσεις που αποδοκιμάζουν παραβατικές πράξεις και επαινούν την "ηθική" συμπεριφορά δίνουν ουσία στα διδασκόμενα πρότυπα, κι έτσι τα παιδιά μαθαίνουν να διακρίνουν ανάμεσα σε επιτρεπτές και απαράδεκτες μορφές συμπεριφοράς και να ρυθμίζουν τις πράξεις τους στη βάση των αναμενόμενων κοινωνικών συνεπειών. Όπως σημειώνει ο Bandura, "ο επιτυχής εκκοινωνισμός των παιδιών απαιτεί σταδιακή υποκατάσταση των συμβολικών και εσωτερικών ελέγχων με εξωτερικές κυρώσεις και απαιτήσεις". Εδώ είναι πιθανό να παρεισφύρει το στοιχείο της βίας που εντοπίζουν οι Gelles and Strauss ως μια συμβολική - παιδαγωγική λειτουργία.

49. Χωρίς να υιοθετεί την τυπολογία του Kohlberg⁴⁶ ο Bandura θεωρεί πως υπάρχουν διαδοχικά στάδια ωρίμανσης στις ηθικές αντιλήψεις του

παιδιού. Όπως προκύπτει από ένα σύνολο ερευνών, τα παιδιά απορρίπτουν πρότυπες αντιλήψεις που βρίσκονται σε στάδιο κατώτερο από το επίπεδο των τρεχουσών ηθικών αντιλήψεων, μένουν ανεπηρέαστα από εκείνες που ανάγονται σε πολύ προχωρημένο στάδιο, αλλά τείνουν να υιοθετήσουν εκείνες που βρίσκονται ένα στάδιο παραπάνω από τις δικές τους ηθικές αντιλήψεις. Αν δεχτούμε το σχήμα αυτό, κι αν κατατάξουμε σε κάποιο -μάλλον πρώιμο- στάδιο ηθικών αντιλήψεων τα διδάγματα περί αναγκαίας και θεμιτής βίας που περιγράφουν οι Gelles and Strauss, τότε θα πρέπει εύλογα να συμπεράνουμε πως η παραδοχή της βίας ως μέσου για την επίτευξη κοινωνικών σκοπών είναι μια ηθική αντίληψη που τείνει προοδευτικά να ξεπεραστεί, καθώς ο νέος εξελίσσεται σε υψηλότερα στάδια ηθικής ωρίμανσης.

50. Προχωρώντας πιο πέρα, στον τρόπο σχηματισμού των ηθικών κρίσεων, ο Bandura γράφει ότι "τα ίδια άτομα εκφράζουν διαφορετικούς τύπους ηθικών κρίσεων ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι ηθικές παράμετροι". Τέτοιου είδους παράμετροι είναι τα χαρακτηριστικά των παραβατών - εγκληματιών (όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνική και κοινωνική προέλευση), η φύση της εγκληματικής πράξης, οι περιστάσεις και τα κίνητρα της συμπεριφοράς, οι άμεσες και μακροπρόθεσμες συνέπειες της πράξης, το αν προκαλεί ανθρώπινη βλάβη ή περιουσιακή ζημία, το αν στρέφεται εναντίον απρόσωπων οργανισμών και εταιρειών ή εναντίον ατόμων, τα χαρακτηριστικά των θυμάτων κι ο βαθμός ευθύνης τους. Όλα αυτά πρέπει να εξάγονται, να ζυγίζονται και να συνυπολογίζονται όταν οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν ηθικά διλήμματα.

"Ηθικοί κανόνες ή πρότυπα συμπεριφοράς προκύπτουν από ποικίλες κοινωνικές πηγές, συμπεριλαμβανομένων διδαχών, εκτιμητικών κρίσεων και προτύπων ηθικών δεσμεύσεων. Από τόσο ανόμοιες εμπειρίες οι άνθρωποι μαθαίνουν ποιοί παράγοντες έχουν ηθική σχέση και πόσο βάρος να τους αποδώσουν. Παράγοντες που ζυγίζονται βαριά υπό ορισμένους συνδυασμούς περιστάσεων μπορεί να παραβλεφθούν ή να υποτιμηθούν υπό ένα διαφορετικό σύνολο συνθηκών. Με την αύξηση της εμπειρίας και ικανότητας κατανόησης οι ηθικές κρίσεις μετατρέπονται από μονοδιάστατους σε πολυδιάστατους κανόνες συμπεριφοράς⁴⁷". Σε ό,τι αφορά τα παιδιά, οι ηθικές τους κρίσεις διαφοροποιούνται ελαφρά από τη διαδικασία αυτή που κατά βάση χαρακτηρίζει τους ενήλικους, κατά το ότι συνδυάζουν τους διάφορους παράγοντες προσθετικά -ως επί το πλείστον- ή πολλαπλασιαστικά ή συλλαμβάνοντας το περίγραμμα τους (configurally). Όπως σημειώνει τέλος ο αμερικανός ψυχολόγος, τα παιδιά σε όλες τις ηλικίες χρησιμοποιούν ως παράγοντες για τη διαμόρφωση της κρίσης τους και την πρόθεση (intention) και το βλαπτικό αποτέλεσμα (harm), με εξελικτικές διαβαθμίσεις ως προς τη βαρύτητα που αποδίδουν στο καθένα.

51. Πρέπει τέλος να σημειωθεί πως όλη η παραπάνω παρουσίαση, αν

και από πρώτη άποψη μη εμπίπτουσα στο κυρίως θέμα, βρήκε φιλόξενη θέση στις σελίδες της εργασίας ως εξαιρετικά χρήσιμη για την ανάλυση της ψυχολογικής διαδικασίας μέσω της οποίας η έννοια της βίας και της τιμωρίας συλλαμβάνεται στην ηθική αντίληψη των παιδιών. Μπορεί έτσι να εξηγηθεί από τί πολύπλοκα στάδια διέρχεται η οποιαδήποτε οικογενειακή επιρροή προς την κατεύθυνση αποδοχής της θανατικής ποινής και να αντιμετωπιστεί έτσι τουλάχιστον με σκεπτικισμό η αρχική υπόθεση των Gelles and Straus.

V. Επιπλέον βασικοί λόγοι στους οποίους η κοινή γνώμη αποδίδει τη στάση της έναντι της θανατικής ποινής.

52. Παραπάνω στην εργασία περιγράφηκαν τα ηθικά - ψυχολογικά κίνητρα που καθορίζουν τις στάσεις απέναντι στη θανατική ποινή. Η κοινή γνώμη όμως επικαλείται και άλλους λόγους με τους οποίους δικαιολογεί την υποστήριξη ή αντίθεσή της.

53. Για το κριτήριο της αποτρεπτικότητας που επικαλούνται και οι δύο πλευρές, και κυρίως οι υποστηρικτές, έγινε καταρχήν λόγος παραπάνω⁴⁸ με αφορμή την αναφορά στη δύναμη των "στάσεων". Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως σύμφωνα με όλες σχεδόν τις έρευνες που έχουν γίνει σχετικά ⁴⁹, η θανατική ποινή δεν έχει δύναμη αποτρεπτική της εγκληματικότητας. Και όχι μόνον αυτό, αλλά κατά ορισμένες απόψεις (Amsterdam, 1982 - Bedau, 1982 - Bowers, 1984 - Bowers and Pierce, 1980) η θανατική ποινή είναι "αντιαποτρεπτική" (counter - deterrent) επηρεάζοντας θετικά τις ανθρωποκτονίες μέσω μιας λειτουργίας "αποκτήνωσης" (brutalization hypothesis)⁵⁰. Σύμφωνα με τον Bowers⁵¹ "το μάθημα της θανατικής εκτέλεσης (...) μπορεί να είναι η υποτίμηση της ζωής με το παράδειγμα της ανθρώπινης θυσίας. Οι θανατικές εκτελέσεις επιδεικνύουν πως είναι σωστό και πρόσφορο να σκοτώνουμε εκείνους που μας έπληξαν βαριά". Και συμπεραίνει: "η διαθέσιμη έρευνα δείχνει πως περίπου δύο χιλιάδες επιπλέον ανθρώπινες ζωές θα θυσιάζονταν αν τα περισσότερα από χίλια άτομα που είναι καταδικασμένα σε θάνατο εκτελούνταν".

54. Πάντως στην έρευνα Ellsworth and Ross⁵², η εκδοχή της "αποκτήνωσης" δεν φαίνεται να συγκεντρώνει μεγάλη αποδοχή. Μόνο το 69% των αντιτιθεμένων τη συμερίζεται, ενώ στους αναποφάσιστους το αντίστοιχο ποσοστό είναι 23% και στους υποστηρικτές της θανατικής ποινής 6,5% (μέσος όρος αποδοχής δηλαδή του επιχειρήματος της "αποκτήνωσης" : 27,6%).

55. Όπως και νάναι, όλα τα υπάρχοντα στοιχεία δεν αρκούν για να δώσουν με βεβαιότητα μια οριστική απάντηση στο ερώτημα αν η θανατική ποινή πραγματικά αποτρέπει ή αποκτηνώνει. Το πιά "νηφάλιο" συμπέρασμα που θα μπορούσε να γίνει δεκτό είναι αυτό που συμερίζεται και

ο R. Bohm, ότι η θανατική ποινή τελικά αποτρέπει μια κατηγορία ατόμων και αποκτηνώνει μια άλλη (Waldo, 1981)⁵³. Το μηνιαίο δελτίο της Διεθνούς Αμνηστίας περιγράφει την αντίδραση ενός ραδιοφωνικού σταθμού στην εκτέλεση –στην ηλεκτρική καρέκλα– του θανατοποινίτη Spenkelink, το 1979 στη Φλώριδα. Το πρόγραμμα του σταθμού εκείνο το πρωί άρχισε με τα εξής λόγια: “Ε, Spenkelink, σκουλήκι, μας ακούς σήμερα το πρωί, Spenkelink; Σκέψου σε 24 ώρες, Spenkelink, θα τσιγαριστείς, σκουλήκι! Θα τσιγαριστείς! Και εκείνες οι καρδούλες που σ’ αγαπούν δεν μπορούν να κάνουν τίποτε για να σε σώσουν. Ν’ αρχίσεις να συνηθίζεις στον ήχο, Spenkelink, σκέψου τον εαυτό σου... να χτυπιέται!”⁵⁴

56. Σημαντικό επιχείρημα χρησιμοποιούμενο από τους υποστηρικτές της θανατικής ποινής, κι ίσως ένα από τα πειστικότερα, είναι αυτό της “εξουδετέρωσης” (incapacitation) του εγκληματία, που έτσι αποτρέπεται οριστικά από το να σκοτώσει ξανά. Το περίεργο είναι πως παρά τη σιβαρότητα του λογικού αυτού επιχειρήματος μόνο 9% από τους υποστηρικτές της θανατικής ποινής το υιοθετούν ως λόγο για τη στάση τους (Gallup Report, 1985): τέσσερις άλλοι λόγοι βρίσκουν περισσότερη απήχηση (Gallup Report, σελ. 3). Εδώ βέβαια πρέπει να σημειωθεί πως ο τρόπος των ερωτήσεων στο Gallup Poll (1985) είναι διαφορετικός απ’ ό,τι στη δημοσκόπηση των Ellsworth and Ross (1974). Στο πρώτο οι ερωτώμενοι απαντούν επιλέγοντας τους λόγους που καθορίζουν τη στάση τους, ενώ στο δεύτερο ερωτώνται αν συμφωνούν με ορισμένες διαπιστώσεις. Έτσι το ότι μόνο 9% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής δέχονται ως λόγο για τη στάση τους το επιχείρημα της εξουδετέρωσης του εγκληματία δεν σημαίνει πως μόνο αυτό το μικρό ποσοστό θα συμμαριζόταν μια διαπίστωση του τύπου π.χ. “χρειαζόμαστε τη θανατική ποινή για να διασφαλίσουμε ότι οι επικίνδυνοι εγκληματίες δε θα ξαναδιαπράξουν το ίδιο έγκλημα αν παρ’ ελπίδα βρεθούν ελεύθεροι”.

Άλλωστε το ερώτημα αυτό υπάρχει πράγματι στο ερωτηματολόγιο Ellsworth and Ross⁵⁵ με τη διατύπωση “ένα πλεονέκτημα της θανατικής ποινής είναι πως καθιστά αδύνατο στους καταδικασμένους δολοφόνους να απελευθερωθούν αργότερα εξαιτίας κάποιου δικονομικού λόγου” (για την ακρίβεια: “legal technicality”) κι ένα υψηλό ποσοστό, 81,6% των υποστηρικτών το υιοθετούν. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό πως από ολόκληρη την κατηγορία των ερωτημάτων - επιχειρημάτων για την υποστήριξη της θανατικής ποινής, η πρόταση αυτή συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέσο όρο αποδοχής (64,6%), με 61,5% των αναποφασίστων και 33% των αντιτιθεμένων να συμφωνούν. Αυτό από μόνο του, παρότι η έρευνα είναι 11 χρόνια προγενέστερη του Gallup Poll του '85, αποδεικνύει τη μεγάλη ισχύ και πειθώ του επιχειρήματος της “εξουδετέρωσης”.

57. Κι εδώ είναι ίσως μια ακόμα ευκαιρία να εντοπίσουμε πόσο μεγάλη σημασία έχει η διατύπωση των προτάσεων στο ερωτηματολόγιο. Ένα

ερώτημα⁵⁶ κατ' ουσία παρεμφερές σε σχέση με το προηγούμενο, λέει: "ακόμα κι όταν ο δολοφόνος καταδικαστεί σε ισόβια συνήθως βγαίνει με εγγύηση (parole), επομένως είναι καλύτερο να εκτελείται". Το ποσοστό των υποστηρικτών της θανατικής ποινής που συμφωνούν διατηρείται στο 77% (μόνο κατά 4,5% περίπου μειωμένο). Όμως από τις άλλες δύο κατηγορίες μόνο 32% των αναποφασιστών (σχεδόν 50% μείωση) και ένα ελάχιστο 4,5% των αντιτιθεμένων (λιγότερο από το 1/7) εξακολουθούν να συμφωνούν. Η μεγάλη απόκλιση δεν οφείλεται τόσο στην ουσία της ερώτησης όσο στο ύφος της διατύπωσής της. Παρότι το νόημα και των δύο προτάσεων είναι κατ' ουσίαν ίδιο ("η θανατική εκτέλεση μας σώζει από τον κίνδυνο ένας καταδικασμένος δολοφόνος να βρεθεί ελεύθερος"), αντιτιθέμενοι και αναποφασιστοι δυσφορούν σαφέστατα με τη δεύτερη πρόταση και αρνούνται να τη δεχτούν διότι:

α) εκφέρεται με ένα τόνο απολυτότητας ("even when a murderer gets a life sentence, he usually gets out on parole, so it is better to execute him") και δέχεται ως δεδομένο ("συνήθως βγαίνει με εγγύηση"), κάτι που είναι πάρα πολύ αμφισβητήσιμο, β) η όλη εκφορά του λόγου δεν έχει χαρακτηριστικά αντικειμενικής εκτίμησης μιας πραγματικότητας, αλλά ένα ύφος αγοραία προκατειλημμένο, που αναδίδει μια μεροληπτικότητα υπέρ της θανατικής ποινής (η ευκολία του συμπεράσματος "... so it is better to execute him" δίνει έντονα την εντύπωση πως όλη η πρόταση είναι ένα "τρίκ" για να παρασυρθεί ο ερωτώμενος στην αποδοχή της θανατικής ποινής). Κατόπιν αυτών δεν είναι καθόλου περιεργο γιατί οι δύο άλλες κατηγορίες του δείγματος (αναποφασιστοι - αντιτιθέμενοι) σπεύδουν αμέσως να πάρουν τις αποστάσεις τους.

58. Αντιθέτως μεγαλύτερη απήχηση μεταξύ των υποστηρικτών βρίσκει η οικονομική διάσταση κόστους - ωφέλειας της θανατικής ποινής, ότι δηλαδή στοιχίζει φθηνότερα από μια ισόβια κάθειρξη. Το 11% το δέχονται ως λόγο για την υποστήριξη τους, σύμφωνα με το ίδιο Gallup Poll (Gallup Report, 1985, σελ. 3). Ο R. Bohm επισημαίνει με απογοήτευση το φαινόμενο η οικονομική ωφέλεια της θανατικής ποινής να έχει στα μάτια των υποστηρικτών της μεγαλύτερη αξία από την πιθανή μελλοντική ωφέλεια σε ανθρώπινες ζωές, που εισηγείται το επιχείρημα της "εξουδετέρωσης"⁵⁷.

Παρότι ωστόσο η κοινή λογική θα υποστήριζε το αντίθετο, σχετικές έρευνες⁵⁸ αποδεικνύουν ότι η θανατική ποινή στοιχίζει λιγότερο από τον ισόβιο εγκλεισμό του κατάδικου στη φυλακή. Το γεγονός αυτό είναι άγνωστο στην κοινή γνώμη κατά μέσο ποσοστό 89%, ενώ μόνο το 6% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής το γνωρίζει (σύμφωνα με την έρευνα Ellsworth and Ross, 1974)⁵⁹.

59. Ένα ακόμα επιχείρημα που χρησιμοποιούν οι υπερασπιστές της θανατικής ποινής είναι ότι "χρειαζόμαστε τη θανατική ποινή για να παρέχουμε υποστήριξη και προστασία στην αστυνομία"⁶⁰. Το επιχείρημα - που

προσεγγίζει κατά βάση το σκεπτικό της "αποτρεπτικότητας" (deterrence) αλλά και της "εξουδετέρωσης" (incapacitation) - υιοθετείται από το 77% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής, ενώ το αρνείται το 87% των αντιτιθεμένων καθώς και το 56% των αναποφασίστων.

Και αυτή η θεωρία, όπως και η θεωρία για τη γενική αποτρεπτική δύναμη της θανατικής ποινής διαψεύδεται από τα υπάρχοντα στοιχεία. Όπως οι σχετικές έρευνες (Sellin, 1967, 1980· Cardarelli, 1968· Bailey, 1982) έχουν αποδείξει, δεν υπάρχει καμμία σχέση αποτρεπτικότητας μεταξύ της θανατικής ποινής και του ποσοστού φόνων των αστυνομικών από εγκληματίες. Αντιθέτως, όπως παρατηρούν οι Bailey και Peterson, σε αρκετές περιπτώσεις "ο συσχετισμός μεταξύ των δύο αυτών παραγόντων παρουσιάζεται θετικός"⁶¹, δηλαδή η θανατική ποινή μπορεί να έχει ακόμα και "αντιαποτρεπτικό (counter-deterrent) αποτέλεσμα σε ό,τι αφορά τους φόνους αστυνομικών.

60. Όσον αφορά τώρα τους λόγους που επιλέγουν οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή: η πρόταση "ορισμένοι άνθρωποι που καταδικάστηκαν σε θάνατο θα μπορούσαν να επανρθώσουν και να συνεισφέρουν στην κοινωνία"⁶² επιδοκιμάζεται από το 89,5% των αντιτιθεμένων· η ερώτηση παρουσιάζει και το υψηλότερο ποσοστό συναίνεσης ολοκλήρου του ερωτηματολογίου των 17 προτάσεων, καθώς το 68,6% ολοκλήρου του δείγματος, και το πρωτοφανές ποσοστό 56% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής συμφωνούν ότι πράγματι ορισμένοι "θανατοποινίτες" θα μπορούσαν να αποκατασταθούν. Ίσως και αυτό να είναι ένα από τα στοιχεία που οδηγούν τον Ν. Κουράκη στο συμπέρασμα ότι "μία μεγάλη μερίδα του κοινού ναι μεν αποδέχεται τη θανατική ποινή ως γενικό προληπτικό μέτρο περιστολής της εγκληματικότητας, όχι όμως και ως συγκεκριμένο εφαρμοστέο μέτρο κατά επικινδύνων εγκληματιών"⁶³. Διότι εφόσον το κριτήριο της κοινωνικής ωφελιμότητας συγκεντρώνει στο συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο -και από τις δύο πλευρές- τη μεγαλύτερη αποδοχή, τότε είναι αρκετά πιθανό η ομολογημένη διαπίστωση από τους υποστηρικτές της θανατικής ποινής ότι, σε ορισμένες έστω περιπτώσεις, η επανόρθωση των καταδικασμένων είναι δυνατή και χρησιμότερη στην κοινωνία από την θανάτωσή τους, να συνεπάγεται κι ένα βήμα προς τη χαλάρωση της υποστήριξής τους προς τη θανατική ποινή. Πάντως, όπως σχολιάζουν οι Ellsworth and Ross⁶⁴, το γεγονός ότι η πλειοψηφία της κατηγορίας αυτής υπερασπίζεται την υποχρεωτική (mandatory) κι όχι διακριτική (discretionary) απονομή της θανατικής ποινής ανάλογα με την κατηγορία των διαπραχθέντων εγκλημάτων, δείχνει ότι θεωρούν πως παρότι η επανόρθωση -αποκατάσταση (rehabilitation) του εγκληματία είναι σε μερικές περιπτώσεις δυνατή, "δεν αξίζει τον κόπο" να επιδιωχθεί.

61. Ένα από τα αποτελεσματικότερα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται από τους αντιτιθεμένους στη θανατική ποινή είναι αυτό που διαπιστώνεται στο ερωτηματολόγιο Ellsworth and Ross με την πρόταση: "ένα

μεγάλο πρόβλημα με τη θανατική ποινή είναι πως μόνο οι φτωχοί και άτυχοι έχουν πιθανότητα να εκτελεστούν⁶⁵. Το ότι το επιχείρημα είναι αποτελεσματικό φαίνεται όχι τόσο από το 71% των αντιτιθεμένων που το υιοθετούν (ποσοστό άλλωστε συγκριτικά όχι από τα υψηλότερα), αλλά από το ότι συμφωνούν μ'αυτό ισάριθμο ποσοστό αναποφασίστων (71%) καθώς και το 44,5% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής (μέσος όρος 54,4%). Πράγματι το ζήτημα αυτής της κοινωνικής αδικίας βρίσκει μεγάλη απήχηση στο δείγμα της έρευνας, διότι αγγίζει μια πραγματικά ευαίσθητη χορδή της αμερικανικής κοινωνικής συνείδησης, και πρέπει να συναγάγουμε ότι εύλογα συγκινεί κατά κύριο λόγο τα μεσαία και χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, ανεξαρτήτως πεποιθήσεών τους ως προς τη θανατική ποινή.

62. Από ευρύ φάσμα μετρήσεων (ενδεικτικά: Sellin, 1961· Clark, 1970· Vidmar and Ellsworth, 1974· White, 1975· Riedel, 1976· Johnson, 1981), προκύπτει ότι οι θανατοποινίτες, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, είναι φτωχοί, και σε ένα υψηλό ποσοστό αγράμματοι. Σύμφωνα εξάλλου με τα στοιχεία της Διεθνούς Αμνηστίας⁶⁶, περίπου 90% των σχετικών περιπτώσεων στις ΗΠΑ δεν έχουν καθόλου πόρους ώστε να πληρώσουν δικηγόρο. Οι δικηγόροι διορίζονται από το δικαστήριο, αμείβονται χαμηλότερα από τους ιδιώτες συνηγόρους ή δικηγόρους της πολιτικής αγωγής και οι περισσότεροι έχουν ελάχιστη ή και καθόλου εμπειρία στο ποινικό δίκαιο. Αυτό έχει ως συνέπεια τον κίνδυνο ελλιπούς υπεράσπισης και συνακόλουθα πιθανής πλάνης του δικαστηρίου που μπορεί να καταλήξει στην καταδίκη σε θάνατο αθώου. Και το ζήτημα αυτό άλλωστε με τη διατύπωση "υπάρχει υπερβολικά μεγάλος (too much) κίνδυνος να εκτελεστεί ένας αθώος", συγκεντρώνει αρκετά υψηλό ποσοστό, αυτή τη φορά κυρίως από την πλευρά των αντιτιθεμένων (84,5%), ενώ οι αναποφασίστοι συμφωνούν κατά 52% και οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής κατά 33% (μέσος όρος: 51%)^{67 68}.

63. Όπως εξάλλου σημειώνει η Διεθνής Αμνηστία, ορισμένοι θανατοποινίτες είναι διανοητικά καθυστερημένοι. Παρότι στις περισσότερες πολιτείες των ΗΠΑ προβλέπονται διαδικασίες για να διαπιστωθεί η ικανότητα του κατηγορουμένου να υποβληθεί σε δίκη, τα σχετικά τεστ μετρούν την ψυχική υγεία, κι έτσι οι διανοητικά καθυστερημένοι κρατούμενοι συνήθως βρίσκονται να είναι ψυχικά υγιείς. Από το 1984 τουλάχιστον έξι τέτοιοι κρατούμενοι έχουν εκτελεστεί, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η υπεράσπιση δεν έκανε καμιά προσπάθεια να παραθέσει στοιχεία για το ιστορικό της υγείας ή ζωής του κρατούμενου.

64. Το άσκοπο της θανατικής ποινής τέλος προβάλλεται επίσης ως επιχείρημα. Την πρόταση "η θανατική ποινή δεν εξυπηρετεί κανένα σκοπό· δεν κάνει τίποτα για το θύμα, ούτε για τον εγκληματία, ούτε για την κοινωνία"⁶⁹ συμμερίζεται το 82% των αντιτιθεμένων, αλλά διαφωνεί έντονα μ'αυτήν το 84% των υποστηρικτών της θανατικής ποινής, καθώς

και το 60% των αναποφασίστων (μέσος όρος αποδοχής: 30%). Αυτό δείχνει πως το "ουδέτερο" επιχείρημα του ασκόπου της θανατικής ποινής λειτουργεί μόνο μεταξύ των αντιτιθεμένων, ενώ έξω από τον κύκλο τους "δεν πείθει" πράγμα αρκετά εύλογο για τους υποστηρικτές, που θα ήταν τουλάχιστον παράλογο να υποστηρίζουν τη θανατική ποινή και να πιστεύουν ταυτόχρονα πως δεν έχει καμιά απολύτως χρησιμότητα.

VI. Η κοινή γνώμη απέναντι στα διάφορα εγκλήματα: ποια θα έπρεπε να τιμωρούνται με θάνατο

65. Η έρευνα Ellsworth and Ross έθεσε στους ερωτώμενους τη διάκριση μεταξύ υποχρεωτικής (mandatory) αφενός και διακριτικής (discretionary) αφετέρου επιβολής της θανατικής ποινής. Το πρώτο σημαίνει πως κάθε κατηγορούμενος που κηρύσσεται ένοχος για το συγκεκριμένο έγκλημα θα τιμωρείται υποχρεωτικά με θάνατο. Το δεύτερο έχει την έννοια ότι στην αντίστοιχη περίπτωση η ποινή δεν είναι υποχρεωτικά η θανατική, αλλά μπορεί να είναι και ισόβια, ανάλογα με τα στοιχεία και τις ιδιαίτερες περιστάσεις της κάθε ατομικής περίπτωσης.

66. Παράλληλα οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να απαντήσουν για ποιά συγκεκριμένα εγκλήματα θα ήθελαν την επιβολή της θανατικής ποινής. Σύμφωνα με τις απαντήσεις του δείγματος συνολικά εννέα διαφορετικά είδη εγκλημάτων παρουσίασαν κατά σειρά βαρύτητας την εξής διαβάθμιση:

1) μαζική ανθρωποκτονία, 2) εκ προθέσεως ανθρωποκτονία αστυνομικού οργάνου ή δεσμοφύλακα, 3) απαγωγή με ανθρωποκτονία, 4) ανθρωποκτονία εκ προμελέτης, 5) ληστεία με ανθρωποκτονία, 6) αεροπειρατεία (χωρίς ανθρωποκτονία), 7) βιασμός (χωρίς ανθρωποκτονία), 8) απαγωγή χωρίς ανθρωποκτονία, 9) ληστεία (χωρίς ανθρωποκτονία)⁷⁰.

67. Η κατανομή των προτιμήσεων για τα τέσσερα πρώτα εγκλήματα είναι ενδεικτική. Περισσότεροι από τα 4/5 των υποστηρικτών της θανατικής ποινής τάσσονται υπέρ της υποχρεωτικής (mandatory) επιβολής της για τα εγκλήματα αυτά, ενώ οι υπόλοιποι προτιμούν τη διακριτική (discretionary) επιβολή της θανατικής ποινής.

Μεταξύ των αντιτιθεμένων ένα αντίστοιχο ποσοστό λίγο μικρότερο από τα 4/5 αρνούνται απολύτως τη θανατική ποινή για τα εγκλήματα αυτά, ενώ οι υπόλοιποι –με την εξαίρεση ενός 2,5-5% που τάσσεται υπέρ της υποχρεωτικής επιβολής της θανατικής ποινής– προτιμούν τη διακριτική επιβολή της. Οι αναποφασίστοι τέλος βρίσκονται, όπως πάντα σχεδόν, στη μέση. Στα τέσσερα αυτά βαρύτερα εγκλήματα εκδηλώνονται υπέρ της διακριτικής κατ'αρχήν (σε ποσοστό 55% κατά μέσον όρο περίπου) και της υποχρεωτικής κατά δεύτερον (37% περίπου κατά μέσον όρο), δηλαδή για τα τέσσερα αυτά εγκλήματα οι αναποφασίστοι δέχονται τη θανατική ποινή κατά ποσοστό άνω του 90%. Στην περίπτωση ειδι-

κά του βαρύτερου από όλα τα εγκλήματα, της μαζικής ανθρωποκτονίας, ο αριθμός των αναποφάσιστων που ζητούν υποχρεωτική επιβολή της θανατικής ποινής εξισώνεται με εκείνους που ζητούν διακριτική (46%).

68. Για τα τέσσερα ελαφρότερα είδη εγκλημάτων οι αναποφάσιμοι δείχνουν μια αξιοσημείωτη στροφή προς την πλήρη άρνηση της θανατικής ποινής (περίπου 80% κατά μέσο όρο).

Στο πέμπτο κατά σειρά διαβάθμισης έγκλημα (ληστεία με ανθρωποκτονία) οι αναποφάσιμοι τάσσονται υπέρ της διακριτικής επιβολής της θανατικής ποινής (71%), ενώ οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής εξακολουθούν να προτιμούν την υποχρεωτική επιβολή της (53%) έναντι της διακριτικής (45%)⁷¹.

Εύκολα προκύπτει το συμπέρασμα πως σε όλες τις περιπτώσεις εγκλημάτων που έχουν ως αποτέλεσμα την ανθρωποκτονία, η μεγάλη πλειοψηφία των υποστηρικτών της θανατικής ποινής τάσσεται υπέρ της υποχρεωτικής επιβολής της, ενώ την ίδια στιγμή οι αναποφάσιμοι προτιμούν τη διακριτική επιβολή και οι αντιτιθέμενοι επιμένουν κατά μεγάλη πλειοψηφία στην πλήρη αντίθεσή τους. Για τα τέσσερα ελαφρότερα είδη εγκλημάτων, που δεν έχουν ως αποτέλεσμα την ανθρωποκτονία οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής εγκαταλείπουν την προτίμησή τους προς την υποχρεωτική επιβολή της, στρεφόμενοι προς τη διακριτική επιβολή ή και την πλήρη απόρριψή της (με ποσοστό που κατά περίπτωση κυμαίνεται από 38% μέχρι και 74% –στην περίπτωση της απλής ληστείας).

69. Οι Ellsworth and Ross, εξάλλου, προκειμένου να διευκρινίσουν πώς το κοινό πραγματικά αντιλαμβάνεται το νόημα του όρου *mandatory*, απεύθυναν προς το δείγμα της έρευνας ερώτηση για το ποσοστό εκείνων που θα πρέπει να εκτελούνται μεταξύ όσων κηρύσσονται ένοχοι για τα ίδια εννέα συγκεκριμένα προαναφερθέντα εγκλήματα⁷².

Αυτό που προέκυψε παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σε όλες τις περιπτώσεις το ποσοστό εκείνων που θεωρούν πως το 100% των καταδικασθέντων πρέπει να υπόκεινται στη θανατική ποινή είναι χαμηλότερο από το ποσοστό εκείνων που υποστηρίζουν την υποχρεωτική (*mandatory*) επιβολή της θανατικής ποινής· αυτή όμως σημαίνει ακριβώς το ίδιο πράγμα, ότι δηλαδή το 100% όσων κηρύσσονται ένοχοι για το συγκεκριμένο έγκλημα πρέπει να εκτελούνται.

70. Οι Ellsworth and Ross προτείνουν διάφορες εκδοχές για να εξηγήσουν αυτή την αντίφαση. Είναι πιθανό αρκετοί άνθρωποι να μη μπορούν να κατανοήσουν το νόημα του όρου “*mandatory*”· προτιμούν τη διακριτική επιβολή της θανατικής ποινής αλλά υιοθετούν την υποχρεωτική επειδή ακούγεται πιά αυστηρή. Είναι ακόμα πιθανό ορισμένοι να αντιλαμβάνονται πως μερικοί εγκληματίες δεν αξίζουν τη θανατική ποινή, αλλά το να υπάρχει υποχρεωτική επιβολή της θανατικής ποινής είναι γι'αυτούς τόσο σημαντικό, ώστε είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν τους

λίγους των οποίων η θανατική εκτέλεση είναι άδικη προκειμένου να διασφαλίσουν τη θανατική ποινή για όλους εκείνους που πραγματικά την αξίζουν. Κατά την τρίτη προτεινόμενη εκδοχή η αντίφαση αυτή υποδηλώνει την αντίθεση μεταξύ της αφηρημένης επιθυμίας των ανθρώπων για έναν αυστηρό κανόνα και της απροθυμίας τους να τον θέσουν σε εφαρμογή. Έτσι, όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι συγγραφείς, "οι άνθρωποι μπορεί να μην είναι τελικά αδαείς όσον αφορά το νόημα του όρου "mandatory" μπορεί πράγματι να εννοούν ό,τι λένε: "ότι θέλουν ο νόμος να ορίζει πως η επιβολή της θανατικής ποινής είναι υποχρεωτική, αλλά ότι θέλουν επίσης να διατηρούν το δικαίωμα να κάμπτουν αυτό το νόμο"⁷³.

VII. Η στάση της κοινής γνώμης ως ενόρκων έναντι της θανατικής ποινής.

71. Όσο ισχυρή κι αν εκδηλώνεται η στάση των υποστηρικτών της θανατικής ποινής, είναι αβέβαιο σε τί πραγματικά συνίσταται η υποστήριξή τους. Αυτή σε πολλές περιπτώσεις μειώνεται σημαντικά όταν γίνεται διάκριση μεταξύ της υποστήριξης γενικά και αφηρημένα και της υποστήριξης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Πολλοί θέλουν τη θανατική ποινή στα χαρτιά αλλά αποδοκιμάζουν τις θανατικές εκτελέσεις ή είναι απρόθυμοι να δεχτούν τη θανατική ποινή σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη υπόθεση. Υπάρχει δηλαδή αυτό που ο H. Dumont⁷⁴ ορίζει ως "φυσική αποστασιοποίηση" (*distanciation physique*) ανάμεσα στη θεωρητική και την πρακτική αποδοχή της θανατικής ποινής.

72. Σύμφωνα με τα δεδομένα των ερευνών (Bohm and Aveni 1985· Ellsworth and Ross, 1983· Jurow, 1971) στην ερώτηση "αν είσατε ένορκοι σε μιά δίκη όπου ο κατηγορούμενος, αν κηρυχθεί ένοχος, αυτομάτως θα καταδικασθεί σε θάνατο, θα καταδικάζατε αυτόν τον κατηγορούμενο;" το ποσοστό των ερωτώμενων που εξακολουθούν να υποστηρίζουν αφηρημένα τη θανατική ποινή μειώνεται σημαντικά: Περισσότεροι από τους μισούς απάντησαν πως είτε θα απαιτούσαν πολύ περισσότερες αποδείξεις για να καταδικάσουν είτε δεν θα καταδικάζαν καθόλου αν η ποινή ήταν θάνατος⁷⁵. Περισσότεροι από τους μισούς πάλι δεν θα υποστήριζαν τη θανατική ποινή αν έπρεπε να παίξουν ενεργό ρόλο στην εφαρμογή της (είτε ως ένορκοι είτε, ακόμα περισσότερο, αν ήταν εκείνοι που έπρεπε να τραβήξουν το μοχλό ενεργοποίησης της εκτέλεσης)⁷⁶.

73. Σύμφωνα με επιπλέον στοιχεία που αναφέρουν οι Ellsworth and Ross⁷⁷, όταν γίνεται η περιγραφή μιας αληθινής υπόθεσης η απροθυμία να προταθεί η θανατική ποινή γίνεται ακόμα μεγαλύτερη. Η Phoebe Ellsworth διάβασε στους ερωτώμενους μια περιγραφή των συνθηκών του εγκλήματος και της ταυτότητας του κατηγορουμένου σε τρεις αληθινές περιπτώσεις, όπου πράγματι ο κατηγορούμενος είχε καταδικαστεί σε

θάνατο, και τους ζήτησε να προτείνουν μια ποινή. Παρότι η πλειοψηφία του δείγματος ήταν υπέρ της θανατικής ποινής και πολλοί από αυτούς υποστήριζαν και την υποχρεωτική (mandatory) επιβολή της, το ποσοστό που πρότεινε τελικά τη θανατική ποινή ήταν μόνο 15% για τη μια περίπτωση (φόνος αστυνομικού) και 10% για καθεμία από τις δύο άλλες (προμελετημένη ανθρωποκτονία). Και εδώ οι ερωτώμενοι υπερασπίστηκαν έντονα τις αντιλήψεις τους (attitudes), αλλά δεν έδειχναν να θεωρούν πως οι αντιλήψεις τους αυτές δεσμεύουν τη στάση τους απέναντι στις συγκεκριμένες περιπτώσεις.

74. Τα ποσοτικά δεδομένα από τη μεριά τους ενισχύουν τις παραπάνω παρατηρήσεις. Ο Δικαστής White εκτιμά ότι "το λιγότερο σε εννέα από τις δέκα περιπτώσεις οι ένορκοι δεν επέβαλαν τη θανατική ποινή", κι ο Δικαστής Stewart υποστηρίζει πως γενικά οι ένορκοι δεν έχουν επιβάλει τη θανατική ποινή σε τέσσερις από τις πέντε περιπτώσεις όπου είχαν τη διακριτική δυνατότητα. Όπως συμπληρώνουν οι Ellsworth and Ross, ακόμα και στις λίγες περιπτώσεις όπου οι ένορκοι ζήτησαν τη θανατική ποινή, οι κατηγορούμενοι είναι πιθανότερο να είχαν απέναντί τους ασυνήθιστα σκληρούς ενόρκους παρά να είχαν διαπρόξει κάποιιο εξεχόντως αποτρόπαιο έγκλημα⁷⁸.

75. Βέβαια η ψυχολογία των ενόρκων την ώρα της δίκης είναι ένα μεγάλο ξεχωριστό κεφάλαιο⁷⁹. Η στάση τους παρουσιάζει σαφή αντιστοιχία με τα κοινωνικά - χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διακρίνουν υποστηρικτές και αντιτιθεμένους στο θέμα της θανατικής ποινής [π.χ. ο συντηρητικός - αυταρχικός τύπος, ο μετρώμενος στην περίφημη F-scale (fascism scale), τείνει να καταδικάζει αυστηρότερα κι είναι πιο επιρρεπής στο να ζητήσει τη θανατική ποινή, δείχνοντας επίσης αυξημένη εχθρότητα έναντι ατόμων χαμηλού κοινωνικού status, κλπ.]⁸⁰.

Αρκετές έρευνες έχουν καταδείξει πως η στάση των ενόρκων μπορεί να επηρεάζεται καθοριστικά από παράγοντες όπως ο πιθανός βαθμός ταύτισης με τον κατηγορούμενο, η κοινωνική υπόσταση αλλά και φυσική εμφάνιση του κατηγορουμένου -π.χ. οι πιο ευπαρουσίαστοι τείνουν να κρίνονται με μεγαλύτερη επιείκεια (Efran, 1974· Levanthal and Kratochwill, 1977)- η φυλετική του προέλευση και σε σχέση με αυτήν του θύματος, η στάση κι οι χειρονομίες του στο δικαστήριο κλπ· αλλά και η στάση των υπολοίπων ενόρκων, ως δύναμη της πλειοψηφίας, επηρεάζει κι αυτή⁸¹.

76. Αξίζει να σημειώσουμε πως μετά την υπόθεση Witherspoon v. Illinois (1968), οι ένορκοι που μπροστά στο δικαστήριο δηλώνουν πως είναι συνειδησιακά αντίθετοι στη θανατική ποινή εξαιρούνται κατά τη φάση της επιβολής της ποινής, παραμένουν ωστόσο στη διαδικασία μέχρι την αθώωση ή καταδίκη του κατηγορουμένου. Στην Καλιφόρνια το ίδιο συμβαίνει και με εκείνους που δείχνουν πως αυτομάτως θα ψήφιζαν υπέρ της θανατικής ποινής⁸².

77. Το ζήτημα παραμένει ότι οι ένορκοι παρά τη θεωρητική αποδοχή

της θανατικής ποινής είναι απρόθυμοι να την υποστηρίξουν όταν πρόκειται για συγκεκριμένες περιπτώσεις, κι αυτό οι Ellsworth and Ross⁸³ το ερμηνεύουν ως συνέπεια του ότι οι στάσεις τους απέναντι στη θανατική ποινή είναι "συμβολικές" (symbolic attitudes), αόριστες και ιδεολογικές⁸⁴. Το ότι οι άνθρωποι αποδέχονται τη θανατική ποινή γίνεται σε σχέση με κάποιο "αρχέτυπο", "στερεότυπο" στυγνού εγκληματία που αξίζει να τιμωρηθεί με την εσχάτη των ποινών για τις απάνθρωπες πράξεις του. Αυτό ως ένα "set of expectations"⁸⁵ είναι μία απόλυτη, ιδεατή σύλληψη. Όταν όμως πρόκειται για κάποια συγκεκριμένη περίπτωση κατηγορουμένου, τότε οι ένορκοι έχουν μπροστά τους μια απτή και τρωτή ανθρώπινη προσωπικότητα με όλες τις αδυναμίες της, και στη συνείδησή τους ανακαλούνται όλες οι αμφιβολίες, τα ενδεχόμενα ελαφρυντικά ή και τα πιθανά αποθέματα ανθρώπινου οίκτου. Δεν μπορούμε να μη σημειώσουμε πως κι ο στυγνότερος δολοφόνος στο εδώλιο του κατηγορουμένου είναι ένας αδύναμος άνθρωπος αντιμέτωπος -μόνος του- με έναν ολόκληρο κατασταλακτικό μηχανισμό και την απειλή μιας βαρύτατης τιμωρίας· επομένως η βεβαιότητα μιας απόλυτης θεωρητικής αντιμετώπισης σχετικοποιείται, η άτεγκτη σκληρότητα εξανθρωπίζεται και μετριάζεται κι οι ένορκοι αδυνατούν να σηκώσουν το βάρος της απόφασης για θανατική εκτέλεση.

VIII. Οι αντιλήψεις της κοινής γνώμης για ζητήματα της ποινικής διαδικασίας.

78. Σε παραπάνω τμήμα της εργασίας⁸⁶ περιγράφηκαν τα κύρια κοινωνικά-χαρακτηρολογικά γνωρίσματα των δύο μεριδών της κοινής γνώμης, και αναφέρθηκε πως οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής τείνουν περισσότερο στο λεγόμενο "crime control model", ενώ οι αντιτιθέμενοι δεν αφήνουν την ανάγκη καταπολέμησης του εγκλήματος να κυριαρχήσει ως τυφλή σκοπιμότητα, προτάσσοντας ως απαραίτητες τις ατομικές συνταγματικές ελευθερίες και την τήρηση των δικονομικών εγγυήσεων ("due process model").

79. Το σχετικό ερωτηματολόγιο της έρευνας Ellsworth and Ross⁸⁷ επιβεβαιώνει κατ' αρχήν το διαχωρισμό αυτό. Πιο ομοιογενείς είναι οι απαντήσεις των αντιτιθεμένων (opponents), ενώ όσον αφορά την κατηγορία των υποστηρικτών, όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι συγγραφείς, "το πορτραίτο του υποστηρικτή της θανατικής ποινής ως προσώπου που είναι διατεθειμένο να ακυρώσει ολόκληρη τη Διακήρυξη δικαιωμάτων του Ανθρώπου προς όφελος ενός πιο αποτελεσματικού ελέγχου του εγκλήματος, είναι μία υπερβολή"⁸⁸. Πράγματι ο βαθμός υποστήριξης των συνταγματικών εγγυήσεων είναι γενικά υψηλός, οι δε υποστηρικτές της θανατικής ποινής, όσο το ποσοστό τους αυξάνεται, εμφανίζονται, σύμφωνα με τους Ellsworth and Ross, μετριοπαθέστεροι στις πολιτικές τους

αντιλήψεις απ' ό,τι παλιότερα δεδομένα τους παρουσίαζαν. Αυτή η πολιτικά μετριοπαθής "middle of the road" κατηγορία υποστηρικτών της θανατικής ποινής είναι κι εκείνη με τη λιγότερο αντεκδικητική (retributive) στάση, και η πιο προσαρμόσιμη όποτε οι πληροφορίες και τα επιχειρήματα για τη θανατική ποινή μεταστρέφονται⁸⁹.

80. Στα συγκεκριμένα ερωτήματα της έρευνας τώρα: Όλοι (96% του συνόλου του δείγματος) συμφωνούν πως ο κατηγορούμενος έχει αναφαίρετο το δικαίωμα του συνηγόρου. Στην πρόταση ότι οι αποδείξεις που συγκεντρώνονται με παράνομη έρευνα δεν πρέπει ποτέ να λαμβάνονται υπόψη από το δικαστήριο, ο μέσος όρος (με υψηλό βέβαια το ποσοστό αντιτιθεμένων) είναι θετικός. Το ποσοστό των υποστηρικτών είναι επακριβώς μοιρασμένο μεταξύ θετικής και αρνητικής απάντησης και έκπληξη -από πρώτη άποψη- προκαλεί το ότι οι αναποφάσιστοι φαίνονται να παρουσιάζονται πιό "σκληροί" οπαδοί του "crime control model" από τους ίδιους τους υποστηρικτές, αφού κατά 54% απαντούν αρνητικά στο ερώτημα. Η ίδια αναλογία απαντήσεων μεταξύ υποστηρικτών και αντιτιθεμένων ακολουθείται και στο ερώτημα για το επιτρεπτό των τηλεφωνικών υποκλοπών από την αστυνομία κάθε φορά που υπάρχουν σοβαρές υποψίες για εγκληματική δραστηριότητα: κι εδώ οι υποστηρικτές της θανατικής ποινής είναι μοιρασμένοι εξίσου μεταξύ θετικής και αρνητικής απάντησης. Η διαφορά του ερωτήματος αυτού σε σχέση με το προηγούμενο είναι πως τώρα οι αναποφάσιστοι είναι κατά 56% αντίθετοι προς την υιοθέτηση ενός "σκληρού" crime control model, αφού δεν δέχονται την παραβίαση του απορρήτου της τηλεφωνικής επικοινωνίας όποτε η αστυνομία το κρίνει ως αναγκαίο.

Δεν πρόκειται ωστόσο για αντίφαση στη στάση των αναποφασιστών, μία που, όπως οι Ellsworth and Ross ερμηνεύουν, οφείλεται στην απροθυμία τους να υιοθετήσουν οποιαδήποτε δήλωση περιέχει απόλυτους όρους όπως "ποτέ" ή "κάθε φορά"⁹⁰.

Εξάλλου, η πλειοψηφία όλων των κατηγοριών συμφωνεί πως η δυνατότητα προσφυγής σε ανώτερο βαθμό που έχουν οι κατηγορούμενοι είναι απαραίτητο δικαίωμά τους. Στην ερώτηση δε αν η ομολογία του κατηγορουμένου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από το δικαστήριο ανεξαρτήτως του πως αποσπάσθηκε, μια ισχυρή πλειοψηφία του δείγματος (70%) τάσσεται εναντίον, και μεταξύ αυτών ένα σαφές ποσοστό 61% των υποστηρικτών.

81. Είναι πράγματι φανερό πως ακόμα και μεταξύ των υποστηρικτών της θανατικής ποινής οι βασικές ατομικές ελευθερίες και τα στοιχειώδη δικονομικά δικαιώματα του κατηγορουμένου -στο απυρόβλητο σχεδόν άλλωστε της διμερούς πολιτικής αντιπαράθεσης- απολαμβάνουν προστασίας. Τα διαθέσιμα στοιχεία που έχει υπόψη της αυτή η εργασία δεν επαρκούν για να δώσουν μιαν απάντηση στο ερώτημα αν η στάση αυτή που υιοθετούσε η κοινή γνώμη το 1974 παραμένει αντιπροσωπευτική και για τα σημερινά αμερικανικά δεδομένα, 15 χρόνια μετά. Είναι πιθανό με

την αύξηση του αριθμού των υποστηρικτών της θανατικής ποινής να έχουν αμβλυνθεί ακόμα περισσότερο τα χαρακτηριστικά που τείνουν στο λεγόμενο *crime control model*, κι οι Ellsworth and Ross μάλλον αυτή την εκδοχή θα υποστήριζαν. Είναι όμως επίσης πιθανό να έχει συμβεί το αντίστροφο· δηλαδή η ενδυνάμωση της αντίληψης για την αναγκαιότητα της θανατικής ποινής να έχει οδηγήσει μία μεγάλη μερίδα υποστηρικτών της στην υποχώρηση από προϋπάρχουσες πεποιθήσεις τους για την ανάγκη προστασίας των θεμελιωδών πολιτικών και δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Δυστυχώς καμμία από τις δύο αυτές υποθέσεις δεν μπορεί να ελεγχθεί με βάση σημερινά δεδομένα, και γι' αυτό περιοριζόμαστε στα ήδη παρατεθέντα συμπεράσματα των Ellsworth and Ross.

82. Η ερώτηση τέλος που πρέπει να επισημάνουμε ιδιαίτερα απ' όλο το σχετικό ερωτηματολόγιο της έρευνας είναι εκείνη που διατυπώνεται ως εξής: "Στην προσπάθειά τους να προστατεύσουν τα συνταγματικά δικαιώματα των κατηγορουμένων, τα δικαστήρια έχουν κάνει πολύ δύσκολη την καταδίκη ανθρώπων ενόχων για σοβαρά εγκλήματα".

Η ερώτηση αυτή κάνει επίκληση κυρίως στα συναισθήματα οργής ή απογοήτευσης της κοινής γνώμης κάθε φορά που βλέπει κάποιον εγκληματία να αθώνεται ή να τιμωρείται κατά την αντίληψή της ελαφρά. Επειδή η παραδοχή της διαπίστωσης αυτής από μόνη της δεν συνεπάγεται απαραίτητα και συγκατάθεση στον περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων, η κοινή γνώμη του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση κατά μέσο ποσοστό 61,5% (υποστηρικτές 76%, αναποφάσιστοι 61,5%, αντιτιθέμενοι 33%).

83. Γενικά οι περισσότερες δημοσκοπήσεις δείχνουν μια δυσφορία της κοινής γνώμης σε ό,τι αφορά τις ποινικές κυρώσεις που επιβάλλουν τα δικαστήρια, μέρος της οποίας πρέπει να είναι κι η δυσαρέσκειά της ότι αρκετοί είναι οι ένοχοι που τελικά αθώνονται. Όπως προκύπτει από αρκετές έρευνες, οι ερωτώμενοι βρίσκουν πως τα δικαστήρια είναι πολύ επιεική και θα προτιμούσαν σκληρότερες ποινές. Συγκεκριμένα, δημοσκοπήσεις που έγιναν από το Roper Public Opinion Research Center μεταξύ 1972 και 1980, συνήγαγαν πως το ποσοστό των ερωτωμένων που πιστεύουν ότι τα τοπικά τους δικαστήρια δεν αντιμετωπίζουν αρκετά αυστηρά τους εγκληματίες ανήλθε από 66% το 1972 σε 83% το 1980. Σύμφωνα με δημοσκόπηση του Gallup Poll (1981) το 20% των ερωτωμένων θεωρούν πως η επιεικεία των δικαστηρίων είναι ο πλέον σοβαρός παράγων αύξησης της εγκληματικότητας στις ΗΠΑ, και στην ίδια δημοσκόπηση το 13% χαρακτηρίζει την έλλειψη σκληρών κυρώσεων ως την πρώτη αιτία για την αύξηση των ποσοστών της εγκληματικότητας⁹¹. Φαίνεται λοιπόν πως είναι αρκετά σαφής η στάση της κοινής γνώμης στο ζήτημα της επιεικούς μεταχείρισης των εγκληματιών από τα δικαστήρια, και τα δεδομένα της έρευνας Ellsworth and Ross δεν κάνουν άλλο από το να την επιβεβαιώνουν⁹².

ΙΧ. Ο ρόλος των ειδησεογραφικών ΜΜΕ. - Η τηλεόραση.

84. Χρήσιμος είναι ένας ειδικότερος εντοπισμός στην επιρροή που ασκούν τα ΜΜΕ. Ως η κύρια πηγή άντλησης των παραστάσεων και πληροφοριών της κοινής γνώμης επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση των στάσεων της και κατ' επέκταση και των ενδεχόμενων προτιμήσεών της σε ζητήματα αντεγκληματικής πολιτικής.

85. Συνοψίζοντας την πολυπλοκότητα της επίδρασης του ισχυρότερου μεταξύ των ΜΜΕ, της τηλεόρασης, ο Ουμπέρτο Έκο στο κλασσικό έργο του "Κήνσορες και Θεράποντες" έγραψε: "Από εδώ, λοιπόν, απορρέει η σπουδαιότητα ορισμένων μελετών, ψυχολογικών (κατάσταση του θεατή μπροστά στην οθόνη) και κοινωνιολογικών (μετατροπές που προκλήθηκαν από τη συνεχή άσκηση αυτής της κατάστασης στις ανθρώπινες ομάδες και είδος αιτημάτων που απευθύνουν οι ομάδες στο μέσον)· κι έπειτα ακολουθούν τα προβλήματα της κοινωνικής ψυχολογίας (νέες συλλογικές συμπεριφορές, αντιδράσεις που οφείλονται σ' ένα νέο είδος ψυχολογικής σχέσης που ασκείται σε μια συγκεκριμένη κοινωνιολογική κατάσταση· με όλες τις συνέπειες που αυτό επιβάλλει στην ιστορία της παιδείας), και επομένως της πολιτιστικής ανθρωπολογίας (γέννηση νέων μύθων, ταμπού, συστημάτων παραδοχών), της παιδαγωγικής και φυσικά της πολιτικής"⁹³.

86. Μια πρόσφατη έρευνα των R. Gebotys, J. Roberts and B. Das Gupta⁹⁴ εξετάζει τη σχέση μεταξύ παρακολούθησης των ειδησεογραφικών μέσων και διαβάθμισης των εγκλημάτων με κριτήριο τη βαρύτητά τους. Το βασικό εξαγόμενο από την έρευνα αυτή είναι ότι συχνή παρακολούθηση των ειδήσεων από την τηλεόραση είναι ανάλογη με αυστηρότερες εκτιμήσεις του κοινού για τη βαρύτητα των εγκλημάτων.

87. Η έρευνα των τριών Καναδών επιστημόνων έγινε σε δείγμα 379 συνολικά ατόμων, τυχαία επιλεγμένων, με μέτρια αντιπροσωπευτικότητα και συνακόλουθα αρκετές πιθανότητες απόκλισης ή σφάλματος⁹⁵. Εν πάση περιπτώσει προέκυψαν πολύ ενδιαφέροντα επιμέρους στοιχεία και συμπεράσματα.

88. Το άμεσο ζητούμενο της έρευνας ήταν η αποτίμηση της βαρύτητας (seriousness rating) εννέα εγκλημάτων, με κατώτερο βαθμό το 1 και ανώτερο το 7. Η διαβάθμιση παρουσίασε την ακόλουθη σειρά: σεξουαλική επίθεση (6,54), επικίνδυνη για πρόκληση σωματικής βλάβης ή και θανάτου οδήγηση (impaired driving) (6,26), προσωπική επίθεση (5,80), ληστεία (5,35), διάρρηξη (4,89), κλοπή προσωπικής ιδιοκτησίας (4,66), κλοπή οικιακής ιδιοκτησίας (4,49), κλοπή μηχανοκίνητου (4,41), βανδαλισμός (4,36).

89. Ενδεχόμενο ελάττωμα της έρευνας πάντως είναι ότι η αιτώδης συνάρτηση που συνάγει μεταξύ παρακολούθησης των ειδησεογραφικών

μέσων και υψηλότερης "βαθμολόγησης" των εγκλημάτων ως προς τη σοβαρότητά τους δεν μπορεί να είναι ασφαλής διότι τα δύο στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους με πολύ έμμεση συνάφεια: πριν την αποτίμηση παρεμβάλλεται πλήθος παραγόντων -κυρίως βιωματικών- που επιδρούν καθοριστικότερα και ειδικότερα στην αντίληψη περί βαρύτητας κάποιου ή κάποιων εγκλημάτων, ώστε να αλλοιώνουν το τελικό εξαγόμενο χωρίς το αίτιο της αλλοίωσης αυτής να γίνεται αντιληπτό.

90. Μεταξύ των άλλων πορισμάτων της έρευνας προκύπτει πως η μετάδοση των ειδήσεων από την τηλεόραση έχει την ισχυρότερη επίδραση στη διαμόρφωση συνείδησης του κοινού για τη σοβαρότητα των εγκλημάτων σε σχέση με τις ραδιοφωνικές ειδήσεις ή την έντυπη ημερήσια ειδησεογραφία⁹⁶, παρότι και τα τρία μέσα έχουν σχεδόν ίση ακροαματικότητα / αναγνωσιμότητα. Η υπεροχή των τηλεοπτικών ειδήσεων μπορεί να οφείλεται κατά πρώτον στη μεγαλύτερη εντύπωση εγκυρότητας τους κι ακόμα στην επιλεκτικότερη παρουσίαση των σοβαρότερων ή πιο ασυνήθιστων εγκλημάτων, και βέβαια στο δραστικό *impract* της τηλεοπτικής απεικόνισης. Εξάλλου μια εθνικής κλίμακας δημοσκόπηση που έγινε το 1988 στον Καναδά διαπίστωνε ότι το 53% του κοινού βασίζεται στην τηλεόραση ως κύρια πηγή πληροφόρησης για τα εγκλήματα και τις ποινές τους, έναντι 31% που αρκείται στις εφημερίδες και 11% στο ραδιόφωνο.⁹⁷

91. Ο ακριβής "μηχανισμός" που επηρεάζει την αποτίμηση της βαρύτητας των εγκλημάτων παραμένει αβέβαιος κατά τους συγκεκριμένους ερευνητές-συγγραφείς. Η τηλεόραση δημιουργεί ενδιαφέρον για ορισμένα εγκλήματα (π.χ. ληστείες, επιθέσεις, ανθρωποκτονίες) με το να δίνει έμφαση στις πιο βίαιες και αποκρουστικές μορφές τους, οπότε λογικά θα έπρεπε να επηρεάζεται η αποτίμηση της βαρύτητας (*seriousness rating*) μόνο εκείνων. Δεν προκύπτει όμως αυτό από την έρευνα Gebotys, Roberts and Das Gupta. Η συχνή παρακολούθηση των ειδησεογραφικών μέσων επηρεάζει αυξητικά την αποτίμηση βαρύτητας και των εγκλημάτων εκείνων που εμφανίζονται σπάνια στις ειδήσεις (π.χ. κλοπή μηχανών). Η θεωρητική ερμηνεία που προτείνεται (θεωρία της ανταποδοτικής δικαιοσύνης - *retributive justice hypothesis*) υποστηρίζει πως τα ειδησεογραφικά μέσα, κυρίως η τηλεόραση, επιδρούν στην εκτιμητική κρίση για τη βαρύτητα των εγκλημάτων με το να αφυπνίζουν την επιθυμία για αυστηρότερες ποινές: έτσι οδηγούν και σε αυστηρότερες κρίσεις για τη βαρύτητα των εγκλημάτων⁹⁸.

92. Όπως είναι φανερό⁹⁹ η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στη θανατική ποινή εξαρτάται άμεσα από την απαξιολογική βαρύτητα που φέρουν ορισμένα εγκλήματα στα μάτια της. Αν π.χ. το έγκλημα της σεξουαλικής επίθεσης βαθμολογείται με 6,54 και της επικίνδυνης οδήγησης με 6,26 στην κλίμακα βαρύτητας 1-7, τότε μικρή είναι η απόσταση που χωρίζει την κοινή γνώμη από το να ζητήσει την ποινή του θανάτου

για τα εγκλήματα αυτά ή για όσα άλλα θεωρεί ότι έχουν ανάλογη απαξιολογική βαρύτητα.

93. Το βασικό συμπέρασμα της έρευνας Gebotys-Roberts-Das Gupta είναι ότι η συχνότητα (4-5 μέρες εβδομαδιαίως κατά μέσο όρο) παρακολούθησης των τηλεοπτικών ειδήσεων επιδρά στο βαθμό βαρύτητας που τείνει να αποδίδει ο θεατής στα διάφορα εγκλήματα: επομένως η συχνή παρακολούθηση των τηλεοπτικών ειδήσεων δημιουργεί επιρρέπεια ή προδιάθεση αποδοχής της θανατικής ποινής για τα αποτιμώμενα ως βαρύτερα εγκλήματα;

Δύσκολο να γίνει αποδεκτό ένα τέτοιο συμπέρασμα. Εξάλλου μπορεί να αντιπροβληθεί η εξής υπόθεση: Η συχνότητα παρακολούθησης των τηλεοπτικών ειδήσεων λειτουργεί εύλογα και ως τεκμήριο συχνότερης παρακολούθησης των τηλεοπτικών προγραμμάτων γενικότερα. Αν κατατεθεί η στατιστική παρατήρηση ότι η τηλεόραση αποτελεί το βασικό μέσο ψυχαγωγίας κατά κύριο λόγο των μεσαίων και χαμηλότερων κοινωνικομορφωτικών στρωμάτων και λιγότερο των υψηλότερων¹⁰⁰, που κατά συνέπεια δεν είναι τόσο συχνοί θεατές των τηλεοπτικών ειδήσεων, τότε το παραπάνω προτεθέν συμπέρασμα ότι οι συχνοί θεατές είναι ευεπίφοροι στην αυστηρότερη αντιμετώπιση των εγκλημάτων μεταφράζεται στη διαπίστωση ότι τα μεσαία - κατώτερα κοινωνικομορφωτικά στρώματα είναι αυστηρότερα στην αξιολόγηση της βαρύτητας των εγκλημάτων.

Η διαπίστωση αυτή ανταποκρίνεται πράγματι στα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα¹⁰¹. Είναι όμως ένας ήδη γνωστός δημογραφικός παράγοντας που προηγείται της παραμέτρου "συχνότητα παρακολούθησης τηλεόρασης" και επομένως περιάγει πιθανώς σε ανυποληψία την αξία της συνάρτησης: "συχνότητα παρακολούθησης τηλεοπτικών ειδήσεων" => βαρύτερη αξιολόγηση των εγκλημάτων.

94. Μπορούμε επομένως να καταλήξουμε σ' ένα τελικό διττό συμπέρασμα, ως σύνθεση όλων των προηγούμενων υποθέσεων και διαπιστώσεων:

α) Η συχνότητα παρακολούθησης των τηλεοπτικών ειδήσεων λειτουργεί ως ένδειξη αυστηρότερης αντιμετώπισης των εγκλημάτων και άρα ευκολότερης αποδοχής της θανατικής ποινής ως ενδεικνύμενης κύρωσης για τα βαρύτερα απ' αυτά.

β) Η υψηλή αποτίμηση της βαρύτητας των σοβαρότερων εγκλημάτων συμπαρασύρει σε αυστηρότερη αποτίμηση και τα ελαφρότερα εγκλήματα.

X. Συμπεράσματα.

95. Αυτά που μπορούμε με βεβαιότητα να γνωρίζουμε για τους ακριβείς παράγοντες που διαμορφώνουν τις στάσεις της κοινής γνώμης έναντι της θανατικής ποινής είναι τελικά και περιορισμένα και ανεπαρκή. Είναι τόσες οι επιρροές, ποικίλες και αδιόρατες, που παρεισφύουν, και τόσο ουσιαστικοί οι ατομικοί διαφορισμοί, που είναι ίσως α ρισιό αδύνα-

τον να καταγραφούν με μιά εκ των άνω απρόσωπη στατιστική διαδικασία, όσο διεισδυτικά κι αν είναι τα ερωτήματά της. Δεν είναι καθόλου τυχαίο πως πολλές έρευνες, εξίσου αξιόπιστες μεταξύ τους, εμφανίζονται να αντικρούουν η μια τα συμπεράσματα της άλλης. Ως γενική παρατήρηση θα μπορούσε να ειπωθεί πως οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή δείχνουν να έχουν "ζυγίσει" το ζήτημα κάπως περισσότερο από τους υποστηρικτές αλλά κι αυτή ακόμα η απλούστατη σημείωση προσκρούει με τη σειρά της σε ένα πιθανό ανυπολόγιστο πλήθος εξαιρέσεων.

96. Υπάρχει εν πάση περιπτώσει μια ασφαλής σταθερά, που προκύπτει ως συνισταμένη από το σύνολο των στοιχείων, ερευνών και άρθρων και από την παρούσα εργασία, κι αυτή είναι πως ισχυρότατες τάσεις οδηγούν την κοινή γνώμη, κατά μεγάλο ποσοστό, στην αποδοχή της θανατικής ποινής. Αυτή έχει μια ιστορία τουλάχιστον δεκαετιών, έναν ρυθμό μεγέθυνσης και μια δυναμική που πιθανότατα ιχνηλατεί τις πηγές της στην ίδια τη μέση ανθρώπινη συνείδηση και αυτό σημαίνει πως δεν αντιμετωπίζεται ούτε με περιστασιακούς πολιτικούς χειρισμούς, ούτε με εκ των άνω εξορκισμούς. Μια στάση που εγκολπώνεται η μεγάλη πλειοψηφία μιας δημοκρατικής κοινωνίας δεν μπορεί να ρίχνεται στην πυρά ως "βάρβαρη" ή "ανήθικη" στάση· άλλωστε δεν υπάρχει αυθεντικότερη ηθική από την "κρατούσα", εκείνη που εν δυνάμει νομιμοποιεί η συλλογική συνείδηση μιας κοινωνίας.

97. Η κατανόηση κι όχι καταδίκη ήταν εξαρχής ο σκοπός αυτής της εργασίας. Αδιάφορη επομένως παρέμεινε στα πλαίσιά της η προσωπική - ανεπιφύλακτα αντίθετη- τοποθέτηση του γράφοντος έναντι της θανατικής ποινής, που άλλωστε μπορεί κι αυτή με τη σειρά της να είναι προϊόν κάποιου υποκειμενικού attitude.

98. Μα εδώ ακριβώς είναι που εντοπίζεται το ζήτημα. Διότι, όπως φάνηκε, οι προσωπικοί υποκειμενισμοί της κοινής γνώμης είναι -μέσω της ποσοτικής συνάθροισής τους- εκείνοι στους οποίους οφείλουμε την αντικειμενικότητα παρατήρησης πως η πλειοψηφία των ανθρώπων αποδέχεται τη θανατική ποινή όχι από αντικειμενική γνώση ή έστω αντικειμενική εκτίμηση των περιστάσεων, αλλά μέσα από μια διαδικασία μεροληπτικής αφομοίωσης πληροφοριών που κινείται προς την κατεύθυνση της ισχυροποίησης προϋπαρχουσών αντιλήψεων. Το κοινό δεν είναι ιδιαίτερα πληροφορημένο αλλά αυτό δεν κλονίζει τη βεβαιότητα των πεποιθήσεών του έναντι της θανατικής ποινής.

Στην πραγματικότητα -παρότι οι συγγραφείς δεν το αναφέρουν- υπάρχει, όπως προκύπτει, μια ουσιώδης διάκριση μεταξύ ελλείπουσας πληροφόρησης και ψυχολογικής υψής άγνοιας. Η πρώτη αφορά γεγονότα και στατιστικά στοιχεία που συνθέτουν το γνωστικό γύρω από τη θανατική ποινή πλαίσιο και που η γνώση ή άγνοιά τους, ανεξαρτήτως του πόσο σημαντικά είναι, αφήνουν ανεπηρέαστες τις στάσεις της κοινής γνώμης. Η δεύτερη αφορά επίσης γεγονότα και στοιχεία, που συνθέτουν

όμως όχι το καθαρά γνωστικό αλλά περισσότερο το ψυχολογικό περιβάλλον του ζητήματος της θανατικής ποινής: αυτά συνδέονται άμεσα με το φόβο της κοινής γνώμης έναντι της βαρειάς εγκληματικότητας κι επομένως επηρεάζουν αποφασιστικά τη διαμόρφωση των στάσεων της.

99. Το κοινό λοιπόν στην πλειοψηφία του υποστηρίζει τη θανατική ποινή προβάλλοντας κατά πρώτο λόγο τη δικαιολογία της αποτρεπτικότητας, βλέποντάς την στην πραγματικότητα - συμβολικά - ως τη μόνη ενδεικνυόμενη τιμωρία απάνθρωπων εγκληματιών και εκφορτίζοντας έτσι την ψυχολογική του ανάγκη για "αληθινή" απονομή δικαιοσύνης. Υπάρχει δηλαδή μια ηθική απολυτότητα στη στάση του κοινού, που εκδηλώνεται με αυθορμητισμό ακριβώς διότι δεν δεσμεύεται από κοινωνικές και νομικές συμβάσεις, αλλά ούτε και από τη σχετικότητα των πραγματικών περιστάσεων. Όταν όμως καλείται να λάβει κι αυτές υπόψη του, και να αποφασίσει όχι σχεδιάζοντας κινήσεις επί χάρτου αλλά τραβώντας το μοχλό ενεργοποίησης της εκτέλεσης, τότε αναδιπλώνεται σημαντικά αδυνατώντας να δεχτεί τη συγκεκριμένη εφαρμογή αυτού που μόλις προηγουμένως ασμένως επιδοκίμασε στη θεωρία.

100. Αντιφατική λοιπόν, φαινομενικά τουλάχιστον, η στάση της κοινής γνώμης, ενσαρκώνει ωστόσο την εύλογη -και αιώνια- αντίφαση μεταξύ θεωρίας και πράξης, ηθικής στο επίπεδο του απόλυτου και ηθικής στο επίπεδο του εφικτού.

Έτσι όταν ερωτάται για τις επιβαλλόμενες ποινές απαντά πως είναι ελαφρές, αλλά όταν καλείται η ίδια να τις επιβάλει, ως ένορκοι, επιβάλλει ακόμη ελαφρότερες. Ή οι γυναίκες: είναι λιγότερο θετικές απέναντι στην θανατική ποινή παρ' ό,τι ο φόβος τους είναι μεγαλύτερος, κι η από μέρους τους αποτίμηση βαρύτητας των εγκλημάτων αυστηρότερη. Και η κεντρική αντίφαση: όσο σθεναρή κι ανυποχώρητη κι αν εμφανίζεται η στάση της κοινής γνώμης, τόσο ασαφείς και ομιχλώδεις είναι οι συγκεκριμένοι λόγοι που παρουσιάζει γι' αυτήν (τα διάφορα επιχειρήματα γίνονται δεκτά αδιάκριτα και απερίσκεπτα, ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ομαδοποιούνται, με μια ψυχολογική διαδικασία "ναι σε όλα" όσα υποστηρίζουν τη στάση μου, και "όχι" συλλήβδην στα αντίθετα).

101. Είναι αμφίβολο τελικά τί επιρροή θα μπορούσε να έχει η πληροφόρηση της κοινής γνώμης στην αλλαγή της στάσης της απέναντι στη θανατική ποινή. Είναι πολύ πιθανό -μια που η διαμόρφωσή της δεν είναι προϊόν καθαρά νοητικής διαδικασίας αλλά περισσότερο συναισθηματικής παρόρμησης- πως ένα "συγκινησιακό σοκ" (π.χ. η αποκάλυψη της αθώτητας ενός εκτελεσθέντος με όλες τις συγκλονιστικές ανθρώπινες λεπτομέρειες, ή η έμφαση από πλευράς ΜΜΕ στον εύθραυστο χαρακτήρα και τις τραγικές συνθήκες οικογενειακής ή κοινωνικής προέλευσης ενός εγκληματήσαντος) θα ασκούσε ισχυρότερη αποτρεπτική επίδραση στις τάσεις αποδοχής της θανατικής ποινής από μίαν ολόκληρη "ορθολογιστική" καμπάνια επιχειρηματολογίας εναντίον της. Κι αυτό διότι η συμ-

βολική νοητική λειτουργία μέσω της οποίας η κοινή γνώμη τείνει να τοποθετείται έναντι της θανατικής ποινής έχει και την έννοια της επιλογής ως σημείων αναφοράς των συγκεκριμένων "υποδειγματικών" περιπτώσεων εγκλημάτων. Έτσι π.χ. το ποσοστό γενικότερης υποστήριξης της θανατικής ποινής πρέπει να εμφανίζεται συγκριτικά υψηλότερο σε μια συγκυρία π.χ. βαρείας εγκληματικότητας που προσωποποιείται π.χ. μέσω ενός αδίστακτου κολομβιανού druglord που οι ΗΠΑ κατάφεραν να πετύχουν την έκδοσή του, ή ενός χαρακτηριστικά αποκρουστικού δολοφόνου (όπως στα καθ'ήμας η περίπτωση Παπαδόπουλου της διαβόητης "Εταιρείας").

102. Εξάλλου η εν ευρεία έννοια οπτικοποιημένη παρουσίαση τέτοιων περιπτώσεων στα μάτια του κοινού φέρει, με την υποβλητικότητα που τη διακρίνει, μια έντονη δύναμη επηρεασμού του, που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί και προς την αντίστροφη κατεύθυνση, δηλ. ως αποτελεσματικός "agent" στη διαμόρφωση μιας αρνητικότερης στάσης του κοινού έναντι της θανατικής ποινής.

103. Επισφαλής πάντως παραμένει οποιαδήποτε πρόβλεψη για το μέλλον. Η αμερικανική τουλάχιστον περίπτωση δείχνει πως η πρόοδος κι οι αυξανόμενοι δείκτες ευμάρειας και μόρφωσης του κόσμου δεν αποτελούν κατ' ανάγκη ανασχετικούς παράγοντες στην αύξηση της υποστήριξης του προς τη θανατική ποινή. Αντίθετα είναι πιθανό, στο βαθμό που ενθαρρύνουν μια αυτάρκη κι εγωκεντρική θεώρηση της ζωής, να την ευνοούν κιόλας. Είναι ακόμη πιθανότερο, παρότι δεν αποδεικνύεται πλήρως, πως όσο η βαρεία εγκληματικότητα θα ανέρχεται, τόσο η αποδοχή της θανατικής ποινής θα συναντά όλο και πιό γόνιμο έδαφος στην εξάπλωσή της.

104. Η διεθνοποίηση των media από τη μεριά της, με την παγκόσμια κοινότητα επικοινωνίας που τείνει να οικοδομηθεί πάνω σ' αυτά, πρόκειται σίγουρα να παίξει το ρόλο της προς την απάμβλυνση των εθνικών κοινωνικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων. Από την άλλη μεριά νέοι λεπτότεροι κοινωνικοί διαφορισμοί προωθούνται όσο οι προηγμένες δυτικές κοινωνίες, με πρώτες τις ΗΠΑ, απεκβιομηχανίζονται και απομαζικοποιούνται προχωρώντας γοργά σ' ένα "τρίτο κύμα" τεχνολογικού πολιτισμού, οι πραγματικές επιπτώσεις του οποίου στις στάσεις των ανθρώπων προβάλλουν, στην παρούσα φάση, ανυπολόγιστες.

105. Σημαντική ανακύπτει, τέλος, η επιρροή των "ηγετών" (πολιτικών, θρησκευτικών, πνευματικών) της κοινωνίας, τη γνώμη των οποίων το κοινό τείνει να εμπιστεύεται, στο μέτρο μάλιστα που δύσκολα είναι σε θέση να συγκροτήσει τη δική του. Όσο αυτοί σιωπούν ή ακόμα χειρότερα συνηγορούν, πλειοδοτώντας σε μια δήθεν "δυναμική" πάταξη του εγκλήματος, τόσο οι αντιτιθέμενοι στη θανατική ποινή θα παραμένουν "ακέφαλοι" και αδύνατοι στο να οργανώσουν πειστικά τις αντιρρήσεις τους.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. Γ. Κατζουράκη, "Η σφυγμομέτρηση: Μύθος της κοινής γνώμης και ιδεολογική επιβολή", έκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1985, σελ. 48 επ.
2. "Public Opinion and the Death Penalty, *Stanford Law Review*, Vol. 26, June 1974, σελ. 1253 επ.
3. R. Bohm, "American Death Penalty Attitudes", *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 14, No 3, September 1987, σελ. 385.
4. Vidmar and Ellsworth, 1974: Assembly Committee on Criminal Procedure, 1975: Gelles and Straus, 1975: Thomas and Foster, 1975: Gibbs, 1975: Newman, 1978: Stinchcombe, 1980. Βλ. επίσης Anastasios C. Marcos, "Attitudes toward Capital Punishment from 1972 to 1980 in the United States", (M. Sc. Thesis), Utah State University, 1983, σελ. 21 επ.
5. Οι Ellsworth and Ross δεν αρνούνται καταρχήν τα χαρακτηριστικά του crime control model, τα στοιχεία της έρευνάς τους όμως αποδεικνύουν πως η κατηγορία των υποστηρικτών της θανατικής ποινής είναι πιο μετριοπαθής από,τι το μοντέλο αυτό δείχνει (βλ. παρακάτω, παρ. 79 του παρόντος).
6. Βλ. Ν. Κουράκη, "Η κατάργηση της θανατικής ποινής" στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, Δεκέμβριος 1988.
7. Πρβλ. παρ. 39 του παρόντος, όπου γίνεται λόγος για το αυξημένο fear of victimization των γυναικών.
8. Table ronde sur la peine de mort, Fernando Arosta, *Criminologie*, Vol. 20, No 2, 1987, Les Presses de l'Université de Montréal. Εξάλλου στην έρευνα Ellsworth and Ross, το 50% κατά μέσο όρο (και το 77% των υπερασπιστών της θανατικής ποινής) πιστεύουν πως "ακόμα κι όταν ο δολοφόνος καταδικαστεί σε ισόβια συνήθως βγαίνει με εγγύηση (parole) επομένως είναι καλύτερο να εκτελείται" (βλ. παρ. 57 του παρόντος).
9. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π. πίνακας 6.
10. "American Death Penalty Attitudes", στο *Criminal Justice and Behavior*, Vol 14, No 3, September 1987, σελ. 388.
11. Βλ. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π. σελ. 144.
12. Σ' αυτό το συμπέρασμα καταλήγουν τρεις ερευνητές του Institut de Recherche des Nations Unies sur la Défense Sociale (UNSDRI) μετά από συγκριτική μελέτη όλων των ερευνών και άρθρων (συνολικά 254) που έχουν γραφτεί για τη θανατική ποινή από το 1979 ως το 1983, βλ. "Principales orientations de la recherche dans le domaine de la peine capitale (1979-1983)", *Revue Internationale de Criminologie et de police technique*, Vol. 39, No 39, Juillet-Septembre 1986, σελ. 335.
13. Βλ. R. Bohm, ό.π. σελ. 387, "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π. σελ. 121, "Principales orientations de la recherche dans le domaine de la peine capitale (1979-1983)", ό.π. σελ. 335.
14. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π. σελ. 145 επ.
15. Ό.π., βλ. ακόμα R. Bohm, ό.π., σελ. 387 επ.
16. "Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence", *Journal of Personality and Social Psychology*, N37, (1979), σελ. 2099 επ.
17. Βλ. Albert Bandura, "Social Foundations of Thought and Action: A social cognitive theory, 1986 by Prentice Hall Inc., σελ. 462 επ.
18. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π., σελ. 152.
19. Βλ. Bohm, ό.π., σελ. 393.
20. Αl. Bandura, ό.π., σελ. 490 επ.

21. Βλ. σχετικά Ν. Κουράκη, ό.π., Κ.Δ. Φινοκαλιώτη, "Η θανατική ποινή ως πρόβλημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων", Α. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1983.
22. Οι *Kohlberg-Elfenbein* (1975) και *Bohm-Aveni* (1985), καθώς και τα στοιχεία του *Gallup Poll* (1985) υποστηρίζουν πως είναι. Οι *Ellsworth-Ross* (1983), *Thomas-Foster* (1975), *Vidmar-Ellsworth* (1974) και *Thomson-Ragona* (1987) το αμφισβητούν.
23. "Popular Moderation Versus Governmental Authoritarianism: An Interactionist View of Public Sentiments Toward Criminal Sanctions", *Crime and Delinquency*, Vol. 33, No 3., July 1987, σελ. 347 επ.
24. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π., σελ. 155.
25. *H. Packer*, "The limits of the criminal sanction", Stanford University Press, 1968, σελ. 37 επ.
26. Για την επίδραση της θρησκείας βλ. παρακάτω, παρ. 41 του παρόντος.
27. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π., σελ. 152.
28. Ό.π., σελ. 157.
29. Ό.π., σελ. 163.
30. Βλ. κριτική παραπάνω, παρ. 24 του παρόντος.
31. Βλ. και παραπάνω, παρ. 13-14 του παρόντος.
32. Βλ. και παραπάνω, παρ. 14 του παρόντος.
33. "Public Opinion and Capital Punishment", ό.π., σελ. 165.
34. *Thomas and Foster*, "A Sociological Perspective on Public Support for Capital Punishment", *American Journal of Orthopsychiatry*, No 45 (βλ. *Vidmar-Ellsworth*, "Public Opinion and the Death Penalty", *Stanford Law Review*, Vol. 26, 1974, p. 1258).
35. *Smith*, "A Trend Analysis of attitudes toward capital punishment, 1936-1974".
36. "News Media Use and Public Perceptions of Crime Seriousness", *Canadian Journal of Criminology*, Vol. 30, No 1, January 88 (βλ. παρακάτω παρ. 86 επ. αναφορά στην ίδια έρευνα).
37. Βλ. και Ν. Κουράκη, "Περί βίας", σελ. 23, όπου σύμφωνα με τα στοιχεία του Συμβουλίου της Ευρώπης οι γυναίκες είναι πιο ευάλωτες στο φόβο ότι μπορεί να γίνουν στόχος βίαιων επιθέσεων, όπως σε μεγάλο βαθμό και οι ηλικιωμένοι, καθώς και τα άτομα με περιορισμένη μόρφωση (*Conseil de l'Europe, L'opinion publique relative à la criminalité et la justice pénale - 13e Conférence de recherches criminologiques - Strasbourg*, 1980, σελ. 6-34).
38. *H. Bedau*, "The Death Penalty in America", New York, Oxford University Press, 1982, σελ. 305-306.
39. *Bohm*, ό.π., σελ. 384.
40. *A.G. Amsterdam*, "Capital Punishment", στο *H. Bedau*: "The Death Penalty in America", 1982, σελ. 353.
41. Βλ. ακόμα για το θέμα *Vidmar-Ellsworth*, ό.π., σελ. 1263, "Table ronde sur la peine de mort", ό.π., σελ. 107 επ.
42. Family experience and public support of the death penalty", στο *H. Bedau-C. Pierce*: "Capital Punishment in the U.S.", New York, 1976, σελ. 230 επ.
43. Βλ. μηνιαίο δελτίο Διεθνούς Αμνηστίας, Ιούνιος 1989, σελ. 3, για τους τρόπους εκτέλεσης στις ΗΠΑ, και εξαιρέσεις.
44. *Σίγκμουντ Φρόυντ*, "Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας", εκδ. Μαρξ, σελ. 97-98.
45. *Albert Bandura*, ό.π., σελ. 491 επ.
46. Βλ. παραπάνω παρ. 15 του παρόντος.
47. *Al. Bandura*, ό.π., σελ. 496.
48. Βλ. παρ. 12 του παρόντος.
49. *Blumstein, Cohen & Nagin*, 1978: Great Britain Royal Commission on Capital Punishment, 1953: Canada Department of the Solicitor General, 1972: United Nations

Economic & Social Council, 1973· Daun, 1935· Graves, 1956· Savitz, 1968· Phillips, 1980· Phillips & Hensley, 1984 (βλ. D. Phillips, "Effects of mass media violence", *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 19, Academic Press Inc., 1986). Αντίθετο συμπέρασμα συνήγαγε η έρευνα του Ehrlich (1975), που όμως έτυχε ευρύτατης κριτικής (βλ. *Criminal Justice & Behavior*, Sept. 1987, σελ. 386). Βλ. ακόμα την έρευνα "Capital Punishment", *Social Forces*, Vol. 66, No 3, March 1988. Βλ. μεθοδολογικές συλλογές των ερευνών για την αποτρεπτικότητα της θ.π. στο "Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique", Vol. 39, No 3, Juillet-September 1986, σελ. 336 επ.

50. "Capital Punishment", *Social Forces*, Vol. 66, No 3, March 1988, σελ. 797. R. Bohm, ό.π. σελ. 386-387.

51. W.J. Bowers, "Legal homicide: Death as punishment in America, 1864-1982", Boston, Northeastern Univ. Press, 1984.

52. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πίνακας 9, επ. 17.

53. R. Bohm, ό.π., σελ. 387.

54. "Διεθνής Αμνηστία", μηνιαίο δελτίο, έτος 7, τεύχος 6, Ιούνιος 1986, σ. 3.

55. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πιν. 8, επ. 4.

56. Ό.π., πιν. 8, επ. 8.

57. R. Bohm, ό.π., σελ. 390.

58. New York State Defender's Association, 1982· Amsterdam, 1982· Nakell, 1982 (βλ. R. Bohm, ό.π., σελ. 390). Αντίθετα, άλλη μερίδα ερευνών επιβεβαιώνει το κοινό επιχείρημα ότι η θανατική εκτέλεση κοστίζει λιγότερο (Eshelman, 1962· McGee, 1964· Kaplan and Skolnick, 1982).

59. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., σελ. 142-143.

60. Ό.π., πιν. 8, επ. 3.

61. W. Bailey-R. Peterson, "Police killings & Capital Punishment: The post-Furman period", *Criminology*, Vol. 25, No 1, Feb. 1987, σελ. 22.

62. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πιν. 9, επ. 10.

63. N. Κουράκη, "Η κατάργηση της θανατικής ποινής", ό.π.

64. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., σελ. 156.

65. Ό.π., πιν. 9, επ. 5.

66. Μηνιαίο δελτίο Διεθνούς Αμνηστίας, ό.π. σελ. 4-5.

67. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πιν. 9, επ. 13.

68. Για περιπτώσεις εκτελέσεων αθώων βλ. λεπτομερώς *Eu. Αποστολόπουλου*, "Το πρόβλημα της θανατικής ποινής", Νομική Βιβλιοθήκη, 1979.

69. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πιν. 9, επ. 16.

70. Ό.π., πίνακας 3.

71. Στην περίπτωση της ληστείας με ανθρωποκτονία οι *Ellsworth and Ross* εύστοχα επισημαίνουν πως η κατάταξη από την κοινή γνώμη του εγκλήματος αυτού πέμπτου στην κλίμακα βαρύτητας έρχεται σε αντίθεση με την αντίστοιχη νομική αξιολόγηση που θεωρεί την ανθρωποκτονία επιβαρυντικό παράγοντα στη ληστεία και αποτιμά το έγκλημα της ληστείας με ανθρωποκτονία ως βαρύτερο από την ανθρωποκτονία εκ προθέσεως.

72. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πιν. 4.

73. *Ellsworth & Ross*, ό.π., σελ. 134.

74. "Table ronde sur la peine de mort", ό.π., σελ. 109.

75. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., σελ. 137 επ.

76. R. Bohm & A. Aveni (1985), βλ. R. Bohm, ό.π. σελ. 109.

77. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., σελ. 138-139, 164 επ.

78. Ό.π., σελ. 167.

79. Για όλα τα ζητήματα σχετικά με τη στάση των ενόρκων βλ. ειδικότερα *Charlan*

Jeanne Nemeth, "Jury Trials: Psychology & Law", *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 14, 1981.

80. *Charlan Jeanne Nemeth*, ό.π., σελ. 333-337, 346-347.

81. Ό.π. σελ. 327, 332, 334-337, 349.

82. Ό.π., σελ. 342-346.

83. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., σελ. 164.

84. Βλ. και παραπάνω, παρ. 14 του παρόντος.

85. Βλ. για την έννοια του "στερεοτύπου", *David Hamilton*, "Analysis of Stereotyping", *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 12, 1979, σελ. 65.

86. Βλ. παρ. 5 του παρόντος.

87. "Public Opinion & Capital Punishment", ό.π., πιν. 10, σελ. 159-160.

88. Ό.π., σελ. 158.

89. Ό.π., σελ. 161.

90. Ό.π., σελ. 160.

91. *Flanagan & McLeod*, "Sourcebook of Criminal Justice Statistics: 1982", Washington D.C., U.S. Department of Justice, 1983, σελ. 227.

92. Οι *Thomson & Ragona* ωστόσο αμφισβητούν, με βάση δική τους έρευνα (1987) (βλ. υποσημ. 23 του παρόντος) τις εκτιμήσεις αυτές, προβάλλοντας ότι η κοινή γνώμη δεν είναι τόσο "αυστηρή" όσο τη θεωρούν (βλ. παρ. 22 του παρόντος).

93. *Ουμπέρτο Έκο*, "Κήνσορες και Θεράποντες", εκδ. Γνώση, 1987, σελ. 405-406.

94. "News Media Use and Public Perceptions of Crime Seriousness", *Canadian Journal of Criminology*, Vol. 30, No. 1, January 1988.

95. Βλ. *Γ. Κατζουράκη*, όπ. π., σελ. 48 επ.

96. Πρβλ. αντίθετα παλαιότερη έρευνα του *Mc Intyre*, κατά την οποία για το 45% των αμερικανών οι εφημερίδες αποτελούν την πρώτη πηγή πληροφόρησης για το ύψος της εγκληματικότητας (13e *Conférence de recherches criminologiques*, όπ. π., σελ. 23)

97. *Canadian Sentencing Commission*, "Sentencing Reform: A Canadian Approach", *Canadian Government Publishing Centre, Supply and Services Canada: Ottawa*, 1987.

98. Στο όλο επιχείρημα βέβαια μπορεί εύλογα να αντιπαχθεί η απλούστερη εξήγηση ότι τα άτομα που αποτιμούν ως ανυπόφορα για τα ανθρώπινα κοινωνικοηθικά μέτρα ορισμένα εγκλήματα, κατατάσσοντάς τα στην κορυφή της κλίμακας βαρύτητας, κατά πάσαν πιθανότητα διέπονται από την ίδια αυστηρότητα έναντι και των άλλων -ελαφρότερων- εγκλημάτων, ώστε να τα κατατάσσουν κι εκείνα σχετικά ψηλά στην κλίμακα βαρύτητας. Πρόκειται π.χ. για το γνωστό τύπο του "συντηρητικού-αυταρχικού" που κλίνει προς το *crime control model*, τείνοντας να υπερεκτιμά τον κίνδυνο της εγκληματικότητας και να πιέζει για σκληρότερα μέτρα καταστολής της.

99. και τεκμηριώνεται και από τις σχετικές έρευνες, βλ. παρ. 37 του παρόντος.

100. Βλ. *Κων. Στράτου*, "Η τηλεόραση και το κοινό της: Μια άλλη όψη του προβλήματος", εφημ. "Καθημερινή", 3/8/89, σελ. 15. Βλ. ακόμα *P. Barwise & A. Ehrenberg* "Television and its Audience", *Sage Publications, London* 1988, σελ. 12-21. Επίσης 13e *Conférence de recherches criminologiques*, όπ. π., σελ. 29-30.

101. Βλ. παρ. 5 του παρόντος.

ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ ΦΥΛΑΚΙΣΗ ΜΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΗΡΗΣΗ. ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΝΟΠΤΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΣ

Ευστράτιος Παπαθανασόπουλος

Διηγήτορας, Εγκληματολόγος, Υποψήφιος διδάκτωρ Παν. Λουβαίν

Στις σελίδες που ακολουθούν εξετάζεται η κατ' οίκον φυλάκιση (ηλεκτρονική και μη) και οι διάφορες μορφές της, όπως εμφανίσθηκαν και εξελίχθηκαν την τελευταία εικοσαετία, καθώς και τα στάδια κατά τα οποία εφαρμόζεται, και επιχειρείται μια εκτίμηση των προβλημάτων και κινδύνων που η χρήση της συνεπάγεται.

Οι προβληματισμοί αυτοί γράφονται ενώ ένα νέο σωφρονιστικό σχέδιο και ένα νομοσχέδιο με σχετικές τροποποιήσεις του ποινικού Κώδικα στις διατάξεις περί ποινών ετοιμάζονται να δούν το φως της δημοσιότητας. Η προβληματική όμως της εξωίδρυματικής ηλεκτρονικής επιτήρησης δεν έχει αγγίξει ακόμα τον Ελληνικό χώρο. Η κατ'οίκον κράτηση με ή χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση είναι μία "ιδιόμορφη" ποινή στην κοινότητα, αφού προσεγγίζει μοντέλα που κατ'αρχήν δεν είναι συνδεδεμένα με τέτοιες ποινές. Στή συνέχεια, ο κίνδυνος όχι μείωσης του εγκλειστού πληθυσμού, αλλά επέκτασης του κοινοτικού ελέγχου προθυμία του ιδιωτικού τομέα, κυρίως κερδοσκοπικού, ν' αναλάβει σημαντικό ρόλο στην επιτήρηση τέτοιων προγραμμάτων (επομένως η συμβολή του ιδιωτικού τομέα στη διεύρυνση του δικτύου), οι κίνδυνοι προσβολών ατομικών ελευθεριών των ατόμων που υποβάλλονται σέ τετοια προγράμματα, είναι μερικά από τα κύρια σημεία που θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε.

Α) Σύντομη αναφορά στο σκοπό της στερητικής της ελευθερίας ποινής

1. Ο σκοπός της αναμόρφωσης (rehabilitation, reabilis, return to competence) αναφέρεται στο λεγόμενο ιατρικό πρότυπο (modèle médical), του οποίου οι ιδέες κυριάρχησαν μέχρι τη δεκαετία του 70, όποτε η ιδεολογία της θεραπείας και της αναμόρφωσης άρχισε να υποχωρεί. Η αποτυχία της θεραπείας,¹ η ιδεολογική στήριξη του μοντέλου με όρους ατομικής παθολογίας και ανεπάρκειας της προσωπικότητας, η αντίθεση του μοντέλου στο δικαίωμα, στη διαφορά² αποτελούν τα κύρια σημεία άσκησης κριτικής στο μοντέλο αυτό.

Ο σκοπός της επανένταξης (réinsertion) σηματοδότησε κυρίως την αντεγκληματική πολιτική της Β. Αμερικής στη δεκαετία του 70, όταν αρχίζει πλέον ν'αμφισβητείται η αναμορφωτική σωφρονιστική μεταχείριση. Αναζητείται μια σειρά εξωίδρυματικών θεσμών που μπορούν να πετύχουν καλλίτερα αποτελέσματα από την φυλακή· δίνεται δηλαδή ιδιαίτερη έμφαση σε μια σειρά μέτρων εξωίδρυματικής μεταχείρισης, όπως χρηματική ποινή, δοκιμασία, αναστολή εκτέλεσης ποινής, εργασία για κοινωνωφελείς σκοπούς, αποζημίωση θύματος, ως κύρια ποινή κ.λ.π.

Ένα πρότυπο επιβολής υπέρμετρα αυστηρών ποινών καλλιεργήθηκε με σκοπό την αποτροπή των επιδόξεων δραστών.

Το μοντέλο αυτό είναι βέβαια τρωτό σε θέματα τόσο ηθικής όσο και αποτελεσματικότητας. Δεν θα πρέπει να εκθέτουμε άτομα που είχαν την "ατυχία" να περάσουν όλα τα φίλτρα του ποινικού συστήματος³ - σ'ένα μεγαλύτερο βαθμό τιμωρίας, με σκοπό ν'αποτρέψουμε τους υπολοίπους από τη διάπραξη ομοίων πράξεων. Αν σκοπός των υπέρμετρα αυστηρών ποινών είναι η γενική πρόληψη, πάλι δημιουργούνται προβλήματα στην επίτευξη αυτού του σκοπού, αν δούμε τη γενική πρόληψη ως ένα "μήνυμα". Με βάση αυτή την οπτική, τίθεται το ερώτημα πώς γίνεται η μεταφορά αυτού του μηνύματος, σε ποιούς τελικά φτάνει αυτό το μήνυμα, είναι δηλαδή μια συζήτηση ανάμεσα στην εξωτερική πραγματικότητα, στα σύμβολα και στην ερμηνεία τους.

Η νεοκλασική αντίληψη (justice model, just desert)⁴ εμφανίστηκε πριν από το τέλος της δεκαετίας του 80 ως αντίδραση κυρίως στο θεραπευτικό μοντέλο. Κυρίαρχο στοιχείο στο πρότυπο δικαιοσύνης είναι η αναλογία της βαρύτητας της ποινής σε σχέση με τη σοβαρότητα της πράξης και η αναγνώριση της ευθύνης του δράστη, η δε αναμόρφωση, η κοινωνική επανένταξη και η γενικό-προληπτική σκοπιμότητα δεν έχουν θέση κατά την απονομή της δικαιοσύνης.

Κυρίαρχο λοιπόν στοιχείο στο μοντέλο αυτό είναι η επάξια ποινή, η ανάλογη ανταπόδοση, η ύπαρξη λοιπόν ενός "Neo-rétribuvisme modéré"⁵.

Η επιλεκτική εξουδετέρωση (selective incapacitation) καλλιεργήθηκε κατά τη δεκαετία του 80. Σε αντίθεση με το "just desert", η επιλεκτική εξουδετέρωση είναι το ωφελμιστικό μοντέλο που στοχεύει να εξουδετερώσει τους επικίνδυνους εγκληματίες, ανάλογα με τη συχνότητα τέλεσης εγκλημάτων και σε σχέση με τη συνολική εγκληματική καριέρα του δράστη, ανεξάρτητα από τη συγκριτική σοβαρότητα του συγκεκριμένου εγκλήματος για το οποίο δικάζεται. Το μοντέλο αυτό στηρίζεται σε μια περισσότερο στατιστική παρά κλινική πρόβλεψη, όπως αυτές των δεκαετιών του 20-50. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επιλεκτική εξουδετέρωση παρουσιάζει η εργασία του Greenwood.⁶ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το μοντέλο αυτό καλλιεργήθηκε μέσα σ'ένα χώρο μιας αποκαλούμενης "Conservative criminology" συντηρητικής εγκληματολογίας, που ρίχνει το κύριο βάρος της σε βιοκοινωνικές ερμηνείες της εγκληματικής συμπεριφοράς, στην προδιάθεση και σε ιδιοσυστασίες ορισμένων ατόμων (Constitutional factors).⁷

Η επιλεκτική εξουδετέρωση είναι μια αντανάκλαση του μεταμοντέρνου στον χώρο της εγκληματολογίας. (Η μεταμοντέρνα εγκληματολογική σκέψη αποστασιοποιείται από την ανθρωπιστική βάση).

Η επιλεκτική εξουδετέρωση δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά μια σοφιστική μείξη, ένα "remake", άλλων θεωριών της μοντέρνας εγκληματολογίας του 19ου αιώνα. Το σημείο που επικρατεί είναι το οικονομικό - μείωση εξόδων για το σωφρονιστικό σύστημα - ενώ το στοιχείο του RE - τιθε-

ται στην γωνία. Οι μεταμοντέρνες λοιπόν αυτές ιδέες συναντώνται στο σημείο αυτό με τις νεομαρξιστικές αντιλήψεις, που από μια άλλη σκοπιά κατηγορούν τη βελτιωτική φιλοσοφία, το αναμορφωτικό ιδεώδες.

Η ανάπτυξη μιας νέας σειράς ποινών, όπως η κατ'οίκον φυλάκιση, με ή χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση, ή η κατ'οίκον κράτηση περιλαμβανόμενη σ'ένα πρόγραμμα εντατικής δοκιμασίας (IPS), μας προκαλεί να εξετάσουμε, όσο μπορούμε πιό προσεκτικά, τη νέα αυτή κατάσταση των αποκαλούμένων " ενδιάμεσων ποινών " *peines intermédiaires* .

Οι ποινές αυτές εκτελούνται μέσα στον χώρο της κοινότητας, η κοινότητα όμως, όπως θα δούμε στην ανάλυση μας, μπορεί στην προκειμένη περίπτωση ν'αποκτήσει άλλο νόημα. Οι εξωίδρυματικές εναλλακτικές ποινές δεν αποκλείονται βέβαια από το Πρότυπο Δικαιοσύνης σίγουρα όμως επηρεάζονται αρνητικά. Από την άλλη πλευρά, η έννοια της "εξουδετέρωσης" είναι αντίθετη από τη φύση της στις εξωίδρυματικές ποινές.

Η κατ'οίκον κράτηση με ή χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση μπορεί, όπως θα δούμε, αν και ποινή στην κοινότητα, να προσεγγίζει τόσο το πρότυπο δικαιοσύνης, όσο και την εξουδετέρωση.

B) Ο προβληματισμός για τη διεύρυνση του δικτύου, "Net Widening"

Η έννοια του net widening είναι μια έννοια ημιτελής της οποίας ο βασικός προβληματισμός είναι κατά πόσο οι εναλλακτικές ποινές (*peines alternatives*) δίνουν λύση στο πρόβλημα του σωφρονιστικού πληθυσμού, αν δηλαδή αντικαθιστούν πράγματι ποινές φυλάκισης ή απλώς έρχονται να προστεθούν σαν ένα "Add - On" με απώτερο σκοπό ν'αντικαταστήσουν ήδη υπάρχουσες ηπιότερες εναλλακτικές της στερητικής της ελευθερίας ποινές. Στην τελευταία περίπτωση θα πρέπει να μιλάμε για ένα Δούρειο Ίππο ή για το κουτί της Πανδώρας.

Έτσι και στη συγκεκριμένη περίπτωση μας, το ανάλογο ερώτημα που τίθεται είναι, αν η κατ'οίκον φυλάκιση, με ή χωρίς παρακολούθηση, θ'αντικαθιστά στην ουσία ποινή φυλάκισης και όχι μιά απλή δοκιμασία (PROBATION) ή μια εργασία για κοινωφελή σκοπό (Travail pour l'intérêt collectif).

Ο S. Cohen⁸ αναφέρεται σε έννοιες όπως "ευρύτερων, πυκνοτέρων και διαφορετικών δικτύων κοινοτικού ελέγχου", "wider, denser and different nets" που λειτουργούν ως συγκοινωνούντα δοχεία με το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης.

Για τους καταργητικούς, "abolitionists", οι εναλλακτικές παρεμβάσεις του ποινικού συστήματος δεν αντικαθιστούν τη στερητική της ελευθερίας ποινή, οι εναλλακτικές δε αυτές λύσεις μπορούν να παρομοιαστούν με μια εικόνα, όπου ο μεγάλος ψαράς που είναι το ποινικό σύστημα, δεν κάνει τίποτε άλλο από το ν'αγοράζει δίχτυα. Ο big brother του Orwell αποτελεί τον εφιάλτη των abolitionists.⁹

Ο πληθυσμός της φυλακής μπορεί να μένει σταθερός (θεωρία του

Blumstein για την ομοιοστατική της φυλακής)¹⁰, ενώ οι νέες ποινές μπορεί να επιβάλλονται σε άτομα, στα οποία σύμφωνα με την προηγούμενη κατάσταση θα επιβάλλονταν κάποια ελαφρότερη από τις ήδη υπάρχουσες ποινές.

Την αντίθεση τους στις εναλλακτικές λύσεις εκφράζουν και οι νεομαρξιστές αφού, σύμφωνα με τις σκέψεις τους όλες αυτές οι "κατασκευές" αποσκοπούν σε αλλοτρίωση και αποτελούν συνεισφορά στην ενίσχυση ενός συστήματος κατασταλτικού και αυταρχικού.

Η απαισιοδοξία που ξεκίνησε από τις εργασίες της Martison ότι τίποτε δεν λειτουργεί, γρήγορα επεκτάθηκε σε μία ευρύτερη απαισιοδοξία, από τους κριτικούς εγκληματολόγους, για την ευρύτερη λειτουργία του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Οι αριστεροί ρεαλιστές (Left Realists), (Radical Realists) ξαναζωντανεύουν τη συζήτηση, τονίζοντας ότι η φυλάκιση πρέπει να χρησιμοποιείται, όταν κανένα άλλο πιά εναλλακτικό μέσο δεν είναι διαθέσιμο, οι εναλλακτικές όμως ποινές θα πρέπει να είναι τέτοιες, ώστε να μπορούν να περιέχουν μια ρεαλιστική εναλλακτική λύση στην ποινή της φυλάκισης.¹¹ Η θέση αυτή μας φέρνει πιο κοντά στην εξεταζόμενη προβληματική μας των ενδιάμεσων ποινών (*peines intermédiaires*, middle range sanctions), θέση η οποία, μπορούμε να πούμε ότι εντάσσεται στην ημερήσια διάταξη των αριστερών ρεαλιστών, μαζί με την έννοια της "réintegration".

Η προσέγγιση μας, λοιπόν, στην εξέταση τέτοιων προβλημάτων, όπως εναλλακτικών ποινών, εννοιών σχετικών, όπως "net widening", πρέπει να είναι αναλυτική. Για παράδειγμα η M.MC Mahon¹² θέτει συγκεκριμένα ερωτήματα όπως: "Γιατί να βλέπουμε την αύξηση των ποινών φυλάκισης ως μια αρνητική συνέπεια των ποινών στην κοινότητα και να μην θεωρούμε την αύξηση αυτή ως επίδραση των προσανατολισμών και των χαρακτηριστικών του προτύπου δικαιοσύνης."

Ο S.Cohen προτείνει μια διαφορετική πρισματική όψη προσέγγισης, πειραματική και επαγωγική. Ο Mathews¹³ θεωρεί πως η θέση "διασκορπισμού της τιμωρίας" υποφέρει από τρεις έννοιες, τις οποίες θα πρέπει να δούμε ιδιαίτερα κριτικά και προσεκτικά, αν θέλουμε να έχουμε σωστές εκτιμήσεις: οι έννοιες αυτές είναι: "globalism-empirism-impossibilism".

Γ) Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο σωφρονιστικό σύστημα

Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα μπορεί ν'αναλυθεί σε τρία γενικότερα επίπεδα: Το πρώτο είναι σχετικό με τη μορφή εργασίας στη φυλακή. Σ'αυτό το επίπεδο οι φυλακισμένοι εργάζονται για μίαν ιδιωτική επιχείρηση έξω από τη φυλακή ή μπορεί να εργάζονται για την επιχείρηση αυτή μέσα στην φυλακή. Σχετικό είναι το παράδειγμα των γυναικείων φυλακών της Αριζόνα, όπου τριάντα περίπου κρατούμενες λειτουργούν το τερματικό κράτησης θέσεων για λογαριασμό μιας αλυσίδας ξενοδοχείων

που ανήκουν στην ίδια επιχείρηση. Σ' αυτό το επίπεδο είναι επίσης δυνατή η εγκατάσταση μιας μονάδας παραγωγής μέσα στο χώρο της φυλακής, όπου και ο έλεγχος της εργασίας των κρατουμένων μέσα σ' αυτό το χώρο γίνεται από τους υπευθύνους της επιχείρησης.

Δεύτερο επίπεδο συμμετοχής είναι η ανάληψη κατασκευής φυλακών. Μεγάλες εταιρείες αμερικανικές, όπως πχ. F. Hutton, Merrill, κ.λ.π. αναλαμβάνει να ενοικιάσει το σωφρονιστικό κατάστημα για μια χρονική περίοδο και μετά τη λήξη του συμβολαίου το κράτος γίνεται ιδιοκτήτης του καταστήματος, στο οποίο ήταν για την καθορισμένη χρονική περίοδο μισθωτής. Αυτή η δραστηριότητα αναπτύσσεται τον τελευταίο καιρό στην Αμερική, όπου οι εταιρείες αυτές ήδη αποτελούν ένα ισχυρό λόμπυ, το οποίο μπορεί να επηρεάσει τις ποινικές πολιτικές. (Απλά αρκεί να σκεφθούμε ότι θα υπάρχουν χώροι οι οποίοι έτσι ή αλλιώς θα πρέπει να γεμίσουν!...)

Σ' ένα άλλο επίπεδο έχουμε την παροχή ιδιωτικών υπηρεσιών στις φυλακές.¹³ π.χ. ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, διατροφή κ.λ.π.

Πιό σπάνια μπορούμε να φθάσουμε μέχρι το σημείο της πλήρους διοίκησης και ελέγχου του σωφρονιστικού καταστήματος από τον ιδιωτικό τομέα. Μέχρι σήμερα στην Αμερική τέτοια σωφρονιστικά καταστήματα λειτουργούν για ανηλίκους, ενώ αντίθετα για ενήλικους υπάρχουν τέτοια σωφρονιστικά καταστήματα μόνο για αλλοδαπούς που εισήλθαν λαθραία.

Ο ιδιωτικός τομέας (εμπορικός ή μη) μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των νέων αυτών ποινών - κατ' οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική παρακολούθηση - στο μέτρο που τα ήδη υπάρχοντα όργανα ελέγχου εξωιδρυματικών ποινών, όπως πχ επιμελητές δοκιμασίας (probation officers), αντιδρούν στην ανάθεση νέων καθηκόντων. Σ' ένα δεύτερο βαθμό η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα συνεισφέρει στην δημιουργία μιας έννοιας διακλάδωσης, "bifurcation"¹⁴, στα σωφρονιστικά ιδρύματα, γεγονός που επηρεάζει βέβαια και την έννοια του net widening, όπως θα εξηγήσουμε και στη συνέχεια.

Οι επιμελητές δοκιμασίας δεν βλέπουν θετικά τις νέες αυτές ποινές με ηλεκτρονική παρακολούθηση. Ο ρόλος τους βασίζονταν μέχρι σήμερα στην προσωπική επαφή (case work) και στη μορφή της βοήθειας (aide, assistance). Τώρα διαμορφώνεται μια νέα εικόνα, αυτή του αστυνόμου, του χειριστή του κεντρικού υπολογιστή. Οι αντιστάσεις στα νέα αυτά μέτρα, θα πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνονται ως παράμετρος σε κάθε μελλοντική εκτίμηση των προγραμμάτων αυτών. Σε ορισμένα προγράμματα, όπως πχ. της Μασσαχουσέτης¹⁵, ειδικά σεμινάρια προσπάθησαν ν' αλλάξουν τη στάση των επιμελητών. Στην Αγγλία, το εθνικό όργανο δοκιμασίας η "National Association of Probation" αντέδρασε στην ανάθεση των νέων αυτών καθηκόντων και η κυβέρνηση απάντησε δυναμικά ότι θα καταφύγει στον ιδιωτικό τομέα, δημιουργώντας έτσι καινούργιες υπηρεσίες που θα βρίσκονται σε επαφή με την υπηρεσία δοκιμασίας (Probation Office)¹⁶.

Φιλοδοξία των Ball-Lilly¹⁷ είναι η επιτήρηση αυτών των προγραμμάτων

να ανατεθεί σε εθελοντές. Αυτό θ'αποτελεί ένα βήμα συμφιλίωσης της κοινότητας με τον παραβάτη και αύξηση της συμμετοχής του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική.¹⁸ Η θεωρητική αυτή εσωκεντρική προοπτική της πρότασης, συνδυάζεται παράλληλα και με τον πρακτικό σκοπό της ελάττωσης του βάρους εργασίας από τους επιμελητές δοκιμασίας. Παραμένει, όμως, ο κίνδυνος ν'ανατεθούν τα προγράμματα αυτά σε ιδιωτικούς φορείς, σε όργανα κερδοσκοπικά (*À - but Lucratif*) που θα εμφανίζουν στοιχεία μεγαλύτερου βαθμού κρατικής επιρροής και επομένως υπάρχει ο κίνδυνος του παραγκωνισμού ή της υποταγής του εθελοντικού τομέα σε κρατικές προδιαγραφές.

Ο ιδιωτικός τομέας ενδέχεται λοιπόν να σχολείται μόνο με τους μικροπαραβάτες που θα αποτελούν το *soft end* του συστήματος: θα υπάρχουν λοιπόν δύο συγκοινωνούντα δοχεία, ο δημόσιος τομέας και ο ιδιωτικός, όπου θα υπάρχει μία διαρκής κυκλοφορία της "πελατείας". Πρόσφατη σχετική έρευνα¹⁹ έδειξε ότι στην Αγγλία, όπου η υπηρεσία της δοκιμασίας ελέγχει το βοηθητικό προσωπικό που επιβλέπει την εργασία για κοινωφελή σκοπό, η εργασία αυτή επιβλήθηκε σε άτομα με ήδη προηγούμενες καταδίκες. Αντίθετα στον Καναδά και συγκεκριμένα στο Οντάριο όπου η επιτήρηση, ο έλεγχος της εργασίας για κοινωφελή σκοπό βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια των εθελοντών, η εργασία για κοινωφελή σκοπό επιβάλλεται μόνο σε πρωτόπειρους, (*Shallow end Offenders*).

Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα εμφανίζεται, όχι τόσο με την έννοια ιδιωτικοποίησης ("*Privatisation*"), αλλά περισσότερο με την έννοια δημοσιοποίησης ("*Publicisation*"²⁰). Η έννοια της "ιδιωτικοποίησης" προωθείται από το κράτος που επιθυμεί να δείξει και ένα προοδευτικό πρόσωπο. "Δημοσιοποίηση" είναι η υπογραφή σε ένα δεύτερο επίπεδο συμβολαίων ανάμεσα στο κράτος και στον ιδιωτικό τομέα. Η υπογραφή ολοένα και περισσότερων συμβολαίων στηρίζεται στη δημοσιότητα και στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιτυχία στην εκπλήρωση των προγραμμάτων. Για να επιτευχθούν λοιπόν αυτά τα θετικά αποτελέσματα, ο ιδιωτικός τομέας ενδιαφέρεται για προγράμματα που αφορούν πρωτόπειρους εγκληματίες. Τα προγράμματα αυτά δεν εμφανίζουν ιδιαίτερα προβλήματα ασφαλείας και παρουσιάζουν σημαντικό βαθμό ευελιξίας και διακριτικής ευχέρειας στις παρατηρούμενες εκτροπές, στρατηγικές δηλαδή που θα δίνουν προς τα έξω μια όσο το δυνατόν καλλίτερη εικόνα επιτυχίας. Μέσα σ'αυτή λοιπόν την λογική ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να συμβάλλει στη διεύρυνση του δικτύου.

Δ) . Έννοια, διακρίσεις της κατ' οίκον φυλάκισης με ή χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση

Ο G.Marx²¹ σε ένα σχετικά πρόσφατο άρθρο του αναφέρεται στην ιλιγγιώδη ανάπτυξη της ηλεκτρονικής και της τεχνολογίας. Η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων για τον έλεγχο μιας φυλακής υψηλής ασφαλείας,

(À Sécurité Maximale), επεκτείνεται και σε ολόκληρη την κοινωνία. Αναφερόμαστε λοιπόν σε μια κοινωνία υψίστης ασφαλείας, όπου ο ηλεκτρονικός έλεγχος δεισδύει σαν ένα λέιζερ και απορροφά σαν σφουγγάρι. Βρισκόμαστε σε μια κοινωνία όπου όλοι μας, ελεγχόμαστε από κάμερες και κλειστά κυκλώματα.

Κατ' αρχάς, θα πρέπει ν'αναφέρουμε ότι δεν είναι απαραίτητο να συνδυάζουμε την κατ'οίκον φυλάκιση με την ηλεκτρονική παρακολούθηση. Τα πρώτα προγράμματα αναφέρονται μόνο σε κατ'οίκον φυλάκιση και η ηλεκτρονική παρακολούθηση προστέθηκε αργότερα. Θα δούμε πιο κάτω ότι μπορούμε, να έχουμε προγράμματα μόνο ηλεκτρονικής παρακολούθησης.

Για την κατ'οίκον φυλάκιση χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι πού όμως δεν είναι όλοι συνώνυμοι κι έτσι υπάρχουν κίνδυνοι σύγχυσης. Χρησιμοποιούνται λοιπόν όροι όπως: Home Incarceration, Home Detention, Home Confinement, Domicile Restriction, House Arrest, Home Arrest. Τέτοιες ποινές βέβαια χρησιμοποιούνται για πολιτικούς λόγους σε απολυταρχικά καθεστώτα.

Η τυπολογία που προτείνεται από τους Ball-Lilly²² διακρίνεται στα εξής τρία επίπεδα: α) Home Confinement: είναι ένα είδος εγκλεισμού ελαφράς μορφής, κατά το οποίο ο υποβληθείς είναι αναγκασμένος να μείνει στο σπίτι του μόνο μερικές ώρες και πιά συγκεκριμένα τη νύχτα. β) Home Detention: εδώ οι όροι είναι πιά αυστηροί, αφού ο παραβάτης δεν μπορεί να εγκαταλείψει το σπίτι του παρά μόνο για καθορισμένες ώρες, για να πάει π.χ. στην δουλειά του ή για κάποια θεραπεία ή γι'άλλο σπουδαίο λόγο. Η πιά αυστηρή βαθμίδα είναι η τρίτη, η λεγόμενη Home Incarceration, όπου το άτομο μόνο κατ'εξαιρεση εγκαταλείπει το σπίτι.

Οι πρώτες μορφές Home Detention εμφανίστηκαν στην Αμερική από το 1971 στο Σαϊντ-Λούις και άνησαν κυρίως από το 1977 σε άλλες περιοχές, όπως: Ουάσιγκτων, Βαλτιμόρη, Καλιφόρνια, Αλαμπάμα, Φλώριδα κ.λ.π. , αφορούσαν δε ποινές για ανηλικούς. Στην Αγγλία ποινές όπως το "Curfew" ("απαγόρευση κυκλοφορίας") μπορεί να εφαρμοστούν σύμφωνα με την "Criminal Justice Act" (1982), αλλά η συζήτηση είναι αρκετά έντονη και για την παράλληλη ηλεκτρονική επίβλεψη. Βλέπουμε λοιπόν ότι σε πρώτη φάση τα προγράμματα αυτά αναφέρονταν σε ανηλικούς, από το 1985 όμως αρχίζει η επεξεργασία για τους ενηλικούς και στη συνέχεια πολλαπλασιάζονται με γεωμετρική πρόοδο (21 τέτοια προγράμματα το 1987, και 33 το 1988). Αργότερα αρχίζει η επεξεργασία προγραμμάτων που συνδυάζονται με ηλεκτρονική επιτήρηση, όπως τα προγράμματα της Φλώριδας και του Κεντάκυ²³.

Οι πρώτες σκέψεις εφαρμογής ηλεκτρονικής επιτήρησης ξεκίνησαν από τον γιατρό R. Schwirgeble που κατασκεύασε ένα μικρό πομπό, ο οποίος τοποθετήθηκε σε υποτρόπους που είχαν ήδη εκτίσει οκτώ χρόνια φυλακής. Η προσπάθεια απέτυχε και ξαναεπιχειρείται μια νέα προσπάθεια το 1983 του δικαστή J. Love. Ο δικαστής αυτός επηρεασμένος από

τον Spiderman, ζήτησε από τον M. Goos να του κατασκευάσει ένα ηλεκτρονικό βραχιόλι που τελικά τοποθετήθηκε για τον έλεγχο ατόμων, που είχαν καταδικαστεί σε ποινές φυλάκισης, λόγω οδήγησης σε κατάσταση μέθης. Η επιτυχία αυτού του προγράμματος ήταν ο κινητήριος μοχλός για την επέκταση προγραμμάτων ηλεκτρονικής επιτήρησης.

Θα δούμε αμέσως πιό κάτω ότι μπορούμε να έχουμε τρεις μορφές ηλεκτρονικής επιτήρησης:

1) Η ενεργητική επιτήρηση "active" στην κατ'οίκον φυλάκιση γίνεται μέσω ενός πομπού, που είναι εμφυτευμένος στον αστράγαλο του παραβάτη και εκπέμπει σε μίαν ακτίνα περίπου 60 μέτρων, ενώ ένας δέκτης που υπάρχει δίπλα στο τηλέφωνο, λαμβάνει το σήμα και το μεταφέρει μέσω της τηλεφωνικής γραμμής στον κεντρικό υπολογιστή. 2) Η παθητική επιτήρηση "passive" στηρίζεται πάλι σε ύπαρξη ενός τηλεφώνου. Ο κεντρικός υπολογιστής είναι προγραμματισμένος μ'ένα σύστημα "random" να τηλεφωνεί τυχαίες ώρες και οι πληροφορίες γράφονται σε μια κασέτα και κατόπιν γίνεται έλεγχος με ένα εξακριβωτή φωνής για να διαπιστωθεί, αν τηρούνται οι όροι επιτήρησης²⁴ 3) Η ανιχνευτική "tracking" αναφέρεται σ'έναν πομπό που βρίσκεται στο λαιμό ή κάτω από τα ρούχα και ο οποίος εκπέμπει συνέχεια σήματα, όσο ο υποβληθείς στο μέτρο βρίσκεται έξω από το σπίτι του, αλλά σε μια καθορισμένη επιτρεπόμενη περιμετρική ζώνη (cellular cells). Τα σήματα αυτά φθάνουν σ'ένα υποδοχέα πχ. στο αυτοκίνητο του επιτηρητή, που βρίσκεται στη περιοχή ο οποίος κατ'αυτό τον τρόπο μπορεί να ελέγχει ανά πάσα στιγμή, αν το άτομο βρίσκεται μέσα ή όχι στην ζώνη ελέγχου. Η εφαρμογή της τρίτης προαναφερόμενης μορφής ηλεκτρονικής επιτήρησης συζητείται πολύ στην Αγγλία.²⁵

Ε) Εκτίμηση προβλημάτων και κινδύνων

Η προβληματική της ηλεκτρονικής παρακολούθησης και η εισαγωγή της στο σωφρονιστικό πεδίο αποτέλεσε το θέμα συζήτησης στο ΙΧ Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας στη Βιέννη (1983)²⁶ στο Χ Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας στο Αμβούργο (1988)²⁷ και στο ΙΧ Διεθνές Συνέδριο Ποινικού Δικαίου στη Βιέννη (1989).²⁸

Ε 1) Σε ποια στάδια εφαρμόζεται:

Η κατ'οίκον κράτηση με ηλεκτρονική παρακολούθηση φιλοδοξεί να εφαρμοστεί σε όλα τα στάδια: στη θέση της προσωρινής κράτησης (front end strategy), στη θέση της ποινής της φυλάκισης και στην πιό γρήγορη απόλυση υπό όρο (release) ως (back end strategy).

Σε κράτη, όπου δεν υπάρχουν εναλλακτικά μέτρα στην προσωρινή κράτηση και η επιλογή γίνεται ανάμεσα σε εγγύηση-φυλακή: "Bail-Jail", υπάρχει έντονη συζήτηση για τη χρήση του μέτρου της κατ'οίκον κράτησης με ηλεκτρονική παρακολούθηση. Έτσι ξεκίνησε πειραματικά ένα πρόγραμμα στην Αμερική (Pretrial Services of Lack Country Illinois). Οι

υπηρεσίες αυτές επεμβαίνουν μόνο όταν ο κατηγορούμενος δεν έχει να πληρώσει τη χρηματική εγγύηση, οπότε οδηγείται στη φυλακή. Η υπηρεσία λοιπόν αυτή, προτείνει την ανάληψη της επίβλεψης του ατόμου αυτού σε κατ' οίκον κράτηση. Τα προγράμματα αυτά ξεκίνησαν σ' αυτή τη βάση το 1986 και αργότερα προστέθηκε και η ηλεκτρονική επιτήρηση, ως βοηθητικό μέσο της επίβλεψης. Οι επιμελητές που αναλαμβάνουν τα προγράμματα εξακολουθούν να διατηρούν την επαφή με τους κατηγορούμενους, λύνοντας διάφορα ατομικά τους προβλήματα και εκφράζοντας έτσι μια γενικότερη φιλοσοφία, ότι η ένταση του κοινοτικού ελέγχου κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις δεν μειώνει τον ανθρώπινο παράγοντα.

Όπως υποστηρίζεται²⁹, το πρόγραμμα παρουσιάζει αρκετά σημαντικό ποσοστό επιτυχίας. Η εκτίμηση αυτού του προγράμματος υπολογίσθηκε με βάση τις τεχνικές παραβάσεις, τις νέες συλλήψεις για νέα αδικήματα και την μη εμφάνιση στο ακροατήριο. Παραβιάσεις του προγράμματος υπήρχαν μόνο στο επίπεδο των τεχνικών παραβάσεων, ενώ στους άλλους πόλους τα αποτελέσματα ήταν αρκετά ικανοποιητικά, ακόμα και για άτομα που αντιμετώπιζαν κατηγορίες για σοβαρά αδικήματα.

Προγράμματα απόλυσης υπό όρο με ηλεκτρονική παρακολούθηση (post-Trials), εφαρμόζονται κυρίως στην Οκλαχόμα.³⁰

Σε επίπεδο επιβολής ποινών το μέγιστο πρόβλημα είναι κατά πόσο η νέα αυτή ποινή θα αντικαταστήσει την ποινή έκτισης φυλάκισης σε κάποιες περιπτώσεις ή αντίθετα θα επιβληθεί στη θέση μιας π.χ. απλής δοκιμασίας, οπότε υπάρχει ο κίνδυνος, όπως επισημαίνει ο Landreville,³¹ για αύξηση της αυστηρότητας των ποινών. Χρειάζεται λοιπόν οριοθέτηση του προφίλ της νέας αυτής ποινής, ώστε να δοθεί το ακριβές στίγμα της ανάμεσα σε ποινές, όπως η φυλακή, η χρηματική ποινή, η δοκιμασία ή η εργασία για κοινωφελή σκοπό. Θα πρέπει, σε χώρες όπου εφαρμόζεται, να γίνουν μελέτες που θα δείχνουν πόσο η χρήση αυτής της μεταβλητής, δηλ. της κατ' οίκον φυλάκισης με ηλεκτρονική παρακολούθηση, επηρεάζει θετικά ή αρνητικά κάθε μία ξεχωριστά από τις άλλες εναλλακτικές ποινές, όπως χρηματική ποινή, εργασία για κοινωφελή σκοπό.

Είναι αλήθεια ότι σήμερα στην Αμερική ή κατ' οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική παρακολούθηση αποτελεί τη νέα γενιά των εναλλακτικών της δοκιμασίας ("probation alternatives").³² Τα προγράμματα αυτά της εντατικής δοκιμασίας (intensive probation) αν τελικά επιβληθούν όχι στη θέση της απλής δοκιμασίας, αλλά ως εναλλακτική λύση σε ποινές φυλάκισης, θα μπορούν να έχουν θετικά αποτελέσματα, αφού θα αποφεύγονται οι ζημιογόνες επιδράσεις του χώρου της φυλακής. Τέτοια προγράμματα εφαρμόζονται στην Βιρτζίνια, στο Ορεγκον, στη Φλώριδα, στην Καλιφόρνια. Υπάρχουν άλλα προγράμματα εντατικής δοκιμασίας όπου δεν υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση, απλά στο κανονικό πρόγραμμα δοκιμασίας τίθενται κάποιες υποχρεώσεις τύπου πχ. "curfew" όπου οι συμμετέχοντες μένουν στα σπίτια τους τις βραδυνές ώρες και κάποια

Σαββατοκύριακα. Τέτοια προγράμματα εφαρμόζονται στη Νέα Υόρκη, στο Τέξας, στη Τζώρτζια, στο Ιλλινόις. Σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει η σκέψη ο δικαστής να επιβάλλει συγχρόνως μια γκάμα ποινών, όπως κατ'οίκον κράτηση με ή χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση, ορισμένες ώρες εργασίας για κοινωνική σκοπό, αποζημίωση του θύματος. Αυτές οι προτάσεις μπορεί να αποβούν θετικές και να δημιουργήσουν μιά ισχυρή εναλλακτική πρόταση φθοράς σε αρκετές περιπτώσεις του θεσμού της φυλακής.

Ε 2) Ζητήματα κόστους:

Το ερώτημα του κόστους αυτών των νέων ποινών είναι βασικό, γίνεται δε ακόμα πιά βασικό, αν αναλογιστούμε ότι το "Rand Corporation" αναζητεί λύσεις για το σφραγιστικό υπερπληθυσμό, σε επίπεδο οικονομικών αναλύσεων.

Αναφέρεται ότι το ετήσιο κόστος για ένα άτομο που εκτίει ποινή κατ'οίκον με ηλεκτρονική παρακολούθηση κυμαίνεται ανάμεσα σε 2.000 με 8.000 δολάρια, ενώ η φυλάκιση ή η θέση στο κτίσιμο μιας νέας φυλακής για το ίδιο χρονικό διάστημα έκτισης ποινής σημαίνει 10.500 δολάρια στη πρώτη περίπτωση και 50.000 δολάρια στη δεύτερη.

Υποστηρίζεται, επίσης, ότι τα έξοδα μερικές φορές μειώνονται γιατί το άτομο που υποβάλλεται σε μια τέτοια ποινή, μπορεί να διατηρήσει και την εργασία του και ν'αναλάβει τμήμα των εξόδων του. Στην περίπτωση λοιπόν που οι νέες αυτές ποινές αντικαθιστούν μια ποινή φυλάκισης και όχι βέβαια μια απλή δοκιμασία, μπορεί να υπάρξει εξοικονόμηση δαπανών. Πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι μερικά προγράμματα, όπως αυτό της *Conta-Costa* στην Καλιφόρνια, σταμάτησαν μετά από ένα χρόνο λειτουργίας, γιατί κρίθηκαν πιά ασύμφορα και δαπανηρά σε σχέση με την φυλακή.

Το κόστος μπορεί ν'αυξηθεί σε περίπτωση που η αποτυχία αυτών των μέτρων - π.χ. ένα νέο αδίκημα, μια τεχνική παράβαση - επιφέρει τη διακοπή και την επιβολή της ποινής της φυλάκισης. Στην περίπτωση αποτυχίας θα πρέπει να ζητηθούν λύσεις σε άλλα εναλλακτικά της φυλάκισης μέτρα και όχι απευθείας στην φυλακή. Με τον τρόπο αυτό θα γίνει ένα βήμα, ώστε να θεωρηθούν οι εναλλακτικές εξωιδρυματικές ποινές στην κοινότητα αυτοδύναμες, να ξεφύγουμε από την τεχνική διάκριση *carceral* - *non carceral*, όπου όλες οι εξωιδρυματικές ποινές θα λειτουργούν ως αντίβαρο στη φυλάκιση. Η δαμόκλειος λοιπόν σπάθη της άμεσης φυλάκισης σε περίπτωση παράβασης όρων της κατ'οίκον φυλάκισης με - ή - χωρίς ηλεκτρονική παρακολούθηση δεν κάνει τίποτε άλλο βέβαια από το να συνεισφέρει στη νομοποίηση της φυλακής.

Τα τεχνικά μέσα εξ' άλλου που θα χρησιμοποιούνται βραχιόλια, πομποί, κ.λ.π. θα πρέπει να είναι αξιόπιστα και βέβαια όσο καλύτερης ποιότητας θα είναι, τόσο και το κόστος τους θα αυξάνεται. Η ύπαρξη καλής ποιότητας με την όσο το δυνατόν ελαχιστοποίηση των λαθών είναι απαραίτητη, αφού τα τεχνικά λάθη θα λειτουργούν σε βάρος του ατόμου, θα

υπάρχει, δηλαδή ένα τεκμήριο σε βάρος του, αφού θα πρέπει να αποδείξει την ύπαρξη του τεχνικού λάθους σε μια νομιζόμενη παράβαση, όπως π.χ. ότι βρισκόταν στο σπίτι, τηρώντας το πρόγραμμα, αλλά ο πομπός δεν εξέπεμψε σήματα.

Ε 3) Κίνδυνοι για προσβολές ατομικών ελευθεριών:

Υπάρχουν κίνδυνοι και για τις ατομικές ελευθερίες. Ένας μικροπομπός, εμφυτευμένος σε κάποιο σημείο του σώματος, μπορεί να εκπέμπει όχι μόνο σήματα ότι βρίσκεται μέσα στην περιμετρική ζώνη ελέγχου, αλλά θα μπορεί να στέλνει και ειδικά σήματα σε περίπτωση που υπάρξει αυξημένο ποσοστό αδρεναλίνης, π.χ. ένας σεξουαλικός ερεθισμός. Πολλές αρχές ηθικής και νομικής προστασίας πέφτουν σε αχρηστία μέσα σ'ένα κλίμα ανασφαλείας, εδώ οι ατομικές ελευθερίες των ατόμων αυτών βρίσκονται σε ακόμα μεγαλύτερο κίνδυνο καταστρατήγησης και σε ένα υποτιθέμενο αγώνα προφύλαξης από τους "εγκληματίες". Ακόμα και οι αυτόματες διαδικασίες, όπως η προαναφερόμενη, έχουν οπωσδήποτε μία ηθική ευθύνη.

Οι παρατηρήσεις μας μέχρι σήμερα αναφέρονταν στον κίνδυνο καταστρατήγησης των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων στις φυλακές. Οι επεμβάσεις στην προσωπικότητα και οι περιορισμοί σε οποιοδήποτε μοντέλο σωφρονιστικής μεταχείρισης θα ενυπάρχουν, γιατί στην ιδανική περίπτωση ολοσχερούς εξάλειψής τους, η "φυλακή" δεν θα είναι πλέον φυλακή.

Είναι όμως φανερό ότι οι εξωίδρυματικές ποινές μπορούν να έχουν ένα υψηλό βαθμό προσβολής βασικών ατομικών δικαιωμάτων.

Η ηλεκτρονική παρακολούθηση λοιπόν μπορεί κι'αυτή με τη σειρά της να δημιουργήσει μια σειρά προβλημάτων. Αυτό τονίστηκε ιδιαίτερα στο 7ο Διεθνές Συνέδριο για την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που έγινε υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης (1990).³³

Η International Penal and Penitentiary Foundation, το 1989 δημοσίευσε τους "Standard Minimum Rules" για "Non Custodial Sanctions", αν και δεν υπάρχουν στους κανόνες αυτούς ειδικές συγκεκριμένες αναφορές στο θέμα της κατ'οίκον φυλάκισης με ηλεκτρονική παρακολούθηση, σίγουρα η χρήση της τεχνολογίας στις εξωίδρυματικές ποινές δημιουργεί προβλήματα συμβατότητας με τους ανωτέρω κανόνες.³⁴

Η δημιουργία προβλημάτων οφείλεται όχι μόνο στη χρήση της τεχνολογίας των ηλεκτρονικών μέσων, αλλά και στον ανθρώπινο παράγοντα. Ο μηχανισμός για τον έλεγχο των όρων τήρησης της επιβληθείσας ποινής πρέπει να βρει μια λεπτή ισορροπία και, χωρίς βέβαια να πάψει, να είναι αποτελεσματικός, να είναι, κατ' αρχήν διακριτικός. Ένας συνεχής έλεγχος όχι μόνο μειώνει το άτομο απέναντι στα υπόλοιπα μέλη της οικογενείας του, αλλά δημιουργεί, βέβαια, και γενικότερα προβλήματα εκνευρισμού για όλο το σπίτι, αφού για το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ουσιαστικά όλο το σπίτι βρίσκεται υπό παρακολούθηση.³⁵

Ε 4) Επιτυχία των προγραμμάτων:

Ερωτηματικά υπάρχουν όσον αφορά και το θέμα της υποτροπής. Τα προγράμματα αυτά, κατ' αρχήν, εφαρμόζονται επιλεκτικά και για συγκεκριμένους παραβάτες και τύπους εγκλημάτων. Δεν έχουν εφαρμοστεί π.χ. για εγκλήματα βίας, ενώ αντίθετα εφαρμόζονται σε ευρεία κλίμακα σε μεθυσμένους οδηγούς,³⁶ για μικροκλοπές. Τα προγράμματα αυτά επιβάλλονται, κατ' αρχήν, σε άτομα που παρουσιάζουν κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό-οικονομικό προφίλ (έχουν σπίτι, τηλέφωνο, χρήματα για την κάλυψη των τεχνικών εξόδων) και για αδικήματα που θα ήταν πιθανόν να επιβληθεί κάποιο ηπιότερο μέσο. Αναφέρονται σημαντικά ποσοστά αποτυχίας λόγω υποτροπής, παρ' όλες αυτές τις διαδικασίες επιλογής.³⁷

ΣΤ) Επίμετρο

Το θέμα λοιπόν μένει ανοιχτό. Η εφαρμογή του μέτρου της κατ' οίκον φυλάκισης με ηλεκτρονική παρακολούθηση εγκυμονεί κινδύνους εφόσον θα αποτελεί μια σωφρονιστική πολιτική που διαπνέεται από έννοιες οικονομικές (Economic), τιμωρητικές (Punitives), και έξουδετερωτικές (Incapacitation), όταν μάλιστα η κοινότητα χρησιμοποιείται μόνο για το σκοπό αυτό.³⁸

Τα πράγματα γίνονται ακόμα χειρότερα, όταν η κατ' οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική παρακολούθηση τίθεται όχι για να μειωθεί ο σωφρονιστικός έγκλειστος πληθυσμός,³⁹ αλλά για να περιληφθούν σε αυτά τα προγράμματα άτομα στα οποία θα επιβαλλόταν μία ηπιότερη ποινή πχ. κοινωφελή εργασία.⁴⁰ Ο χαμαιλέων τότε μπορεί ν' αλλάζει χρώματα, γίνεται όμως ολοένα και παχύτερος. Από την άλλη πλευρά, αν τηρηθούν αυστηρά ορισμένες προϋποθέσεις, τα προαναφερόμενα προγράμματα IBS μπορούν να προσφέρουν αρκετά.

Σίγουρα οι έννοιες φυλακή - σπίτι είναι αντιφατικές, σίγουρα δημιουργούν δυσπιστία στο κοινό και στη χειραγώγηση του από τον καθημερινό τύπο. Ίσως ο πολίτης δυσπιστεί, όταν φαντάζεται κάποιον να εκτίει μια ποινή στο πολυτελές διαμέρισμά του, όπου θα δέχεται όποια ώρα θέλει επισκέψεις.

Η αντικατάσταση των καγκέλων της φυλακής με τα κομπιούτερ είναι βέβαια αρκετά επικίνδυνη μιά και, παρ' όλο βέβαια που υπάρχει τυπικά η συγκατάθεση του κατηγορουμένου, (άλλωστε μερικές φορές τι να κάνει; ποιά περιθώρια έχει;) τα όρια ανάμεσα στο τι είναι δημόσιο και τι ιδιωτικό συγχέονται. Πλησιάζουμε λοιπόν στον Μ. Foucault που αναφέρεται σε μια "Totally Disciplined Carceral Society", ολικά πειθαρχική έγκλειστη κοινωνία".

Πιστεύουμε ότι η κατ' οίκον κράτηση συνδυαζόμενη με την ηλεκτρονική παρακολούθηση αποτελεί μια σύγχρονη μετεξέλιξη του πανοπτικού σχήματος του J. Bentham, όπου υπάρχει ένας διαρκής έλεγχος αόρατος. Ο παραβάτης ξέρει ότι μπορεί ανά πάσα στιγμή να παρακολουθείται, χωρίς να μπορεί να ελέγξει, αν ελέγχεται, και από ποιόν τελικά ελέγχεται.⁴¹

Η κατ' οίκον κράτηση με ηλεκτρονική παρακολούθηση νομίζουμε ότι αποτελεί μια καλή σκέψη προς συζήτηση για τις περιπτώσεις κρατουμένων φορέων του AIDS. Πολλοί φυλακισμένοι είναι "οροθετικά" seropositives", επομένως η διάδοση μέσα στον χώρο της φυλακής είναι ένα πρόβλημα, που θα πρέπει οι σωφρονιστικές αρχές να το προσεγγίσουν.⁴² Η πρόταση μας, τονίζεται, είναι για άτομα που εκτίουν ποινές φυλάκισης ή πρόκειται να εκτίσουν μια τέτοια ποινή: θα πρέπει αντίθετα, να μεριμνούμε, ώστε ποτέ βέβαια να μην υπάρξουν τέτοιοι περιορισμοί ελέγχου και κίνησης για φορείς του AIDS, ως ένα διοικητικό μέτρο πρόληψης.

Αντί επιλόγου

Στη χώρα μας υποστηρίζεται ότι το πρόβλημα των φυλακών είναι πρόβλημα περισσότερο βραχυχρονίων ποινών και όχι μακροχρονίων, αν και η μετατροπή της ποινής σε χρηματική χρησιμοποιείται ευρέως στην πρακτική των δικαστηρίων μας, ίσως βέβαια περισσότερο ως οικονομική παρά ως αντεγκληματική πολιτική.

Ο νόμος 1851/89, κυρίως στα άρθρα 61-62 (άρθρα που διατηρήθηκαν και με το νόμο 1868/89), έκανε βέβαια αρκετά βήματα προόδου με σκοπό να υπάρξουν μέτρα φθοράς του θεσμού της φυλακής. Μέτρα όπως η δοκιμασία, ή τα προβλεπόμενα στο νόμο 1851 όπως η εργασία για κοινωνική σκοπό και η τμηματική έκτιση της ποινής, μπορούν να εισαχθούν ως κύριες ποινές που θα περιλαμβάνονται στο γενικό μέρος του Ποινικού Κώδικα ή θα μπορούν να αποτελούν τρόπο εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, ο προβλεπόμενος και στον 1851 θεσμός του δικαστηρίου εκτέλεσης ποινών όπως όμως και ο θεσμός των επιμελητών κοινωνικής αρωγής, καλούνται να παίξουν σημαντικό ρόλο. Στο νέο διαμορφωμένο σωφρονιστικό πλαίσιο που θα προκύψει η ηλεκτρονική παρακολούθηση ίσως μπορέσει να βρει κάποιο μελλοντικό έδαφος ανάπτυξης.

Τελειώνοντας, υποστηρίζουμε ότι θα πρέπει να καλλιεργήσουμε μία "εκτιμητική εγκληματολογία". Αν νέες ποινές, ή κυρίως τρόποι εκτέλεσης ποινών υπάρξουν, θα πρέπει να κοιτάξουμε το καινούργιο διαγραφόμενο αυτό πλαίσιο σε μία τριγωνική βάση⁴³.

Με μία περιγραφική, κατ' αρχήν, εκτίμηση, θα μπορούμε να εξετάσουμε την "πελατεία" αυτών των νέων μέτρων, π.χ. τα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους κλπ. Σε ένα δεύτερο επίπεδο θα πρέπει να κριθεί η αποτελεσματικότητα του καθενός από τα μέτρα αυτά με κύριο κριτήριο την υποτροπή και τέλος να γίνει σύγκριση κόστους - οφέλους, εξόδων επένδυσης - υποδομής σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους.

Υποσημειώσεις

1. Στην ερώτηση της *Martison R.* "τι λειτουργεί" What Works, η απάντηση είναι τίποτα ή σχεδόν τίποτα, βλ. *Lipton D., Martison R., Wilkes J.: The effectiveness of correction treatment. A survey of treatment evaluation studies, New York, Preager 1975*". Η απαισιοδοξία της *Martison* αναφέρεται και στα εναλλακτικά μέτρα. Η *Martison* αργότερα αναθεωρεί εν μέρει την αρχική της θέση, αναφερόμενη στην θετική επίδραση της Shock Probation. βλ. *Martison R. 1979 New findings - New views. A note of caution regarding - sentencing reform, Law Review 7 (2) σελ.243*. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η κριτική του *Palmer T. 1975 "Martison revisited, Journal of research on crime and delinquency 12a, 133-152*. Η μετα-ανάλυση "Meta-analysis", από την άλλη πλευρά, επιχειρεί την εξαγωγή θετικών εκτιμήσεων για τα προγράμματα αναμόρφωσης, συνδυάζοντας διάφορες μεμονωμένες έρευνες. βλ. σχετικά *R.L.1220, D.Ross.1990 "Meta-analysis of rehabilitation programs for juvenile delinquents: A brief rapport, criminal justice and behavior, vol 17 No 1, σελ.134-142*.

2. Βλ. *N.Kittrie "The right to be different, deviance and enforced therapy, Baltimore 1971. F.Tulkens 1983, Apport du droit pénal comparé à une intégration sur l'avenir de la probation en Belgique, σελ.826-832* όπου ασκείται κριτική για το ιατρικό μοντέλο σε τρία επίπεδα: *Légalité, effectivité et légitimité*.

3. Προσέγγιση της ποινικής δικαιοσύνης με το πρίσμα ενός μη συστήματος (non-système) Βλ. *G.Houchon "Sociologie de l'administration de la justice pénale, Notes 1987, σελ.35-41*.

4. Οι νεοκλασικές αντιλήψεις συχνά αποδόθηκαν από τους "New-realists" για περισσότερο νόμο και τάξη "Law and order". Για κριτική σ'αυτές τις θέσεις βλ. *Platt. Takagi 1981, Law and order in the 1980, crime and social justice; Summer 1-6*. Από ξένη βιβλιογραφία σχετικά με το δικαϊκό μοντέλο βλ. *B.Hudson, Justice through punishment; a critic of the justice model in corrections New York 1987, D.Fogel - We are lining proof of the justice, the choice of punishment, New York 1976, A.K. Bottomely, The justice model in America and Britain, development and analysis in ac bottoms - R.Preston eds., "The coming penal crisis. Scottish Academic Press, 1980*.

5. *A.P.Pires "Le devoir de punir. Le rétributivisme face aux sanctions communautaires". Revue Canadienne de criminologie, Juillet 1990, σελ.441-460*.

6. Κριτική στο έργο του *Green Wood* που στηρίζεται στην κατασκευή ενός πίνακα με επτά μεταβλητές βασισμένο σε συνεντεύξεις με φυλακισμένους ασκήθηκε από τον *V.Hirsch 1985, Past of future crimes, New Brunswick University Press*. Γενικά για επιλεκτική εξουδετέρωση βλέπε:

Cabor T, Incapacitation policies. Their applicability to the Canadian situation. Canadian journal of criminology 27 (4) 409-428.

Green Wood (1983), Controlling the crime recte through imprisonment in J.Wison (ed) Crime and public policy - San Francisco.

R.Haapanen (1990), Selective incapacitation and the serious offenders: a longitudinal study of criminal carrer patterns.

M.Gottfredson, T.Hipschi, "Career criminals and selective incapacitation, in J.G.Scott, T.Hirshi eds., "Controversial issues in crime and justice, studies in crime, law and justice vol I, Sage Publications, 1988, σελ.199-208

7. Βλ. *J.Q.Wilson, R.J.Herrnstein's, Crime and Human nature, 1985, βλ.επίσης για το πλαίσιο της "συντηρητικής εγκληματολογίας: R.Lilly, F.T.Cullen, R.A.Ball, "Criminological theory context and consequences, 1989, σελ.181-205*.

8. *S.Cohen, "The punitive city. Notes on the dispersal of social control, "Contemporary crisis (3) 1979, σελ.340-363*.

S.Cohen, "Visions of social control", Polity Press, 1985, Βλ. επίσης J.Austin, B.Krisberg, "Wider stronger and different nets, the dialectics of criminal justice reform, journal of research in crime and delinquency, January 1981, σελ.165-187.

9. J.van Dijk, 1989, Sanctions pénales et processus de civilisation, Revue internationale de criminologie et de police technique 3/89/σελ.249-261.

10. Blumstein - Cohen J. - Nagin D., 1976, "The dynamics of a homeostatic punishment process", Journal of criminal law and criminology (vol 67) σελ.317-334. Αναφορές στη σταθερότητα στο ποσό των εγκλεισμών και σχετικές βιβλιογραφικές παραπομπές, Βλ., επίσης, στο άρθρο του M. Cusson "Η ποινική εξέλιξη" σε μετάφραση στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 1988, Τεύχος 2, σελ.38

11. R.Mathews "Taking realist criminology seriously" contemporary crisis, II, σελ.371-401 (1971).

12. Maeve Mc. Mahon, "Net widening", British journal of criminology, Vol.30, Spring 1990, No 2, σελ.121-140

13. R.G.Porteur, "The privatisation of prison in the United States: a policy that Britain should not emulate: howard journal, VOL.29, No 2, ΜΑΙ 1990, σελ.65-81. Αγλαΐα Τσήτσουρα "Politique criminelle et secteur privé" στον υπό έκδοση τιμητικό τόμο προς μνήμη Δασκαλάκη 1991, M.Benghozi "La privatisation des prisons et la recherche", déviance et société 1981, Vol. XI No 4, σελ.381-399. Βλ.επίσης Ευστ.Παπαθανασόπουλος, 18η Διάσκεψη Εγκληματολογικών Ερευνών του Συμβουλίου της Ευρώπης, "Η ιδιωτικοποίηση του Ελέγχου της Εγκληματικότητας, Εγκληματολογικά Χρονικά, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, Τεύχος 2, σελ.92-95.

14. Η έννοια της "bifurcation" καλλιέργηθηκε από τον Bottoms. Σύμφωνα με την έννοια αυτή το ποινικό σύστημα θα πρέπει να διακρίνει τους παραβάτες σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Στους παραβάτες με την ετικέτα επικίνδυνοι, "dangereux", που είναι καταδικασμένοι για εγκλήματα βίας και στους υπολοίπους, "ordinaires", καταδικασμένους για εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και των ηθών. Οι πρώτοι πρέπει να τυχαίνουν αυξημένων ποινών φυλάκισης, ενώ οι δεύτεροι θα τυχαίνουν ποινών στην κοινότητα. Η ιδέα λοιπόν του Bottoms νομίζουμε ότι μπορεί να βρει γόνιμο έδαφος στην περίπτωση μας ανάμεσα σε ένα σωφρονιστικό δημόσιο σύστημα και σε ένα αντίστοιχο ιδιωτικό.

15. Byrne, "Future of intensive probation supervision" crime and delinquency, January 1990, σελ.19.

16. R.Mathews, "Electronic monitoring and house arrest. Making the right connections" in privatising criminal justice, Sage 1989, σελ.129. Βλ.επίσης J.R.Jilly 1990, "Tagging reviewed", the howard journal Vol. 29, No 4, Nov. 1990, σελ.229-242. Ανάλογες αντιδράσεις για τη μείωση προσωπικής επαφής επιμελητή - δοκιμαζόμενου υπάρχουν και για την team probation (δοκιμασία με συλλογική επίβλεψη), βλέπε Ν.Κουλούρη probation (Δοκιμασία) Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης, Τεύχος 2, Απρ.1986, σελ.

17. R. Lill - R. Ball, "Home incarceration with electronic monitoring, in controversial issues in crime and justice", J. Scott, T. Hirchi, eds., 1988, Studies in crime, law and justice, Vol. I, σελ.140-167.

18. Αγλ. Τσήτσουρα "Η συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική", Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, Τεύχος Ι, σελ.32-40. Βλ. και Στ. Αλεξιάδη, "Εγκληματολογία" 1989, σελ.431 και επ.

19. A. Vass, K. Menzies, "The community service order as a public and private enterprise. A comparative account of practises in England and Ontario of Canada". British journal of criminology, Vol. 29 No 3, 1989, σελ.255-270. A. Vass, "The marginality of community service and the threat of privatisation". Probation journal (35), 1988, σελ.48-51.

20. Ericson M., Mc Mahon, D.Evans, "Punishing for profit reflections on the revival of privatisation in in corrections". Revue Canadienne de criminologie, vol. 29, 1987, σελ.355-

385. Βλ. επίσης A. Vass, "Alternatives to prison, punishment custody and the community, Sage, 1990, σελ.171-173.

21. G. Marx, "Société de sécurité maximale", déviance et société 1988, vol. 12, No 2 σελ.147-166.

22. R. Lilly - Rich Ball, "The development of home confinement and electronic monitoring in the United States". In community corrections, David Duffe, 1990, Ed. F. Garell, σελ.89-102

23. J. Petersilia, House arrest. Us. Department of justice crime file house arrest - national institute of justice of justice και αναλυτικές αναφορές στο Ball - Huff - Lilly. House arrest and correctional policy. "Doing time at home", studies in crime law and justice, Vol.3, 1988, σελ.77-98.

24. Landreville P. "Surveiller et prévenir l'assignation à domicile sous surveillance électronique. déviance et société, 1987, vol. II No 3, σελ.251-269.

25. S. Frost, G. Stephenson, "A simulation study of electronic tagging as a sentencing option". The Howard journal, vol. 28, No 2, May 1989, σελ.91-104

26. Ball - Lilly (1983), Home incarceration, an alternative to total incarceration, paper presented at the 9th international congress on criminology, Vienna.

27. T. Blomberg, W. Bales, K. Reed, (Xth international congress on criminology, Hamburg, 4-9 Sept. 1988), "Intermediate punishment through home confinement redistributing or extending social control?"

28. Burgstaller, (XIVth international congress on penal law, Vienna, 2 October 1989), "Crime control policy after a century of the ikv/aidp.

29. Ανάλυση του προγράμματος αυτού από K. Cooperider - J. Kerby, "A practical application of electronic monitoring at the pretrial stage, federal probation, May 1990, σελ.28-35. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το άρθρο των M. Mxafield - T. Baumer (1990), "Crime and delinquency", vol. 36 No 4, σελ.521-535, όπου γίνεται σύγκριση διαφορών ανάμεσα σε "decision making" για προγράμματα κατ'οίκον φυλάκισης με ηλεκτρονική παρακολούθηση σε στάδιο προσωρινής κράτησης και σε στάδιο επιβολής της ως κύριας ποινής.

30. N. Morris - M. Tonry, "Between prison and probation. Intermediate punishments in a rational sentencing system, 1990, New York, Oxford University press, σελ.213.

31. Landreville P., "La surppulationa des prisons. Quelques considerations à partir de la situation Canadienne", déviance et société, 1988, Vol. No 3.

32. J. Petersilia, "Probation reform in controversial issues, in crime and justice", edit by J.C. Scott, T. Hirschi, "Justice, in crime law and justice", vol. 1, 1988, σελ.166-179.

33. Βλ. M.L. Daga, (7ème colloque international sur la convention Européenne des droits de l'homme. Communication écrite sur les droits de l'homme des personnes privées de liberté, Oslo 30 Mai - 2 Juin 1990, Strasbourg 1990, σελ.5. Βλέπε επίσης και Recommendation No XVI "Reduction of the prison population, alternatives to imprisonment and social integration of offenders, 7ο συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των παραβατών, σελ.86, Μιλάνο 15 Αυγούστου - 6 Σεπτεμβρίου 1985, United NationsA, New York, 1986.

34. Κατά τον Burgstaller M., σμ.30

35. Βλέπε αναλυτικά για σχετικές παραβιάσεις των τροποποιήσεων του Ομοσπονδιακού Συντάγματος της Αμερικής 1,4,5,8 και 14 στο Richard Ball, C. Huff, J. Lilly, σελ.100-133, σ.25.

36. Ball - Lilly, "The potential use of home incarceration with drunken drivers", crime and delinquency, 1986, 32, σελ.224-241.

37. M. Benghosi: "L'assignation à domicile sous surveillance électronique", déviance et société 1990, vol. 14 No1, σελ.55-74.

38. Βλέπε το πρόσφατο άρθρο A. von Hirsch (1990), "The ethics of community based

sanctions", *crime and delinquency*, vol. 36 No 1, Jan. 1990, σελ.162-173, όπου αναφέρει ότι μέχρι σήμερα οι ποινές στην Κοινότητα δεν ήταν κεντρικό σημείο στις συζητήσεις των νεοκλασικών, αφού από τις ποινές αυτές έλειπε το στοιχείο της αναλογίας (proportionality). Στις ποινές όμως αυτές, όπως της κατ'οίκον κράτησης με ηλεκτρική παρακολούθηση υπάρχει το στοιχείο της στέρησης της ελευθερίας της κίνησης, υπάρχει δηλ.μία "Substantial deprivation".

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι υπάρχουν κλίμακες "Exchange rates", όπου π.χ.μία μέρα φυλακής ισοδυναμεί με 3 ημέρες κατ'οίκον φυλάκισης με ηλεκτρονική παρακολούθηση.

39. Έτσι π.χ.βλέπουμε ότι ο προϋπολογισμός του προέδρου της Αμερικής για το 1990 προβλέπει ένα σεβαστό ποσοστό δολλαρίων για 25.000 νέα κρεβάτια σε Ομοσπονδιακές φυλακές, βλ. *Lilly*, σμμ.18.

40. Το ερώτημα βέβαια είναι το πώς θα υπολογιστεί αν το νέο αυτό μέτρο θα επιβληθεί σε άτομα στα οποία θα μπορούσε να επιβληθεί κάποιο άλλο ελαφρότερο μέτρο. Τα πράγματα είναι εδώ πιο δύσκολα γιατί αναφερόμαστε σε μία νέα ποινή και όχι σε μία ποινή φυλάκισης που απλά εκτελείται με έναν άλλο τρόπο. Μία πρώτη μέθοδος υπολογισμού είναι αυτή που καλείται "par projection", πιο αναλυτικά, βλ. *Guy Houchon* "Cours de pénologie" U.C.L., 1987, σελ.181 και επ.

41. *M.Foucault*, "Surveiller et punir" (1987). Βλέπε και σε μετάφραση Χατζηδήμου-Ράλλη 1989, "Επιτήρηση και τιμωρία - η γέννηση της Φυλακής", Εκδ.Ράππας.

42. Βλ. 8th conference of directors of prison administration (CDAP), Strasbourg 2-5 June 1987: "Communicable diseases in prisons with special reference to AIDS", report by Dr. *T.W.Harding*, σελ.12-28. Βλ.επίσης "AIDS and the law enforcement officer, concerns and policy responses", *Theodore M.Hammet*, κυρίως κεφάλαιο 4 σελ.31-34, June 1987, U.S.Department of justice, national institute of justice. Βλέπε επίσης παρ.23 της Recommendation No R (89) 14 Adoptée par le comité des ministres du conseil de l'Europe, 24 Oct.1989, "Les incidences éthiques de l'infection vih dans le cadre sanitaire et social".

Βλέπε και "Symposium sur le système pénal et les mesures de réinsertion sociale des usagers de drogues" Strasbourg 1-4 Decembre 1987, εισηγήσεις: "Le sida en milieu carcéral et plus spécialement chez les toxicomanes" *M.Hudson*, σελ.109-112. Βλέπε και Rapport sur le sida et les droits de l'homme. *M.Stif Gustafsson*, assemblée parlementaire, conseil de l'europe, 5 Septembre 1989, σελ.16, όπως και αναφορές στην 16th conference of european ministers of justice, Lisbon, 21-22 June, 1988, Strasbourg 1988, Résolution No 1, adoptée par la conférence de ministres de la justice, Lisbonne. Βλέπε επίσης και Recommendation No R.87 (25) du comité des ministres aux états membres, concernant une politique européenne commune de santé publique de lutte contre le syndrome d'immunodéficience acquise (sida), adoptée par le comité des ministres, le 26 Nov.1987.

43. *Guy Houchon*, "La peine, le juge et la recherche", *Annales de droit de Louvain*, 1986, σελ.233-253.

Η ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΟΥ, ΠΟΙΝΙΚΕΣ, ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Επιστημονικό Συμπόσιο Ελληνικής Εταιρείας Εγκληματολογίας

Το θέμα αυτό δεν παύει να συζητείται και ωστόσο είναι πάντα επίκαιρο. Διότι όποιες λύσεις υιοθετήθηκαν ως τώρα από τον ποινικό νομοθέτη δεν θεωρήθηκαν τουλάχιστον πλήρως ικανοποιητικές από πολλούς μελετητές του θέματος και γνώστες της πράξης. Και βρισκόμαστε μακριά από την ομοφωνία.

Η συζήτηση αυτή σκοπό έχει να αποτελέσει μια προσέγγιση του θέματος από διαφορετικές απόψεις: του θεωρητικού δογματικού ποινικολόγου, του ψυχιάτρου, του δικαστή και τέλος του εγκληματολόγου, που, αφού ακούσει τις γνώμες των άλλων, κάνει τη δική του κριτική και τις δικές του προτάσεις.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΝΟΜΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΟ (ΕΝΟΧΗ) ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ Π.Δ. (ΡΥΘΜΙΣΗ, ΔΙΑΓΝΩΣΗ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΔΙΚΑΣΤΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ - ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΝΑ)

Λεωνίδας Κοτσαλής

Επικ. Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο εισηγητής αναπτύσσει τις νομικές βάσεις της ικανότητας καταλογισμού (ενοχής) κατά τη δογματική του Π.Δ. και στη συνέχεια ερμηνεύει τις διατάξεις του Ελλ.Π.Κ. και μάλιστα συγκριτικά με τις αντίστοιχες του Γερμανικού Π.Κ. τασσόμενος υπέρ της "μικτής" μεθόδου προσδιορισμού των λόγων ανικανότητας ή ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό. Στη συνέχεια διαχωρίζει τα καθήκοντα ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα και δικαστή και σκιαγραφεί τα προβλήματα συνεργασίας τους.

I.

Τι είναι ενοχή και πως θα πρέπει να διακριβωθεί, αυτό μπορεί σήμερα να τύχει πολλών και διαφόρων απαντήσεων. Εντούτοις θα πρέπει να υπάρχει από νομική σκοπιά μία βασική συμφωνία γύρω από αυτό το ερώτημα έτσι ώστε να είναι δυνατή η συνεργασία ανάμεσα στο δικαστή και το ψυχίατρο-πραγματογνώμονα. Γιατί βέβαια και οι δύο πρέπει να γνωρίζουν το αντικείμενο του ερωτήματος που τους τίθεται ή - με άλλα λόγια - σε τι απαντούν.

Η αποδοχή μιας ιντετερμινιστικής αντίληψης περί ενοχής που ως έρεισμα θα είχε την ελευθερία βουλήσεως του ανθρώπου με φιλοσοφική έννοια, δεν είναι δυνατή. Με επιστημονική-εμπειρική ακρίβεια δεν μπορεί να απαντηθεί το ερώτημα για την ελευθερία του ανθρώπου και μάλιστα αναδρομικά ενόψει του συγκεκριμένου δράστη και της κατάστασής του κατά την τέλεση της πράξης. Αντίθετα δεκτή μπορούμε να κάνουμε την αξιολογική θεώρηση της ανθρώπινης ελευθερίας της βούλησης, που ενόψει του συγκεκριμένου δράστη και της συγκεκριμένης του πράξης βρίσκει διέξοδο στο δύνασθαι του μέσου πελάτη, της ιδεατής μονάδας του μέσου πολίτη¹.

Εξάλλου είναι ανεδαφική κατά τη γνώμη μου η επιχειρούμενη ερμηνεία της ενοχής με βάση απόψεις της αντεγκληματικής πολιτικής ως ειδικοπροληπτική και γενικοπροληπτική αναγκαιότητα ποινικών κυρώσεων². Ως απλή δηλαδή συμπερίληψη και μετονομασία προληπτικών στοιχείων η αντίληψη περί ενοχής δεν θα είχε νόημα³. Ενοχή σημαίνει άστοχη χρήση του δύνασθαι που αναγνωρίζεται στα μέλη της κοινωνίας μας. Ενοχή σημαίνει το να υπολείπεται η συμπεριφορά του συγκεκριμένου

¹ Πάνω στο ίδιο θέμα δημοσιεύθηκε μελέτη του συγγραφέα στον πανηγυρικό τόμο για τα εικοσάχρονα του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Αμύνης, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 225-235

δράστη της συμπεριφοράς που αναμένουμε από το μέσο πολίτη. Και μόνον έκτακτα περιστατικά όπως λ.χ. αυτά που καθορίζονται περιοριστικά στα άρθρα 34 ή 36 Π.Κ. (ή αντίστοιχα στα άρθρα 20 ή 21 του γερμ. Π.Κ.) αποκλείουν ή μειώνουν τον ποινικό ψόγο, την ποινική μομφή που εκφράζει η ενοχή, η κρίση περί αυτής και συνδέει άρρηκτα ενόψει της συγκεκριμένης πράξης με την προσωπικότητα του δράστη⁴.

Ο δικαστής και ο ψυχίατρος-πραγματογνώμονας μπορούν και πρέπει να συννενοηθούν. Ο περιορισμός του ψυχιάτρου στον βιολογικό όροφο της "δυσόροφης"⁵ κατασκευής των άρθρων 34 και 36 Π.Κ. ή ακόμη περισσότερο μόνον στις σωματικά θεμελιωμένες (ή ίσως με απλή υπόθεση για τη σωματική υπόστρωση) ψυχικές διαταράξεις δεν φαίνεται ορθή. Κοντά στο εύρημα και τη διάγνωση της προσωπικότητας του συγκεκριμένου δράστη⁶ ο πραγματογνώμονας οφείλει να εκθέσει στο δικαστή το βαθμό της απόκλισης του δράστη από τον μέσο όρο (από το κατά κάποιον τρόπο φυσιολογικό) με βάση την πείρα του από την επαφή του με ποικίλα άλλα άτομα. Σε ποιό βαθμό βαρύτητας όμως θα πρέπει να έχει εξιχθεί αυτή η απόκλιση για να οδηγήσει σε άρση (ή απλώς μείωση) της ικανότητας του δράστη για καταλογοισμό, αυτό είναι το πραγματικά δύσκολο, αξιολογικό ερώτημα που σε τελευταία ανάλυση θα πρέπει να απαντηθεί από τον ίδιο τον δικαστή⁷. Και ακριβώς εδώ ο ψυχίατρος μπορεί να τον βοηθήσει συμβουλευτικά συμβάλλοντας έτσι στη διάπλαση ψυχιατρικών-νομικών "συμβάσεων"⁸.

II.

Η ρύθμιση της ανικανότητας για καταλογοισμό που γίνεται στο άρθρο 34 Π.Κ. βρίσκεται σε αντιστοιχία προς τη ρύθμιση της ελαττωμένης ικανότητας του άρθρου 36 Π.Κ. Έτσι αναφορές και επισημάνσεις που γίνονται στο ένα άρθρο ισχύουν και για το άλλο⁹. Συγκεκριμένα το ερώτημα για την ανικανότητα ή την ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό θα πρέπει να εκτιμηθεί και να κριθεί πάντοτε σε σχέση με τη συγκεκριμένη πράξη¹⁰. Εξάλλου, όπως υπάρχει μία μερική ανικανότητα για καταλογοισμό, έτσι θα πρέπει να αναγνωρισθεί και μια μερική ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό¹¹. Περαιτέρω ισχύουν και στην ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό οι κανόνες της a.l.i.c. όπως εμπιριέχονται στη ρύθμιση του άρθρου 35 Π.Κ.: Εάν δηλαδή υπάρχει περίπτωση *actio libera in causa*, τότε ο δικαστής δεν μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 36 Π.Κ. καιτοι κατά την στιγμή καθαυτή της εκτέλεσης της πράξης όλες οι νομικές προϋποθέσεις της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογοισμό έχουν πληρωθεί¹². Επίσης θα πρέπει να προσεχθεί ο δικονομικός κανόνας *in dubio pro reo*: Υπάρχουν τεκμηριωμένες αμφιβολίες για το εάν ο δράστης κατά το χρόνο της πράξης ήταν πλήρως ή απλώς ελαττωμένα ικανός για καταλογοισμό και δεν μπορούν οι αμφιβολίες αυτές να εξαλειφθούν, τότε θα πρέπει να δεχθούμε τη δεύτερη περίπτωση· αντίθετα είναι αμφίβολο,

εάν υπάρχει ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό ή ανικανότητα για καταλογισμό, τότε θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί το άρθρο 34 Π.Κ. Ειδικά στην περίπτωση αξιοποιώνων πράξεων σε κατάσταση υπαίτιας μέθης λειτουργεί - ενόψει ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό - η §2 του άρθρου 36¹³. Εντούτοις η υπερπήδηση μέσω της αμφιβολίας της σίγουρης περιοχής της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό οδηγεί στην εφαρμογή της επικουρικής διάταξης του άρθρου 193 Π.Κ.¹⁴. Τέλος αξιόπρόσδεκτη είναι η σχέση ανάμεσα στην ανικανότητα και την ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό αφενός και τη συγγνωστή ή ασύγγνωστη πλάνη περί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης αφετέρου: Στην περίπτωση του άρθρου 34 Π.Κ. υπάρχει μορφή πλάνης "ψυχοπαθολογικής" που βέβαια είναι συγγνωστή αντίθετα στην περίπτωση του άρθρου 36 Π.Κ. υπάρχει πλάνη μεν που όμως είναι ασύγγνωστη, αφού ο δράστης θα μπορούσε καταβάλλοντας ουσιώδη πνευματική ή βουλητική προσπάθεια να την υπερκεράσει. Με άλλα λόγια η ρύθμιση των άρθρων 34 και 36 Π.Κ. αποτελεί ως προς το διανοητικό στοιχείο τμήμα της ευρύτερης (χωρίς δηλαδή πρόσδεση σε ψυχολογικά ή ψυχοπαθολογικά αίτια) ρύθμισης του άρθρου 31 § 2 Π.Κ.¹⁵.

III.

Κατά τη ρύθμιση τόσο της ανικανότητας για καταλογισμό όσο και της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό ο νόμος χρησιμοποιεί τη μικτή ή σύνθετη (βιολογική-ψυχολογική) μέθοδο. Οι βιολογικές προϋποθέσεις της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό αντιστοιχούν με βάση το άρθρο 36 σε εκείνες της ανικανότητας για καταλογισμό του άρθρου 34 Π.Κ. (ενιαία λύση)¹⁶. Εντούτοις υπάρχει η αποφασιστική διαφορά, ότι οι συγκεκριμένες βιολογικές καταστάσεις στην ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό δεν επιτρέπεται να φθάσουν τον ίδιο βαθμό βαρύτητας όπως εκεί. Αυτό δέν προκύπτει βέβαια άμεσα από τα βιολογικά κριτήρια καθεαυτά - ο νόμος παραπέμπει χωρίς κανένα περιορισμό στους βιολογικούς λόγους της ανικανότητας για καταλογισμό που αναφέρονται στο άρθρο 34 Π.Κ., προκύπτει όμως έμμεσα από τα ψυχολογικά στοιχεία της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό αφού στην περίπτωση του άρθρου 36 η επίδραση της βιολογικής κατάστασης δεν έγκειται σε πλήρη αποκλεισμό της ικανότητας διάκρισης ή συμμόρφωσης αλλά απλώς στον ουσιώδη περιορισμό τους. Με αυτή τη διατύπωση ειδικά στο άρθρο 36 Π.Κ. ο νόμος εκφράζει το εμπειρικό γεγονός, ότι οι καταστάσεις που καλύπτονται από το άρθρο 34 Π.Κ. μπορούν να εμφανίζουν διαφορετική βαρύτητα¹⁷. Στην πράξη σε σχέση με το άρθρο 36 Π.Κ. αντιμετωπίζονται ιδιαίτερα οι περιπτώσεις ελαφροτέρων παραλυτικών ή σχιζοφρενικών συμπτωμάτων, η αρχόμενη αρτηριοσκληρωτική ή γεροντική κατάνοια, η επιληψία (με ελαφρά μόνον αλλοίωση της εγκεφαλικής ουσίας), η εκ γενετής σχιζοφρένεια σε όχι πολύ βαριά μορφή, οι τραυματισμοί του

εγκεφάλου με εκτεταμένη ψυχική ακεραιότητα, κυρίως όμως οι περιπτώσεις των καταστάσεων πάθους ή μέθης (για την οποία βέβαια ισχύει σε περίπτωση υπαιτιότητας η §2 του άρθρου 36 Π.Κ.¹⁸), οι ψυχοπάθειες, οι νευρώσεις και οι διαταράξεις των ορμών¹⁹.

Πρώτη προϋπόθεση για την ενοχή του δράστη είναι η ικανότητά του για ενοχή ή – με άλλη έκφραση που ουσιαστικά σημαίνει το ίδιο – η ικανότητά του για καταλογισμό²⁰. Και το νόημά της είναι το εξής: Αφού η ποινική έννοια της ενοχής, όπως σήμερα γίνεται αντιληπτή, στηρίζεται στη δυνατότητα του ανθρώπου (που γίνεται βέβαια δεκτή από το δίκαιο) να μπορεί να θέλει αυτό που οφείλει να θέλει, η ικανότητά του για ενοχή ή καταλογισμό δεν μπορεί παρά να σημαίνει την ικανότητά του να προσανατολίζει τη συμπεριφορά του προς δικαιοκούς κανόνες συμπεριφοράς, δηλαδή να συλλαμβάνει σωστά το νόημά τους (νοητικό στοιχείο) και να πράττει σύμφωνα με αυτή τη διάγνωση (βουλητικό στοιχείο)²¹.

Η ικανότητα για καταλογισμό στους ποινικά ενήλικους και στους – με δικαιοκή έννοια – φυσιολογικούς ανθρώπους προϋποτίθεται ως αυτονόητη. Γι' αυτό ο νόμος μπορεί να περιορισθεί στη ρύθμιση της ανικανότητας για καταλογισμό ως εξαιρετικής περίπτωσης²². Θεωρητικά διανοίγονται στο νομοθέτη τρεις δρόμοι για τη ρύθμιση της ικανότητας για καταλογισμό, οι οποίοι χαρακτηρίζονται συνήθως (ακόμη και αν αυτοί οι χαρακτηρισμοί δεν είναι ιδιαίτερα επιτυχείς²³) ως η βιολογική, η ψυχολογική και η μικτή ή σύνθετη μέθοδος:

α) Η καθαρά βιολογική μέθοδος η οποία σήμερα υπάρχει στο άρθρο 64 του γαλλ. Π.Κ.²⁴ έγκειται στο ότι ο νόμος περιγράφει απλώς και μόνον την ανώμαλη κατάσταση του δράστη, η ύπαρξη της οποίας καθιστά το δράστη – χωρίς άλλη εξέταση – ανίκανο για καταλογισμό. Με άλλα λόγια σε σχέση με τα δύο επιμέρους σκέλη της ανικανότητας για καταλογισμό (την ικανότητα για διάκριση και την ικανότητα για συμμόρφωση) η καθαρά βιολογική μέθοδος θεμελιώνει κατά κάποιο τρόπο την αναντίρρητη υπόθεση ότι αυτές οι ικανότητες έλειπαν κατά το χρόνο της πράξης. Ακριβώς όμως εδώ, στο ότι δηλαδή η ψυχιατρική διάγνωση οδηγεί άμεσα σε ένα συμπέρασμα για την ικανότητα ή ανικανότητα για καταλογισμό χωρίς να εξετάζεται συνάμα το βιολογικό χαρακτηριστικό στη σημασία του και την επίδρασή του πάνω στη συγκεκριμένη πράξη, βρίσκεται και το μειονέκτημα αυτής της μεθόδου που έχει βέβαια επισημανθεί και επικριθεί συχνά²⁵.

β) Τελείως αντίθετα λειτουργεί η καθαρά ψυχολογική μέθοδος. Στηρίζεται απλώς και μόνο στις ψυχολογικές συνέπειες χωρίς να αναφέρει τους λόγους της ανικανότητας για καταλογισμό: Ικανός για καταλογισμό είναι – σύμφωνα με αυτή – ο δράστης στον οποίο έλειπε κατά το χρόνο της πράξεως η ικανότητα για διάκριση και συμμόρφωση. Καίτοι αυτή η νομοθετική δυνατότητα καθορισμού της ανικανότητας για καταλογισμό χαρακτηρίζεται συχνά ως μη πρακτικά εφαρμόσιμη, εντούτοις

δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι βρίσκεται πολύ κοντά στην ιδέα της αξιολογικής έννοιας της ενοχής: Αφού δηλαδή η ενοχή εκφράζεται στη μομφή του άλλως-δύνασθαι-πράττειν²⁶, τότε θα έπρεπε η ικανότητα για καταλογισμό να λείπει πάντοτε όταν ο δράστης – ανεξάρτητα από ποιούς λόγους – δεν μπορούσε να πράξει αλλιώς είτε διότι δεν ήταν σε θέση να διακρίνει το άδικο της πράξης είτε διότι δεν είχε την ικανότητα να πράττει σύμφωνα με αυτή τη διάκριση²⁷. Επομένως με βάση την αξιολογική αντίληψη της ενοχής ήταν απόλυτα συνεπές το ότι κατά τις διαβουλεύσεις για τη μεταρρύθμιση του γερμανικού Π.Κ. στην ειδική επιτροπή του Π.Δ. του γερμανικού κοινοβουλίου προτάθηκε η εξής διατύπωση: χωρίς ενοχή πράττει όποιος είναι ανίκανος να διακρίνει το άδικο της πράξης ή να πράξει σύμφωνα με αυτή τη διάκριση²⁸.

Κατά της ψυχολογικής μεθόδου προβάλλεται και δικαίως, ότι εγκαταλείπει το δικαστή “στη μέση του δρόμου” κατά την αναζήτηση των αιτιών που μπορούν να έχουν επηρεάσει τη διαμόρφωση της βούλησης και έτσι είναι δυνατόν να προκύψει ένας σοβαρός κίνδυνος για την ασφάλεια δικαίου. Τέτοιες σταθμίσεις και σκέψεις προκάλεσαν επίσης στην προαναφερθείσα ειδική επιτροπή του γερμανικού κοινοβουλίου την απόρριψη της νομοθετικής πρότασης που εκτέθηκε. Συγκεκριμένα αναφέρθηκαν οι χαοτικές συνθήκες που θα προέκυπταν σε περίπτωση εξαλείψεως από τις διατάξεις περί ανικανότητας για καταλογισμό και ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό των εισαγωγικών (βιολογικών) κριτηρίων τα οποία πληρούν μία ορισμένη ελεγκτική λειτουργία ενώ επισημάνθηκε ο περιορισμένος ορίζοντας των εκτιμητικών μας δυνατοτήτων: Κανείς δεν έχει την ικανότητα σε κάθε περίπτωση να διεισδύει στο βάθος της προβληματικής της ανθρώπινης ελευθερίας. Έτσι η κρίση για την ελευθερία ή μη ελευθερία του δράστη, η οποία δεν χρειάζεται να προσανατολίζεται σε κάποιο ορισμένο νομικό κριτήριο, είναι στη δικαστική πράξη ένα άφθαστο ιδανικό²⁹. Εξάλλου το ότι σε σχέση με το διανοητικό σκέλος της ικανότητας για καταλογισμό, δηλαδή την ικανότητα για διάκριση του αδικού της πράξης, η εξέλιξη της διδασκαλίας για την πλάνη περί το άδικο προσέλαβε από μακρού μια άλλη κατεύθυνση και συνεπώς – μπορεί να λεχθεί – ισχύει πρακτικά σε αυτή την περιοχή η ψυχολογική μέθοδος, αυτό θα πρέπει βέβαια να επισημανθεί³⁰.

γ) Η τρίτη νομοθετική δυνατότητα για τη ρύθμιση της ικανότητας για καταλογισμό είναι η μικτή ή σύνθετη μέθοδος. Είναι η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Π.Κ.³¹ στα άρθρα 34 και 36 όπως και ο γερμανικός Π.Κ. στα άρθρα 20 και 21. Και τούτο γιατί σύμφωνα με την άρχουσα γνώμη³² που καλύπτει και τους χώρους της ψυχιατρικής και ψυχολογίας αποτελεί τη σχετικά καλύτερη λύση ιδιαίτερα σε επίπεδο πρακτικής δικαιοσύνης. Όπως ήδη υποδηλώνει η ονομασία της πρόκειται για τη σύνθεση των δύο προηγούμενων αναφερθεισών δυνατοτήτων καθορισμού της ανικανότητας για καταλογισμό ή της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό.

Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο ο νόμος αναφέρει καταρχάς (και μάλιστα εξαντλητικά)³³ τους βιολογικούς λόγους της ανικανότητας για καταλογισμό (και αντίστοιχα της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό) που περιγράφουν την ανώμαλη κατάσταση του δράστη. Οι λόγοι αυτοί αποτελούν εντούτοις κατά κάποιο τρόπο μόνον την "εισαγωγική πύλη"³⁴, με το πέρασμα της οποίας θα πρέπει να εξετασθεί το δεύτερο (ψυχολογικό) ερώτημα για το ποιές συνέπειες αυτοί οι βιολογικοί παράγοντες είχαν πάνω στην ικανότητα διάκρισης και συμμόρφωσης κατά το χρόνο της πράξης. Και μόνον όταν με βάση το βιολογικό αφετηριακό κριτήριο έχει αρθεί ή μειωθεί ουσιαστικά η μία ή η άλλη ικανότητα που έχουν αποφασιστική σημασία πάνω στη διαμόρφωση της βούλησης, τότε και μόνον τότε θεωρείται ο συγκεκριμένος άνθρωπος ως ανίκανος ή ελαττωμένα ικανός για καταλογισμό.

Έτσι με τη χρησιμοποίηση της μικτής μεθόδου εξουδετερώνονται τα μειονεκτήματα των δύο άλλων μεθόδων: αφενός αποφεύγεται η εξαγωγή του συμπεράσματος – με βάση το "βιολογικό" εύρημα και μόνο – σχετικά με την ελλείπουσα ικανότητα για καταλογισμό, αφετέρου αποτρέπεται μέσω της συνδέσεως με ορισμένες "βιολογικές" ελλείψεις, των οποίων η ουσία και η επίδραση έχουν διερευνηθεί από τη ψυχιατρική και ψυχολογία σε ορισμένο βαθμό, η ανασφάλεια δικαίου στην οποία θα μπορούσε να οδηγήσει η καθαρά ψυχολογική μέθοδος³⁵. Εξάλλου από τη σκοπιά της αξιολογικής έννοιας της ενοχής διατηρείται με αυτή τη διαδικασία για τον καθορισμό της ανικανότητας για καταλογισμό (και αντίστοιχα της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό) η καθαρότητα του συστήματος μόνον τότε, όταν μπορεί να λεχθεί ότι τα βιολογικά κριτήρια που αναφέρονται από το νόμο στο άρθρο 34 είναι τα μοναδικά τα οποία αντιμετωπίζονται ως βάση για το "μη-δύνασθαι" του συγκεκριμένου δράστη³⁶. Αλλιώς εμφανίζεται η μικτή μέθοδος ως ένας – βέβαια αναγκαίος – συμβιβασμός ανάμεσα σε απαίτηση και πραγματική δυνατότητα, ανάμεσα σε ουσιαστική δικαιοσύνη, πρακτικότητα του δικαίου και ασφάλεια του δικαίου³⁷.

IV

Στο πλαίσιο των άρθρων 34 και 36 Π.Κ. – όπως άλλωστε και των άρθρων 20 και 21 του γερμανικού Π.Κ. – ομιλούμε για μία "δυόροφη"³⁸ κατασκευή. Έτσι νοείται, ότι οι ικανότητες διάκρισης και συμμόρφωσης που εξετάζονται σε ψυχολογικό επίπεδο, θα πρέπει να συνδέονται με σχέση "λόγου προς ακολουθία"³⁹ με τα εισαγωγικά κριτήρια που βρίσκονται σε βιολογικό επίπεδο. Αυτή η κατασκευή των άρθρων 34 και 36 Π.Κ. παραβλέπεται όχι σπάνια από τον μη-έμπειρο πραγματογνώμονα έτσι ώστε να δημιουργείται χώρος για παρανοήσεις ανάμεσα στον ποινικό δικαστή και τον πραγματογνώμονα. Δεν επαρκεί δηλαδή να γίνουν διαπιστώσεις απλώς και μόνο της ικανότητας για διάκριση και για συμμόρφωση.

Και το ίδιο προβληματική εμφανίζεται μία δικαστική ψυχιατρική γνωμάτευση σε σχέση με το αποδεικτικό ερώτημα, εφόσον περιορίζεται στη διαπίστωση ενός ψυχοπαθολογικού περιστατικού ή μιάς ψυχιατρικής διάγνωσης⁴⁰.

Το άρθρο 36 Π.Κ. χρησιμοποιεί τα ίδια βιολογικά κριτήρια που χρησιμοποιεί το άρθρο 34. Έτσι η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό και η ανικανότητα για καταλογισμό ρυθμίζονται ως προς το βιολογικό σκέλος στο πνεύμα της ενιαίας ή εναρμονίζουσας ή ομογενούς λύψεως⁴¹. Και αυτά τα κριτήρια που συνθέτουν το ενιαίο βιολογικό σκέλος είναι: α) η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών και β) η διατάραξη της συνείδησης⁴². Το να ομιλούμε εδώ για "βιολογικές" προϋποθέσεις της ελαττωμένης ικανότητας ή της ανικανότητας για καταλογισμό είναι βέβαια πολύ περιορισμένο σωστό, γιατί στην πραγματικότητα δεν αναφέρεται καμία από αυτές τις έννοιες σε ένα – σε βιολογικές κατηγορίες – καθαρά περιγραφόμενο περιστατικό. Επίσης και η ορολογία του νόμου καθεαυτή είναι προβληματική, αφού δεν συμπίπτει με κανένα τρόπο με την ιατρική – επιστημονική γλωσσική χρήση αλλά ακολουθεί για το σχηματισμό εννοιών δικούς της δρόμους. Συνεπώς οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται από το νόμο (νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών, διατάραξη της συνείδησης) θα πρέπει κατά πρώτο λόγο να αντιμετωπισθούν ως νομικοί όροι, οι οποίοι καλύπτουν ποικίλες ψυχολογικές και ψυχοπαθολογικές καταστάσεις⁴³. Εξάλλου η αναφορά αυτών των εξαιρετικών, των βιολογικών καταστάσεων είναι – σύμφωνα με την άρχουσα γνώμη – εξαντλητική έτσι ώστε να θεωρείται απαράδεκτη μία (ανάλογη) διεύρυνση⁴⁴. Αντίθετα μέσα στα πλαίσια του νόμου τα όρια ανάμεσα στις ομάδες των εισαγωγικών κριτηρίων είναι ρευστά. Η χρησιμοποίηση της ευρύτερης νομικής έννοιας της νόσου στην περίπτωση της νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών επιτρέπει να καλυφθούν όλες οι ψυχοπαθολογικές καταστάσεις που ενγένη λαμβάνουν χώρα⁴⁵. Έτσι δεν υφίσταται καμιά αναγκαιότητα να αναφερθεί ξεχωριστά η πνευματική εξασθένηση όπως έκανε το άρθρο 51 του παλαιού γερμανικού ποινικού κώδικα, αφού δεν έχει αυτοτελή σημασία και δεν μπορεί να διαφοροποιηθεί από τους άλλους βιολογικούς λόγους με επαρκή σαφήνεια⁴⁶. Ουσιαστικά δηλαδή ανήκει και η πνευματική εξασθένηση στην περιοχή της "νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών"⁴⁷. Η εισαγωγή της έννοιας της "πνευματικής εξασθένεως" στο άρθρο 51 του προϊσχύοντος γερμανικού ποινικού κώδικα με το νόμο της 24.11.1933 αποσκοπούσε προφανώς στο να καταστήσει σαφές, ότι και οριακές καταστάσεις πνευματικής ασθένειας θα ήταν δυνατό να ενταχθούν και μάλιστα στην παρ. 1 του άρθρου 51⁴⁸, δηλαδή στη διάταξη την αντίστοιχη του άρθρου 34 Π.Κ. Μέσω της έκφρασης "πνευματική εξασθένηση" μάλιστα πίστευε κανείς, ότι αυτός ο σκοπός θα γινόταν και για το μη-ειδικό κατανοητός⁴⁹. Συνεπώς η έννοια αυτή – παρά τον παρα-

πλανητικό χαρακτηρισμό – περιελάμβανε στο χώρο του γερμανικού δικαίου όχι μόνο ελλείψεις ευφυΐας αλλά και ατέλειες της βουλευτικής, της συναισθηματικής ζωής ή του χώρου των ορμών⁵⁰. Ας σημειωθεί, ότι στον ισχύοντα γερμανικό ποινικό κώδικα η έννοια της πνευματικής εξασθένησης δεν χρησιμοποιείται πλέον, έγινε ωστόσο δεκτή η έννοια της ολιγοφρένειας⁵¹.

Ως περαιτέρω προϋπόθεση της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό ο νόμος απαιτεί να έχει ο δράστης εξαιτίας της βιολογικής του κατάστασης ουσιωδώς μειωμένη την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργεί σύμφωνα με την αντίληψή του περί αυτού. Αντίθετα στην περίπτωση της ανικανότητας για καταλογισμό ο νόμος απαιτεί η μια από τις δύο προαναφερθείσες ικανότητες να έχει αρθεί ολοκληρωτικά. Η απόφαση για το εάν πρόκειται στη συγκεκριμένη περίπτωση για ανικανότητα για καταλογισμό ή για ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό σημαίνει μία συγκρίνουσα θέση για το εάν οι ψυχικές διαταράξεις που εκτίθενται περιοριστικά στο νόμο έχουν φθάσει έναν τέτοιο βαθμό βαρύτητας, ώστε να μπορεί να γίνει δεκτή μία βαθιά, δηλαδή με σαφήνεια εξικνούμενη πέρα από τα όρια του φυσιολογικού αλλοίωση της δομής της προσωπικότητας του δράστη ή όχι⁵². Εάν διαπισωθεί σε σχέση με το χρονικό σημείο της πράξης⁵³ μία τέτοια κατάσταση του δράστη, δηλαδή μια βαθιά αλλοίωση της προσωπικότητάς του, τότε ανάλογα του εάν η συγκεκριμένη διατάραξη επενεργεί περισσότερο στις διανοητικές ικανότητες ή στο δυναμικό των αναστολών κρίνεται και γίνεται δεκτή η ανικανότητα του δράστη να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να πράξει με βάση αυτή τη διάκριση. Αντίθετα σε περίπτωση ηπιότερης διατάραξης της προσωπικότητας του δράστη και έτσι απλώς ουσιώδους μείωσης της ικανότητάς του για διάκριση ή συμμόρφωση, ανακύπτει θέμα ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό⁵⁴. Είναι αναμφίβολο, ότι η διάγνωση του βουλευτικού στοιχείου (ικανότητα για συμμόρφωση) εδώ παρέχει σαφώς μεγαλύτερες δυσχέρειες απ' ό,τι το ευχερέστερα συλλαμβανόμενο διανοητικό στοιχείο (ικανότητα για διάκριση, αντίληψη)⁵⁵. Και φυσικά μια ψυχική ανωμαλία μπορεί να οδηγήσει και τότε σε ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό ή ανικανότητα για καταλογισμό, όταν ο δράστης έχει τη γνώση για τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του. Η ρητή αναφορά του βουλευτικού στοιχείου στο νόμο καταδεικνύει ακριβώς αυτή τη δυνατότητα⁵⁶.

V.

Με βάση το άρθρο 33 παρ. 1 ο κωφάλαος είναι ανίκανος για καταλογισμό, εφόσον δεν έχει την ικανότητα – λόγω καθυστερήσεως της πνευματικής ανάπτυξης – να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει με βάση αυτή την αντίληψη. Με βάση τη παρ. 2 του ίδιου άρθρου ο κωφάλαος τιμωρείται με ποινή ελαττωμένη, εφόσον δεν συντρέχει

περίπτωση εφαρμογής της παρ. 1, εφόσον δηλαδή δεν είναι ανίκανος για καταλογισμό. Και τούτο γίνεται δεκτό σε σύνδεση με τη βιολογική κατάσταση της κωφαλαλίας: εφαρμογή κατ' εξαίρεση της αμιγώς βιολογικής μεθόδου στην περίπτωση της παρ. 2 του άρθρου 33 Π.Κ.⁵⁷ Επομένως τα δύο βιολογικά (εισαγωγικά) κριτήρια του άρθρου 34 που λειτουργούν ενιαία τόσο για την ανικανότητα για καταλογισμό όσο και για την ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό διευρύνονται με την κωφαλαλία του άρθρου 33 Π.Κ. Εντούτοις στην παρ. 1 όπου η κωφαλαλία οδηγεί σε ανικανότητα για καταλογισμό χρησιμοποιείται η μικτή ή σύνθετη μέθοδος και έτσι υπάρχει απόλυτη αντιστοιχία προς το άρθρο 34 Π.Κ., ενώ στην παρ. 2 όπου αναγνωρίζεται η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό των κωφαλάων χρησιμοποιείται η αμιγώς βιολογική μέθοδος και επομένως δεν υφίσταται η αντιστοιχία προς το άρθρο 36 Π.Κ.

Η εφαρμογή των δύο διατάξεων του άρθρου 33 Π.Κ. προϋποθέτει μια "καθυστέρηση" στην πνευματική ανάπτυξη. Γι' αυτό ως κωφάλαος με την έννοια αυτής της διάταξης αντιμετωπίζεται μόνον εκείνος ο οποίος δεν έχει ακοή και έτσι γλώσσα εκ γενετής ή εκείνος ο οποίος τις απώλεσε σε πολύ πρόωμη ηλικία. Η πνευματική καθυστέρηση δηλαδή θα πρέπει να είναι ειδικά μία συνέπεια της κωφαλαλίας⁵⁸. Σε αντίθετη περίπτωση θα πρέπει να εξετασθούν τα άρθρα 34 ή 36 Π.Κ. Εάν υπάρχουν εκ παραλλήλου οι βιολογικές προϋποθέσεις του άρθρου 34 (πράγμα που θα συμβαίνει συχνά), τότε αυτό δεν έχει σημασία σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 33 Π.Κ. Και τούτο γιατί το άρθρο 33 εξυπηρετεί ακριβώς το σκοπό να εξουδετερώσει τυχόν αμφιβολίες σε σχέση με κωφαλάους που παρουσιάζουν καθυστερημένη πνευματική ανάπτυξη και με την ένταξή τους στους βιολογικούς λόγους των άρθρων 34 και 36 Π.Κ.⁵⁹ Αμφισβητούμενο εμφανίζεται, εάν μία ανάλογη χρησιμοποίηση του άρθρου 33 Π.Κ. είναι δυνατή πάνω σε άλλες μειονεξίες (κωφότητα, τυφλότητα, συνδυασμό των δύο κ.λπ.). Η αποδοχή αυτής της επέκτασης θα πρέπει να αποκρουσθεί, αφού ο νομοθέτης για όλες τις ψυχικές διαταράξεις ή βιολογικές καταστάσεις που δεν αναφέρονται ρητά, προϋποθέτει την ικανότητα για καταλογισμό⁶⁰.

Ο γερμανικός Π.Κ. του 1975 δεν εμπεριέχει πλέον την παλαιά διάταξη του άρθρου 55 για τους κωφαλάους. Αυτό θα πρέπει να επιδοκιμασθεί, αφού διαταράξεις της ανάπτυξης λόγω κωφαλαλίας – ενόψει των σημερινών εκπαιδευτικών μεθόδων – μπορούν να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά. Σε περίπτωση που παρά την εκπαιδευτική αγωγή ανακύπτει τέτοιο θέμα, τότε επαρκεί το εννοιολογικό εργαλείο των άρθρων περί ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό και ανικανότητας για καταλογισμό για να μπορούν να ληφθούν επαρκώς υπόψη αυτές οι διαταράξεις χωρίς την ανάγκη ιδιαιτέρων διατάξεων⁶¹.

VI.

Θέλουμε τώρα να στραφούμε στη διάγνωση της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογοισμό και της ανικανότητας για καταλογοισμό, θέμα το οποίο προϋποθέτει κατά κανόνα τη συνεργασία ανάμεσα στο δικαστή και τον πραγματογνώμονα (ψυχίατρο ή ψυχολόγο). Γιατί βέβαια η σχετική απόφαση ως νομικό θέμα ανήκει στην αποκλειστική και κυρίαρχη αρμοδιότητα του δικαστή, πλην όμως στην προετοιμασία της συμβάλλει κατά κανόνα η γνωμάτευση του πραγματογνώμονα. Η ιδιαίτερη προβληματική αυτής της συνεργασίας προκύπτει από το γεγονός ότι οι δύο εν λόγω παράγοντες της ποινικής δίκης προέρχονται από τελείως διαφορετικούς επιστημονικούς χώρους, η δε σωστή λειτουργία και τεκμηριωμένη απόφαση του δικαστή προϋποθέτει την κατανόηση και έτοι σωστή αξιολόγηση της γνωμάτευσης του πραγματογνώμονα⁶².

A. Η διάγνωση της ανικανότητας για καταλογοισμό και της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογοισμό μας ενδιαφέρει εδώ – κατά κύριο λόγο – ως αξιολογικό πρόβλημα. Υπάρχει βέβαια και η δικαιοθεωρητική εξέταση της ικανότητας για καταλογοισμό και έτσι η σύνδεσή της με το πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης, που όμως δεν σημαίνει ότι το ερώτημα της ελευθερίας θα πρέπει – με αφορμή τη συγκεκριμένη δίκη – να κριθεί και να αποφασισθεί. Εφόσον δηλαδή τεθεί *in foro* θέμα ικανότητας για καταλογοισμό του συγκεκριμένου δράστη και έτσι γίνουν οι απαραίτητες διαπιστώσεις σχετικά με αυτή (με την ελάττωσή της ή την έλλειψή της), τότε το θέμα αυτό της ελευθερίας του δράστη δεν είναι δυνατόν να καταστεί αντικείμενο της δικαστικής απόφασης αλλά θα πρέπει να μείνει έξω από τη δικαστική διαδικασία για το σχηματισμό της⁶³. Αυτό έπεται αναγκαστικά από το ότι το ερώτημα εάν ο δράστης κατά τον χρόνο της πράξης θα μπορούσε να είχε πράξει αλλιώς ή όχι, αυτό το ερώτημα σε αυτή τη μορφή δεν μπορεί να απαντηθεί από κανέναν με βεβαιότητα⁶⁴. Ωστόσο από αυτό το ερώτημα εξαρτάται η ενοχική μομφή (και η έκτασή της) εις βάρος του δράστη, από το εάν δηλαδή ο δράστης είχε κατά το χρόνο της πράξης το άλλως-δύνασθαι-πράττειν. Έτσι καθίσταται αναπόφευκτη η σαφής διάκριση ανάμεσα στην εξέταση της ικανότητας για καταλογοισμό ως δικαιοθεωρητικού προβλήματος (της αναφοράς δηλαδή στην ελευθερία της βούλησης) και τη δικαστική διαπίστωση της ανικανότητας για καταλογοισμό ως αξιολογικού προβλήματος⁶⁵. Το κατά πόσο λοιπόν η “γνωστικιστική” κατεύθυνση στη ψυχιατρική απαιτεί δικαιολογημένα (ή όχι) να προβεί σε επιστημονικά υποστηρίξιμες λύσεις ως προς αυτό το ερώτημα, ως προς το εάν ο δράστης κατά το χρόνο της πράξης θα μπορούσε να είχε πράξει αλλιώς ή όχι, αυτό θα πρέπει κατά την άποψή μου να μείνει ανοικτό (τουλάχιστον). Γιατί βέβαια αυτή η κατεύθυνση της ψυχιατρικής δεν θα επιτρεπόταν να αμφισβητήσει, ότι η τελειωτική κρίση για το εάν ο δράστης κατά την τέλεση της πράξης ήταν ικα-

νός (ή ανίκανος) να διακρίνει το άδικο της πράξης του ή να πράξει σύμφωνα με αυτή τη διάκριση, αυτή η δεσμευτική κρίση δεν είναι δυνατή στο εμπειρικό πεδίο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τη δεύτερη ικανότητα του ψυχολογικού σκέλους της "δυσόρφης" κατασκευής των άρθρων 34 και 36 Π.Κ., για την ικανότητα δηλαδή για συμμόρφωση⁶⁶.

Β. Στην πραγματικότητα η έννοια της ικανότητας για καταλογισμό είναι μια χαρακτηριστικά αξιολογική έννοια, αφού εδώ πρόκειται σε τελευταία ανάλυση για το ποιές απαιτήσεις τίθενται από την πολιτεία στο άτομο έτσι ώστε η πράξη του να μπορεί να του καταλογισθεί⁶⁷. Η βάση δηλαδή της ενοχικής μομφής – η μη επίτευξη του νοηματικού αυτοπροσδιορισμού από το δράστη που διέθετε αυτή τη δυνατότητα – μπορεί να γίνει κατανοητή μόνον ως αντικείμενο μιας αξιολογικής απόφασης, αφού το ότι ο άνθρωπος είναι πραγματικά ελεύθερος (με την έννοια της οντολογικής διαπίστωσης) δεν μπορεί αυτονόητα να το ορίσει δεσμευτικά ούτε ο νομοθέτης. Όταν λοιπόν ορίζεται στα άρθρα 34 και 36 Π.Κ., ότι ο δράστης είναι ανίκανος για καταλογισμό (ή αντίστοιχα έχει ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό) ενόσω είναι ανίκανος εξαιτίας ορισμένων ψυχικών ανωμαλιών να διακρίνει το άδικο της πράξης του ή να πράξει με βάση αυτή τη διάκριση (ή αντίστοιχα έχει μειωμένη την ικανότητα διάκρισης ή την ικανότητα συμμόρφωσης), τότε αυτό δεν είναι βέβαια μια τοποθέτηση των φυσικών επιστημών αλλά ένας περιορισμός της ποινικής υπευθυνότητας επιχειρούμενος και στηριζόμενος σε αξιολογικές απόψεις. Ιδωμένο από αυτή τη σκοπιά το ψυχολογικό σκέλος της ικανότητας για καταλογισμό όπως καταστρώνεται στα άρθρα 34 και 36 Π.Κ. επιτρέπει την εξαγωγή ενός βασικού συμπεράσματος. Και αυτό το συμπέρασμα είναι ότι τα ψυχολογικά κριτήρια θα πρέπει να "μεταφραστούν αξιολογικά"⁶⁸ ακριβώς για να είναι εφικτή η εφαρμογή των άρθρων 34 και 36 Π.Κ.⁶⁹

Γ. Έτσι το ερώτημα το σχετικό με το άρθρο 34 Π.Κ. (και αντίστοιχα με το άρθρο 36 Π.Κ.) προσλαμβάνει την ακόλουθη μορφή: Μπορεί να απαιτηθεί δικαιολογημένα από το δράστη (ενόσω η ψυχική του κατάσταση κατά το χρόνο της πράξης "συγκρίνεται" με κανονικές, αδιατάρακτες ψυχικές λειτουργίες) να συμπεριφέρεται αλλιώς και συνεπώς μπορεί να καταστεί ποινικά ένοχος για την πράξη του (ή – αντίστοιχα – μειωμένα ποινικά ένοχος);⁷⁰

Η θετική ή αρνητική απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν εξαρτάται απλώς από την ύπαρξη των βιολογικών προϋποθέσεων που αναφέρονται στα άρθρα 34 και 36 Π.Κ. Και τούτο γιατί μπορεί να υπάρχει μία "νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών"- ή "διατάραξη της συνείδησης" χωρίς όμως η αλλοίωση της προσωπικότητας του ατόμου που προκαλείται από αυτές να έχει φθάσει εκείνο το σημείο πέρα από το οποίο κάθε

απαίτηση συννόμου συμπεριφοράς προς το άτομο αυτό δεν είναι πλέον νομιμοποιημένη ή – πράγμα που σημαίνει το ίδιο – πέρα από το οποίο η αποδοκιμασία του δεν είναι δυνατή και τυχόν ποινή καθίσταται “άδικη”. Το που ακριβώς σε τέτοιες καταστάσεις βρίσκονται τα όρια, το που ακριβώς βρίσκεται αυτό το σημείο πέρα από το οποίο η απαίτηση της πολιτείας για επιδοκιμασία του δράστη και επιβολή ποινής δεν είναι πλέον νομιμοποιημένη, αυτό είναι σε τελευταία ανάλυση μία δικαιοκή-αξιολογική ερώτηση που θα απαντηθεί σε πρακτικό επίπεδο με βάση τη μικρότερη ή μεγαλύτερη βαρύτητα της ψυχικής διατάραξης. Η απόκλιση, η οποία οριοθετείται από τη βαρύτητα της ψυχοπαθολογικής (ή ψυχολογικής) κατάστασης του δράστη, χαρακτηρίζει το δράστη ως διαφορετικό άτομο. Η έτσι οριοθετούμενη απόκλιση συμπίπτει με την κατάσταση, όπου λείπει πλέον από το δράστη η υπό του νόμου προϋποτιθέμενη ικανότητα για διάκριση του αδικού της πράξης του ή για συμμόρφωση σύμφωνα με αυτή τη διάκριση. Αυτό σημαίνει όμως ενόψει της εφαρμογής των άρθρων 34 και 36 Π.Κ., ότι ο βαθμός βαρύτητας της διατάραξης της προσωπικότητας του δράστη γίνεται το κριτήριο για την ύπαρξη ή μη των αναφερομένων στο δεύτερο “όροφο” ψυχολογικών προϋποθέσεων ή αντίστοιχα για την ουσιώδη μείωσή τους⁷¹. Κρίσιμη σημασία έχει – ενόψει του βαθμού βαρύτητας – η οριοθεσία ανάμεσα σε μία σοβαρή και σε μία μη-σοβαρή (όχι κατανάγκην ασήμαντη) διατάραξη. Και τούτο γιατί αυτή η οριοθεσία σημαίνει ταυτόχρονα την από το νόμο αναγκαία προβλεπόμενη διαπίστωση, ότι ο δράστης ήταν ανίκανος (ή όχι) να διακρίνει το άδικο της πράξης του και να πράξει σύμφωνα με αυτή τη διάκριση, δηλαδή να συμμορφωθεί. Επομένως αυτό ακριβώς το οριακό σημείο, το σύνορο είναι αποκλειστικά το σημείο αναφοράς της διάγνωσης του δικαστή στη συγκεκριμένη περίπτωση. Εάν το εντοπίσει, τότε είναι ο ίδιος ο νόμος που αφαιρεί την περαιτέρω απόφαση από το δικαστή για το εάν ο δράστης κατά το χρόνο της πράξης του θα μπορούσε να είχε πράξει αλλιώς ή έχει. Και συνεπώς δεν είναι ο δικαστής εκείνος που θα πρέπει να “λογοδοτήσει” για το αποτέλεσμα, εάν δηλαδή ο δράστης πράττει ελεύθερα ή όχι, αλλά ο ίδιος ο νόμος⁷².

Δ. Η διάγνωση ειδικά της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογοισμό στη συγκεκριμένη περίπτωση παρουσιάζει πρόσθετες δυσχέρειες. Η χρησιμοποίηση δηλαδή της διάταξης του άρθρου 36 Π.Κ. (και έτσι η υποχρεωτική μείωση της ποινής του δράστη, λύση εναρμονισμένη προς το αξίωμα της ενοχής)⁷³, εμφανίζεται πιο προβληματική απ’ ό,τι η χρησιμοποίηση της διάταξης του άρθρου 34 Π.Κ. Και τούτο γιατί η έννοια της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογοισμό καθιστά αναγκαία μια διαφοροποίηση προς δύο κατευθύνσεις: Αφενός θα πρέπει να συγκεκριμενοποιηθεί το που βρίσκεται το διαχωριστικό όριο ανάμεσα σε ανικανότητα για καταλογοισμό και σε ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό· αφετέ-

ρου θα πρέπει η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό να διαφοροποιηθεί και σε σχέση με την περιοχή όπου – παρά τη σαφή κατάδειξη μιας ψυχικής διαταραχής – ο δράστης μπορεί και πρέπει να θεωρηθεί ως πλήρως ικανός για καταλογισμό⁷⁴. Αυτές οι δυσχέρειες που ανακύπτουν κατά την ακριβή διάγνωση της ελαττωμένης ικανότητας για καταλογισμό, συνδέονται με τη “φύση του πράγματος” και δεν μπορούν να αρθούν με καμιά νομική ρύθμιση όπως και αν είναι διατυπωμένη⁷⁵. Γι’ αυτό θα έπρεπε να λεχθεί, ότι εδώ σε κατακλείδα εκτιμήσεις δικαιοσύνης του δικαστή που δεν μπορούν πλέον να καταστούν διαβλέψιμες από ορθολογική σκοπιά, δίνουν την αποφασιστική βοήθεια⁷⁶.

VII.

Τέλος σημαντικά προβλήματα εμφανίζει το θέμα της αρμοδιότητας in foro του πραγματογνώμονα-ψυχιάτρου και της συνεργασίας του με το δικαστήριο. Συγκεκριμένα η ικανότητα για καταλογισμό του δράστη δεν απαιτεί ειδικότερη εξέταση και αιτιολόγηση, ενόσω δεν υπάρχουν αμφιβολίες ή ερωτήματα σε σχέση με αυτή. Εάν όμως υπάρξουν κάποια περιστατικά που καθιστούν απλώς και μόνο πιθανή την περίπτωση του αποκλεισμού ή της μείωσης της ικανότητας για καταλογισμό, τότε το δικαστήριο μπορεί – ελλείψει κατά κανόνα δικής του ειδημοσύνης – να σχηματίσει μόνον με τη βοήθεια, τη συνδρομή του πραγματογνώμονα-ψυχιάτρου μια επαρκώς τεκμηριωμένη κρίση, να αποκτήσει με άλλα λόγια δικανική πεποίθηση (άρθρο 177 Π.Κ.Δ.) σχετικά με την ικανότητα του κατηγορουμένου για καταλογισμό⁷⁷. Η απόφαση δηλαδή για την ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό ή για την ανικανότητα για καταλογισμό του κατηγορουμένου παραμένει κυριαρχικά στο δικαστή⁷⁸. Ωστόσο ο δικαστής για να καταλήξει σε αυτή την κρίση του θα πρέπει να κατανοήσει, να κάνει κτήμα του τις θέσεις του πραγματογνώμονα. Γιατί μόνον τότε ο δικαστής μπορεί να παρουσιάσει τη δική του άποψη με πειστικό τρόπο, γιατί μόνον τότε έχει αποκτήσει δικανική πεποίθηση. Ο πραγματογνώμονας-ψυχίατρος εκφράζεται βέβαια στο πλαίσιο της ποινικής δίκης ως βοηθός του δικαστή⁷⁹. Δεν είναι δηλαδή απλώς και μόνον όργανο απόδειξης (και όχι μέσο απόδειξης) αλλά συγχρόνως και βοηθός του δικαστή, κατά κάποια έννοια ένα έκτακτο δικαστικό βοήθημα⁸⁰.

A. Η κατανομή αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο δικαστή και τον πραγματογνώμονα είναι ένα θέμα εξαιρετικά δυσχερές όχι τόσο στη θεωρητική του σύλληψη και επεξεργασία όσο στην πρακτική του αντιμετώπιση. Και τούτο γιατί – όπως επισημάνθηκε⁸¹ – οι δύο αυτοί παράγοντες προέρχονται από διαφορετικούς επιστημονικούς χώρους και χρησιμοποιούν φυσικά διαφορετική επιστημονική ορολογία⁸². Ο πραγματογνώμονας επικουρεί το δικαστήριο κατά την αξιολόγηση του αποδεικτικού ερωτήματος που έχει τεθεί σχετικά με την ικανότητα για καταλογισμό του κατηγο-

ρουμένου. Είναι μια διαδικασία που προηγείται της εφαρμογής του δικαίου. Με βάση δηλαδή τις ιδιαίτερες γνώσεις του, την ειδημοσύνη του ο πραγματογνώμονας είτε μεταβιβάζει στο δικαστήριο γενικές εμπειρικές προτάσεις, δηλαδή αφηρημένα πορίσματα της επιστήμης που ασκεί είτε εξάγει συμπεράσματα από συγκεκριμένα "συνδυετικά γεγονότα" (Anknüpfungstatsachen) που έχουν υποβληθεί σε αυτόν από το δικαστήριο ή έχουν διαγνωσθεί από το ίδιο σε σχέση με την ύπαρξη ή μη γεγονότων με δικονομική σημασία. Έτσι ο πραγματογνώμονας είναι σε αυτή τη λειτουργία του "βοηθός" του δικαστή με αποστολή την προετοιμασία της αξιολόγησης των αποδείξεων από το δικαστήριο⁸³.

Από την εν λόγω σκιαγράφιση της επικουρικής αποστολής του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα προκύπτουν – ενόψει της σχέσης του και της συνεργασίας του με το δικαστή – δύο καίριες θέσεις⁸⁴:

1) Η νομική αξιολόγηση του υλικού που συντίθεται από τα γεγονότα που διαγνώστηκαν με τη βοήθεια του πραγματογνώμονα, εμπίπτει ως νομικό ζήτημα αποκλειστικά στο χώρο αρμοδιότητας του δικαστή.

2) Οι πραγματικές διαπιστώσεις που προηγούνται της εφαρμογής του δικαίου εμπίπτουν επίσης στην περιοχή ευθύνης του δικαστή, αφού ο πραγματογνώμονας είναι απλώς και μόνον ο βοηθός του. Έτσι ο δικαστής δεν επιτρέπεται να δεχθεί τη γνωμοδότησή του, την έκθεση πραγματογνωμοσύνης άνευ ετέρου, αλλά θα πρέπει να την εξετάσει και να λάβει θέση είτε αποδεχόμενος αυτή (πειθόμενος) είτε απορρίπτοντάς την (με ουσιαστική αιτιολόγηση)⁸⁵.

Β. Η αξιολογική θεώρηση των δύο ικανοτήτων στα άρθρα 34 και 36 Π.Κ. και ο σαφής αποκλεισμός του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα από την επίλυση νομικών ζητημάτων (αφού η παρουσία του και η συμβολή του in foro συνδέεται – δικονομικά – με την απάντηση σε ερωτήματα με βάση τις γνώσεις του και την εμπειρία του από τον επιστημονικό του χώρο) ανοίγουν πλέον το δρόμο για τον ξεκάθαρο καθορισμό των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στο δικαστή και τον πραγματογνώμονα και έτσι την ακώλυτη συνεργασία μεταξύ τους⁸⁶:

– Καταρχάς ο πραγματογνώμονας οφείλει να ενημερώσει το δικαστή για την προσωπικότητα του δράστη συνολικά κατά το χρόνο της πράξης του και μάλιστα με τρόπο ώστε η περιγραφή της ψυχικής κατάστασης στην οποία ο δράστης βρισκόταν κατά το χρόνο τελέσεώς της να είναι κατά το δυνατόν ακριβής και κατανοητή. Από την άλλη μεριά αποστολή του δικαστή είναι να αποφασίζει, εάν αυτή η κατάσταση εμπίπτει σ' ένα από τα βιολογικά (εισαγωγικά) κριτήρια που αναφέρονται στα άρθρα 34 και 36 Π.Κ. Και τούτο γιατί και εδώ πρόκειται για θέμα εφαρμογής του δικαίου που ωστόσο δεν είναι πάντοτε ευχερής. Όταν πρόκειται λ.χ. να κριθεί εάν μία ψυχοπάθεια έχει "αξία νόσου" και έτσι οφείλει να ενταχθεί στη νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών των άρθρων 34 και

36 Π.Κ., αυτό ως νομικό ζήτημα ανήκει στην αρμοδιότητα του δικαστή, που όμως θα αντιμετωπίσει σημαντικές δυσχέρειες για την απόφασή του.

— Σε σχέση με τον ψυχολογικό όροφο των άρθρων 34 και 36 Π.Κ. ο πραγματογνώμονας θα πρέπει να τοποθετηθεί ως προς τις επιδράσεις της ψυχικής ανωμαλίας που διαπιστώθηκε πάνω στη δυναμική της συνείδησης και της βούλησης κατά την τέλεση της πράξης. Ωστόσο αυτό, όπως σωστά έχει επισημανθεί, δεν είναι ταυτόσημο με το ερώτημα εάν ο δράστης θα μπορούσε να είχε πράξει αλλιώς και επομένως σύμφωνα με το περιεχόμενο του νόμου. Εδώ δηλαδή πρόκειται για την τοποθέτηση του πραγματογνώμονα για το εάν η πράξη του κατηγορουμένου μπορεί να ερμηνευθεί από τη σκοπιά της βιολογικής του κατάστασης. Βέβαια επιβεβλημένος είναι ο ακόλουθος περιορισμός σε σχέση με την τοποθέτηση του πραγματογνώμονα: Το τι ακριβώς συνέβη, το τι ακριβώς διαδραματίστηκε μέσα στο δράστη, αυτό δεν θα το γνωρίζουμε ποτέ σε τελευταία ανάλυση με απόλυτη ακρίβεια. Έτσι η συμβολή του πραγματογνώμονα μπορεί να εξυπηρετήσει ένα συγκεκριμένο στόχο: Να καταστήσει στο δικαστήριο σαφή το βαθμό βαρύτητας της ασθένειας του κατηγορουμένου. Και βρίσκεται στη φύση του πράγματος, ότι αυτός ο βαθμός δεν μπορεί να αποτυπωθεί σε ακριβή μεγέθη αλλά απλώς και μόνον μπορεί να οριοθετηθεί με βάση τις επιδράσεις της ασθένειας.

— Εξάλλου συνιστά καθαρά νομικό ζήτημα (και επομένως ανήκει στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου) το πόσο βαριά θα πρέπει να υπήρξε η ψυχική ανωμαλία του δράστη για να ξεπερασθεί η κρίσιμη οριοθετική γραμμή προς την περιοχή όπου η ικανότητα για διάκριση ή συμμόρφωση μπορεί και πρέπει να θεωρηθεί ως αποκλεισμένη ή ουσιωδώς ελαττωμένη. Και είναι αυτό ένα νομικό ερώτημα γιατί η ικανότητα για καταλογισμό, η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό και η ανικανότητα για καταλογισμό μπορούν να γίνουν κατανοητές μόνον ως το ισοδύναμο ή — αντίστοιχα — ως η μικρή ή μεγάλη απόκλιση από τον κανόνα του μέσου όρου, πάνω στον οποίο στηρίχθηκε το δίκαιο για τη θέσπιση των κανόνων του. Αυτός ο μέσος όρος (που εκφράζει τον κανονικό και έτσι κατάλληλο λήπτη του νόμου) προσδιορίζεται από την έκταση και το ύψος των απαιτήσεων, τις οποίες το δίκαιο μπορεί να θέσει στο άτομο με σωστό και λογικό τρόπο αναμένοντας την εκπλήρωσή τους.

Όσο λοιπόν και δύσκολο και αν είναι αυτό το (αξιολογικό) ερώτημα, θα πρέπει παράλα αυτά να απαντηθεί από το δικαστήριο. Εάν δηλαδή ο κατηγορούμενος είναι ικανός, ελαττωμένα ικανός ή ανίκανος για καταλογισμό, αυτό αποτελεί θέμα και αρμοδιότητα του δικαστηρίου.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. Κοτσαλή, Γνώση και άγνοια του αδίκου, ΠΟΙΝΙΚΑ 20, 1988², σελ. 227 και Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, ΠΟΙΝΙΚΑ 32, 1990, σελ. 216 επ.

2. Προς αυτή την κατεύθυνση βλ. τις σκέψεις των Roxin (Kriminalpolitik und Strafrechtssystem, 1973², "Schuld" und "Verantwortlichkeit" als strafrechtliche Systemkategorien σε: Festschrift für H. Henkel, 1974, σελ. 171 επ., Zur jüngsten Diskussion über Schuld, Prævention und Verantwortlichkeit σε: Festschrift für P. Bockelmann 1979, σελ. 279 επ.) και Jacobs (Schuld und Prævention, 1976, Strafrecht, AT, 1983, 18/3). Και οι δύο αναφέρονται σε σκέψεις που παλαιότερα διατυπώθηκαν από τον Feuerbach, v. Liszt και Merkel και σε μεταγενέστερους χρόνους από τον Engisch και τον Nowakowski, ειδικά δε στο χώρο της δικαστικής ψυχιατρικής από τον Witter. Σχετικά βλ. Schreiber σε: Psychiatrische Begutachtung, 1986, σελ. 9 και Nervenarzt 48 (1977), σελ. 244.

3. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, 1990, σελ. 346 και Schreiber, Nervenarzt 48, σελ. 245.

4. Πρβλ. Μαγκάκη, Π.Δ., 1982², σελ. 273 επ., Schreiber Nervenarzt 48, σελ. 245 επ. και σε: Psychiatrische Begutachtung, σελ. 7 επ.

5. Kurt Schneider, Die Beurteilung der Zurechnungsfähigkeit, 1961⁴, σελ. 18.

6. Lenckner σε: HB der forensischen Psychiatrie, 1972, σελ. 144.

7. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 276,

8. Schreiber, Nervenarzt 48, σελ. 242.

9. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 139.

10. Βλ. Κοτσαλή, ε.α., σελ. 140-141, Ποιν. Χρον. ΛΓ' (1983), σελ. 677-678, Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 210 (υποσημ. 8).

11. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 142-143, Ποιν. Χρον. ΛΓ', σελ. 678, Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 211.

12. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 143 επ. και Ποιν. Χρον. ΛΓ', σελ. 678.

13. Βλ. Χωραφά/Σταμάτη, Π.Δ., 1978⁹, σελ. 101, υποσημ. 6, Μανωλεδάκη, Π.Δ. (Επιτομή Γενικού Μέρους), 1989², σελ. 498.

14. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 147 επ. και Ποιν. Χρον. ΛΓ', σελ. 677.

15. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 156 επ., Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 238 επ. και Ποιν. Χρον. ΛΓ', σελ. 678.

16. Βλ. Κατσαντώνη, Π.Δ. Ι, 1972, σελ. 282 και Ποιν. Χρον. ΚΒ' (1972), σελ. 110-1, υποσημ. 44. Επίσης βλ. σε σχέση με τις διατάξεις των άρθρων 20 και 21 του γερμανικού Π.Κ. Lenckner σε: Schonke-Schroder, StGB, 1991²⁴, Bem. 3 zu §21 και Bem. 22 zu §20, Schreiber σε: Psychiatrische Begutachtung, σελ. 14.

17. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 3, 141, 159.

18. Για την επίκληση υπό του κατηγορουμένου της λόγω (υπαίτιας) μέθης ελαττωμένης ικανότητάς του για καταλογοισμό βλ. τις πρόσφατες αποφάσεις Α.Π. 561/1990, Α.Π. 600/1990, Α.Π. 1198/1990, Α.Π. 1716/1990

19. Βλ. Κοτσαλή, Ποιν. Χρον. ΛΓ' (1983) σελ. 676 και Σταθόπουλο, Ποιν. Χρον. ΛΓ' (1983), σελ. 673 επ.

20. Η εννοιολογική ακριβολογία επιβάλλει τη χρησιμοποίηση των όρων: ικανότητα για ενοχή και ελαττωμένη ικανότητα για ενοχή (βλ. Θεμελιώδεις έννοιες και σύστημα του Π.Δ., J. Baumann, απόδ. Γιαννιδή-Κοτσαλή, 1983, σελ. 208, 211, περαιτέρω πρβλ. την προτεινόμενη ορολογία από τον Παρασκευόπουλο, Υπεράσπιση 1981, σελ. 781-2). Εντούτοις διατηρούνται για λόγους πρακτικής οι γενικά χρησιμοποιούμενοι όροι στην

ελληνική βιβλιογραφία: ικανότητα για καταλογισμό και ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό (σχετικά βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό. σελ. Χ. υποσημ. 6 και Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 209, υποσημ. 1).

21. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 160, ιδιαίτερα την επισήμανση στην υποσημ. 84 σχετικά με την αντίληψη του *Schreiber* (σε: *Psychiatrische Begutachtung*, σελ. 7 επ.) περί ενοχής και τα καταληκτικά της αποτελέσματα. Περαιτέρω βλ. *Baumann-Weber*, AT, 1985⁹, σελ. 376.

22. Βλ. *Lenckner* σε: *Schonke-Schroder, Bem. 1 zu §20, Schreiber* σε: *Psychiatrische Begutachtung*, σελ. 11 σχετικά με τις αντίστοιχες διατάξεις του γερμ. Π.Κ.

23. Βλ. Κοτσαλή, Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 215.

24. Βλ. Ανδρουλάκη, Π.Δ., Γ' (Πανεπιστημιακά Παραδόσεις), 1986, σελ. 90.

25. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 163 και Γνώση και άγνοια του δικαίου, σελ. 215-6.

26. Βλ. Ανδρουλάκη, ε.α., σελ. 83, 103, Μαγκάκη, Π.Δ., σελ. 282 επ., βλ. επίσης Γεωργάκη, Π.Δ. (επιμ. Χαραλαμπίκη), 1991, σελ. 303, Παπαδαμάκη, Υπεράσπιση 1992, σελ. 979. Φιλιππίδη, Δικαστική Ψυχολογία, 1988², σελ. 44.

27. Βλ. Κοτσαλή, Γνώση και άγνοια του δικαίου, σελ. 219-220.

28. Βλ. την πρόταση του βουλευτή *Arndt* σε: *Protokolle des SA (Sonderausschusses) für die Strafrechtsreform (5. Wahlperiode)*, σελ. 1784.

29. Βλ. σε: *Protokolle*, ε.α., σελ. 482, ιδιαίτερα την τοποθέτηση του *Gude* στη σελ. 479 επ.

30. Βλ. προηγούμενη υποσημ. 15. Επίσης βλ. *Lenckner* σε: *Schonke-Schroder, Bem. 4 zu §20, 6 zu § 21*.

31. Βλ. Ανδρουλάκη, ε.α., σελ. 90, Μανωλεδάκη, Π.Δ., 1989², σελ. 495-6. Τα παιδιά (βλ. άρθρ. 121 Π.Κ.) είναι με βάση το άρθρο 126 παρ. 1 Π.Κ. ανίκανα για καταλογισμό. Έχουμε δηλαδή εδώ εφαρμογή της αμιγώς βιολογικής μεθόδου (βλ. Μανωλεδάκη, ε.α., σελ. 504).

32. Βλ. Μαγκάκη, Π.Δ., σελ. 292.

33. Πρβλ. *Jescheck*, AT, 1984⁴, σελ. 394, *Blau, Jura* 1982, σελ. 397, *Lenckner* σε: *Schonke-Schroder, Bem. 5 zu §20*.

34. *Schatheutle* σε: *Protokolle*, ε.α., σελ. 479.

35. Σχετικά με την καθαρά βιολογική ή ψυχολογική μέθοδο βλ. *Jakobs, KrimGgwFr* 15, σελ. 127 επ.

36. Πρβλ. *Lenckner* σε: HB, σελ. 93. Εύστοχα επισημαίνει ο *Lenckner* (ε.α., υποσημ. 95), ότι το θέμα αυτό ισχύει ουσιαστικά μόνον για την ικανότητα για συμμόρφωση. Και τούτο γιατί ενόψει της ανάπτυξης της πράξης και της συσχέτισης ανάμεσα στις διατάξεις των άρθρων 17 αφενός, 20, 21 αφετέρου του γερμανικού Π.Κ. και άλλοι λόγοι εκτός από τους περιοριστικά αναφερόμενους στο άρθρο 20 του γερμ. Π.Κ. οδηγούν σε άρση ή μείωση της ικανότητας για διάκριση (σχετικά βλ. προηγούμενως σελ. 102).

37. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 165 επ. και Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 219 επ.

38. Βλ. προηγούμενως υποσημ. 5.

39. Ανδρουλάκης, ε.α., σελ. 30.

40. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 167-168.

41. Βλ. προηγούμενως υποσημ. 16.

42. Σχετικά βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 170 επ.

43. Βλ. Κοτσαλή, ε.α., σελ. 169, 171, πρβλ. επίσης *Lenckner* σε: *Schonke-Schroder, ε.α., Bem. 5 zu §20 και Schreiber* σε: *Psychiatrische Begutachtung*, ε.α., σελ. 11.

44. Βλ. προηγούμενως υποσημ. 33 ως και *Schreiber*, ε.α., σελ. 11, *Maurach*, AT, 1971⁴, σελ. 431, βλ. ωστόσο *Κατοαντώνη*, Π.Δ., σελ. 274.

45. Ιδιαίτερη αξία για την ερμηνεία του όρου "νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών" έχει η διάταξη του άρθρου 123 Π.Κ., επισημάνει ο Ανδρουλάκης (Π.Δ., ε.α., σελ. 91).
46. Βλ. *Lenckner* σε: HB, σελ. 105.
47. Βλ. *Ανδρουλάκη*, ε.α., σελ. 93, *Κατσαντώνη*, Π.Δ., σελ. 273. υποσημ. 10 και Ποιν. Χρον. ΚΒ (1972), σελ. 99.
48. Βλ. *Lenckner*, ε.α. και *Schonke-Schroder*, StGB, 1970¹⁵, Bem. 7 zu §51.
49. Βλ. *Schafer-Dohnanyi*, Nachtrag zu dem Kommentar von Frank, 1936, σελ. 110.
50. Βλ. RGSt 73, 122 καθώς και την παραπομπή του *Κατσαντώνη* (Π.Δ., σελ. 274. υποσημ. 14) στην ως άνω απόφαση.
51. Σχετικά με την ολιγοφρένεια και την συσχέτισή της με την πνευματική εξασθένηση στο πλαίσιο του γερμανικού δικαίου βλ. *Κοτσαλή*, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 207 επ., 201 επ., επίσης βλ. *Jeschek*, Το γερμανικό Π.Δ., ΠΟΙΝΙΚΑ 25, 1987, σελ. 51.
52. Βλ. *Κοτσαλή*, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 188, Γνώση και άγνοια του αδικού, σελ. 233 επ.
53. Κρίσιμος χρόνος δηλαδή για την ικανότητα ή μη του δράστη ή για την ελάττωση της ικανότητάς του για απολογοισμό είναι ο χρόνος της πράξης. Για την επιβολή αντίθετα του μέτρου ασφαλείας του άρθρ. 69 Π.Κ. θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η κατάσταση του ατόμου και κατά το χρόνο της δίκης, βλ. *Παρασκευόπουλο*, Ποινολογία (*Μαργαριτη-Παρασκευόπουλο*), 1989², σελ. 105-106. (Ειδικά για το χρόνο συνδρομής της εξάρτησης σε περίπτωση χρήστη ναρκωτικών ουσιών, ν. 1729/1987, βλ. Τριμ.ΕφΑθηνών 951/1988).
54. Πρβλ. *Lenckner* σε: *Schonke-Schroder*, Bem. 26 zu §20 και Bem. 5 zu §21.
55. Βλ. *Ανδρουλάκη*, Π.Δ., ε.α., σελ. 95.
56. Βλ. *Κοτσαλή*, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 189. επίσης βλ. *Jeschek*, AT, σελ. 398 καθώς και *Dreher-Trondle*, StGB, 1985⁴², Bem. 5 zu §20. ενόψει της αντίστοιχης ρύθμισης στον γερμανικό Π.Κ.
57. Βλ. *Κοτσαλή*, Ποιν. Χρον. ΛΓ (1983), σελ. 675. Εφαρμογή της αμιγώς βιολογικής μεθόδου έχουμε και στην περίπτωση της παιδοκτονίας του άρθρου 303 Π.Κ., επισημάνει ο *Ανδρουλάκης* (Π.Δ., Ειδ. Μέρος, Α', 1974, σελ. 61-63), όπου η ηπιότερη τιμώρηση της μητέρας οφείλεται αναμφίβολα στην ελαττωμένη ικανότητα αυτής για καταλογοισμό.
58. Βλ. *Κοτσαλή*, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 193.
59. Πρβλ. *Lenckner* σε: HB, σελ. 109 σχετικά με τις διατάξεις των άρθρων 51 και 55 του παλαιού γερμ. Π.Κ.
60. Πρβλ. *Κατσαντώνη*, Π.Δ., σελ. 278-9, επίσης βλ. προηγουμένως σελ. 104
61. Βλ. *Lenckner* σε: *Schonke-Schroder*, Bem. 3 zu §20. *Γιαννιδή* σε: Το γερμανικό Π.Δ., *Jeschek* (*Κουράκη, Καρεκλα, Λίβου*), ΠΟΙΝΙΚΑ 25, σελ. 56, επίσης βλ. στην Αιτιολογία του γερμ. σχεδίου Π.Κ. του 1962 σελ. 140
62. Βλ. *Κοτσαλή*, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 214.
63. Πρβλ. *Jeschek*, AT, σελ. 366 επ., *Stratenwerth*, AT, I, 1980³, σελ. 155 επ.
64. Βλ. *Lenckner* σε: HB, σελ. 37-8. επίσης βλ. *Jeschek*, ε.α., σελ. 368, *Stratenwerth*, ε.α., σελ. 157.
65. Βλ. *Lenckner*, ε.α., σελ. 93 επ. και 97 επ.
66. Βλ. *Κοτσαλή*, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογοισμό, σελ. 214-5, 228-230, Γνώση και άγνοια του αδικού, σελ. 231-2.
67. Βλ. *Lenckner* σε: HB, σελ. 145, επίσης βλ. *Baumann-Weber*, AT, 1985⁹, σελ. 376, 366-7.
68. *Mezger* σε: Krim-Biol. Gegenwartsfragen, 1953, σελ. 80. πρβλ. επίσης

Παρασκευόπουλο, Φρόνημα και καταλογισμός στο Π.Δ., 1987, σελ. 83.

69. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 231, Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 232-3.

70. Πρβλ. Mezger, ε.α.

71. Πρβλ. Lenckner σε: HB, σελ. 99, 105, Bem. 26 zu §20, επίσης βλ. Bockelmann, ZStW 75 (1963), σελ. 381 επ., Jescheck, AT, σελ. 398-9, 385-6, 397 (υποσημ. 40).

72. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 233-6, Γνώση και άγνοια του αδίκου, σελ. 233-7.

73. Διεξοδικά βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 286 επ., και σε: Festschrift für J. Baumann, 1992, σελ. 33 επ. Για την ποινική μεταχείριση δραστών με ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό επικινδύνων όμως για τη δημόσια ασφάλεια (άρθρο 38 Π.Κ.), ή καθ' έξη ή καθ' επάγγελμα επικινδύνων (άρθρο 41 Π.Κ.), βλ. Χωραφά/Σταμάτη, Π.Δ., σελ. 101 επ., και Γάφο, Ποιν. Χρον. Κ' (1970), σελ. 737 επ. Είναι ωστόσο αξιοσημείωτο, ότι οι διατάξεις των άρθρων 37-41 Π.Κ. που εκφράζουν τη δογματική (ψυχοστατική-ψυχοδυναμική) και αντεγκληματική (άγονος doctrinarismus) σκέψη του Ν. Χωραφά (βλ. ε.α., σελ. 103) δεν βρήκαν απήχηση στην πράξη. Και είναι ενδεικτική η έλλειψη σχετικών παραπομπών στις αποφάσεις των δικαστηρίων μας.

74. Βλ. Κοτσαλή, Ποιν. Χρον. ΛΓ' (1983), σελ. 679 και Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 237.

75. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 237 επ., 245-6.

76. Πρβλ. Κατσαντώνη, Ποιν. Χρον. ΚΒ' (1972), σελ. 116.

77. Ο Ανδρουλάκης (Ποιν. Χρον. ΚΓ' 1973, σελ. 327) επισημαίνει εύστοχα, ότι παρά τη γενική ρύθμιση του άρθρου 183 Κ.Π.Δ. η ψυχιατρική – τουλάχιστον – πραγματογνωμοσύνη (άρθρο 200 Κ.Π.Δ.) θα πρέπει να διατάσσεται υποχρεωτικά πάντοτε οσάκις η διαδικασία τροφοδοτεί υπόνοιες περί ανικανότητας ή ελαττωμένης ικανότητας του κατηγορουμένου για καταλογισμό. (Ειδικά για τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης σε περίπτωση ναρκωτικών ουσιών βλ. Μπάκα, Η δικονομική λειτουργία της πραγματογνωμοσύνης στην ποινική δίκη, ΠΟΙΝΙΚΑ 31 1990, σελ. 55 επ.).

78. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 247.

79. Βλ. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, Δ, 1991, σελ. 232.

80. Βλ. Ανδρουλάκη, Ο ψυχίατρος-πραγματογνώμων εν τη ποινική δίκη, Ποιν. Χρον. ΚΓ' (1973), σελ. 329, επίσης βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 246, Κωνσταντινίδη, Η θέση του συνηγόρου υπερασπίσεως στην ποινική δίκη, ΠΟΙΝΙΚΑ 36 1992, σελ. 152, Μπάκα, Η δικονομική λειτουργία της πραγματογνωμοσύνης στην ποινική δίκη, σελ. 104.

81. Βλ. προηγουμένως σελ. 107.

82. Ο Φωτάκης (Η ψυχιατρική-ψυχολογική πραγματογνωμοσύνη, ΠΟΙΝΙΚΑ 14 1983, σελ. 8) ομιλεί παροστατικά για εποικοδομητικό διάλογο ανάμεσα στο δικαστή και τον πραγματογνώμονα.

83. Βλ. επίσης Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, σελ. 231-2.

84. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 264.

85. Σχετικά με την αποδευκτική εκτίμηση της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης βλ. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, σελ. 235, Ποιν. Χρον. ΚΓ' (1973), σελ. 331. (Ειδικά για την αποδευκτική δύναμη της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης με αντικείμενο την απόδειξη της συνδρομής της ιδιότητας του τοξικομανούς "χρήστη ναρκωτικών ουσιών που υποβάλλεται σε ειδική μεταχείριση" ενόψει αφενός του καταργηθέντος ν.δ. 743/1970, άρθρ. 13§2 και αφετέρου του ν. 1729/1987 βλ. Μπάκα, ε.α., σελ. 229 επ.).

86. Βλ. Κοτσαλή, Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό, σελ. 273-6.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ-ΠΡΑΓΜΑΤΟΓΝΩΜΟΝΑ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΟ

Klaus Foerster

Καθηγητής, Διευθυντής του Τμήματος Δικαστικής Ψυχιατρικής στην Ψυχιατρική Πανεπιστημιακή Κλινική του Tübingen.

Σ' αυτή την εισήγηση περιγράφεται κατ' αρχάς, η κρίση για την ποινική υπευθυνότητα από τη σκοπιά του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα και ερμηνεύεται η κατηγοριοποίηση των ψυχικών διαταραχών σύμφωνα με τον Ποινικό Νόμο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Στη συνέχεια, σκιαγραφείται η συγκεκριμένη διαδικασία που ακολουθεί ο ψυχίατρος εμπειρογνώμονας. Τέλος, προσδιορίζονται ορισμένα ανοιχτά προβλήματα τα οποία έχουν ανάγκη περαιτέρω μελέτης, και ειδικότερα οι διαταραχές της προσωπικότητας, η αλκοολική δηλητηρίαση και η ονομαζόμενη "βαρεία διατάραξη της συνείδησης".

Οι υποχρεώσεις του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα σε ποινικά ζητήματα είναι ποικίλες και διαρκώς αυξάνονται (Foerster 1991b). Η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη αποτελεί τη βάση για αποφάσεις οι οποίες έχουν πάντα μεγάλη σημασία για τον ενδιαφερόμενο. Από τα κύρια καθήκοντα του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα είναι η κρίση για την ικανότητα προς καταλογοισμό. Ο ψυχίατρος ως δικαστικός πραγματογνώμονας δεν αποφασίζει μόνος του για τα ζητήματα που εκκρεμούν στην ποινική διαδικασία. Δεν είναι ούτε διάδικος ούτε όργανο της ποινικής δίωξης, αλλά ένα μέσον αποδείξεως όπως ο μάρτυρας. Για την απόφαση, αποκλειστικά υπεύθυνο είναι το δικαστήριο το οποίο πρέπει να διαμορφώσει άποψη και για δύσκολα ζητήματα που ανήκουν στην ψυχιατρική επιστήμη. Από την άλλη πλευρά, το δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να απευθυνθεί σ' έναν εμπειρογνώμονα όταν απαιτείται αξιολόγηση γεγονότων ή ερωτημάτων για την διαπίστωση ή κρίση των οποίων αυτό δεν έχει τις απαραίτητες ειδικές γνώσεις (Schewe/Reinhardt 1992).

Κατά την κρίση της ικανότητας για ενοχή (συνώνυμα: ικανότητα για καταλογοισμό, ποινική υπευθυνότητα) πρέπει να διαπιστωθεί, αν στον δράστη υπήρξαν ψυχικές διαταραχές και κατά περίπτωση πρέπει να ερευνηθεί, αν οι ψυχικές αυτές διαταραχές είχαν επίδραση στην πράξη. Οι νομοθετικές διατάξεις οι οποίες ισχύουν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας από την 1η Ιανουαρίου 1975 έχουν ως εξής:

Άρθρο 20 γερμΠΚ: Ανικανότητα για καταλογοισμό λόγω ψυχικών διαταραχών

Χωρίς ικανότητα προς καταλογοισμό πράττει όποιος κατά την τέλεση

* Μετάφραση-Απόδοση: Εφη Λαμπροπούλου, Λέκτωρ Παντείου Πανεπιστημίου, Διονύσιος Πρωτοπαππός, Δικηγόρος.

της πράξεως λόγω ψυχικής νοσηρής διαταραχής ή λόγω βαρειάς διατάραξης της συνειδήσης ή εξαιτίας ολιγοφρένειας ή κάποιου σοβαρού άλλου ψυχικού εκφυλισμού είναι ανίκανος να αντιληφθεί το άδικο της πράξεώς του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψη αυτή.

Άρθρο 21 γερμΠΚ: Ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό

Εάν κατά την τέλεση της πράξης η ικανότητα του δράστη να αντιληφθεί το άδικο της πράξης ή να ενεργήσει σύμφωνα προς την αντίληψη του αυτή είναι σοβαρά μειωμένη εξαιτίας κάποιου από τους λόγους που περιγράφονται στο άρθρο 20, μπορεί να επιβληθεί ποινή ελαττωμένη κατά το άρθρο 49 παρ. 1.

Σύμφωνα με το κείμενο του νόμου είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί η κρίση σε δύο φάσεις. Στην πρώτη, διαγνωστική ή ψυχοπαθολογική φάση αναφέρονται ορισμένες νομικές έννοιες, κατηγορίες γνωρισμάτων, ενώ στη δεύτερη, διερευνάται η επίδραση των αναφερθέντων διαταραχών στην κανότητα του ατόμου να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του και να συμφωνηθεί προς την αντίληψη αυτή.

Όπως σ' όλες τις περιπτώσεις γνωματεύσεων έτσι και στην ποινική γνωμοδότηση ο ψυχίατρος ακολουθεί τρία στάδια εργασίας.

1. Στο πρώτο στάδιο στο οποίο πραγματοποιείται μια ψυχιατρική-ψυχοθεραπευτική διάγνωση, εκτιμάται ο βαθμός βαρύτητας της περίπτωσης και εκτίθεται η πρόγνωση. Σ' αυτό το στάδιο, ο ψυχίατρος βρίσκεται εντός των ορίων της ειδικότητας του και είναι ο μόνος που έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα.

2. Οι κατηγορίες γνωρισμάτων των άρθρων 20 και 21 του γερμΠΚ είναι δικαϊκές έννοιες. Εκ τούτου προκύπτει ότι ο ψυχίατρος πρέπει να "μεταγλωττίσει" την ψυχιατρική του διάγνωση σε νομικούς όρους. Με την στοιχειοθέτηση της ψυχιατρικής διάγνωσης σε νομικές κατηγορίες γνωρισμάτων ολοκληρώνεται η πρώτη διαγνωστική ή ψυχοπαθολογική φάση.

3. Σ' ένα επόμενο στάδιο ο ψυχίατρος διατυπώνει την άποψή του για πιθανό περιορισμό ή αποκλεισμό της ικανότητας προς καταλογισμό στην υπό κρίση περίπτωση.

Σ' αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί μια βασική δυσκολία του διαχωρισμού των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στον ψυχίατρο και τον νομικό: Οι έννοιες "ικανότητα προς καταλογισμό" και "σημαντικά μειωμένη ικανότητα προς καταλογισμό" δεν μπορούν να βεβαιωθούν ή να αποκλειστούν από τον πραγματογνώμονα κατά την ψυχιατρική διάγνωση. Πρόκειται για κανονιστικές έννοιες που αποδίδονται από το δικαστήριο στο πλαίσιο μιας αξιολογικής κρίσης (Foerster 1983). Έτσι, το δικαστήριο ως μόνο αρμόδιο, αποφασίζει αν υφίσταται αποκλεισμός ή σοβαρή μείωση της ικανότητας για καταλογισμό. Ο ψυχίατρος από την πλευρά του, είναι υπεύθυνος να διαπιστώσει εάν από ψυχιατρικής απόψεως συντρέχουν οι

προυποθέσεις για την εξαγωγή τέτοιων κανονιστικών συμπερασμάτων.

Εδώ κατά την γνώμη μου, τα όρια μεταξύ της αρμοδιότητας του νομικού και εκείνης του ψυχιάτρου γίνονται εμφανώς ρευστά. Δεν πρόκειται βεβαίως για μια κρίση περί του βαθμού της ελευθερίας της βούλησης και της διατάραξής της: μια τέτοια κρίση δεν είναι ούτε και στον δικαστή δυνατή. Όμως, ο ψυχίατρος-πραγματογνώμονας μπορεί να αποφανθεί, επί τη βάσει της κλινικής εμπειρίας, για τον υφιστάμενο περιορισμό ή για την απώλεια της κοινωνικής προσαρμοστικότητας εξαιτίας ψυχοπαθολογικών καταστάσεων. Ειδικότερα, πρόκειται για την αξιολόγηση του συνόλου των προϋποθέσεων κάτω από τις οποίες το υπό έρευνα άτομο επέδρασε σε μια συγκεκριμένη κατάσταση ανάλογα με τον βαθμό της ανάπτυξής του και τον βαθμό της έκθεσής του σ' ένα ψυχοπαθολογικό γεγονός. Αυτά ωστόσο είναι τα ουσιώδη σημεία του δεύτερου, του κανονιστικού σταδίου των άρθρων 20 και 21 του γερμΠΚ (Rasch 1986).

Οι ψυχιατρικές διαγνώσεις οι οποίες μπορούν να στοιχειοθετηθούν με βάση τις κατηγορίες γνωρισμάτων του άρθρου 20 γερμΠΚ είναι οι εξής:

— Νοσηρή ψυχιατρική διαταραχή

Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν οι λειτουργικές ψυχώσεις, δηλαδή η σχιζοφρένεια, οι ψυχοσυναισθηματικές ψυχώσεις καθώς επίσης και οι ψυχικές διαταραχές που οφείλονται σε οργανικές και σωματικές αιτίες. Σύμφωνα με την συστηματική του άρθρου 20 γερμΠΚ, διαταραχές οφειλόμενες σε οργανικές βλάβες του εγκεφάλου και οι διαταραχές της συνείδησης οφειλόμενες σε τοξικές ή ναρκωτικές ουσίες, αποτελούν νοσηρές ψυχικές διαταραχές και μπορούν να ενταχθούν στην εν λόγω κατηγορία γνωρισμάτων.

— Βαρεία διατάραξη της συνείδησης

Η αναφερθείσα κατηγορία περιλαμβάνει αποκλειστικά τις λεγόμενες "ψυχολογικές" διαταραχές της συνείδησης οι οποίες δεν οφείλονται σε ασθένειες. Τέτοιες "ψυχολογικές" διαταραχές είναι η υπερκόπωση, η εξάντληση, η μέθη του ύπνου, η ψυχική παραφορά π.χ. φόβος, οργή, πανικός, διέγερση ή άμβλυση των συναισθημάτων. Με τον πρόσθετο χαρακτηρισμό "βαρεία" (έμφαση τ.μ.) γίνεται σαφές ότι δεν εννοούνται διαταραχές που ανήκουν στις "συνηθισμένες" λίγο έως πολύ εκρήξεις οργής. Εδώ πρόκειται πάντοτε για την αξιολόγηση των λεγόμενων ψυχοσυναισθηματικών αντιδράσεων, ένα κεφάλαιο δύσκολο τόσο επιστημονικά όσο και πρακτικά.

— Ολιγοφρένεια

Ενώ στις προαναφερθείσες κατηγορίες γνωρισμάτων, αμφισβητείται κυρίως η ικανότητα του ατόμου να συμμορφωθεί προς την περί του αδι-

κου αντίληψη, σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται κατά κύριο λόγο για την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο. Πάντως, πρέπει να λαμβάνεται ακόμη υπ' όψιν ότι παρά την ικανότητα αντιλήψεως του αδίκου, μπορεί να είναι διαταραγμένη, η ικανότητα συμμόρφωσης προς αυτή αφού η oligοφρένεια δεν περιλαμβάνει μόνον την μειωμένη διανοητική ικανότητα, αλλά συνεπάγεται πάντα μια ελλιπή ανάπτυξη της προσωπικότητας στο σύνολό της.

— Άλλος θαρύς ψυχικός εκφυλισμός

Ο παραπάνω όρος ο οποίος εισήχθη κατά την συζήτηση για την μεταρρύθμιση του Ποινικού Δικαίου στην ΟΔΓ, θεωρείται ιδιαίτερα προβληματικός και προ πολλού ξεπερασμένος. Πρακτικά λοιπόν, είναι καλύτερο να μιλάμε για "βαρεία άλλη ψυχική διαταραχή". Αυτή η έννοια περιλαμβάνει τις νευρώσεις, τις νευρωτικές εξελίξεις, τις διαταραχές της προσωπικότητας, όπως επίσης τις σεξουαλικές αποκλίσεις και τις ασθένειες που προκαλούνται από την χρήση αλκοόλ, ναρκωτικών κ.λ.π. Στις εν λόγω περιπτώσεις δημιουργούνται συχνά, πολύ σοβαρά διαγνωστικά προβλήματα και προβλήματα ποσοτικών εκτιμήσεων, αφού κατά το κείμενο του νόμου, για την στοιχειοθέτηση της κρίσης "βαρύς" είναι αναγκαία μια ποσοτική εκτίμηση.

Η ψυχιατρική γνωμάτευση στις παραπάνω κατηγορίες είναι πάντα μια αναδρομική αξιολόγηση, δηλαδή μια κρίση για το παρελθόν. Από την ψυχιατρική εξέταση έχουμε εν πρώτοις ένα ψυχικό και ενδεχομένως ένα ψυχοπαθολογικό πόρισμα, το οποίο ισχύει για το χρονικό σημείο της εξέτασης: το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση που έχει πραγματοποιηθεί μια ψυχολογική εξέταση. Είναι επομένως αναγκαίο να παρεκτείνουμε τα συμπεράσματα στο χρονικό σημείο της πράξης. Γι' αυτό τον σκοπό, εκτός από τις κατηγορίες του υπό μελέτη ατόμου, πρέπει να συλλέξουμε όσο το δυνατό περισσότερες πληροφορίες για τον χρόνο πράξης, όπως μαρτυρικές καταθέσεις, εκθέσεις θεραπόντων ιατρών, ιατρικά δικαιολογητικά, δικαιολογητικά ιδρυμάτων κ.λ.π. Η παραπάνω συλλογή πληροφοριών είναι απαραίτητη για την διαμόρφωση άποψης περί "βαρείας διατάραξης της συνείδησης", διότι η εν λόγω περίπτωση αποτελεί εξ ορισμού μια μη παθολογική κατάσταση, με την έννοια ότι δεν πρέπει κατ' αρχήν να αναμένονται ψυχικές μεταβολές.

Κατά την αναδρομική ανάλυση της προσωπικότητας και της ανάλυσης κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, πρέπει σύμφωνα με τον Rasch (1986) να ληφθούν υπ' όψιν οι ακόλουθες πέντε μεταβλητές:

1. Η δομή της προσωπικότητας

Ο πραγματογνώμων προσπαθεί να συνθέσει μια συλλογική εικόνα της προσωπικότητας με βάση το βιογραφικό, τις κρίσεις τρίτων, την αυτοπε-

ριγραφή του ερωτωμένου και πιθανόν τα υπάρχοντα πορίσματα των ψυχολογικών δοκιμασιών. Στο προκείμενο σημείο είναι σημαντικό να τύχουν προσοχής σοβαρές συγκρούσεις στο βιογραφικό του υπό μελέτη ατόμου και ακόμη αιφνίδιες διακοπές της φυσιολογικής εξέλιξης. Είναι αυτονόητο, ότι θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν αν κατά τον χρόνο της πράξης υπάρχει κάποια σαφής συμπτωματολογία η οποία να στοιχειοθετεί μια ψυχική πάθηση. Εάν για παράδειγμα, προκύπτει ότι κατά τον χρόνο της πράξης υφίστατο μια ψυχωσική κατάσταση, ενδεχομένως με παραγωγική ψυχοπαθολογική συμπτωματολογία, τότε κατά κανόνα δεν απαιτείται καμιά περαιτέρω έρευνα, αφού μπορεί να θεωρηθεί ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις της έλλειψης ικανότητας για καταλογισμό. Το ίδιο ισχύει και όταν υφίσταται μία προχωρημένη βλάβη του εγκεφάλου ή κατάρρευση της προσωπικότητας οφειλόμενη σε κάποια ψύχωση.

2. Σωματικά ευρήματα

Αυτά μπορούν ίσως να αποκτήσουν τον χαρακτήρα συμπληρωματικών στοιχείων σε περιπτώσεις μεγάλης εξάντλησης ή κόπωσης, σε περιπτώσεις μολυσματικής ασθένειας ή γενικότερης μειωμένης σωματικής ικανότητας ή χρονίων παθήσεων (σάκχαρο, καρκίνος). Ασυνήθιστα εργαστηριακά ή άλλα ευρήματα (EEG, CT) θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν.

3. Εξωγενείς επιδράσεις

Εδώ πρόκειται κυρίως για ζητήματα που αφορούν οξείες δηλητηριάσεις είτε από αλκοόλ ή φάρμακα είτε και από συνδυασμό φαρμάκων, αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών.

4. Το πέρασμα στην πράξη

Η ανάλυση της προιστορίας της πράξης και η συνοδευόμενη μ' αυτήν εξέλιξη της προσωπικότητας βοηθά στον σχηματισμό άποψης για την δομή των κινήτρων και την δημιουργία της ετοιμότητας προς πράξη, η οποία τελικά κορυφώνεται με την τέλεση της πράξης. Παράλληλα πρέπει να εξετασθεί, εάν το πέρασμα στην πράξη συνοδεύεται με κάποια ψυχική μεταβολή η οποία υπάγεται σε ψυχοπαθολογικές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα ένα καταθλιπτικό σύνδρομο, ή εάν αποτελεί αντίδραση σε κάποια σύγκρουση ή είναι αποτέλεσμα σύγκρουσης.

5. Συμπεριφορά περί την πράξη

Εδώ κρίνεται η συμπεριφορά αμέσως πριν, κατά και αμέσως μετά την πράξη. Βεβαίως σ' αυτή την περίπτωση έχει ιδιαίτερη σημασία σε ποιά

βαθμό είναι σε θέση ή έχει την θέληση το υπό έρευνα άτομο να περιγράψει τη συναισθηματική του κατάσταση κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα, προ παντός, όταν δεν υπάρχουν μάρτυρες. Η συμπεριφορά κατά την πράξη, όπως επίσης και η συμπεριφορά πριν ή μετά την πράξη, είναι συγκριτικά μικρότερης σημασίας εάν υπάρχει κάποια ενδογενής ή εξωγενής ψύχωση ή ακόμη κάποιο ψυχοσύνδρομο οφειλόμενο σε οργανική βλάβη του εγκεφάλου. Όταν αυτό αποκλείεται, τότε οι λεπτομέρειες της συμπεριφοράς γύρω από την πράξη αποκτούν ιδιαίτερη σπουδαιότητα, κυρίως για την κρίση περί της ύπαρξης "βαρειάς διατάραξης της συνείδησης".

Μεταξύ των πραγματογνωμώνων ανακύπτουν προβλήματα, πιθανόν δε και διάσταση απόψεων, για όλες τις κατηγορίες γνωρισμάτων, συνηθέστερα όμως όσον αφορά την κρίση της "βαρειάς διατάραξης της συνείδησης" και του "βαρέως άλλου ψυχικού εκφυλισμού". Για την ακρίβεια, σ' αυτές τις δύο περιπτώσεις δεν φαίνεται να πρόκειται τόσο για διαφορές στην ψυχική ή ψυχοπαθολογική διάγνωση, όσο για διαφοροποιήσεις στην εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με την ικανότητα συμμόρφωσης προς την αντίληψη αυτή. Όπως εκτέθηκε παραπάνω, τούτο δεν ανήκει βέβαια - στην αρμοδιότητα του πραγματογνώμονα, αλλά του δικαστηρίου και είναι σίγουρο ότι εάν αντιμετωπιζόταν με μεγαλύτερη προσοχή, πολλές αμφισβητήσεις θα αποφεύγονταν.

Όσον αφορά την "βαρεία διατάραξη της συνείδησης" είναι συχνά αδύνατη μια σαφής και κατηγορηματική κρίση. Πρόκειται για ένα "μωσαϊκό", σχετικά με το οποίο η επιστημονική έρευνα τα τελευταία χρόνια επικεντρώνεται περισσότερο στον τομέα των συνθηκών που οδήγησαν στην πράξη. Γεννάται πάντως το ερώτημα, εάν είναι δυνατό να γίνεται και η διατάραξη της συνείδησης" καλύτερα αντιληπτή ως μεταβολή ή περιορισμός της συνείδησης (Rösler 1991). Αδιευκρίνηστο όμως παραμένει το ζήτημα, πως ένας τέτοιος περιορισμός ή μεταβολή της συνείδησης ακόμα και υπ' αυτήν την έννοια, μπορεί να εκτιμηθεί ποσοτικά. Εξίσου ασαφής είναι τέλος και η νομική συνέπεια, δηλαδή από ποιό σημείο και πέρα θεωρείται ότι υπάρχει ελάττωση της ικανότητας καταλογισμού σ' αυτές τις περιπτώσεις της "ψυχολογικής" διαταραχής της συνείδησης.

Ως προς τον "άλλο βαρύ ψυχικό εκφυλισμό", προκύπτουν παράλληλα με τα διαγνωστικής φύσεως προβλήματα για τις νευρώσεις, τις νευρωτικές εξελίξεις και τις διαταραχές της προσωπικότητας που αφορούν την Ψυχιατρική και την Ψυχοθεραπεία, και κανονιστικής φύσεως προβλήματα: απαιτείται επομένως να πραγματοποιηθεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, μια ποσοτική εκτίμηση. Πρέπει λοιπόν να υπολογισθεί η βαρύτητα της περίπτωσης με ψυχοπαθολογικά μέσα, ένα πρόβλημα το οποίο δεν έχει λυθεί ούτε ομόφωνα ούτε ικανοποιητικά (Foerster 1989).

Το ίδιο ακριβώς πρόβλημα ανακύπτει και στις περιπτώσεις εκείνες που απαιτείται η ποσοτική εκτίμηση για να διαπιστωθεί εάν υπάρχει

ελαττωμένη ικανότητα συμμόρφωσης προς την περί του άδικου αντίληψη (Foerster 1991a, 1992b). Η συζήτηση που βρίσκεται σε εξέλιξη αυτό τον καιρό δεν έχει ακόμη οδηγήσει σε ομόφωνα συμπεράσματα. Σ' αυτή την περίπτωση θα μπορούσαν να αποδειχθούν χρήσιμες οι ακόλουθες απόψεις (Foerster 1992b):

1. Η συμπτωματολογία πρέπει να έχει εμφανισθεί και σε άλλες καταστάσεις πέρα από το έγκλημα. Επίσης θα ήταν σκόπιμο να ληφθεί υπ' όψιν εάν το υπό έρευνα πρόσωπο λόγω των συμπτωμάτων αυτών, και ανεξαρτήτως της αξιόποινης πράξης, έχει ζητήσει τη βοήθεια ειδικού.

2. Πρέπει να εμφανίζεται μια εσωτερική παρωθητική-ψυχοδυναμική σχέση ανάμεσα στην συμπτωματολογία και το έγκλημα.

3. Πρέπει να έχουν προκύψει πρόσθετες επιβαρυντικές καταστάσεις οι οποίες να οδήγησαν σ' ένα κλονισμό των λειτουργιών του Εγώ, όπως προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής, επαγγελματικών και διανθρωπικών σχέσεων κ.λ.π.

4. Οι πράξεις πρέπει να έχουν λάβει χώρα παρορμητικά-ψυχαναγκαστικά, χωρίς προμελέτη και οργάνωση.

Ένα ακόμη επίκαιρο πρόβλημα στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, αποτελεί η κρίση για την δηλητηρίαση από αλκοόλ, αφού η 4η Ποινική Σύνοδος του Ανωτάτου Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου θεωρεί ότι ανάμεσα στο ποσό της συγκέντρωσης οινοπνεύματος στο αίμα και στην ικανότητα προς καταλογισμό υπάρχουν σταθερές, εκφράσιμες αριθμητικά και από άποψη περιεχομένου σημαντικές αντιστοιχίες, οι οποίες μπορούν να ληφθούν υπ' όψη στη δικαστική νομολογία ως ιατρικά διαπιστωμένοι κανόνες (Salger 1988). Αυτό δεν είναι φυσικά σωστό, αφού όπως είναι γνωστό, τόσο στο ίδιο το άτομο, όσο και μεταξύ των περισσότερων ατόμων εμφανίζονται σοβαρές διαφοροποιήσεις ως προς τις επιπτώσεις του αλκοόλ. Αξιόπιστα συμπεράσματα για την ικανότητα της αντίληψης του άδικου και συμμόρφωσης προς την αντίληψη αυτή δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν με βάση μόνο τη λεγόμενη "στατιστική διάγνωση" και χωρίς την ανασύσταση της ψυχικής κατάστασης κατά τον χρόνο της πράξης.

Όσον αφορά την κρίση περί της ικανότητας προς καταλογισμό, η διάγνωση για τη μέθη ή τη νηφαλιότητα του δράστη έχει κατ' αρχήν το προβάδισμα έναντι του απλού υπολογισμού του ποσοστού αλκοόλ στο αίμα. Εκείνο που έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία από το αλκοτέστ, είναι το εάν εμφανίζεται μια ψυχοπαθολογική συμπτωματολογία ή αντιθέτως εάν υφίστανται συγκεκριμένες ενδείξεις φυσιολογικών αντιδράσεων σε συνδυασμό με την έλλειψη ψυχοπαθολογικών ευρημάτων. Αν παρόλα αυτά, υπάρχουν μόνον τα αποτελέσματα του αλκοτέστ βασιζόμενα είτε σε μια αναδρομική ανάλυση είτε στην ποσότητα του καταναλωθέντος ποτού, η αξιολόγηση τους είναι υπόθεση του δικαστή της ουσίας (Foerster 1992a).

Τα τελευταία χρόνια η δραστηριότητα του ψυχιάτρου-πραγματογνώ-

μονα έχει επεκταθεί τόσο στην πρόγνωση της μελλοντικής συμπεριφοράς του δράστη όσο και στην επιλογή κατάλληλων θεραπευτικών μέτρων. Η κρίση βέβαια της ικανότητας για καταλογοισμό, εξακολουθεί να έχει όπως πριν κεντρική σημασία. Όμως, ο σημαντικά διαφοροποιημένος κατάλογος των μέτρων (αναμορφωτικών, θεραπευτικών, ασφαλείας), των δυνατοτήτων χορήγησής τους και η επιβολή πρόσθετων υποχρεώσεων, δημιουργεί σημαντικά υψηλότερες αξιώσεις στον ψυχιατροπραγματογνώμονα απ' ό,τι πριν, διότι επιδιώκει την ανάλυση της προσωπικότητας του δράστη, κυρίως δε, την πρόγνωση της μελλοντικής του συμπεριφοράς και την υπόδειξη των καταλλήλων γι' αυτόν θεραπευτικών μέτρων. Έτσι, δημιουργήθηκε μια νέα σημαντική υποχρέωση στη δικαστική αποστολή του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα: η παροχή συμβουλών προς το δικαστήριο κατά τη συζήτηση της πρόγνωσης της μελλοντικής συμπεριφοράς του δράστη και των διαφόρων μορφών μεταχείρισής του, και στις περιπτώσεις εκείνες που δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υφίσταται σοβαρή μείωση ή άρση της ικανότητας προς καταλογοισμό.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Foerster, K.** (1983): *Der psychiatrische Sachverständige zwischen Norm und Empirie*. Στο: *Neue juristische Wochenschrift* 36: 2049-2053.
- Foerster, K.** (1989): *Gedanken zur psychiatrischen Beurteilung neurotischer und persönlichkeitsgestörter Menschen bei strafrechtlichen Fragen*. Στο: *Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform* 72: 83-87.
- Foerster, K.** (1991a): *Die forensisch-psychiatrische Beurteilung persönlichkeitsgestörter Straftäter*. Στο: Schütz, H./Kaatsch, H.-J./Thomsen, H. (Εκδ.): *Medizinrecht-Psychopathologie-Rechtsmedizin*. Τιμητικός τόμος για τον G. Schewe. Springer, Berlin-Heidelberg
- Foerster, K.** (1991b): *Forensische Psychiatrie in der Bundesrepublik Deutschland: Derzeitige Lage und zukünftige Aufgaben*. Στο: *Deutsche Richterzeitung* 69: 197-200.
- Foerster, K.** (1992a): *Die alkohol- und drogenbedingten Störungen*. Venzlaff, U./Foerster, K. (Εκδ.): *Psychiatrische Begutachtung*. Fischer, Jena-Stuttgart.
- Foerster, K.** (1992b): *Die sogenannten "nicht-stoffgebundenen Abhängigkeiten"*. Στο: Venzlaff/Foerster, *Psychiatrische Begutachtung*, όπ.π.
- Rasch, W.** (1986): *Forensische Psychiatrie*, Kohlhammer, Stuttgart.
- Rösler, M.** (1991): *Zur kriteriengeleiteten Erfassung von Affektdelikten*. Στο: *Nervenarzt* 62: 49-54.
- Selger, H.** (1988): *Die Bedeutung des Tatzeit-Blutalkoholwertes für die*

- Beurteilung der erheblich verminderten Schuldfähigkeit.* Στο: v. Gamm, O.F./Raisch, P./Tiedemann, K. (Εκδ.): Strafrecht, Unternehmensrecht, Anwaltsrecht. Τιμητικός τόμος για τον G. Pfeiffer, Heymanns, Köln.
- Schewe, G./Reinhardt, G.** (1992): *Forensische Psychopathologie.* Στο: Schwerd, W. (Εκδ.): Rechtsmedizin, Deutscher Ärzteverlag, Köln.

Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΟ ΑΠΟ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ.

Πέτρος Κακκαλής

Πρόεδρος Εφετών Πατρών

Ο εισηγητής, αφού επισημαίνει τη δυσχερή θέση του δικαστή, ιδίως σε περίπτωση διαγνώσεων αντιφατικών, αλλά και στην κρίση του για την επίδραση της ανωμαλίας που τυχόν διαγνώσθηκε στην ικανότητα αντίληψης και βούλησης του δράστη κατά το χρόνο της διάπραξης του εγκλήματος, αναφέρει πολλές αποφάσεις δικαστηρίων που εκρίναν ποικίλες περιπτώσεις ψυχικών ανωμαλιών κατ' εφαρμογήν των άρθρων 34 και 36 Π.Κ.

Α) Στην αρμοδιότητα του δικαστή ανήκει η εκτίμηση για την ικανότητα προς καταλογισμό του συγκεκριμένου δράστη σε σχέση προς ορισμένη πράξη. Η ύπαρξη ικανότητας προς καταλογισμό ή ελαττωμένης ικανότητας προς καταλογισμό καθορίζει το μέγεθος της ενοχής, προσδιορίζει τα όρια της ποινής που θα επιβληθεί στον δράστη.

Ο Ποινικός μας Κώδικας του 1950 υιοθετώντας τη σύνθετη ή μικτή, όπως λέγεται, μέθοδο, ορίζει στο άρθρο 34: "η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη, αν όταν τη διέπραξε, λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξης της συνειδήσεως δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό". Στη διάταξη του άρθρου 36 ορίζεται: "αν εξαιτίας κάποιας από τις ψυχικές καταστάσεις που αναφέρονται στο άρθρο 34, δεν έχει εκλείψει εντελώς, μειώθηκε όμως σημαντικά η ικανότητα για καταλογισμό που απαιτείται κατά το άρθρο αυτό, επιβάλλεται ποινή ελαττωμένη(83)". Το βιολογικό στοιχείο της ελαττωμένης ικανότητας προς καταλογισμό είναι το ίδιο με αυτό της έλλειψης ικανότητας προς καταλογισμό, όπως ορίζεται στο άρθρο 34. Η διαφοροποίηση έγκειται στο ψυχολογικό στοιχείο, η επίδραση του οποίου συνεπάγεται όχι τον πλήρη αποκλεισμό, αλλά απλώς τον ουσιώδη περιορισμό της ικανότητας διακρίσεως ή συμμορφώσεως. Στην περίπτωση της περιορισμένης ικανότητας προς καταλογισμό επιβάλλεται υποχρεωτικά ποινή ελαττωμένη. Τούτο όμως δεν ισχύει σε ελάττωση της ικανότητας για καταλογισμό από υπαίτια μέθη (άρθρο 36 παρ. 2 Π.Κ.). Η εφαρμογή του άρθρου 36 προϋποθέτει την ικανότητα προς καταλογισμό. Η ικανότητα προς συμμόρφωση εξετάζεται, αν διαπιστωθεί, ότι ο δράστης διέκρινε το άδικο της πράξεως ή μπορούσε να διακρίνει. Αν διέκρινε το άδικο της πράξεως παρά την ύπαρξη των καταστάσεων (βιολογικού στοιχείου) θέμα εφαρμογής του αρ. 36 Π.Κ. δεν τίθεται. Έτσι, όπως τονίζεται, η ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό συνιστά απλώς την ιδιαίζουσα μορφή ικανότητας προς καταλογισμό και όχι τρίτη κατηγορία μεταξύ ικανότητας και ανικανότητας¹.

Κατά την εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων από τα Δικαστήρια

επιχειρείται εννοιολογικός προσδιορισμός των βιολογικών προϋποθέσεων, κοινών και στις δύο περιπτώσεις, καθορίζονται οι όροι για την πληρότητα του σχετικού ισχυρισμού, αναφέρονται ειδικά καταστάσεις που εμπίπτουν στο βιολογικό στοιχείο, αντιμετωπίζεται η διαπίστωση των βιολογικών προϋποθέσεων με τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης και η αξιολόγησή της από το δικαστή.

Η “νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών” δεν περιορίζεται στην έννοια της νόσου κατά την ιατρική ορολογία, αλλά πρέπει να εκλειφθεί με ευρύτητα, ώστε να περιλάβει και άλλες καταστάσεις (νομική έννοια). Κατά την Αιτιολογική έκθεση “υπό τον όρο νοσηρά διατάραξεις των πνευματικών λειτουργιών περιλαμβάνονται πάσαι αι μορφαί της φρενοπάθειας ή παραφροσύνης υπό την ευρείαν έννοια του όρου”. (σελ. 162).

Με τον όρο “διατάραξη της συνειδήσεως” νοούνται οι ψυχικές διαταραχές, οι οποίες δεν πηγάζουν από παθολογική κατάσταση, αλλ’ εμφανίζονται στον ψυχικώς υγιή άνθρωπο και είναι παροδικές (Αιτ. έκθ. σελ. 164).

Κατά την Α.Π. 544/1982 (π.χ. ΛΗ’ 762) υπό τον όρο “νοσηρή διατάραξη της συνειδήσεως περιλαμβάνονται όλες οι ψυχικές διαταραχές που δεν πηγάζουν από παθολογική κατάσταση του εγκεφάλου, εμφανίζονται σε ψυχικά υγιή άτομα και είναι παροδικές. Η διατάραξη αυτή μπορεί να οφείλεται σε παθολογικά αίτια ή φυσιολογικά ή ψυχολογικά.

Με αποφάσεις Δικαστηρίων έχει κριθεί ότι συνιστούν νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή “διατάραξη της συνειδήσεως”, οι οποίες με τη συνδρομή των λοιπών προϋποθέσεων που ορίζει ο νόμος συνεπάγονται την ανικανότητα ή την περιορισμένη ικανότητα προς καταλογισμό:

α) η σχιζοφρένεια (Α.Π. 28/76 Π.Χ. ΚΣΤ’ 506)

β) η βλακεία (Α.Π. 44/1963 Π.Χ. ΙΓ’, 212, ΑΠ 409/1962 Π.Χ. ΙΓ’, 145, Α.Π. 164/1961 Π.Χ., 396).

γ) η μανιοκαταθλιπτική ψύχωση (Α.Π. 1499/1981, Α.Π. 642/1975).

δ) η παράνοια ή η παραφροσύνη Πλ. Θεσ. 1384/1983 Π.Χ. ΛΔ, 766)

ε) το μανιακό σύνδρομο (Πλ. Χαρ. 149/1985 (Αρμ. 1985, σελ. 761)

στ) η γεροντική ψύχωση που συνοδεύεται με εκπτώσεις της προσωπικότητας (Εφ. Κρ. 42/1953 Π.Χ. ΚΣΤ’ 566).

ζ) η έντονη οργή (Πλ. 15/1968 ΠΧ ΙΗ’ 116)

η) ο βρασμός ψυχικής ορμής σε βαθμό που επιφέρει διατάραξη της συνειδήσεως (Α.Π. 435/1970 Π.Χ. ΚΑ 12)

θ) η έντονη αγχώδης νεύρωση με καταθλιπτικές εκδηλώσεις και το σύνδρομο φοβερής νευρώσεως -διατάραξη της συνειδήσεως (Α.Π. 715/1981, Π.Χ. ΛΒ 40).

Επίσης έχει κριθεί, ότι παροδική μη νοσηρή διατάραξη της συνειδήσεως, που ενδεχομένως μπορεί να αποκλείσει τον καταλογισμό, συνιστά η

απότομη και σφοδρή έκρηξη διαφόρων συναισθημάτων, όπως οργής, τρόμου, ζηλοτυπίας (Α.Π. 248/1967, Βλ. Κοτ. 15/1968).

Κατά την Α.Π. 1197/1988 (ΝοΒ. 37, 112) η αιφνίδια υπερδιέγερση κάποιου συναισθήματος (οργής, τρόμου κ.λ.π.) μπορεί να φθάσει μέχρι του σημείου το πρόσωπο να στερηθεί την ικανότητα του να αντιληφθεί το άδικο της πράξεως του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψη γι' αυτό και πολύ περισσότερο να μειώσει την ικανότητά του. Είναι ζήτημα αποδείξεως.

Η εκδήλωση άγχους ακαθορίστου περιεχομένου, όταν δεν συνάπτεται με ωρισμένη και σαφώς προσδιοριζόμενη ψυχική ασθένεια δεν αποκλείει κατ' ανάγκην τον καταλογισμό, αλλά ούτε κατ' ανάγκην συνεπάγεται μείωση της ικανότητας. Το ίδιο ισχύει και για την αγχώδη νεύρωση (Α.Π. 843/1973 Π.Χ. ΙΔ', 49 -βλ. όμως και Α.Π. 713/1978).

Κατ' αρχήν το " πάθος", ως ψυχική κατάσταση που παράγεται από την επίταση ωρισμένου συναισθήματος κ.λ.π. δεν μπορεί να αποκλείσει την ικανότητα προς καταλογισμό (βλ. Α.Π. 267/27 Θ. ΛΤ 691 -Α.Π. 406/21 Θ. ΛΒ' 470), εκτός αν έχει παθολογική (νοσηρή) προέλευση, (Κατσαντώνης Α. σ. 278) οπότε όμως το πράγμα αλλάζει².

Η διατάραξη πρέπει να υφίσταται κατά το χρόνο της πράξεως (ΕφΘεσ./Συμ)-235/1982 Π.Χ. ΛΔ' σελ. 316)³.

Η ικανότητα αποτελεί συνήθως τον κανόνα, αλλά δεν τεκμαίρεται από τη μη τυχόν απόδειξη των επικαλουμένων λόγων αποκλεισμού της. Δια τούτο και απαιτείται πλήρης αιτιολογία όταν αμφισβητείται (Α.Π. 1029/1981 Π.Χ. ΛΒ, 864).

Για την πληρότητα του ισχυρισμού περί ελλείψεως περιορισμένης ικανότητας προς καταλογισμό, δεν αρκεί μόνο η επίκληση των σχετικών διατάξεων του Π.Κ. αλλά πρέπει να αναφέρονται τα πραγματικά εκείνα περιστατικά, επί των οποίων ο κατηγορούμενος θεμελιώνει κάθε περίπτωση νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξης της συνείδησης που επικαλείται (Α.Π. 542/1988 ό.π.). Έτσι κατά την Α.Π. 1372/1987 (Π.Χ. ΛΕ' 379) το Δικαστήριο υποχρεούται να διαλάβει στην απόφαση ειδική αιτιολογία για τη συνδρομή περιπτώσεως ελαττωμένης ικανότητας, αλλά μόνη επίκληση, ότι συντρέχει τέτοια περίπτωση δεν συνιστά παραδεκτή προβολή αυτοτελούς ισχυρισμού.

Το Δικαστήριο ή το Συμβούλιο ερευνά αυτεπάγγελα αν συντρέχει περίπτωση που να αίρει ή να μειώνει την ικανότητα προς καταλογισμό, αλλά δεν είναι υποχρεωμένο να προβεί από μόνο του ("οίκοθεν") στην αιτιολόγηση της μη συνδρομής, εκτός αν υποβληθεί αυτοτελής και σαφής ισχυρισμός του κατηγορουμένου (Α.Π. 1786/1985 Π.Χ. ΛΣΤ' σ. 347).

Αν αποδειχθεί, ότι ο δράστης στερείται της ικανότητας προς καταλογισμό, το Δικαστήριο οφείλει να τον απαλλάξει. Εάν συντρέχει περίπτωση ελαττωμένης ικανότητας, επιβάλλεται ποινή ελαττωμένη. Εφ' όσον ο

Δικαστής έχει αμφιβολίες, ως προς τη συνδρομή ή μη λόγου που αίρει ή μειώνει τον καταλογισμό, οφείλει να απαλλάξει τον δράστη (IN DUBIO PRO REO).

Κατηγορούμενος που κρίθηκε ανίκανος προς καταλογισμό κατ' άρθρο 34 Π.Κ. εισάγεται στο δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα, (ΣΠΘ. 1811/1989 Αρμ. Μ 144).

Αντίστοιχες είναι οι διατάξεις των άρθρων 88-96 του Ιταλικού Ποινικού Κώδικα. Στις διατάξεις αυτές αναφέρονται οι περιπτώσεις, που αποκλείουν ή μειώνουν (diminuiscono) τον καταλογισμό. Διακρίνονται βασικά σε δύο κατηγορίες: 1) αλλοιώσεις παθολογικές που οφείλονται σε διανοητική ασθένεια (INFERMITA DI MENTE) σε ενέργεια οιοπνεύματος και ναρκωτικών ουσιών, 2) ανωριμότητα "φυσιολογική ή παραφυσιολογική" που εξαρτάται από την ανηλικότητα και την κωφαλαλία αντίστοιχα. Επομένως πρόκειται για πέντε περιπτώσεις: α) ανηλικότητα, β) κωφαλαλία, γ) ασθένεια διανοητική (INFERMITA DI MENTE) δ) ενέργεια οιοπνεύματος, ε) ενέργεια ναρκωτικών ουσιών⁴.

Ο νόμος ορίζει "Κανείς δεν μπορεί να τιμωρηθεί για μία πράξη που προβλέπεται από το νόμο, ως έγκλημα, αν κατά την στιγμή που διέπραξε δεν ήταν ικανός προς καταλογισμό (IMPUTABILE).

Το ελάττωμα του νου (VIZIO DI MENTE) μπορεί να προέρχεται από μία ασθένεια (INFERMITA) ψυχική, όσο και φυσική.

Ο νόμος διακρίνει: α) VIZIO TOTALE DI MENTE, αποκλεισμό της ικανότητας προς καταλογισμό (αθώωση-εγκλεισμός) β) VIZIO PARZIALE DI MENTE, μία κατάσταση, όπου μειώνεται σοβαρά, χωρίς να αποκλείεται εντελώς η ικανότητα προς καταλογισμό και επισύρει ποινή ελαττωμένη⁵.

Στο άρθρο 90 ορίζεται, ότι οι συναισθηματικές καταστάσεις και του πάθους δεν αποκλείουν, ούτε περιορίζουν την ικανότητα προς καταλογισμό⁶.

B. Μέθη

Η συνηθέστερη ίσως μορφή διατάραξης της συνείδησης είναι η μέθη.-

Σύμφωνα με όσα παραπάνω εκτίθενται, εφ' όσον διαπιστωθεί ανικανότητα προς καταλογισμό κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης ο δράστης απαλλάσσεται, σε περίπτωση δε ελαττωμένης ικανότητας προς καταλογισμό, επιβάλλεται ποινή μειωμένη. Η διάταξη του άρθρου 193 Π.Κ. τιμωρεί το έγκλημα σε υπαίτια μέθη.

Η διάταξη αρ. 193 Π.Κ. είναι επικουρική σε σχέση με αυτή του αρ. 35 Π.Κ. και αντιμετωπίζει τις περιπτώσεις εκείνες που δεν καλύπτονται από το αρ. 35 Π.Κ. Παρά τις αμφισβητήσεις από δογματικής απόψεως σε σχέση ιδίως με το αξίωμα της ενοχής, η διάταξη έχει πρακτική σημασία για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας, αν ληφθεί υπόψη ο κίνδυ-

νος από τα εγκλήματα λόγω της χρήσεως οινοπνευματωδών ποτών και άλλων μεθυστικών ουσιών.

Προϋποθέσεις για την εφαρμογή της διατάξεως είναι:

(α) η μέθη να είναι υπαίτια, δηλαδή ο δράστης από πρόθεση ή αμέλεια, να περιήγαγε τον εαυτό του σε μέθη.

Αν είναι αναίτια, τότε επί πλήρους μέθης ο δράστης δεν υπέχει ευθύνη (άρ. 34 Π.Κ.), ενώ αν διαπιστωθεί ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό επιβάλλεται ποινή μειωμένη (άρ. 36 παρ. 2 Π.Κ.).

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι τον καταλογισμό αποκλείει η μέθη, όταν επιφέρει διατάραξη και όχι ολοκληρωτική απώλεια της συνειδήσεως, γιατί τότε δεν υπάρχει πράξη.

(β) ο δράστης κατά το χρόνο που περιάγεται υπαιτιώς σε κατάσταση μέθης να έχει την ικανότητα προς καταλογισμό.

(γ) η τέλεση μιάς πράξεως που χαρακτηρίζεται, ως πλημμέλημα ή κακούργημα σε κατάσταση μέθης. Τούτο, όπως υποστηρίζεται, αποτελεί εξωτερικό όρο του αξιοποιίου.

Η υπαίτια επικίνδυνη μέθη τιμωρείται ως πταισματική παράβαση (άρ. 440 Π.Κ.).

Η πραγματική πλάνη που οφείλεται σε μέθη, δεν λαμβάνεται υπ' όψη (αν όμως άσχετα από τη μέθη συνέτρεχαν τα στοιχεία της πραγματικής πλάνης δεν υπάρχει έγκλημα). Επίσης και η πλάνη περί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης.

Από τη δικαστηριακή πρακτική σημειώνονται: Κατά την Α.Π. 78/1984 (Π.Χ. ΛΔ' σ. 712) η μνεία στο αιτιολογικό, ότι ο δράστης κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης ευρίσκετο σε ευθυμία λόγω υπαιτίας, μη ουσιώδους όμως μέθης, δεν καθιστά αντιφατική την αιτιολογία και δεν επιδρά επί του καταλογισμού, διότι την εφαρμογή της διατάξεως του άρ. 193 Π.Κ. προϋποθέτει η πλήρης μέθη που αποκλείει τον καταλογισμό.

Για τη θεμελίωση του ισχυρισμού του κατηγορουμένου περί ελαττωμένης ικανότητας προς καταλογισμό, πρέπει απαραίτητως να προβάλλεται, ότι η μέθη δεν είναι υπαίτια (Ολ. Α.Π. 1198% 1990 ΝοΒ 38.1211).

Αιτιολογία της αποφάσεως, ότι από την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών δεν απεδείχθη ο ισχυρισμός του κατηγορουμένου περί πλήρους μέθης που αποκλείει τον καταλογισμό, καλύπτει και τον άλλο ισχυρισμό περί εφαρμογής του άρθρου 193 Π.Κ., αφού το τελευταίο προϋποθέτει ότι ο δράστης περιήγαγε εαυτόν σε κατάσταση πλήρους μέθης υπαιτιώς, την οποίαν απέκλεισε το Δικαστήριο (Α.Π. 441/1980, Π.Χ.Λ 647).

Το Ακυρωτικό δέχθηκε ότι είναι αιτιολογημένη η απόρριψη του ισχυρισμού του κατηγορουμένου για απόπειρα ανθρωποκτονίας, διότι είχε στερηθεί την ικανότητα για καταλογισμό κατά το άρθρο 34 Π.Κ., επειδή ήταν μεθυσμένος, καθόσον ναι μεν είχε καταναλώσει οινοπνευματώδη ποτά, ήταν όμως συνηθισμένος στη χρήση τους και παρά ταύτα επεδίε-

το με νηφαλιότητα σε πολιτικές συζητήσεις, δεν περιήγαγεν αυτόν σε κατάσταση διατάραξης της συνείδησης (Α.Π. 883% 1980 Π.Χ. ΛΑ' 31).

Κάνοντας μία αναφορά στο Ιταλικό Δίκαιο, παρατηρούμε ότι ο Ιταλικός Ποινικός Κώδικας διακρίνει:

α) *Ubrachezza accidentale*⁷.

Εάν ήταν πλήρης και εστέρησε την ικανότητα του "intendere e volere" αποκλείει τον καταλογισμό.

Εάν δεν ήταν πλήρης επιφέρει περιορισμό της ικανότητας και επισύρει ποινή ελαττωμένη (άρ. 91).

β) *Ubrachezza volontaria o colposa*. Δεν έχει επίδραση επί του καταλογισμού⁸.

Τουναντίον αν ήταν *preordinata* με σκοπό να τελέσει το έγκλημα ή να προετοιμάσει λόγο απαλλαγής (*scusa*) επισύρει αυξημένη ποινή (άρ. 92).

γ) *Ubrachezza abituata* το έγκλημα που τελέσθηκε από δράστη εθισμένο στη χρήση οινοπνεύματος, επισύρει ποινή αυξημένη (άρ. 94).

Γ. Πραγματογνωμοσύνη

Η προσφυγή στη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης, τις περισσότερες φορές καθίσταται αναγκαία.

Η διενέργεια πραγματογνωμοσύνης κατόπιν σχετικού αιτήματος του κατηγορουμένου να υποβληθεί σε εξέταση εναπόκειται στην απόλυτη κρίση του Δικαστηρίου. (Α.Π. 44% 1970 Π.Χ. ΚΘ' 396 - Α.Π. 379/1976 Π.Χ. ΚΣΤ' 813). Η απόρριψη του αιτήματος πρέπει να αιτιολογηθεί.

Η οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων μεταξύ Δικαστή και Πραγματογνώμονα στη συνεργασία τους, έργο δυσχερές, έχει γίνει αντικείμενο εντόνων συζητήσεων. Γνωστή η διάκριση των εκπροσώπων της δικαστικής ψυχιατρικής σε "γνωστικιστές" και "αγνωστικιστές". Γνωστή και η προσπάθεια επίλυσης του θέματος (διαχωρισμός του έργου Δικαστή και του έργου του πραγματογνώμονα) με την εισαγωγή του "μικτού συστήματος".

Κατά τη διενέργεια της πραγματογνωμοσύνης ο πραγματογνώμονας είτε με δική του πρωτοβουλία, είτε κατόπιν ερωτήματος του Δικαστηρίου, διατυπώνει τις απόψεις του και επί του "ψυχολογικού" όρου. Η αξιολόγηση όμως του υλικού και η εκτίμηση της ικανότητας προς καταλογισμό του δράστη σε σχέση προς συγκεκριμένη πράξη είναι νομικό ζήτημα, η επίλυση του οποίου βασικά ανήκει στο χώρο ευθυνης του Δικαστή⁹.

Δεν παραγνωρίζεται η δυσκολία του έργου του πραγματογνώμονα. Ο καθηγητής Φωτάκης ομιλεί για "σταυρό των πραγματογνώμωνων" και για ύπαρξη "αντικειμενικών ορίων" που καθορίζουν μέχρι πού μπορεί να προχωρήσει ο πραγματογνώμονας-ψυχίατρος κατά τη διεξαγωγή της πραγματογνωμοσύνης.

Από την άλλη όμως μεριά θα πρέπει να σημειωθεί η "αμηχανία" στην οποία βρίσκεται το Δικαστήριο, όταν τίθενται υπόψη του περισσότερες, συγκρουόμενες μεταξύ τους, εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης. Και η μετατόπιση στους ώμους του "του σταυρού" για την αξιολόγηση των πορισμάτων τους κάνει δυσχερέστερο το έργο του.

Κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμισθεί αυτό που έχει πολλές φορές επισημανθεί. Θα διευκόλυνε την προσπάθεια, όταν ο πραγματογνώμονας και ο Δικαστής συνεργάζονται μιλώντας την "ίδια γλώσσα".

Τέλος ανεξάρτητα από τη θέση που λαμβάνει κανείς σε σχέση με την εκτίμηση της έκθεσης ως αποδεικτικού μέσου, ή τη θέση του πραγματογνώμονα, ως βοηθού στο έργο του Δικαστή, η επίλυση του νομικού ζητήματος, η αξιολόγηση και η εκτίμηση της ικανότητας προς καταλογισμό ανήκει στο Δικαστή.

Δ. Η ηλικία

Η ικανότητα προς καταλογισμό προϋποθέτει μία ωρισμένη ανάπτυξη φυσικοψυχική του προσώπου. Η ηλικία θεμελιώνει κατ'αρχάς την ικανότητα προς καταλογισμό¹⁰. Σύμφωνα με τον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα, με βάση το κριτήριο της ηλικίας, τα νήπια (μέχρι συμπλήρωσεως του εβδομού έτους) στερούνται της ικανότητας προς καταλογισμό τους, από απόψεως ποινικού δικαίου, είναι αδιάφορα.

Τα παιδιά, δηλαδή τα νερά άτομα ηλικίας 7-12 ετών, με βάση το αυτό ηλικιακό κριτήριο, δεν έχουν ικανότητα προς καταλογισμό. Δεν υπέχουν ποινική ευθύνη και υποβάλλονται σε αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα.

Μία περιορισμένη ικανότητα προς καταλογισμό φαίνεται, ότι υπολαμβάνει ο νόμος για τους εφήβους 13-17 ετών. Σύμφωνα με το άρ. 127 Π.Κ. το Δικαστήριο, αν ερευνώντας τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέσθηκε η πράξη και την όλη προσωπικότητα του δράστη κρίνει ότι είναι αναγκαίος ο ποινικός σωφρονισμός τον καταδικάζει σε περιορισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα.

Τέλος ειδική μεταχείριση προβλέπεται για τους μετεφήβους (άρ. 130, 131 Π.Κ.).

Υποσημειώσεις

1. Α. Κοτσαλή, "Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό".
2. Βλ. Μ. Σταθόπουλος, Π.Χ. ΛΓ', σελ. 668 επ.
3. Για το Ιταλικό Δίκαιο βλ. άρ. 85 C.P.
4. F. Mantovani, "Diritto Penale", Cap IV p. 601 seg.
5. E imputabile chi ha la capacità di intendere e volere.
6. Βλ. εκτενέστερα P. Mantovani, o.c., p. 612 και G. Bettiol, o.c., p. 408.
7. "Derivata da un caso fortuito o forza maggiore".

8. "Non esclude ne diminuisce la imputabilità".

9. Βλ. Λ. Κοτσαλή, ό.π., σελ. 246 επ., Ν. Ανδρουλάκη Π.Χ. ΚΓ, 321 επ., Α. Κατσαντώνη Π.Χ. ΚΒ., σελ. 96 επ., Γ. Σταθέα "Η πραγματογνωμοσύνη"

10. Λ. Κοτσαλής, ό.π., σελ. 50.

ΚΑΤΑΛΟΓΙΣΜΟΣ - ΠΟΙΝΙΚΕΣ, ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

ΟΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Η εισηγήτρια υπογραμμίζει τις δυσχέρειες της διατύπωσης του νόμου, ώστε να περιλαμβάνονται όλες οι ψυχικές ανωμαλίες - διαρκείας ή παροδικές, νοσηρές ή μη - που μπορούν να αποκλείσουν ή να μειώσουν την ικανότητα καταλογισμού. Στη συνέχεια υπογραμμίζει - και με παραδείγματα - τις δυσχέρειες, ιδίως διαγνωστικές, του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα και τέλος του δικαστή στον οποίο αφήνεται το δυσχερέστερο μέρος του έργου, δηλαδή η απόφαση κατά πόσο η διαγνωσθείσα ψυχική ανωμαλία έχει επιδράσει στις ικανότητες αντίληψης και βούλησης κατά τη διάπραξη του εγκλήματος. Τέλος, προβάλλει την πρόταση του IV Διεθνούς Συνεδρίου Εγκληματολογίας (Χάγη, 1960): η πραγματογνωμοσύνη να συντάσσεται από πολυμελές όργανο διαφόρων ειδικοτήτων (ψυχιάτρου-εγκληματολόγου-κοινωνιολόγου-ψυχολόγου), που θα συμβουλεύει το δικαστή και για τη διάγνωση και για τις επιπτώσεις της τυχόν ψυχικής ανωμαλίας στις ικανότητες αντίληψης και βούλησης του δράστη και για το καταλληλότερο γι' αυτόν μέτρο.

1. Οι ποινικές διατάξεις

Η ρύθμιση του δυσχερούς αυτού θέματος αποτελεί κατ' εξοχήν παράδειγμα των ευφυών αφηρημένων κατασκευών της δογματικής του ποινικού δικαίου, που, ωστόσο, όχι σπάνια ξεχνάει τη ζωντανή πραγματικότητα. Και σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν είναι, φυσικά, ικανοποιητικοί οι χειρισμοί της.

Ας αρχίσουμε από μία σύντομη κριτική των σχετικών ποινικών διατάξεων.

1. Κατ' αρχήν όλοι συμφωνούμε ότι όλα τα στοιχεία που απαιτούν τα άρθρα 34 και 36 του ελληνικού Π.Κ. είναι τα ίδια: εξετάζεται η ψυχολογική κατάσταση του δράστη σχετικά με το αν αυτός είχε συναίσθηση του τι έκανε, αν αντιλαμβανόταν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του (ικανότητα αντίληψης) και αν μπορούσε να κατευθύνει τη βούλησή του ώστε να συγκρατηθεί από τη διάπραξη της εγκληματικής πράξης (ικανότητα βούλησης). Αν αυτές οι ικανότητες λείπουν πλήρως, είναι ακαταλόγιστος, αν λείπουν σε μικρότερο βαθμό είναι ημιακαταλόγιστος. Πρόσθετα, όμως, ο Ελλ. Π.Κ. αναφέρει και τις μεγάλες κατηγορίες ψυχικών ανωμαλιών (διαρκέστερου ή παροδικού χαρακτήρα) που μπορούν να δημιουργήσουν τέτοιες καταστάσεις (μικτό κριτήριο). Και αυτές είναι "η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών" και "η διατάραξη της συνείδησης".

Οι αντίστοιχες διατάξεις του Γερμανικού Π.Κ. (άρθρα 20 και 21) και

του Ελβετικού Π.Κ. (άρθρα 10 και 11) χρησιμοποιούν την ίδια μέθοδο, δηλαδή το μικτό κριτήριο για τη διαπίστωση της έλλειψης ή μείωσης του καταλογισμού.

Διαφορετικές μεθόδους χρησιμοποιούν τόσο ο Γαλλικός Π.Κ. όσο και ο Ιταλικός Π.Κ.

Ο πρώτος (άρθρο 64) καθορίζει απλώς και μόνο τις ανώμαλες ψυχικές καταστάσεις που καθιστούν το δράστη ακαταλόγιστο ή ημιακαταλόγιστο. Ο δεύτερος, αντίθετα, στη βασική διάταξη του άρθρου 85 στηρίζεται πρωταρχικά στις ανικανότητες αντίληψης και βούλησης του δράστη προσθέτοντας μάλιστα ρητά στο ίδιο άρθρο ότι "καταλογιστός είναι όποιος έχει την ικανότητα αντίληψης και βούλησης" (*è imputabile chi ha la capacità di intendere e di volere*). Ωστόσο στο ά. 88 (*vizio totale di mente*) καθώς και στο ά. 89 (*vizio parziale di mente*) αναφέρει την αιτία: "*per infermità*", λόγω ασθένειας, χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό. Η διατύπωση αυτή είναι πολύ στενή, αποκλείοντας ουσιαστικά τις μη νοσηρές και τις παροδικές διαταραχές του ψυχικού κόσμου. Ρητά αποκλείει, μάλιστα, το άρθρο 90 τις καταστάσεις συγκίνησης ή πάθους ως λόγους που αποκλείουν ή μειώνουν τον καταλογισμό, πράγμα που η ερμηνεία του Ελλ. Π.Κ. δεν έχει αποδεχθεί -και ορθώς- κατά την εφαρμογή του άρθρου 34 (και 36, φυσικά). Θα πρέπει όμως να αναφερθεί ότι ο Ιταλικός Π.Κ. αφιερώνει ειδικές διατάξεις για ορισμένους ειδικούς λόγους (μέθη, διάπραξη της αξιόποινης πράξης υπό την επήρεια ναρκωτικών, αλκοολισμό, τοξικομανία, κωφασία και ανηλικότητα) επηρεαστικούς της ικανότητας καταλογισμού.

2. Θα ήθελα να παρατηρήσω ότι επεκράτησε να καλείται μικτή η μέθοδος που ακολουθούν οι νομοθέτες της Ελλάδας, της Γερμανίας και της Ελβετίας, διότι κατά την ορολογία των ποινικολόγων χρησιμοποιείται από αυτήν τόσο το "ψυχολογικό" όσο και το "βιολογικό" κριτήριο. Η ορολογία αυτή, κατά τη γνώμη μου, δεν εναρμονίζεται με τα ψυχολογικά και ψυχιατρικά δεδομένα. Όλα όσα χρησιμοποιεί ο νόμος για κριτήρια είναι ψυχολογικά, τόσο του ενός όσο και του άλλου "ορόφου" (κατά την ορολογία των ποινικολόγων), δηλαδή και οι αναφερόμενες ανώμαλες ψυχικές καταστάσεις και η έλλειψη ικανοτήτων αντίληψης και βούλησης. Το "βιολογικό" κριτήριο κακώς αποκαλείται έτσι, αφού πολλές φορές δεν είναι βιολογικό, δηλαδή δεν έχει σωματική προέλευση (π.χ. ψυχοπαθητικές ιδιοσυστασίες, αιφνίδιος τρόμος που διαταράσσει τη συνείδηση). Σωστότερος θα ήταν για τη μέθοδο αυτή ο όρος "εξειδικευμένα κριτήρια ψυχικής ανωμαλίας". Γιατί πράγματι για αυτό πρόκειται. Δηλαδή το βασικό και κύριο κριτήριο της έλλειψης ή μείωσης της κατανόησης ή της βούλησης συμπληρώνεται με την ειδική αναφορά στις βασικές κατηγορίες ψυχικών ανωμαλιών που προκαλούν, κατά το νομοθέτη, αυτή την έλλειψη ή μείωση.

3. Ως προς την αναφορά αυτών των κατηγοριών από τη νομοθετική

διάταξη παρατηρώ τα εξής. Η σκοπιμότητα της αναφοράς τους είναι αμφίβολη. Ασφαλώς οφείλεται στην πρόθεση να καταστεί στερεότερο το έδαφος στο οποίο θα στηριχθεί ο δικαστής για να διαπιστώσει την έλλειψη ικανότητας διάκρισης και βούλησης, που είναι πράγματι ρευστό. Ωστόσο, είναι ζήτημα κατά πόσο πραγματικά βοηθάει το δικαστή η αναφορά αυτών των κατηγοριών, αφ' ενός γιατί είναι και αυτές πολύ γενικές και συνεπώς ρευστές, αφ' ετέρου γιατί είναι ζήτημα κατά πόσο ανταποκρίνονται στις ορθές ψυχιατρικές και ψυχολογικές αντιλήψεις όσον αφορά τις ανώμαλες ψυχικές καταστάσεις που πράγματι μπορούν να δημιουργήσουν έλλειψη (ή μείωση) των ικανοτήτων διάκρισης και βούλησης,

Έτσι, π.χ., η διατύπωση του Ελλ. Π.Κ., που μιλεί για "νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών" κανονικά αφήνει απ' έξω πολλές ανώμαλες ψυχικές καταστάσεις που μπορούν να επηρεάσουν τις ικανότητες αντίληψης και βούλησης χωρίς να αποτελούν νόσο ή χωρίς να διαταράσσουν τις πνευματικές (νοησιακές) λειτουργίες. Τέτοιες είναι, π.χ., οι ψυχοπαθητικές ιδιοσυστάσεις, που δεν αποτελούν νόσο, είναι εγγενείς σοβαρές χαρακτηρισολογικές ανωμαλίες που, ενώ αφήνουν το νοητικό ανέπαφο, έχουν σοβαρό αντίκτυπο στο συναισθηματικό κόσμο¹, ο οποίος κατ' εξοχήν επηρεάζει το βουλευτικό, χωρίς να είναι ωστόσο ξένος και προς την αντίληψή του τι είναι άδικο και τι δίκαιο. Η νομολογία μας ακροβατεί, κάποτε κατά τρόπο αντίθετο με τις ψυχιατρικές διδασκαλίες, για να περιλάβει όσο το δυνατό περισσότερες ψυχικές ανωμαλίες στα άρθρα 34 και 36, επανορθώνοντας την αδόκιμη διατύπωση του νόμου.² Γι αυτό θεωρώ ότι ορθά ο Γερμανικός Π.Κ. όπως μεταρρυθμίστηκε το 1975, διήρνηε τις αναφερόμενες στο άρθρο 20 κατηγορίες με τον όρο "wegen einer schweren anderen seelischen Abartigkeit" ώστε να αναφέρεται σε κάθε είδους ψυχική ανωμαλία, νοησιακή ή συναισθηματική, νοσηρή ή μη.

4. Εξ άλλου, εσφαλμένα, κατά τη γνώμη μου, επιβάλλονται σε ημιακαταλόγιστους ποινές, που απλώς εκτίονται κάποτε σε ψυχιατρικά καταστήματα (ά. 36) μεταβαλλόμενες έτσι ουσιαστικά σε μέτρα ασφαλείας και, μάλιστα, κατά το άρθρο 38, αορίστου χρόνου, όταν συντρέχει επικινδυνότητα.

Εμπλοκή ή συνδυασμένη χρησιμοποίηση ενοχής και επικινδυνότητας δεν επιτρέπεται. Πρόκειται για τελείως διαφορετικές έννοιες οι οποίες δεν έχουν καν σταθερή σχέση ανάλογη ή αντιστρόφως ανάλογη μεταξύ τους. Από αυτές η πρώτη επιτρέπεται να επισύρει μόνο ποινή, ενώ η δεύτερη μόνο μέτρα ασφαλείας.³

II. Το έργο του ψυχιάτρου - πραγματογνώμονα

1. Το έργο του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα, όπως καθορίζεται από το νόμο και όπως εφαρμόζεται στην πράξη, είναι ιδιαίτερα δυσχερές

κατά κανόνα όχι σπάνια παραπλανητικό και για τον δικαστή, αλλά συγχρόνως είναι και όχι επαρκώς βοηθητικό.

Οι κύριες δυσχέρειές του είναι οι παρακάτω.

Αρχίζουμε από τις διαγνωστικές δυσχέρειες σε περίπτωση ψυχικών ανωμαλιών ψυχιατρικής φύσης. Συγκεκριμένα, τα όρια μεταξύ των διαφόρων ψυχικών ανωμαλιών (ψυχώσεων και βαρειών χαρακτηριστικών ανωμαλιών και ιδίως μεταξύ των τελευταίων και των νευρώσεων, αλλά ακόμα και μεταξύ των διαφόρων ειδών ψυχώσεων) είναι δυσδιάκριτα και συγκεχυμένα και πολλές φορές καθιστούν τη διάγνωση αμφίβολη.⁴

Εξ άλλου η κρίση για την ύπαρξη ψυχικής ανωμαλίας παθολογικής υφής λαβαίνει υπ' όψη βασικά το βαθμό δυσαρμονίας της συμπεριφοράς υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Αν η συμπεριφορά του δράστη είναι ακατανόητη για τους ανθρώπους της κοινωνίας του, η ύπαρξη ψυχικής ανωμαλίας είναι πολύ πιθανή.⁵ Κάποτε, ωστόσο, πρόκειται απλώς για πρωτοποριακή συμπεριφορά, που είναι κατανοητή από το γνώστη των κοινωνικών τάσεων στη θεωρία και στην πράξη, ή κανονική απόρροια εξαιρετικών και σπανίων βιωμάτων της παρελθούσας ζωής του εξεταζόμενου που ο ψυχολόγος του βάθους πλήρως κατανοεί. Με άλλα λόγια, κοινωνικά και ψυχολογικά κριτήρια είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν για τη διάγνωση αυτή, για τη χρήση των οποίων ο ψυχίατρος δεν είναι ο κυρίως και ακόμη λιγότερο ο αποκλειστικά αρμόδιος.

Προσθέτω ότι κάθε ειδικός έχει την τάση να βλέπει τα φαινόμενα διαμέσου του πρίσματος του κλάδου του. Συνεπώς φυσικό είναι ο ψυχίατρος να έχει μια τάση διαπίστωσης ψυχικών ανωμαλιών, ψυχιατρικού χαρακτηρισμού της ψυχικής κατάστασης κάποιου ατόμου.

Οι παραπάνω δυσχέρειες του ψυχιάτρου επαυξάνονται όταν πρόκειται για περιπτώσεις που δεν αποτελούν ψυχική πάθηση, δηλαδή, στις μη "βιολογικές" περιπτώσεις ψυχικής ανωμαλίας ή συσκότισης της συνείδησης. Για τη διαπίστωσή τους, όπως μας ανέπτυξε ο κ. Foerster, κατ' εξοχήν αναγκαία είναι η εξέταση της όλης προσωπικότητας του δράστη κατά τη δυναμική εξέλιξή της και ιδιαίτερα της βουλευτικής διαδικασίας που οδήγησε στο έγκλημα, ιδίως των κινήτρων του κλπ. Κατά τη γνώμη μας η εξέταση αυτή απαιτείται σε κάθε περίπτωση. Αλλά αυτές οι εξετάσεις είναι μάλλον έργο ψυχολόγων-εγκληματολόγων παρά ψυχιάτρου ή τουλάχιστον η συμβολή των πρώτων θα ήταν ιδιαίτερα διαφωτιστική.

2. Μετά τη διάγνωση, το κύριο διαπιστωτέο σημείο είναι τι αντίκτυπο είχαν -και μάλιστα κατά την τέλεση της εγκληματικής πράξης- οι διαπιστωθείσες ανώμαλες ψυχικές καταστάσεις, μόνιμες ή παροδικού χαρακτήρα, στην αντίληψη του δράστη και στη βούλησή του. Και ακόμα περισσότερο, από πιά ποσοτικό σημείο, από πιά βαθμό έντασης και πέρα η ύπαρξή τους πρέπει να θεωρηθεί ότι δημιουργεί πλήρη ανικανότητα ή περιορισμένη ικανότητα του δράστη να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα και να αυτοσυγκρατηθεί. Οι τελευταίες αυτές φοβερές δυσχερείς διαπι-

στώσεις χαρακτηρίστηκαν “νομικές έννοιες” και παραπέμφθηκαν στον ατυχή δικαστή. Γι’ αυτό ακριβώς ισχυριζόμαστε ότι το έργο του ψυχιάτρου-πραγματογνώμονα δεν είναι –ακόμα και αν έχουν ξεπερασθεί οι διαγνωστικές δυσχερείες– επαρκώς βοηθητικό του δικαστή.

III. Το έργο του δικαστή

Ο ατυχής δικαστής, λοιπόν, υποχρεώνεται τελικά να κρίνει τον άνθρωπο που έχει εμπρός του επιλύοντας όλα τα δυσχερή και λεπτά ζητήματα που προκύπτουν σχετικά με το θέμα μας.

Πρωτ’ απ’ όλα, συχνά βρίσκεται προ αντιφατικών διαγνώσεων όπως μας ανέφερε και ο κ. Κακκαλής, και αυτός πρέπει να καταλήξει στην τελική διάγνωση.

Υστερα, πρέπει να λύσει το πιο λεπτό και δυσχερές αλλά καιρίο πρόβλημα: αν η διαγνωσθείσα ψυχική ανωμαλία έθιξε και σε τι βαθμό την ικανότητα αντίληψης του άδικου χαρακτήρα και τη βούληση αυτοσυγκράτησης του δράστη και μάλιστα κατά τη στιγμή όχι της κρίσης αλλά της τέλεσης της πράξης.

Σ’ αυτό το σημείο επιθυμώ, για να καταστήσω σαφέστερες τις δυσχερείες αυτής της φάσης, να τονίσω ότι ούτε καν σε βαρείες ψυχώσεις, π.χ. σχιζοφρένεια, επιτρέπεται να αποφανθούμε ότι υπάρχει οπωσδήποτε ακαταλόγιστο. Ο πολύς Ευγένιος Bleuler –ο μέγιστος ερευνητής της σχιζοφρένειας, στον οποίο οφείλεται και η ονομασία της– αναφέρει περιπτώσεις πλήρους καταλογισμού σε σχιζοφρενικές καταστάσεις⁶, ενώ από την άλλη μεριά υπάρχουν σοβαρές ψυχοπαθητικές ιδιοσυστασίες (βαρείες χαρακτηρολογικές ανωμαλίες) που δημιουργούν ακαταλόγιστο ή ημιακαταλόγιστο.⁷

Αυτά λοιπόν τα δυσχερέστατα και λεπτά ζητήματα –δήθεν “νομικά”– πώς θα τα αντιμετωπίσει ο δικαστής; Είναι δυνατόν να έχει περισσότερες ειδικές γνώσεις γι’ αυτά από τον πραγματογνώμονα; ανήκουν πραγματικά στο γνωστικό πεδίο των νομικών επιστημών; Άνετα ο ψυχίατρος “του ρίχνει το μπαλάκι” αλλά ο δικαστής έχει περισσότερα επιστημονικά εφόδια για να το σηκώσει; Ασφαλώς όχι.

Τι πρέπει λοιπόν να γίνει;

Η εγκληματολογική άποψη

1. Κατά τη γνώμη μου η εγκληματολογία είναι σε θέση να προσφέρει λύσεις επιτυχέστερες για τα δυσχερή σημεία που επισημάναμε.

Ας αρχίσουμε από τη νομοτεχνική άποψη. Σε περίπτωση περιορισμένου καταλογισμού η ποινή δεν έχει θέση. Μόνο μέτρο ασφαλείας, συχνά χωρίς εγκλεισμό σε οποιοδήποτε ίδρυμα (πάντως δε ποτέ εγκλεισμός αορίστου διάρκειας δεν ενδείκνυται).

Επίσης η εγκληματική ψυχολογία, σε συνδυασμό με την ψυχιατρική –όχι τα νομικά– μπορούν να συμβάλουν επιτυχώς στη διατύπωση των ψυχικών ανωμαλιών κάθε είδους που μπορούν να επηρεάσουν τον καταλογισμό. Η ορθότερη διατύπωση του γερμανικού ποινικού κώδικα οφείλεται σε ειδικούς συναφών κλάδων (εγκληματολογίας, ψυχολογίας, ψυχιατρικής κλπ.) που μετείχαν στις νομοπαρασκευαστικές εργασίες και όχι στους νομομαθείς.

Όσο για τα δυσχερή προβλήματα που αντιμετωπίζουν ο ψυχίατρος και ο δικαστής, αντιπροτείνεται άλλο αρμοδιότερο όργανο συντεθειμένο από *περισσότερα πρόσωπα διαφόρων ειδικοτήτων*, συγκεκριμένα: ψυχίατρο, ψυχολόγο, κοινωνιολόγο-εγκληματολόγο. Αυτοί γνωματεύουν και για την ύπαρξη ή όχι ψυχικής ανωμαλίας (διαρκείας ή παροδικής), το είδος και το βαθμό της, αλλά και για τις επιπτώσεις της στην αντίληψη του δράστη για την άδικη πράξη του και στην ικανότητα κατεύθυνσης της βούλησής του κατά την τέλεση της πράξης. Αλλά, ακόμα, θα προτείνουν την καταλληλότερη μεταχείριση για την υποβοήθηση της ανάπτυξης της συναισθησης ευθύνης του δράστη για την πράξη του, στον οποίο ακριβώς αυτή λείπει ή είναι σημαντικά μειωμένη.

Έτσι οι κοινωνιολογικές και οι ψυχολογικές απόψεις θα αντιπαραβληθούν με τις ψυχιατρικές, αλλά και θα αλληλοσυμπληρωθούν για να δώσουν από κοινού ασφαλέστερες και πληρέστερες γνώμες στα θέματα που θα κρίνει τελικά ο δικαστής. Ήδη σημειώσαμε τη χρησιμότητα της κοινωνιολογικής άποψης και της ψυχολογικής άποψης για τη *διάγνωση ψυχικής ανωμαλίας* και του είδους της και προπαντός για την απόφαση στο πιο ακανθώδες και καίριο θέμα, δηλαδή των *επιπτώσεών της*, στη συγκεκριμένη περίπτωση, *στην ικανότητα του δράστη να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του και να κατευθύνει ομαλά τη βούλησή του* - θέμα στην κρίση του οποίου με τη σημερινή πρακτική ο δικαστής, όπως ελέχθη, αφίνεται αβοήθητος από τον ψυχίατρο πραγματογνώμονα.

2. Η άποψη αυτή έχει γίνει δεκτή από το IV Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας που πραγματοποιήθηκε στην Χάγη το 1960. Και είναι απορίας άξιο πώς δεν δόθηκε ως τώρα σ' αυτήν η δέουσα προσοχή από τους νομοθέτες.⁸

Οι εξηγήσεις νομίζω ότι είναι πολλές.

Πρώτη: Έλλειψη γνώσεων των νομικών σχετικά με τη δυσχέρεια σωστής διάγνωσης των διαφόρων ειδών των ψυχικών ανωμαλιών. Ως παραδείγματα της δυσχέρειας αυτής αναφέρω τα εξής: Διάφοροι ερευνητές που εξέτασαν νεαρούς παραβάτες του ποινικού νόμου βρήκαν ποσοστά ψυχοπαθών που κυμαίνονταν από 72,6% μέχρι 22%!⁹ Πιθανώς άλλη έννοια ψυχοπαθητικής κατάστασης και άλλα κριτήρια χρησιμοποίησαν οι ψυχίατροι αυτών των φυλακών.

Ακόμη χαρακτηριστικότερο είναι το γεγονός ότι, ενώ ένας Αμερικανός ψυχίατρος βρήκε ποσοστό 98% ψυχοπαθών μεταξύ των τροφίμων

μιας φυλακής, άλλος συνάδελφός του διέγινωσε 5% σε άλλη φυλακή (του ίδιου είδους)!¹⁰

Αλλά η πιο εκπληκτική περίπτωση είναι η αναφερόμενη από την Η. Kaufman.¹¹ Μεταξύ των ετών 1934 και 1947 πραγματοποιήθηκαν διπλές (πρώτη και δεύτερη) ιατροδικαστικές εξετάσεις 198 περιπτώσεων στην ψυχιατρική κλινική της Χαϊδελβέργης. Τα πορίσματά τους διέφεραν σε ποσοστό 54,3% επί του συνόλου των περιπτώσεων και οι διαγνώσεις στα 2/3 αυτού του ποσοστού. Το σημαντικό είναι ότι πρόκειται για την ίδια κλινική όπου είναι πολύ πιθανό ότι χρησιμοποιήθηκαν τα ίδια κριτήρια.

Δεύτερη: Έλλειψη γνώσεων σχετικά με τις διαφορετικές, στις διάφορες συγκεκριμένες περιπτώσεις, επιπτώσεις στον καταλογισμό μιας και της ίδιας ψυχικής ανωμαλίας, ακόμα και των πιο γνωστών ψυχώσεων. Ήδη ανέφερα τη γνώμη του Bleuler για τη σχιζοφρένεια.

Τρίτη: Απλούστευση των πραγμάτων με τη χρησιμοποίηση ενός ειδικού κλάδου, ιδίως την εποχή που πρωτοκαθιερώθηκε η λύση μόνο ψυχιάτρου πραγματογνώμονα, εποχή κατά την οποία ψυχολόγοι -του βάθους λίγοι υπήρχαν και ειδικευμένοι κοινωνιολόγοι-εγκληματολόγοι ακόμη λιγότεροι.

Τέταρτη: Η τάση ικανοποίησής μας από τη δήθεν "κατανόηση" και "επίλυση" επιστημονικών προβλημάτων με αφηρημένες κατασκευές, πολλές φορές άσχετες με την πραγματικότητα, που απλά εμφανίζονται λογικά ορθές. Ο κίνδυνος αυτός ελλοχεύει σε όλη τη δογματική του ποινικού δικαίου, που και απαραίτητη είναι και ιδιαίτερας ευφυής, αλλά διατρέχει τον συνεχή κίνδυνο αποστασιοποίησής της από τον πραγματικό εγκληματία άνθρωπο και την κοινωνική πραγματικότητα του εγκληματικού φαινομένου. Κι' όμως, χωρίς το ζωογόνο πλησίασμα αυτών των ζωντανών φαινομένων κινδυνεύει να αποτελέσει λογικό παιχνίδι, κάποτε εφησυχαστικό, αλλά αλυσιτελές για το σκοπό που προτίθεται να εξυπηρετήσει, δηλαδή τη δικαιότερη και επιτυχέστερη αντιμετώπιση του εγκλήματος και του εγκληματία.

Στο θέμα που αποτέλεσε το αντικείμενο της αποψινής μας συζήτησης η ωραία και εργώδης δογματική προσπάθεια, πάντως, δεν έχει φέρει ευτυχώς τον εφησυχασμό. Όπως είπαν οι διακεκριμένοι ομιλητές μας, που τόσο σαφώς ανέπτυξαν την άποψή τους, διαφωνίες σχετικές εξακολουθούν να υπάρχουν. Ας σκεφθούμε, λοιπόν, και κάποια λύση που πιθανώς θα δημιουργήσει περισσότερη ικανοποίηση των βαθύτερα, και ρεαλιστικότερα αντιμετωπιζόντων το δυσχερές αυτό πρόβλημα, το οποίο συζητείται αιωνίως και λύση ικανοποιητική δε βρίσκεται, κυρίως διότι ο ψυχίατρος δεν επαρκεί και ο δικαστής στον οποίο ο ψυχίατρος επιρρίπτει την κύρια ευθύνη είναι ακόμη λιγότερο αρμόδιος να το λύσει.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. σχετικά *K. Schneider*, *Die Psychopathischen Personalitäten*, 9η έκδ. 1950, σ. 8 *H. Kaufman*, *Kriminologie*, I, 1971, σ. 44 επ. *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*. Η μεταχείριση των ψυχικών ανωμάτων εγκληματιών, I, 1975, σ. 72 επ. και σ. 146 επ. *O. K. Γαρδίκας*, μάλιστα, *Εγκληματολογία*, I, 1968, σ. 786, τα άτομα αυτά αποκαλεί "ψυχικά ανώμαλα" και τα ορίζει "ως έχοντα εν τω κύκλω των ορμών, των συναισθημάτων ή της βουλήσεως εκ γενετής ισχυράς παρεκκλίσεις εκ του κανονικού τύπου."

2. Βλ. παραπάνω εισήγηση *Π. Κακκαλή* με ενδιαφέρουσες νομολογιακές αναφορές.

3. Βλ. σχετικά *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, *Εγκληματική διάθεση και επιμέτρησης της ποινής*, Νο Β. τ. 23, 1975, τεύχος 1, της ίδιας, Η επιμέτρηση της ποινής από την εγκληματολογική άποψη, Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Συνεδρίου Ποινικού Δικαίου, Αθήνα, Αφοι Σάκκουλα, 1987 σ. 84 επ. και *N. Ανδρουλάκη*, *Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Α΄ Θεμέλιο* (χωρίς χρονολ.), σ. 82

4. Βλ. *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, Η μεταχείριση των ψυχικών ανωμάτων εγκληματιών, Τόμος Α΄ Ψυχικά ανωμαλίες και έγκλημα, Αθήνα, 1975, σ. 176 επ.

5. Βλ. *Binder*, *Die Geisteskrankheiten im Recht*, 1952, σ. 89 επ., 99 επ., που θεωρεί ότι όταν η πράξη είναι εντελώς ακατανόητη, ο δράστης είναι ακαταλόγιστος.

6. Βλ. *E. Bleuler*, *Geisteskrankheit ohne forensische Konsequenzen*, *Vierteljahrsschriften für gerichtliche Medizin*, τ. 44, 1912, σ. 11 επ. Ομοίως *H. Binder*, ό.π. 1952, σ. 101.

7. Βλ. *H. Binder*, ό.π., σ. 101 *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, ό.π. 1975, Α΄ σ. 181 επ.

8. Προσωπικά την προέβαλα στην Ελλάδα ήδη από το 1975, αναπτύσσοντας τα σχετικά πλεονεκτήματά της. Βλ. *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, ό.π. 1975.

9. Βλ. *H. Kaufman*, και *H. Jones*, *Criminal and the Penal System*, 1970, σ. 58, *H. Kaufman*, 1971, ό.π., σ. 189.

10. Βλ. *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, 1975, ό.π., σ. 87.

11. Βλ. *H. Kaufman*, ό.π., σ. 182, Ανακεφαλαίωση από *A. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, 1975, ό.π., σ. 177.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Delmas-Marty, Mireille, *Les grands systèmes de politique criminelle*, Paris, Coll. "Thémis", PUF, 1992, 462 σελ.

Denis Szabo

Δημοσιευμένο στα πλαίσια της επιφανούς Συλλογής ιδιωτικού δικαίου, το σύγγραμμα που μας προτείνει η συγγραφέας των δύο τόμων του "Droit pénal des affaires" (1990) του "Modèles et mouvements de politique criminelle" (1983) και του "Flou du droit" (1986) καταλαμβάνει ένα πεδίο που αφήνεται συχνά εγκαταλελειμένο από την επιστήμη του δικαίου. Είναι πολύ ευχάριστο το γεγονός για όλους όσους ενδιαφέρονται για έναν κατ' εξοχήν διεπιστημονικό τομέα, ότι μια νομικός της ποιότητας της M.D.M. ανέλαβε αυτή την πρωτοπόρο εργασία.

Το έργο που αποτελεί αυθεντία γύρω από το γαλλικό δίκαιο, είναι εκείνο του αποθανόντος Marc Ancel, τον οποίο διαδέχτηκε η συγγραφέας στη διεύθυνση εγκληματολογικών επιστημών του Γαλλικού Κέντρου Συγκριτικού δικαίου στο Παρίσι. Μέσα από τις επαναστημένες και συνεχώς εμπλουτιζόμενες εκδόσεις του συγγράμματός του "Η Νέα Κοινωνική Άμυνα", ο Marc Ancel, πιστός στη "θετικιστική" παράδοση των πατέρων του δόγματος της κοινωνικής άμυνας, έθεσε τις βάσεις μια επιστήμης μελέτης και παρατήρησης της κοινωνικής αντίδρασης κατά του εγκλήματος και πρότεινε μια σύγχρονα στρατηγική αντιμετώπισης του. Ακολουθώντας τα ίχνη του γερμανού Feuerbach, που ανακάλυψε την αντεγκληματική πολιτική (1803), η συγγραφέας μας περιλαμβάνει μέσα σ' αυτόν τον "κλάδο" την ανάλυση της πρακτικής των διαφόρων μορφών του κοινωνικού ελέγχου. Η κλασική δικαιοική θεωρία πάνω στο δικαίωμα του τιμωρείν συμπληρώνεται και, κατά κάποιο τρόπο, εξισορροπείται, από μία κοινωνιολογική θεωρία του κοινωνικού ελέγχου. Ο κεντρικός άξονας των συλλογισμών στηρίζεται πάνω στην ανάλυση της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις τρεις μείζονες οντότητες: το Δίκαιο, το Κράτος και την Κοινωνία. Από αυτό και μόνο καταλαβαίνει κανείς πόσο φιλόδοξη είναι η προσπάθεια!

Ο ορισμός αυτός, τοποθετεί καθαρά την αντεγκληματική πολιτική στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Η M.D.M. συνδέεται έτσι με μια από τις μεγάλες γαλλικές νομικές παραδόσεις σύμφωνα με την οποία το δίκαιο υπήρξε πάντα η κατ' εξοχήν επιστήμη της κοινωνίας.

Πεδίο αντεγκληματικής πολιτικής

Στον περίγυρο του σκληρού πυρήνα του συστήματος ποινών τιμωρητικού χαρακτήρα του κλασικού ποινικού δικαίου, η αντεγκληματική πολιτική συγκεντρώνει την προσοχή της στο συνεχώς ανανεούμενο σύστημα των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου. Το σύστημα αυτό περιλαμβάνει

νει κυρώσεις μη ποινικού ακόμα και μη κρατικού χαρακτήρα που εκτείνονται από τη γενική διοίκηση και την κοινωνική πρόληψη μέχρι τις πράξεις διαμαρτυρίας των ομάδων πίεσης. Το σύνολο των μέτρων αυτών (κυρώσεις, πρακτικές, μέσα πίεσης κλπ.) αποτελούν την πρώτη ύλη της επιστήμης της αντεγκληματικής πολιτικής.

Με τον τρόπο αυτό η συγγραφέας εξετάζει, στο εισαγωγικό κεφάλαιο, αφιερωμένο στους ορισμούς, το πέρασμα από το ποινικό δίκαιο στις διάφορες πρακτικές αντεγκληματικής πολιτικής, για να αναλύσει στη συνέχεια το πέρασμα από τις αντεγκληματικές πολιτικές στην αντεγκληματική πολιτική. Καταλήγει έτσι στον προσδιορισμό ενός κλάδου με ειδικό επιστημονικό αντικείμενο και με ιδεολογία. Αποδεικνύει ότι η έννοια της “εύπλαστης ύλης” (μερικοί κοινωνιολόγοι μιλούν για το “ποινικό πρόβλημα”) αποτελείται, σύμφωνα και χάρη στη νομολογία του συνταγματικού δικαστηρίου επικυρωμένη από τα ευρωπαϊκά δικαστήρια (Στρασβούργου και Λουξεμβούργου), από ένα σύνολο εμπειρικών δεδομένων που μπορούν να αναλυθούν. Τρία ειδικότερα κριτήρια επιτρέπουν την αναγνώριση αυτών των στοιχείων:

- 1) Ο ποινικός ή όχι χαρακτήρας της παράβασης
- 2) η φύση της και
- 3) η αυστηρότητα της κύρωσης.

Η ανάλυση των νομικών, διοικητικών, νομοθετικών κλπ. κειμένων, καθώς και των δικαστικών πρακτικών και εκείνων της θεωρίας αποτελούν, όλα μαζί, τα υλικά με τα οποία θα κατασκευάσουμε την επιστήμη παρατήρησης της αντεγκληματικής πολιτικής.

Συνδυάζοντας τα κριτήρια αυτά, μπορούμε να προσδιορίσουμε το σημείο από το οποίο η “ποινική ύλη” διακρίνεται των άλλων. Η ανάλυση αποδεικνύει, επίσης, ότι οι παραδοσιακές ποινικές κατηγορίες χάνουν τον ειδικό χαρακτήρα τους. Βλέπουμε έτσι να κάνουν την εμφάνισή τους νέες κατηγορίες που προέρχονται από το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με χαρακτήρα συχνά διοικητικό στις οποίες όμως προστέθηκαν κυρώσεις. Η αντεγκληματική πολιτική θα μελετήσει έτσι την εφαρμογή του ποινικού δικαίου μέσα από τους πολύπλοκους μηχανισμούς, του κοινωνικού ελέγχου. Πρόκειται για μια λεπτή διαδικασία “αποσύνθεσης” ενός ιδεατού μηχανισμού, ο οποίος δεν ανταποκρίνεται πλέον ούτε στην τυποποιημένη πραγματικότητα, ούτε στις συνήθειες ή κυρίαρχες κοινωνικές πρακτικές.

Με τον τρόπο αυτό, ο ορισμός του Feuerbach διευρύνεται: και όχι μόνο σχετικά με την κρατική αντίδραση αλλά και την άτυπη. Δεν λαμβάνονται πλέον υπ’ όψη μόνο το σύστημα των κατασταλτικών μέτρων, αλλά και εκείνων της διαμεσολάβησης ή της επανόρθωσης, της πρόληψης, όπως και της συμφιλίωσης. Το έγκλημα θεωρείται ότι περιλαμβάνει όχι μόνο την πράξη που θεωρείται ως έγκλημα από το νόμο, αλλά και οποιαδήποτε συμπεριφορά αντίθετη προς τους κανόνες, είτε για αδίκημα

πρόκειται, είτε για παρέκκλιση. Για το λόγο αυτό μιλάμε για τη δημιουργία μιας καινούργιας έννοιας: της ποινικής ύλης.

Η μέθοδος της αντεγκληματικής πολιτικής

Η συγγραφέας, αφού μας προσδιορίζει με τον παραπάνω τρόπο το αντικείμενο της έρευνας, μας προτείνει τη μέθοδό της. Κατατάσσοντας τα υπό παρατήρηση συστήματα σε κατηγορίες, θα δείξει τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους.

Θα το καταφέρει ομαδοποιώντας τους μύθους που τα εγκαθίδρυσαν. Στην συνέχεια θα αποδείξει την ενότητα του συστήματος συνάγοντας την εσωτερική του δομή από τις σταθερές που περιλαμβάνουν στοιχεία ταυτόσημα όσον αφορά τον χώρο και τον χρόνο.

Η αντεγκληματική πολιτική μπορεί να επηρεαστεί και ταυτόχρονα να είναι στην υπηρεσία τριών βασικών για τη σύγχρονη εποχή, αξιών, της ελευθερίας, της ισότητας και της εξουσίας. Έτσι έχουμε το φιλελεύθερο, το αυταρχικό, το απολυταρχικό ρεύμα, που συνιστούν τρεις οικογένειες σκέψης, τρία συστήματα.

Το κοινωνικό δίκτυο των σχέσεων φτιάχνει μια κατασκευή η οποία στηρίζεται σε σταθερά στοιχεία που περιλαμβάνουν από τη μία πλευρά συμπεριφορές αντίθετες προς τους κανόνες και από την άλλη απαντήσεις του κοινωνικού συνόλου. Το δικαίωμα και η παρέκκλιση πηγάζουν από αμετάβλητα στοιχεία που αφορούν τη συμπεριφορά. οι απαντήσεις κρατικού και κοινωνικού χαρακτήρα αποτελούν τις σταθερές που βρίσκονται στη βάση των απαντήσεων του κοινωνικού σώματος.

Η ανάλυση των βασικών σχέσεων ανάμεσα στις τέσσερες σταθερές, καθώς και εκείνη των παράγωγων σχέσεων, αποτελεί την μεθοδολογία της αντεγκληματικής πολιτικής. Αυτά τα "στοιχεία του κλάδου" παρουσιάζονται σε μία από τις τέσσερις μορφές: αδίκημα-Κρατική απάντηση (Α-Κα), αδίκημα-απάντηση κοινωνικού τύπου (Α-Ακ), παρέκκλιση-κρατική απάντηση (Π-Κα), παρέκκλιση-απάντηση κοινωνικού τύπου (Π-Ακ). Το "άτομο" είναι συνειρημένο όταν αδίκημα και παρέκκλιση γίνονται ένα: η κατάσταση αυτή αποτελεί το σκληρό πυρήνα της αντεγκληματικής πολιτικής. Με τον τρόπο αυτό η ανάλυση και η αντίδραση μεταξύ των διαφόρων συστημάτων καθίσταται δυνατή: Οι τέσσερις σταθερές μπορούν να διασταυρωθούν, οι επιδράσεις μεταξύ των βασικών, διαζευκτικών και συμπληρωματικών σχέσεων να προσδιορισθούν.

Πρότυπα και δομές

Αφού καθόρισε το αντικείμενο των ερευνών της και τη μεθοδολογία της, η συγγραφέας χρησιμοποιεί μια τυπολογία προτύπων για να αναλύσει τα διάφορα συστήματα, ανεξάρτητα από κοινωνικές-πολιτιστικές ή κοινωνικές-πολιτικές συνισταμένες. Η στατική αντιπαράθεση των συστημάτων γίνεται πραγματικότητα χάρη στα πρότυπα (πρώτο μέρος):

Ακολουθεί η δυναμική αντιπαράθεση των μεταμορφώσεων των συστημάτων, ανάλυση των κυριωτέρων τάσεων αντεγκληματικής πολιτικής (δευτερο μέρος).

Η επιμονή ανάμεσα στις σχέσεις κρατικού και κοινωνικού τύπου αποτελεί “το βασικό νόμο σύνθεσης των προτύπων στην αντεγκληματική πολιτική” (σελ. 78). Έτσι το πρώτο πρότυπο είναι καθαρά κρατικό. Πρόκειται για το αυταρχικό Κράτος, όπου η απάντηση στο αδίκημα και την παρέκκλιση κυριαρχείται από το Κράτος. Το δεύτερο πρότυπο, είναι κοινωνικού χαρακτήρα ως προς τις απαντήσεις του. Μπροστά στην αδυναμία του κράτους, μια αστική αυτοσχεδιαζόμενη κοινωνία αναλαμβάνει το εγκληματικό φαινόμενο. Δύο μικτά πρότυπα συμπληρώνουν τον πίνακα. Το Κράτος-κοινωνία φιλελεύθερου τύπου παρεμβαίνει όσον αφορά το αδίκημα, αλλά δέχεται μια αντίδραση κοινωνικού χαρακτήρα στην περίπτωση της παρέκκλισης. Το Κράτος-κοινωνία ιατρο-κοινωνικού τύπου αναφέρεται απλά (η συστηματική μέθοδος υποχρεώνει να καταβάλλουμε το αντίτιμο στο πνεύμα του “συστήματος): δεν υπάρχει πράγματι κοινωνία η οποία περιορίζει την αντίδραση μόνο στους παραβάτες, αφήνοντας στην εκδίκηση την τιμώρηση των αδικημάτων...

Παράλληλα με αυτά τα ολοκληρωμένα πρότυπα, η συγγραφέας μας προτείνει δύο “συνειρημμένα” πρότυπα: το απολυταρχικό κράτος αρνείται να κάμει τη διάκριση ανάμεσα στο αδίκημα και την παρέκκλιση. Υπάρχει τυποποίηση κάθε παράβασης στους κανόνες. Με τον ίδιο τρόπο στο πρότυπο της κοινωνίας απελευθερωτικού χαρακτήρα, δεν γίνεται διάκριση μεταξύ αδικήματος και παρέκκλισης. Η αντίθετη προς τους κανόνες συμπεριφορά προσδιορίζεται από τους άλλους. Η απελευθερωτική ουτοπία και η απολυταρχική ουτοπία έχουν ως κοινό σημείο την απουσία οποιασδήποτε οργανωμένης σχέσης αναφορικά με τις αξίες.

Στη συνέχεια του βιβλίου, η συγγραφέας αποδεικνύει την γονιμότητα της μεθοδολογίας της, καταφέροντας να εισάγει μέσα στις λογικές κατηγορίες της ένα εξαιρετικά εντυπωσιακό υλικό, το οποίο περιλαμβάνει τη νομολογία, τις διοικητικές διατάξεις, την ανάλυση νομοθετικών κειμένων, και των πρακτικών διοικητικού και κοινωνικού χαρακτήρα. Αντιπροσωπεύονται εξ ίσου οι χώρες του εθνικού δικαίου (Σ.Μ. τα συστήματα του (“common law”) και οι χώρες του ηπειρωτικού. Ήταν οπωσδήποτε φυσικό να δοθεί μία μεγαλύτερη προσοχή στα γαλλικά και ευρωπαϊκά στοιχεία: πολύ μικρό αμάρτημα, προφανώς αναπόφευκτο σε μια συλλογή γαλλικών εγχειριδίων

Η δυναμική: οι τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής

Το δεύτερο μέρος του συγγράμματος είναι αφιερωμένο στις τάσεις: Με τη φράση: “Κάθε κίνηση (τάση) υποδηλώνει μια διάρκεια” (σελ. 263) η συγγραφέας αναγγέλει ήδη από την πρώτη γραμμή τη δομική απόχρωση. Απέχουμε πολλά έτη φωτός από τις τελολογικές, εξελικτικές και προ-

οδευτικές θέσεις. Οι σταθερές, ενέχυρα σταθερότητας κάθε συστήματος, εκφράζουν διαρθρωτικούς καταναγκασμούς. Οι τελευταίοι δεν επηρεάζουν διόλου τις ατομικές πράξεις, αλλά οπωσδήποτε η επίδρασή τους μπορεί να μετρηθεί πάνω στις στατιστικές μάζες. Μια τυπολογία των κυριωτέρων τάξεων προτείνεται με αφετηρία τα πρότυπα που αναλύθηκαν προηγουμένως. Από τη στιγμή που θα αφήσουμε τις μεθοδολογικές αφαιρέσεις, τη “μοντελλοποίηση” και “τυπολογοποίηση” οι οποίες υπακούουν στα καρτεσιανά κριτήρια της εσωτερικής λογικής, ο παρατηρητής βρίσκεται κάτω από το βάρος της πολυπλοκότητας του εγκληματικού φαινομένου, φαινομένου που παράγεται ταυτόχρονα από τις απαντήσεις κρατικού και κοινωνικού χαρακτήρα. Αστάθεια σε σχέση με τα πρότυπα, διαπερατότητα των δικτύων, εύθραυστη ισορροπία των εξουσιών, “η αντεγκληματική πολιτική μετακινείται κάθε στιγμή” (σ. 267). Η αναφορά στις τάσεις, συνίσταται, κατά συνέπεια σε ένα αντικατοπτρισμό διαφόρων στρατηγικών μέσα από ένα παιχνίδι καθρεπτών. Χάρη στις αναφορές στα πρότυπα, οι στρατηγικές της επέκτασης ή της απόσυρσης αντιστοιχούν στην εμφάνιση ή την εξαφάνιση μίας βασικής σχέσης. Εκείνες της ρήξης εμφανίζονται σε σχέση με τις προηγούμενες επιλογές, συνέπειες μίας στρατηγικής προσαρμογής που προκλήθηκε από την τροποποίηση των παράγωγων σχέσεων. Πρόκειται για μεταβολές μέσα στο ίδιο πρότυπο.

Οι στρατηγικές αυτές συνοδεύονται από ένα αστείρευτο υλικό που προσφέρει η αδιάκοπη δραστηριότητα όχι μόνο των δικαστηρίων, αλλά και των κοινοβουλευτικών επιτροπών, καθώς και των ειδικών συμβούλων για την ποινική μεταρρύθμιση, την πρόληψη της εγκληματικότητας και τη μεταχείριση των παραβατών. Έτσι βλέπουμε, μέσα από τη διαδικασία εγκληματοποίησης π.χ. τα προβλήματα που θέτουν οι βιο-ιατρικές και τραπεζικές τεχνικές ή εκείνες των επικοινωνιών. Η συγγραφέας τονίζει τον όλο και αυξανόμενο ρόλο των μέτρων για την προστασία της ζωής, των συλλογικών δικαιωμάτων για την ποιότητα της ζωής κλπ.

Οι διαρθρωτικοί καταναγκασμοί

Στο κεφάλαιο των διαρθρωτικών καταναγκασμών, η ανάλυση ξεκινά από το ρόλο των συνταγματικών δικαστηρίων (εσωτερικοί καταναγκασμοί) – ιδιαίτερα σημαντικών στον τομέα της δικονομίας, με την προστασία των ατομικών ελευθεριών – και φθάνει στα ευρωπαϊκά δικαστήρια (εξωτερικοί καταναγκασμοί). Οι καταναγκασμοί αυτοί προοιωνίζουν την τάση για εναρμόνιση των συστημάτων. Είμαστε μάρτυρες της γέννησης και ανάπτυξης του κοινοτικού δικαίου. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στους ευρωπαϊκούς καταναγκασμούς που απορρέουν από τα δικαιώματα του ατόμου. Ο ευρωπαϊκός δικαστικός χώρος απαιτεί τον “ευρωπαϊκό ποινικό χώρο”.

Τις κατευθύνσεις χαράζει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του Στρασ-

βούργου. Τα κριτήρια της νομιμότητας και της δικαστικοποίησης που επιβλήθηκαν από το Δικαστήριο, υποχρεώνουν τα Κοινοβούλια και τις εθνικές δικαιοδοσίες να αναπτύξουν σημαντικές στρατηγικές προσαρμογής. Αυτές οι ρήξεις δεν αποκλείονται από την ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ατόμου: η προσφυγή στο αυταρχικό πρότυπο (ιατροκοινωνικό ή αστυνομικό) δεν αποκλείεται. Πάντως, παρατηρούμε παρ' όλ' αυτά μια τάση ενδυνάμωσης των αρχών της δικαστικοποίησης καθώς και της αρχής της νομιμότητας. Την εμφάνισή τους κάνουν επίσης στρατηγικές επέκτασης και απόσυρσης (εγκληματοποίηση και απεγκληματοποίηση). Αποδεικνύουν την έκταση των μεταβολών, τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική.

Εναρμόνιση των αντεγκληματικών πολιτικών: αλλαγή στη λογική του συστήματος

Η τυποποίηση των αντεγκληματικών πολιτικών στην Ευρώπη προωγεί άραγε μιά εναρμόνιση σε παγκόσμιο επίπεδο;

Η κοινωνικο-πολιτιστική και κοινωνικο-πολιτική πολυπλοκότητα επιβάλλει ένα διαρκή διάλογο στις δικαστικές και νομοθετικές αρχές.

Μπορούμε να βγούμε από τα αδιέξοδα που δημιούργησαν οι σταθερές λογικές ανακαλύπτοντας καινούργιες ιδέες, και τρόπους σκέψης που επιτρέπουν να κρίνουμε μια πρακτική σε σχέση με ένα σύνολο μη ιεραρχημένων μεταξύ τους κανόνων. Και ακόμα αντικαθιστώντας "... την αρχή της ομοιότητας με μια αρχή συμβατότητας που εγκαταλείπει την υποχρέωση της "ταυτότητας" στις διάφορες πρακτικές σε σχέση με το σύνολο των αναφορών προς όφελος μιάς υποχρέωσης "εγγύτητας", σε σχέση με κανόνες που μπορεί να είναι διαφορετικοί και όχι ιεραρχημένοι μεταξύ τους. Πράγματι, η υποχρέωση της εγγύτητας, αντίθετα με εκείνη της ταυτότητας, αφήνει ένα περιθώριο αυτονομίας στις εθνικές πρακτικές, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα μια ευέλικτη συνάφεια στο σύνολο των εξαναγκασμών" (σ. 422).

Η διαπίστωση αυτή αποτελεί τη θεωρητική και πολιτική θέση η οποία θα καταστήσει δυνατή την ανάδυση μιας διεθνούς νομικής τάξης στο μέλλον. Αλλά η εξέταση των νομοθεσιών και των νομολογιών, έστω και αφήνοντας απ' έξω τις κοινωνικές πρακτικές και τακτικές, που απορρέουν από την εφαρμογή (ή μάλλον την μη εφαρμογή) των διατάξεων που αφορούν τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας π.χ. δεν επιτρέπουν να είμαστε αισιόδοξοι. Ίσως η αρχή ανάδυση του δικαίου "των δικαιωμάτων του ανθρώπου" δείχνει μιά ρεαλιστική κατεύθυνση, έστω και αν ανήκει στις τάσεις που εξελίσσονται αργά στην ιστορία. Μέσα στο μεγάλο χωρίο, το κατώφλι της ανοχής προς την αυθαιρεσία και τη βία χαμηλώνει σε γενικές γραμμές. Ίσως το "δίκαιο της επέμβασης" αποτελέσει στο μέλλον τμήμα των αρχών ενός διεθνούς ποινικού δικαίου: Αυτό όμως προϋποθέτει, και η συγγραφέας σωστά επιμένει στο σημείο αυτό, ότι θα αναδυθούν νέα πρόσωπα (κρατικά ή κοινωνικού χαρακτήρα) που θα αντι-

καταστήσουν με μία νέα διάκριση τη διχοτόμησή που υπάρχει ανάμεσα σε "Κράτος" και "αστική Κοινωνία". Προϋποθέτει τη διάκριση ανάμεσα σε επίπεδα εθνικά, διεθνή και υπερεθνικά, μέσα στην οποία το να ξεχωρίζουμε ανάμεσα στους εκπροσώπους των δύο δυνατοτήτων (Κράτους και Κοινωνίας) θα φαίνεται όλο και πιο αυθαίρετο. Αυτό αποτελεί μια καλή στρατηγική για ν' αποκτήσει το δίκαιο το χαρακτήρα νομιμότητας που μία ακραία τεχνικότητα και μία υπερβολική τυπολατρεία έχουν την τάση να του αφαιρούν, απέναντι στις αντιφάσεις και τις ασταμάτητες αλλαγές της κοινωνικοπολιτιστικής και πολιτικής σκηνής.

Ως συνέπεια του χαρακτήρα της Συλλογής *Thémis*, κάθε κεφάλαιο ακολουθείται από μία πολύτιμη "έκθεση του προβλήματος" η οποία εμπειριέχει αναφορές, βιβλιογραφικά στοιχεία και υποσημειώσεις. Η *F.I. Massias* ετοίμασε ένα χρήσιμο χρονολογικό ευρετήριο των αποφάσεων στις οποίες γίνεται αναφορά καθώς και ένα αλφαβητικό ευρετήριο. Θα επιθυμούσαμε να είχαμε και ένα ευρετήριο των κυρίων ονομάτων που αναφέρονται. Θα υπάρξει ασφαλώς στην επόμενη έκδοση.

Επιστήμη του δικαίου, επιστήμη της κοινωνίας: η συνεισφορά της M.D.M.

Ελπίζουμε να δημιουργήσαμε την επιθυμία στον αναγνώστη να εντρυφύσει στο νέο βιβλίο της *M.D.M.* Ο συγγραφέας αυτών των γραμμών όντας κοινωνιολόγος, έδειξε την προτίμησή του προς τη μεθοδολογία που χαρακτηρίζει το σύγγραμμα, καθώς και προς το εννοιολογικό πλαίσιο που προτείνεται.

Αλλά αναφερθήκαμε στην ανάλυση του υλικού κοινωνικο-νομικού χαρακτήρα καθώς και καθαρά νομικού που ανήκουν στον τομέα του επιστήμονα του δικαίου. Η *M.D.M.* αποδεικνύει, για μία φορά ακόμη, ότι η επιστήμη του δικαίου δεν είναι ασυμβίβαστη με μία κοινωνική επιστήμη. Οι μεγάλοι πρόδρομοι της τυπολογικής μεθόδου της δημιουργίας προτύπων υπήρξαν οι *Montesquieu*, *Tocqueville* ή *Marx* για να περιοριστούμε στους συγγραφείς που ανήκουν ή είναι κοντά στη γαλλική παράδοση. Η υπερβολή της τάσης να εμφανίζονται τα πράγματα με ποσοτικά μεγέθη, προκάλεσε, πρόσφατα, τη δυσφήμιση αυτής της μεθόδου, ιδιαίτερα στους τομείς που χρησιμοποιούν προβλέψεις. Η συγγραφέας αποφεύγει το σκόπελο μίας κανονιστικής δημιουργίας προτύπων, (μικρό αμάρτημα πολυάριθμων δομιστών της αριστερής όχθης). Παραμένει αυστηρά περιγραφική και αναλυτική. Οπωσδήποτε, η δομική και συστημική μέθοδος αποκλείει τη διαχρονική προσέγγιση. Ο βασιλικός δρόμος της ιστορίας είναι φραγμένος σ' αυτή τη μεθοδολογική διαδικασία.

Πιθανόν η ανάλυση της αντίδρασης κοινωνικού τύπου θα μπορούσε να είχε εμπλουτισθεί με μία τυπολογία που θα χρησιμοποιούσε περισσότερα δημογραφικά, κοινωνιολογικά ή ανθρωπολογικά στοιχεία. Το σύγγραμμα, ίσως, έτσι να κέρδιζε σε "όγκο" και πνοή, εις βάρος, όμως, της καθαρότητας της λογικής και θεωρητικής προσέγγισης.

Διότι, για τη Μ.Δ.Μ. η αντεγκληματική πολιτική είναι η ανάλυση των καθαρά δικαιοκρινικών δυναμικών μέσα σε ένα πλαίσιο κοινωνικο-πολιτικό. Ο τόνος δεν μπαίνει στην κοινωνιολογική εξήγηση, αλλά ενσυνείδητα, στο δίκαιο, στην πράξη. Το Σύγγραμμα απευθύνεται στους νομικούς στους οποίους προτείνεται ένα πλαίσιο ανάλυσης. Αυτό το πλαίσιο εγγράφεται στην καλλίτερη παράδοση των κοινωνικών επιστημών. Ακολουθώντας την, και εφαρμόζοντάς την, θα συντελέσουν στη μεταφορά της επιστήμης του δικαίου, σε αυτό που υπήρξε στις πιο ένδοξες στιγμές της, μια πραγματική επιστήμη της κοινωνίας. Ας ελπίσουμε ότι η περιοδική επανέκδοση αυτού του Συγγράμματος θα εμπλουτιστεί με καινούργιο εμπειρικό υλικό, με εφαρμογές που έγιναν σε διάφορα όλο και περισσότερο διαφοροποιημένα πολιτιστικά πλαίσια. Με την έκδοση των "modèles et mouvements de politiques criminelles" (1983)^{*} η συγγραφέας επιβλήθηκε ακόμη και σε εκείνους που δεν μοιράζονταν όλες τις απόψεις της, τόσο στο θεωρητικό επίπεδο όσο και στις τάσεις μεταρρύθμισης του ποινικού δικαίου. Η Μ.Δ.Μ. αποδεικνύεται μία πρωτοπόρος με φαντασία, δημιουργικότητα και κουράγιο.

Αύγουστος 1992

^{*} Ελλην. Μετάφραση Αντ. Μαγγανάς

Σ.Μ. Το σύγγραμμα αυτό με τον τίτλο "Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής" εκδόθηκε μεταφρασμένο στα ελληνικά από τη Χρ. Ζαραφωνίτου το 1990 από τις εκδόσεις "Νομική Βιβλιοθήκη".

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Η αφορμή για να γράψει το δοκίμιο αυτό για την 3η Conférence της Fondation Aquinas, ο καθηγητής και νομικός Chr. Atlas, υπήρξε η έκδοση το 1988 του σημαντικού συγγράμματος του R. Gassin, *Criminologie*¹. Το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα ορόσημο για την ιστορία και τη θεωρία της εγκληματολογίας καθώς και τις σχέσεις με τους συγγενείς κλάδους. Ξεκινά με την επιστημολογία της εγκληματολογίας (πρόκειται πράγματι για μια επιστήμη;) για να καταλήξει με μια εκτενή μελέτη "εφαρμοσμένης εγκληματολογίας".

Πως εξηγείται όμως η χρήση του όρου "μεταχείριση" από τον Chr. Atlas σαν τίτλος του βιβλίου υπό κρίσιν. Πιστεύουμε ότι χρησιμοποιώντας τον όρο αυτό, και μιλώντας για το πέρασμά του από την νομική επιστήμη στην εγκληματολογία καθώς και την αλλαγή του περιεχομένου του (από "ποινή" μετατράπηκε σε θεραπευτικό μέτρο) θέλει να δείξει (και αυτό βέβαια συγκαλυμένα αλλά αντίθετα από αυτά που πρεσβεύει ο R. Gassin) ότι οι δεσμοί μεταξύ ποινικού δικαίου και εγκληματολογίας υπάρχουν πάντα και η αλληλεπίδραση υφίσταται άσχετα αν ο ρόλος του καθενός από τους δύο επιστημονικούς κλάδους είναι τελείως διαφορετικός, το δίκαιο ορίζοντας ποιές καταστάσεις θεωρούνται από πριν εγληματικές, ενώ η εγκληματολογία μελετώντας συγκεκριμένα τις περιπτώσεις και εισηγούμενη διάφορα προφυλακτικά μέτρα.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ενώ ο R. Gassin επιμένει σε ένα οριστικό διαζύγιο δικαίου-εγκληματολογίας, ο Chr. Atlas εμφανίζεται πιο επιφυλακτικός. Όχι μόνο θεωρεί ότι αυτή η διαδικασία του διαχωρισμού ανάμεσα στους δύο επιστημονικούς κλάδους παίρνει πολύ χρόνο για να συντελεσθεί, αλλά αναρωτιέται κανείς αν ο ίδιος πιστεύει ότι πραγματικά πρέπει να επέλθει οριστικός και αμετάκλητος χωρισμός.

Ξεκινά εγκρίνοντας πλήρως την προσπάθεια του καθ. R. Gassin που, αφού δώσει σε ένα πρώτο μέρος την επιστημολογία της εγκληματολογίας, παρουσιάζει στη συνέχεια την εφαρμοσμένη εγκληματολογία και τη συμβολή της. Στο σημείο αυτό, την ανάγκη δηλαδή ζεύξης της θεωρητικής με την πρακτική πλευρά της επιστήμης, συμφωνεί με τον M. Cussot²:

"Για να γίνει μια θεωρητική διάγνωση γύρω από τη σύγχρονη επιστημολογική θέση της εγκληματολογίας δεν αρκεί να συμβουλευτεί κανείς διάφορες έρευνες και στοιχεία. Θάπρεπε επί πλέον να βρει μια μετεγληματική θεωρία πάνω στην ίδια επιστήμη, στα βασικά χαρακτηριστικά, στην αξία των αληθειών που δίνει, καθώς και στη θέση της ανάμεσα στις διάφορες επιστήμες."³

Η ερώτηση προκύπτει με αφορμή τον όρο "μεταχείριση" από ποινική και εγκληματολογική άποψη. Η έννοια αυτή αντικατέστησε σταδιακά τους όρους "ποινή" και "καταστολή" (*repression*).

Οι άνθρωποι πάντοτε έδιναν στην ιδέα της “μεταχείρισης” μια απόχρωση νομικού χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά υπάρχει στενός δεσμός ανάμεσα στην “κλινική εγκληματολογία” την “κοινωνική επανένταξη” και τη “μεταχείριση”. Οι έννοιες αυτές δεν πρέπει να συγχέονται. Εξ’ άλλου διάφοροι όροι χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς όπως ποινή, ανταπόδοση, μεταχείριση.

Το πόσο λεπτές είναι οι σχέσεις δικαίου εγκληματολογίας φαίνεται και από το γεγονός ότι αυτοί οι επιστημονικοί κλάδοι (όπως η εγκληματολογία) στηρίχθηκαν πάνω στα ερείπια ωρισμένων νομικών ειδικοτήτων για να προσδοθεί το φωτιστέφανο της επιστημοσύνης στις νομικές γνώσεις. Το να ασχοληθεί κανείς με την εγκληματολογία, θα μπορούσε να ήταν μια ιδανική λύση να εμφανίζεται ταυτόχρονα νομικός και εγκληματολόγος.

Η επιστήμη της εγκληματολογίας πάντοτε έδειχνε προτίμηση προς το επιστημονικό μοντέλο και για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι προς το καθαρά ιατρικό μοντέλο. Η ιστορία της έννοιας “μεταχείριση” δείχνει ότι η εγκληματολογία υπήρξε πάντα ένας κλάδος που άλλαζε κατά καιρούς κατευθύνσεις ανάμεσα στο δίκαιο, τις θετικές επιστήμες, την ιατρική, την πολιτική, την ηθική.

Ο R. Gassin διαχωρίζει πλήρως το ποινικό δίκαιο από την εγκληματολογία. Φτάνει μάλιστα στο σημείο να αποκλείσει την ποινολογία από την εγκληματολογία διότι περιλαμβάνει κλάδους που άπτονται του δικαίου όπως το διοικητικό δίκαιο (δικαιώματα κρατουμένων). Η ριζική διάκριση λοιπόν μεταξύ δικαίου και εγκληματολογίας αποτελεί ένα βασικό δεδομένο.

Το δίκαιο όμως εξακολουθεί να είναι μια επιστήμη όπως πίστευαν πριν 50 περίπου χρόνια μιλώντας για την “επιστήμη του δικαίου”; Σήμερα υπάρχουν δύο απόψεις: Η πρώτη πρεσβεύει ότι έχει βγει τελειώς από τον τομέα των επιστημών. Η δεύτερη ότι η κίνηση είναι πολύ πιο αργή και βρίσκεται σε εξέλιξη. Στην πράξη είναι δύσκολο να επικέξει κανείς ανάμεσα στις δύο αυτές θέσεις. Ένας έξυπνος όμως τρόπος να παρακάμψει κάποιος το πρόβλημα, είναι να οδηγήσουμε και κατευθύνουμε το δίκαιο προς άλλους επιστημονικούς κλάδους όπως η εγκληματολογία. Όμως η απλή μετακίνηση δεν αρκεί. Πρέπει να χρησιμοποιηθούν νέες έννοιες με επιστημονικό χαρακτήρα. Εξ’ άλλου η έννοια της “μεταχείρισης” δεν εισήχθη ως υποκατάστατο της νομικής έννοιας της ποινής;

Για να μετρήσουμε τώρα την απόσταση που χωρίζει τη νομική από την εγκληματολογική γνώση μπορούμε να δώσουμε ένα παράδειγμα: Οι δύο κλάδοι δεν μιλούν για την ίδια πραγματικότητα. Το νομικό γεγονός δεν είναι το εγκληματολογικό γεγονός. Ο R. Gassin δίνει το παράδειγμα της επιλογής του τρόπου πρόληψης της υποτροπής:

“Η αρμόδια αρχή για να κάμει αυτή την επιλογή δεν είναι ο ειδικός της εμπειρικής εγκληματολογίας ο οποίος έκαμε τις παρατηρήσεις πάνω στον εγκληματία και την ατομική περίπτωση. Δρα μόνο σαν κάποιος ειδι-

κός (expert). Η απόφαση θα παρθεί από τις δημόσιες αρχές (δικαστήριο ή σωφρονιστικές αρχές).

Παρ' όλα αυτά δίκαιο και εγκληματολογία εξακολουθούν ν' αλληλοσυμπληρώνονται. Δεν ανήκει στην εγκληματολογία να καθορίσει αν ο βιασμός είναι έγκλημα αλλά από τη στιγμή που η πληροφορία μεταδοθεί από την νομική παράδοση, τότε η εγκληματολογία με τη σειρά της επιλαμβάνεται για να εξηγήσει τις αιτίες αυτού του κακού και να προσπαθήσει να εμποδίσει την εξάπλωση.

Σύμφωνα με τον R. Gassin το ποινικό δίκαιο είναι ένας κλάδος ο οποίος δηλώνει "αυτό που πρέπει να υπάρχει". Η εγκληματολογία είναι μια εμπειρική επιστήμη που μελετά τα γεγονότα. Η εγκληματολογία διεκδικεί επομένως καθαρά μια επιστημονική υπόσταση εφ' όσον δεν ξεκινά από φιλοσοφικά *a priori*.

Όσον αφορά τους όρους "μεταχείριση" και κοινωνική επανένταξη, χαρακτηρίζονται από έναν νομικό χαρακτήρα. Μιλώντας για "μεταχείριση" δεν σημαίνει μόνο ότι πλησιάζουμε προς την ιατρική επιστήμη αλλά και ότι απομακρυνόμαστε από την νομική με την ορολογία και τις τεχνικές της. Υιοθετώντας το λεξιλόγιο αυτό οι εγκληματολόγοι απομακρύνονται από τη νομική παράδοση τονίζοντας ταυτόχρονα και τα όριά της.

Όσον αφορά το δίκαιο, από το θετικισμό των αρχών του αιώνα (απόλυτη ισχύ της αρχής της νομιμότητας) άρχισε και κείνο να περνά και να ασχολείται και με την πρόληψη. Ο νόμος δεν εκφράζει μόνο μια εμπειρία, αλλά κάποιο σχέδιο, κάποιο πρόγραμμα. Δεν διστάζει πλέον να οργανώσει, να ρυθμίσει, να κατασκευάσει, να δημιουργήσει, να δώσει ζωή.

Οι εγκληματολόγοι φοβήθηκαν, από την πλευρά τους, ότι ο νομικός θετικισμός θα τους υφάρπαζε τομείς της δραστηριότητάς τους. Όμως ο νομικός δεν μπορεί να αδιαφορήσει τελείως για τις "μεταχειρίσεις" που προτείνουν οι εγκληματολόγοι. Το δίκαιο πάντα έπαιξε ένα ενεργό ρόλο όταν επρόκειτο να γίνει κάποια επέμβαση σε ένα άτομο όπως στην περίπτωση των χειρουργικών επεμβάσεων, των θεραπειών αποτοξίνωσης, όπου ακόμη μια φορά ο εγκληματολόγος περιορίζεται στο ρόλο του συμβούλου. Το δίκαιο ελέγχει όλους αυτούς τους ιατρικούς και παραϊατρικούς τομείς (βελονισμός, παραψυχολογία) και όλος ο κόσμος επιθυμεί να έχει μια νομική κάλυψη για να εξασκήσει κάποιο επάγγελμα.

Το έργο του R. Gassin βασίζεται σε μια απλή πεποίθηση: ότι υπάρχει μια "εγκληματική πραγματικότητα" και ότι αυτή η πραγματικότητα μπορεί να αποτελέσει "το μέτρο" για μια "εμπειρική πειθαρχία". Ο ίδιος έχει ήδη προσδιορίσει ότι η "εγκληματική πράξη δεν είναι ένα οποιοδήποτε κοινωνικό φαινόμενο, αλλά ένα κοινωνικό κακό που πρέπει να πολεμήσουμε". Υποθέτει λοιπόν ότι το έγκλημα είναι ένα κακό και ότι πρέπει να το πολεμήσουμε. Ο ρόλος όμως αυτός της εγκληματολογίας δεν υιοθετείται από όλους τους εγκληματολόγους για όλες τις περιπτώσεις (π.χ. εγκλήματα χωρίς θύμα).

Όσον αφορά τις σχέσεις ανάμεσα στη νομική, την κοινωνιολογική και την εγκληματολογική εμπειρία δεν είναι εύκολες. Η εγκληματολογία μπορεί και πρέπει να στηριχθεί στις κοινωνιολογικές και νομικές εμπειρίες για να κατασκευάσει την έννοια της εγκληματικότητας. Και τούτο διότι πρέπει να λάβει υπ' όψιν της διάφορους σύνθετους παράγοντες που συντελούν στην κοινωνική ισορροπία: θρησκεία, ηθική, οικογένεια κ.λ.π.

Στο σημείο αυτό ο Chr. Atias αγγίζει το πρόβλημα αν το έγκλημα αποτελεί ένα κακό που προϋπάρχει του νόμου ή είναι από τη φύση του μια "τεχνητή κατασκευή", απαγόρευση μιας πράξης που ο ίδιος ο νομοθέτης θεώρησε ότι πρέπει να χαρακτηριστεί ως έγκλημα. Πρόκειται εδώ για τις θέσεις τις εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης με τις οποίες δεν φαίνεται να συμφωνεί δίνοντας σαν παράδειγμα ότι ακόμα και ανάμεσα στους θεωρητικούς επιστήμονες που σέβονται τους πολιτισμούς που είναι διαφορετικοί από το δικό τους, λίγοι θάταν εκείνοι που θα αποδέχονταν την διακόρευση (excision) ή τη νομιμότητα των αιμομικτικών σχέσεων στις σύγχρονες κοινωνίες.

Η διάκριση μεταξύ εγκληματικότητας και μη είναι βασική γιατί συνδέεται με την διάκριση μεταξύ φύσης και πραγματικότητας. Μέχρι μια ορισμένη στιγμή η διάκριση ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες, εθεωρείτο δεδομένη. Στη συνέχεια διάφοροι θεωρητικοί αμφισβήτησαν τη διάκριση ανάμεσα σε δύο έννοιες αφού οποιοσδήποτε κάτω από ωρισμένες συνθήκες μπορούσε να τελέσει ένα έγκλημα. Υπάρχουν ακόμη σήμερα αρκετοί θεωρητικοί επιστήμονες οι οποίοι διστάζουν να δεχτούν ότι υπάρχει μια διαφορά από τη φύση τους ανάμεσα σε μια χειραψία, ένα χαμόγελο και ένα φόνο⁴.

Ο Chr. Atias είναι κατηγορηματικός: "κανένας νόμος δεν είναι απαραίτητος για να θεωρεί ότι ορισμένες πράξεις είναι επιβλαβείς. Τίποτα δεν μπορεί να εξισώσει τις εκούσιες ερωτικές σχέσεις με ένα βιασμό. Πολύ λίγο πρέπει να μας ενδιαφέρει αν πράγματι υπάρχουν άνθρωποι "μη εγκληματίες". Εκείνο που έχει σημασία είναι η φύση και οι συνέπειες των εγκληματικών και μη εγκληματικών δραστηριοτήτων. Όσο δεν έχει αποδειχθεί ότι μια χειραψία είναι της ίδιας φύσης και έχει τις ίδιες συνέπειες με ένα φόνο η διάκριση μεταξύ εγκληματικότητας και μη δεν έχει θιγεί. Εδώ ο συγγραφέας αφήνει να φανεί η προτίμησή του για τη θεωρία της "ελευθερίας της βούλησης" όταν τονίζει: Από τη στιγμή που ξέρω ότι μπορώ να διαπράξω ένα σφάλμα, είναι αρκετό να αποφασίσω ότι είναι προτιμώτερο, να μη το διαπράξω, και να μην θέλω να το διαπράξω.

Σήμερα υπάρχουν πολλοί τρόποι μεταχείρισης ή αντίδρασης μετά την τέλεση μιας εγκληματικής πράξης: Οι αποζημιώσεις των θυμάτων, οι ποινές, τα μέτρα ασφαλείας, η κοινωνική επανένταξη του ατόμου. Παράλληλα με τις μεθόδους αυτές "κοινωνικού χαρακτήρα" υπάρχουν και οι ψυχιατρικές ή ψυχολογικές μέθοδοι. Όσον αφορά το "δίκαιο"

πέρασε, όπως είπαμε ήδη, από το αρνητικό στο θετικό στάδιο. Δεν τιμωρεί μόνο πλέον αλλά στοχεύει και τη θεραπευτική αγωγή. Ένα δίκαιο που τιμωρεί δείχνει τι απαγορεύεται να κάνει κάποιος. Ένα δίκαιο που θεραπεύει, δείχνει αυτό που πρέπει να γίνει.

Έστω και αν δεν το δέχονται οι εγκληματολόγοι δεν μπορούν να αποφύγουν την προσφυγή στη νομική παράδοση. Εκεί βρίσκουν τις ρίζες των βασικών ενοιών που χρησιμοποιούν. Δεν πρόκειται για μια αναπηρία της επιστήμης τους, αλλά για ένα χαρακτηριστικό που δεν μπορεί να αγνοηθεί.

Στο συμπέρασμά του ο συγγραφέας έχει πλέον αποκρυσταλλώσει τις ιδέες του για τη σχέση δικαίου-εγκληματολογίας: Η επιστημολογική διάκριση μεταξύ εγκληματολογίας και νομικής γνώσης πρέπει να διατηρηθεί οπωσδήποτε. Όμως δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι υπάρχει ανάγκη συνεργασίας νομικών και εγκληματολόγων. Και οι δύο κλάδοι αντιμετωπίζουν την ίδια πραγματικότητα και δεν μπορούν να προχωρήσουν παρά βασιζόμενες στην ίδια παράδοση.

Δυστυχώς, προβαίνει και εκείνος στη διαπίστωση, ότι η συμπληρωματικότητα αυτή σπάνια συναντιέται στην καθημερινή δουλειά νομικών και εγκληματολόγων. Και όμως και για τους δύο δεν πρωτεύει να βάζουν σε αντίθεση έννοιες όπως ποινές και "μεταχείριση", αποτροπή και επανένταξη, Πρέπει να κοιτάξουν πως με το οπλοστάσιο που διαθέτουν θα αντιμετωπίσουν αυτό το φαινόμενο που αν και φυσικό και κανονικό όσον αφορά την ύπαρξή του είναι τόσο ανυπόφορο όσον αφορά τις συνέπειές του: την εγκληματικότητα.

Μετά την ανάγνωση αυτού του κειμένου πολλές ερωτήσεις τίθενται. Πρόκειται για μια ακόμη προσπάθεια κάποιου νομικού να κρατήσει μια συνεργασία και κάποιες γέφυρες με την εγκληματολογία, επιστήμη που εδώ και αρκετά χρόνια δεν παύει να δηλώνει μαχητικά την αυτονομία της ή πρόκειται για μια αυθόρμητη πεποίθηση του Chr. Atias ότι και οι δύο αυτοί επιστημονικοί κλάδοι πρέπει να αλληλοσυμπληρώνονται και να αλληλοβοηθούνται.

Στο σημείο αυτό χρήσιμο θα ήταν να κάνουμε μια σύντομη ανασκόπηση του χωρισμού δικαίου-εγκληματολογίας στα πρόσφατα χρόνια. Κατ' αρχάς πρέπει να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στην "ευρωπαϊκή" και τη "βορειοαμερικανική" πρακτική. Στην Ευρώπη και παρά το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι επιστήμονες μη νομικής προέλευσης ασχολούνται με την εγκληματολογία (εγκληματολόγοι, κοινωνιολόγοι, ψυχολόγοι), η διάρθρωση των σπουδών των κοινωνικών επιστημών κρατά ακόμη σε πολλές χώρες την εγκληματολογία μέσα στις νομικές επιστήμες. Επομένως το φαινόμενο νομικοί να ασχολούνται με την εγκληματολογία είναι σύνηθες. Στην περίπτωση του Louk Hulsman για παράδειγμα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ξεκίνησε την καριέρα του ως εισαγγελέας.

Η ειδικότητα του εγκληματολόγου αρχίζει μόλις να αναγνωρίζεται. Η

κατάσταση αυτή δεν ενέχει μόνο μειονεκτήματα αφού κυρίως επιτρέπει στους εγκληματολόγους να μην χάσουν την επαφή με το θετικό ποινικό δίκαιο που αποτελεί ένα υλικό το οποίο είναι αδύνατο εκ των πραγμάτων να αγνοήσουν. Όταν για παράδειγμα ένας εγκληματολόγος μελετά τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν στην περίπτωση ενός τοξικομανή, δεν μπορεί να αγνοεί το νομικό πλαίσιο (π.χ. βασικά ανθρώπινα δικαιώματα) μέσα στο οποίο μπορεί να δράσει και τα όρια που του επιβάλλει ο νόμος. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ασχολείται με την αστυνομία ως θεσμό. Δεν μπορεί να ασχοληθεί με το θέμα αν δεν γνωρίζει το πλαίσιο και τους περιορισμούς των εξουσιών του αστυνομικού που του επιβάλλονται από το Σύνταγμα και την υπόλοιπη νομοθεσία.

Αντίθετα στη βορειοαμερικανική ήπειρο η εγκληματολογία αναπτύχθηκε μέσα στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών. Το διαζύγιο των νομικών επιστημών-εγκληματολογίας υπήρξε γρήγορο και αθόρυβο. Τολμάμε μάλιστα να πούμε ότι αμφιβάλλουμε αν υπήρξε πράγματι γάμος. Η εγκληματολογική έρευνα και επιστήμη υπήρξε κυρίως εμπειρική και έγινε και γίνεται από ειδικούς των κοινωνικών επιστημών. Οι εγκληματολόγοι νομικής προέλευσης αποτελούν μια ελάχιστη μειοψηφία. Οργανώθηκαν Σύλλογοι εγκληματολόγων οι οποίοι άρχισαν να διεκδικούν θέσεις και αρμοδιότητες που μέχρι τότε ανήκαν σε άλλους κοινωνικούς επιστήμονες. Η κατάσταση έφτασε σε ωρισμένες περιπτώσεις στην υπερβολή. Όπως όταν συζητήθηκε σε θεωρητικό επίπεδο ότι ο εγκληματολόγος θα πρέπει να είναι ο πραγματικός επιστήμονας και ο νομικός θα καταλήξει να είναι απλά ο “τεχνικός” που θα δίνει πληροφορίες ή άλλα στοιχεία που αφορούν τους νόμους.

Τελευταία πάντως ο “εξοστρακισμός” των νομικών από τις εγκληματολογικές σχολές, άρχισε να γίνεται αισθητός εφ’ όσον οι άλλοι κοινωνικοί επιστήμονες δεν διαθέτουν τις γνώσεις και την πείρα να χειριστούν το νομοθετικό πλαίσιο.

Μια θλιβερή διαπίστωση επιβάλλεται πάντως από τα πράγματα. Η σχέση νομικών-εγκληματολόγων υπήρξε πάντοτε εχθρική υπό την έννοια ότι οι μεν προσπαθούν να υπερισχύσουν και να υποσκελίσουν τους δε. Αυτό είναι κρίμα. Διότι σήμερα είμαστε πλέον πεπεισμένοι για τα θετικά αποτελέσματα που μπορεί να αποφέρει μια συνεργασία μεταξύ των δύο αλλά και μια διεπιστημονική προσέγγιση μεταξύ επιστημόνων και κοινωνικών επιστημών. Και εννοούμε σαν παραδείγματα τα σημαντικά πορίσματα διαφόρων καναδικών ή αμερικανικών επιτροπών όπως τα πορίσματα *Badgley* για την άμβλωση και την σεξουαλική κακομεταχείριση των μικρών παιδιών, το πόρισμα *Fraser* για την πορνογραφία και την πορνεία, το πόρισμα της κυβερνητικής επιτροπής του Καναδά γύρω από το *Sentencing* και άλλα. Τα πορίσματα αυτά παρουσιάζουν σφαιρικά και συνολικά το θέμα με στόχο τελικό τη μετατροπή του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου. Πιστεύουμε ότι το αποτέλεσμα αυτό επιτεύχθηκε γιατί οι

επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων συνεργάστηκαν μεταξύ τους και ειδικότερα γιατί νομικοί και εγκληματολόγοι μπόρεσαν επιτέλους να χρησιμοποιήσουν ένα κοινό διάλογο και να συνεργαστούν. Επομένως σήμερα και με τα δεδομένα που διαθέτουμε, το θέμα δεν τίθεται πλέον αν πρέπει να υπάρξει συνεργασία, αλλά πως θα γίνει πιο εφικτή και πιο ουσιαστική.

Υποσημειώσεις

1. Paris, *Dalloz*, 1988, σελ. 1-647.
2. *Croissance et décroissance du crime*, Paris, P.U.F. 1991
3. *Atlas*, *op.cit.* σελ. 9.
4. Αναφέρει τον *Ph. Robert* στο κλασσικό πλέον άρθρο: "De la criminologie de la réaction sociale à une sociologie pénale", *Ann. Sociol.* 1981, vol. 31, 3e série, σελ. 270.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το σημαντικό αυτό σύγγραμμα είναι, σύμφωνα με τα λεγόμενα του ίδιου του συγγραφέα, η συνέχεια του κλασσικού έργου των G. Stefani, G. Levasseur, R. Jambu-Merlin "Εγκληματολογία και Σωφρονιστική" όσον αφορά το δεύτερο μέρος την "Ποινολογία". Το πρώτο μέρος επεξεργάστηκε ο Καθ. R. Gassin με την έκδοση της "Εγκληματολογίας" το 1991.

Η "συνέχεια" ενός τέτοιου κλασσικού έργου δεν ήταν ασφαλώς εύκολη υπόθεση. Όμως ο καθηγητής Bernard Bouloc με την πλούσια εμπειρία και τις βαθιές γνώσεις του κατάφερε να δαμάσει μια ύλη διάσπαρτη σε διάφορα νομοθετικά κείμενα και να την παρουσιάσει σ' ένα ορθολογικά διαρθρωμένο σύνολο που καλύπτει με πληρότητα το θέμα από την πλευρά βέβαια του εγκληματολόγου-νομικού ο οποίος βασίζεται πρώτιστα στα νομοθετικά κείμενα και όχι στις εγκληματολογικές στατιστικές.

Βέβαια υπάρχουν θεσμοί για τους οποίους ήταν αδύνατον να έχουμε στατιστικές λόγω του πρόσφατου χαρακτήρα τους όπως η κοινωνική εργασία ή ο νέος τρόπος υπολογισμού των χρηματικών ποινών (*jours amende*). Η αλλαγή κατεύθυνσης του γαλλικού δικαίου που εγκατέλειψε το μύθο της "μεταχείρισης και αγωγής μέσα στις φυλακές" για "μία μεταχείριση μέσα στην κοινωνία" (*traitement social*) είναι αρκετά πρόσφατη.

Το σύγγραμμα διαιρείται σε δύο μέρη. Το πρώτο αφορά το γενικό πλαίσιο εκτέλεσης των ποινών και μέτρων ασφαλείας ενώ το δεύτερο τις ειδικές περιπτώσεις όπως ανήλικους, διανοητικά ασθενείς, αλκοολικούς.

Το πρώτο μέρος που είναι και το σημαντικότερο περιλαμβάνει την οργάνωση του σωφρονιστικού συστήματος (αρχές και σωφρονιστικά καταστήματα) και τον τρόπο εκτέλεσης της ποινής (καθεστώς εγκλεισμού, ημιελευθερίας και ελευθερίας).

Προηγείται μια σημαντική εισαγωγή 60 σελίδων η οποία περιλαμβάνει τις προσωπικές θέσεις και εκτιμήσεις του συγγραφέα απέναντι σε σημαντικούς θεσμούς. Μέσα από τις τρεις διαιρέσεις που αφορούν τους σκοπούς και λειτουργίες των ποινών και μέτρων ασφαλείας, την ιστορική εξέλιξη των ιδεών και μία απαρίθμηση των διαφόρων ποινών και μέτρων ασφαλείας, ο B. Bouloc εκφράζει τις προσωπικές του απόψεις και προβαίνει σε μια κριτική παρουσίαση των νέων εναλλακτικών ποινών και μέτρων ασφαλείας καθώς και διαφόρων θεσμών όπως του δικαστή εκτέλεσης των ποινών (*J.A.P.*).

Ξεκινά με μια διαπίστωση η οποία υποδηλώνει την προσωπική του φιλοσοφία και έρχεται σε αντίθεση με τις νέες τάσεις που εκφράζονται από τον M. Cusson και τους οπαδούς μιας πιο "αυστηρής" αντιμετώπισης των δραστών εγκληματικών πράξεων. Κατά τον B. Bouloc σε παγκόσμιο ή ευρωπαϊκό επίπεδο, σημασία δίνεται στην "αγωγή των εγκληματιών"

δηλαδή στην κοινωνική επανένταξη του παραβάτη. Πιστεύει δε ότι η προσπάθεια πρέπει να συνεχιστεί προς την κατεύθυνση αυτή σε αντίθεση με τους οπαδούς της θεωρίας του M. Cusson που πιστεύουν ότι η "μεταχείριση" απέτυχε τελείως σαν μέτρο περιστολής της εγκληματικότητας¹.

Κατά τον συγγραφέα, το γαλλικό δίκαιο αντίθετα προς τις "νέες" τάσεις μένει προσκολλημένο στο στόχο της κοινωνικής επανένταξης του καταδικασθέντα όπως μαρτυρεί η προσφυγή στις εναλλακτικές ποινές. Με κατηγορηματικό τρόπο δηλώνει ότι το σύστημα ποινών πρέπει να στοχεύει ταυτόχρονα στην επανόρθωση της βλάβης που προκλήθηκε από το αδίκημα και στην κοινωνική επανένταξη και αποκατάσταση του ατόμου που καταδικάστηκε.

Όταν μιλά για τους στόχους μιας ποινής διακρίνει τους ηθικοπλαστικούς (*fonction morale*) από τους ωφελιμιστικούς (*fonction utilitaire*). Όσον αφορά το στόχο της "εξόντωσης" (*élimination*) που εκφράζεται μέσα από τη θανατική ποινή θεωρεί ότι παρόλο ότι εξακολουθεί να υπάρχει σε πολλές χώρες, στην πράξη η ποινή του θανάτου σπάνια εκτελείται.

Ειδικότερα για τους ανήλικους αναπτύχθηκε με την πάροδο του χρόνου η ιδέα της εξατομικευμένης μεταχείρισης.

Προς την κατεύθυνση της κοινωνικής επανένταξης του ατόμου σημαντική ώθηση έδωσε το κίνημα της "Νέας κοινωνικής άμυνας" (*Défense sociale nouvelle*) που επιτάχυνε ωρισμένες βασικές μεταρρυθμίσεις όπως τη δημιουργία μιας ιατροκοινωνικής υπηρεσίας, τη γενίκευση του θεσμού της υπό όρον απόλυσης, τη συνδρομή του κρατούμενου κατά τη διάρκεια και μετά την εκτέλεση της ποινής, την δημιουργία του θεσμού του "δικαστή εκτέλεσης των ποινών" (*Juge de l'application des peines*). Πολλές από τις μεταρρυθμίσεις αυτές υιοθετήθηκαν εξάλλου από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

Πιό πρόσφατα όμως και μετά από τη δημιουργία ενός αισθήματος ανασφαλείας στο κοινό συνέπεια της αύξησης ωρισμένων μορφών εγκληματικότητας, ακολούθησε μιά στροφή της νομοθεσίας προς συντηρητικότερες λύσεις, στροφή που άρχισε το 1978 με την θέσπιση μιάς περιόδου "ασφαλείας" (*sûreté*) για ωρισμένες πολύ σοβαρές καταδίκες και κατά τη διάρκεια της οποίας το άτομο στερείται ωρισμένων προνομίων (άδειες εξόδου, καθεστώς ημιελευθερίας, υπό όρον απόλυση). Ακολούθησε το 1981 η γνωστή πλέον νομοθεσία "ασφάλεια και ελευθερία" με σαφώς "συντηρητική" κατεύθυνση η οποία δημιούργησε μιά κατηγορία αδικημάτων "βίας" υπαγομένων σε ειδικό αυστηρότερο καθεστώς.

Όμως η νέα σοσιαλιστική κυβέρνηση κατάργησε με ένα νόμο το 1983, τις βασικότερες διατάξεις της προηγούμενης νομοθεσίας τονίζοντας τα νέα εναλλακτικά μέτρα όπως την κοινωνική εργασία ή εργασία γενικού ενδιαφέροντος.

Τέλος το 1986 μετά από μιά σειρά τρομοκρατικών ενεργειών η κυβέρνηση πήρε αυστηρότερα μέτρα γι' αυτό τον τύπο αδικήματος.

Αξίζει να σημειωθεί το σύστημα της “εφ’ άπαξ” χρηματικής ποινής, μειωμένης επί πλέον αν πληρωθεί σε ένα ωρισμένο χρονικό διάστημα που τέθηκε σε ενέργεια το 1989 και είχε σαν στόχο την πιά αποτελεσματική ρύθμιση ωρισμένων περιπτώσεων με λιγότερη βαρύτητα.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί η περίπτωση της προσπάθειας δημιουργίας “ιδιωτικών φυλακών”. Μπροστά στο πρόβλημα του υπερπληθυσμού ο Υπουργός Δικαιοσύνης A. Chalandon, πρότεινε το 1988 τη δημιουργία “ιδιωτικών φυλακών” δηλαδή κατασκευασμένων και υπό τη διαχείριση προσώπων άλλων από το κράτος. Μπροστά όμως στις κριτικές που ξεσήκωσε η ιδέα αυτή, η Κυβέρνηση υποχώρησε και ελευθέρωσε τα χρήματα για τη δημιουργία μιάς “δημόσιας σωφρονιστικής υπηρεσίας” η οποία συμμετέχει στην εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων και των ποινών και ενισχύει την κοινωνική επανένταξη των ατόμων. Το κράτος μπορεί να αναθέσει στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα την κατασκευή, διαρρύθμιση ή άλλες εργασίες, όμως η διεύθυνση, οι υπηρεσίες γραμματείας, και η φύλαξη ανήκουν αποκλειστικά στη διοίκηση. Ταυτόχρονα μιά βαθειά μεταρρύθμιση ξεκίνησε όσον αφορά το υπάρχον σωφρονιστικό σύστημα. Νέα καταστήματα, 15.000 καινούργιες θέσεις, νέες διοικητικές διαιρέσεις ήταν τα φιλόδοξα σχέδια της κυβέρνησης που στόχευαν στην εκ βάθρων αναθεώρηση και βελτίωση του υπάρχοντος συστήματος. Πάντως μέχρι σήμερα ένα μικρό μόνο μέρος αυτών των υποσχέσεων έχει πραγματοποιηθεί. Ο Β. Βουλιός πιστεύει πάντως ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές που προτάθηκαν από το νόμο του 1987 θάπρεπε να αποτελέσουν μιά ιδανική ευκαιρία για να ξανασκεφθούμε τα μέτρα για μιά καλλίτερη μεταχείριση του ατόμου και για μιά καλλίτερη προετοιμασία του για την έξοδο στην κοινωνία υπό το πρίσμα μάλιστα της σχετικής ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Στην τρίτη παράγραφο της εισαγωγής όπου αναφέρει συνοπτικά τις διάφορες ποινές και μέτρα ασφαλείας, γίνεται λόγος για τις εναλλακτικές ποινές που εισήχθηκαν το 1975 και συμπληρώθηκαν το 1983 και κυρίως για την εργασία γενικού ενδιαφέροντος που ισοδυναμεί με το “Community Work” του αγγλοσαξωνικού δικαίου. Εδώ όμως γεννάται το ερώτημα, όπως και στις περισσότερες χώρες εξάλλου. Τα νομοθετικά κείμενα φαίνονται να υιοθετούν ενδιαφέρουσες λύσεις και παρουσιάζουν μιά αρτιότητα και πληρότητα στη σύνταξη και τις ρυθμίσεις που προβλέπουν. Όμως τί γίνεται στην πράξη, στην εφαρμογή τους; Μήπως για μιά ακόμη φορά πρόκειται για μιά περίπτωση δικαίου που θα μείνει στα χαρτιά (“law in paper”); Μόνο εκτατεμένες στατιστικές έρευνες κατά συχνά περιοδικά διαστήματα θα μας επιτρέψουν να απαντήσουμε στην ερώτηση αυτή. Πρέπει βέβαια να παραδεχτούμε ότι είναι ακόμα νωρίς, όσον αφορά τα διάφορα εναλλακτικά μέτρα, για να προβούμε σε μιά εμπειριστατωμένη στατιστική αποτίμηση.

Σχετικά με τις χρηματικές ποινές αξίζει να σημειωθεί η μεταρρύθμιση

που έγινε το 1975 η οποία προβλέπει ότι η αποζημίωση του θύματος, συνδυαζόμενη με την κοινωνική επανένταξη και καθησυχασμό του θορύβου που προκλήθηκε στην κοινή γνώμη, μπορούν να επιτρέψουν στο δικαστήριο που αναγνωρίζει την υπαιτιότητα να απαλλάξει τον κατηγορούμενο από οποιαδήποτε ποινή.

Όσον αφορά τις “επαγγελματικές ποινές” που χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια, ο συγγραφέας πιστεύει ότι πρέπει να αποφευχθούν οι υπερβολές για να μη φτάσουμε στο σημείο της πρόκλησης “επαγγελματικού θανάτου” όπως άλλοτε ο πολιτικός θάνατος. Πρέπει να σκεφτούμε ένα σύστημα όπου συνδυάζουμε την αναγκαία προστασία του κοινού απέναντι σε ορισμένα επικίνδυνα άτομα με την ανάγκη για μία πραγματική κοινωνική επανένταξη του δράστη. Εξάλλου η πρακτική απέδειξε πόσο διστάζουν να επέμβουν οι διάφορες υπηρεσίες ελέγχου και η αστυνομία για να εφαρμόσουν τον νόμο στις περιπτώσεις αυτές.

Μετά τις ποινές αναλύονται τα μέτρα ασφαλείας. Αν και το θετικό γαλλικό δίκαιο προσφεύγει σε πληθώρα τέτοιων μέτρων λίγα είναι αναγνωρισμένα επίσημα (όπως τα μέτρα κατά των αλκοολικών και τοξικομανών). Η δυσκολία με τα μέτρα ασφαλείας έγκειται στο ότι επιδιώκοντας την πρόληψη έχουν σαν αντικειμενικό στόχο την εξουδετέρωση πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με το στόχο της “μεταχείρισης”. Έτσι τα μέτρα ασφαλείας που χρησιμοποιεί η σύγχρονη ποινολογία είναι διαφορετικά από εκείνα που πρότεινε η θετικιστική Σχολή μιάς και η κοινωνική επανένταξη αποτελεί πάντα τον απώτερο στόχο.

Στην παράγραφο την αφιερωμένη στις πηγές της ποινολογίας σημασία δίνεται στα ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα τα οποία αποτελούν μία σπουδαία πηγή και βάση για τις εθνικές νομοθεσίες που οφείλουν να εναρμονίσουν τους νόμους τους με τις διατάξεις αυτές.

Στην συνέχεια γίνεται λόγος για τον δικαστικό έλεγχο της εκτέλεσης μιάς ποινής και πιό συγκεκριμένα για το “δικαστή εκτέλεσης των ποινών” (*judge de l'application des peines*) θεσμό παραδοσιακό πλέον για τη γαλλική ποινολογία. Όμως ενώ αναμενόταν μία επέκταση των αρμοδιοτήτων του αντίθετα με την πάροδο του χρόνου περιορίστηκε σε ένα ρόλο διοικητικού χαρακτήρα, ιδίως όταν πρόκειται για μία περίπτωση ατόμου που διανύει την ποινή του σε κλειστό ίδρυμα. Έτσι ο δικαστής βρέθηκε ν' αποφασίζει για θέματα όπως η μείωση του χρόνου της ποινής, οι άδειες εξόδου, η ανάκληση της υπό όρον απόλυσης. Ανάλογες είναι και οι αρμοδιότητές του για ένα άτομο που εκτελεί την ποινή του σε ελεύθερο περιβάλλον. Έγιναν προσπάθειες που κατέληξαν το 1983 σε ένα σχέδιο νόμου για να προστεθούν στις αρμοδιότητες του J.A.P. και εκείνες με δικαστικό χαρακτήρα αλλά και για να δημιουργηθεί μία δικαστική υπηρεσία που θα ελέγχει την εκτέλεση και εφαρμογή των ποινών. Δυστυχώς το σχέδιο νόμου δεν κατέληξε να γίνει θετικό δίκαιο. Ο Β. Βουλός θεωρεί

ότι η εκτέλεση των ποινών πρέπει να παραμείνει υπό δικαστικό έλεγχο πράγμα που θα επιτρέψει να γίνουν ενδιαφέρουσες ανταλλαγές απόψεων μπροστά σε μία αρχή ανεξάρτητη και αμερόληπτη.

Στην επόμενη παράγραφο γίνεται λόγος για το ρόλο της διοικητικής δικαιοσύνης στον έλεγχο των πράξεων της σωφρονιστικής διοίκησης. Σχετικά με τις βλάβες που υπέστησαν οι κρατούμενοι από την κακή λειτουργία της υπηρεσίας, η νομολογία απαιτεί την ύπαρξη βαρειάς αμέλειας για να αναγνωρίσει ευθύνη στο κράτος. Αναφέρεται για παράδειγμα μία περίπτωση αυτοκτονίας τοξικομανούς όπου η διοίκηση αποφάσισε ν' αλλάξει χωρίς άδεια τη θεραπεία που του είχε ορίσει ο ψυχίατρος και τον οποίο τοποθέτησε, χωρίς ιατρική άδεια, σε θάλαμο απομόνωσης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αποφάσεις που αφορούν την αποζημίωση τρίτων από πράξεις των κρατουμένων. Έτσι τα δικαστήρια αναγνώρισαν την ευθύνη και υποχρέωση για αποζημίωση από μέρους της διοίκησης σε περιπτώσεις όπου ο κρατούμενος που βρισκόταν σε άδεια εξόδου τέλεσε μία ληστεία. Σε τέτοιες περιπτώσεις θεωρήθηκε ότι το ειδικό καθεστώς της άδειας εξόδου δημιουργεί κινδύνους για τους τρίτους που δεν δημιουργούνται από το καθεστώς του εγκλεισμού. Θεωρήθηκε μάλιστα ότι η ευθύνη του δημοσίου δεν απαιτούσε την ύπαρξη αμέλειας από μέρους της διοίκησης.

Το συμπέρασμα στην εισαγωγή θα μπορούσε να ήταν και το τελικό συμπέρασμα. Ο Β. Βουλιός θεωρεί ότι παρά τις ελλείψεις, τα προβλήματα και τις παραλείψεις, σημαντικά βήματα έγιναν κατά την διάρκεια των 45 τελευταίων χρόνων, ιδίως όσον αφορά την εκτέλεση των ποινών σε ελεύθερο περιβάλλον.

Με την ενδιαφέρουσα και ουσιαστική αυτή “εισαγωγή” ο συγγραφέας μας παρουσίασε τις θέσεις του και την φιλοσοφία του γύρω από βασικά και επίκαιρα θέματα της ποινολογίας.

Ακολουθεί το κύριο μέρος του βιβλίου που αποτελεί μία κλασική παρουσίαση της ύλης της ποινολογίας.

Το πρώτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις Αρχές. Υπάρχει ένα διοικητικό όργανο η σωφρονιστική διοίκηση κι ένα δικαστικό ο δικαστής εκτέλεσης των ποινών. Ο τελευταίος αυτός θεσμός που θεωρήθηκε σαν “επαναστατικός” όταν πρωτοθεσπίστηκε το 1958 τελεί από το 1975 όλο και υπό μεγαλύτερη αμφισβήτηση τουλάχιστον όσον αφορά το καθεστώς εγκλεισμού. Η δημόσια εξουσία θεωρώντας ότι οι αρμοδιότητές του ήταν πολύ εκτεταμένες, επέφερε σταδιακά διάφορους περιορισμούς. Μεταξύ άλλων ο δικαστής δεν πρέπει να επεμβαίνει στην οργάνωση και λειτουργία της φυλακής.

Το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους ασχολείται με τα σωφρονιστικά καταστήματα καθώς και τους τρόπους εκτέλεσης των ποινών. Αξίζει να αφιερώσουμε λίγα λόγια στην απονομή της πειθαρχικής δικαιοσύνης στις φυλακές. Σήμερα η πειθαρχία έχει αλλάξει στόχους και μεθό-

δους. Αποτελεί κι εκείνη ένα μέσο διάπλασης και αναμόρφωσης του καταδικασθέντα. Για το λόγο αυτό οι πειθαρχικοί κανόνες αποφεύγουν τις συστηματικές προκλήσεις και περιορίζονται στο απόλυτα αναγκαίο για τη διατήρηση της τάξης και την καλή οργάνωση της κοινής διαβίωσης. Παρ' όλ' αυτά ορισμένες διατάξεις με την αοριστία και ευρύτητα τους αποτελούν απαράδεκτους περιορισμούς για τους κρατούμενους. Έτσι, το άρθρο D.245 του Κώδ. Ποιν. Δικονομίας ορίζει ότι: "Κάθε φωνή, τραγούδι, φασαρία, συνάθροιση σε θορυβώδη ομάδα και γενικά οποιαδήποτε ατομική ή συλλογική πράξη που μπορεί να προκαλέσει διατάραξη της τάξης, απαγορεύεται στους κρατούμενους".

Αντίθετα θετική είναι η διάταξη που προβλέπει ότι ο εσωτερικός κανονισμός του καταστήματος πρέπει να γνωστοποιηθεί στον κρατούμενο κατά την είσοδό του στη φυλακή.

Σχετικά με τις εγγυήσεις που προσφέρονται κατά τη διάρκεια της πειθαρχικής διαδικασίας και το γαλλικό δίκαιο περιορίζεται στο να απαιτεί να έχει πληροφορηθεί ο κρατούμενος πριν την εμφάνισή του στην πειθαρχική επιτροπή γραπτά τα γεγονότα για τα οποία κατηγορείται και να μπορεί να παρουσιάσει εξηγήσεις. Κι εδώ οι εγγυήσεις είναι ελάχιστες και κυρίως η απουσία δυνατότητας υπεράσπισης από τρίτο.

Πριν κλείσουμε με τους τρόπους εκτέλεσης ποινών θα θέλαμε ν' αναφέρουμε τις εξόδους για τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών που έγινε με στόχο μεταξύ άλλων να καταστήσει λιγότερο έντονο το πρόβλημα της απουσίας σεξουαλικών επαφών. Ο γαλλικός τρόπος προσπάθειας επίλυσης αυτού του προβλήματος παράλα τα προβλήματα που παρουσιάζει ίσως είναι πιό ρεαλιστικός και πιό ανώδυνος από αντίστοιχους τρόπους των άλλων χωρών (τροχόσπιτα, ειδικά δωμάτια). Επίσης, σχετικά με την εργασία των κρατουμένων, ο συγγραφέας απαντώντας στις κριτικές αυτών που θεωρούν ότι οι εργαζόμενοι κρατούμενοι "κλέβουν" τις θέσεις των "τίμιων" εργαζομένων υποστηρίζει ότι πρόκειται για υπερβολές. Η παραγωγή από την εργασία αυτή είναι πολύ περιορισμένη και προορίζεται κυρίως για το Κράτος και τη δημόσια διοίκηση. Επίσης το ποσοστό της εργατικής τάξης που απασχολείται είναι ελάχιστο και εξάλλου αν δεν ήταν στη φυλακή θα απασχολείτο κάπου. Τέλος με τους όρους που γίνεται αυτή η εργασία δεν μπορεί να συναγωνισθεί σοβαρά την ελεύθερη επιχείρηση.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι στην παράγραφο αυτή αλλά και σε ορισμένες άλλες που ακολουθούν δίνονται ενδιαφέρουσες στατιστικές οι οποίες διευκολύνουν πολύ τον αναγνώστη.

Το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους είναι αφιερωμένο στην εκτέλεση της ποινής σε ελεύθερο ή ημιελεύθερο περιβάλλον. Ο συγγραφέας αντικρούει το επιχειρήμα αυτών που πιστεύουν ότι στις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν περισσότερες αποδράσεις. Ως παράδειγμα δίνει την αγροτική φυλακή της Casabiande στην Κορσική η οποία λειτουργεί

με πολύ ικανοποιητικό τρόπο και έχει σημαντικά κέρδη από την παραγωγή της.

Επιλεκτικά διαλέξαμε ως πιό επίκαιρη την “εργασία γενικού ενδιαφέροντος” αντίστοιχη με την “κοινωνική εργασία”, που εισήχθη το 1983 δίπλα στις άλλες εναλλακτικές ποινές. Πράγμα αξιοσημείωτο ενώ ο νομοθέτης προόριζε αυτή την εναλλακτική ποινή για τη “μικρή εγκληματικότητα” κανένα νομοθετικό κείμενο δεν φαίνεται να επιφέρει ένα τέτοιο περιορισμό. Επίσης σε περίπτωση μη σεβασμού των υποχρεώσεων του ο καταδικασθείς εκτίθεται σε ποινές που μπορεί να φτάσουν τα 2 και σε περίπτωση υποτροπής τα 6 χρόνια. Τέλος όπως και σε άλλες χώρες η κοινωνική και ασφαλιστική νομοθεσία εφαρμόζεται και στους εκτελούντες αυτή την εναλλακτική ποινή.

Πολύ λίγα πράγματα θα αναφέρουμε για την υπό όρον απόλυση. Κατ’ αρχάς για να μπορέσει ένας κρατούμενος να θέσει υποψηφιότητα για το μέτρο αυτό πρέπει να έχει διανύσει το 1/2 της ποινής του ή τὰ 2/3 αν πρόκειται για υπότροπο. Όμως, και εδώ μπαίνει μιά μεγάλη δόση αοριστίας και κίνδυνος καταχρήσεων, πρέπει να παρέχει “σοβαρές εγγυήσεις για κοινωνική επανένταξη”. Και το άρθρο D.526 του Κώδ. Ποιν. Δικ. (μετά από τις τροποποιήσεις του 1977 και του 1984) προσδιορίζει ότι η εξέταση μιάς υποψηφιότητας για την υπό όρον απόλυση αφορά τις πιθανότητες κοινωνικής επανένταξης λαμβανομένης υπόψη της προσωπικής, οικογενειακής και κοινωνικής κατάστασής του.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης, με τον τρόπο που είναι οργανωμένη, η αρωγή μετά την εκτέλεση της ποινής. Και εδώ όμως δεν υπάρχουν στατιστικά δεδομένα για να δούμε πώς λειτουργεί ο θεσμός στην πράξη.

Το δεύτερο μέρος του συγγράμματος αφορά τις ειδικές περιπτώσεις εκτέλεσης ποινών. Το μεγαλύτερο μέρος καλύπτουν οι ρυθμίσεις για τους ανήλικους και ακολουθούν εκείνες που αφορούν τους ασθενείς, τους αλκοολικούς και τους τοξικομανείς οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να υποβληθούν με δική τους πρωτοβουλία σε θεραπεία αποτοξίνωσης αποφεύγοντας με τον τρόπο αυτό μιά μελλοντική δίωξη.

Το σύγγραμμα του καθ. Β. Βουίος αποτέλεσε για μας μιά ευχάριστη έκπληξη. Την ώρα που όλο και περισσότεροι εγκληματολόγοι ασπάζονται και ενστερνίζονται θεωρίες όπως εκείνες του M. Cusson, θεωρίες οι οποίες διαπνέονται από ένα ρεύμα συντηρητισμού και ξαναγουρίζουν στις παλιές αντιλήψεις για τον τιμωρητικό και γενικό προληπτικό χαρακτήρα της ποινής, ο Β. Βουίος ένας εγκληματολόγος με νομική κατάρτιση μένει προσκολλημένος στην ιδέα της κοινωνικής επανένταξης του ατόμου. Μας δείχνει επί πλέον με εμπειριστατωμένα βιβλιογραφικά στοιχεία ότι και το γαλλικό δίκαιο, παρά τη διακοπή που προκλήθηκε πρόσκαιρα το 1983 από τον περίφημο πλέον νόμο “ασφαλεία και ελευθερία” εξακολουθεί να έχει σαν βάση τις ίδιες αρχές και ιδέες τουλάχιστον όσον αφορά τα νομοθετικά κείμενα. Αναμφισβήτητη η επίδραση των πολιτικών αλλα-

γών στη χώρα αυτή είναι μεγάλη. Μας μένει βέβαια να διαπιστώσουμε κατά πόσο τα πράγματα που προβλέπονται στα κείμενα εφαρμόζονται στην πράξη.

Το θέμα αυτό είναι ιδιαίτερης σημασίας διότι λόγω της δυσκολίας ή της αδυναμίας διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους από τους κρατούμενους είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαπιστωθεί κατά πόσον η διοίκηση εφαρμόζει την υπάρχουσα νομοθεσία.

Ίσως μάλιστα η παρουσίαση των προβλημάτων των σχετικών με το (μη) σεβασμό των δικαιωμάτων των κρατουμένων θα έπρεπε να είχε απασχολήσει το συγγραφέα ειδικά σήμερα που οι διάφοροι ευρωπαϊκοί και διεθνείς οργανισμοί ασχολούνται επισταμένα με τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των μειονοτήτων όπως των κρατουμένων.

Θα θέλαμε να ευχηθούμε η επόμενη έκδοση της ποινολογίας του Β. Βουλος να περιλάμβανε ακόμη περισσότερα τέτοια στοιχεία κοινωνιολογικού χαρακτήρα καθώς και περισσότερες στατιστικές ανταποκρινόμενες έτσι στις απαιτήσεις των καιρών.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. για παράδειγμα *L. Negrier-Dormont, Le criminologue dans la cité. La Garenne, Erasme, 1990.*

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Πρόκειται για συλλογική δουλειά που ανέλαβαν να εκδώσουν οι P. Carlen και D. Cook Καθηγήτριες Εγκληματολογίας στο Keele University του Λονδίνου. Στον τόμο αυτό οι διάφοροι συγγραφείς επικεντρώνουν την ανάλυσή τους γύρω από τη χρηματική ποινή που, ορθά παρατηρεί ο S. Shaw, παρά τη συχνότητά της, αποτελεί ένα παραμελημένο αντικείμενο έρευνας για νομικούς και εγκληματολόγους.¹

Ο βαθύτερος τους, όμως, στόχος είναι να παρουσιάσουν τα διλήμματα και προβλήματα που θέτουν οι χρηματικές ποινές σε μια κοινωνία όπου οι διαφορές ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις είναι μεγάλες.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το άμεσο και έμμεσο κόστος του εγκλήματος είναι τεράστιο. Όσον αφορά τα θύματα πρόκειται για σωματικές και ψυχολογικές κακώσεις, για αποζημιώσεις, για το φόβο του εγκλήματος και τις συνέπειές του. Όσον αφορά τον παραβάτη, πρόκειται για τη στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, τις χρηματικές ποινές, τις συνέπειες στην προσωπική και επαγγελματική ζωή. Τέλος για το Κράτος εκτός από τις αποζημιώσεις στα θύματα εγκληματικών πράξεων υπάρχουν οι υπηρεσίες που ασχολούνται με την καταστολή του εγκλήματος. Με κάποια κυνικότητα θα λέγαμε ότι πολύς κόσμος ζει από το έγκλημα, ενώ το λογαριασμό στο τέλος τον πληρώνει όλο το κοινωνικό σύνολο.²

Αν υπολογίσουμε ότι η χρηματική αποτελεί μια ποινή όπου το Κράτος δεν πληρώνει για την εκτέλεσή της, αλλά αντίθετα εισπράττει χρήματα καταλαβαίνουμε εύκολα τη σπουδαιότητα και χρησιμότητα αυτής της ποινής. Και είναι ανεξήγητη αυτή η αλλεργία των ειδικών επιστημόνων να μη θέλουν να ασχοληθούν πιο επισταμένα με τη χρηματική ποινή και τους κανόνες επιβολής της. Δεν έχουμε παρά να συγκρίνουμε το πλήθος των δημοσιευμάτων που αφορούν τη θανατική ποινή καθώς και την ποινή φυλάκισης με εκείνο που αφορούν τη χρηματική ποινή. Έτσι η έκδοση αυτού του βιβλίου δικαιολογείται απόλυτα όσον αφορά τη σπουδαιότητα του θέματος.

Ο τόμος αποτελείται από επτά επί μέρους άρθρα που γράφτηκαν από εγκληματολόγους κοινωνιολογικής, κυρίως, προέλευσης. Στο πρώτο άρθρο η P. Carlen αναφέρεται στις ανισότητες στην επιβολή των διαφόρων ποινών. Για παράδειγμα οι άνεργοι, ακόμα κι αν δεν καταδικασθούν σε ποινή φυλάκισης, έχουν τελικά πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να βρεθούν στη φυλακή λόγω μη πληρωμής μιας χρηματικής ποινής.³

Από τις διάφορες θεωρίες για την επιβολή ποινών προτιμά τη "State obligated rehabilitation". Σύμφωνα μ'αυτήν η αποδοκιμασία του εγκλήματος (denunciation), η μείωση της εγκληματικότητας (crime-reduction), η επανένταξη του εγκληματία (rehabilitation) και ο συμβιβασμός με το θύμα (reconciliation) αποτελούν τους κυριότερους στόχους επιβολής της ποινής.

Οι ποινές πρέπει να είναι δίκαιες με την έννοια ότι πρέπει να έχουν τις ίδιες επιπτώσεις και συνέπειες στους παραβάτες που τέλεσαν τα ίδια αδικήματα. Η επίτευξη του στόχου αυτού είναι αναμφισβήτητα πολύ δύσκολη αλλά δε χάνομε τίποτε από το να την επιδιώξουμε: "it will be virtually impossible to achieve equality of impact, but ... it is fairer to move some distance towards the principle of equal impact than to ignore it altogether".⁴ Πολλές προσπάθειες έγιναν και γίνονται διεθνώς προς την κατεύθυνση αυτή. Εκείνο όμως που πρωτεύει είναι να αναχθεί η "sentence feasibility" σε βασικό στόχο της ποινής.

Και στο δεύτερο άρθρο ο S.Shaw καταγγέλλει τη μη ύπαρξη αναλογίας ανάμεσα στη χρηματική ποινή και τη δυνατότητα να την ξεπληρώσει ο παραβάτης. Ο συγγραφέας προσπαθώντας να εξηγήσει την έλλειψη δημοσιότητας γύρω από τις χρηματικές ποινές, ορθά παρατηρεί ότι οι περισσότερες περιπτώσεις όπου επιβάλλονται δεν επισύρουν τη δημοσιότητα. Αφού εκθέσει τα διάφορα συστήματα επιβολής και υπολογισμού των χρηματικών ποινών (π.χ. jours/amende) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η χρηματική ποινή έχει λιγότερα μειονεκτήματα από άλλες εναλλακτικές λύσεις (κυρίως αυτές που αναπτύσσονται τελευταία στις Η.Π.Α.) υπό τον όρο ότι θα είναι προσαρμοσμένη στις δυνατότητες του παραβάτη. Γιατί κάποιος που δεν έχει τίποτα τί χρηματική ποινή μπορεί να πληρώσει;

Ο P.Young στο άρθρο που ακολουθεί αναφέρεται στα πλεονεκτήματα της χρηματικής ποινής μέσα από συνεντεύξεις που είχε με διάφορους sheriffs στη Σκωτία χώρα με υψηλό ποσοστό φυλάκισης για μη πληρωμή χρηματικής ποινής. Όλοι οι sheriffs πιστεύουν ότι η χρηματική ποινή είναι μια ορισμένη (definite) και εύκολα προσαρμόσιμη (flexible) ποινή. Εκτός αυτού δεν έχει να ασχοληθεί κανείς με το σωφρονισμό και την επανένταξη (reformation and rehabilitation), όπως στην περίπτωση της φυλάκισης. Πληρώνοντας τη χρηματική ποινή, ο παραβάτης τιμωρείται και η βλάβη που προκάλεσε εξισορροπείται.

Θεωρητικά η χρηματική ποινή έχει το πλεονέκτημα να μπορεί να επιβληθεί για όλα τα αδικήματα εκτός από τη δολοφονία. Και βέβαια είναι η κατ'εξοχήν ποινή για τις ελαφρές παραβάσεις (regulatory offences). Επί πλέον ο παραβάτης μπορεί κατά ένα μέρος να ρυθμίσει τον τρόπο πληρωμής μιας χρηματικής ποινής. Τέλος ο τιμωτηρικός στόχος της ποινής περνά κατ'εξοχήν με την επιβολή της. Το μήνυμα όμως είναι διαφορετικό από εκείνο της φυλάκισης, μια και αφορά άλλες κοινωνικές αξίες. Ποιός θα τολμούσε για παράδειγμα να περιοριστεί σε μια επιβολή χρηματικής ποινής για ένα βιαστή;⁵

Στο τέταρτο άρθρο, η H.Allen, με στατιστικά στοιχεία, δίνει τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις χρηματικές ποινές για τους άνδρες και τις γυναίκες. Και αυτό, όχι μόνο όσον αφορά το συνολικό αριθμό των χρηματικών ποινών, αλλά και το ύψος τους. Τα δεδομένα αυτά όμως δεν πρέπει να ερμηνευτούν βιαστικά. Κατά την Allen οι γυναίκες έχουν περισσότερες χρηματικές ποινές γιατί φυλακίζονται λιγότερο από τους άνδρες

και γενικότερα διότι υφίστανται τις πιο ήπιες ποινές. Βέβαια, η κατάσταση αυτή εξηγείται από τις ειδικές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες ζει η γυναίκα καθώς και από τα οικογενειακά βάρη που σηκώνει. Όμως, μοιάζει με κατάφορη αδικία κατά του άνδρα, αφού στην Αγγλία σύμφωνα με το νόμο, άνδρας και γυναίκα είναι ίσοι. Αν όμως επιδιώξουμε την απόλυτη ισότητα μεταξύ των δύο φύλων θα καταλήξουμε στην πράξη σε ανισότητες μιας και στην καθημερινή ζωή ο άνδρας και η γυναίκα κάθε άλλο παρά ίσοι είναι. Έτσι οι μηχανισμοί απονομής της ποινικής δικαιοσύνης εμφανίζονται να εξισορροπούν τα πράγματα, επιβάλλοντας μια τυπικά άνιση, αλλά ουσιαστικά ίση μεταχείριση.

Τα δύο επόμενα άρθρα αφορούν τις αδικίες και ανισότητες που υπάρχουν στις ποινές για οικονομικά αδικήματα (*white-collar crimes*).

Ο M. Levi τονίζει το μικρό ποσοστό φυλάκισης και τις χαμηλές χρηματικές ποινές για τις απάτες. Αλλά και αν ακόμα επιβληθεί ποινή φυλάκισης τότε θα εκτελεστεί σε ανοικτές φυλακές ή με ευνοικότερους όρους. Οι χρηματικές ποινές για σοβαρές παραβάσεις κατά της υγείας και του περιβάλλοντος είναι αστείες. Όλα αυτά δείχνουν ότι οι υπαίτιοι απάτης βρίσκονται οπωσδήποτε έξω από τις κοινά “επικίνδυνες τάξεις”.

Αυτή η προνομιακή μεταχείριση ενισχύει την άλλη άποψη ότι οι φτωχοί είναι εκείνοι που υφίστανται τις βαρύτερες συνέπειες και ως δράστες και ως θύματα των εγκληματικών πράξεων. Τέλος ο M. Levi θεωρεί ότι για τους ενόχους απάτης θα ήταν αποτελεσματικότερη μια διοικητική κύρωση με αποκλεισμό από ορισμένα επαγγέλματα ή πράξεις (*disqualification orders*) παρά τη χρηματική ποινή.

Η D. Cook επικρίνει τη διαφορετική μεταχείριση των φοροφυγάδων από εκείνους που προσπαθούν να ξεγελάσουν το δημόσιο με μικροαπάτες γύρω από την οικογενειακή, επαγγελματική ή προσωπική τους κατάσταση. Για τους πρώτους τα δεδομένα είναι λίγα, αφού υπάρχουν ελάχιστες καταγγελίες, αλλά και όταν υπάρξουν η περίπτωση αντιμετωπίζεται με ευνοικότερο τρόπο. Αντίθετα, οι δεύτεροι που στην ουσία κλέβουν πολύ μικρότερα ποσά από το Κράτος, αντιμετωπίζονται με μεγάλη αυστηρότητα και υφίστανται πολύ σοβαρές ποινές.

Η συγγραφέας προτείνει τη δημοσιοποίηση των καταδικαστικών αποφάσεων για τους μεγάλους φοροφυγάδες (κύρωση την οποία υπολογίζουν πολύ) και αναρωτιέται τί προληπτικό ρόλο μπορούν να παίξουν οι βαρείες ποινές στους μικροεγκληματίες της “κοινωνικής ασφάλισης” (*social security fraudsters*), όταν το κίνητρό τους στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης και όχι το κέρδος.

Στο τελευταίο άρθρο γύρω από τις εναλλακτικές λύσεις στη φυλάκιση, ο R. Matthews επιλέγει, αντίθετα με τους προηγούμενους συγγραφείς, ηπιώτερους τόνους. Ασφαλώς πρέπει να περιοριστεί η φυλάκιση, όμως δεν είναι δυνατόν να βλέπουμε συνέχεια τη φυλακή ως μια ολοκληρωτική αποτυχία. Όπως και για άλλες ιδρυματικές μορφές (σχολεία, νοσοκομεία) δεν μπορούμε να την περιορίσουμε δίνοντας μόνο τα αρνητικά

της σημεία. Ποιός θα διεννοείτο πραγματικά να κρίνει την αξία ενός σχολείου από τον αριθμό των αποτυχόντων ή ενός νοσοκομείου από τον αριθμό των θανάτων;: "Prisons should be assessed in terms of their achievements, the provision programs and the level and quality of services which they deliver".⁶

Οι νέες δυνατότητες και εναλλακτικές λύσεις πρέπει να δοκιμαστούν στην πράξη. Η νέα τάση που υπάρχει να εξασκηθεί δηλαδή ένας εκφοβισμός και ένας έλεγχος στον παραβάτη δια μέσου νέων εναλλακτικών λύσεων (π.χ. η ηλεκτρονική κατ'οίκον παρακολούθηση) είναι ενδιαφέρουσες.

Ο Matthews, όμως, επιμένει κυρίως σε κάτι που ίσως είναι ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί μια εξατομίκευση της ποινής καθώς και λιγότερες ανισότητες. Πρόκειται για την ανάπτυξη μιας "inter-agency approach" στον τομέα του sentencing. Διάφορες αρχές ή άτομα θα αποφασίζουν συνολικά για το πώς πρέπει να χειριστούμε μια περίπτωση.⁷ Αυτό έχει ήδη αρχίσει να γίνεται με ορισμένες κατηγορίες παραβατών όπως οι ανήλικοι. Ο συγγραφέας πιστεύει ότι βιάστηκαν οι ειδικοί επιστήμονες να εγκαταλείψουν την ιδέα της επανένταξης (rehabilitation). Το όνειρο αυτό μπορεί ακόμα να γίνει πραγματικότητα με την αυστηρή εξατομίκευση των ποινών.

Μέσα από τις σελίδες του τόμου αυτού βγαίνουν πράγματα που όλοι κάποτε σκεφτήκαμε σχετικά με τις ανισότητες των ποινών και τα παράδοξα στη λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης. Μεγάλη σημασία και ορθά δίνεται στην άνιση μεταχείριση των παραβατών. Χωρίς μια συνεπή και δίκαιη πολιτική επιβολής των ποινών είναι αδύνατο να επιτευχθεί μια ορθολογική αντεγκληματική πολιτική.

Ο τίτλος του βιβλίου "Paying for crime" θα μπορούσε να ερμηνευθεί κυριολεκτικά ότι ο παραβάτης πρέπει να πληρώσει για το αδίκημα. Σήμερα, στην κατ'εξοχή υλιστική κοινωνία στην οποία ζούμε, η χρηματική ποινή εμφανίζεται ως εκείνη που πετυχαίνει τους περισσότερους στόχους της ποινής. Ταυτόχρονα αποφέρει οικονομικά οφέλη στο Κράτος ή το θύμα, αντίθετα από τις άλλες ποινές που γίνονται όλο και επαχθέστερες για τους φορολογουμένους. Είναι επομένως καιρός να ασχοληθούν σοβαρά οι ειδικοί επιστήμονες με τις χρηματικές ποινές και τον υπολογισμό τους. Το βιβλίο που έχουμε μπροστά μας αποτελεί θετικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Υποσημειώσεις

1. Op. cit. σελ. 42: "In many ways too the fine is the centerpiece of the criminal justice system. Virtually all road traffic offences are dealt with by way of a fine, and it is also imposed in about one-half of all crime cases. Yet in spite of the numerical significance of fine, their use and enforcement is a relatively neglected and unresearch topic".

2. Op.cit.,σελ. 3

3. Op. cit., 13

4. Op. cit. 25

5. Op. cit., σελ. 64

6. Op. cit., σελ. 148

7. Μιλώντας για το δικαίωμα του Κράτους να τιμωρεί λέγαμε το 1985: "[...] il faut impliquer les différentes communautés collectivement ou les individus à la solution des transgressions aux règles de la vie sociale. Il faut donc arriver à un stade où le comportement criminel sera envisagé de façon globale. [...] Il faut prévoir un mécanisme ressemblant à la Direction de la Protection de la Jeunesse qui déciderait, après concertation avec les spécialistes, des mesures à prendre". A. Manganas "Approche pragmatique du droit de l'Etat de punir", (1986) 271 Cahiers de Droit, 417, 418.

M. Cusson, *Croissance et décroissance du crime*, Paris, P.U.F., 1990, σελ. 1-170

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια νέα πράξη στον “καθολικό πόλεμο” που έχει κυρήξει εδώ και αρκετά χρόνια ο M. Cusson στο έγκλημα και τους υποστηρικτές των διαφόρων “νεωτεριστικών” τάσεων της Εγκληματολογίας (κριτική, καταργητική, της κοινωνικής αντίδρασης). Τα αίτια αυτής της νέας πράξης πολέμου βρίσκονται στις δύο τελευταίες σελίδες του συγγράμματος. Αφού έχει ήδη υποστηρίξει με διάφορα στοιχεία και με πολύ πάθος ότι στις “δυτικές” κοινωνίες (πλην της Ιαπωνίας και της Ελβετίας) ο κοινωνικός έλεγχος της εγκληματικότητας και γενικά η καταστολή του εγκλήματος απέτυχαν πλήρως να περιορίσουν το φαινόμενο, προσφέρει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να επιλέξει ανάμεσα σε δύο θέσεις αντιφατικές μεταξύ τους.

Η πρώτη που υποστηρίζεται από τους οπαδούς των διαφόρων τάσεων που προαναφέρθηκαν βασίζεται σε μία από τις ακόλουθες τέσσερις υποθέσεις:

α) Η αύξηση της εγκληματικότητας μεταξύ 1960 και 1980 εξηγείται απλά από μια αύξηση του αριθμού των καταγγελιών.

β) Ο αποτρεπτικός ρόλος της ποινής είναι σχεδόν ανύπαρκτος. Επομένως το ύψος και η βεβαιότητα επιβολής μιας ποινής δεν επιδρούν στην εγκληματικότητα.

γ) Οι νέες μορφές εκτέλεσης μιας ποινής (αναστολή εκτέλεσης, εναλλακτικές ποινές) αποτελούν μια ενδιαφέρουσα λύση για την αντιμετώπιση του αυξημένου αριθμού υποθέσεων ιδίως στην περίπτωση της “μικρής” εγκληματικότητας.

δ) Εάν πράγματι το πρόβλημα της αύξησης της εγκληματικότητας υφίσταται τότε η λύση βρίσκεται στη θεραπεία και την θεραπευτική ή κοινωνική αγωγή των ατόμων που παρουσιάζουν την τάση να τελέσουν ένα έγκλημα.

Αν οι υποθέσεις αυτές είναι σωστές, τότε ο M. Cusson παραδέχεται ότι το περιεχόμενο του βιβλίου του είναι λανθασμένο. Αν όμως σύμφωνα με την δεύτερη υπόθεση που κάνει ο συγγραφέας οι θεωρίες είναι λανθασμένες, τότε οι αντεγκληματικές πολιτικές που βασίστηκαν σ’ αυτές και που εφαρμόστηκαν εδώ και 30 χρόνια ακολούθησαν λάθος δρόμο με συνέπεια να μην έχουμε στην ουσία εντοπίσει το πρόβλημα αλλά αντίθετα με τα διάφορα μέτρα που κάθε μία πρότεινε να ρίχνουμε λάδι στη φωτιά αντί να τη σβήνουμε. Καταλήγει λοιπόν με μία σημαντική πρόβλεψη: Είναι αδύνατον να μειωθεί η εγκληματικότητα στις χώρες όπου αυτές οι θέσεις θα εξακολουθήσουν να υπερισχύουν στη χάραξη μιας αντεγκληματικής πολιτικής.

Βασικός στόχος του M. Cusson ήταν να εξηγήσει τις κινήσεις της εγκληματικότητας στις δυτικές κοινωνίες από το 1960 και εντεύθεν. Πα-

ράλληλα τονίζει την εξαίρεση που αποτελούν η Ελβετία και η Ιαπωνία όπου η εγκληματικότητα δεν παρουσίασε τις ίδιες με τις άλλες χώρες, αυξητικές τάσεις.

Το βιβλίο διαιρείται σε 5 μέρη χωρίς να υιοθετείται ένα πλάνο “γαλλικού” τύπου. Οι ιδέες εκτίθενται η μια μετά την άλλη κατά το αγγλοσαξωνικό πρότυπο και με βάση την εσωτερική τους ενότητα. Το πρώτο κεφάλαιο περιγράφει τις διάφορες κινήσεις της εγκληματικότητας. Τα τρία επόμενα δίνουν τους βασικότερους λόγους που κατά τη γνώμη του συγγραφέα εξηγούν αυτές τις κινήσεις (ηλικία και κοινωνική διάρθρωση, ευκαιρίες τέλεσης της πράξης, τρόπος άσκησης της ποινικής καταστολής).

Κεντρική ιδέα είναι ότι για διάφορους λόγους ο κοινωνικός έλεγχος στο έγκλημα αποδυναμώθηκε με το πέρασμα του χρόνου και η ποινή έχασε τον αποτρεπτικό της ρόλο.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1950 η εγκληματικότητα στις δυτικές κοινωνίες άρχισε να αυξάνει με δραματικούς ρυθμούς για 15 περίπου χρόνια. Ο ρυθμός επιβραδύνθηκε από το 1975 και άρχισε να παρουσιάζει κάμψη από το 1980. Το φαινόμενο αυτό εντοπίστηκε στα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Βέβαια τίθεται το πρόβλημα της σωστής μέτρησης της εγκληματικότητας και τούτο δια μέσου των στατιστικών. Η χρήση των επίσημων αστυνομικών και δικαστικών στατιστικών αμφισβητήθηκε σφόδρα παρά το ότι οι ερευνητές κατέφευγαν στη χρήση τους ελλείψει άλλων τελειότερων μεθόδων.

Σιγά σιγά νέες στατιστικές μέθοδοι αναπτύχθηκαν προσφέροντας στους ειδικούς νέες δυνατότητες (ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις, έρευνες, θυματοποίηση).

Όμως, αναρωτιέται ο M. Cusson, είναι τόσο απαραίτητο για τον εγκληματολόγο που θα μελετήσει για παράδειγμα την επίδραση της ηλικίας στην εγκληματικότητα να γνωρίζει τον ακριβή αριθμό; Και κάνει εδώ τον παραλληλισμό με τον αστρονόμο και το βοτανολόγο. Πρέπει να γνωρίζουν τον ακριβή αριθμό των άστρων ή ενός ορισμένου είδους φυτών σε ένα δάσος για να μελετήσουν ορισμένα φαινόμενα ή ιδιότητες των άστρων ή των φυτών;

Η σύγκριση αυτή, όσο και αν φαίνεται δελεαστική, πρέπει να ληφθεί υπ’ όψιν με κάθε επιφύλαξη, αφού αντικείμενο μελέτης για τον εγκληματολόγο είναι ένας άνθρωπος και όχι ένα φυτό ή ένα άστρο. Εκείνο ίσως που υπονοεί είναι ότι αντι να ξοδεύουμε φαιά ουσία και επιχειρήματα στο να καθορίσουμε με απόλυτη ακρίβεια έναν αριθμό, μπορούμε σήμερα με τις μεθόδους που διαθέτουμε να αρκασθούμε σε ωρισμένα δεδομένα που δίνουν την εικόνα αρκετά πιστά ώστε να μας επιτρέψουν να προχωρήσουμε σε υποθέσεις εργασίας και προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής.

Διότι, όπως σωστά τονίζει, οι εγκληματολόγοι αν και συνέχισαν να συλλέγουν στοιχεία και γνώσεις σε ατομικό επίπεδο, δεν χρησιμοποίησαν μια γενική κατεύθυνση αποφεύγοντας μια πιο ορθολογική (*articulée*)

εξήγηση των φαινομένων. Το αποτέλεσμα υπήρξε η κατασκευή δύσληπτων πορισμάτων χωρίς μία συνολική κάτοψη. Λείπει έτσι η γέφυρα που μπορεί να ενώσει τα μικροσκοπικά με τα μακροσκοπικά φαινόμενα δηλαδή το έγκλημα με την εγκληματικότητα. Όσον αφορά τις κινήσεις της εγκληματικότητας στις δυτικές κοινωνίες (πλην της Ελβετίας και της Ιαπωνίας) και πιο συγκεκριμένα τη μεγάλη αύξηση μεταξύ 1960 και 1975 ο συγγραφέας την εξηγεί εν μέρει με την υπόθεση του μεγάλου αριθμού των νέων μεταξύ 14-24 ετών σαν συνέπεια του μεταπολεμικού baby-boom και δεδομένου ότι η "ομάδα κινδύνου" είναι άρρενες κάτω των 25 ετών. Μια άλλη υπόθεση είναι ότι οι ευκαιρίες για κλοπές πολλαπλασιάστηκαν.

Λογικά για να τελεσθεί ένα έγκλημα, είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός ατόμου που παρουσιάζει μια "τάση" (penchant) για τέλεση του "μικρότερου" (minimal) εγκλήματος και που βρίσκεται μπροστά σε μια προ-εγκληματική κατάσταση. Το έγκλημα δεν μπορεί να τελεστεί αν η "τάση" του ατόμου ισοδυναμεί με μηδέν ή αν η θέση στην οποία βρίσκεται δεν προσφέρεται καθόλου για την τέλεση αδικήματος.

Συγκεκριμένα οι παράγοντες που εξηγούν κατά το M. Cusson την αύξηση της εγκληματικότητας για την περίοδο που αναφέραμε είναι:

α) Η ηλικία, όπως εξηγήσαμε ήδη.

β) Η δημογραφική σύνθεση με την έννοια ότι υπήρξε υπερεκπροσώπηση των νέων 14-25 ετών μεταξύ 1961 και αρχής 1980.

γ) Η απουσία άσκησης κοινωνικού ελέγχου μέσα από το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον.

Κατά πρώτο λόγο το οικογενειακό περιβάλλον άλλαξε ριζικά. Υπάρχει σήμερα ένας μεγάλος αριθμός οικογενειών με ένα γονέα ή με προβλήματα. Το ίδιο συνέβη με το σχολικό περιβάλλον. Τα πιο "έξυπνα" παιδιά γράφονται στα καλλίτερα και ακριβότερα σχολεία. Βέβαια ο ρόλος του σχολείου δεν πρέπει να υπερεκτιμηθεί. Όμως, έρευνες απέδειξαν ότι το μέσο σχολείο δεν βοηθά και τόσο τους νέους. Παρατηρήσεις από έρευνες στις Η.Π.Α. έδειξαν ότι οι μαθητές που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο τελούν λιγώτερα αδικήματα από τη στιγμή που θα το αφήσουν παρά αν το συνέχιζαν.

Ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όσο λιγώτερες ευκαιρίες για κοινωνική ένταξη του νέου υπάρχουν τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να καταλήξει στο έγκλημα.

δ) Η μεταπολεμική οικογενειακή συγκυρία.

Η οικογένεια με τη στενή ή διευρυμένη της έννοια δεν πέθανε ακόμη έστω και αν η γυναίκα είναι υποχρεωμένη να δουλεύει μακριά από το σπίτι. Για άλλη μια φορά ο συγγραφέας τοποθετεί το πρόβλημα στις οικογένειες με ένα γονέα. "Θα με εξέπληττε" τονίζει "αν η αύξηση των οικογενειών αυτών δεν μειώνει τον κοινωνικό έλεγχο παράγοντας έναν αύξοντα αριθμό παιδιών ευάλωτων προς την εγκληματικότητα".

Εξ άλλου τα παιδιά περνούν όλο και λιγώτερο χρόνο με τους γονείς

τους τα Σαββατοκύριακα με αποτέλεσμα να φθίνει μια από τις βασικές μορφές ελέγχου πάνω στους νέους: αυτή που συνίσταται απλά στη γεινίαση με τους γονείς. Ο νέος αρχίζει σιγά σιγά να εγκαταλείπει το σπίτι του από τα 13 χρόνια για να το εγκαταλείψει τελειώς στα 18. Άραγε τον βοηθά αυτό στην μετέπειτα ζωή του;

ε) Η σχολική συγκυρία. Κάτω από την αύξουσα δημογραφική πίεση της εισόδου όλο και περισσότερων γυναικών στο σχολικό κύκλωμα και της αλλαγής των σχεδίων των νέων, το σύστημα δεν μπόρεσε ν' αντέξει πέρα από το 1960. Η χειροτέρευση χτυπά ειδικότερα ωρισμένα σχολεία που γίνονται πραγματικές εστίες για παραβατικές συμπεριφορές. Οι δάσκαλοι απογοητευμένοι κλείνονται μέσα στην ειδικότητά τους και παύουν να αποτελούν παράγοντα κοινωνικού ελέγχου.

Στο σημείο αυτό προβαίνει ο M. Cusson στην αντιπαράθεση της κατάστασης που υπάρχει στην Ιαπωνία και την Ελβετία με εκείνη που επικρατεί στις άλλες δυτικές κοινωνίες. Η αντιπαράθεση που επαναλαμβάνεται και στο δεύτερο μέρος αποτελεί το μείζον επιχείρημα του συγγραφέα στο υπό κρίσιν βιβλίο. Οι δύο αυτές χώρες παρουσίασαν μια χαμηλή εγκληματικότητα παρά τις ανάλογες δημογραφικές κινήσεις που είχαν με τις δυτικές χώρες. Ο M. Cusson θέλει να αποδείξει ότι ο παραδοσιακός κοινωνικός έλεγχος που ασκείται στις δύο αυτές κοινωνίες, αποτελεί αντίβαρο στις εγκληματογενείς πιέσεις που ασκούνται από μία απότομη εισροή των νέων στην κοινωνία.

Στην Ιαπωνία ο έλεγχος του κοινωνικού συνόλου πάνω στα άτομα είναι μεγάλος. Καθώς η επαφή με την οικογένεια και το εργασιακό περιβάλλον είναι σημαντική και η απλή αποδοκιμασία μιας συμπεριφοράς είναι αρκετή για να οδηγήσει τον παραβάτη στο να μην επαναλάβει την πράξη του.

Η Ελβετία παρουσιάζει ωρισμένες αναλογίες με την Ιαπωνία χωρίς βέβαια η κατάσταση να είναι η ίδια. Η υποταγή του ατόμου στην κοινωνική ολότητα είναι έντονη. Στο σημείο αυτό κάνει ωρισμένες διακρίσεις τονίζοντας τη διαφορά με τη βορειοαμερικανική νοοτροπία τη βασισμένη στον ατομικισμό και την οποία κατακρίνει. Έτσι οι Ελβετοί αντί να εφαρμόζουν την αρχή: "Μην ανακατεύεσαι με τις υποθέσεις των άλλων" ασχολούνται συνέχεια με αυτό που συμβαίνει γύρω τους και είναι έτοιμοι να επέμβουν ανά πάσα στιγμή. Εξάλλου οι μεγαλύτερες πόλεις δεν αριθμούν πάνω από 400.000 κατοίκους, οι άνθρωποι δεν μετακόμίζουν συχνά και μένουν για πολύ διάστημα στο ίδιο χωριό ή συνοικία πράγμα που οδηγεί στο να δημιουργήσουν ισχυρούς δεσμούς και ρίζες.

Η ελβετική κοινωνία χαρακτηρίζεται τελικά από έναν σεβασμό των τύπων, των κανόνων και των παραδοσιακών αξιών. Οι άνθρωποι δείχνουν μια μεγάλη αυτοπειθαρχία πράγμα που αποσοβεί τις διαμάχες.

Το επόμενο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη σχέση ανάμεσα στις ευκαιρίες τέλεσης ενός εγκλήματος και τα μέτρα αυτοπροστασίας που παίρνουν οι πολίτες. Αφού ξεκινήσει με τη διαπίστωση ότι όσο περισσότε-

ρες ευκαιρίες υπάρχουν τόσο περισσότερα αδικήματα τελούνται και ότι η μαζική παραγωγή ωδήγησε σε μια μαζική εγκληματικότητα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αν αυξήθηκε η εγκληματικότητα μεταξύ 1960 και 1975 ήταν διότι υπήρχαν περισσότερα αντικείμενα που μπορούσαν να κλαπούν, διότι αυξήθηκε η τάση για νομαδική ζωή, μίκρυναν οι αποστάσεις, οι υποψήφιοι για κλοπή στόχοι έγιναν πιο ευάλωτοι επειδή συχνά τα διαμερίσματα έμεναν ακατοίκητα και χωρίς επίβλεψη, τα εμπορικά καταστήματα και οι τράπεζες πλήθυναν και έγιναν πιο προσιτά, διότι τα αντικείμενα έγιναν λιγώτερο ογκώδη και μεταφερόταν πιο εύκολα και τέλος διότι οι άνθρωποι υπεράσπιζαν λιγώτερο αποτελεσματικά τις ιδιοκτησίες τους.

Μεγάλη σημασία δίνει στην αυτοπροστασία και τα διάφορα μέσα για πρόληψη κυρίως της κλοπής. Τα ποσοστά θυματοποίησης έχουν άμεση σχέση με το επίπεδο αυτοπροστασίας. Αν οι ηλικιωμένοι και οι γυναίκες γίνονται λιγώτερο συχνά θύματα εγκλημάτων είναι ακριβώς για λόγω του φόβου προς το έγκλημα λαβαίνουν περισσότερα μέτρα αυτοπροστασίας.

Το συμπέρασμα είναι ότι η αύξηση των δαπανών για μια καλύτερη προστασία που συνοδεύεται από μια μεγαλύτερη προσοχή και επιτήρηση θα μειώσει τις ευκαιρίες για κλοπές και θα καταστήσει την τέλεση των αδικημάτων αυτών πιο επικίνδυνη και λιγώτερο εύκολη. Επομένως η εγκληματικότητα θα πέφτει όσο αυξάνονται τα μέτρα ασφαλείας και προστασίας.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την άλλη κύρια αιτία που κατά τον M. Cusson εξηγεί την αύξηση της εγκληματικότητας. Πρόκειται για τους μηχανισμούς της ποινικής καταστολής οι οποίοι απέτυχαν στην εφαρμογή τους. Ξεκινά κι εκείνος με την ερώτηση αν η ποινή επηρεάζει την εγκληματικότητα. Και απαντά ότι δεν είναι ούτε τελείως αποτελεσματική ούτε τελείως αναποτελεσματική. Επομένως η αυστηρότητα μιας ποινής δεν είναι μια μεταβλητή που μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την εγκληματικότητα. Εκεί που πρέπει να επικεντρωθεί το ενδιαφέρον μας είναι στην βεβαιότητα της επιβολής (Certitude). Από διάφορα στοιχεία συνάγεται ότι μεταξύ 1960 και 1980 η αύξηση της εγκληματικότητας δεν συνοδεύτηκε από μία ανάλογη αύξηση της ποινικής "μάζας". Υπήρξε επομένως μια γενική ατιμωρησία. Συγκεκριμένα στις δυτικές δημοκρατίες η αύξηση του εγκλήματος δεν συνοδεύτηκε από μια ανάλογη επιτάχυνση της αστυνομικής και σωφρονιστικής δραστηριότητας. Αυτό μεταφράζεται με εγκαταλείψεις διώξεων, τοποθέτηση υποθέσεων στο αρχείο, μικρά ποσοστά φυλάκισης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το ποινικό σύστημα είναι ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός με πολύ λίγη ελαστικότητα. Δεν μπορεί να επαρκέσει παρά σε ένα ορισμένο αριθμό υποθέσεων. Αν υπάρξει κορεσμός υπάρχουν τρεις λύσεις:

1) Να αυξηθεί η ικανότητα του συστήματος (δύσκολη λύση λόγω του κόστους).

2) Ορθολογικότερη μεταχείριση του ήδη υπάρχοντος υλικού για καλύτερα αποτελέσματα.

3) Εγκατάλειψη μιας δίωξης.

Και εδώ αντιπαραθέτει το παράδειγμα της Ιαπωνίας για να αποδείξει την ανωτερότητα του συστήματος της χώρας αυτής. Εκεί η ποινική καταστολή υπήρξε αποτελεσματική αφού ο κοινωνικός έλεγχος υποστηρίχθηκε σημαντικά από τη δράση μιας αστυνομίας σωστά οργανωμένης και από ολόκληρο τον κρατικό ποινικό μηχανισμό. Στη χώρα αυτή ο εγκληματίας γνωρίζει ότι αν περάσει στην πράξη εκτίθεται πολύ σοβαρά στον κίνδυνο να υποστεί μια ποινή η οποία στην πράξη δεν θα είναι πολύ σοβαρή.

Τελικό συμπέρασμα του M. Cusson. Πρόκειται για φαύλο κύκλο. Η ανεπικότητα φέρνει την ατιμωρησία, την εγκατάλειψη και απόρριψη των υποθέσεων με αποτέλεσμα μια νέα αύξηση της εγκληματικότητας.

Για εκείνον οι λέξεις κλειδιά είναι:

Καλλίτερος κοινωνικός έλεγχος - αποτελεσματικότερη καταστολή του εγκλήματος. Πρέπει να ελπίζει κανείς ότι η εγκληματικότητα θα συνεχίσει να πέφτει όμως αυτό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες που δεν μπορούμε να προβλέψουμε με βεβαιότητα.

Η πρώτη αντίδραση μετά την ανάγνωση αυτού του βιβλίου θα μπορούσε να ήταν ότι εκφράζει για μια ακόμη φορά τη φιλοσοφία του M. Cusson που έχει κηρύξει εδώ και χρόνια ένα “καθολικό πόλεμο” κατά του εγκλήματος. Και βέβαια πολλές από τις ιδέες έχουν παρουσιαστεί σε άλλες δημοσιεύσεις του.

Η σημασία που δίνει ο M. Cusson σε ένα ουσιαστικό κοινωνικό έλεγχο του εγκλήματος και σε μια αποτελεσματική ποινική καταστολή έχει ήδη τονιστεί στο παρελθόν. Η κεντρική ιδέα πίσω από το παρόν σύγγραμμα βρίσκεται σε ένα άλλο σημείο. Προσπαθεί να εξηγήσει τις αυξομειώσεις της εγκληματικότητας κατά την εικοσαετία 1960-1980 αντιπαραβάλλοντας δύο κατ' εξοχήν παραδοσιακές και κλειστές κοινωνίες, της Ελβετίας και της Ιαπωνίας, με τις λοιπές δυτικές κοινωνίες. Ενώ στις πρώτες δύο χώρες οι συνθήκες ακολούθησαν μια παράλληλη εξέλιξη, η εγκληματικότητα δεν παρουσίασε την αύξηση που έλαβε χώρα στις δυτικές κοινωνίες μεταξύ 1960 και 1975. Και αυτό οφείλεται, κατά τον M. Cusson, στο σεβασμό των παραδοσιακών αξιών, στην υποταγή του ατόμου στην ολότητα, στην αποτελεσματική λειτουργία ενός σωστά οργανωμένου κατασταλτικού μηχανισμού. Μπορούμε όμως να επεκτείνουμε την εφαρμογή των προτύπων αυτών “αντεγκληματικής πολιτικής” και σε άλλες κοινωνίες δυτικού τύπου; Όταν μάλιστα βλέπουμε ότι από μερικές πλευρές τα πρότυπα αυτά προσιδιάζουν προς το μοντέλο της “διαρκούς επιτήρησης” όπου τα πάντα και οι πάντες επιτηρούνται με διακριτικό τρόπο, μοντέλο που θυμίζει για πολλές χώρες θλιβερές καταστάσεις του παρελθόντος;

Αυτός ο συντηρητισμός και ο “υπερβολικός” σεβασμός των παραδοσιακών αξιών δύσκολα συμβιβάζεται με τις σύγχρονες αξίες της αυτοδιάθεσης του ατόμου, της ελευθερίας έκφρασης και της ελευθερίας μετακίνησης. Οι κοινωνίες “δυτικού τύπου” έχουν τόσο προχωρήσει στον τομέα του σεβασμού των δικαιωμάτων του ατόμου που η ολοκληρωτική αποδο-

χή των ιδεών του M. Cusson αποτελεί μια κίνηση προς τα πίσω. Έστω και αν η ανθρωπότητα διέρχεται εδώ και μερικά χρόνια μια περίοδο "συντηρητισμού", ωρισμένες βασικές αξίες, κατακτήσεις πρόσφατες, ουδέποτε έγινε διανοητό να τεθούν υπό αμφισβήτηση.

Όλοι συμφωνούν με τη λήψη καλλίτερων και αποτελεσματικότερων μέτρων για την πρόληψη και την προστασία απέναντι στο έγκλημα. Όλοι συμφωνούν με μια ίση και δίκαιη εφαρμογή των κατασταλτικών μέτρων. Όλοι συμφωνούν για μια βελτίωση των μηχανισμών της ποινικής καταστολής. Είναι όμως απαραίτητο να περάσουμε από ένα στάδιο πολεμικής αναμέτρησης για να επιτευχθεί η συσπείρωση που τόσο επιθυμεί ο αγαπητός συνάδελφος M. Cusson γύρω από τις παραδοσιακές αξίες;

Σε οποιοδήποτε πρόβλημα της ανθρωπότητας η "καθολική αναμέτρηση" ουδέποτε αποτέλεσε μια οριστική λύση του προβλήματος. Δημιουργεί μια ατμόσφαιρα τάσης και αναμέτρησης ανάμεσα σε ανθρώπινα όντα τα οποία διαθέτουν τη λογική και το μυαλό για να μπορέσουν μέσω του διαλόγου να σκεφτούν λύσεις με κάποια φαντασία. Ας μην ξεχνάμε ότι η ύπαρξη και το ύψος της εγκληματικότητας αποτελεί εν μέρει το τίμημα για τους δημοκρατικούς θεσμούς που λειτουργούν στις δυτικές κοινωνίες. Μπορεί ίσως να μειωθεί με τη λήψη μέτρων "συντηρητικού" χαρακτήρα, όμως με τι αντίκρουσμα!

Οι προτάσεις του M. Cusson θα βρουν και πάλι απήχηση λόγω της σαφήνειας και απλότητας των θέσεών του, όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η εγκληματολογία αντιμετωπίζει μια πολυσύνθετη κοινωνική πραγματικότητα και δυστυχώς οι εύκολες και μονοδιάστατες λύσεις δεν μπορούν να δώσουν την απάντηση¹.

Υποσημειώσεις

1. Εξ' άλλου σε μια πρόσφατη δημοσίευση που υπογράφει και ο M. Cusson πολλές από τις θεωρητικές θέσεις του συγγράμματος γίνονται αντικείμενο κριτικών: Οι θεωρίες αυτές δεν μπορούν να εφαρμοστούν παρά σε περιορισμένο αριθμό αδικημάτων. Η εγκληματικότητα παρουσιάζει μεγάλες αλλαγές ανάλογα με την περιοχή. Αντίθετα εδώ και μερικά χρόνια το φαινόμενο του υπερπληθυσμού στις φυλακές έχει γίνει εκρηκτικό. Υπάρχει συχνά μια "μετατόπιση" και όχι μείωση της εγκληματικότητας. Μπροστά σ' όλες αυτές τις επιφυλάξεις είναι πολύ δύσκολο να προτείνει κανείς εξηγήσεις και προτάσεις που προσπαθούν να εξηγήσουν το πρόβλημα συνολικά. Είναι προτιμότερο να επιλέξουμε λύσεις και θεωρίες προσαρμοσμένες σε κάθε περίπτωση: D. Elie, M. Cusson, "Autour de Croissance et décroissance du crime". (1992) XXV, 1, *Criminologie*, 135.

Lygia Negrier-Dormont, *Le Criminologue dans la Cité*, La Garenne Colombes, Editions Europeennes Erasme, 1990, σελ. 1-182.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το βιβλίο αυτό ανήκει σ' εκείνους που ασκούν μια ανοιχτή πολεμική κατά του δόγματος της "μεταχείρισης" (Traitement) του εγκληματία. Προτείνει μάλιστα τις μεθόδους του Καναδού εγκληματολόγου Maurice Cusson¹, ο οποίος έχει κηρύξει ένα "καθολικό πόλεμο" κατά του εγκλήματος. Προτείνει επίσης μια πιο "ρεαλιστική" αντιμετώπιση της εγκληματικότητας βασισμένη στον τρόπο δουλειάς και έρευνας του νέου ρεύματος που προέρχεται από τη σχολή εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ και στηρίζεται στην πράξη και όχι πλέον στον παραβάτη.

Για ποιο ρεύμα πρόκειται όμως; Εδώ και μερικά χρόνια μια κίνηση έχει δημιουργηθεί στο Montreal, κίνηση η οποία προτείνει σαν βάση εμπειρικές έρευνες.

Η συγγραφέας επονομάζει αυτή την τάση: Εγκληματολογία της πράξης (Criminologie de l'acte) αφού βασίζεται στις εμπειρικές έρευνες γύρω από την εγκληματική πράξη καθώς και την αντίδραση του κοινωνικού σώματος απέναντι στο έγκλημα.

Με βάση την αποτυχία της εγκληματολογίας της "μεταχείρισης" και τις επιτυχίες του νέου ρεύματος, η ερώτηση που τίθεται είναι εάν η εγκληματολογία του μέλλοντος θα μπορέσει να συμβάλει αποτελεσματικά στη μάχη κατά του εγκλήματος, μένοντας μέσα στις αξίες που γίνονται σήμερα σεβαστές σε όλες τις δημοκρατικές χώρες, αξίες που προκηρύχθηκαν από τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ατόμου.

Το βιβλίο υιοθετεί ένα αυστηρά "γαλλικού τύπου" πλάνο που διαιρείται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος η συγγραφέας προσπαθεί να αποδείξει με εκτενή βιβλιογραφικά στοιχεία την αποτυχία του δόγματος της "μεταχείρισης" ενώ στο δεύτερο μας προσφέρει την "ελπίδα" για το μέλλον την "εγκληματολογία της πράξης".

Προλογίζει ο καθηγητής J.Cl. Soyer ο οποίος τονίζει ότι αν η συγγραφέας δεν δίνει την "αδύνατη" λύση δίνει εν τούτοις την ευκαιρία προβληματισμού γύρω από νέα και συχνά χρήσιμα στοιχεία. Αν η ιατρική του εγκλήματος αποδεικνύεται μια αποτυχία είναι διότι δεν στηρίζεται πάνω σε πραγματικές γνώσεις, είναι διότι ο άνθρωπος μένει πάντα ένα αίνιγμα, είναι διότι η ελευθερία του ατόμου ξεγελά όλες τις προβλέψεις. Επιπλέον εγκαταλείποντας την πράξη και επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας στο υποκείμενο μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σεβόμαστε τα ανθρώπινα δικαιώματα;

Παρ' όλα όμως τα πενιχρά αποτελέσματα η εγκληματολογία της "μεταχείρισης" εξακολουθεί το δρόμο της. Πως το εξηγεί η συγγραφέας; Όπως κάθε "νομενκλατούρα", η πολιτική δεν έχει ανάγκη ούτε από νομιμοποίηση (legitimité) ούτε από επιτυχίες για να εξακολουθήσει να βρίσκεται στην εξουσία.

Στο προεισαγωγικό σημείωμα που ακολουθεί, η L. Negrier-Dormont αναγνωρίζει ότι η εγκληματολογία γνώρισε πάντα πολλές αντιφάσεις όσον αφορά το πεδίο, το αντικείμενο, τους στόχους, τη μεθοδολογία και τη χρησιμότητά της στη μάχη κατά του εγκλήματος. Τα άσχημα αποτελέσματα της εγκληματολογίας της "μεταχείρισης" τόσο στη Β. Αμερική όσο και στην Ευρώπη δημιούργησαν μια απογοήτευση υπό την έννοια ότι όσα πρότεινε αυτό το δόγμα έμειναν στον τομέα των ελπίδων.

Εδώ και μερικά χρόνια όμως, όπως ήδη αναφέραμε, ένα νέο ρεύμα έχει δημιουργηθεί στο Quebec "η εγκληματολογία της πράξης" με πολλές κατά τη γνώμη της συγγραφέας ελπίδες.

Για να καταλήξει στην άποψη αυτή, η συγγραφέας κάνει στο πρώτο μέρος μια καταλυτική κριτική της θεωρίας της "μεταχείρισης" θέλοντας ν' αποδείξει την πλήρη αποτυχία της. Το κάνει κατά γεωγραφικά διαμερίσματα ξεκινώντας από τη Β. Αμερική και τον Καναδά όπου δίνει σαν παράδειγμα μέτρου που είχε εισαχθεί με την ελπίδα να θεραπεύσει την "επικινδυνότητα" του εγκληματία, την ποινή αόριστης διάρκειας. Ποινή η οποία δεν έχει καμία σχέση με την πράξη, αφού το άτομο κρατείται και υφίσταται τη "θεραπεία" από τη διεπιστημονική ομάδα μέχρις ότου αλλάξει και γίνει κατάλληλο για κοινωνική επανένταξη.

Στην αρχή και για μια μεγάλη περίοδο υπήρξε μεγάλος ενθουσιασμός και εμπιστοσύνη απέναντι στη θεωρία αυτή, όμως τα θετικά αποτελέσματα αργούσαν να φανούν. Η εγκληματικότητα δεν παρουσίασε πτώση. Η απογοήτευση υπήρξε μεγάλη απέναντι στα ποσοστά υποτροπής.

Το 1975 ο Martinson με τους συνεργάτες του προβαίνουν σε πολλές έρευνες πάνω στα αποτελέσματα της "μεταχείρισης" με στόχο την κοινωνική επανένταξη και καταλήγουν στο ότι υπήρξε αναποτελεσματική: "εκτός από ένα πολύ μικρό αριθμό εξαιρέσεων, οι προσπάθειες που έγιναν για την κοινωνική επανένταξη των εγκληματιών δεν επηρέασαν κατά τρόπο ορατό την υποτροπή" τονίζει ο Martinson.

Πιο πρόσφατα στο Montreal, ο M. Leblanc αναγνώριζε την αποτυχία της δικαιοσύνης για τους νέους² υπογραμμίζοντας ότι το 93% από τους νέους αυτούς θα γίνουν ενήλικοι εγκληματίες.

Η ίδια απογοήτευση υπάρχει και στις Ευρωπαϊκές χώρες αλλά και ειδικότερα στα Σκανδιναυικά κράτη όπου η Καθ. Inkeri Antilla, η οποία εφάρμοσε για πολλά χρόνια το δόγμα της "μεταχείρισης" εξέφρασε την τελευταία δεκαετία την απογοήτευσή της και τη βαθειά ριζωμένη πεποίθηση ότι η "μεταχείριση" δεν είναι αποτελεσματική για τους εγκληματίες.

Η L. Negrier-Dormont τελειώνει το πρώτο κεφάλαιο ως εξής: "Τη στιγμή που η δήθεν επιστημοσύνη (Scientisme) και η ενσάρκωσή της που είναι η μαρξιστική σκέψη καταβαρυνώνονται στους τομείς της Οικονομίας, της Κοινωνιολογίας, Βιολογίας κ.λ.π., η Εγκληματολογία μένει προσκολλημένη σε κάποιου είδους "νομενκλατούρα", ακινητοποιημένη σε ένα δογματισμό τύπου "Lysenko".

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι αιτίες της αποτυχίας:

Η εγκληματολογία της “μεταχείρισης” υποστήριξε πάντα ότι ο τρόπος προσέγγισης των θεμάτων θα ήταν επιστημονικός πράγμα που προϋποθέτει ένα σύνολο γνώσεων ανεξάρτητων από κάθε *a priori*. Όμως αυτό το σύνολο λείπει αφού η ελευθερία της ανθρωπίνης πράξης το κάνει απρόβλεπτο. Και όπως δεν υπάρχει πραγματική επιστήμη που να μην μπορεί να προβλέπει έτσι και η εγκληματολογία για να θεωρηθεί πραγματική επιστήμη θα πρέπει να μπορεί να προβλέπει τη συμπεριφορά των μελλοντικών εγκληματιών χωρίς να διαψευσθεί.

Από τη στιγμή που αυτό είναι αδύνατο και απύσθη της επιστήμης, το πεδίο καταλαμβάνεται από το δόγμα: όταν δεν γνωρίζουμε, τότε πιστεύουμε. Αυτό συνέβη και με την θεωρία της “μεταχείρισης” η οποία κατέληξε σε ένα άκρως δογματισμό. Και βέβαια η προσέγγιση του μαρξισμού υπήρξε αναπόφευκτη αφού και εκείνος επικαλείται τον “επιστημονικό” του χαρακτήρα (*scientiste*). Έτσι ενώ στην αρχή, στην Γαλλία, η θεωρία της “μεταχείρισης” ξεκίνησε από θέσεις ανθρωπιστικές και κατόπιν επιστημονικές, περί τα μέσα του 1960 προχωρεί σε ακραίες θέσεις.

Η συγγραφέας ασχολείται ειδικότερα με το στόχο της κοινωνικής επανένταξης, στόχο αξιόπαινο, ο οποίος δυστυχώς δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί από τη θεωρία της “μεταχείρισης” για πολλούς και διάφορους λόγους. Εδώ πρέπει να τονιστεί όμως, κατά τη γνώμη μας, ότι αν ο στόχος αυτός δεν επετεύχθη συχνά οφείλεται στο ότι δεν υπήρξαν οι σωστές προϋποθέσεις και τα κατάλληλα μέτρα για την επίτευξή του. Επαληθεύεται έτσι το πόρισμα *Agrippaillange* που ανέφερε: “Δεν τολμάμε να τιμωρήσουμε, δεν έχουμε τα μέσα να θεραπεύσουμε”. Εδώ βρίσκεται και η πραγματική αιτία της αποτυχίας της κοινωνικής επανένταξης.

Το ερώτημα είναι στην πραγματικότητα: Δεν γνωρίζουμε πως να θεραπεύσουμε ή δεν έχουμε τα μέσα. Η συγγραφέας πιστεύει ότι και σε περιπτώσεις που διατέθηκαν τα απαραίτητα μέσα (όχι μόνον οικονομικά) η προσπάθεια απέτυχε. Εν τούτοις, από την εμπειρία μας στο *Quebec*, δεν είμαστε και τόσο βέβαιοι ότι δεν υπήρξαν περιπτώσεις ιδίως στον τομέα των εναλλακτικών ποινών όπου η προσπάθεια επέτυχε όταν διετέθησαν τα κατάλληλα μέτρα με το σωστό τρόπο. Τα παραδείγματα που δίνει η *L. Negrier-Dormont* είναι λίγα και μεμονωμένα.

Πιο εντυπωσιακό είναι το παράδειγμα της Σουηδίας, το οποίο αντιτίθεται ευθέως στην αρχή της νομιμότητας με την ευρεία και τη στενή έννοια δίνοντας καθαρά και τις καταχρήσεις που μπορεί να γίνουν στο όνομα της θεωρίας της “μεταχείρισης”. Έτσι, όπως ανέφερε η εφημερίδα *Le Monde*: “13.000 σουηδοί στερήθηκαν δια της βίας από το 1941 ως το 1975 και τούτο για λόγους “κοινωνικής υγιεινής”. Έτσι οι γιατροί βρέθηκαν να αποφασίζουν για τη στέρωση ατόμων που απλά έδειχναν μια συμπεριφορά αντίθετη με τους κρατούντες κανόνες περί ηθικής.

Οι κίνδυνοι αυτοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα υπάρχουν επίσης διότι η θεωρία αυτή δεν εφαρμόζει την αρχή “η αμφιβολία υπέρ του κατηγο-

ρουμένου" εφ' όσον αυτό ισχύει για τη δικαιοσύνη και όχι την ιατρική η οποία καθοδηγεί τη θεωρία της "μεταχείρισης".

Στο πεδίο των καταδικών, το μέγεθος της αποτυχίας πηγάζει από το ότι το δόγμα αυτό δεν έπαψε να τονίζει την εξατομίκευση της ποινής με τις αδικίες και ανισότητες που μπορεί να προκαλέσει στην πράξη.

Όσον αφορά τέλος την εκτέλεση της ποινής η αυθαιρεσία που υπάρχει ως προς την επιλογή του σωφρονιστικού καταστήματος, του χρόνου που θα περάσει ο κρατούμενος στη φυλακή δημιουργεί μεγάλες διαφορές στη μεταχείρισή τους.

Ο μεγαλύτερος όμως κίνδυνος, κατά τη συγγραφέα, ελλοχεύει στο ότι υποβαθμίζοντας τους κλασσικούς στόχους μιας ποινής δηλαδή της αποτροπής και της αποδοκιμασίας του εγκλήματος, η θεωρία της "μεταχείρισης" οδήγησε στην αποδυνάμωση των ανοσοποιητικών μηχανισμών της κοινωνίας, μηχανισμών που επονομάζει "ηθική" και "αγωγή του πολίτη" (civisme).

Και τελειώνει το πρώτο μέρος του βιβλίου με τον P. Arpaillange: "Θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο και καταχρηστικό, για την δημόσια τάξη, να παρουσιάσεις τους χειρότερους εγκληματίες ως αθώα θύματα ενός συγκεκριμένου τύπου κοινωνίας".

Μια μεγαλύτερη αυστηρότητα προς τους εγκληματίες φαίνεται καθαρά ότι αποτελεί βαθειά πεποίθηση της συγγραφέως.

Το δεύτερο μέρος αρχίζει με τη διαπίστωση ότι μπροστά στην αποτυχία της θεωρίας της "μεταχείρισης" μια ομάδα εγκληματολόγων στη Β. Αμερική ξεκίνησαν μια προσπάθεια για μια πιο αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική. Η ομάδα των ερευνητών ξεκίνησε στο Quebec και βασίστηκε στην εμπειρική μέθοδο έρευνας. Οι εργασίες της δεν θα κατέληγαν στο να αποτελέσουν ένα νέο "ρεύμα" αν δεν υπήρχε η κατάλληλη υποδομή και υποστήριξη μέσα από την Εγκληματολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Montreal. Η γέννηση καθ' εαυτή της Εμπειρικής Σχολής του Quebec δεν υπήρξε εύκολη αφού έγινε μέσα από το τμήμα Κοινωνιολογίας, το οποίο η Σχολή αμφισβήτησε έντονα αργότερα με αποτέλεσμα να αποσπασθεί και να δημιουργήσει αυτόνομες σπουδές και στους τρεις κύκλους. Παράλληλα με τη Σχολή λειτουργεί και το Διεθνές Κέντρο Συγκριτικής Εγκληματολογίας. Οι ερευνητές έχουν έλθει από όλους τους επιστημονικούς κλάδους. Έτσι ένας πρώην ποινικολόγος συνυπάρχει με έναν πρώην ψυχολόγο ή κοινωνιολόγο. Ασφαλώς η πρώτη κατεύθυνση του ερευνητή-καθηγητή επηρεάζει τις έρευνές του. Ο πρώην ψυχίατρος, θα έχει περισσότερο την τάση να ασχοληθεί με τις προσωπικές συνθήκες απ' ότι ο πρώην ποινικολόγος. Όμως η απαραίτητη προϋπόθεση του εμπειρικού πνεύματος, οδηγεί και τους δύο να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον τους στο συγκεκριμένο γεγονός, όπως διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας. Με τον τρόπο αυτό επαληθεύουν μια πληροφορία για να μπορέσουν να σχηματίσουν απόψεις που θα βοηθήσουν στη μάχη κατά του εγκλήματος.

Οι ερευνητές δεν έχουν ούτε εγκληματολογική ούτε ιδεολογική κατεύθυνση κοινή. Οι εργασίες τους αφορούν συγκεκριμένα θέματα τα οποία εξετάζουν στην πράξη. Λείπει ίσως μια συνθετική άποψη. Αυτός που έδωσε ένα θεωρητικό υπόβαθρο στις έρευνες υπήρξε ο καθηγητής M. Cusson στον οποίο η συγγραφέας αφιερώνει τις επόμενες σελίδες.

Η μέθοδος του στηρίζεται στη “στρατηγική ανάλυση” που επιτρέπει τη συγκέντρωση διαφόρων διάσπαρτων γεγονότων που αφορούν την εγκληματική συμπεριφορά. Παρ’ όλα αυτά η μελέτη της προσωπικότητας του εγκληματία δεν παραμελείται. Όμως απλά θεωρείται σαν υποκειμενικό στοιχείο, ενώ η έρευνα τοποθετείται στο πεδίο των συγκεκριμένων γεγονότων, της συμπεριφοράς του δράστη και των κοινωνικών συνεπειών.

Για τον εγκληματολόγο, ο άνθρωπος όπως και ο εγκληματίας είναι κάποιος που σκέφτεται, παίρνει αποφάσεις, χαράζει στρατηγικές και εκτιμά τα αποτελέσματα των πράξεών του. Για τον M. Cusson και τη “στρατηγική ανάλυση” ένα άτομο

- παίρνει αποφάσεις
- χαράζει στρατηγικές
- ακολουθεί ωρισμένους στόχους
- εκτίθεται και υπερασπίζεται τον εαυτό του.

Ο εγκληματίας σκέφτεται και υπολογίζει τι θα του στοιχίσει η τέλεση ενός εγκλήματος. Εδώ οι υπεύθυνοι του κοινωνικού ελέγχου μπορούν να επέμβουν περιορίζοντας τις “ευχάριστες πλευρές” της εγκληματικής δραστηριότητας και αυξάνοντας τους κινδύνους. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να επηρεάσουν τα ποσοστά της υποτροπής και να αυξήσουν τον αποτρεπτικό ρόλο της ποινής.

Η συγγραφέας εκθειάζει τη σαφήνεια των απόψεων του M. Cusson που μπορούν να οδηγήσουν στην συγκρότηση και ενίσχυση ενός επιστημονικού κλάδου ο οποίος καρκίνοβατεί εδώ και ένα αιώνα.

Στο κεφάλαιο III, παρουσιάζονται οι τομείς έρευνας της εγκληματολογίας της πράξης. Πρόκειται για το σεβασμό των ατομικών αξιών του πολίτη, σύμφωνα με τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα δια μέσου

- της ασφάλειας και
- της υπευθυνότητας.

Ο κοινωνικός έλεγχος πρέπει να οργανωθεί με στόχο την αποτροπή από την τέλεση ενός εγκλήματος.

Προς την ίδια κατεύθυνση (ανάγκη ενίσχυσης του αποτρεπτικού ρόλου μιας ποινής) παρουσιάζει με επιδοκίμασία τις θέσεις του M. Cusson στο σύγγραμμα *Croissance et décroissance du crime*, το οποίο αναλύσαμε ήδη σε άλλη παρουσίαση³.

Μέσα από τα συμπεράσματα της L. Negrier-Dormont, βγαίνει καθαρά η προσπάθεια της να προωθήσει τις παραδοσιακές βασικές κοινωνικές αξίες. Το βασικό ερώτημα που θέτει είναι: Δεν θα μπορούσαν οι αξίες αυτές, να επιδράσουν στη χάραξη μιας αντεγκληματικής πολιτικής;

Η γενική κατεύθυνση της έρευνας στον εγκληματικό τομέα θάπρεπε να είναι αυτή των ατομικών ελευθεριών, των ηθικών αξιών που γίνονται δεκτές από την πλειοψηφία του κοινωνικού σώματος και προστατεύονται από τη Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ατόμου.

Δύο φράσεις της συγγραφέως μέσα στο γενικό συμπέρασμα δίνουν σε περίληψη τη βαθύτερη φιλοσοφία της: "Πως είναι δυνατόν να επανεπεντάξουμε τον εγκληματία στην κοινωνία χωρίς να του δώσουμε να καταλάβει ότι πρέπει να ενστερνιστεί τις ηθικές αξίες της μεγάλης πλειοψηφίας;"

"Πρέπει να αναρωτηθούμε γύρω από τον εγκληματογόνο χαρακτήρα ωρισμένων σύγχρονων κοινωνικών φαινομένων: την υπερβολική ηθική ανεκτικότητα, τις εκπαιδευτικές ελλείψεις (οικογένεια, σχολείο), την κακώς εννοούμενη σεξουαλική "ελευθερία", την τοξικομανία κ.λ.π."

Αυτή η επιστροφή σε πλέον "συντηρητικές ιδέες" δεν πρέπει να μας ξενίζει. Στην ανθρώπινη ιστορία αυτές οι κυκλικές κινήσεις όπου ένα "προοδευτικό" ρεύμα ακολουθείται από ένα πιο "συντηρητικό" συχνά σαν αντίδραση στην ανικανότητα ή στις αποτυχίες του πρώτου, είναι σύνηθες φαινόμενο.

Τα τελευταία 10 χρόνια είχαν προστεθεί στα "προοδευτικά" ρεύματα και οι οπαδοί της "καταργητικής" θεωρίας του ποινικού δικαίου του Louk Hulsmann που με τις ακραίες, σε ωρισμένες περιπτώσεις, θέσεις τους, προκάλεσαν μια αναμενόμενη αντίδραση των "συντηρητικών" τάσεων οι οποίες επανέρχονται στην επιφάνεια επικαλυμμένες ως συνήθως από τις παλιές παραδοσιακές αξίες και βασισμένες στην κοινή λογική του μέσου πολίτη.

Με το βιβλίο αυτό η L. Negrier-Dormont κάνει μια καταλυτική κριτική του δόγματος της "μεταχείρισης" το οποίο απέτυχε παταγωδώς να περιορίσει την εγκληματικότητα παρά τις ελπίδες που είχε δημιουργήσει. Αυτή η κατάσταση είχε οδηγήσει τον Martinson να εκφράσει ήδη από το 1974 την απογοήτευσή του με την έκφραση "Nothing Works"⁴. Αλλά από τότε προστέθηκε και άλλη μία φράση: "Nothing Moves" (τίποτα δεν γίνεται).

Η αύξηση της εγκληματικότητας, η ανασφάλεια που επικρατεί, το υψηλό ποσοστό υποτροπής οδήγησε στο αδιέξοδο σε σημείο τέτοιο που για να μην καταποντισθεί η εγκληματολογία ως επιστήμη θάπρεπε κατά ορισμένους ειδικούς να κάμει νέες επιλογές βασισμένες σε μια ριζικά διαφορετική αντιμετώπιση του εγκληματία και της εγκληματικής πραγματικότητας. Για την συγγραφέα το μέλλον βρίσκεται στην "Εγκληματολογία της πράξης"⁵ που ξαναγυρίζει και επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην εγκληματική πράξη και όχι τον εγκληματία.

Όσον αφορά τώρα την πλήρη αποτυχία του δόγματος της "μεταχείρισης" θα πρέπει να μετριάσουμε τις κριτικές μας. Πρώτον διότι οι περιπτώσεις που η συγγραφέας παρουσιάζει (στείρωση 13.000 ατόμων με αντικοινωνική συμπεριφορά στη Σουηδία μεταξύ 1941-1975, ιδρύματα στην Καλιφόρνια που απέτυχαν στο ρόλο τους), είναι περιορισμένες παρ' όλο

που πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι στηρίζει τη θέση της σε μια ογκώδη και εξαντλητική βιβλιογραφία των ερευνών και δημοσιεύσεων που διαπιστώνουν την αποτυχία του δόγματος. Δεύτερον τα αίτια της αποτυχίας αυτής οφείλονται σε πολλούς παράγοντες μεταξύ των οποίων ο κυριώτερος είναι ότι και τα πλέον “προηγμένα” κράτη υπήρξαν πάντοτε φειδωλά και διστακτικά στο να “επενδύσουν” χωρίς επιφυλάξεις στον τομέα της “μεταχείρισης” των εγκληματιών. Είτε αφορούσαν την εκπαίδευση είτε την εργασία των κρατουμένων είτε ακόμα την κοινωνική τους επανένταξη τα μέτρα που έπαιρναν υπήρξαν στην ουσία περιορισμένου χαρακτήρα με τη βásiμη (;) δικαιολογία ότι ο πληθυσμός και η κοινή γνώμη δεν είναι έτοιμοι να δεχτούν μια τέτοια επένδυση⁶. Πως για παράδειγμα τοποθετούμε τις ελπίδες μας στην επιμόρφωση των κρατουμένων όταν υπάρχουν ταυτόχρονα όλα τα προβλήματα από τον εγκλεισμό⁷. Πως περιμένουμε η δράση του/της κοινωνικού λειτουργού να είναι αποτελεσματική όταν περιορίζεται σε μία ή δύο εβδομαδιαίες συναντήσεις ρουτίνας. Πως περιμένουμε να αποδώσουν τα κέντρα υποδοχής αποφυλακιζομένων “Maison de transition” όταν η παραμονή *maximum* περιορίζεται σε 15 μέρες και όταν δεν υφίσταται η κατάλληλη υποδομή (ειδικοί που θα βοηθήσουν το άτομο πως να σχεδιάζει τον προϋπολογισμό του να λύσει τα οικογενειακά και κοινωνικά του προβλήματα).

Αντίθετα στις περιπτώσεις όπου τα διάφορα μέτρα εφαρμόστηκαν σωστά, τα αποτελέσματα υπήρξαν συχνά ικανοποιητικά όπως στην περίπτωση του Projet-pilote του Quebec για την κοινωνική εργασία ως μέτρο εναλλακτικό της ποινής⁸ και κυρίως στα “Κέντρα υποδοχής” (Maison d'accueil) για νέα παιδιά στην επαρχία του Quebec⁹ όπου υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό ικανοποίησης ανάμεσα στους νέους που ακολούθησαν τα προγράμματα αυτά.

Όσον αφορά την επιθυμία και ευχή της συγγραφέως να ακολουθηθεί η γραμμή της Σχολής του Quebec (στην ουσία πρόκειται για τις ιδέες του Maurice Cusson), θα θέλαμε να τονίσουμε από προσωπική εμπειρία ότι το ρεύμα αυτό αναπτύχθηκε σταδιακά και ότι οι ίδιοι οι ερευνητές που συμμετείχαν και συμμετέχουν (M.A. Bertrand, Cusson, Hodgins, Landreville, Leblanc, Normandeau, Rico, Szado, Tremblay, μεταξύ άλλων) δεν απέκτησαν συνείδηση της πραγματικής του σημασίας παρά σιγά-σιγά με το πέρασμα του χρόνου¹⁰. Άλλωστε έχουν σημαντικές θεωρητικές διαφορές μεταξύ τους.

Πιστεύουμε πάντοτε και πιστεύαμε ότι πρόκειται για μια σημαντική κίνηση η οποία μπορεί πραγματικά να δώσει καινούργια φτερά στην εγκληματολογία, να την κάμει πιο “ρεαλιστική” πιο “λειτουργική” με την προσκόληση της στα συγκεκριμένα γεγονότα.

Εκτός όμως από το ρεύμα αυτό δεν πρέπει να ξεχνάμε τις διεπιστημονικές προσπάθειες που έγιναν και γίνονται από τις Επιτροπές για τη μελέτη συγκεκριμένων προβλημάτων. Μπορούμε να αναφέρουμε τα πορίσματα των канаδικών επιτροπών Badgley (σεξουαλικές κακοποιήσεις παι-

διών) Fraser (πορνεία και πορνογραφία) όπου με βάση ένα ωρισμένο κοινωνικό πρόβλημα γίνεται μια σφαιρική αντιμετώπιση του θέματος και ως προς το μέγεθος του προβλήματος (στατιστικά δεδομένα) και ως προς τις καταστάσεις που καλύπτει και ως προς το νομοθετικό πλαίσιο και ως προς τις ποινές.

Στα πλαίσια μιας τέτοιας εργασίας η χρησιμότητα του ρόλου του εγκληματολόγου είναι εμφανής. Σε συνεργασία με τους επιστήμονες άλλων κλάδων μπορούν να προσφέρουν σημαντική βοήθεια στη μελέτη συγκεκριμένων γεγονότων και θεμάτων.

Αντίθετα ίσως από αυτά που πιστεύει η L. Negrier-Dormont θεωρούμε ότι η υλική βοήθεια και υποδομή είναι όροι απαραίτητοι για την επιτυχία ή αποτυχία ενός προγράμματος ειδικότερα στον τομέα των εγκληματολογικών επιστημών και της ποινολογίας. Εξ' άλλου αν υπήρξε τέτοια άνηση στη "Σχολή του Quebec" αυτό οφείλεται και στο ότι για ένα μεγάλο διάστημα, οι χρηματοδοτήσεις για τα διάφορα ερευνητικά προγράμματα υπήρχαν σε αφθονία.

Επομένως είτε για εγκληματολογία της "μεταχείρισης" πρόκειται είτε για εγκληματολογία της πράξης το θέμα τοποθετείται στο αν το σύστημα θα λειτουργήσει σωστά, με επάρκεια και χωρίς κάθε είδους προβλήματα. Τότε ίσως αντιληφθούμε ότι το χάσμα μεταξύ των δύο ρευμάτων δεν είναι και τόσο μεγάλο.

Υποσημειώσεις

1. Pourquoi punir? Paris, Dalloz 1987. Croissance et décroissance du crime, Paris, P.U.F. 1990.

2. Βλ. όμως G Messier, "Les troubles de comportement à l'adolescence et leur traitement en centre d'accueil de réadaptation à la suite d'une ordonnance de protection", (1990), XXIII "Criminologie" για τα θετικά αποτελέσματα της λειτουργίας των "Κέντρων Υποδοχής νέων" του Quebec.

3. Βλ. πιο πάνω, σελ. ....

4. *Martinson Rober*, What works? Questions and answers about prison reform, New York, The public interest, 1974, σελ. 22-54.

5. Πρόκειται για την απόδοση του γαλλικού όρου: "Criminologie de l'acte" Στο εξώφυλλο όμως του βιβλίου υπάρχει ο όρος Criminologie sur l'acte (εγκληματολογία στην πράξη) που νομίζουμε ότι αποδίδει ορθότερα το νόημα που θέλει να δώσει η συγγραφέας εφ' όσον εξ' άλλου αποκλείει εκείνον της "εμπειρικής εγκληματολογίας".

6. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε τις αντιδράσεις του τοπικού πληθυσμού στην εγκατάσταση Κέντρων Υποδοχής Αποφυλακισμένων.

7. A. Maganas, Une expérience d'enseignement du droit penal aux personnes incarcérées, (1981) Rev.pénit. et droit penal 487.

8. Rapport du Comité d'étude sur les solutions de recharge à l'incarcération, Quebec, 1986.

9. *Supra*, υποσ. 2.

10. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το βασικό σύγγραμμα που δείχνει τις προσπάθειες που έγιναν στον εμπειρικό τομέα, La criminologie empirique au Quebec υπό την διεύ-

θυση των *D. Szabo* και *M. Leblanc* 1985 χρησιμοποιούσε την αρχική του εμφάνιση, το φιλόδοξο τίτλο *Traité de criminologie* πράγμα που υποδηλώνει ότι οι συγγραφείς πίστευαν ότι καλύπτουν ένα πολύ ευρύτερο πεδίο από εκείνο που τους αποδίδει η *La pensée-dormont*.

Η αλλαγή του τίτλου δείχνει την αποδοχή μιας πιο ρεαλιστικής βάσης όσον αφορά τους στόχους της "Σχολής του Quebec".

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το βιβλίο αυτό των καθηγητών Fr. Tulkens και M. Van de Kerchove είναι από πρώτη άποψη μια παραδοσιακή εισαγωγή στο ποινικό δίκαιο του Βελγίου. Το πρόσθετο ενδιαφέρον, όπως θα εξηγήσουμε και στο τέλος του σημειώματος, έγκειται στο ότι υπάρχει προσπάθεια να περιληφθούν στοιχεία από την εγκληματολογία, σε ένα “κλασικό” σύγγραμμα του ποινικού δικαίου. Αυτό υποδηλώνει εξ’ άλλου καθαρά ο υπότιτλος ο οποίος αναφέρει: “Aspects juridiques et criminologiques”.

Το βιβλίο ακολουθεί μια κλασσική διαίρεση σε έξι κεφάλαια. Το πρώτο είναι αφιερωμένο σε μια εκτεταμένη και ενδιαφέρουσα ιστορική προσέγγιση. Το δεύτερο αφορά τις γενικές αρχές του ποινικού δικαίου, το τρίτο το έγκλημα και τα στοιχεία του (αντικειμενικό και υποκειμενικό), το τέταρτο το δράστη, το πέμπτο την ποινή και το έκτο περιλαμβάνει λίγα βασικά στοιχεία ποινικής δικονομίας. Ακολουθούν εκτεταμένοι βιβλιογραφικοί πίνακες.

Στην παρουσίασή μας θα περιοριστούμε στα σημεία που κρατήσαμε είτε λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν είτε λόγω της επικαιρότητάς τους. Στη σελίδα 7 υπάρχει ένας ορισμός του εγκλήματος από τον De Jaucourt που αξίζει να σημειωθεί, αφού δόθηκε από το 1854: “Έγκλημα είναι μια πράξη που πληγώνει ευθέως το δημόσιο συμφέρον ή τα δικαιώματα του πολίτη”.

Το μέρος αυτό που αφορά την εξέλιξη της ποινικής σκέψης, καλύπτει τα περισσότερα σημεία που παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Χωρίζεται σε τέσσερις παραγράφους (κλασσικές, θετικιστικές, φονξιοναλιστικές κοινωνιολογικές θεωρίες, θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης). Σε κάθε μία εξετάζεται το πως οι διάφορες θεωρίες αντιμετώπισαν το έγκλημα, τον εγκληματία, την ποινή και τους κανόνες της ποινικής δικονομίας. Με τον τρόπο αυτό ο αναγνώστης ακολουθεί ευκολότερα το κείμενο.

Οι συγγραφείς με το κεφάλαιο αυτό θέλησαν κυρίως να δείξουν ότι η ποινική σκέψη βρέθηκε στην ανάγκη να ξαναφτιάξει πολλές φορές το αντικείμενο μελέτης της. Έτσι από την εγκληματική πράξη το ενδιαφέρον πέρασε στο άτομο-εγκληματία, από εκεί στο κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει και στη συνέχεια προς ωρισμένες ομάδες ή άτομα δια μέσου των οποίων εκδηλώνεται η κοινωνική αντίδραση. Οι κινήσεις αυτές φαίνεται ότι δεν σταμάτησαν αν κρίνουμε από το γεγονός ότι το ενδιαφέρον έχει μετατοπιστεί σταδιακά στα θύματα εγκληματικών πράξεων. Δεν αποκλείεται δε να ξαναποθετηθεί ο δράστης στο επίκεντρο αλλά αυτή τη φορά αφού του προσδωθεί η εικόνα ενός πραγματικού κοινωνικού πρωταγωνιστή.

Ακολουθεί μια ιστορική επισκόπηση του βελγικού ποινικού δικαίου μετά το 1791 όπου βλέπουμε όλη την επιρροή της γαλλικής ποινικής επιστήμης.

Μιλώντας για την επίδραση της ιταλικής θετικιστικής θεωρίας οι συγγραφείς αναφέρονται στην έννοια της επικινδυνότητας η οποία εισέβαλε από το χώρο της εγκληματολογίας σ' εκείνον του ποινικού δικαίου. Παρ' όλο που η έννοια της επικινδυνότητας φαίνεται να δημιουργεί μια ρήξη ανάμεσα στις θετικιστικές και στις κλασσικές και νεοκλασσικές θεωρίες η Fr. Tulkens και ο M. Van de Kerchove πιστεύουν αντίθετα ότι υπαιτιότητα και επικινδυνότητα είναι έννοιες που διατελούν μάλλον σε διαλεκτική παρά σε αντινομική σχέση.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η πολύχρονη προσπάθεια σύνταξης νέου Σχεδίου Ποινικού Κώδικα, η οποία βέβαια παρουσιάζει μεγάλες δυσχέρειες πριν καταλήξει να γίνει θετικό δίκαιο. Από το 1988 εξ' άλλου η προσπάθεια έχει και πάλι σταματήσει. Οι συγγραφείς θεωρούν εξ' άλλου παράδοξο το γεγονός να συγκεντρώνονται τόσες προσπάθειες για μια νέα κωδικοποίηση τη στιγμή που το μέλλον φαίνεται να αποτελούν τα εναλλακτικά μέτρα της ποινής και ο περιορισμός του ποινικού δικαίου στο *minimum*.

Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις γενικές αρχές του ποινικού δικαίου. Στο θέμα αν πρόκειται για ιδιωτικό ή δημόσιο δίκαιο, τονίζεται σωστά ότι η αποποινικοποίηση ωρισμένων πράξεων (π.χ. μοιχεία) συμμετέχει στην τάση να αφαιρεθεί ο "δημόσιος" χαρακτήρας ωρισμένων συμπεριφορών προς όφελος του "ιδιωτικού". Ένα άλλο παράδειγμα αυτής της τάσης είναι το γεγονός ότι ο νομοθέτης ασχολείται όλο και περισσότερο με την αποζημίωση και αποκατάσταση θυμάτων εγκληματικών πράξεων, καθώς επίσης και το ότι όλο και περισσότερο υπηρεσίες "ιδιωτικής ασφάλειας" αναλαμβάνουν ρόλους που ανήκαν παραδοσιακά στην κρατική εξουσία όπως διάφορους ελέγχους, έρευνες ή ακόμα συνδράμουν στην εκτέλεση διαφόρων ποινών (εξ' ου και το πρόβλημα των "ιδιωτικών φυλακών").

Όσον αφορά την αυτονομία του ποινικού δικαίου απέναντι στους άλλους κλάδους, οι συγγραφείς αναφέρουν μια απόφαση του 1987 του Βελγικού Ακυρωτικού η οποία αποφάνθηκε αν μπορεί να υπάρξει ανθρωποκτονία απέναντι σε ένα παιδί κατά τη στιγμή της γέννησής του¹. Απαντώντας καταφατικά πρόσθεσε ότι το ποινικό δίκαιο διατηρεί μια αυτονομία απέναντι στους άλλους κλάδους όπως στην περίπτωση αυτή το αστικό. "Τα κριτήρια του αστικού δικαίου, για να αναγνωρισθεί το δικαίωμα της προσωπικότητας (να έχει γεννηθεί ζωντανό και βιώσιμο) είναι ξένα προς αυτό τον κλάδο [τον ποινικό]".

Ακολουθεί μια ανάλυση της αρχής της νομιμότητας με όλα τα συνεπακόλουθά του (στενή ερμηνεία του ποινικού νόμου, η αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου, μη αναδρομική ισχύς, απαγόρευση αναλογικής εφαρμογής).

Στο κεφάλαιο που αναλύονται τα στοιχεία ενός εγκλήματος υπάρχει και μία ενδιαφέρουσα παράγραφος που αναφέρεται στα πολιτικά αδικήματα. Λόγω των ειδικών πολιτικών συνθηκών (κατοχή από Ολλανδία) το

αδίκημα αυτό κράτησε ένα ξεχωριστό καθεστώς. Όσον αφορά την έννοια του πολιτικού εγκλήματος, το Βελγικό Ακυρωτικό σταδιακά έφτασε στο σημείο να θεωρεί ότι ένα αδίκημα είναι πολιτικό αν σύμφωνα με την πρόθεση του δράστη αλλά και από τις συνέπειές του προσβάλλει άμεσα και ευθέως τις πολιτικές αρχές. Πρόκειται για τη θεωρία που βάζει μαζί με το αντικειμενικό και το υποκειμενικό στοιχείο.

Υπάρχουν τριών ειδών πολιτικά εγκλήματα:

Το καθαρά πολιτικό, το μικτό, το σχετικό με την τέλεση ενός πολιτικού εγκλήματος. Αυτή η τελευταία κατηγορία παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για ένα αδίκημα του κοινού δικαίου που βρίσκεται σε στενή σχέση με το πολιτικό έγκλημα. Μέχρι ποιο σημείο ο χαρακτηρισμός της δεύτερης πράξης θα αποροφηθεί από τον πολιτικό χαρακτήρα του κυρίου αδικήματος; Το κριτήριο που είναι γενικά αποδεκτό για την περίπτωση αυτή είναι η αναγκαιότητα της τέλεσης των "βοηθητικών αυτών πράξεων" για να επιτευχθεί η προσβολή των πολιτειακών θεσμών.

Η επόμενη παράγραφος αναλύει τα αδικήματα του τύπου. Και στο Βέλγιο όπως και σε άλλες χώρες (π.χ. Καναδάς²) βλέπουμε μια μεγάλη διστακτικότητα του μηχανισμού της ποινικής δικαιοσύνης να επέμβει στα αδικήματα δια του τύπου. Στην πράξη υπάρχει μια αποποινικοποίηση *de facto*.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα στοιχεία του εγκλήματος υποκειμενικά και αντικειμενικά όπως και οι καταστάσεις που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης ή τον καταλογισμό. Εδώ βλέπουμε ότι οι διαφορές με τα άλλα δίκαια των Ευρωπαϊκών αλλά και των αγγλοσαξωνικών χωρών δεν είναι μεγάλες.

Μια από πρώτη άποψη ιδιομορφία του συγγράματος είναι ότι η συμμετοχή εξετάζεται στο κεφάλαιο που αφορά το δράστη. Υπάρχει επίσης μια ενδιαφέρουσα παράγραφος σχετική με την υποτροπή.

Το πόσο λεπτό είναι το θέμα της υποτροπής για το κλασσικό ποινικό δίκαιο και για το δίκαιο της κοινωνικής άμυνας φαίνεται από το γεγονός ότι η νομική του ρύθμιση παρουσιάζει συχνά ασυναρτησίες. Ακόμη και σήμερα το ποινικό δίκαιο δεν έχει δεχτεί τα συμπεράσματα της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης η οποία μετριάζει την ιδέα ότι η υποτροπή αποτελεί το μέτρο για την αποτελεσματικότητα του ποινικού συστήματος.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο το αφιερωμένο στην ποινή. Η ποινή αναλύεται με τις διάφορες μορφές και τα χαρακτηριστικά της. Είναι υποχρεωτική (πρέπει να) είναι ίση για όλους, προσωπική και ατομική. Στην πράξη δεν είναι εύκολο να επιτευχθούν οι διάφοροι στόχοι. Όσον αφορά τις κατηγορίες των ποινών βασική είναι η τριμερής διάκριση ανάμεσα σε κακουργήματα, πλημελήματα και πταίσματα. Δυστυχώς πολύ λίγα πράγματα υπάρχουν στο Βέλγιο όσον αφορά τις εναλλακτικές ποινές και τούτο όχι μόνο διότι δεν υπάρχει ακόμη το κα-

τάλληλο νομοθετικό πλαίσιο και η κατάλληλη υποδομή αλλά και διότι ο βέλγος (και ο ευρωπαίος) δικαστής είναι πολύ πιο περιορισμένοι από τον νόμο στην επιβολή μιας ποινής απ' ό,τι ο αγγλοσάξωνας ο οποίος δεσμεύεται μόνο από την ποινή *maximum*.³

Το βιβλίο κλείνει με μερικά βασικά στοιχεία ποινικής δικονομίας. Τα στοιχεία όμως αυτά είναι πολύ χρήσιμα και αρκετά για κάποιον που έχει στα χέρια του μια εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο.

Το σύγγραμμα αποτελεί μια ολοκληρωμένη παρουσίαση των γενικών αρχών του βελγικού ποινικού δικαίου. Είναι μια κλασική παρουσίαση που περιλαμβάνει όλα τα βασικά κεφάλαια απαραίτητα για μια εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο. Που έγκειται λοιπόν η ιδιαιτερότητα και η πρωτοτυπία του;

Στο ότι καταβάλλεται μια προσπάθεια εισαγωγής και συγκερασμού ορισμένων στοιχείων παρμένων από το χώρο της εγκληματολογικής επιστήμης στο χώρο του δογματικού ποινικού δικαίου. Το φαινόμενο δεν είναι καινούργιο και συμβαίνει κυρίως με ποινικολόγους που διαθέτουν εγκληματολογική κατάρτιση.⁴

Αυτός ο συγκερασμός ποινικού δικαίου εγκληματολογίας αποτελεί μια ευτυχή και ελπιδοφόρο προοπτική η οποία ίσως μελλοντικά αποτελέσει μια ενδιαφέρουσα λύση για την αντιμετώπιση της στείρας διαμάχης μεταξύ των οπαδών των διαφόρων εγκληματολογικών θεωριών και τάσεων.

Τα κεφάλαια που άπτονται και των δύο κλάδων είναι πρώτα το τμήμα που αφορά την εξέλιξη της ποινικής σκέψης και κυρίως εκείνα που αφορούν το δράστη του εγκλήματος με έμφαση στην υποτροπή (έννοια της επικινδυνότητας) και την ποινή (αντικειμενικοί στόχοι και είδη ποινών). Το μέρος αυτό θυμίζει το αντίστοιχο των αγγλοσαξωνικών συγγραμμάτων αφιερωμένο στο SENTENCING⁵. Βέβαια το βελγικό δίκαιο με την ευρωπαϊκή (γαλλική) του καταγωγή δεν προσφέρει την πληθώρα παραδειγμάτων που παρέχει η νομολογία στα αγγλοσαξωνικά δίκαια. Και επιμένουμε στο σημείο αυτό γιατί τα συγκεκριμένα παραδείγματα και στοιχεία από τη νομολογία αποτελούν μια άλλη σπουδαία ευκαιρία εισαγωγής στο ποινικό δίκαιο εγκληματολογικών δεδομένων. Αυτό που θέλουμε να πούμε είναι ότι αν κάποιος επιστήμονας κάνει μια έρευνα των αποφάσεων που άπτονται ενός συγκεκριμένου αδικήματος σε ένα αγγλοσαξωνικό δίκαιο αποκτά μια αρκετά πλήρη εικόνα του θέματος ακόμα και από εγκληματολογική άποψη. Και τούτο για δύο λόγους: α) Διότι υπάρχει μια εκτεταμένη εξιστόρηση των περιστατικών (αντικειμενικών και υποκειμενικών) και β) διότι κατά τον προσδιορισμό και την επιμέτρηση της ποινής ο δικαστής θα παρουσιάσει ενδιαφέροντα στοιχεία που, βασισμένα στη μελέτη της προσωπικότητας του δράστη, στη θέση του θύματος και σε άλλα στοιχεία, θα οδηγήσουν σε μια εξατομικευμένη ποινή.

Ο Ευρωπαίος επιστήμονας δεν διαθέτει αυτό το νομολογιακό υλικό και αναγκάζεται να βασιστεί σε αναλύσεις της νομοθεσίας και σε άλλες θεωρητικές αναπτύξεις.

Αποτελεί πάντως ένα σημαντικό στοιχείο αυτή η εισαγωγή των "νέων κεφαλαίων" από δύο επιστήμονες με κύρος και εγκληματολογική κατάρτιση όπως η Fr. Tulkens και ο M. Van de Kerchove. Ίσως ένα επόμενο βήμα θα ήταν και η εισαγωγή στατιστικών που αφορούν το εγκληματικό φαινόμενο ή άλλα ειδικότερα θέματα.

Η ύλη που κάλυψαν οι δύο συγγραφείς ήταν πολλή και ποικίλη. Η ορολογία τεχνική με πολλές διακρίσεις λεπτές και δύσκολες. Όμως εκείνοι κατάφεραν με την απλότητα και την σαφήνεια του κειμένου τους να κάμουν εύκολα αντιληπτά πράγματα σύνθετα χωρίς από την άλλη πλευρά το κείμενό τους να στερηθεί το απαραίτητο επιστημονικό πνεύμα. Οι αιτίες γι' αυτό το σημαντικό θετικό αποτέλεσμα: Η βαθιά επιστημονική τους κατάρτιση, η πλούσια και πλατειά εμπειρία τους και η γνώση μιας πλούσιας βιβλιογραφίας.

Τέτοιες προσπάθειες που ανοίγουν το δρόμο για μια πιο στενή συνεργασία ποινικού δικαίου εγκληματολογίας είναι αξιέπαινες και πρέπει να ευχηθούμε να υπάρξουν και άλλες και να επεκταθούν κυρίως στον τομέα του ειδικού ποινικού δικαίου όπου η μελέτη των επιμέρους αδικημάτων επιτρέπει μια διεπιστημονική ανάπτυξη των θεμάτων με τη χρήση στατιστικών στοιχείων καθώς και πορισμάτων διαφόρων ερευνών.

Υποσημειώσεις

1. Cass. II Febr. 1987, Rev. dr.pen.crim. 1987, σελ. 815.
2. Code criminel annoté, άρθρ. 271 επ.
3. Βλ. για παράδειγμα στη σελ. 337 επ. του βιβλίου τις απογοητευτικές διαπιστώσεις που κάνουν οι συγγραφείς για τη λειτουργία του Θεσμού της Probation.
4. Όπως ήδη αναφέραμε ο υπότιτλος του βιβλίου αναφέρει καθαρά "Aspects juridiques et criminologiques".
5. Βλ. για παράδειγμα, G. Cote-Harper, A. Manganas, J. Turgeon, Droit pénal Canadien, Montréal, Yvon Blais, 1989.

Alice Yotopoulos-Marangopoulos, *The peculiarities of female criminality and their causes, A Human Rights Perspective*, London, Esperia Publications, 1992, σελ. 174.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Γνωρίζω την κυρία Αλίκη Μαραγκοπούλου εδώ και αρκετά χρόνια και πάντοτε μου προξενούσε εντύπωση και θαυμασμό η μαχητικότητα, η δυναμικότητα και η θέλησή της, που όμως ποτέ δεν έφθαναν σε ακρότητες. Υποστήριξε ένθερμα το δίκαιο διαφόρων "μειονοτήτων" με επιστέγασμα να επικεντρώσει τις προσπάθειές της στη διεκδίκηση της πραγματικής και ουσιαστικής ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα και όχι του "να κάνουν οι γυναίκες ό,τι ακριβώς κάνουν και οι άνδρες σήμερα". Οι προσπάθειες και η εν γένει συμβολή της στην εγκληματολογία επιβραβεύθηκαν το 1992 από τη Διεθνή Εταιρεία Γαλλόφωνων εγκληματολόγων με το βραβείο Beaumont-Tocqueville.

Στο υπό κρίση βιβλίο μελετά το φαινόμενο της γυναικείας εγκληματικότητας μέσα στα πλαίσια του σεβασμού των βασικών δικαιωμάτων. Αυτό γίνεται με την εξέταση διαφορών της γυναικείας εγκληματικότητας σε συσχετισμό με τους διαφορετικούς ρόλους θέσεως των δύο φύλων, δηλαδή την ανισότητα που λειτουργεί σε βάρος της γυναίκας στην κοινωνία. Και η ισότητα χωρίς διακρίσεις φύλου είναι σήμερα ένα αναγνωρισμένο θεμελιώδες δικαίωμα.

Το πρόβλημα της ανισότητας εκτείνεται και στον τομέα της εγκληματικότητας και ενδιαφέρει εξίσου εγκληματολόγους, φεμινιστές και θεωρητικούς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η βασική ερώτηση προς απάντηση ήταν: γιατί οι γυναίκες που ζουν στο ίδιο περιβάλλον και στις ίδιες καταστάσεις με τους άνδρες παρουσιάζουν σημαντικά μικρότερο ποσοστό εγκληματικότητας ποσοτικά και ποιοτικά. Και πως εξηγείται η αύξηση του ποσοστού τέλεσης ορισμένων αδικημάτων από τις γυναίκες τα τελευταία χρόνια.

Η συγγραφέας τονίζει και προσπαθεί να εξηγήσει μέσα από τις σελίδες αυτού του βιβλίου τις ιδιαιτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας. Στον τομέα αυτό επικρατεί μεγάλη σύγχυση διότι οι ειδικοί επί του θέματος προσπαθούν να τις εξηγήσουν στηριζόμενοι στις διάφορες κοινωνιολογικές θεωρίες (ανομία, στιγματισμός, κ.ά.). Οι παράγοντες όμως που επικαλούνται αυτές οι θεωρίες αφορούν εξίσου και την ανδρική και τη γυναικεία εγκληματικότητα και είναι, πάντως εγκληματογόνοι και όχι ανασχετισμοί της γυναικείας εγκληματικότητας, ώστε να εξηγήσουν το μικρό αριθμό γυναικείων εγκλημάτων.

Η συγγραφέας πιστεύει ότι υπάρχουν ειδικοί λόγοι στους οποίους οφείλονται αυτές οι διαφορές, λόγοι που παρουσιάζονται αναλυτικά στο δεύτερο μέρος του βιβλίου.

Το συμπέρασμά της δεν συμβαδίζει ούτε με τις ιδέες εκείνων που

κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου μιλώντας για τη "νέα εγκληματία γυναίκα" ούτε με την αντίθετη μερικών φεμινιστριών. Συνοψίζεται εύστοχα στη σελ. 139 του κειμένου:

"Το θέμα της γυναικείας εγκληματικότητας που έχει αντιμετωπιστεί μονόπλευρα και χωρίς να ληφθούν υπόψη οι πολλαπλοί παράγοντες που επηρεάζουν τις θέσεις και τους ρόλους των δύο φύλων, δυσχεραίνεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι η αυστηρή ανάλυση έχει αντικατασταθεί "(...) από προκατειλημμένες απόψεις, υπό την επίδραση φανατικών αντι-φεμινιστών αλλά και φεμινιστών. Παρά τις βαθεία ριζωμένες φεμινιστικές πεποιθήσεις μου, νομίζω πως θάταν χρήσιμο να κρούσουμε τον κώδωνα κινδύνου απέναντι στο γεγονός ότι οι γυναίκες εγκληματολόγοι μπορεί να έχουν την τάση να χρησιμοποιήσουν το ίδιο κήρυγμα (predicament) με τους άνδρες συναδέλφους τους. Οι άνδρες πλησίασαν το θέμα κάτω από τους παραμορφωτικούς φακούς των σεξιστικών πεποιθήσεων. Ας μη κάνουμε το ίδιο λάθος χρησιμοποιώντας τον παραμορφωτικό φακό του παρεξηγημένου και κακώς εννοούμενου φεμινισμού (...): η κύρια αιτία των φαινομένων της διαφοράς, ποσοτικής και ποιοτικής, ανάμεσα στη γυναικεία και ανδρική εγκληματικότητα καθώς και το γεγονός ότι παρουσιάζεται μιά αυξητική τάση της γυναικείας εγκληματικότητας σε ορισμένες χώρες είναι (κατά τη συγγραφέα) η ξεχωριστή θέση και ο ξεχωριστός ρόλος της γυναίκας μέσα στην κοινωνία (σε όλους τους τομείς της ζωής)". Λογική συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι ότι και η γυναικεία εγκληματικότητα θα αλλάξει σε όλες τις περιπτώσεις που οι βασικοί αυτοί παράγοντες (η θέση και ο ρόλος της γυναίκας) θα υποστούν μετατροπές.

Το βιβλίο είναι γραμμένο με την αυστηρά καρτεσιανή "λογική" μέθοδο και χωρίζεται σε δύο μέρη και κάθε μέρος σε τρία κεφάλαια.

Στο πρώτο μέρος η συγγραφέας προβαίνει στην όσο το δυνατό ακριβέστερη διαπίστωση, με τη βοήθεια στατιστικών πινάκων των ποσοτικών και ποιοτικών ιδιοτήτων της γυναικείας εγκληματικότητας καθώς και της εξέλιξής της σε ωρισμένες οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες όπου παρουσιάζεται μιά αυξητική τάση ωρισμένων μορφών της. Στο β' μέρος εκθέτει τις αιτίες αυτών των ιδιοτήτων και αυτής της εξέλιξης.

Στο πρώτο κεφάλαιο του α' μέρους που αφορά τις ποσοτικές διαφορές ξεκινά με την ενδιαφέρουσα διαπίστωση του Cresssey ότι το φύλο είναι ουσιαστικά ο σημαντικότερος παράγοντας για να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ εγκληματιών και μη.

Παρόλες τις προσπάθειες μείωσης της έκτασης αυτής της διαφοράς (π.χ. πιθανότητα μεγαλύτερου "σκοτεινού αριθμού" στην περίπτωση της γυναικείας εγκληματικότητας, προβλήματα με τις διάφορες μεθόδους έρευνας) τα στατιστικά στοιχεία την δείχνουν καθαρά.

Ακόμα και στην περίπτωση της Δυτ. Γερμανίας η οποία παρουσιάζει την υψηλότερη γυναικεία εγκληματικότητα, για το 1985 το ποσοστό των ανδρών υπόπτων για την τέλεση εγκλήματος ανήρχετο σε 76,2% και των

γυναικών σε 23,8%. Μεγαλύτερες διαφορές παρατηρούνται στις άλλες στατιστικές που αφορούν την Ελλάδα, τη Μεγ. Βρετανία, τις Ην. Πολιτείες της Αμερικής, τη Γαλλία, την Ιταλία, τη Σουηδία.

Όσον αφορά τις ποιοτικές διαφορές, η πρώτη διαπίστωση είναι το χαμηλό ποσοστό εγκλημάτων βίας. Η γυναικεία εγκληματικότητα τοποθετείται κυρίως στα εγκλήματα κατά της περιουσίας και ιδιαίτερα σε ωρισμένες μορφές τους. Ιδιαιτερότητες παρουσιάζονται επίσης και σε ωρισμένες χώρες ξεχωριστά. Στη Μ. Βρετανία για παράδειγμα το ποσοστό κλοπών σε καταστήματα (shoplifting) είναι αρκετά υψηλό. (Το 1982 καταδικάστηκαν 48.000 άνδρες έναντι 32.000 γυναικών).

Αν όμως υπολογίσουμε:

α) Τις μεγαλύτερες ευκαιρίες των γυναικών να τελέσουν το αδίκημα αυτό εφόσον είναι αυτές που συνήθως κάνουν τα ψώνια,

β) Ότι αν τα στοιχεία αυτά αντιπαρατεθούν με το σύνολο των αγοραστών (ανδρών και γυναικών) τότε η αναλογία των ανδρών που καταδικάστηκαν είναι διπλάσια από εκείνη των γυναικών.

γ) Τα αντικείμενα που εκλάπησαν από τους άνδρες είχαν διπλάσια αξία από εκείνα που έκλεψαν γυναίκες, τότε η διαφορά ανάγεται σε πιο ρεαλιστικά επίπεδα.

Σχετικά με τις απάτες (στις οποίες υπάγεται και η πληρωμή με ακάλυπτες επιταγές) και τις πλαστογραφίες δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στις αγγλοσαξωνικές χώρες οι περισσότερες αγορές γίνονται με επιταγές και όπως ήδη αναφέραμε οι γυναίκες είναι κυρίως εκείνες που ψωνίζουν.

Αναφορικά με την πορνεία σε δημόσιους χώρους (μέχρι πρόσφατα ένα αποκλειστικά "γυναικείο" αδίκημα) θα ήταν ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της ανδρικής "πορνείας" στις χώρες που την αναγνωρίζουν αλλά και σε εκείνες που θεωρούν ως αδίκημα και τη συμπεριφορά του "πελάτη" (π.χ. Καναδάς).

Στη Γαλλία και στην Ιταλία υψηλή εμφανίζεται η συμμετοχή των γυναικών και στην κακομεταχείριση των παιδιών ή άλλων μελών της οικογένειας. Η συγγραφέας πιστεύει ότι οι αντίστοιχες περιπτώσεις που τελούνται από άνδρες καταγγέλλονται πολύ λιγότερο στην αστυνομία λόγω της εξάρτησης ή του φόβου απάντησης με βία από τον άνδρα.

Στην Ελλάδα τα περισσότερα αδικήματα που τελούν γυναίκες αφορούν τον Αγορανομικό Κώδικα. Η κυρία Μαραγκοπούλου το εξηγεί από το γεγονός ότι για διάφορους λόγους οι γυναίκες εμφανίζονται επίσημα πολύ συχνά ότι εκείνες εξασκούν μία εμπορική επιχείρηση που ανήκει σε άλλο μέλος της οικογένειας.

Στην Πορτογαλία, Ελλάδα και Ιταλία εμφανίζεται επίσης ένας σημαντικός αριθμός σωματικών βλαβών και εξυβρίσεων που διαπράττονται από γυναίκες. Κατά τη συγγραφέα οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης για ένα τμήμα του πληθυσμού σε συνδυασμό με το μεσογειακό χαρακτήρα αποτελούν παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για ένα μεγαλύτερο αριθμό

καυγάδων και συμπλοκών ιδίως ανάμεσα σε γυναίκες χαμηλού κοινωνικού-οικονομικού επιπέδου.

Ως συμπέρασμα μπορούμε να πούμε ότι παρά το γεγονός ότι η γυναικεία εγκληματικότητα παρουσιάζει μερικές ποιοτικές ιδιαιτερότητες είτε γενικότερα (περισσότερα εγκλήματα κατά της περιουσίας) είτε από χώρα σε χώρα, εν τούτοις οι στατιστικές δείχνουν ότι σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις αυτές είναι ελαφρότερη της ανδρικής.

Στο τρίτο κεφάλαιο του α' μέρους η ερώτηση είναι αν η γυναικεία εγκληματικότητα αυξάνει (σε σχέση πάντοτε με την ανδρική) και σε αριθμό αλλά και σε σοβαρότητα. Οι συγκρίσεις των στατιστικών των διαφόρων χωρών δεν μπορούν να μας βοηθήσουν στον τομέα αυτό. Υπάρχουν τόσοι παράγοντες που επηρεάζουν τις στατιστικές κάθε χώρας (σελ. 53) ώστε πρέπει να ληφθούν υπόψη με επιφύλαξη. Η συγγραφέας προτιμά (και ορθά) να μελετήσει την εξέλιξη της γυναικείας εγκληματικότητας ξεχωριστά σε κάθε χώρα.

Επί πλέον πρέπει να υπολογισθούν και ωρισμένοι άλλοι παράγοντες:

α) Στις χώρες όπου οι στατιστικές παρουσιάζουν μεγαλύτερη φερεγγυότητα (π.χ. Δανία) η γυναικεία εγκληματικότητα φαίνεται να μειώθηκε παρά να αυξήθηκε στο πέρασμα του χρόνου.

β) Ορισμένες "αυξήσεις" που αναφέρονται στις στατιστικές ή τη βιβλιογραφία μπορεί να δημιουργήσουν λανθασμένες εντυπώσεις. Για παράδειγμα αν ο αριθμός των δολοφονιών που τέλεσαν γυναίκες περάσει από 4 σε 6 από τη μία χρονιά στην άλλη (πράγμα που μπορεί να οφείλεται σε απλή σύμπτωση) θα μας οδηγήσει να πούμε πως η αύξηση ήταν 50%. Αν όμως οι δολοφονίες που τελέστηκαν από άνδρες περάσουν από 100 σε 140 τότε θα μιλήσουμε για ποσοστιαία αύξηση μόνον 40%, ενώ αριθμητικά και ουσιαστικά είναι πιό σημαντική.

γ) Τα τελευταία χρόνια οι γυναίκες αντιμετωπίζονται (για διάφορους λόγους) με μεγαλύτερη αυστηρότητα, από εκείνους που εφαρμόζουν τους νόμους.

Η μεγαλύτερη ποσοστιαία αύξηση της γυναικείας εγκληματικότητας υπάρχει στα αδικήματα κατά της περιουσίας. Ειδικότερα στην εξαιρετική περίπτωση της Σουηδίας η διαφορά στις καταδικαστικές αποφάσεις μεταξύ 1966 και 1983 εμφανίζεται ως εξής: Ενώ για τους άνδρες ήταν 47% περισσότερες, για τις γυναίκες ήταν 161%. Στα αδικήματα των ειδικών ποινικών νόμων η αύξηση ήταν 99% για τους άνδρες και 990% για τις γυναίκες. Στις άλλες χώρες υπήρξε ή μικρότερη αύξηση ή σταθερότητα ή σε ορισμένες περιπτώσεις μείωση. Γενικά, κατά τη συγγραφέα, οι στατιστικές δείχνουν ελαφρά αυξητική τάση (κυρίως γύρω στα 1970) χωρίς όμως να προκληθεί μιά ποιοτική αλλαγή του χαρακτήρα της γυναικείας εγκληματικότητας. Υπήρξε δηλαδή σε μερικές χώρες μιά αύξηση σε αριθμό όχι όμως σε σοβαρότητα.

Ως συμπέρασμα του α' μέρους και εισαγωγή στο β' μέρος επισημαί-

νονται τα σημεία που θα γίνουν αντικείμενο εξήγησης. Πρώτο, γιατί η γυναικεία εγκληματικότητα είναι ποσοτικά πολύ χαμηλότερη από την ανδρική. Δεύτερον, γιατί ποιοτικά είναι λιγότερο σοβαρή και τρίτον, πώς εξηγείται η πρόσφατη σχετική αύξηση της γυναικείας εγκληματικότητας σε ωρισμένες χώρες.

Στις εισαγωγικές παρατηρήσεις της στο β' μέρος η συγγραφέας μας προσδιορίζει με σαφήνεια τη θέση της: Οι παράγοντες που επηρεάζουν γενικότερα το φαινόμενο της εγκληματικότητας έχουν κυρίως κοινωνικό χαρακτήρα και δρουν μέσα από τις ψυχολογικές τους επιπτώσεις. Εφ' όσον το έγκλημα είναι μία συμπεριφορά, η συμμετοχή της γυναίκας δεν μπορεί παρά να επηρεάζεται από τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώνεται η προσωπικότητά της και στις οποίες ζει και ενεργεί.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται και κρίνονται οι διάφορες θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν τις ιδιαιτερότητες με αφετηρία τους γενετικούς, ορμονικούς και άλλους βιολογικούς παράγοντες που δημιουργούν την ξεχωριστή "γυναικεία φύση". Ακολουθούν οι ερμηνείες κοινωνιολογικού χαρακτήρα. Επί πλέον, ορθά επισημαίνεται ότι οι εγκληματολόγοι ασχολήθηκαν περισσότερο με το γιατί οι γυναίκες διαπράττουν εγκλήματα παρά με το γιατί δεν τελούν εγκλήματα ή γιατί τελούν τόσο λιγότερα αδικήματα απ' ό,τι οι άνδρες.

Στο πρώτο κεφάλαιο του β' μέρους όπου επιχειρείται να δοθεί μια εξήγηση στο χαμηλό επίπεδο της γυναικείας εγκληματικότητας, η συγγραφέας εφιστά την προσοχή στο γεγονός ότι οι τοποθετήσεις της δεν αποτελούν οριστικά συμπεράσματα. Είναι λογικές υποθέσεις που χρειάζονται επαλήθευση στα σημεία όπου δεν μπορεί σήμερα να γίνει πλήρως με αντικειμενικό τρόπο.

Πρώτος παράγων που συνδέεται άμεσα με τη θέση της γυναίκας είναι η υποτακτική της συμπεριφορά και ως συνέπεια η νεύρωση και η κατάθλιψη. Ενώ δηλαδή ο άντρας από τη φύση του απαντά με επιθετικότητα (και συχνά με το έγκλημα) σε ορισμένες προβληματικές καταστάσεις, η γυναίκα καταφεύγει στην νεύρωση και την κατάθλιψη με αποτέλεσμα να διαπράττει λιγότερα εγκλήματα.

Ο δεύτερος παράγων συνίσταται στον αυξημένο κοινωνικό έλεγχο που ασκείται απέναντι στις γυναίκες όχι τόσο με την μορφή του επίσημου ελέγχου αλλά του ανεπίσημου από τις οικογένειες και το περιβάλλον όπου διαβιών. Αυτή η δεύτερη μορφή, σύμφωνα με την άποψη της συγγραφέως, είναι πολύ πιο αποτελεσματική από την πρώτη.

Ο τρίτος και τελευταίος παράγων είναι οι μειωμένες ευκαιρίες για τέλεση εγκλήματος από τη γυναίκα. Μικρότερη ανάμιξη στις επαγγελματικές δραστηριότητες, αλλά και χαμηλότεροι στόχοι, δημιουργούν λιγότερες ευκαιρίες αλλά και αποστερήσεις (frustrations) και κατά συνέπεια λιγότερες ωθητικές στο έγκλημα καταστάσεις.

Και οι τρεις παράγοντες έχουν μια κοινή προέλευση: το ρόλο και τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

Πριν κλείσει το πρώτο κεφάλαιο η συγγραφέας δεν αποκλείει το γεγονός ότι ωρισμένοι βιολογικοί παράγοντες μπορεί να παίζουν κάποιο ρόλο στη μειωμένη γυναικεία εγκληματικότητα ιδιαίτερα στην περίπτωση των εγκλημάτων βίας.

Το θέμα όμως χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην εξήγηση των ποιοτικών διαφορών. Στην σελ. 116 εκτίθενται ορισμένα απαραίτητα στοιχεία, που μπορούν να μας βοηθήσουν να εξηγήσουμε ωρισμένες ιδιαιτερότητες. Σε παγκόσμιο επίπεδο οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 50% του πληθυσμού, εκτελούν τα 2/3 των ωρών εργασίας, εισπράττουν το 1/10 των συνολικών αποδοχών και είναι ιδιοκτήτριες σε λιγότερο από το 1% της έγγυας περιουσίας του πλανήτη μας. Η κατάσταση αυτή συνδυαζόμενη με το γεγονός ότι συχνά οι γυναίκες μόνες τους πρέπει να φροντίσουν τα παιδιά με ένα μισθό πολύ χαμηλό μπορούν να εξηγήσουν μια ορισμένης μορφής εγκληματικότητα όπως εκείνη κατά της περιουσίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο δίνεται η εξήγηση της αύξησης της γυναικείας εγκληματικότητας σε σχέση με την ισότητα των φύλων. Η συγγραφέας ξεκινά με τις θέσεις της Freda Adler αναφορικά με τη "νέα εγκληματία-γυναίκα".

Η Adler όπως και η Simon συνέδεσαν την αύξηση αυτή με το γυναικείο κίνημα και τις αλλαγές στο ρόλο και τη θέση της γυναίκας. Παρ' όλες όμως τις αλλαγές η γυναίκα εξακολουθεί να παραμένει το "δεύτερο φύλο". Αυτό αποδεικνύεται από το ρόλο που κατέχει στην οικογένεια από το πώς αντιμετωπίζεται από τους νόμους, από τον τύπο και τα Μ.Μ.Ε. από τη θέση της στο σχολείο, στην εργασία, στη σεξουαλική της ζωή, στην οικονομική της κατάσταση και στην δημόσια ζωή. Όλες αυτές οι διαπιστώσεις μας βοηθούν να προσδιορίσουμε τη γενική κατάσταση της γυναίκας. Αν δε αυτό γίνει σε διαφορετικά χρονικά σημεία (πράγμα πολύ δύσκολο) τότε θα μπορούμε να αποκτήσουμε την εικόνα της εξέλιξης του ρόλου και της θέσης της γυναίκας σε μια ωρισμένη χώρα. Αυτή θα πρέπει να παραβληθεί, στη συνέχεια με την παράλληλη εξέταση της γυναικείας εγκληματικότητας, για να διαπιστώσουμε την επίδραση ρόλων και θέσης στην εγκληματική φαινομενολογία.

Αφού προχωρήσει σε μια κριτική σε βάθος των θέσεων της Alder, η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι συλλαμβάνει και παρουσιάζει με απλό και μονοδιάστατο τρόπο το ρόλο και τη θέση της γυναίκας με συνέπεια να θεωρεί ότι και η εξέλιξη της είναι απλή. Επίσης έχει μια στατική αντίληψη του ρόλου του άνδρα αγνοώντας την αλληλεπίδραση του ρόλου του ενός από τα δύο φύλα στην εξέλιξη του άλλου (σελ. 134).

Στο γενικό συμπέρασμα τονίζεται και πάλι ότι οι αλλαγές στο ρόλο και τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία μπορούν να επιρεάσουν τη

γυναικεία εγκληματικότητα. Θα χρειαστεί όμως πολύς χρόνος ώστε η τάση που παρατηρείται σήμερα για ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα να προκαλέσει σημαντικές ποσοτικές ή ποιοτικές αλλαγές στην εγκληματική συμπεριφορά των γυναικών. Οποιαδήποτε αλλαγή στη σχέση γυναικείας και ανδρικής εγκληματικότητας δεν θα είναι αποκλειστικά το αποτέλεσμα της αύξησης της πρώτης αλλά και μια ανάλογη μείωση ή βελτίωση της δεύτερης. Με τον τρόπο αυτό ο συνολικός αριθμός εγκλημάτων δεν θα επηρεαστεί ούτε προς τα πάνω ούτε προς τα κάτω από την ισότητα των φύλων. Αυτό δεν σημαίνει ότι η γενική εγκληματικότητα δεν μπορεί να αυξηθεί από άλλους παράγοντες.

Πιστεύω πως με το βιβλίο αυτό η κυρία Μαραγκοπούλου πέτυχε απόλυτα το στόχο της. Το πλήθος, η ποιότητα και το βάθος των επιχειρημάτων της όχι μόνο μας πληροφορεί αλλά και μας πείθει ότι η γυναικεία εγκληματικότητα επηρεάζεται άμεσα από το ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία δηλαδή ουσιαστικά από την ανισότητα ανάμεσα στα φύλα.

Ο ευθύς και λαγαρός τρόπος παρουσίασης των θεμάτων, ιδεών και συμπερασμάτων σε προβληματίζει ποιό κομμάτι να κρατήσεις για τη βιβλιοπαρουσίαση και ποιό να αφήσεις.

Συμφωνώ απόλυτα με τις απόψεις της κυρίας Μαραγκοπούλου να παρουσιάζονται μέσα από το πρίσμα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφού η ισότητα είναι βασικό ανθρώπινο δικαίωμα.

Συμπερασματικά, πρόκειται για έργο ιδιαίτερα σημαντικό. Αποτελεί καρπό πολύχρονης πείρας και ενασχόλησης με το θέμα. Η εγκληματολογία, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα Γυναικεία ζητήματα είναι χώροι κατ'εξοχήν οικείοι στη συγγραφέα και αντίστοιχα πεδίο αγώνων. Πιστεύω πως θα αποτελέσει για τα επόμενα χρόνια σημείο αναφοράς σε διεθνές επίπεδο, σχετικά με τα ζητήματα που διαπραγματεύεται.

Θάθελα, πάντως, να προσθέσω ορισμένες προσωπικές παρατηρήσεις. Πολύ ορθά επισημαίνεται ότι ο κοινωνικός ρόλος της γυναίκας επιδρά και στην εγκληματικότητά της. Όταν παλαιότερα για την επιβίωση ο άνδρας έπρεπε να σκοτώσει το θήραμα, να κτυπήσει τον παρείσακτο, τον εχθρό και η γυναίκα να φροντίσει την οικογένεια, τα παιδιά μαγειρεύοντας, ράβοντας ρούχα, οι "παραδοσιακοί ρόλοι" έμοιαζαν με κάτι το φυσικό και αναπόφευκτο. Οι ρόλοι αυτοί που μοιάζουν εκ διαμέτρου αντίθετοι δεν μπορούσαν παρά να επηρεάσουν και την ανδρική και τη γυναικεία εγκληματικότητα. Όταν όμως η αλματώδης τεχνολογική πρόοδος απομάκρυνε τη γυναίκα από την εξάρτηση από τον άνδρα, προσφέροντάς της μια σημαντική αυτονομία, το αποτέλεσμα είναι η διαφορά μεταξύ γυναικείας και ανδρικής εγκληματικότητας να μειωθεί έστω και αν το φαινόμενο αυτό δεν εμφανίστηκε στις ίδιες ακριβώς μορφές παραβατικών συμπεριφορών.

Προσωπικά πάντως πιστεύω ότι στο θέμα ισότητας ανάμεσα στα δύο

φύλα είναι αναγκαία η αμοιβαία κατανόηση, η εκτίμηση, η αγάπη και ο σεβασμός. Άνδρας και γυναίκα δεν είναι αντίπαλοι. Στη θέση της αντιπαλότητας είναι απαραίτητη η συνεργασία για επιδίωξη κοινών στόχων.

Αν ο άνδρας καταχράσθηκε το ρόλο απέναντι στη γυναίκα, αυτό δεν σημαίνει ότι η γυναίκα πρέπει να εκδικηθεί στο μέλλον για την καταπίεση και ανισότητα που υπέστη στο παρελθόν.

Μακάρι η γυναικεία εγκληματικότητα να παρέμενε πάντα στα χαμηλά επίπεδα που βρίσκεται. Μακάρι οι γυναίκες να κρατήσουν την ευαισθησία και τη στοργή που τις διακρίνει παρά τις αλλαγές στην κοινωνική τους θέση. Η επιδίωξη του να μοιάσουν πάση θυσία σε όλα τα σημεία (και τα αρνητικά) στον άνδρα είχε και έχει πολύ δυσάρεστες συνέπειες.

Η συγγραφέας, πάντως, τονίζει ότι επιδίωξη της γυναίκας δεν είναι να αποκτήσει η ίδια εξουσιαστική και κυριαρχική θέση (όπως ο άνδρας έχει μέχρι σήμερα ακόμη), αλλά ούτε και ο άνδρας υποτακτική (όπως είναι η θέση της γυναίκας σήμερα).

Στ. Αλεξιάδη, *Ανθρώπινα δικαιώματα. Ποινική καταστολή*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας 1990, σελ. 1-190.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Στο βιβλίο αυτό ο συνάδελφος Σ. Αλεξιάδης συγκεντρώνει δώδεκα μελέτες του (δημοσιεύσεις, εισηγήσεις, παρουσιάσεις) σχετικές με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων που έχουν εμπλακεί στο μηχανισμό της ποινικής καταστολής.

Η παρούσα βιβλιοκρισία συνειδητά δεν περιορίζεται σε μια συνοπτική παρουσίαση και κριτική του συγγράμματος αλλά αποτελεί μια αρκετά εκτεταμένη περιλήψη, συνοδευόμενη από τις απαραίτητες κριτικές εκτιμήσεις. Οι κύριοι λόγοι που μας οδήγησαν να προτιμήσουμε τον τρόπο αυτό παρουσίασης είναι οι εξής:

α) Η "ειδικότητα" του συγγράμματος που αφορά την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου κατά την άσκηση της ποινικής καταστολής και απευθύνεται αναγκαστικά σε ένα περιορισμένο αναγνωστικό κοινό.

β) Η δομή και παρουσίαση των θεμάτων, αφού πρόκειται για μια συλλογή δώδεκα μελετών.

γ) Η επικαιρότητα του θέματος. Ειδικότερα γιατί προσφέρει δυνατότητες και διανοίγει ορίζοντες, όχι μόνο στους ειδικούς αλλά και στον απλό Έλληνα πολίτη για άσκηση προσφυγής που θα βασίζεται στην Ευρωπαϊκή νομοθεσία και νομολογία σε περιπτώσεις που θεωρεί ότι αδικείται από την εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας, ως προς το σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων του.

Για όλους αυτούς τους λόγους προτιμήσαμε να δώσουμε την ευκαιρία στους αναγνώστες της Επιθεώρησης να γνωρίσουν πιο εκτεταμένα το περιεχόμενο του ενδιαφέροντος αυτού συγγράμματος.

Το ενδιαφέρον του βιβλίου, προέρχεται ακόμη από το γεγονός ότι είναι γραμμένο από εγκληματολόγο νομικής προέλευσης και όχι ως συνήθως από συνταγματολόγο πολιτειολόγο, ή ειδικό του δικαίου προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το πρίσμα κάτω από το οποίο ο Σ.Αλεξιάδης, ως εγκληματολόγος, χειρίζεται τα θέματα επικεντρώνεται στον "εγκληματία" (υπόδικο, κατάδικο). Αποτέλεσμα είναι να μην προβαίνει σε μια θεωρητική και απρόσωπη ανάλυση των θεμάτων αλλά σε μια συγκεκριμένη αναφορά στις προβληματικές καταστάσεις που αφορούν άτομα κατ'εξοχήν ευπαθή και απροστάτευτα στον τομέα αυτόν.

Όπως αναφέρει στον πρόλογό του χώρισε τις μελέτες σε 4 ενότητες. Στην πρώτη που αναφέρεται γενικά στη χάραξη της αντεγκληματικής πολιτικής περιλαμβάνονται δύο εναρκτήρια μαθήματα: "Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο ελάχιστο πρόγραμμα του Κινήματος Κοινωνικής Άμυνας" και " Τα όρια της αντεγκληματικής Πολιτικής: Η προστασία των ατομικών ελευθεριών".

Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει έξη δημοσιεύματα όλα σχετικά με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου κατά την ποινική διαδικασία.

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει τρεις μελέτες σχετικές με την προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων, και η τέταρτη και τελευταία αφορά την προστασία του θύματος και ειδικότερα το πρόβλημα της αποζημίωσης του από την Πολιτεία.

Παρουσιάζοντας κάθε ενότητα πιο λεπτομερειακά παρατηρούμε πώς η πρώτη που αφορά τα όρια της αντεγκληματικής πολιτικής σε σχέση με την προστασία των ατομικών ελευθεριών αποτελεί τμήμα της εγκληματολογίας του Σ.Αλεξιάδη (έκδ. γ! Σάκουλας, Θεσσαλονίκη 1989) για την οποία έχουμε κάμει τη σχετική βιβλιοκρισία στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας.

Στο δημοσίευμα αυτό επισημαίνεται κυρίως ο κίνδυνος επέμβασης του Κράτους στον τομέα των ατομικών δικαιωμάτων υπό το πρόσχημα της χάραξης μιας αποτελεσματικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Αντικείμενο κριτικής αποτελούν κυρίως τα διάφορα διοικητικά μέτρα που προσβάλλουν τις ατομικές ελευθερίες στο πλαίσιο μιας προληπτικής αντεγκληματικής πολιτικής (π.χ. εγκλεισμός σε ψυχιατρικό κατάστημα).

Η επομένη μελέτη είναι εκτεταμένη, κυρίως θεωρητικού περιεχομένου και αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο "Ελάχιστο πρόγραμμα" του κινήματος κοινωνικής άμυνας, κίνημα που έχει επηρεάσει σημαντικά την εν γένει εξέλιξη των εγκληματολογικών επιστημών.

Το κείμενο είναι πολύ κατατοπιστικό όσον αφορά τις θέσεις του κινήματος κοινωνικής άμυνας όπου δεσπόζει η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η δεύτερη ενότητα που αφορά τα δικαιώματα του κατηγορουμένου κατά την ποινική διαδικασία είναι κατά τη γνώμη μας η σημαντικότερη για τους εξής λόγους:

α) Για την επικαιρότητά της. Θίγονται θέματα καυτά, όπως το τεκμήριο της αθωότητας, τα δικαιώματα του ατόμου που κρατείται σε ψυχιατρικό κατάστημα και σχολιάζονται ενδιαφέρουσες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής νομολογίας. Το θέμα είναι ιδιαίτερα επίκαιρο για την Ελλάδα λόγω της πτωχότητας των προσφυγών από Έλληνες υπηκόους στα αρμόδια Ευρωπαϊκά όργανα για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε περιπτώσεις μάλιστα όπου τα δικαιώματα έχουν αναγνωρισθεί όχι μόνο από τα Ευρωπαϊκά κείμενα αλλά και από την εσωτερική Ελληνική νομοθεσία.

β) Για το γεγονός ότι όπως ήδη τονίσαμε, τα κείμενα είναι γραμμένα από έναν εγκληματολόγο ο οποίος βρίσκεται πολύ πιο κοντά στα προβλήματα του κατηγορουμένου για κάποιο αδίκημα ατόμου, απ' ότι ο συνταγματολόγος ή άλλος ειδικευμένος στα προβλήματα των βασικών ελευθεριών και δικαιωμάτων.

Ο Σ.Αλεξιάδης ξεκινά με τη μελέτη για το δικαίωμα του κατηγορουμένου στο διαδικαστικό χρόνο. Εκείνο που τον απασχολεί ιδιαίτερα είναι η τάση για επιτάχυνση της διαδικασίας σε σχέση με τα βασικά δικαιώματα του ατόμου. Τέτοια αρχή δεν είναι αναγνωρισμένη από την Ευρ. Σ.Δ.Α. Η

εύκαμπτη έκφραση “εύλογη προθεσμία” που χρησιμοποιείται στο άρθρο 6 παρ. 1α! της Ευρ. Σ.Δ.Α πρέπει να εκτιμάται σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με τις συγκεκριμένες περιστάσεις κάθε ατομικής περίπτωσης. “Εύλογη διάρκεια” κατά τον συγγραφέα, ως περιεχόμενο του δικαιώματος του κατηγορουμένου στο δικονομικό χρόνο, πρέπει να προσδιορίζεται ως σύντομη στην προδικασία (λόγω της ειδικής θέσης του ατόμου) αλλά και ως μη σύντομη στην προδικασία όπου το απαιτούν οι ανάγκες υπεράσπισης του κατηγορουμένου αλλά και στην κύρια διαδικασία, ώστε να παρέχεται στον κατηγορούμενο άνεση χρόνου για να αποκρούσει τις εναντίον του κατηγορίες.

Η “ταχύτητα” διεξαγωγής της ποινικής δίκης έχει σχέση μόνο με τον τρόπο λειτουργίας ή δράσης των παραγόντων που διενεργούν τις διαδικαστικές πράξεις.

Η επόμενη μελέτη πολύ σημαντική για τα Ελληνικά και γενικότερα τα Ευρωπαϊκά δεδομένα αφορά το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Σε μια εμπειριστατωμένη και με σωστό πλάνο ανάλυση παρουσιάζονται τα σπουδαιότερα θέματα που αφορούν τον ακρογωνιαίο αυτό λίθο της αγγλοσαξωνικής δικαιοσύνης, που στόχευε ανέκαθεν στην αποφυγή καταδίκης αθών¹. Βασική συνέπεια είναι ότι ο κατηγορούμενος δεν έχει καμιά υποχρέωση να αποδείξει την αθωότητά του. Αντίθετα η ύπαρξη μιας “λογικής αμφιβολίας” (*doute raisonnable, reasonable doubt*) είναι αρκετή για να οδηγήσει στην αθώωσή του.

Ως παράδειγμα νομοθετικού κειμένου που αναγνωρίζει το τεκμήριο αυτό μπορούμε να αναφέρομε το άρθρο 11 (d) του Καναδικού Χάρτη δικαιωμάτων και ελευθεριών: “κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα: α) να θεωρείται αθώς εφόσον δεν κηρύχθηκε ένοχος, σύμφωνα με το νόμο, από ένα δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο και ύστερα από μια δέσμιση και δίκαιη δίκη”.²

Το άρθρο 6 παρ.2 της Ευρ. Σ.Δ.Α. κατοχυρώνει την εγγύηση ότι οποιοσδήποτε κατηγορείται για κάποιο αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώς μέχρι νομίμου αποδείξεως της ενοχής του. Δεν αναγνωρίζει όμως ρητά, κάποιο δικαίωμα όπως ο Καναδικός χάρτης που αναφέραμε πιο πάνω. Παρ’όλα αυτά ο Σ.Αλεξιάδης πιστεύει πώς η αναγνώριση του τεκμηρίου από το άρθρο 6 παρ.2 Ευρ. Σ.Δ.Α. με την αυξημένη τυπική δύναμη που της προσέδωσε η κύρωσή της από το ν.δ. 53 της 19/20 9/74 συμπληρώνει τη συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία³.

Όσον αφορά τις προϋποθέσεις συνδρομής του τεκμηρίου ο συγγραφέας τονίζει ότι δεν ισχύει αν η κατηγορία αφορά “πειθαρχικό παράπτωμα” που κρίνεται κατά “πειθαρχική διαδικασία”. Εδώ θα θέλαμε να τονίσουμε την τάση στις Αγγλοσαξωνικές ιδίως νομοθεσίες εισαγωγής και αποδοχής του τεκμηρίου και κατά την διάρκεια μιας πειθαρχικής διαδικασίας σε ορισμένες περιπτώσεις. Βέβαια τα προβλήματα είναι πολλά και η νομολογία δεν έχει ακόμη πάρει ξεκάθαρη θέση.

Σχετικά με τις συνέπειες του τεκμηρίου αθωότητας, ο συγγραφέας τονίζει ότι κανένα από τα άρθρα του Κ.Π.Δ. δεν καθιστά την αθωότητα του κατηγορουμένου αντικείμενο της δίκης ή της αποδεικτικής διαδικασίας. Θεωρεί λοιπόν άστοχη και ατυχή τη διάταξη του άρθρου 371 παρ. 3 Κ.Π.Δ. κατά την οποία "πρώτον γίνεται ψηφοφορία περί του εάν ο κατηγορούμενος είναι ένοχος ή αθώος" διότι φαίνεται να επιβάλλει στους δικαστές να ψηφίσουν και ως προς την αθωότητα του κατηγορουμένου. Το άρθρο αυτό πιθανά παρερμήνευσε και η πάγια νομολογία του Α.Π. κατά την οποία αναιρείται αθωωτική απόφαση για έλλειψη εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της αθωωτικής κρίσης.⁴ Η θέση αυτή κατά το συγγραφέα αποκλείει την αθώωση του κατηγορουμένου όταν δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία της αθωότητός του, ακόμα και όταν δεν υπάρχουν ούτε αποδεικτικά στοιχεία της ενοχής του. Κατ'εκείνον, το περιεχόμενο του τεκμηρίου της αθωότητας είναι στην ουσία του αρνητικό: δικαίωμα άρνησης να απαντήσει σε ερωτήσεις, άρνηση οποιασδήποτε δήλωσης, δικαίωμα σιγής χωρίς συνέπειες για την αθωότητά του.

Αντίθετα, όμως, από το Αγγλοσαξωνικό δίκαιο ο Σ.Αλεξιάδης τονίζει ότι σύμφωνα με τα Ελληνικά δεδομένα το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου δεν προσδιορίζει ποιός φέρει το βάρος της απόδειξης της αθωότητας του κατηγορουμένου. Τέτοιο "βάρος" δεν υπάρχει εφ'όσον δεν υπάρχει αντίστοιχο αντικείμενο απόδειξης. Το ποιός φέρει γενικά το βάρος της απόδειξης στην ποινική δίκη εξαρτάται από το δικονομικό σύστημα που ισχύει. Εκείνο όμως που έχει πρωτεύουσα σημασία είναι ότι ο κατηγορούμενος δεν φέρει το βάρος της απόδειξης της αθωότητάς του αλλά ο οποιοσδήποτε κατηγορός (ανάλογα με το αν πρόκειται για το σύστημα της δημόσιας ή ιδιωτικής κατηγορίας) φέρει το βάρος της απόδειξης της εναντίον του κατηγορουμένου κατηγορίας.

Τέλος ο συγγραφέας δίνει τις εξαιρέσεις ή κάμψεις του τεκμηρίου αθωότητας (π.χ. εμφάνιση του κατηγορουμένου στο ακροατήριο με χειροπέδες, υποβολή σε ιατρικές εξετάσεις ή τέστ κ.λ.π.).

Ως επίλογο σωστά αναφέρει ότι η τήρηση του τεκμηρίου από τα Ελληνικά δικαστήρια δεν εξαρτάται τόσο από τα νομοθετικά κείμενα που το κατοχυρώνουν όσο από τη μεταβολή τη στάσης των Ελλήνων δικαστών απέναντι στον κατηγορούμενο και τα δικαιώματά του.

Η επόμενη δημοσίευση είναι σχολιασμός μιας εισαγγελικής Διάταξης και αφορά άτομο που επρόκειτο να εγκλεισθεί σε ψυχιατρικό κατάστημα ύστερα από έγκληση των οικείων του. Επισημαίνει τον κίνδυνο που ενέχει να καθιερωθεί η εισαγωγή σε ψυχιατρικές κλινικές όλων εκείνων των ατόμων που κατηγορούνται για διάπραξη εγκλήματος σε κατάσταση νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών, χωρίς τη μεσολάβηση ποινικής δίκης, αλλά με απλή εφαρμογή του άρθρου 5 ν.δ. 104/1973. Με τον τρόπο, όμως αυτό, ο κατηγορούμενος δεν διαθέτει κανένα ειδικό ένδικο βοήθημα κατά της απόφασης για εγκλεισμό του στην ψυχιατρική κλινική, αφού το ν.δ. του 1973 δεν προβλέπει τέτοιο βοήθημα. Και αν ακόμη

το άτομο την προσβάλει σε διοικητικό δικαστήριο, πιθανότατα θα αντικρουσθεί με το αιτιολογικό, ότι οι πράξεις της Εισαγγελικής Αρχής δεν είναι διοικητικές πράξεις προσβλητές ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.⁵

Η έκτη μελέτη αφορά την απόφαση Luberti του Ευρ. Δ.Δ.Α. και αναφέρεται για μια ακόμη φορά στις περιπτώσεις όπου εμφανίζεται αναγκάιος ο περιορισμός σε ψυχιατρικό νοσοκομείο ατόμων ψυχοδιανοητικά ασθενών. Επεκτείνεται, όμως, γενικότερα στην πρόσφατη νομολογία του Ευρ. Δ.Δ.Α. σχετικά με τις εγγυήσεις προσωπικής ελευθερίας και ασφαλείας των κρατουμένων ψυχασθενών. Ο Σ. Αλεξιάδης ξεκινά με τη διαπίστωση ότι μέχρι το Β' παγκόσμιο πόλεμο απέναντι σε τέτοια άτομα επιδιωκόταν κυρίως η προστασία του κοινωνικού συνόλου. Στη συνέχεια το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε προς τη δική τους μάλλον προστασία από το κοινωνικό σύνολο.

Η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από το άρθρο 5 παρ. 1 και παρ. 4 της Ευρ. Σ.Δ.Α. που καθορίζουν τις εγγυήσεις προστασίας της προσωπικής ελευθερίας και ασφαλείας των ψυχοδιανοητικά ασθενών ατόμων όταν κρίνεται αναγκάιος ο εγκλεισμός τους σε κάποιο ίδρυμα.

Ο κατηγορούμενος Luberti βασιζόμενος στα παραπάνω άρθρα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης ισχυρίστηκε ότι ουσιαστικά η κράτησή του ήταν παράνομη βάσει του άρθρου 5. Η Ευρ. Ε.Δ.Α. αν και έκρινε ότι δεν υπήρξε παράνομη κράτηση βάσει του άρθρου 5 παρ. 1 δέχθηκε εν τούτοις ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 υπό την έννοια ότι υπήρξε "παρεταταμένη κράτηση" με την έννοια ότι τα εθνικά ιταλικά Δικαστήρια δεν απεφάνθησαν για το νόμιμο της κράτησης εντός βραχείας προθεσμίας. Το Ευρ. Δ.Δ.Α. έκρινε με αυστηρότητα την τήρηση της σχετικής προθεσμίας.

Έτσι με την υπόθεση Luberti έκλεισε ένας κύκλος αποφάσεων γύρω από τις εγγυήσεις προσωπικής ελευθερίας και ασφαλείας των κρατουμένων ψυχασθενών.

Ήδη στη υπόθεση Winterwerp του 1979 είχαν καθοριστεί οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 5 παρ. 1εδ. ε' και που είναι: 1) κράτηση προβλεπόμενη από το νόμο, 2) ύστερα από νόμιμη (κατά την εθνική νομοθεσία) διαδικασία 3) ατόμου ψυχοδιανοητικά ασθενούς.

Στη συνέχεια η υπόθεση Van Droogenbroeck καθώρισε τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 5 παρ. 4 Ευρ. Σ.Δ.Α. που είναι: δικαίωμα προσφυγής και περιοδικός έλεγχος σε εύλογο χρόνο για να διαπιστωθεί η ύπαρξη ψυχοδιανοητικών διαταραχών από δικαστήρια κατά διαδικασία που παρέχει εγγυήσεις δικαστικής φύσης.

Τέλος η υπόθεση Luberti συμπληρώνει την ερμηνεία του άρθρου 5 παρ. 4 Ευρ. Σ.Δ.Α. κατά το σημείο ότι η διαδικασία που θα ακολουθηθεί από τη δικαστική αρχή, προκειμένου να ελεγχθεί το αίτημα του κρατούμενου για απόλυσή του, πρέπει να περατωθεί σε "βραχεία προθεσμία".

Οι αποφάσεις αυτές χωρίς αμφιβολία αποτελούν σημαντικό βήμα για

την αποφασήνιση των εγγυήσεων προστασίας των ατομικών ελευθεριών των κρατούμενων ψυχασθενών. Θα πρέπει δε να θεωρηθούν ως φυσική συνέπεια της τάσης για αποιδρυματοποίηση για παραμονή και ομαλότερη ένταξη των ψυχασθενών στο κοινωνικό σύνολο.

Η έβδομη μελέτη είναι ένα σχόλιο σε μια απόφαση του Γαλλικού Ακυρωτικού σχετική με το αν οι διατάξεις του κοινού ποινικού δικαίου που καθορίζουν περιοριστικά τις περιπτώσεις επιβολής ή διατήρησης της προσωρινής κράτησης έρχονται ή όχι σε σύγκρουση προς τις διατάξεις της Ευρ. Σ.Δ.Α.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η Γαλλική Νομολογία είχε περιοριστεί (πριν την εν λόγω απόφαση) σε μια στενή γραμματική ερμηνεία του άρθρου 5 παρ.1 της Ευρ. Σ.Δ.Α. δεχόμενη την εφαρμογή της μόνο στην "προδικαστική" φάση, όταν δηλαδή το άτομο συνελήφθη και κρατείται, προκειμένου να οδηγηθεί ενώπιον της αρμόδιας δικαστικής αρχής. Αντιθέτως, η πάγια νομολογία του Ευρωπαϊκού Δ.Δ.Α. δέχεται ότι το άρθρο 5 παρ. 1γ εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση προσωρινής κράτησης, ανεξάρτητα από ποια αρχή διατάσσεται.

Η αναλυόμενη απόφαση του Γαλλικού Ακυρωτικού διορθώνει την κατάσταση, επαναλαμβάνοντας την παλαιότερη θέση ότι οι διατάξεις του γαλ. κώδικα ποιν.δικονομίας που καθορίζουν περιοριστικά τις περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να διαταχθεί προσωρινή κράτηση δεν είναι ασυμβίβαστες προς τις αντίστοιχες διατάξεις της Ευρ. Σ.Δ.Α., αλλά, αντιθέτως, συνιστούν συμπληρωματικές εγγυήσεις υπέρ του κατηγορουμένου που αποσκοπούν να αποτρέψουν κάθε αδικαιολόγητη προσωρινή κράτηση. Ο Σ.Αλεξιάδης εκφράζει την ελπίδα ότι η απόφαση αυτή θα θέσει τέρμα στη διακύμανση της γαλλικής νομολογίας.

Η επόμενη μελέτη αφορά το επίσης επίκαιρο θέμα της επιστημονικής απόδειξης δια των ενδείξεων και της προστασίας των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Η αποτελεσματικότερη πρόληψη αλλά και καταστολή της εγκληματικότητας έχει οδηγήσει σε μια όλο και μεγαλύτερη χρήση των τεχνικών μέσων για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος. Τα αλκοοτέστ, η χρήση οπτικοακουστικών μέσων,⁶ οι τηλεφωνικές παρακολουθήσεις αλλά και η λήψη δειγμάτων, όπως το αίμα και το σπέρμα, αποτελούν λίγες από τις νέες ενδείξεις - στοιχεία που χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία.

Το σοβαρό πρόβλημα που προκύπτει είναι πώς να συμβιβαστεί η χρήση των μεθόδων αυτών με το σεβασμό των βασικών ατομικών ελευθεριών. Αν και η χρησιμότητά τους είναι αναμφισβήτητη δεν μπορεί να γίνει ανεξέλεγκτα προκαλώντας σοβαρές προσβολές των βασικών δικαιωμάτων. Ο κανόνας στην περίπτωση αυτή πρέπει να είναι ο σεβασμός του εν λόγω δικαιώματος και εξαίρεση η παραβίασή του. Η προσβολή ενός δικαιώματος μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο αν το συμφέρον που θα ικανοποιηθεί είναι πολύ σημαντικό, ενώ η προσβολή στα βασικά δικαιώματα είναι σχετικά ασήμαντη. Ειδικότερα για τις μεθόδους που συνεπάγονται

προσβολή της σωματικής ακεραιότητας ή και της τιμής πρέπει να επιτρέπονται, αν δεν υπάρχει αμφισβήτηση για την επιστημονική τους αξία και ταυτόχρονα είναι ικανές να οδηγήσουν σε βέβαια συμπεράσματα, ενώ από την άλλη πλευρά η προσβολή που προκαλείται από την εφαρμογή τους είναι ασήμαντη.⁷

Τέλος, ο Σ.Αλεξιάδης τονίζει το σημαντικό σημείο ότι εν όψει της αρχής της ηθικής απόδειξης και της ενδεικτικής απαρίθμησης των αποδεικτικών μέσων που προβλέπονται από τον Ελληνικό Κώδικα ποινικής δικονομίας, όλες οι προαναφερθείσες τεχνικές ενδείξεις αποτελούν κατ'αρχή δικονομικά επιτρεπτό αποδεικτικό μέσο, εφ'όσον είναι "νόμιμες" δηλ. αποκτήθηκαν κατά τρόπο όχι παράνομο. Πιστεύουμε, πάντως, ότι πρόκειται μάλλον για ευχή που διατυπώνει ο συγγραφέας, όταν αναφέρει ότι οι ενδείξεις που πάρθηκαν κατά παραβίαση νομικών ή συνταγματικών διατάξεων θάπρεπε να αποκλείονται στην ποινική δίκη.⁸

Προσωπικά πιστεύουμε ότι η Ελληνική νομολογία απέχει ακόμη πολύ από το σημείο του να ασχοληθεί με τον τρόπο που ασχολούνται οι αγγλοσαξωνικές νομολογίες και ιδιαίτερα η βορειο αμερικανική με το θέμα της αποδοχής ή του αποκλεισμού παράνομα αποκτημένων αποδεικτικών μέσων.

Η Τρίτη ενότητα του συγγράμματος ξεκινά με μια εισήγηση στο 42ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου κατά την διάρκεια της έκτισης της ποινής.

Η εισήγηση διαιρείται σε δύο μέρη, κατά το γαλλικό πρότυπο. Στο πρώτο περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις ελαττωματικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άμεσες και έμμεσες προσβολές), ενώ στο δεύτερο οι περιπτώσεις ενισχυμένης προστασίας.

Ο Σ.Αλεξιάδης ξεκινά με τη διαπίστωση πως σε μια σύγχρονη δημοκρατία η απόλυτη προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου αποτελεί ουτοπία. Ένας περιορισμός είναι αναγκαίος και αποτελεί το αναγκαίο αντιστάθμισμα για το ατομικό και κοινωνικό όφελος από την κοινή διαβίωση, κάτω από δημοκρατικό καθεστώς.

Όσον αφορά το άτομο που έχει καταδικασθεί για διάπραξη εγκλήματος σε ποινή κατά της ελευθερίας και κρατείται σε φυλακή, η ποινή αυτή δεν προσβάλλει κανένα άλλο ανθρώπινο δικαίωμα εκτός από την προσωπική ελευθερία.

Ποια όμως είναι η πραγματική έκταση της προσβολής; ή διαφορετικά ποιό το ελάχιστο όριο μη επέμβασης, πέραν του οποίου ο κρατούμενος διαθέτει ένα *minimum* άθικτης προσωπικής ελευθερίας. Κατά το συγγραφέα, σήμερα η ποινή κατά της ελευθερίας έχει αποβάλει τον αρχικό της χαρακτήρα και δεν αφαιρεί εντελώς την προσωπική ελευθερία του ατόμου αλλά απλώς την περιορίζει. Επομένως ο όρος "στερητική της ελευθερίας ποινή" που χρησιμοποιείται συχνά στα διεθνή και εθνικά νομοθετήματα θα πρέπει να αντικατασταθεί από τον όρο "ποινή περιοριστική της ελευθερίας" ή να υιοθετηθεί κάποια ουδέτερη ονομασία, όπως "ποινή κατά της ελευθερίας".

Το βασικό δικαίωμα του ατόμου στην προσωπική ελευθερία υφίσταται κατά την διάρκεια μιας ποινής κατά της ελευθερίας δύο περιορισμούς: ένα με διάσταση τοπική (περιορισμός μετακίνησης όπου θέλει) και ένα με διάσταση χρονική (περιορισμός μετακίνησης όποτε θέλει), πάντοτε, όμως, μέσα στα πλαίσια της ύπαρξης ενός ελαχίστου τοπικού και χρονικού ορίου ελευθερίας (π.χ. απαγόρευση παραμονής κρατουμένου σε σκοτεινό κελλί ως πειθαρχικό μέτρο, υποχρέωση για ένα σύστημα αδειών εξόδου των κρατουμένων).

Όσον αφορά τις έμμεσες προσβολές άλλων δικαιωμάτων του κρατουμένου (π.χ. απόρρητο των επιστολών) ο Σ.Αλεξιάδης πιστεύει πως πρέπει να εφαρμόζονται μόνο για το σκοπό που προβλέφθηκαν και κατά συνέπεια να ερμηνεύονται συσταλτικά υπέρ του κατηγορουμένου σε περίπτωση αμφιβολίας (*in dubio pro libertate*).

Το γεγονός της έκτισης ποινής κατά της ελευθερίας συνεπάγεται βέβαια και περιορισμούς άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τέτοιοι περιορισμοί "σύμφυτοι" ή "εγγενείς" θα έπρεπε να γίνονται μόνο στην άσκηση εκείνων των δικαιωμάτων του κρατουμένου που έχουν συστατικό στοιχείο του πυρήνα τους την προσωπική ελευθερία (π.χ. αλλαγή τόπου διαμονής, εγκατάλειψη χώρας και μετάβαση στο εξωτερικό), και δεν είναι ικανοί να δικαιολογήσουν τη στέρηση της άσκησης εκείνων των δικαιωμάτων για τα οποία συμπτωματικά μόνον έχει σημασία η ύπαρξη προσωπικής, δηλ. φυσικής ελευθερίας (π.χ. δεν μπορεί να αποτελέσει σοβαρή δικαιολογία στέρησης του δικαιώματος του κρατουμένου να αλληλογραφεί το γεγονός ότι πρέπει να μεταβεί για το σκοπό αυτό στο ταχυδρομικό γραφείο).⁹

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση του συγγραφέα στη σελ. 141 είναι ότι το γεγονός ότι ο θεσμός της ποινής προβλέπεται σε όλα σχεδόν τα συνταγματικά κείμενα δεν σημαίνει ότι κατοχυρώνει το θεσμό της ποινής αλλά την προσωπική ελευθερία έναντι της ποινής ως περιορισμού της. Επομένως ο θεσμός της ποινής δεν διαθέτει την ενισχυμένη (συνταγματική) εκείνη δύναμη, που θα ήταν αναγκαίο για να μπορέσει ως θεσμός να υπαγορεύσει περιορισμούς, συνταγματικά κατοχυρωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όσον αφορά την ενισχυμένη προστασία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, εδώ η κατάσταση είναι ακόμα πιο συγκεκριμένη αφού πρόκειται για αξιώσεις γενικού χαρακτήρα του κρατουμένου, με την ευρεία έννοια του όρου και όχι τη δικονομική.

Γενικά, οι σχετικές με τα κοινωνικά δικαιώματα των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές νομοθετικές ρυθμίσεις είναι μάλλον αρνητικές.

Στις τελικές του προτάσεις ως πρώτο και βασικό βήμα για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων θεωρεί τη συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων που βρίσκονται σε διαρκή κίνδυνο κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής. Επιβεβαιώνει εκ νέου κατηγορηματικά ότι ο εγκλεισμός σε φυλακή, καθεαυτός, δεν δικαιολογεί την προσβολή κανενός άλλου δικαι-

ώματος, εκτός από το ατομικό δικαίωμα στη φυσική ελευθερία μετακίνησης στο χώρο- χρόνο. Οποιοσδήποτε και να είναι οι συνθήκες κράτησης το άτομο πρέπει παρ'όλα αυτά να διαθέτει ένα ελάχιστο όριο άθικτης προσωπικής ελευθερίας κίνησης κατά τόπο και χρόνο.

Ειδικά, πράγμα στο οποίο συμφωνούμε απόλυτα, το σύγχρονο κοινωνικό κράτος, έχει υποχρέωση να παρέχει στους κρατούμενους αυξημένη κοινωνική προστασία και ασφάλιση.

Η επόμενη μελέτη είναι μια απάντηση και συνέχιση διαλόγου με τον καθ. Α. Μανιτάκη σχετικά με την παραβίαση ορισμένων συνταγματικών δικαιωμάτων που αφορούν περιορισμούς βασισμένους στην "ασφάλεια των φυλακών".

Η προτελευταία δημοσίευση αφορά τη μεταχείριση των κρατούμενων και το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Πρόκειται για μια συνοπτική παρουσίαση που θέτει υπό συζήτηση το θέμα αν η κοινωνική αναπροσαρμογή των κρατούμενων θάπρεπε νάναι ο κύριος στόχος μιας ποινής.

Η τελευταία ενότητα του βιβλίου είναι μια εισήγηση με θέμα την προστασία του θύματος και ειδικότερα την αποζημίωση από το Κράτος των θυμάτων εγκληματικών πράξεων.

Όταν ιστορικά η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης περιήλθε στη δικαιοδοσία των κρατικών οργάνων, ο ρόλος του θύματος έγινε όλο και πιο ασήμαντος κατά τη διάρκεια της εν γένει ποινικής διαδικασίας. Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο υπήρξε αντίθετα ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για το ρόλο και τη σημασία του θύματος. Αργότερα τέθηκε καθαρά το θέμα της αποζημίωσης από το κράτος του θύματος για τη βλάβη μιας εγκληματικής πράξης που υπέστη από το έγκλημα.

Ο Σ. Αλεξιάδης υιοθετεί ως ορισμό του θύματος την έννοια που καθορίστηκε στην προπαρασκευαστική Συνάντηση του 7ου Συνεδρίου του ΟΗΕ στην Ottawa: "Θύμα είναι το πρόσωπο το οποίο υπέστη σωματική ή ψυχική βλάβη ή κάκωση, υλική απώλεια ή ζημία ή άλλη κοινωνική μείωση, ως αποτέλεσμα εγκληματικής συμπεριφοράς".

Το θέμα της κρατικής αποζημίωσης του θύματος είναι ένα δύσκολο θέμα ουσιαστικής σημασίας με πολλές προεκτάσεις και μορφές. Το ρεύμα άρχισε να δημιουργείται το 1957 μετά τη δημοσίευση της Margaret Fry για "Δικαιοσύνη προς τα θύματα".

Η πρώτη νομοθεσία, υλοποίηση της ιδέας έγινε το 1963 στη Ν. Ζηλανδία και ακολουθήθηκε από την Μ.Βρετανία (1964) και την πολιτεία της Καλιφόρνιας (1965) και της επαρχίας του Κεμπέκ στον Καναδά το (1971)¹⁰ και ακολούθησαν διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.

Η Ελλάδα αν και υπέγραψε τη διεθνή σύμβαση για την αποζημίωση των θυμάτων των εγκλημάτων βίας δεν την κύρωσε ακόμη με νόμο.

Βέβαια πρέπει να παραδεχτούμε ότι το θέμα της κρατικής αποζημίωσης των θυμάτων εγκληματικών πράξεων παρουσιάζει πολλές δυσκολίες και ιδιομορφίες. Για παράδειγμα τί θα γίνει σε περίπτωση μη σύλληψης του δράστη; Η σε περίπτωση διπλής αποζημίωσης από το Κράτος και την

ασφαλιστική εταιρεία ή τί θα πρέπει να γίνει για τα αδικήματα από αμέλεια.

Πώς πρέπει να αποζημιώνονται οι συγγενείς αποθανόντος προσώπου και ποιοί πρέπει να δικαιούνται αυτής της αποζημίωσης;

Πολλά είναι τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της λύσης. Όμως, διεθνώς, φαίνεται ότι γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτή η άποψη ότι το κράτος πρέπει τελικά να αναλάβει την ευθύνη αποζημίωσης των εν λόγω θυμάτων.

Ως γενικό συμπέρασμα θάθελα να τονίσω ότι το σύγγραμμα αυτό του Σ. Αλεξιάδη αποτελεί μια ουσιαστική και σημαντική συμβολή στο κεφάλαιο της προστασίας των βασικών δικαιωμάτων των ατόμων που είχαν την ατυχία να εμπλακούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στο μηχανισμό της ποινικής καταστολής.

Ήδη, εδώ και αρκετά χρόνια, η Ευρωπαϊκή νομοθεσία και νομολογία ύστερα και από την καταλυτική επίδραση της αγγλοσαξωνικής νομολογίας και πρακτικής επετέλεσε σημαντικά θετικά βήματα προς μια αποτελεσματικότερη προστασία των βασικών αυτών δικαιωμάτων.

Είναι πλέον καιρός έστω και με καθυστέρηση να ακολουθήσει και η Ελλάδα προς την κατεύθυνση αυτή. Και πιστεύομε πως τέτοιου είδους δημοσιεύσεις αποτελούν αναμφισβήτητα ένα κίνητρο και μια ουσιαστική συμβολή για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Ας ευχηθούμε ότι θα ακολουθήσουν και άλλα τέτοια συγγράμματα γραμμένα από επιστήμονες που όχι μόνο εξειδικεύονται στον τομέα των "βασικών ελευθεριών", αλλά και που έχουν γνώση και εμπειρία του τομέα της ποινικής δικαιοσύνης γενικά, όπως οι εγκληματολόγοι.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. *G.Côté-Harper, A.Manganas, J.Turgeon*. Droit pénal Canadien. 3e éd., Montréal, Yvon Blais, 1989, σ.153.

2. Συνταγματικός Νόμος του 1982.

3. *Op.cit.* σελ. 61. Αξίζει να σημειωθεί η διαπίστωση του συγγραφέα ότι με μοναδική εξαίρεση το Σύνταγμα της Τροικίννας του 1827 κανένα άλλο μεταγενέστερο Ελληνικό Σύνταγμα δεν περιέλαβε διάταξη που να κατοχυρώνει ρητά υπέρ του κατηγορουμένου το τεκμήριο αθωότητας.

4. Σ.Αλεξιάδης *Op.Cit.*, σελ. 76

5. *Op.Cit.*, σελ. 91

6. Βλ. για παράδειγμα *A.Μαγγανάς*, " Η χρήση οπτικοακουστικών μέσων (Video-Tape) σαν αποδεικτικό μέσο στην ποινική δίκη στον Καναδά και Η.Π.Α." (1977)25 No B. σελ. 1394 επ.

7. Βλ. για παράδειγμα τα κριτήρια που αναφέρονται από τον *D.Foss* για τις φωτογραφίες, video-tape και άλλα τεχνικά μέσα: Το δικαστήριο για να επιτρέψει τη χρήση ενός τέτοιου μέσου οφείλει να διερωτηθεί αν α) συντελεί πράγματι στην αποκάλυψη της αλήθειας β) είναι το καλλίτερο αποδεικτικό μέσο και γ) αποτελεί απόδειξη η αξία της οποίας είναι μεγάλη σε σχέση με τη δυσμενή για τον κατηγορούμενο επίδραση in. *A.Μαγγανάς*, *Supra*, υποσ.6. σελ. 1396

8. Βλ. για παράδειγμα τη νομολογία που παραθέτει σε υποσ. στη σελ. 116

9. Σ.Αλεξιάδης, *op.cit.*, σελ. 139.

10. Loi sur l'indemnisation des victimes d'actes criminels, L.R.Q.,C. - I - 6,

Τη λειτουργία της συγκεκριμένης αυτής νομοθεσίας μελέτησαν επί τόπου, μεταγενέστερα, εκπρόσωποι άλλων χωρών που ενδιαφέρονταν να υιοθετήσουν ένα τέτοιο σύστημα. Επί πλέον κάθε χρόνο εκδίδεται ένα Πόρισμα της Επιτροπής που είναι υπεύθυνη για τη λειτουργία του συστήματος αυτού αποζημίωσης.

Αλεξιάδη Στ., *Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής*, Θεσσαλονίκη, Σάκουλας 1991, σελ. 1-311.

Φαρσεδάκη Ιάκ., *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 1991, σελ. 1-281.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Ο λόγος που έβαλα και τα δυο συγγράμματα κάτω από τον ίδιο τίτλο είναι επειδή ανήκουν στο χώρο της αντεγκληματικής πολιτικής υπό τη στενή ή την ευρεία του έννοια.

Τα Ευρωπαϊκά Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής του Στ.Αλεξιάδη είναι μια συλλογή Αποφάσεων και Συστάσεων της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης συναφών με το θέμα¹. Την επιλογή των κειμένων, την απόδοση και το σχολιασμό έχει κάμει ο ίδιος ο συγγραφέας. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει ένα άρτιο ευρετήριο της ύλης.

Ο Στ.Αλεξιάδης διάλεξε τη χρονολογική και όχι θεματική παρουσίαση των Αποφάσεων και Συστάσεων. Μια τέτοια επιλογή έστω και αν από πρώτη άποψη δυσκολεύει κάπως την έρευνα κάποιου που θέλει να συλλέξει στοιχεία για ένα συγκεκριμένο θέμα (π.χ. ναρκωτικά, τροχαία) παρουσιάζει το εξής σημαντικό πλεονέκτημα. Αρχίζοντας από το 1962 βλέπομε καθαρά τη σημαντική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής σκέψης και επιστήμης στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής. Ειδικότερα, μεγάλη προώθηση δόθηκε στους τομείς.

α) του σεβασμού των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου (υπόπτου, υποδίκου, καταδικασθέντος).

β) των νέων μορφών εγκληματικότητας, όπως της σχετικής με το περιβάλλον, τα δικαιώματα του καταναλωτή, τα τροχαία αδικήματα και την οικονομική εγκληματικότητα, τονίζοντας έτσι την τάση της τελευταίας εικοσαετίας για ποινικοποίηση ορισμένων συμπεριφορών.

γ) της πρόληψης της οποίας η σημασία τονίζεται σε σημείο ώστε η Σύσταση που αφορά τη χρησιμοποίηση μηχανοκινήτου οχήματος χωρίς τη συναίνεση του δικαιούχου (joy riding) να περιλαμβάνει μόνο μέτρα που αφορούν την πρόληψη.

δ) Της συμμετοχής του κοινού στη χάραξη μιας συγκεκριμένης αντεγκληματικής πολιτικής. Ειδικότερα όσον αφορά τους ανήλικους είναι εμφανής η προσπάθεια τονισμού της εξωιδρυματικής μεταχείρισης σε αντιπαραβολή προς τον "εγκλεισμό".

ε) Της τάσης για ουσιαστικότερη και αποτελεσματικότερη συνεργασία των διαφόρων κρατών στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης.

Προσπαθήσαμε να ενώσουμε θεματικά τις διάφορες Συστάσεις και Αποφάσεις. Πρώτες σε όγκο είναι εκείνες που αφορούν τη σωφρονιστική και μεταποινική μεταχείριση του ατόμου με ιδιαίτερη έμφαση στους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς κανόνες. Αξιοσημείωτη είναι η Σύσταση 12 του 1989 που αφορά την εκπαίδευση στη φυλακή αφού αναγνωρίζεται

σε τέτοιο επίπεδο η επίδραση που μπορεί να ασκήσει η εκπαίδευση στους φυλακισμένους.

Ακολουθούν εκείνες που αφορούν την Ποινική Δικονομία, το σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων καθώς και εκείνες που ασχολούνται γενικότερα με διαδικαστικά θέματα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι Αποφάσεις και Συστάσεις οι σχετικές με τις εναλλακτικές ποινές και τις νέες μορφές έκτισης των κλασικών ποινών.

Στη συνέχεια θα θέλαμε να τονίσουμε τα κείμενα που αφορούν τις νέες μορφές εγκληματικότητας, όπως τις σχετικές με το περιβάλλον, τους καταναλωτές, τη βία στην οικογένεια, τα κεφάλαια με εγκληματική προέλευση, τα εγκλήματα με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, την αεροπειρατεία και άλλα. Ειδικότερα, και όσον αφορά τα ναρκωτικά, την προσήμας μας τραβά ο ευρύς ορισμός που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στην Απόφαση 6 του 1973 και σύμφωνα με την οποία:

“ Για τους σκοπούς [...] της απόφασης ο όρος “ναρκωτικά” - “drug”, “drogue” - περιλαμβάνει κάθε ουσία η οποία λόγω των ψυχοδραστικών και άλλων ιδιοτήτων της, μπορεί να οδηγήσει σε κατάχρηση και σε κατάσταση εξάρτησης “.

Ανάμεσα στα κείμενα που αφορούν την αντεγκληματική πολιτική με τη στενή της έννοια, ενδιαφέρον παρουσιάζουν εκείνα που αφορούν τη συμμετοχή του κοινού στη χάραξη μιας αντεγκληματικής πολιτικής, στην οργάνωση της πρόληψης του εγκλήματος και στην προώθηση της έρευνας γύρω από τις μεθόδους πρόγνωσης της εγκληματικότητας.

Όσον αφορά τους ανήλικους, υπάρχουν τα ενδιαφέροντα κείμενα πάνω στην επίδραση που ασκούν ο τύπος και ο κινηματογράφος στους νέους.

Τέλος θα ήταν παράλειψη αν δεν αναφέραμε τις Αποφάσεις και Συστάσεις που αφορούν τα θύματα εγκληματικών πράξεων (αποζημίωση και γενικότερα βοήθεια των θυμάτων, πρόληψη θυματοποίησης).

Από την επιλογή των παραπάνω κειμένων βλέπομε πως ο συγγραφέας προσπάθησε και πιστεύομε πέτυχε να καλύψει ένα ευρύ πεδίο του κεφαλαίου της αντεγκληματικής πολιτικής. Όσον αφορά τα κείμενα αυτά καθ'εαυτά, έστω και αν ορισμένα, λόγω της λεπτής φύσης των θεμάτων που αφορούν, περιορίζονται στη χάραξη πολύ γενικών αρχών (π.χ. στους τομείς της αφανούς εγκληματικότητας και στις μεθόδους πρόληψης της εγκληματικότητας), παρουσιάζουν με σαφήνεια τις γενικές κατευθύνσεις που θάπρεπε να ακολουθήσουν τα Κράτη-Μέλη για τη χάραξη μιας κοινής αντεγκληματικής πολιτικής.

Όσον αφορά το δεύτερο σύγγραμμα, ο Ιάκ. Φαρσεδάκης, όπως δηλώνει στον πρόλογό του, επέλεξε ορισμένα από τα θέματα σχετικά με την κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα που διαπραγματεύθηκε την τελευταία πενταετία. Περιλαμβάνει διαλέξεις, ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια καθώς και μαθήματα που έδωσε σε ελληνικά ή αλλοδαπά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Η επιλογή των κειμένων έγινε με βάση την εσωτερική ενότητα που παρουσιάζουν. Δεν ακολούθησε τη χρονολογική παρουσίαση των θεμάτων, αλλά η κατάταξή του βασίστηκε στη σημασία των κειμένων από ιστορική και συγκριτική σκοπιά καθώς και από την πλευρά της σύγχρονης θεωρίας και πρακτικής.

Το σύγγραμμα χωρίζεται σε τρεις ενότητες που η κάθε μια περιλαμβάνει 100 περίπου σελίδες: Τα Ιστορικά, τα Συγκριτικά καθώς και τα θέματα της Σύγχρονης θεωρίας και πρακτικής.

Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει ένα κείμενο αφιερωμένο στην εγκληματολογική σκέψη του Αριστοτέλη καθώς και μια διάλεξη που αναλύει την καταδίκη σε θάνατο του Σωκράτη και που δόθηκε με την ευκαιρία των 2.500 χρόνων της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

Οι βαθιές γνώσεις και η εμπειρία του συγγραφέα με τη σκέψη του Αριστοτέλη φαίνονται από το γεγονός ότι κατάφερε να αποδώσει και παρουσιάσει με συνοπτικό αλλά και συστηματικό τρόπο την ουσία της εγκληματολογικής και ποινικής σκέψης του Αριστοτέλη μέσα στον περιορισμένο χώρο των υποσημειώσεων του πρώτου κειμένου.

Στη διάλεξη με αφορμή το θέμα της καταδίκης σε θάνατο του Σωκράτη, εκτίθεται και αναλύεται το ποινικό δικονομικό σύστημα της αρχαίας Αθήνας, γίνεται περιγραφή των διαφόρων ποινών και δίνεται η σημασία της θανατικής ποινής. Τέλος υπάρχει μια αρκετά ζωντανή περιγραφή του θανάτου του μεγάλου φιλοσόφου. Ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι Αθηναίοι είχαν συλλάβει το εγκληματικό πρόβλημα στο σύνολό του, ως, κατ'ουσία, συνδεόμενο με την πολιτική.

Από πρώτη άποψη θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς πώς συνδυάζεται η πρώτη ενότητα που αφορά την ελληνική αρχαιότητα με τις άλλες δύο που άπτονται σύγχρονων θεμάτων. Και όμως, μετά την ανάγνωση του βιβλίου, βλέπει κανείς καθαρά μια συνέχεια που αντικατοπτρίζεται σε μια ταυτότητα προβλημάτων καθώς και της αντιμετώπισής τους (μιλάμε βέβαια για το εγκληματικό φαινόμενο και την ποινή).

Η δεύτερη ενότητα πραγματεύεται τα του Συμβουλίου της Ευρώπης και αρχίζει με μια ανάπτυξη των διαφόρων οργάνων και του τρόπου λειτουργίας τους.

Όσον αφορά τους τομείς δραστηριότητας του Συμβουλίου της Ευρώπης βλέπουμε πώς μεγάλη σημασία δόθηκε και δίνεται στην προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου με έμφαση στα δικαιώματα των παιδιών, των γυναικών, των κρατουμένων και διαφόρων μειονοτήτων.

Τα μέτρα αντεγκληματικής πολιτικής αφορούν τομείς όπως τα ναρκωτικά, η καταστολή της βίας στον αθλητισμό, η βία στην οικογένεια, η καταστολή των τροχαίων αδικημάτων, η προστασία του περιβάλλοντος, η αποζημίωση των θυμάτων του εγκλήματος, όπως είδαμε εξάλλου και από τις Συστάσεις και Αποφάσεις που δίνονται στο σύγγραμμα του Στ. Αλεξιάδη που ήδη αναλύσαμε.

Στόχος του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η χάραξη μιας κοινής

αντεγκληματικής πολιτικής. Προτεραιότητα δίνεται στην πρόληψη του περάσματος στην πράξη με μέσα έξω από το ποινικό δίκαιο.

Μεγάλη σημασία για την ελληνική εγκληματολογική θεωρία και πρακτική έχει το τμήμα που ακολουθεί και που δίνει αναλυτικά τις δραστηριότητες και τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης στον τομέα της εγκληματολογικής έρευνας. Το κείμενο καλύπτει με πληρότητα το θέμα. Ο συγγραφέας ξεκινά εκθέτοντας συνοπτικά το περιεχόμενο των Διασκέψεων Διευθυντών Ινστιτούτων Εγκληματολογικών Ερευνών (1η Διάσκεψη το 1963). Ακολουθεί μια παρουσίαση των Εγκληματικών Συμποσίων ξεκινώντας από το 1973.

Οι διαπιστώσεις του Ιάκ. Φαρσεδάκη σχετικά με τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης στον ευρύτερο εγκληματολογικό χώρο έχουν βαρύνουσα σημασία:

1) Όσον αφορά τον τομέα της διακρατικής συνεργασίας, διαπιστώνεται μια πολύ αργή κύρωση των Ευρωπαϊκών Συμβάσεων που οφείλεται κυρίως στην πολυπλοκότητα των θεμάτων και στις πολλαπλές λύσεις που υπάρχουν.

2) Στον τομέα του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας υπάρχει μεγάλη ανάγκη για ελάφρυνση του έργου των ποινικών δικαστηρίων. Αρκετά δύσκολο εμπόδιο όμως αποτελεί η ανάγκη για σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου.

3) Μεγάλες δυσχέρειες παρουσιάζονται και στον τομέα της σωφρονιστικής διοίκησης και της μεταχείρισης των εγκληματιών. Τονίζεται η αποφυγή της φυλάκισης και ότι όπου αυτή εμφανίζεται απόλυτα αναγκαία πρέπει να επιδιώκεται η βελτίωση των συνθηκών έκτισής της.

4) Μεγάλες δυσκολίες παρουσιάζονται και στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής και των εγκληματολογικών ερευνών λόγω του ότι η δράση πρέπει να είναι ταυτόχρονη, σε διαφορετικά επίπεδα και προς διαφορετικές κατευθύνσεις.

Ως βιβλιογραφία στο τμήμα αυτό υπάρχει μια πολύ ενδιαφέρουσα έκθεση των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης που περιλαμβάνει τις Διασκέψεις εγκληματολογικών ερευνών, τα Έγκληματολογικά Συμπόσια, τις Μελέτες σχετικές με την εγκληματολογική έρευνα, τα Υπομνήματα και Εισηγητικές Εκθέσεις που αφορούν Αποφάσεις και Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών και άλλες βιβλιογραφικές πηγές σχετικές με το θέμα.

Ως παράρτημα υπάρχει ένας πίνακας των Ευρωπαϊκών Συμβάσεων και Πρωτοκόλλων καθώς και μία αναφορά των θεμάτων των Αποφάσεων και Συστάσεων της Επιτροπής Υπουργών των Κρατών-μελών.

Η επόμενη δημοσίευση αφορά την κοινωνική πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων. Πρόκειται για μια ανακοίνωση σε Διεθνές Συμπόσιο του 1988. Και στο χώρο αυτό κινείται άνετα ο Ιάκ. Φαρσεδάκης όπως φαίνεται και από προηγούμενες δημοσιεύσεις του.² Εδώ τονίζει τα προβλήματα που συναντούν τόσο η επίσημη κοινωνική αντίδραση όσο και ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα.

Στην τρίτη ενότητα του συγγράμματος, παρατίθενται κείμενα που επιχειρούν μια κριτική θεώρηση των συγχρόνων πρακτικών στο επίπεδο της νομοθεσίας και της λειτουργίας των διαφόρων δικαστικών θεσμών. Το πρώτο άρθρο, μάθημα που δόθηκε στο 42ο Cours International de Criminologie, αφορά τη στέρηση της ελευθερίας και την προσβολή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου πριν από τη δίκη. Σημαντικά είναι τα όσα αναφέρει για την παράκαμψη εφαρμογής του άρθρου 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης της Ρώμης (1950) σχετικά με την προσωρινή κράτηση. Τονίζεται επίσης η μεγάλη διαφορά που υπάρχει στην έκταση εφαρμογής του θεσμού ανάμεσα στις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης (πολύ μεγάλη) και τις χώρες του αγγλοσαξωνικού δικαίου.

Στην επόμενη δημοσίευση (ανακοίνωση στην Ιατρική Σχολή) γίνεται μια αρκετά έντονη κριτική του (Σχεδίου τότε) Νόμου για τα Ναρκωτικά όσον αφορά τον έντονο κατασταλτικό του χαρακτήρα.

Στην ανακοίνωση που αναφέρεται στις στρατηγικές της αστυνομικής δράσης κατά της εγκληματικότητας, αναγνωρίζοντας τη δυσκολία του ρόλου που έχει να παίξει ο αστυνομικός, όταν συμπιέζεται αμείλικτα ανάμεσα στην ανάγκη σεβασμού των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την ανάγκη μιας σωστής αντεγκληματικής πολιτικής, σωστά παρατηρεί ότι οφείλει να γνωρίζει, όχι μόνο τους νομικούς κανόνες που ορίζουν το πλαίσιο δράσης του, αλλά και όλα τα πορίσματα των επιστημών του ανθρώπου, μια που έχει να χειρισθεί ανθρώπους που δρουν μέσα σε δεδομένες κοινωνικές συνθήκες και καταστάσεις.

Στην παρέμβαση που έκαμε στο 1ο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου σχετικά με την επιμέτρηση της ποινής, τονίζει το σημαντικό ρόλο που καλείται να παίξει ο δικαστής, αφού μόνο στις ανθρωπίνες κοινωνίες μπορεί κάποιος (ο δικαστής) να κρίνει τους ομοίους του μέσα στο πλαίσιο του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Οι δύο τελευταίες δημοσιεύσεις αφορούν, η πρώτη την αντιμετώπιση της γυναίκας και ως δράστη και ως θύματος και τον εγκλεισμό των ανηλίκων και τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Τα δύο συγγράμματα που αναλύσαμε του Στ. Αλεξιάδη και του κ.κ. Φαρσεδάκη αποτελούν μια σημαντική συμβολή στον ευρύτερο τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής, ειδικότερα η αξία τους για την ελληνική εγκληματολογική επιστήμη και πρακτική είναι μεγάλη. Πρώτα γιατί μέσα από τα κείμενα αυτά δίνεται η ευκαιρία να παρακολουθήσουμε και να ενημερωθούμε για την εξέλιξη της Ευρωπαϊκής σκέψης και επιστήμης τα τελευταία χρόνια και ύστερα γιατί με την ανάγνωσή τους επιτυγχάνεται μια εξοικείωση με τα ευρωπαϊκά κείμενα που αφορούν τον τομέα.

Δεν έχουμε παρά να ευχηθούμε να υπάρξουν και άλλες τέτοιες δημοσιεύσεις οι οποίες θα δώσουν αναμφισβήτητα μια ουσιαστική ώθηση στη σύγχρονη ελληνική εγκληματολογική έρευνα.

Υποσημειώσεις

1. Το ενδιαφέρον του συγγραφέα για τα Ευρωπαϊκά κείμενα και θέματα εκδηλώθηκε ήδη στο σύγγραμμά του: *Ανθρώπινα δικαιώματα - Ποινική καταστολή*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας 1990.

2. *Κακ. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, τ.Α!*, Αθήνα, 1986 και *ibid*, σελ. 257 επ.

Α. Αστρινάκη, Νεανικές υποκοουλτούρες, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1991, σελ. 326.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Πρόκειται για τη διδακτορική διατριβή του κοινωνιολόγου Α. Αστρινάκη που εκδόθηκε το 1991 από τις εκδόσεις Παπαζήση. Όπως τονίζει και ο Καθ. Ι. Φαρσεδάκης στο προεισαγωγικό του σημείωμα πρόκειται για μία εργασία που γίνεται για πρώτη φορά στη χώρα μας με τους στόχους αυτούς και ασχολείται με ορισμένες, σχετικά ήπιες, σύγχρονες δυναμικές μορφές υποπολιτισμών της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η μελέτη αυτή, συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση των προσδιοριστικών παραγόντων διαμόρφωσης της παρέκκλισης.

Χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο, που αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας ο συγγραφέας επανεπεξεργάζεται ωρισμένες απόψεις της σύγχρονης βρετανικής υποπολιτισμικής θεώρησης. Στο δεύτερο, που πρόκειται για μία μικροκοινωνιολογική μελέτη, εξετάζονται οι παρεκκλίνουσες υποκοουλτούρες - στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης σε μία περιοχή της δυτικής Αττικής. Η υποκοουλτούρα, κατά τον συγγραφέα "συνιστά ένα ιδιαίτερα αντιφατικό κοινωνικό μόρφωμα το οποίο συναρθρώνει στοιχεία μοντερνισμού και παραδοσιακότητα, ριζοσπαστισμού και συντήρησης, πραγματισμού και φαντασίωσης, παρέκκλισης ή παραβατικότητας και υπερσυμμόρφωσης, συλλογικότητας ή ομαδικότητας και εξατομικευσης, αλλοτρίωσης ή απομόνωσης και κοινωνικότητας ή αλληλεγγύης.

Η παρεκκλίνουσα υποκοουλτούρα διαμορφώνεται κυρίως μέσα από την ομάδα των συνομηλίκων, την αντισχολική κουλτούρα και την παρέα της διασκέδασης για να επιλύσει προσωρινά και "μαγικά", συγκεκριμένα ανεπίλυτα κοινωνικά και πολιτισμικά προβλήματα. Από αυτή την άποψη επιτελεί μία ουσιαστική και αναγκαία κοινωνική λειτουργία. Ως εκ τούτου, πρώτιστο καθήκον των φορέων του κοινωνικού ελέγχου είναι να επιλύουν τα προβλήματα αυτά και δευτερευόντως να ελέγχουν τις υποκοουλτούρες".

Η μελέτη έχει δύο κεντρικούς στόχους: Την εξέταση των παρεκκλίνοντων υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης και την εξέταση των τυπικών κοινωνιών των νέων της εργατικής γειτονιάς. Οι νεανικές κοινωνίες της εργατικής τάξης αποτελούν συλλογικές μορφές ή εκφράσεις και εντάσσονται ως εκ τούτου, στα ευρύτερα πλαίσια της συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας ενώ διαφοροποιούνται πλήρως από τις ατομικιστικές ή εξατομικευμένες εκδηλώσεις της παρέκκλισης και της παραβατικότητας.

Υιοθετώντας την υποπολιτισμική ανάλυση του D. Downes, διακρίνει τις υποκοουλτούρες σε τρία είδη. Σε αυτές που εισάγονται ή σχηματίζονται έξω από τα όρια της κυρίαρχης κουλτούρας (εθνικές ή μειονοτικές κουλτούρες). Στους υποπολιτισμούς που προέρχονται μέσα από τους ίδι-

ους τους κόλπους της κυρίαρχης κουλτούρας (άτυπες ομάδες ή ηλικιακές ή επαγγελματικές υποκουλτούρες). Και σε εκείνες που διαμορφώνονται ως αρνητική απάντηση στις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες τις οποίες ο Downes θεωρεί ως τις κατ'έξοχην υποκουλτούρες.

Ο Α. Ασρινάκης πιστεύει ότι δείχνουν τις δυνατότητες που υπάρχουν για εναλλακτικές μορφές πολιτισμικής έκφρασης. Αντικατοπτρίζουν μία πολιτισμική πολυμορφία, στο πλαίσιο μίας κουλτούρας η οποία, από πρώτη άποψη, φαίνεται ότι κυριαρχεί πλήρως στα μέλη της κοινωνίας. Προσπαθούν να δώσουν λύσεις σε κοινωνικές και πολιτισμικές δυσχέρειες ή αντιφάσεις για τις οποίες δεν υπάρχουν ακόμη κοινωνικά εκμασθημένες λύσεις.

Όσον αφορά την πολιτισμική και σημασιολογική δυναμική των υποπολιτισμικών στυλ υπάρχουν τρεις διαστάσεις που πρέπει να τονισθούν. Η πρώτη παράμετρος είναι ότι τόσο τα στυλ όσο και οι κοινωνίες της γειτονιάς αποτελούν ένα κανάλι παράλληλης κοινωνικοποίησης ορισμένων νέων. Ορισμένοι νέοι που διαφορετικά θα έμπαιναν στο εγκληματοποιημένο περιβάριο περνούν από αυτές τις εμπειρίες. Η δεύτερη παράμετρος συνίσταται στο ότι πολλές παρεκκλίσεις συμβάλλουν μέσα από την υποπολιτισμική καινοτομία, και στην πολιτισμένη και καλλιτεχνική καινοτομία (μουσική punk rock και Rock'n'Roll). Η τρίτη συνίσταται στο ότι οι υποκουλτούρες αυτές λειτουργούν ως δίοδοι ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας για πολλούς νέους (γραφίστες των graffiti, underground περιοδικά και ραδιοφωνικοί σταθμοί).

Όσον αφορά την επιστημολογική και θεματογραφική θεώρηση της εργασίας αναγκαστικά επιλέχθηκε η "Σύγχρονη βρετανική υποπολιτισμική θεώρηση" στις μεθοδολογικές και επιστημολογικές επιλογές. Η βρετανική θεώρηση βασίστηκε στις αμερικανικές μελέτες πάνω στο θέμα οι οποίες είναι πλέον κλασικές. Η εργασία του Α. Ασρινάκη στηρίζεται λοιπόν στις θεωρητικές γνώσεις και ερευνητικές διαπιστώσεις που προέρχονται κυρίως από το Ην. Βασίλειο. Αξίζει να τονισθεί ότι οι βρετανικές κοινωνιολογικές και εγκληματολογικές αντιλήψεις φαίνεται ότι έχουν επικρατήσει στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης.

Ο συγγραφέας ξεκινά από την έννοια και σημασία της "παρέας" τυπικής κοινωνίας των νέων της εργατικής γειτονιάς. Οι ομάδες αυτές αποτελούν τη "σπονδυλική στήλη" και το πρωτότυπο κάθε μορφής συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας.

Οι Cloward και Ohlin θεωρούν την παρεκκλίνουσα νεανική υποκουλτούρα ως βάση της παραβατικής υποκουλτούρας. Κατά την κλασική αμερικανική υποπολιτισμική προσέγγιση η κοινωνία των νέων της εργατικής γειτονιάς θεωρείται το πρωτότυπο ή η "υποδομή" για κάθε σχεδόν τύπο συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας, χωρίς η ίδια να είναι κατ'έξοχην παραβατική. Η στερημένη νεανικότητα αυτών των νέων τους οδηγεί σε μία παραβατική συμπεριφορά που αποτελεί το μοναδικό μέσο της ανάπαυσης και διασκέδασής τους. Στο σημείο αυτό πρέπει

να συγκρατήσουμε τον όρο ανάπαυση (*leisure*). Χρησιμοποιείται συχνά στην εργασία και αποτελεί μία βασική επιδίωξη για τους νέους αυτής της κατηγορίας. Έχοντας πεινχρά σχολικά αποτελέσματα υιοθετούν μία αντι-σχολική κουλτούρα η οποία εστιάζεται στην ανάπαυση, στην εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα και στην παραβατική υποκουλτούρα.

Τρεις είναι οι σταθεροί συντελεστές διαμόρφωσης των νεανικών κοινωνιών της εργατικής γειτονιάς. Απαιτείται πρώτον η ύπαρξη εδραιωμένης τοπικής εργατικής κουλτούρας στην περιοχή. Δεύτερον πρέπει να υπάρχει μία ευρύτερη και διαχυμένη νεανική κουλτούρα. Τρίτον, θεωρείται αναγκαία η ύπαρξη παραβατικής υποκουλτούρας (βανδαλισμός, "βαποράκια"). Πρέπει να υπογραμμισθεί ότι οι νεανικές κοινωνίες σπάνια μετασχηματίζονται σε άλλη υποκουλτούρα.

Εδώ οφείλουμε να επανέλθουμε στην αναβάθμιση της ανάπαυσης η οποία γίνεται κυρίαρχη κοινωνική αξία πράγμα που συνεπάγεται μεταβολές στις βάσεις οικοδόμησης της κοινωνικής ταυτότητας. Η παραγωγική ηθική, το επάγγελμα, η κοινωνική θέση, παύουν να αποτελούν βάσεις στήριξης της και συμπληρώνονται από την κατανάλωση, την απόλαυση, την διασκέδαση και γενικότερα από τις αξίες της "σχόλης" (*leisure*).

Οι κοινωνίες των νέων διακρίνονται μεταξύ τους κυρίως από το διαφορετικό υποπολιτισμικό στυλ για τη δημιουργία του οποίου παίζουν ρόλο διάφοροι προσδιοριστικοί παράγοντες (ατομικοί και χαρακτηριστικοί του υποπολιτισμού). Κεντρικό ρόλο παίζει η σύγκρουση με τη γονεϊκή κουλτούρα. Στη συνέχεια δίνονται δύο παραδείγματα ομάδων: οι Mods και οι Skinheads. Βλέπουμε καθαρά τον υπερτονισμό του στοιχείου του ανδρισμού που υποδηλώνει μία αντίθεση προς την ισότητα των δύο φύλων. Εξ'άλλου η συμμετοχή των κοριτσιών και στο κεφάλαιο αυτό όπως και για την παραβατικότητα γενικά, είναι περιορισμένη.

Ένα σημείο που αξίζει να τονισθεί ιδιαίτερα είναι ότι τα υποπολιτισμικά στυλ εμπνέονται και επηρεάζονται από τις υποκουλτούρες της μαύρης νεολαίας. Οι υποκουλτούρες της λευκής νεολαίας εμπνέονται και επηρεάζονται από την εργατική τάξη των Δυτικοϊνδών μεταναστών (της δεύτερης γενιάς) και τις νεανικές υποκουλτούρες της. Αναρωτηθήκαμε γιατί οι υποπολιτισμικές ομάδες επηρεάστηκαν από τη μαύρη νεολαία και ειδικότερα από τους νέους των δυτικοϊνδών μεταναστών. Οι επικρατέστερες εκδοχές που κρατήσαμε είναι ότι τα κινήματα αυτά αναπτύχθηκαν στις Ην. Πολιτείες και στην Μεγ. Βρεταννία όπου οι υποκουλτούρες των μαύρων και των δυτικοϊνδών αντίστοιχα έδειξαν έντονα την παρουσία τους. Βέβαια αυτή η εκδοχή δεν μας απαντά στο ερώτημα γιατί οι έλληνες νέοι της εργατικής τάξης περιορίζονται να επιλέγουν ανάμεσα σ' αυτά τα υποπολιτισμικά στυλ ενώ θα μπορούσαν να υιοθετήσουν τις απόψεις και τη φιλοσοφία άλλων ομάδων προερχομένων από διαφορετικά γεωγραφικά και πολιτισμικά διαμερίσματα (Νοτιοανατολική Ασία, Αφρική, Μέση και Άπω Ανατολή).

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά των υποπολιτισμικών στυλ

της νεολαίας της εργατικής τάξης είναι ότι χρησιμοποιούν τη μουσική σαν το σπουδαιότερο κανάλι που τα συνδέει με την κουλτούρα. Η μουσική τα συνδέει επίσης με την πολιτιστική βιομηχανία και με τη νέα τεχνολογία η οποία βέβαια υπολογίζει και επενδύει σημαντικά ποσά χρησιμοποιώντας την εικόνα των διαφόρων υποπολιτισμικών ομάδων.

Προτού παρουσιάσει στο Β' Μέρος τα αποτελέσματα της ελληνικής εμπειρικής έρευνας, ο Α. Ασρινάκης δίνει σε παρένθεση τις διαπιστώσεις μιάς πρόσφατης μακρόπνοης γαλλικής έρευνας που πραγματοποιήσε το Centre d'Analyse et d'Intervention sociologique. Οι νεανικές υποκουλτούρες της εργατικής τάξης θεωρούνται ως αρνητικές εκφράσεις της μεταβιομηχανικής κοινωνίας που δεν παύουν όμως να έχουν το δυναμικό χαρακτήρα που τους προσδόθηκε αρχικά. Θεωρούνται, ως δυναμικές απαντήσεις στις αρνητικές πλευρές του μετασχηματισμού της γαλλικής κοινωνίας σε μεταβιομηχανική.

Ακολουθεί η εμπειρική έρευνα πεδίου σχετικά με τις παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες-στυλ της νεολαίας της εργατικής τάξης μιάς περιοχής της Δυτικής Αττικής. Βασικός στόχος της έρευνας ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσο υφίστανται ή όχι παρεκκλίνοντες υποπολιτισμοί της νεολαίας της εργατικής τάξης στην Αττική. Ως μεθοδολογία χρησιμοποιήθηκε κυρίως η εξωτερική παρατήρηση σε χώρους που παρουσίαζαν ενδιαφέρον και ειδικότερα σε διάφορα "στέκια" (pub, bars) των υποπολιτισμικών ομάδων. Εκτός από τις παρατηρήσεις χρησιμοποιήθηκαν και ορισμένες μέθοδοι "μη εμφανούς" έρευνας και κυρίως συλλογή και ανάλυση graffiti. Τέλος σε ελάχιστες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν χαλαρές μορφές προβλητικών τεχνικών (π.χ. αδόμητες συνεντεύξεις) με ενήλικα πρόσωπα έξω από τον υποπολιτισμικό χώρο.

Όσον αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν πρώτο έρχεται το δίλημμα της αξιολογικής ουδετερότητας. Το πρόβλημα επαυξάνεται στο μέτρο που εμπλέκεται με το ζήτημα της ιεράρχησης και της σύγκρουσης των αξιών (π.χ. αντιπαράθεση απόψεων των διαφόρων παρατηρητών).

Στο δίλημμα αυτό πρέπει να προστεθούν οι εν γένει δυσκολίες της συμμετοχικής παρατήρησης για τον ερευνητή ο οποίος πρέπει να γίνει αποδεκτός και στη συνέχεια, να εδραιώσει τη θέση του στα πλαίσια της ξένης ομάδας.

Την επιστημονική ευθύνη της έρευνας είχε ο Καθ. Ιακ. Φαρσεδάκης και τη διεύθυνση ο Δρ. Αντ. Ασρινάκης. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν εννέα βασικοί συνεργάτες. Οι ερευνητές οργανώθηκαν σε τρεις βασικές ομάδες με αντικείμενο την παρατήρηση ενός συγκεκριμένου στόχου. Η περιοχή μελέτης έπρεπε να πληροί τα ακόλουθα τέσσερα κριτήρια: Ιστορικότητα (παραδόσεις και ύπαρξη συνοικιών), οικονομική διαίρεση του αστικού χώρου, κοινωνική διαίρεση του αστικού χώρου, και ένα ωρισμένο βαθμό κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η συνοικία που επιλέχθηκε πληρούσε και τα τέσσερα κριτήρια: ιστορικότητα, παραδοσιακότητα και συνοικιακή διάρθρωση, δεύτερον συμπεριελάμβανε τόσο βιομηχανικά τμήματα όσο

και τμήματα διαμονής, τρίτον την κατοικούσαν μορφοποιημένα και κοινωνικά ενσωματωμένα στρώματα της εργατικής τάξης και τέταρτον ήταν κοινωνικά ενσωματωμένη ενώ παράλληλα φιλοξενούσε δομές παράνομων ευκαιριών.

Μελετήθηκαν με τη σειρά διάφορες υποπολιτισμικές ομάδες όπως οι *hard rockers* και οι *hooligans* καθώς και διάφορες αναγραφές στους τοίχους. Αντικείμενο πύο επισταμένης έρευνας αποτέλεσαν η υποκουλτούρα των *rockabilly* και των *runkts*. Στην τελευταία περίπτωση χρησιμοποιήθηκε σαν αντικείμενο έρευνας το στέκι των *runkts* που επονομάστηκε "LEM" για λόγους επιστημονικής δεοντολογίας. Γίνεται περιγραφή του προσωπικού της "LEM" των θαμώνων, του τρόπου λειτουργίας, των διαπροσωπικών σχέσεων που δημιουργούνται και του ρόλου που παίζει. Επίσης επιλέγονται και παρουσιάζονται (με επιτυχημένα σχέδια) ορισμένες παραλλαγές της υποκουλτούρας των *runkts* (*Death cult*, *Skinhead-runk* κ.ά.). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παράγραφος η αφιερωμένη στη "LEM" ως κοινωνική οργάνωση με τους περισσότερο ή λιγώτερο παραδοσιακούς ρόλους των συμμετεχόντων στην οργάνωση αυτή.

Στο γενικό συμπέρασμα, ο Α. Ασρινάκης προβαίνει σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και διαπιστώσεις και κάνει υποδείξεις για μελλοντικές έρευνες. Στη μικροκοινωνιολογική έρευνα που πραγματοποίησε διεπίστωσε και ανάλυσε αξιόλογα χαρακτηριστικά και πρότυπα των υποπολιτισμικών στυλ της νεολαίας της ελληνικής εργατικής τάξης. Σημαντική διαπίστωση υπήρξε το γεγονός ότι η παραβατική αμφιταλάντευση αποτελεί ένα ευρύτερο χαρακτηριστικό των *runkts* και των *rockabilly*.

Η διατριβή αυτή παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον για τα ελληνικά δεδομένα. Η μεθοδολογία της είναι προσεγμένη και ο συγγραφέας ακολουθεί πιστά τους κανόνες της επιστημονικής δεοντολογίας. Χαρακτηρίζεται δε, όπως τονίζει και ο Καθ. Ιακ. Φαρσεδάκης, από μετριοπάθεια και θα προσθέταμε σεμνότητα στις απόψεις και τα συμπεράσματά του.

Προσωπικά εκείνο που κράτησε περισσότερο την προσοχή μας είναι ο ρόλος που παίζει για τα μέλη των υποπολιτισμικών ομάδων που μελετήθηκαν, η επιδίωξη της "ανάπαυσης". Και αν αναλογιστούμε ότι η επιδίωξη της "αξίας" αυτής επεκτείνεται γενικώτερα στους νεούς και αν αντιπαραβάλλουμε το ρητό που πρέπει να έχει μιά δόση αλήθειας "αργία μήτηρ πάσης κακίας" πολλές σκέψεις και προβληματισμοί έρχονται στο μυαλό μας ως προς τις κατευθύνσεις και προσανατολισμούς όχι μόνο της νεανικής υποκουλτούρας αλλά και της νεανικής κουλτούρας γενικώτερα.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Στο βιβλίο αυτό ο πρώην Αντιεισαγγελέας του Αρείου Πάγου συγκέντρωσε ένα μεγάλο αριθμό προτάσεων, αγορεύσεων, άρθρων, γνωμοδοτήσεων και άλλων γραπτών του. Ο σκοπός του δεν ήταν η μετάδοση νομικών γνώσεων, αλλά η επιθυμία το κάθε κείμενο να προκαλεί στους αναγνώστες κάποιο ερέθισμα για περαιτέρω προσωπικούς σχολιασμούς. Τα θέματα είναι πολλά και ποικίλα και άπτονται του Γενικού και του Ειδικού Δικαίου, των ειδικών ποινικών νόμων, της Ποινικής Δικονομίας, του Συνταγματικού Δικαίου και άλλων θεμάτων.

Η πρώτη ενότητα τιτλοφορείται "Άρθρα πίστωσης στη Δικαιοσύνη" έχει σαν κεντρική ιδέα να παρουσιάσει την πνευματική στάση που οφείλει να τηρεί ο νομικός έναντι των ποικίλων προβλημάτων της καθημερινής ζωής του δικαίου. Το πρώτο κείμενο που γράφτηκε το 1968 υπέστη τη λογοκρισία του δικτατορικού καθεστώτος και δεν δημοσιεύτηκε τελικά. Μπορούμε να διαβάσουμε "Το ιδεώδες είναι να καταστούν οι άνθρωποι όχι μόνο ελεύθεροι αλλά και άξιοι της ελευθερίας. Η αξιότης αυτή συνιστά το εδραίον στήριγμα και τον αποχρώντα λόγον υπάρξεως του ελεύθερου πολιτεύματος".

Από τα πολυάριθμα κείμενα που υπάρχουν επιλέξαμε ωρισμένα βασιζόμενοι σε διάφορα κριτήρια όπως και την επικαιρότητά τους και το ενδιαφέρον τους και κυρίως γιατί δείχνουν τη σταθερή γραμμή αλλά και την εξέλιξη που παρουσίασε ο Αντιεισαγγελέας Σ. Κανίνιας κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας του.

Στο δημοσίευμα: "Ο λειτουργός της ποινικής δικαιοσύνης ενώπιον του έργου του" εκφράζεται η πεποίθηση ότι ο λειτουργός της ποινικής δικαιοσύνης πρέπει να είναι πολύ επιφυλακτικός έναντι των θεωρητικών απόψεων που γράφονται ερήμην των αναγκών της πρακτικής ζωής του δικαίου και τούτο γιατί το έργο του έχει προεχόντως πρακτικό χαρακτήρα. Στη νομολογία πρέπει όμως να προστεθεί απαραίτητα η αίσθησις της δικαιοσύνης. Ο δικαστικός λειτουργός ασπάζεται τον πίνακα αξιών που διαμορφώθηκε από την επίδραση του χριστιανικού πολιτισμού. Δίπλα όμως στη νομογνωσία πρέπει να διαθέτει και ικανή ανθρωπογνωσία, να διαθέτει πλήθος ψυχικών εμπειριών και ικανότητα διεισδύσεως στην ανθρώπινη ψυχή. Όμως η γνώσις προϋποθέτει τη συμπάθεια προς το θύμα, το δράστη, όλους τους ανθρώπους. Όλες αυτές οι ιδιότητες είναι απαραίτητες για την εκτέλεση του υψηλού έργου που είναι η κρίσις ανθρώπου από άνθρωπο. Κάθε ποινική δίκη αποτελεί ένα μικρό ή μεγάλο δράμα αληθινής ζωής.

Από τα θέματα που αφορούν το Ποινικό Δίκαιο επιλέξαμε:

α) Ένα κείμενο που επισημαίνει ατέλειες στο άρθρο 347 Π.Κ. (παρά φύσιν ασέλγεια μεταξύ αρρένων) και όπου πρότείνει να επεκταθεί η προστασία του άρθρου και σε νέους από 16 έως 21 ετών που μπορούν, κατά

τη γνώμη του, να πέσουν εύκολα θύματα επιτηδίων. Εξ' άλλου, κατά την άποψη του συγγραφέα, το έννομο αγαθό που προστατεύεται από το άρθρο 347 Π.Κ. είναι η ηθική υγεία του κοινωνικού συνόλου.

β) Μία πρόταση στη συμμετοχή συζύγου στην αυτοκτονία της γυναίκας του, όπου ο Αντεισαγγελέας ζητά όπως τα λόγια ή τα έργα του κατηγορουμένου "να έχουν προκαλέσει στην ψυχή του δέκτου πεισιθάνατον διάθεσιν και καταλυτικά της ζωής αισθήματα".

γ) Μία εγκύκλιος σχετική με τη δήμευση μοτοσυκλετών και μοτοποδηλάτων που προκαλούν παράνομα θόρυβο. Αφού διαπιστώνει ο συγγραφέας ότι τα δικαστήρια δεν αντιμετωπίζουν με τη δέουσα αυστηρότητα τους παραβάτες πιστεύει ότι η παρεπόμενη ποινή της δήμευσης γίνεται αισθητή ως βαρύτερη από την κύρια ποινή της φυλάκισης ιδίως όταν πρόκειται για νεαρά άτομα.

δ) Μία πρόταση του 1986, όπου γίνεται διάκριση μεταξύ ασελγών πράξεων και ασελγών χειρονομιών (άρθ 339 και 337 Π.Κ.). Ο όρος "πράξη" στο έγκλημα της αποπλανήσεως παιδιού υπάρχει μόνο στην περίπτωση χρησιμοποίησεως με οποιοδήποτε τρόπο των γεννητικών οργάνων, προς επιτυχίαν ηδονικού αποτελέσματος". Ο χαρακτηρισμός "ασελγείς χειρονομίες" προσήκει σε άλλες περιπτώσεις ασελγούς συμπεριφοράς, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως μικρότερης ηθικής απαξίας και κοινωνικής "αποδοκιμασίας".

ε) Μία διάταξη του 1963, η οποία ορίζει ότι η δωροδοκία δεν στοιχειοθετείται όταν το δώρο δίδεται στον υπάλληλο χάριν αφηρημένης και αόριστου ευνοίας του προς τον δωροδότη. Επρόκειτο για κάποιο αγρονόμο ο οποίος ελάμβανε δώρα από τους κατοίκους της περιοχής του όχι για μια συγκεκριμένη πράξη αλλά χάριν "ευνοίας". Κατά τις περιπτώσεις δωροδοκίας χάριν νομίμου ή παρανόμου πράξεως το δώρον πρέπει απαραίτητως να σχετίζεται προς ωρισμένη και συγκεκριμένη πράξιν του υπαλλήλου. Αν υπάρχει μόνον η αφηρημένη και αόριστος εύνοια του υπαλλήλου τότε υπάρχει μόνον (πιθανή) πειθαρχική παράβασις.

ζ) Μία πρόταση που αφορά περίπτωση δυσφήμισης (δημοσίευση σε εφημερίδα) όπου όμως ο Αντι-εισαγγελέας Σ. Κανινίας με τον περιοριστικό τρόπο ερμηνείας του όρου "γεγονός" αποκλείει την εφαρμογή του άρθρου περί δυσφήμισεως εκτιμώντας ότι πρόκειται για εξύβριση. Το παράδειγμα αυτό μαζί με άλλα δείχνει τις δυνατότητες που προσφέρει για τον δικάζοντα η ερμηνεία κατά ευρύ ή περιοριστικό τρόπο ενός κειμένου νόμου.

η) Η παραγγελία που ακολουθεί αφορά μια διατάραξη ησυχίας με μεγάφωνα. Είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι, ήδη από το 1962, ο συγγραφέας υπογράμιζε ότι: "Το έννομον αγαθόν της ησυχίας τυγχάνει μεγίστης αξίας, για την νευρικήν ισορροπίαν και ψυχικήν γαλήνην του ανθρώπου εν τω συγχρόνω μηχανοκρατουμένω βίω. Ωστε η δίωξις του ανωτέρω εγκλήματος νάποτελεί, ιδία σήμερον, αληθή κοινωνική ανάγκη".

θ) Σε μία πρόταση του 1971 η ρίψις κροτίδων μέσα στην εκκλησία, το

βράδυ της Μ. Τετάρτης δεν θεωρήθηκε ως διατάραξη θρησκευτικής συνάθροισης λόγω του ότι δεν έγινε “υβριστικώς”, αλλά, σύμφωνα με το έθιμον το οποίον αποτελεί αντίθετα ιδιόρρυθμον εκδήλωσιν ευλαβείας.

ι) Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα κείμενο του 1971 όπου καθορίζονται τα όρια των ψευδολογιών ενός κρατουμένου. “Εκτός των ορίων της αποκρούσεως της κατηγορίας, ήτοι πέραν του θέματος της ενοχής, ο κατηγορούμενος δεν έχει την ελευθερίαν να αποστεί της αληθείας ίνα δολίως επιτύχει οιανδήποτε παραπλάνηση της Δικαιοσύνης εις τον ευπαθή ζυγόν της οποίας πάντα βαρύνουν είτε προς αναγνώρισιν ελαφρυντικών, είτε προς επεικίην επιμέτρησης της ποινής, είτε προς άλλην κατεύθυνσιν”.

κ) Σε μια περίπτωση “κατάστασης ανάγκης”, όπου ένας συγχωριανός του σωφέρ μη έχοντας δίπλωμα οδηγήσεως, γνωρίζοντας όμως να οδηγεί, αναγκάστηκε να οδηγήσει εσπευσμένα τον σωφέρ στο νοσοκομείο, ο Αντεισαγγελέας, αφού παραδέχτηκε την αδυναμία της εφαρμογής του άρθρου για την κατάσταση ανάγκης διότι δεν υπήρξε εδώ βλάβη εις τον “έτερον”, κατέφυγε με αφοπλιστικό αυθορμητισμό στη λύση ότι η απαλλακτική απόφασις που πρέπει να εκδοθεί θα πρέπει μοιραία να στηριχθεί στο συμβατικό ψεύδος: “επειδή το δικαστήριον επεισθη περί της αληθείας των πραγματικών γεγονότων...”. Η ρήση αυτή επαληθεύει το ότι η εκτίμηση των πραγματικών γεγονότων από τον δικάζοντα μπορεί να αποτελέσει, παράλληλα με τον τρόπο ερμηνείας του κειμένου νόμου, ένα μέσο αθώωσης του κατηγορουμένου σε περιπτώσεις όπου ναι μεν οι νομικές έννοιες που χρησιμοποιούνται από τον νόμο δεν μπορούν να οδηγήσουν στο αποτέλεσμα αυτό, όμως λόγοι αναγόμενοι στη στοιχειώδη δικαιοσύνη επιβάλλουν αυτή τη λύση.

λ) Μία πρόταση για μεταβολή κατηγορίας το 1969, από απόπειρα βιασμού σε απλή σωματική βλάβη μας δείχνει καθαρά έναν από τους λόγους που ωδήγησαν τελικά σε βαθείες μετατροπές του δικαίου για τα σεξουαλικά αδικήματα.

μ) Σε μια περίπτωση ατόμου που χρησιμοποίησε το ψυγείο αλλοδαπού που έφυγε από την Ελλάδα και αυτό χωρίς να πληρώσει δασμούς, υπάρχει συγγνωστή νομική πλάνη διότι ο κατηγορούμενος, απλοϊκός άνθρωπος, δεν μπορούσε να γνωρίζει ότι απαγορεύεται μία πράξη την οποίαν η κοινή αντίληψις θεωρεί αθώα και μη “φέρουσαν έστω και πόρρωθεν χαρακτήρα “φυσικού” εγκλήματος”.

ν) Σε μια πρόταση της εποχής της δικτατορίας (1970) αρνείται ότι υπάρχει περιύβριση αρχής σε μια περίπτωση όπου ένας Έλληνας προσωρινός κάτοικος Σικάγου, έστειλε υβριστική επιστολή σε ένα ενωμοτάρχη της Πυλίας ειρωνευόμενος και χλευάζων το Εκτακτο Στρατοδικείο Τριπόλεως επειδή τον είχε καταδικάσει ερήμην σε φυλάκιση 2-1/2 ετών για άλλη παρόμοια επιστολή. Τούτο διότι η περιύβριση έπρεπε να γίνει “δημοσίως” και ο όρος αυτός σχετίζεται προς τον τρόπον εκδηλώσεως του δράστη κατά τον χρόνον ενεργείας του.

Από τα θέματα που αφορούν τους ειδικούς ποινικούς νόμους, διαλέ-

Ξαμε μια γνωμοδότηση του 1986 όπου ο συγγραφέας διατυπώνει την άποψη ότι σε κάθε ομάδα κρατουμένων "επί λόγω τιμής" (αγροτικές φυλακές) δεν επιτρέπεται κατάταξη εφήβου καταδικασμένου σε ποινικό σωφρονισμό και τούτο διότι κατά τη γνώμη του υπάρχει διαφορά μεταξύ Ανοικτών Σωφρονιστικών Καταστημάτων και Σωφρονιστικών Καταστημάτων Ανηλίκων, επειδή είναι διάφορα τα πρόσωπα για τα οποία προορίζονται και διάφοροι οι τρόποι ασκήσεως του σωφρονιστικού έργου. Στην περίπτωση αυτή όμως θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε μήπως η γνωμοδότηση δεν βάζει ένα φρένο στις προσπάθειες της διοίκησης να περάσει δίπλα από την εφαρμογή του νόμου επιδιώκοντας την εξατομίκευση μιας ποινής.

Το άλλο κείμενο που διαλέξαμε είναι μια αγόρευση του 1961 που αφορά ένα θέμα ευρύτερου κοινωνικού ενδιαφέροντος. Πρόκειται για μεταφορά επιβατών με "πειρατικά" αυτοκίνητα (Α.Ν. 1795/51). Για να εφαρμοστεί όμως η νομοθεσία αυτή πρέπει να συντρέχει και η ακόλουθη προϋπόθεση:

Ότι επιτυγχάνεται πραγματική εξυπηρέτηση της συγκοινωνιακής γραμμής με τη χρήση κανονικών λεωφορείων χωρίς σημαντική ταλαιπωρία ή καθυστέρηση. "Τούτο όμως δεν συμβαίνει σήμερα εν-Αθήναις. Ένθα-κατά γενικήν ομολογίαν και κατακραυγήν - η δια λεωφορείων συγκοινωνία τυγχάνει πλημμελεστάτη, δημιουργούσα εύλογον δυσφορίαν παρά τω κοινώ της πόλεως".

Τα θέματα που διαλέξαμε και που αφορούν την Ποινική Δικονομία είναι μια σχετικά πρόσφατη πρόταση (1987) όπου ο διάδικος υπέβαλε εκπρόθεσμα μια έφεση λόγω απεργίας των δικηγόρων. Και να μεν ο νόμος παρέχει στο διάδικο τη δυνατότητα να ασκήσει αυτοπροσώπως και χωρίς συμπάρασταση δικηγόρου το ένδικο μέσο. Όμως ο διάδικος έχει το αυτονόητο δικαίωμα να ζητήσει και να λάβει σχετική δικηγορική συμβουλή. "Η προσωρινή στέρηση της δυνατότητας ασκήσεως του δικαιώματος αυτού, που προκαλείται από την απεργία των δικηγόρων, συνιστά ανωτέρα βία για τον διάδικο, διότι τον φέρει σε αμηχανία ως προς την ενέργεια μιας σημαντικής δικονομικής πράξεως όπως η άσκηση ενδίκου μέσου".

Σε μια πρόταση του 1974 εισηγείται την επανάληψη της διαδικασίας καθόσον θεωρεί την ανηλικότητα του δράστη που δεν ήταν γνωστή κατά το χρόνο εκδίκασης ως "άγνωστο γεγονός". Και τούτο διότι η ανηλικότητα μπορεί να θεωρηθεί (αρ. 525 παρ. 1 περ. 2. ΚΠΔ) ως "γεγονός καθιστών πρόδηλον ότι ο αιτών κατεδικάσθη αδικώς επί εγκλήματος βαρύτερου εκείνου, όπερ πράγματι εξετέλεσε".

Από τα θέματα που αφορούν το Συνταγματικό Δίκαιο επιλέξαμε τα ακόλουθα:

α) Μια διάταξη του 1962 που απορρίπτει μια μήνυση για παράνομη τέλεση εράνου (υπέρ πολιτικού κόμματος). Η απαγόρευση αναφέρεται προφανώς μόνο στην περίπτωση που ο έρανος απευθύνεται στο ανώνυμο κοινό. Δεν περιλαμβάνεται ο διενεργούμενος μεταξύ επωνύμων προσώ-

πων. Αντίθετη άποψη θα αντέφασκε και προς το άρθρο 4 Συντ. το οποίο προστατεύει την προσωπική ελευθερία που περιλαμβάνει και την ελευθερία προσωπικής διαθέσεως υπό την μορφήν εισφοράς υπέρ οιαυδήποτε σκοπού, μη αποδοκιμαζομένου υπό του νόμου.

β) Μια γνωμοδότηση του 1977 που αποφαινεται ότι ο χώρος εργασίας στις σύγχρονες βιομηχανικές μονάδες δεν δύναται να θεωρηθεί ως “κατοικία” ούτε των εργοδοτών ούτε των εργαζομένων και να συμπεριληφθεί έτσι στο άρθρο 9 Συντ. που απαγορεύει την παραβίαση του οικιακού ασύλου.

γ) Ένα κείμενο του 1983 που προτείνει την ένταξη στον Ποινικό Κώδικα ως “οιονεί ποινικού νόμου εν λευκώ” και ως ερμηνευτική ανταπόκριση του άρθρου 24 Συντ:

“Άρθρον 288Α

Προστασία του περιβάλλοντος

Ο εκ προθέσεως ή εξ αμελείας παραβιάζων τα υπό του νόμου διατασσόμενα μέτρα προς προστασίαν του φυσικού περιβάλλοντος, τιμωρείται δια φυλακίσεως ή δια χρηματικής ποινής. Εις ιδιαιτέρως βαρείας περιπτώσεις επιβάλλεται φυλάκισις τουλάχιστον ενός έτους”.

Με τη δημιουργία ειδικού άρθρου του Ποινικού Κώδικα τονίζεται η σημασία και η βαρύτητα που προσδίδει ο συγγραφέας στο αδίκημα αυτό.

δ) Μια ενδιαφέρουσα παραγγελία του 1977 προς τους εισαγγελικούς λειτουργούς που, αφού διαπιστώνει ότι ο Τύπος συχνά παραμελεί να εκθέσει τα περί “Τιμωρίας” ενώ δίνει μεγάλη έμφαση στο “έγκλημα”, τους ζητά όταν μετέχουν στην εκδίκαση μιας αξιόλογης υπόθεσης, μείζονος ηθικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος, να επιμελούνται της κατάρτισης σύντομης έκθεσης με τα κυριώτερα στοιχεία και την ποινή και η οποία έκθεση θα υποβάλλεται στον Προϊστάμενο της Εισαγγελίας για να μεταδίδεται περαιτέρω ως είδησις δημοσίου ενδιαφέροντος συμμετέχοντας ταυτόχρονα στην επίτευξη γενικοπροληπτικών στόχων της ποινής.

ε) Το επόμενο κείμενο εξηγεί γιατί, κατά τη γνώμη του, είναι απαραίτητη η εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων και των κακουρηγμάτων από το δικαστήριο των ενόρκων. Ως προς τα πολιτικά εγκλήματα διότι αποτελεί έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, “ανταναικλώσα την στάθμη της γενικής παιδείας και της πολιτικής ωριμότητας του λαού και συνιστώσα χρήσιμον εκάστοτε “μήνυμα προς τους πολιτικώς κρατούντας”. Για τα κακουρηγήματα εν γένει για λόγους κοινωνικοπαιδαγωγικούς και “χάριν μείζονος εξάρσεως της πρωταρχικότητας και ιερότητας εννόμου αγαθού της ανθρωπίνης ζωής, σκαιώς περιφρονουμένης κατά τους τελευταίους τούτους καιρούς”.

ε) Μια ενδιαφέρουσα περίπτωση προσηλυτισμού από οπαδούς της θρησκευτικής αίρεσης “Μάρτυρες του Ιεχωβά” αφορά η επόμενη πρόταση του 1962. “Προσηλυτισμός υφίσταται μόνον εφόσον το χρησιμοποιούμενον μέσον είναι αθέμιτον, ως τοιούτον δεν χαρακτηριστείον το ασυμβίβα-

στον προς την κατά παράδοσιν, πνευματικότητα και ανεκτικότητα της Ορθοδόξου Χριστιανικής Εκκλησίας. Αλλ' ως εικός, η διάθεση εντύπων περιεχόντων τα δόγματα οιασδήποτε θρησκευτικής αιρέσεως (έστω επί ευτελεί τιμήματι ή και δωρεάν) επ' ουδενί λόγω δύναται να θεωρηθεί ως τοιούτον αθέμιτον μέσον".

Τέλος από την ενότητα "Έτερα νομικά θέματα" κρατήσαμε: Μια γνωμοδότηση του 1977 που αφορά τα νεκρά έμβρυα από διακοπή της κυήσεως που παραδίδονται για επιστημονική έρευνα. Ο Αντεισαγγελέας φαίνεται να ενθαρύνει αυτή την πακτική υπό τον όρο του σεβασμού της βούλησης της γυναίκας. "Ός γνωστόν το κυοφορούμενον μετέχει της ιερότητος της ανθρωπίνης ζωής η δε κατ' αυτού επιβουλή συνιστά ενδεχομένως το έγκλημα της αμβλώσεως. Και ναι μεν το νεκρωθέν έμβρυον δεν είναι αντικείμενον νομικής προστασίας (...) όμως νομικής προστασίας απολαύει η γυναίκα, εκ της οποίας εξήχθη το έμβρυον τούτο".

Σε μια γνωμοδότηση του 1976 αντιμετωπίζεται το θέμα της συναίνεσης του ασθενή ή τραυματία και τίθεται το θέμα της ελεύθερης αυτοδιάθεσης του ατόμου. "Η υποχρέωση προς διάσωσιν της ζωής του ασθενούς θα κριθεί αξιολογικώς υπέρτερη της υποχρέωσης σεβασμού της προσωπικότητος του. Οφείλει λοιπόν ο γιατρός, σε περίπτωση παρόντος και άλλως αναπότρεπτου κινδύνου της ζωής του ασθενούς να ενεργήσει την χειρουργική επέμβασιν, έστω και άνευ συναίνεσεως αυτού ή των συγγενών του". Αντιθέτως, ο γιατρός δεν πρέπει να επέμβει όταν τίθεται ζήτημα μόνον προστασίας της υγείας ή της σωματικής ακεραιότητος του ασθενούς. Η θέση αυτή εμφανίζεται αντίθετη προς τις σύγχρονες αντιλήψεις περί ελεύθερης αυτοδιάθεσης της ζωής.

Το βιβλίο τελειώνει με την αγόρευση του Αντεισαγγελέα Σ. Κανινία στη δίκη των πρωταιτίων του πραξικοπήματος της 21 Απριλίου 1967. Από το κείμενο αυτό κρατήσαμε τις ακόλουθες παραγράφους: "Το νόημα της παρούσης Δίκης είναι πνευματικόν. Συνίσταται εις την αποδοκιμασίαν της Ύβρεως, την οποίαν διέπραξαν οι κατηγορούμενοι "καταλύσαντες τον Δήμον", καταλύσαντες την Δημοκρατίαν και κατ' αυτόν τον τρόπον περιφρονήσαντες τον Άνθρωπον.

Η Δημοκρατία είναι το πολίτευμα της Ευθύνης, του Ελέγχου, της Παιδείας, του Ανθρώπου. Όπως μέσα εις κάθε άνθρωπον "οι λογισμοί κατηγορούν και απολογούνται" έτσι μέσα εις την Δημοκρατίαν αι σκέψεις και τα συμφέροντα των πολιτών διαλέγονται, συζητούνται, μάχονται και εξάγονται αι ορθαί αποφάσεις, οι δίκαιοι νόμοι".

Μετά την ανάγνωση των κειμένων αυτών, στο νου μας έρχονται οι ακόλουθες σκέψεις:

Εντυπωσιάζεται κανείς από την ποικιλία των θεμάτων όπου ένας εισαγγελέας καλείται να πάρει θέση. Τα θέματα αυτά έχουν την εξής ιδιαιτερότητα. Απαιτούν όχι μόνον βαθεία "νομογνωσία" αλλά και ευρεία γνώση και εμπειρία της ζωής αφού κάθε περιστατικό έχει μια ατομικότητα. Απαιτούνται ιδιαίτερα προτερήματα και χαρακτηριστικά για να γίνει κά-

ποιος εισαγγελέας. Και τις μεν θεωρητικές γνώσεις μπορεί να τις αποκτήσει στο Πανεπιστήμιο όμως την εμπειρία της ζωής που θα την διδάχθει: Γι' αυτό χρειάζεται μια ικανότητα αντίληψης και μια βαθειά διαίσθηση.

Με το βιβλίο αυτό ο συγγραφέας μας βοήθησε πραγματικά να γνωρίσουμε καλλίτερα τον "εισαγγελέα" πράγμα που το θεωρούμε εξαιρετικά χρήσιμο. Τον "εισαγγελέα" ο οποίος κατέχει μια λεπτή και δύσκολη θέση ανάμεσα στην προάσπιση των συμφερόντων της δικαιοσύνης (του κράτους) και την επιδίωξη εξεύρεσης της ουσιαστικής αλήθειας. Γιατί ο κίνδυνος ελλοχεύει για τον εισαγγελικό λειτουργό να παρασυρθεί προς μία συστηματική υποστήριξη των θέσεων της διοίκησης ("crown minded"). Αυτό ακριβώς φαίνεται ότι κατάφερε να αποφύγει ο Εισαγγελέας Σ. Κανίνιας όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από την ανάγνωση του συγγράμματος. Πιστεύουμε ότι πρόκειται για ένα "κατόρθωμα" το οποίο πραγματικά τον τιμά.

Ν. Κουράκη, Εγκληματολογικοί ορίζοντες, Α': Θεωρία και Πρακτική της ποινικής καταστολής, Αθήνα, Σάκκουλας 1991, σ. 1-264.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Πριν προχωρήσω σε μία πιο εκτεταμένη ανάλυση του υπό κρίσιν βιβλίου θάθελα να κάμω μία πρώτη διαπίστωση η οποία αφορά τα θετικά σημεία του. Για πρώτη φορά αντιμετώπισα την ακόλουθη δυσκολία όσον αφορά τη βιβλιοκρισία/βιβλιοπαρουσίασή μου. Δεν είναι εύκολο να παρουσιάσεις ένα έργο που είναι γραμμένο με εύληπτο, σαφή, απλό και περιεκτικό τρόπο. Κατ'αρχάς αυτά φαίνονται σαν ιδιότητες που κάθε συγγραφέας θάπρεπε να επιδιώκει για τα κείμενά του. Όμως αναρωτιέται κανείς, ένα τέτοιο κείμενο χρειάζεται μία βιβλιοπαρουσίαση, αφού το ίδιο σε πολλά σημεία αποτελεί μία συνοπτική αλλά πλήρη παρουσίαση των θεμάτων. Ο Ν. Κουράκης μας είχε ήδη συνηθίσει σε μία τέτοιου είδους γραφή¹. Επομένως και αυτή η συλλογή 13 μελετών και 8 βιβλιοκρισιών του δεν μας εκπλήσσει όσον αφορά το ενδιαφέρον και την επικαιρότητα των θεμάτων καθώς και την ποιότητα του περιεχομένου και της γραφής.

Πιστεύω ότι θα αποδίδαμε την πραγματικότητα αν λέγαμε ότι η κεντρική ιδέα που ώθησε το συγγραφέα στη συλλογή αυτών των κειμένων, βρίσκεται στη σελ. 169.

“(Νομίζω(...)) ότι οι διαφορές που χωρίζουν την παραδοσιακή από την νεωτεριστική εγκληματολογία δεν είναι αγεφύρωτες και ότι μπορούν να αρθούν με διαλεκτικό τρόπο, εφόσον τεθεί ως βάση αυτής της συνθετικής κατευθύνσεως η έννοια της πλουραλιστικής συναίνεσεως. Ίσως μάλιστα μέσα στο πλαίσιο μιάς τέτοιας “συνθετικής εγκληματολογίας” θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί η ανανέωση της εγκληματολογικής επιστήμης και η ουσιαστικότερη, έτσι, συμβολή της στην ανάπτυξη ενός ορθολογικού και ανθρωπιστικού ποινικού δικαίου”. (Η υπογράμμιση είναι δική μας).

Αυτό το πνεύμα διαπνέει το περιεχόμενο των κειμένων που παρά τις διαφορές στη θεματολογία και το χρόνο δημοσίευσής των (1985-1991) έχουν ως κοινό παρανομαστή την κριτική αποτίμηση των ποινικών μέσων και μεθόδων που συντελούν ή τουλάχιστον αποβλέπουν στον περιορισμό της εγκληματικότητας. Αναζητούνται ακόμη προσφορότερες μορφές ποινικής καταστολής με κύριο γνώμονα τον ορθολογισμό, την αποτελεσματικότητα και τον ανθρωπισμό.

Το πρώτο κείμενο που φέρει τον τίτλο “φυλακή και βία: βίοι παράλληλοι”, αφορά τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις δύο αυτές πραγματικότητες. Επιχειρείται μία ανάλυση της μικροκοινωνίας των κρατουμένων όπου παρουσιάζονται οι διάφοροι τύποι που δημιουργούνται στην φυλακή με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Η μικροκοινωνία των κρατουμένων συνυπάρχει με εκείνη των “κρατούντων”. Και οι δύο συνεργάζονται αναγκαστικά, αλληλεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται.

Σχετικά με τον υποπολιτισμό της φυλακής το ερώτημα που τίθεται είναι αν προϋπάρχει και μεταφέρεται με τον κρατούμενο στη φυλακή (θεω-

ρία του “μεταφερόμενου υποπολιτισμού”) ή αν δημιουργείται εκεί εκ των υστέρων (θεωρία του “ενδογενούς υποπολιτισμού”).

Ο συγγραφέας δεν θεωρεί ικανοποιητική καμία από τις δύο θεωρίες ούτε και μιά “μικτή θεωρία” διότι παραγνωρίζεται το στοιχείο της συνεχούς μετεξέλιξης και αλληλεπίδρασης μεταξύ “κρατούντων” και κρατουμένων. Κατ’ εκείνον η θεωρία της αλληλεπίδρασης φαίνεται να καλύπτει αυτήν την πλευρά. Πρώτον από την άποψη της υποκειμενικής (φαινομενολογικής) εκτίμησης και σημασιοδότησης των καταστάσεων εκ μέρους των κρατουμένων και του φυλακτικού προσωπικού. Δεύτερον από την άποψη της συνεχούς ρευστότητας του κοινωνικού γίνεσθαι. Παρ’ όλα αυτά πολύ λίγες έρευνες εφαρμόζουν τη θεωρία της αλληλεπίδρασης στο σωφρονιστικό τομέα.

Η ίδια η έννοια εξάλλου του “υποπολιτισμού της φυλακής” έχει αρχίσει από τα μέσα της δεκαετίας του ‘60 να μεταλλάσσεται ως προς το αρχικό της περιεχόμενο και ν’ αποκτά καινούργιες διαστάσεις υπό την επίδραση δύο εξελίξεων.

1) Του μεγαλύτερου σεβασμού των δικαιωμάτων των κρατουμένων (κυρίως στις ΗΠΑ μέσω των δικαστικών ελέγχων που βασίζονται στο Σύμφωνο). Ως συνέπεια ο “υποπολιτισμός των φυλακών” τείνει να πάρει ένα λιγότερο αντιδραστικό περιεχόμενο.

2) Οι χώροι διαμονής των κρατουμένων και ο τρόπος απασχόλησής τους στους χώρους κράτησης εμφανίζονται ν’ αποκτούν σταδιακά ένα νέο, ανθρωπινότερο χαρακτήρα, δημιουργώντας μιά νέα δυναμική στις σχέσεις “κρατούντων” - κρατουμένων.

Είναι σαφές εξάλλου ότι στα ιδρύματα αναμορφωτικού προσανατολισμού οι κρατούμενοι διατηρούν μικρότερη συνοχή μεταξύ τους και ο “υποπολιτισμός” είναι μικρότερης σημασίας. Όμως τα ιδρύματα αυτά είναι πολυδάπανα. Τελευταία, η προσοχή έχει στραφεί προς τη δημιουργία μικρών σωφρονιστικών “κοινοβίων” ή “χωριών”.

Μέσα στη φυλακή υπάρχουν η ατομική και η ομαδική βία. Η δεύτερη διαφοροποιείται από την ατομική διότι υπόκειται στις επιδράσεις της λεγόμενης ψυχολογίας του πλήθους και στρέφεται κατά του προσωπικού και των εγκαταστάσεων της φυλακής.

Η ατομική βία είναι δύο ειδών: η προγραμματική (όταν γίνεται με κάποιον στόχο) και η δηλωτική (όταν γίνεται άσκοπα). Οι παράγοντες που παίζουν ρόλο στη δημιουργία της ατομικής βίας είναι η λειτουργική αποδιοργάνωση της φυλακής και η δρακόντεια επιβολή μέτρων πειθαρχίας και περιορισμών. Τις περισσότερες φορές όμως ρόλο πυροδότησης της βίας παίζει ο παράγοντας των ναρκωτικών.

Όσον αφορά τους παράγοντες που ευνοούν την ομαδική βία είναι εκείνοι που αφορούν:

α) Την κατάσταση των κρατουμένων.

Εδώ παίζουν ρόλο δύο ειδών παράγοντες, οι ιδρυματικοί και οι ατομικοί. Στους πρώτους σημασία έχει η στενότητα του διαθέσιμου χώρου. Ο

συγγραφέας κάνει μία ενδιαφέρουσα διαπίστωση που είχαμε κάμει και εμείς όταν πρωτοεπισκεφθήκαμε μια φυλακή του Καναδά. Ο υπερπληθυσμός σαν αιτία της ομαδικής βίας παίζει δευτερεύοντα ρόλο. Οι κρατούμενοι προτιμούν να νιώθουν περισσότεροι μαζί στον ίδιο χώρο παρά απομονωμένοι, αρκεί πάντως να έχουν συγχρόνως τη δυνατότητα μιάς ιδιωτικής ζωής και του συνδεόμενου με αυτήν χώρου, όταν αισθανθούν την σχετική ανάγκη.

Το είδος της φυλακής καθώς και η έκταση απασχόλησης των κρατουμένων μέσα σ' αυτήν αποτελούν δύο ακόμη ιδρυματικούς παράγοντες. Σε ιδρύματα αναμορφωτικού τύπου υπάρχει μεταλύτερο πνεύμα συνεργασίας.

Όσον αφορά τους ατομικούς παράγοντες πρόκειται για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις επιμέρους ιδιότητες των κρατουμένων. Η ηλικία παίζει ένα σημαντικό ρόλο.

β) Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που ευνοεί τη δημιουργία ομαδικής βίας είναι η διοικητική δυσλειτουργία που αφορά τις σχέσεις προσωπικού με κρατούμενους. Η λέξη κλειδί εδώ είναι η επικοινωνία που υπάρχει μεταξύ τους. Ταυτόχρονα όμως είναι αναγκαία μία ψύχραμη και σταθερή αντιμετώπιση των κρατουμένων ιδίως εκείνων που απειθαρχούν. Η δυσλειτουργία μπορεί να οφείλεται επίσης σε μία υπολειτουργία ή αποδιοργάνωση του διοικητικού μηχανισμού (κακή ή ελλιπής στελέχωση της υπηρεσίας).

γ) Ο τύπος εξάλλου παίζει συχνά ένα ρόλο ρυθμιστικό στην έκλυση ή και συντήρηση εξεγέρσεων στις φυλακές αφού με την τυχόν εκτεταμένη δημοσιότητα που θα δώσει ενδέχεται να συντελέσει αφενός στον πολλαπλασιασμό τους και αφετέρου στην ιδεολογική τους νομιμοποίηση απέναντι στην κοινή γνώμη. Ο συγγραφέας πιστεύει ότι η παρουσίαση των προβλημάτων των κρατουμένων από τα ΜΜΕ είναι ως ένα βαθμό επιβεβλημένη υπό την προϋπόθεση ότι η παρουσίαση δεν έχει μεροληπτικό και ενισχυτικό για την εξέγερση χαρακτήρα.

Ποιά είναι τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την αποφυγή της ομαδικής βίας στις φυλακές; Ο Ν. Κουράκης συνοψίζει τα μέτρα αυτά σε μία λέξη: "ομαλότητα", πράγμα που σημαίνει τη δημιουργία στις φυλακές συνθηκών με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ομοιότητα προς εκείνες της "φυσιολογικής" κοινωνικής ζωής. Μόνον έτσι μπορεί να εξασφαλισθεί η απρόσκοπτη μετάβαση του κρατουμένου από τη φυλακή προς την ελευθερία.

Στην επόμενη μελέτη προτείνεται ένα νέο ενδιαφέρον εναλλακτικό μέτρο της ποινής. Πρόκειται για ερειπωμένα χωριά της ελληνικής υπαίθρου όπου οι κρατούμενοι θα αγοράζουν ή μισθώνουν σπίτια απαλλοτριωμένα από το δημόσιο που θα έχουν επισκευάσει οι ίδιοι. Θα μπορούν να διαμένουν με την οικογένειά τους. Τα χωριά αυτά θα αυτοδιοικούνται και δεν θα είναι απαραίτητο να περιβάλλονται με συρματοπλέγματα. Θα στελεχώνονται από γιατρούς, και όποιες άλλες υπηρεσίες είναι απαραίτητες.

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι χωρίς η ποινή να χάνει τον χαρακτήρα της ως επιβαλλομένου “κακού” είναι όμως παράλληλα σε θέση, με την προτεινόμενη μορφή της, να επενεργήσει θετικά στην προσωπικότητα του εγκληματία και να του αναπτύξει το συναίσθημα της ευθύνης απέναντι στο κοινωνικό σύνολο.

Ακολουθεί η μελέτη για το δικαίο των ανηλίκων και τα δικαιώματα του ανθρώπου όπου βλέπουμε ότι όσον αφορά τους ανηλίκους το “τιμωρητικό πρότυπο” αντικαταστάθηκε σταδιακά από το “προνοιακό πρότυπο”, το οποίο όμως λειτουργεί με πολλά προβλήματα στην πράξη. Έτσι τα τελευταία χρόνια διαγράφονται, στις νομοθεσίες των περισσότερων χωρών της Ευρώπης και στη Β. Αμερική, τάσεις εγκατάλειψης του “προνοιακού προτύπου” και αντικατάστασής του από ένα σύστημα που θα κατοχυρώνει τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και του κρατουμένου (“δικαιϊκό πρότυπο”).

Κύριος άξονας των νέων τάσεων στο θέμα των ανηλίκων παραβατών είναι, για μεν τις ελαφρότερες ή μέσης σημασίας παραβάσεις η εφαρμογή προγραμμάτων αρωγής, για δε τις σοβαρές περιπτώσεις ο περιορισμός της ελεύθερης διαβίωσής του για ωρισμένο χρονικό διάστημα.

Στο πλαίσιο των νέων αυτών τάσεων ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην εξασφάλιση ωρισμένων βασικών δικονομικών δικαιωμάτων του ανηλίκου κατηγορουμένου (τεκμήριο αθωότητας, παρουσία συνηγόρου). Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται ένας συγκερασμός “προνοιακού” και “δικαιϊκού” προτύπου πράγμα που αποτυπώνεται σε διάφορα διεθνή κείμενα (“Ελάχιστοι κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης στους Νέους” του ΟΗΕ, Σύσταση υπ’αρ. (87) 20 του 1987 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης).

Η τέταρτη μελέτη αφορά το σύγχρονο πολιτισμό και την ανομία των νέων. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν η ανομική συμπεριφορά είναι ένα κοινό γνώρισμα όλων των σύγχρονων νέων. Μία τέτοια γενίκευση δεν μπορεί να γίνει. Περισσότερο αποδεκτή είναι η άποψη ότι στους νέους ευνοείται, ιδιαίτερα σήμερα, η ανάπτυξη μιάς ροπής προς την ανομία. Η τάση αυτή γίνεται ευκολότερα αντιληπτή μέσα από τις γενικότερες αντιλήψεις των νέων. Σήμερα μετά τις ριζοσπαστικές διεκδικήσεις της δεκαετίας του ‘70 έχουν επικρατήσει το ιδεολογικό αδιέξοδο, η προσαρμογή στους καθιερωμένους τύπους ζωής και ο καταναλωτισμός. Πλήξη και μοναξιά είναι τα θέματα που απασχολούν πιεστικά τους σημερινούς νέους.

Οι παράγοντες αυτοί αιτίες της ανομικής συμπεριφοράς βρίσκονται τα τελευταία χρόνια σε ποσοτική έξαρση και ποιοτική καθίζηση (αύξηση στο διπλάσιο της ποινικής μεταχείρισης ανηλίκων μεταξύ 1961-1981) καθώς και σε μιά κοινωνία ευμάρειας και καταναλωτισμού, όπως οι σημερινές, οδηγεί σε κατάργηση της πνευματικής διαστάσεως του ανθρώπου και εκτρέφει τη δυσαρέσκεια της νεολαίας. Το ψυχικό κενό που δημιουργή-

θηκε στους νέους οφείλεται μεταξύ άλλων στη σύγχρονη δυσλειτουργία της οικογένειας του σχολείου και της εργασίας.

Ποιά πρέπει να είναι η αντιμετώπιση του προβλήματος; Όχι ασφαλώς η χρήση βίαιων κατασταλακτικών μέτρων αλλά μία πολιτική πρωτίστως προληπτική να στοχεύει στην εκρίζωση των αιτιών ή τουλάχιστον στη διοχέτευση της επιθετικότητας προς την κατεύθυνση μιάς δημιουργικής αλλαγής χωρίς βία μέσα.

Στο επόμενο άρθρο ο συγγραφέας ασχολείται με το επίκαιρο θέμα κατά πόσον είναι εφικτή σήμερα μιά "αποκλιμάκωση" της ποινικής καταστολής όταν βλέπουμε καθημερινά το κράτος να επιλέγει τον ποινικό μηχανισμό για να ρυθμίσει θέματα που δεν έχουν καμία σχέση με το "ποινικό αδίκημα". Αυτή η διόγκωση του ποινικού δικαίου έχει, κατά το Ν. Κουράκη, σοβαρότατες αρνητικές επιδράσεις. Οφείλεται δε κυρίως στη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη των τελευταίων χρόνων καθώς και στην επέκταση ολοένα και περισσότερο του Κράτους-πρόνοιας. Υπάρχει λοιπόν διεθνώς μιά επείγουσα ανάγκη αποκλιμάκωσης της ποινικής καταστολής. Για να πραγματοποιηθεί όμως αυτό χρειάζεται να προσδιορισθούν τα κριτήρια (απεγκληματοποίησης τα οποία μπορούν να συνοψισθούν στην εξισορρόπηση των αναγκών προστασίας της έννομης τάξης αφενός και στην απαίτηση σεβασμού του προσώπου αφετέρου.

Στο έργο αυτό θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν εξάλλου:

α) ο βαθμός ανομίας της προβληματικής συμπεριφοράς (είδος προβαλλομένης αξίας, ένταση της προσβολής).

β) ο δοκιμαστικός προσδιορισμός μιάς ποινικής κύρωσης για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Ο συγγραφέας τονίζει τέλος ότι ο Έλληνας νομοθέτης θάπρεπε να χρησιμοποιήσει ευρύτερα τις εναλλακτικές ποινές και τις κατά παρέκκλιση διαδικασίες, δηλαδή διεκπεραίωση μιάς υπόθεσης και διευθέτησή της χωρίς κατάγνωση της ενοχής ή καταδίκης του δράστη.

Ακολουθούν δύο μελέτες που άπτονται θεμάτων με φιλοσοφικές και κοινωνιολογικές προεκτάσεις. Στην πρώτη "Ποινικό δίκαιο και ουτοπία", αφού ξεκινήσει ο συγγραφέας με την υπόθεση ότι ουτοπία και ποινικό δίκαιο δεν συμβιβάζονται, καταλήγει, μετά από την ανάλυση των θέσεων συγγραφέων όπως ο Πλάτων, ο Μογus και ο Campanella, στο συμπέρασμα ότι τελικά το ποινικό δίκαιο δεν είναι ασυμβίβαστο με την έννοια όμως της σχετικής και όχι της απόλυτης ουτοπίας. Το ποινικό δίκαιο δεν πρόκειται να εξαφανισθεί όπως διδάσκουν οι καταργητικές θεωρίες. Χρειάζεται όμως μιά δημιουργικότερη ορθολογική οργάνωση.

Στη δεύτερη μελέτη "Το πρόβλημα της ποινικής καταστολής στο έργο του Μισέλ Φουκώ", τα προβλήματα που απασχόλησαν τον Φουκώ συνοψίζονται σ' ένα ερώτημα: Πώς και με ποιές διεργασίες δημιουργήθηκαν οι δυνατότητες για να καταστεί ο άνθρωπος των δυτικών κοινωνιών υποκει-

μενο εξουσίας και αντι-κείμενο γνώσης. Στο έργο του αντιμάχεται τη “σφαιρική” καθολική και υπερχρονική θεώρηση των πραγμάτων, τη συνεχή λογική αναζήτηση της ουσίας και αντίθετα ευαγγελίζεται τη μοναδικότητα των όσων συμβαίνουν στον κόσμο. Ειδικότερα η ανάλυση του Φουκώ για την εξάπλωση της πειθαρχικής εξουσίας αλλά και για τη σφερέωση του θεσμού της φυλακής αποτελεί μία από τις καλύτερες του είδους.

Όμως τελικά άφησε πίσω του ένα έργο “κόλουρο” αιχμάλωτος της μεθοδολογίας του που του επιβάλλει απλώς ν’ ανατέμνει γύρω γύρω από το απόστημα χωρίς να το σπάει. Η ανάλυσή του γίνεται τελικά τόσο καταλυτική και αρνητική ώστε να οδηγεί στο αδιέξοδο.

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε μία από τις λίγες περιπτώσεις όπου θέλησε να πάρει θέση για το πώς πρέπει να απονέμεται η ποινική δικαιοσύνη, άφησε το θέμα ανοικτό.

Η επόμενη μελέτη: “Οι σύγχρονες προοπτικές της εγκληματολογίας” είναι σημαντική υπό την έννοια ότι αφού αντιπαραβάλλει ο συγγραφέας την “παραδοσιακή” με τη “νεωτερικιστική” εγκληματολογία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, παρά τις διαφορές μεταξύ τους που φαίνονται αγεφύρωτες, υπάρχουν πολλά κοινά σημεία επαφής. Θα ήταν επομένως χρήσιμο να επιτευχθεί μιά εναρμόνιση των μεταξύ τους αντιθέσεων προς την κατεύθυνση μιάς “συνθετικής” εγκληματολογίας. Κοινός παρανομαστής όλων αυτών των τάσεων είναι ο ποινικός νόμος ο οποίος έχει μιά εξισοροποιητική λειτουργία ως απόρροια κάποιου σιωπηρά θεσπισμένου κοινωνικού συμβολαίου. Επομένως μπορεί σήμερα στις βιομηχανικές κοινωνίες να μην υπάρχει καθολική συναίνεση για τις προστατευτέες κοινωνικές αξίες, υπάρχει όμως πλουραλιστική συναίνεση με την έννοια της αμοιβαιότητας στη διαδικασία αποδοχής αυτών των αξιών. Η “συνθετική” εγκληματολογία που προτείνει ο Ν. Κουράκης μπορεί να είναι μιά λύση για την ανανέωση της εγκληματολογικής επιστήμης.

Η μελέτη που ακολουθεί αφορά το “έγκλημα” της αλητείας σύμφωνα με το άρθρο 408. Ποιν.Κ. Η διάταξη αυτή παρά το ότι εφαρμόζεται αρκετά συχνά (48 κατάδικοι κρατούμενοι για επαιτεία και αλητεία μέσα στο 1982) δεν έχει τύχει της απαραίτητης προσοχής. Ποιά αντεγκληματική πολιτική μπορεί να κρύβεται πίσω από το άρθρο αυτό; Ίσως μιά προσπάθεια προφύλαξης από το έγκλημα και μιά προληπτική κοινωνική άμυνα από επικίνδυνα στοιχεία. Ποιά είναι όμως η θέση μιάς τέτοιας διάταξης σε ένα σύγχρονο σύστημα ποινικού δικαίου; Κατ’ αρχάς το αδίκημα της αλητείας δεν έγκειται σε μιά πράξη αλλά τιμωρείται ένας τρόπος ζωής. Εξάλλου υπάρχουν επιφυλάξεις ως προς το εάν έχει πράγματι “επικίνδυνο” και “εγκληματογόνο” χαρακτήρα. Τέλος επιφυλάξεις υπάρχουν και ως προς τη νομική βασιμότητα της διάταξης αυτής. Υπάρχει έντονη αοριστία ως προς τις πραγματικές της προϋποθέσεις και αντίκειται ευθέως

στη συνταγματική αρχή "nullum crimen sine lege certa". Μπορεί επομένως να αποτελέσει εργαλείο αυθαιρεσίας στα χέρια των δικωκτικών αρχών.

Ο συγγραφέας αναρωτιέται πως μετά από τόσες ελλείψεις και αστοχήματα, η διάταξη αυτή εξακολουθεί να υπάρχει. Θάπρεπε να καταργηθεί και να αντικατασταθεί με ένα ευρύτερο πλέγμα εξωποινικών μέτρων αρωγής.

Στη συνέχεια υπάρχει το άρθρο που αφορά το λεπτό θέμα της σύγχρονης τρομοκρατίας. Το πρόβλημα αυτό το θεωρεί κατ' εξοχήν πολιτικό. Υπάρχει εξωτερική και εσωτερική τρομοκρατία και μπορούν να προσλάβουν εκ διαμέτρου αντίθετο περιεχόμενο ανάλογα με τις εκάστοτε κατευθύνσεις της πολιτικής εξουσίας και την οπτική γωνία της κάθε ενδιαφερόμενης κοινωνικής ομάδας. Η εσωτερική τρομοκρατία εκλαμβάνεται κατά περίπτωση είτε σαν βία-καρπός κοινωνικών δομών είτε σαν βία από την πλευρά του κράτους απέναντι στους αμφισβητίες.

Το κρίσιμο ερώτημα είναι αν η τρομοκρατία μπορεί να αντιμετωπισθεί ως πολιτικό έγκλημα με ευνοϊκότερη μεταχείριση. Η πρώτη αντίδραση είναι αρνητική. Μετά όμως μιά πιά επισταμένη διερεύνηση των εννοιών "τρομοκρατία" και "πολιτικό έγκλημα" καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούμε κατ' αρχήν να αποκλείσουμε το χαρακτηρισμό της τρομοκρατίας ως πολιτικού εγκλήματος.

Όσον αφορά το τελευταίο θα πρέπει να πληροί τις ακόλουθες προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να προστεθούν στον ορισμό που δίνει η νομολογία:

- Ο δράστης θα πρέπει να ελαύνεται στις βίαιες ενέργειές του από "αίτια μη ταπεινά".

- Ο δράστης θα πρέπει να χρησιμοποιεί μέσα που να φανερώνουν ότι ο αγώνας του γίνεται πράγματι για το καλό της κοινωνίας και όχι από εχθρότητα προς αυτήν.

- Η δράση του υπαιτίου θα πρέπει να γίνεται "υπέρ της ελευθερίας".

Μιά ρεαλιστική όμως αντιμετώπιση της τρομοκρατίας δεν πρέπει να βασίζεται σε κατασταλτικά μέτρα αλλά σε προληπτικά ώστε να εκριζωθούν οι ίδιοι οι παράγοντες που την εκτρέφουν και την καθιστούν ανεκτή σε τμήματα του πληθυσμού.

Στη μελέτη για την κατάργηση της θανατικής ποινής ξεκινά με τη διαπίστωση ότι αν και παρατηρείται μιά υποχώρηση της ποινής αυτής, εάν εκτιμηθεί μακροπρόθεσμα στην ουσία έχει μάλλον περιορισμένο χαρακτήρα, και γεωγραφικά και ιστορικά. Οι χώρες όπου δεν σημειώνονται θανατικές εκτελέσεις είναι μόλις 66 επί συνόλου 134 χωρών. Η μακροβιότητα της θανατικής ποινής μπορεί να εξηγηθεί από τη θετική στάση που έχουν υιοθετήσει απέναντί της η κρατική εξουσία και ο λαός. Όμως και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει μιά εξέλιξη που θάπρεπε να οδηγήσει στην κατάργηση της ποινής. Η κρατική εξουσία έπαψε να έχει τον απόλυτο και αυταρχικό χαρακτήρα της. Οι σκοποί της ποινής ξέφυγαν από το εκφοβι-

στικό-ανταποδοτικό πλαίσιο και απέκτησαν περισσότερο κοινωνικό και ηθικοποιητικό χαρακτήρα.

Αλλά και από την πλευρά του λαού παρατηρούνται αλλαγές κυρίως λόγω της σταθερής ανόδου του μορφωτικού και κοινωνικοοικονομικού του επιπέδου. Εξάλλου οι διάφορες εμπειρικές έρευνες επιβεβαιώνουν την απόλυτη συσχέτιση μορφωτικού-κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και αντιλήψεων περί θανατικής ποινής. Αλλά και οι αποκλίσεις του κοινού υπέρ της θανατικής ποινής δεν σημαίνει απαραίτητα και αντίστοιχη συγκατάθεση του κοινού για πραγματοποίηση θανατικών εκτελέσεων.

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι μακροπρόθεσμα η θανατική ποινή δεν θα μporέσει τελικά ν' ανθέξει στη δοκιμασία του χρόνου.

Η επόμενη μελέτη είναι σχετική με το θεσμό της προσωρινής κράτησης. Με αφορμή μία εισαγγελική πρόταση προσπαθεί να εξηγήσει γιατί τα δικαστήρια εξακολουθούν να επιβάλλουν τόσο συχνά την προσωρινή κράτηση και να μη προσφεύγουν στο θεσμό των περιοριστικών μέτρων. Επικροτεί ανεπιφύλακτα την υπογράμμιση στην εισαγγελική πρόταση της επικουρικότητας της προσωρινής κράτησης έναντι των περιοριστικών όρων. Επαινείται εξάλλου η αναγνώριση από την Αντεισαγγελέα ορισμένων δικονομικών εγγυήσεων όπως η ανάγκη αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου ενώπιον του Δικαστικού Συμβουλίου καθώς και η αναγνώριση αυξημένης ισχύος στο τεκμήριο της αθωότητας.

Η τελευταία μελέτη κυρίως τεχνικού χαρακτήρα είναι μιά εισαγωγή στη δικαστική γραφολογία. Σήμερα με τη χρήση γραφομηχανών και computers η σημασία της έχει μειωθεί όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η γραφή αποτελεί ίσως τη σπουδαιότερη επινόηση του ανθρώπου κατά την πορεία του προς τον πολιτισμό. Η επιστήμη της γραφολογίας διακρίνεται σε 3 κυρίως κλάδους: τη χαρακτηρολογική γραφολογία, την παθολογία της γραφής και τη δικαστική γραφολογία.

Το βιβλίο κλείνει με 8 ουσιαστικές βιβλιοκρισίες συγγραμμάτων όπως το τρίτομο συλλογικό έργο "Η στερητική ποινή της ελευθερίας και τα υποκατάστατά της στο γερμανικό και αλλοδαπό δίκαιο" υπό τη διεύθυνση του H.H. Jescheck, το "Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό" των G. Kaiser, H.J. Kerner, Fr. Sack, H. Scheloss (όπου συνεργάστηκαν επιστήμονες διαφορετικών προελεύσεων), η μελέτη των σύγχρονων τάσεων στην ποινική νομοθεσία, νομολογία και επιστήμη ευρωπαϊκών χωρών υπό τη διεύθυνση των A. Eser, B. Huber καθώς και η έκδοση που καλύπτει την περίοδο 1984/1986. (Τίτλος "Η εξέλιξη του Ποινικού Δικαίου στην Ευρώπη. Επισκοπήσεις χωρών 1984/1986), τα πρακτικά μιάς συνάντησης δυτικο-γερμανών και σκανδιναυών επιστημόνων: "Νεώτερες τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής" υπό τη διεύθυνση των A. Eser, K. Cornils, το "ποινικό δίκαιο των ναρκωτικών ουσιών στη Δυτ. Ευρώπη" υπό τη διεύθυνση

του J. Meyer, "Επετηρίδα για το Αφρικανικό δίκαιο" (Εκδ. Dr. Kurt Madlener) και τέλος μία "Εισαγωγή στο Ελληνικό Δίκαιο" (Δ. Κεραμέως, Φ.Ι. Κοζύρη εκδ.). Στις βιβλιογραφίες αυτές ο συγγραφέας δίνει συχνά στοιχεία από τις προσωπικές του θέσεις, εμπειρίες και γνώσεις. Για παράδειγμα ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις για την εξέλιξη της νομοθεσίας περί ναρκωτικών σε χώρες όπως η Ολλανδία και η Ισπανία.

Με τα κείμενά του αυτά ο συνάδελφος Ν. Κουράκης μας αποδεικνύει ότι ανήκει και εκείνος στην κατηγορία των επιστημόνων -εγκληματολόγων που πιστεύουν ότι οι διάφορες παραβατικές συμπεριφορές θάπρεπε να αντιμετωπίζονται με ορθολογικότερο και ανθρωπινότερο τρόπο. Εχθρός του δογματισμού προτείνει τη συνεργασία ανάμεσα στις ακραίες θέσεις που επικρατούν στο χώρο της εγκληματολογικής επιστήμης.

Αν και η θεματική των διαφόρων κειμένων είναι διαφορετική, εν τούτοις όλα αποδίδουν τις θέσεις του συγγραφέα που αναφέραμε πιά πάνω. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί την έκδοση τέτοιων συλλογών κειμένων. Με τον τρόπο αυτόν ένας επιστήμονας μπορεί να παρουσιάσει τις απόψεις του και να προτείνει λύσεις. Ο Ν. Κουράκης προτείνει τη δημιουργία μίας "συνθετικής εγκληματολογίας" συγκερασμό των θετικών σημείων των δύο τάσεων ήτοι της "παραδοσιακής" και της "νεωτερικιστικής". Και κάθε έργο και δημοσίευση που συνηγορεί υπέρ αυτής της άποψης αποτελεί μία σημαντική πρόοδο και μία θετική συμβολή προς την προσπάθεια που γίνεται για να βγει από το αδιέξοδο των στείρων αντιπαραθέσεων η εγκληματολογική επιστήμη.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. για παράδειγμα: Ν. Κουράκη, Ποινική καταστολή, Αθήνα, Σάκκουλας 1985.

**Γ. Πανούση, Σύγχρονα θέματα Εγκληματολογίας, Αθήνα, Εκδόσεις Δα-
νιά, 1990, σελ. 1-175**

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το εγχείρημα που επιδίωξε με το βιβλίο αυτό ο συνάδελφος Γ. Πανούσης οπωσδήποτε ήταν αξιόλογο, φιλόδοξο μα και δύσκολο. Να περιλάβει μέσα σε 175 σελίδες τις κυριώτερες έννοιες, θεωρίες και προβλήματα της Εγκληματολο-
γίας μαζί με μία περιληπτική ανάπτυξη των βασικών εννοιών του Ποινικού δικαί-
ου και δικονομίας. Τέλος προβαίνει σε μία διεξοδικότερη παρουσίαση τριών επί-
καιρων θεμάτων ήτοι της τρομοκρατίας, του χουλιγκανισμού και των ναρκωπι-
κών.

Μη έχοντας επεξηγηματικό πρόλογο, μαντεύουμε από το περιεχόμε-
νο του βιβλίου πως στόχος του Γ. Πανούση ήταν να εκλαϊκεύσει ορισμέ-
νες βασικές έννοιες της εγκληματολογίας και του Ποινικού δικαίου καθι-
στώντας τις έτσι προσιτές στο ευρύ κοινό. Είναι ασφαλώς μία φιλοδοξία
που οι περισσότεροι ειδικοί επιστήμονες του κλάδου αγκάλιασαν κάποια
στιγμή. Λίγοι βέβαια το επιχείρησαν και λιγότεροι το πέτυχαν. Γι' αυτό
χαρακτηρίζουμε σαν αξιόλογη την προσοπάθεια του καθηγητή Γ. Πανού-
ση.

Το εγχείρημα αυτό όμως ενέχει και τις δυσκολίες του. Πρώτα ως
προς την ύλη που θα διαλέξει να κρατήσει ο συγγραφέας και κείνη που θ'
αφήσει. Ειδικότερα όσον αφορά την εγκληματολογία η ύλη είναι πολύ
εκτεταμένη αφού η επιστήμη αν και νέα εξελίσσεται ραγδαία τα τε-
λευταία χρόνια έχοντας ταυτόχρονα ένα διεθνή χαρακτήρα που δεν
έχουν τα επί μέρους δίκαια (κυρίως το αστικό και λιγότερο το ποινικό).

Ύστερα η δυσκολία αφορά την παρουσίαση της ύλης. Ένας επεξηγη-
ματικός πρόλογος με τους στόχους που επεδίωξε ο συγγραφέας, το
αντικείμενο μελέτης, τη σειρά παρουσίασης των θεμάτων και το αναγνω-
στικό κοινό που στοχεύει θα μας διευκόλυνε πολύ.

Το κύριο τμήμα του βιβλίου χωρίζεται σε τρία μέρη. Μία εισαγωγή δέ-
κα σελίδων περί κυρώσεων γενικά, ένα τμήμα δώδεκα σελίδων αφιερω-
μένο στο Ποινικό δίκαιο και δικονομία¹, και εκατόν δεκαπέντε σελίδες
που αφορούν την Εγκληματολογία. Ακολουθεί τέλος η ανάπτυξη των
τριών επίκαιρων κοινωνικών θεμάτων.

Στην αρχή ο Γ. Πανούσης υποστηρίζει την κλασική άποψη που κερδί-
ζει όλο και περισσότερο έδαφος στη βορειοαμερικανική βιβλιογραφία ότι
δηλαδή το Ποινικό δίκαιο έχει ανάγκη την Εγκληματολογία και *vice-versa*.
Είναι άλλωστε αλήθεια ότι ούτε η Εγκληματολογία μπορεί να ξεφύγει
από το νομικό και πραγματικό πλαίσιο έρευνάς της (προβλεπόμενα
εγκλήματα, συλληφθέντες εγκληματίες) το οποίο της χαράσσει ο ποι-
νικός νομοθέτης, ούτε το Ποινικό Δίκαιο μπορεί να απορρίψει τη συμβολή
της Εγκληματολογίας στη διαμόρφωση νέων θεσμών και την εισαγωγή
νέων μέτρων (μέτρα ασφαλείας, είδη μεταχείρισης)².

Στη συνέχεια κάνει μία περιληπτική παρουσίαση των κυριότερων
εγκληματολογικών θεωριών και τάσεων. Λείπουν ίσως οι πιό σύγχρονες

τάσεις και κυρίως οι καταργητικές του ποινικού δικαίου (L. Hulsmann). Το κείμενο είναι πυκνό και η παράθεση αυτών των θέσεων χρήσιμη για το σχηματισμό μιάς συνολικής εικόνας.

Ακολουθεί μιά πιά λεπτομερής ανάλυση των θέσεων των Lombroso, Freud, Pinatel, Durkheim, Merton και του Avanesov.

Θα θέλαμε ίσως πιά εκτενή στοιχεία για τους συγγραφείς που αναλύονται διεξοδικώτερα. Ο μη ειδικός αναγνώστης θα μπορούσε να τους τοποθετήσει έτσι στο χρονικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έδρασαν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κριτική κατάληξη του Γ. Πανούση όσον αφορά τον "εγκληματία άνθρωπο" του Lombroso. Η εγκληματολογική βιολογία μετουσιώθηκε σε βιολογική εγκληματολογία. Η βιολογική επίδραση δεν έχει πλέον ισχύ νομοτέλειας³.

Ενδιαφέρον επίσης είναι το τμήμα όπου μιλά για την επικινδυνότητα όταν αναλύει τις θέσεις του Pinatel έστω και αν λείπουν οι τελευταίες αναπτύξεις που αφορούν το θέμα: "Στον ένα μύθο του επικίνδυνου του διαφορετικού του "κακού", απαντήσαμε με έναν άλλο μύθο του γενικά ακίνδυνου και αθώου, πάνω στον οποίο το (αυταρχικό) Κράτος, η (υποκρίτρια) Κοινωνία και ο κάθε "μη-χαρακτηρισθείς" επικίνδυνος άνθρωπος βγάζουν τα απωθημένα τους"⁴.

Επικρίνοντας με σκληρό τρόπο το δόγμα του να θέλεις να κερδίζεις ανεξάρτητα από το αν τηρείς τους κανόνες του παιχνιδιού αναφέρει: "Η εκδίκηση απέναντι στο μοντέλο του "φυσιολογικού ανθρώπου" δεν μπορεί να είναι ο "μη-φυσιολογικός" άνθρωπος (...). Το να θεωρούμε φυσιολογικό να σκοτώνει ο διαφωνών, να καταστρέφει ο χούλιγκαν, να τρομοκρατεί ο περιθωριακός - επειδή με τον τρόπο αυτό "αντιστέκονται" κατά του σάπιου κοινωνικού συστήματος -, είναι σαν να παίζουμε "κρυφτούλι" με τις κοινωνικές εμπειρίες"⁵.

Βλέπουμε ότι παρά το σφοδρό κατηγορώ που βγαίνει συχνά από τα γραφόμενα κατά του κοινωνικού κονφορμισμού, δεν εγκαταλείπει ο Γ. Πανούσης την εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη.

Ίσως για να αντιστοίχισι αυτή τη συνειδητή επιλογή ο συγγραφέας επανέρχεται δριμύτερος κατά της κοινωνικής δομής, οργάνωσης και λειτουργίας μέσα από τα τρία τελευταία κεφάλαια που αφορούν επίκαιρα θέματα.

Σχετικά με την τρομοκρατία προσπαθεί κι' εκείνος όπως και τόσοι άλλοι από μας να βγάλει το καυτό αυτό "σίδηρο" από τα γνωστικά αντικείμενα της Εγκληματολογίας. Λέει χαρακτηριστικά: "Οι επιστήμες - ανάμεσά τους και η Εγκληματολογία - δεν μπορεί παρά να αρνούνται να βάψουν με αίμα και τα δικά τους χέρια". Όμως ο ίδιος παίρνει πρωτύτερα θέση. Το κοινό έγκλημα και το πολιτικό δεν έχουν το ίδιο κοινωνικό περιεχόμενο (π.χ. εμπρησμός ενός δάσους για την οικοπεδοποίησή του σε σχέση με τον εμπρησμό ενός πολυκαταστήματος ως διαμαρτυρία κατά του καταναλωτισμού και των απατηλών οραμάτων επιτυχίας). Διαφοροποιούνται όσον αφορά το κίνητρο και το στόχο.

Ας δημιουργηθεί λοιπόν ένα δίκαιο της πολιτικοκοινωνικής βίας για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο.

Δεν πρέπει όμως, κατά τη γνώμη μας, να ξεχνάμε ολόκληρη την κατηγορία των νέων εγκλημάτων και της νομοθεσίας που αφορούν τις αεροπειρατίες, την απαγωγή ομήρων (*prise d'otages*) και άλλες τρομοκρατικές ενέργειες. Όσο και αν το ποινικό δίκαιο θέλει να βγάλει από τους ώμους του το καυτό αυτό θέμα η σχετική νομοθεσία μας θυμίζει πως το ζήτημα πέρασε πλέον καθαρά από τη σφαίρα ανάλυσης των πολιτικών και κοινωνικών επιστημών στον τομέα του θετικού δικαίου.

Στο κεφάλαιο για το χουλιγκανισμό σωστά ο Γ. Πανούσης εντοπίζει τη βία σαν βία “οπαδών” αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στη βορειοαμερικανική ήπειρο όπου η βία βρίσκεται μέσα στα γήπεδα. Αναφέρει σαν βαθύτερο αίτιο το πνεύμα του ανταγωνισμού που επικρατεί στις κοινωνικές σχέσεις, καθώς και τη μυθοποίηση και εμπορευματοποίηση της αθλητικής ιδέας. Μετά δε από μιά ανάλυση ωρισμένων παραμέτρων που πρέπει να ληφθούν οπωσδήποτε υπ’ όψη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αντι να χτυπάμε τα συμπτώματα του χουλιγκανισμού καλλίτερα ας αναζητήσουμε τις αιτίες που το γεννούν.

Παραπλήσια είναι και η θέση του σύγγραφέα όσον αφορά το πρόβλημα των ναρκωτικών: “(...) Μέσα από τη χρήση ναρκωτικών αμφισβητείται όλη η Πολιτεία και δεν ωφελεί σε τίποτα να απομονώσουμε και να ιατροκοποιήσουμε ωρισμένα ατομικά παραδείγματα για να ξεφύγουμε από το συνολικό πρόβλημα αφού δεν πρόκειται άλλωστε για ατομική παρέκκλιση και παθολογία αλλά για κοινωνική παθολογία”⁶.

Πίσω από κάθε περίπτωση τοξικομανή κρύβεται ο ανθρώπινος πόνος και η κοινωνική εξασθλίωση. Ο ναρκομανής είναι ο πιό μόνος άνθρωπος στον κόσμο. Το ενδιαφέρον είναι ότι στην Ελλάδα, χρησιμοποιώντας σωστά την ξένη εμπειρία, το νομοθετικό πλαίσιο που φιλοδοξεί να ρυθμίσει τον θέμα έχει μπει σε σωστή κατεύθυνση.

Το γενικό συμπέρασμα του βιβλίου βρίσκεται στη σελ. 143 και δεν μπορούσε να είναι παρά αυτό που όλοι οι σύγχρονοι εγκληματολόγοι και ποινικολόγοι επιθυμούν. “(Μ)όνο μέσα από μιά πολυκλαδική μελέτη των κοινωνικών δομών και των ψυχολογικών σχέσεων των μελών της κοινωνίας όπως αυτές έχουν “βιωθεί” από το συγκεκριμένο άτομο μπορεί η Εγκληματολογία, ως επιστήμη της κοινωνικής άμυνας, να προσεγγίσει το φαινόμενο “έγκλημα” αν όχι πιό αποτελεσματικά, τουλάχιστον πιό “ανθρωπιστικά”, όπως άλλωστε αρμόζει σε ένα φαινόμενο με τόσο έντονη την ανθρώπινη (υπαρξιακή) διάσταση”.

Είπαμε στην αρχή πως το εγχείρημα του συναδέλφου Γ. Πανούση, να εκλαϊκεύσει δηλαδή τις βασικές έννοιες της εγκληματολογίας, ήταν δύσκολο. Ήταν όμως και αξιόλογο. Η εκλαϊκευση της ύλης ενός επιστημονικού κλάδου και η παρουσίασή της με σαφήνεια και απλότητα θάπρεπε κανονικά νάναι ο στόχος όλων των επιστημόνων. Δυστυχώς όμως όσο πιό πολύ προχωράμε στην επιστήμη μας, τόσο παρουσιάζουμε τα θέματα με

σύνθετο, μπερδεμένο και ακατανόητο τρόπο πιστεύοντας έτσι πως κατακτούμε μία κακώς εννοούμενη επιστημοσύνη. Πόσες φορές δεν θυμάμαι, αλήθεια, τον αείμνηστο R. Vouin στο Πανεπιστήμιο του Paris II, που επέμενε πολύ στο θέμα ότι κύριος στόχος μας, όταν εκθέταμε κάτι, έπρεπε να είναι η απλότητα και η σαφήνεια.

Και πιστεύω πως ο Γ. Πανούσης το πέτυχε σε γενικές γραμμές παρά τις δυσκολίες και τα αναπόφευκτα προβλήματα.

Υποσημειώσεις

1. Σωστά αναφέρει ο Γ. Πανούσης στη σελίδα 86 του βιβλίου πως το μεγαλύτερο κενό της νομικής αντίληψης υπήρξε η απουσία ενδιαφέροντος σχετικά με τα αίτια (κίνητρα) που δημιουργούν το φορτίο επικινδυνότητας που διοχετεύεται στην πράξη.

2. *Op. cit.*, σελ. 32.

3. *Op. cit.*, σελ. 70.

4. *Op. cit.*, σελ. 93.

5. *Op. cit.*, σελ. 95-96.

6. *Op. cit.*, σελ. 174.

Κ. Σπινέλλη, Ν. Κουράκη, Σωφρονιστική νομοθεσία, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 1990, σελ. 1-915, με τη συνεργασία του **Ν. Κουλούρη**.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Έχοντας εργασθεί για πολλά χρόνια στον Καναδά, μια χώρα του αγγλοσαξωνικού δικαίου όπου τα ατομικά δικαιώματα και κατά συνέπεια τα δικαιώματα των κρατουμένων γίνονται σεβαστά στην πράξη μιας και υπάρχουν πολλαπλές δυνατότητες ατομικής προσφυγής κατά των αποφάσεων της διοίκησης και έχοντας συμμετάσχει ενεργά στον Όμιλο προστασίας δικαιωμάτων των κρατουμένων του Québec, έψαχνα εδώ στην Ελλάδα να βρω ένα σύγγραμμα που να συγκεντρώνει τα σχετικά με τη σωφρονιστική νομοθεσία κείμενα.

Τα κείμενα αυτά βρήκα συγκεντρωμένα στο υπό κρίση σύγγραμμα που αποτελεί μια σημαντική προσφορά και μια σπουδαία πηγή βιβλιογραφίας για ειδικούς επιστήμονες και εκείνους που ασχολούνται με τα "σωφρονιστικά" θέματα.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου και πριν την παρουσίαση των νομοθετημάτων και άλλων ενδιαφερόντων κειμένων, που αφορούν τους κρατούμενους, υπάρχουν δύο σημαντικά άρθρα γραμμένα από τους Καθηγητές Καλ. Σπινέλλη και Νεστ. Κουράκη.

Η Κ. Σπινέλλη στο πρώτο άρθρο¹ ξεκινά με την διαπίστωση πως οι σχέσεις διοικούντων - κρατούντων με διοικούμενους - κρατούμενους διέπονται σε μεγάλο βαθμό από άγραφους, άτυπους και έσωθεν δημιουργούμενους κανόνες των οποίων η ύπαρξη δεν μπορεί να αγνοηθεί. Όσον αφορά τον Κώδικα Μεταχείρισης των κρατουμένων, στις διατάξεις του αποκρυσταλλώθηκαν τελικά διάφορες προσωπικές ιδεολογικο-πολιτικές τοποθετήσεις και επιστημονικές αντιλήψεις σχετικά με τη λεγόμενη "σωφρονιστική" πολιτική και επελέγησαν λύσεις στα τόσα κρίσιμα θέματα που δημιουργεί η, κατ'εξάιρεση μόνο αναγκαία, στέρηση της ανθρώπινης ελευθερίας.

Η συγγραφέας παρουσιάζει τον Κώδικα σε δύο φάσεις. Στην πρώτη απομονώνονται και εξετάζονται οι κυριότεροι παράγοντες που προσδιόρισαν και οριοθέτησαν την υπό εξέταση νομοθεσία (εξωτερικά πλαίσια). Στη δεύτερη εντοπίζονται οι αρχές και οι άξονες στους οποίους στηρίχθηκε τελικά ο Κωδ. Μεκ (εσωτερικά πλαίσια).

Έξη είναι οι παράγοντες που προσδιορίζουν τα εξωτερικά πλαίσια του Κωδ. Μεκ.

- Η ισχύουσα νομοθεσία.
- Τα δεδομένα υλικά μέσα.
- Η αναζήτηση συναίνεσης στη νομοπαρασκευαστική επιτροπή.
- Η στάση του ελληνικού κοινού.
- Η πολιτική βούληση και
- η ανατροφοδότηση της επιτροπής από τις απόψεις ορισμένων ομάδων.

Πρώτο σημείο αναφοράς του νομοθέτη αποτελεί ο σεβασμός της ανθρώπινης αξίας ένα δεδομένο αναγνωρισμένο πλέον από διάφορα διεθνή κείμενα. Η πρακτική αξία της απόλυτης αυτής αρχής αν και βραχυπρόθεσμα φαίνεται περιορισμένη, μεσοπρόθεσμα θα είναι σημαντική τόσο για τη δικαστική προστασία των κρατουμένων όσο και για τη χάραξη κανόνων συμπεριφοράς για το προσωπικό των φυλακών.

Η συγγραφέας τονίζει συχνά την έλλειψη υλικοτεχνικών μέσων για την πραγματοποίηση οραμάτων του νομοθέτη όπως αυτού του δικαστηρίου εκτέλεσης των ποινών (α. 5 παρ.2 Κωδ. Μεκ). Ιδιαίτερη σημασία δίνει στη δραστηριότητα των κινημάτων προώθησης των δικαιωμάτων των κρατουμένων επισημαίνοντας: "παράλληλα ομάδες πίεσης και ομάδες δράσης θα πρέπει να προωθήσουν σχετικά αιτήματα κρατουμένων στις δικαστικές αρχές, και να κάνουν εν ανάγκη, χρήση και των δυνατοτήτων που παρέχονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Πιστεύουμε προσωπικά πως η δυνατότητα αυτή πρέπει οπωσδήποτε να προωθηθεί και πρέπει και στην Ελλάδα να πληθύνουν οι ατομικές προσφυγές για μη σεβασμό βασικών δικαιωμάτων των κρατουμένων. Βέβαια υπάρχει το εμπόδιο της πενιχρής (προς το παρόν τουλάχιστο) νομολογίας που χρησιμοποιεί διάφορα ευρωπαϊκά κείμενα δικαιωμάτων κυρωμένα από την Ελλάδα.

Θα θέλαμε να τονίσουμε την αντιπαράθεση που κάνει η Κ. Σπινέλλη ανάμεσα στην ελληνική "κακομεταχείριση" των προσχεδίων νόμου για να τονίσει τον εσπευσμένο χειρισμό του Κωδ. Μεκ. Και αυτό σε σύγκριση με το πώς γίνεται στις Η.Π.Α. και θα θέλαμε να προσθέσουμε και στον Καναδά όπου, μεταξύ άλλων, η ενημέρωση και η συμμετοχή του κοινού είναι έντονη κατά τα διάφορα στάδια που προηγούνται της κατάρτισης ενός προσχεδίου νόμου.

Ειδικότερα, όσον αφορά τον Κώδικα, το "σωφρονιστικό" ιδεώδες εγκαταλείπεται. Η χρησιμοποίηση του επιθέτου "σωφρονιστικός" αποφεύγεται για να αντιληφθούν όσοι ασχολούνται [σχετικά] ότι η φυλακή είναι απλά και μόνον ένας τόπος έκτισης μιας ποινής. Ο όρος μεταχείριση σημαίνει τελικά αντιμετώπιση και τίποτ'άλλο (π.χ. θεραπευτική αγωγή). Δεν αποτελεί μέσο αλλά εξυψώνεται σε σκοπό. Στόχος όλων είναι "η απλή, δίκαιη και κατά το δυνατόν ανώδυνη μεταχείριση των κρατουμένων".

Αφού παρουσιάσει τις σημαντικότερες διατάξεις του Κώδικα, η Κ. Σπινέλλη προτείνει στο τέλος του άρθρου της τη δημιουργία και οργάνωση ομάδων πίεσης από πολίτες ή/και ειδικούς επιστήμονες όπως στον Καναδά, Η.Π.Α., Αγγλία που κυρίως θα ελέγχουν αν τα δικαιώματα των κρατουμένων γίνονται σεβαστά. Δεν μπορεί κανείς παρά να συμφωνήσει απόλυτα με αυτή την πρόταση που θα αποτελέσει ένα σημαντικότερο βήμα για την, επιτέλους, υλοποίηση βασικών στόχων και την περιφρούρηση του σεβασμού των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων.

Στο άρθρο που ακολουθεί ο Ν. Κουράκης² εκφράζει την απαισιοδοξία του ως προς τη δυνατότητα εφαρμογής αλλά και γενικότερα την τύχη του Κωδ. Μεκ, αφού ήδη από την αρχή ανεστάλει η εφαρμογή καιρικών

διατάξεών του. Για μια ακόμη φορά κινδυνεύει να μείνει ένας “νόμος στα χαρτιά” (law in paper). Σωστά υπογραμμίζει το χάσμα μεταξύ κειμένων και πρακτικής που εμφανίζεται έντονο στον τομέα αυτό³. Παρά την εξαγγελία νέων προοδευτικών θεσμών, τείνει και πάλι να επικρατήσει ως “νόμος στην πράξη” (law in action) η πρακτική της τιμώρησης, του εξιλασμού ή ακόμη και της ανταπόδοσης. Επί πλέον στα άλλα δεινά των κρατουμένων προστέθηκαν η εισαγωγή, εμπορία και χρήση ναρκωτικών ουσιών μέσα στις φυλακές, οι ομαδικοί βιασμοί ανηλίκων και νεαρών ατόμων καθώς και η απιστία ή εκμετάλλευση κρατουμένων από ορισμένους ασυνείδητους δικηγόρους.

Όσον αφορά τον νέο Κώδικα ο οποίος αντίθετα από τις νομοθεσίες του 1836 (τιμωρητικό σύστημα) και 1967 (θεραπευτικό σύστημα) υιοθετεί το δικαιϊκό σύστημα, ο Ν. Κουράκης παρατηρεί πώς υιοθετεί ένα πολύ αξιοσημείωτο “άνοιγμα της φυλακής” μια μεγαλύτερη επαφή με τον έξω κόσμο.

Προτού εκθέσει τις απόψεις του για τον Κώδικα Μεταχείρισης των κρατουμένων προβαίνει σε μια έκθεση των πραγματικών περιστατικών, συμβάντων και νομοθετικών προσπαθειών που έγιναν μετά το 1967 και οδήγησαν στον Κωδ. Μεκ.

Στη συνέχεια του βιβλίου ακολουθεί η παρουσίαση διαφόρων κειμένων, ξεκινώντας βέβαια από τον Κώδικα Μεταχείρισης των κρατουμένων του 1989. Κάτω από κάθε άρθρο υπάρχουν πολύ χρήσιμες παραπομπές σε άλλες νομοθεσίες όπως το Σωφρονιστικό Κώδικα του 1967, ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα, καθώς και ειδική και γενική βιβλιογραφία. Ο Κώδικας αναφέρεται συχνά, όπως τόνισε και ο Ν. Κουράκης, σε ανέφικτα υπό τις παρούσες συνθήκες, πράγματα. Τελείως ενδεικτικά πρόκειται για τις διατάξεις που αφορούν την απεργία πείνας (α.34), το χωρισμό των κρατουμένων σε κατηγορίες (νέοι, υπόδικοι, τοξικομανείς, κατηγορούμενοι για χρέη) τα κέντρα ημιελεύθερης διαβίωσης.

Μετά τον Κώδικα του 1989 ακολουθούν επεξηγηματικές εγκύκλιες ορισμένων σημείων, εισηγητικές εκθέσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης και της ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής καθώς και αποσπάσματα από τις συζητήσεις στην Ολομέλεια της Βουλής. Από την παρέμβαση του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης αντλεί κανείς χρήσιμες πληροφορίες για την κατάσταση των σωφρονιστικών καταστημάτων. Στην ουσία πρόκειται για κείμενα “αντεγκληματικής πολιτικής”.

Στη συνέχεια παρατίθενται:

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας του 1967, οι σχετικές συνταγματικές διατάξεις, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου και διάφορα πρωτόκολλα εκ των οποίων ορισμένα δεν έχει κυρώσει η Ελλάδα. Τέλος υπάρχει ο ν. 1846 του 1989 που περιλαμβάνει ρυθμίσεις για την υπεράσπιση της Ελλάδας έναντι των ασκουμένων κατ’αυτής ατομικών προσφυγών σύμφωνα με το άρθρο 25 της Ευρωπαϊκής σύμβασης δικαιωμάτων. Ας ευχηθούμε να υπάρξουν στο μέλλον τόσες ατομικές προσφυγές όσες φανταζόταν ο έλληνας νομοθέτης όταν εξέδιδε αυτή τη νομοθεσία.

Στο παράρτημα IV υπάρχουν οι ευρωπαϊκοί σωφρονιστικοί κανόνες του 1987 και η σύμβαση για τη μεταφορά των καταδικών. Ακολουθούν: η Ευρωπαϊκή Σύμβαση εκδόσεων, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, οι στοιχειώδεις κανόνες μεταχείρισης κρατουμένων του Ο.Η.Ε. η Οικουμενική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 1948 καθώς και διάφορα διεθνή κείμενα που αφορούν βασικά δικαιώματα.

Στο παράρτημα XIV δίνονται οι σχετικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, και ακολουθούν οι σχετικές διατάξεις του Κωδ. Ποινικής Δικονομίας, του Αστικού Κώδικα και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

Τέλος υπάρχουν νομοθεσίες που αφορούν ποικίλα θέματα όπως τις περιουσιακές συνέπειες της ποινής, το μετρισμό και τον ευεργετικό υπολογισμό της, το σωφρονιστικό προσωπικό, τα ανοικτά σωφρονιστικά καταστήματα, την κοινωνική υπηρεσία των φυλακών, την επιμόρφωση των κρατουμένων, την κοινωνική αποκατάσταση αποφυλακισζομένων, την ασφάλιση κρατουμένων και την εγκληματολογική σημαση.

Το βιβλίο τελειώνει με ένα εκτενή πίνακα ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, ένα ευρετήριο ύλης και ένα ευρετήριο πηγών κατ'αλφαβητική σειρά.

Ήσχετα από την τύχη που επιφυλλάσεται στον Κώδικα Μεταχείρισης των κρατουμένων, το σύγγραμμα της Καλ. Σπινέλλη και του Ν. Κουράκη είναι μια σημαντική προσφορά. Κατ'αρχάς αποφεύγω συνειδητά τον όρο "Συλλογή νομοθεσίας" γιατί πρόκειται για κάτι σαφώς πολύ περισσότερο από αυτό. Όχι μόνο γιατί υπάρχουν τα δύο ουσιαστικά άρθρα στην αρχή του βιβλίου αλλά και διότι έχει γίνει σημαντική ερευνητική δουλειά ώστε το κάθε άρθρο και κείμενο νόμου να τίθεται σε αντιπαράθεση με σχετικά κείμενα αλλά και με πράξεις ή θέσεις επεξηγηματικές του περιεχομένου των που προέρχονται από την πολιτική ηγεσία ή τη διοίκηση. Πρέπει να τονιστεί επίσης ότι η βιβλιογραφία που χρησιμοποιείται είναι σύγχρονη ή πρόσφατη.

Με τον τρόπο αυτό ο αναγνώστης και μελετητής έχει μια σωστή και σφαιρική πληροφόρηση. Η χρησιμότητα είναι διττή. Γι'αυτούς που ασχολούνται με την "εφαρμογή" του "σωφρονιστικού" και ποινικού δικαίου είτε ως πολιτικοί, δικαστές, δικηγόροι, διοικητικοί υπάλληλοι, αλλά και γι'αυτούς που ασχολούνται με την έρευνα και οι οποίοι θα βρουν ένα πολύτιμο εργαλείο.

Υποσημειώσεις

1. "Θεσμικά πλαίσια, Όρια και ιδεολογικοπολιτικοί άξονες του Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων", σελ. 17 επ.
2. "Συνοπτική αποτίμηση και σύνδεση με το παρελθόν του Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων", σελ. 75 επ.
3. Η διαπίστωση αυτή του Ν. Κουράκη μπορεί να γενικευθεί στα ευρωπαϊκά νομοθετικά κείμενα που αφορούν τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Ενώ είναι όρτια στη σύ-

νταξή τους, η πρακτική εφαρμογή τους χωλαίνει για πολλούς και διαφόρους λόγους όπως η "θεωρητική" κατεύθυνση της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας εν σχέσει προς την "πρακτική" κατεύθυνση της αγγλοσαξωνικής, η παντοδυναμία του νόμου, η παράδοση, ο ρόλος της νομολογίας.

Κ.Δ. Σπινέλλη, *Προσβολές και προστασία της τρίτης ηλικίας, εγκληματολογική, κοινωνιολογική και ποινική διερεύνηση του φαινομένου κακοποίησης και παραμέλησης*, Σειρά Ποινικά Νο.34, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκουλας 1991, σελ. 1-180.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Ο κύριος κορμός της υπό κρίσιν μελέτης είναι η έρευνα "Βία σε βάρος ηλικιωμένων" την οποία ανέθεσε το 1987 του Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Υπεύθυνος της έρευνας ήταν η Καθηγήτρια Κ. Σπινέλλη που πλαισιώθηκε από ομάδα συνεργατών.

Στόχος της εργασίας είναι μία πρώτη χαρτογράφηση του (σύγχρονου) φαινομένου της κακοποίησης και παραμέλησης των ηλικιωμένων στον ελληνικό χώρο και η αναζήτηση των δυνατοτήτων -περιστολής του φαινομένου μέσα από τις διατάξεις του ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου αλλά και μέσα από τις υπάρχουσες κοινωνικοπολιτισμικές δομές ή και από αυτές που είναι δυνατό να σχεδιαστούν.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται διεθνώς μία μεγάλη εξέλιξη και μεταστροφή του ενδιαφέροντος σχετικά με τα θέματα που αφορούν την τρίτη ηλικία. Αντίθετα με ότι συνέβαινε στο παρελθόν, σήμερα όσο τα άτομα προχωρούν στην ηλικία τόσο λιγώτερο απασχολούν τους εγκληματολόγους ως (πιθανοί) δράστες εγκληματικών πράξεων, ενώ το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στους ηλικιωμένους ως θύματα εγκλημάτων.

Το κοινωνικό θέμα της θυματοποίησης των ηλικιωμένων, η γεροντολογία, και οι ανάγκες των ηλικιωμένων ατόμων παρουσιάζουν μια ξεχωριστή επικαιρότητα σε διεθνές επίπεδο. Αυτό οφείλεται στο ότι κυρίως ο αριθμός των ατόμων τρίτης ηλικίας συνεχώς αυξάνεται και η δημογραφική πυραμίδα ολοένα διογκούται προς την κορυφή.

Ο τομέας της έρευνας άρχισε να ασχολείται πρόσφατα με το θέμα αφού μέχρι πριν λίγα χρόνια το ενδιαφέρον είχαν μονοπωλήσει οι κακοποιήσεις γυναικών και μικρών παιδιών¹. Εξ' άλλου και το φαινόμενο της κακοποίησης ή παραμέλησης ατόμων τρίτης ηλικίας αποτελεί τις περισσότερες φορές μια μορφή ενδοοικογενειακής βίας, εφ' όσον συχνά ο δράστης είναι συγγενής του θύματος. Έτσι παρουσιάζει πολλές από τις δυσκολίες, αντιστοιχίες και ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η κακοποίηση των παιδιών.

Σαν μια ξεχωριστή ιδιαιτερότητα του φαινομένου στον Ελληνικό χώρο, πρέπει να τονισθεί ότι πολλές φορές η επικράτηση της αρχής της "αρμονίας" στην οικογένεια "συγκαλύπτει" πολλές περιπτώσεις παραμέλησης αλλά ακόμη και κακοποίησης ηλικιωμένων ατόμων. Έτσι είναι πιθανό να υφίσταται μια "υποτίμηση" του φαινομένου όπως εξ' άλλου συμβαίνει και στους άλλους τομείς της ενδοοικογενειακής βίας.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες. Η πρώτη ασχολείται με την καταγραφή του προβλήματος της θυματοποίησης των ηλικιωμένων

από διάφορες σκοπιές (εγκληματολογική διερεύνηση βασισμένη σε διάφορα στοιχεία). Η δεύτερη περιγράφει το πρόβλημα όπως αναδύεται μέσα από την εγκληματολογική εμπειρική διερεύνηση. Η τρίτη δίνει την ποινική διάσταση του προβλήματος τόσο από την άποψη του ουσιαστικού δικαίου όσο και του δικονομικού και η τέταρτη περιλαμβάνει μια ανακεφαλαίωση καθώς και διάφορες προτάσεις και συμπερασματικές σκέψεις.

Το πρώτο κεφάλαιο καθορίζει ωρισμένες βασικές έννοιες και θίγει διάφορα προβλήματα. Για τις ανάγκες της μελέτης αυτής “ηλικιωμένος ή άτομο τρίτης ηλικίας” θεωρείται κάθε άτομο που έχει υπερβεί το 60ο έτος της ηλικίας. Οι όροι “βία”, “κακοποίηση” ή “κακομεταχείριση” χρησιμοποιούνται υπό την (ευρεία) εγκληματολογική τους έννοια. Αλλά και η έννοια γενικά της παραμέλησης ή κακοποίησης δεν περιορίζεται σε στενά νομικά πλαίσια αφού ακόμα η απάντηση δεν είναι οριστική αν η κακομεταχείριση ηλικιωμένου αποτελεί νομικό πρόβλημα, έγκλημα ή απλώς σύμπτωμα των κοινωνιών που δεν έχουν προετοιμαστεί για την φροντίδα των ηλικιωμένων μελών τους.

Το κύριο ερώτημα στο οποίο έπρεπε να απαντήσει η έρευνα ήταν: Υπάρχει ένα τέτοιο πρόβλημα ειδικά στην σημερινή ελληνική κοινωνία; Και ο σκοπός της έρευνας ήταν ο προσδιορισμός της έκτασης και της φύσης του προβλήματος προκειμένου να σχεδιαστούν έγκαιρα η πρόληψη, η περιστολή και, στην ανάγκη, η καταστολή του.

Για να γίνει καλλίτερα κατανοητό αν το θέμα είναι πράγματι ώριμο για συζήτηση η συγγραφέας αφού το εντάξει στη λεγόμενη “φυσική ιστορία” των κοινωνικών προβλημάτων, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η παραμέληση και κακοποίηση ηλικιωμένων ατόμων ως μορφή βίας στην οικογένεια απασχολεί ήδη σοβαρά εδώ και μερικά χρόνια ειδικούς διαφόρων ειδικοτήτων σε πρακτικό και θεωρητικό επίπεδο.

Οι προκαταρκτικές διερευνήσεις στο εγκληματολογικό επίπεδο από τα στοιχεία του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας ωδήγησαν στην, απογοητευτική για κάθε ερευνητή, διαπίστωση ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία για το πρόβλημα της παραμέλησης ή κακοποίησης ηλικιωμένων.

Αν και τα στοιχεία (ανεπαρκή) που συγκεντρώθηκαν από διάφορα νοσηλευτικά ιδρύματα δεν δείχνουν μια έξαρση του φαινομένου, εν τούτοις το πρόβλημα δεν είναι άγνωστο για την ελληνική κοινωνία.

Εξ άλλου πολύ λίγες περιπτώσεις αναφέρονται στην “Αστυνομική Επεξεύρωση” μια βιβλιογραφική πηγή που θα μπορούσε να ασχοληθεί πιο διεξοδικά και αντικειμενικά με το θέμα.

Τέλος τα στοιχεία του ΚΑΤ παρουσιάζουν ένα μικρό ποσοστό ξυλοδαρμών ηλικιωμένων σε σχέση με τις άλλες ηλικίες, ποσοστό όμως που δεν είναι αμελητέον.

Μετά τις διαπιστώσεις για έλλειψη στοιχείων η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, λαμβανομένων υπ’ όψιν των ειδικών προβλημάτων και της ειδικής θέσης που κατέχουν οι ηλικιωμένοι στη σημερινή κοι-

ωνία, διαγράφεται σαφώς η ανάγκη και η σκοπιμότητα μιας καταγραφής και περιγραφής του προβλήματος των ηλικιωμένων θυμάτων βίας ή παραμέλησης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Όσον αφορά τη διερεύνηση από τη σκοπιά του ποινικού δικαίου, από θεωρητική τουλάχιστον άποψη διάφορα άρθρα του Ποινικού Κώδικα φαίνονται να καλύπτουν τις κακοποιήσεις ή παραμελήσεις ηλικιωμένων. Το πρόβλημα τίθεται σε διαφορετικό επίπεδο και έγκειται στο ότι αν θελήσει ένα ηλικιωμένο άτομο να καταφύγει στη δικαιοσύνη, τότε, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου οι δράστες είναι συγγενείς του, θα πρέπει να διευκολυνθεί ώστε να μπορέσει να θέσει σε κίνηση το μηχανισμό του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης αλλά και να συμμετάσχει ενεργά στη σχετική διαδικασία. Συγκεκριμένα θα πρέπει να εξετασθεί, όπως σε άλλα προηγμένα κράτη, αν μπορεί να προστατευθεί η τρίτη ηλικία και μέσω του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης.

Τρία βασικά ερωτήματα προκύπτουν σαν συνέπεια:

α) Απαιτείται να προβλεφθεί σε ειδικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα η ηλικία ως επιβαρυντική περίπτωση ή οι υπάρχουσες διατάξεις επαρκούν για να καλύψουν το θέμα;

β) Μήπως θα έπρεπε να προβλέπεται η αυτεπάγγελτη δίωξη του υπόπτου, όταν το θύμα λόγω ηλικίας δεν έχει την αντοχή να προβεί σε έγκληση;

γ) Οι υπάρχουσες διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας μπορούν να προστατέψουν αποτελεσματικά τα άτομα τρίτης ηλικίας όταν μάλιστα ο δράστης είναι πολύ οικείος;

Η συγγραφέας παίρνει θέση απέναντι στα προβλήματα αυτά στο τρίτο κεφάλαιο που αφορά τη μελέτη της κακοποίησης ηλικιωμένων από την άποψη του ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου.

Σχετικά με το υπάρχον κοινωνικο-προνιακό πλαίσιο και εδώ απουσιάζουν οι εξειδικευμένοι φορείς. Κοινωνικοί φορείς ειδικά επιφορτισμένοι με την πρόληψη, την ψυχολογική συμπαράσταση και κυρίως τη νομική, κοινωνικοοικονομική και ιατροφαρμακευτική αγωγή των ηλικιωμένων θυμάτων βίας ή παραμέλησης δεν λειτουργούν στην Ελλάδα. Ωστόσο με την υπάρχουσα υποδομή για την τρίτη ηλικία αντιμετωπίζεται σε κάποιο βαθμό το πρόβλημα. (Νοσηλευτικά ιδρύματα, ΚΑΠΗ, και διάφορα άλλα προγράμματα όπως η κατά παρέκκλιση της σειράς προτεραιότητας χορήγηση τηλεφωνικής σύνδεσης ή τα διάφορα κατασκηνωτικά προγράμματα).

Ακολουθεί ένα κεφάλαιο που αφορά την κοινωνικοποίηση των παιδιών σε θέματα της τρίτης ηλικίας μέσα από την εικόνα που παρέχεται για τους ηλικιωμένους από τα αναγνωστικά του δημοτικού. Η πρώτη αντίδραση είναι να αναρωτηθεί κανείς πως συμβιβάζεται με την εσωτερική ενότητα και συνέχεια της εργασίας ένα τέτοιο κεφάλαιο. Η αιτιολόγηση όμως που δίνεται από τη συγγραφέα κρίνεται επαρκής υπό την έννοια ότι μέσω των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου δημιουργείται και μετα-

βιβιάζεται σε μεγάλο βαθμό στα παιδιά η εικόνα που θα σχηματίσουν και θα κρατήσουν για τον ηλικιωμένο. Ως τεχνική για τη διερεύνηση της εικόνας ή του στερεοτύπου του ατόμου τρίτης ηλικίας χρησιμοποιήθηκε εκείνη της ανάλυσης περιεχομένου. Ως προς τα ευρήματα της έρευνας υπάρχει μια διαφοροποίηση της εικόνας όσο προχωρούν οι τάξεις. Στα αναγνωστικά της Β΄ τάξης (αφού στην Α΄ τάξη τα ευρήματα είναι υποτυπώδη) ο ηλικιωμένος παρουσιάζεται συνήθως εξιδανικευμένος ή μυθοποιημένος δηλαδή δεν είναι υπαρκτό πρόσωπο. Έχει ήθος, δεν έχει ανάγκες και είναι καλόβολος. Είναι πάντα προσφερόμενος, χωρίς ποτέ να απαιτεί από τους νεώτερους, σε αντίθεση με άλλα πρόσωπα όπως η μητέρα ή η δασκάλα. Δεν έχει εξουσία όπως οι μεσήλικες αλλά ούτε και τον σεβασμό των νέων. Τα γηρατεία παρουσιάζονται γενικά σαν μια κατάσταση αρνητική.

Στα βιβλία της Γ΄ Δημοτικού η εικόνα δεν μεταβάλλεται ριζικά. Στα κείμενα της Δ΄ τάξης φαίνεται να κυριαρχεί η εξιδανικευμένη, γραφική εικόνα του αγρότη παππού, που καθουχάζει ή του μοναχικού γέρου και όχι του παππού συνταξιούχου ή του ηλικιωμένου που λαχταρά για επικοινωνία και για κάποιο ρόλο ή αναγνώριση.

Στα αναγνώσματα της Ε΄ τάξης γίνονται οι πρώτες νύξεις για τις ανάγκες της τρίτης ηλικίας για φροντίδα και αγάπη και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις των νεότερων. Υπάρχει σαφώς μια βελτίωση της προβαλλόμενης εικόνας του ηλικιωμένου καθώς τα κείμενα απευθύνονται διαδοχικώς σε μεγαλύτερα παιδιά. Στην ΣΤ΄ Δημοτικού, ο ηλικιωμένος σκιαγραφείται περισσότερο ως αυτόνομο, οικονομικά και ψυχολογικά, άτομο.

Η συγγραφέας, μετά την παραπάνω παρουσίαση, πιστεύει ότι μια αληθινή εικόνα του σημερινού ηλικιωμένου που αντανάκλα την προσφορά του αλλά και τη σωστή, συγκινησιακή στάση της νεότερης γενέας προς αυτόν μαζί με τις υποχρεώσεις της, είναι εφικτό να δημιουργηθεί σε όλα τα επίπεδα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η προετοιμασία νεαρών εγχειριστών και ανταγωνιστικών τεχνοκρατών, αποκομμένων από την τρυφερότητα από και προς την παλαιότερη γενεά αλλά και αποξενωμένων από την πείρα της δεν θα συντελέσει στην αρμονική συνύπαρξη του ολοένα αυξανόμενου γερωντικού πληθυσμού και του ολοένα μειονόμενου νεανικού.

Η δεύτερη ενότητα της εργασίας είναι αφιερωμένη στην εγκληματολογική μελέτη του φαινομένου. Η έννοια της κακοποίησης περιλαμβάνει τρεις μορφές. Τη σωματική, την ψυχική και την οικονομική ή υλική. Η έννοια από εγκληματολογική σκοπιά δεν ταυτίζεται ούτε συμπίπτει με τη νομική ορολογία. Για τις ανάγκες της έρευνας εξετάστηκαν ειδικότερα δύο είδη κακοποίησης: α) η ενεργητική (ενέργεια που προκαλεί κάθε μορφής βλάβη), β) η παθητική ή παραμέληση (έλλειψη φροντίδας).

Όσον αφορά τους γενεσιουργούς παράγοντες του προβλήματος, από την έρευνα δεν προέκυψαν αδιαμφησβήτητα πορίσματα. Σε θεωρητικό επίπεδο προτείνονται διάφορες "υποθέσεις" όπως εκείνη του εκσυγχρο-

νισμού (αρνητικά στοιχεία του σύγχρονου πολιτισμού), η υπόθεση της μειονεξίας του θύματος (σωματική ή πνευματική αναπηρία), της κοινωνικής απομόνωσης του θύματος, της ψυχικής διαταραχής του δράστη, του "stress" στο περιβάλλον υπόθεση που αναφέρεται από τους ερευνητές ως ο πρωταρχικός ή ως ο συνθετέρος γενεσιουργός παράγων κακοποίησης ηλικιωμένων. Τέλος υπάρχει η "υπόθεση" της αλληλενέργειας και ανταλλαγής σχέσεων (συσχετισμοί δυνάμεων ανάμεσα σε εξαρτώμενους και αυτούς από τους οποίους εξαρτώνται) και εκείνης του φαύλου κύκλου της βίας (κακοποιημένα παιδιά κακοποιούν με τη σειρά τους τους γονείς ή και τα παιδιά τους).

Η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι διάφορες "υποθέσεις" δεν παρέχουν μια σαφή απάντηση όσον αφορά τα αίτια της κακοποίησης των ηλικιωμένων. Η αναφορά σε ωρισμένους αποδεκτούς παράγοντες οδηγεί σε μια πολυπαραγοντική προσέγγιση.

Σχετικά με τη Μεθοδολογία που ακολουθήθηκε πρέπει να τονισθούν τα εξής: Λόγω της ανυπαρξίας ερευνών και των ελάχιστων εμπειρικών δεδομένων σχετικών με την κακοποίηση ηλικιωμένων, αποφασίστηκε να καταρτισθούν τρία ειδικά πρωτόκολλα-ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν σε νοσηλευτικά ιδρύματα, ΚΑΠΗ και άτομα των περιοχών των ΚΑΠΗ. Για να εξακριβωθεί εξ' άλλου και από διαφορετική πηγή η έκταση του φαινομένου, αναζητήθηκαν για μια περίοδο έξη μηνών περιστατικά κακοποίησης και παραμέλησης ατόμων 60 χρονών και άνω στα βιβλία συμβάντων και τα βιβλία των παραρτημάτων ασφαλείας των αστυνομικών τμημάτων ωρισμένων περιοχών. Η συγγραφέας τονίζει πάντως ότι τα ευρήματα της έρευνας πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη με περίσκεψη και δεν πρέπει να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά για ολόκληρη τη χώρα.

Παρά το σχετικά μικρό αριθμό συμπληρωμένων ερωτηματολογίων (888) η πρώτη αυτή ελληνική έρευνα με πολλαπλά δείγματα και μεγάλο αριθμό τυχαίων "δειγμάτων" ερωτούμενων που προέρχονται από διαφορετικά περιβάλλοντα παρουσιάζει ενδιαφέρον και μάλιστα όχι μόνο για τον ελληνικό χώρο. Η μελέτη, εκτός από τις όποιες "περιγραφικές" πληροφορίες πάνω στο θέμα της κακοποίησης ατόμων τρίτης ηλικίας, υποδεικνύει ωρισμένα μεθοδολογικά προβλήματα και θέτει επιπλέον τις βάσεις για πιο συστηματικές και αναλυτικές μελλοντικές μελέτες.

Τα ευρήματα τα σχετικά με την έκταση, τη φύση και τις συνέπειες της κακοποίησης δίνουν την ακόλουθη εικόνα. Η πρώτη διαπίστωση είναι ότι υφίσταται κακοποίηση και παραμέληση ηλικιωμένων στον ελληνικό χώρο. Η έρευνα στα 888 ερωτηματολόγια έδωσε

- 117 περιπτώσεις "προσωπικής κακοποίησης"
- 109 περιπτώσεις "κακοποίησης άλλου"
- 131 περιστατικά κακοποίησης που δήλωσαν εκπρόσωποι του ειδικευμένου προσωπικού (γιατροί, νοσοκόμοι, κοινωνικοί λειτουργοί).

Τονίζεται το συχνό φαινόμενο των πολλαπλών κακοποιήσεων. Όσον αφορά τη συχνότερα αναφερόμενη μορφή κακοποίησης είναι η λεκτική ή

ψυχική. Η σωματική κακοποίηση είναι σπανιότερο φαινόμενο. Τέλος 25 ηλικιωμένα άτομα έπασαν θύματα υλικών απωλειών (ληστείες και κλοπές) με σοβαρές ψυχολογικές συνέπειες για τα θύματα².

Οι συνέπειες της κακοποίησης είναι πολλές και τοποθετούνται σε διαφορετικά επίπεδα. Ο φόβος του ηλικιωμένου να πέσει θύμα εγκληματικής πράξης μεγαλώνει ενώ στην ουσία είναι δυσανάλογος με την πραγματικότητα αφού τα ηλικιωμένα άτομα είναι αποδεδειγμένο πως διατρέχουν μικρότερο κίνδυνο να γίνουν θύματα εγκλημάτων. Ενδέχεται επίσης να προκύψει μια αποδιοργάνωση της προσωπικότητας. Όλα αυτά μπορεί να οδηγήσουν σε προοδευτική μείωση της αυτοεκτίμησης των θυμάτων η οποία θα οδηγήσει περαιτέρω σε αύξηση των διαπροσωπικών συγκρούσεων.

Τα ιατρικά και ψυχιατρικά δεδομένα στοιχειοθετούν επαρκώς το “ευάλωτο” των ηλικιωμένων ατόμων και την ψυχοπαθολογική αντίδρασή τους σε επώδυνα ή απλώς δυσάρεστα γεγονότα.

Πέρα από τις ατομικές συνέπειες αξιοπρόσεκτες είναι και οι κοινωνικές. Το κοινωνικό κόστος που πληρώνει η πολιτεία ή και η οικογένεια είναι ψηλό ακόμα και όταν ο δράστης είναι μέλος της οικογένειας. Όσον αφορά το οικονομικό κόστος, είναι αναμφισβήτητα μεγαλύτερο στην περίπτωση θυμάτων που ανήκουν στην τρίτη ηλικία.

Λόγω της σημασίας που δόθηκε στο θέμα της παραμέλησης από τους παρέχοντες υπηρεσίες στον τομέα υγείας και πρόνοιας, έγινε περαιτέρω διερεύνηση του θέματος η οποία κατέδειξε ότι ένας αξιοπρόσεκτος αριθμός ατόμων 65 ετών και άνω καταλήγουν στα νοσοκομεία από διάφορες αιτίες. Υπάρχει σαφώς ανάγκη για προληπτική αντιμετώπιση του προβλήματος αλλά και για ενίσχυση και κατάλληλη προετοιμασία της οικογένειας.

Το ειδικό αυτό κοινωνικό πρόβλημα της παραμέλησης παρουσιάζει δύο όψεις. Μια ατομική που επικεντρώνεται στον ηλικιωμένο που υποφέρει και δικαιούται να τελειώσει ανώδυνα, ειρηνικά και χωρίς εξευτελισμούς τη ζωή του. Και μία κοινωνική που εμφανίζεται σήμερα σε όλες τις προηγμένες κοινωνίες όπου η παρατεταμένη παραμονή στο νοσοκομείο μοναχικών και εγκαταλειμμένων ηλικιωμένων καθιστά αδύνατη τη νοσηλεία καθαρώς ιατρικών περιπτώσεων και γενικά δυσχεραίνει την ομαλή λειτουργία του ιδρύματος.

Ορισμένες ενδιαφέρουσες προτάσεις για την άμεση αντιμετώπιση των περιστατικών παραμέλησης γίνονται από τους κοινωνικούς λειτουργούς όπως η επέκταση του προγράμματος “βοήθεια στο σπίτι”, η οικονομική ενίσχυση της οικογένειας, η ανάπτυξη καταφυγίων για επείγοντα περιστατικά και άλλες που υφίστανται και λειτουργούν με επιτυχία σε πολλές χώρες.

Ακολουθεί το κεφάλαιο που δίνει τα χαρακτηριστικά του θύματος. Με τις απαραίτητες επιφυλάξεις, θα μπορούσε να σκιαγραφήσει κάποιος το τυπικό θύμα κακοποίησης που κατοικεί στη μεζονα περιοχή του λεκανο-

πεδίου Αττικής, ως ένα άτομο νεότερο των 70 ετών, γένους θηλικού που ζει με κάποιο συγγενή, δεν βρίσκεται απομονωμένο, έχει ωστόσο χαμηλό επίπεδο τηλεφωνικής επικοινωνίας με φίλους ή συγγενείς και είναι δυσανεσποιημένο από τη ζωή. Δράστης της κακοποίησης ενδέχεται να είναι τόσο ένα μέλος της οικογένειάς του όσο και ένας άγνωστος. Μια ενδιαφέρουσα διαπίστωση είναι η φθίνουσα τάση που ακολουθεί η θυματοποίηση με την πάροδο της ηλικίας. Υπάρχει υψηλό ποσοστό κακοποίησης στις μικρότερες ηλικίες και μικρότερο στις μεγαλύτερες. Όσον αφορά το φύλο, τα ευρήματα συμβαδίζουν με τα δεδομένα και άλλων ερευνών υπό την έννοια ότι οι ηλικιωμένες γυναίκες φαίνεται να γίνονται θύματα κακοποίησης περισσότερο απ' ότi οι ηλικιωμένοι άνδρες.

Εξ' άλλου τα δείγματα επαληθεύουν τη διεθνώς αποδεκτή άποψη ότι η κακοποίηση προέρχεται συχνότερα από μέλη του οικογενειακού περιβάλλοντος που είναι επιφορτισμένα με την φροντίδα του ηλικιωμένου. Το πρόβλημα της κοινωνικής απομόνωσης είναι έντονο και έχει σαν συνέπεια τη μείωση δυνατότητας υποστήριξης του ηλικιωμένου από διάφορα κοινωνικά δίκτυα. Όσον αφορά τη σωματική ή διανοητική μειονεξία, φαίνεται ότι πράγματι τα θύματα κακοποίησης έχουν συχνά κάποια σωματική ή και διανοητική δυσλειτουργία και εξαρτώνται από το άτομο που τα φροντίζει.

Η τρίτη ενότητα της εργασίας αφορά τη μελέτη της κακοποίησης από την άποψη του ποινικού δικαίου (ουσιαστικού και δικονομικού).

Το ερώτημα που γεννάται ευθύς εξαρχής είναι αν, εν όψει των ειδικών συνθηκών και προβλημάτων των ηλικιωμένων ατόμων, υπάρχουν ποινικές διατάξεις που να τους παρέχουν αντίστοιχη ειδική ποινική προστασία. Η συγγραφέας κλείνει προς την άποψη ότι πρέπει να θεωρηθεί η τρίτη ηλικία ως ένα αυτοτελές έννομο αγαθό του προσώπου που είναι διαφορετικό από τη ζωή, την υγεία, την ελευθερία κλπ. του ηλικιωμένου ατόμου και χαρακτηρίζεται από αυτές ακριβώς τις επι πλέον περιστάσεις, λόγω των οποίων τα ηλικιωμένα άτομα είναι πιο ευάλωτα και ευπρόσβλητα σε εγκληματική συμπεριφορά αλλά και οι οποίες καθιστούν την όποια εγκληματική συμπεριφορά σε βάρος τους ιδιαίτερα βλαπτική γι' αυτά. Η προστασία του εννόμου αυτού αγαθού, στηρίζεται εξ άλλου και στο άρθρ. 21 παρ. 3 του Συντάγματος που προβλέπει ότι το Κράτος παίρνει ειδικά μέτρα για την πρόληψη του γήρατος.

Οι περισσότερες μορφές βίας, βιαιοπραγίας και κακοποίησης ηλικιωμένων προβλέπονται από τα ήδη υπάρχοντα άρθρα του Ποινικού Κώδικα. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση της απειλής και της κλοπής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο 312 Π.Κ. που αφορά τη σωματική βλάβη "ανυπεράσπιστων" προσώπων. Αναφέρεται κατ' αρχήν στους ανήλικους αλλά και στα άτομα που δεν μπορούν να υπερασπίσουν τον εαυτό τους φαίνεται να καλύπτονται οπότε μπορεί να επεκταθεί η εφαρμογή του στις περισσότερες περιπτώσεις κακοποίησης ηλικιωμένων. Είναι αλήθεια ότι οι περισσότεροι έλληνες συγγραφείς δεν περιλαμβάνουν τους

ηλικιωμένους στην κατηγορία των προσώπων που “δε μπορούν να υπερασπίσουν τον εαυτό τους” περιοριζόμενοι σ’ εκείνους που είναι ανυπεράσπιστοι λόγω νόσου ή αναπηρίας³ παραλυσίας, υπνώσεως, εγκυμοσύνης κ.λ.π. Η συγγραφέας όμως πιστεύει ότι η διατύπωση του άρθρου 312 επιτρέπει την εφαρμογή της και σε ηλικιωμένα άτομα εφ’ όσον συντρέχουν και σε αυτά λόγω της ηλικίας τους και μόνο οι προϋποθέσεις της κοινωνικής και ψυχοπνευματικής ευαισθησίας και “μειονεξίας”. Εστω και αν δεν τεκμαίρονται αμάχητα στην περίπτωση των ηλικιωμένων όπως στα άτομα παιδικής ηλικίας είναι εν τούτοις πολύ συνηθισμένες. *De lege ferenda* σκόπιμο θα ήταν ίσως να διατυπωθεί η διάταξη του άρ. 312 Π.Κ. ως έγκλημα συγκεκριμένης ή αφηρημένης διακινδύνευσης, δηλαδή χωρίς να απαιτείται να επέλθει *in concreto* και σωματική βλάβη ή βλάβη της υγείας.

Όσον αφορά τις δικονομικές διατάξεις του ποινικού δικαίου υπάρχουν πράγματι ωρισμένες διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που άμεσα ή έμμεσα λειτουργούν προς όφελος των ηλικιωμένων (π.χ. εξέταση ηλικιωμένου μάρτυρα στο σπίτι του). Χρειάζεται όμως η πρόβλεψη της παροχής δικονομικής συνδρομής στους ηλικιωμένους καθώς και μιάς ωρισμένης χρηματικής βοήθειας για όσους δεν διαθέτουν τα μέσα. Η συγγραφέας προτείνει τη δημιουργία ενός ειδικού επιτρόπου, ενός είδους *ombudsman* επιφορτισμένου με την προστασία των γενικωτέρων συμφερόντων των ηλικιωμένων. Τέλος ο μηχανισμός της ποινικής δικαιοσύνης δεν πρέπει παρά να είναι το έσχατο μέτρο ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ενδοοικογενειακή διαφορά. Άλλα μέτρα έξω από τα ποινικά μπορεί να είναι τα πλέον ενδεδειγμένα⁴.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα της εργασίας αποτελεί μία ανακεφαλαίωση και περιλαμβάνει τις προτάσεις και συμπερασματικές σκέψεις. Η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ενασχόληση με το θέμα αυτό υπήρξε ενδιαφέρουσα κυρίως λόγω του πρωτοποριακού χαρακτήρα της όχι μόνο σε ελληνικό επίπεδο αλλά και σε ευρωπαϊκό, όπου όπως ήδη τονίσαμε⁵ τα κοινωνικά αυτά φαινόμενα αρχίζουν τώρα να μελετώνται και να αντιμετωπίζονται.

Οπωσδήποτε υπήρξαν ωρισμένα μεθοδολογικά προβλήματα. Το δείγμα ήταν περιορισμένο, δεν ήταν πανελλήνιο και η έρευνα στηριζόταν κατά το μεγαλύτερο μέρος της σε υποκειμενικές μαρτυρίες ηλικιωμένων οι οποίοι ενδέχεται να υπερέβαλαν, η παρουσίαση των δεδομένων δεν κάλυψε όλα τα ευρήματα ούτε προχώρησε στο στάδιο αυτό σε πλήρη στατιστική ανάλυση. Γενικά τα ευρήματα αυτά θα πρέπει να θεωρηθούν προκαταρκτικά και διερευνητικά. Η ερευνητική διαδικασία συνάντησε δυσχέρειες αφού αποτελεί την πρώτη ελληνική έρευνα στον τομέα.

Ανακεφαλαιώνοντας όσον αφορά τα δεδομένα από τα δείγματα βλέπουμε ότι τα βαριά περιστατικά ήταν ελάχιστα. Η ψυχολογική και κυρίως λεκτική κακοποίηση υπερτερεί από τη σωματική και υλική.

Όμως το φαινόμενο της μεταβίβασης της βίας από γενεά σε γενεά

μαζί με άλλους παράγοντες (αστικοποίηση του πληθυσμού, αύξηση της προσδόκιμης ηλικίας, επιβίωση, έλλειψη κατάλληλης κοινωνικοποίησης της ελληνικής νέας γενιάς ως προς την τρίτη ηλικία) προοιωνίζουν μία επίταση του προβλήματος της ενεργητικής και παθητικής κακοποίησης των ηλικιωμένων. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να σχεδιαστεί η κρατική πολιτική για την τρίτη ηλικία σε συνάρτηση με τα προβλήματα της ενεργητικής και παθητικής κακοποίησης. Τα κοινωνικά μέτρα που προτείνονται είναι άμεσα και βραχυπρόθεσμα και μέσο ή μακροπρόθεσμα. Στα πρώτα περιλαμβάνονται εκείνα που αποσκοπούν στην έγκαιρη πληροφόρηση των αρμοδίων υπηρεσιών για περιπτώσεις κακοποίησης ή παραμέλησης ηλικιωμένων, στη συλλογή αξιόπιστων στοιχείων για το φαινόμενο, στην ευαισθητοποίηση αρμοδίων και κοινής γνώμης, στην καθιέρωση τηλεφωνικής γραμμής που να δέχεται παράπονα από ηλικιωμένους, στην παροχή περίθαλψης, φροντίδας και προστασίας σε ηλικιωμένα άτομα και στην λήψη μέτρων που αποβλέπουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των ηλικιωμένων πριν δημιουργηθούν καταστάσεις ενεργητικής ή παθητικής κακοποίησης.

Όσον αφορά τα μεσο-μακροπρόθεσμα μέτρα θα πρέπει να αποσκοπούν κυρίως στην ευαισθητοποίηση του ευρέος κοινού αλλά και κυρίως των παιδιών ως προς τις ανάγκες και την προστασία της τρίτης ηλικίας. Μία άλλη ομάδα μέτρων θα πρέπει να αποβλέπει στην πρόληψη καθώς και την προετοιμασία της καταστολής και αποκατάστασης περιπτώσεων κακοποίησης και παραμέλησης.

Τέλος τα μέτρα που αφορούν την απονομή της δικαιοσύνης θα πρέπει να περιλαμβάνουν μία πιο αυστηρή αντιμετώπιση των δραστών κακοποίησης ηλικιωμένων⁶ καθώς και τη μελέτη της δυνατότητας ίδρυσης επιτροπικών-οικογενειακών δικαστηρίων στην δικαιοδοσία των οποίων θα υπαχθούν και οι περιπτώσεις ενδο-οικογενειακής ενεργητικής και παθητικής κακοποίησης.

Στο γενικό συμπέρασμα, η συγγραφέας καταλήγει στην άποψη ότι από την πρώτη αυτή ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι η ελληνική κοινωνία δεν αντιμετωπίζει, προς το παρόν τουλάχιστον, σοβαρό πρόβλημα βίας εναντίον ατόμων τρίτης ηλικίας. Η κατάσταση δεν φαίνεται τόσο σοβαρή όσο σε άλλα κράτη. Εδώ πάντως θα πρέπει να υπενθυμίσουμε την επιφύλαξη της "συγκάλυψης" ενός ωρισμένου αριθμού περιπτώσεων κακοποίησης λόγω υπερίσχυσης της αρχής της "ενδοοικογενειακής αρμονίας" σε αντίθεση με την αρχή της "προσωπικής αξιοπρέπειας" που υπερισχύει στα αγγλοσαξωνικά κυρίως κράτη. Πάντως και άσχετα αν το φαινόμενο δεν έχει λάβει ακόμη μεγάλες διαστάσεις η αναζήτηση λύσεων για την άμβλυνση του προβλήματος κρίνεται επιβεβλημένη κατά την συγγραφέα για δύο, κυρίως λόγους. Πρώτον γιατί τα φαινόμενα αυτά αλλοιώνουν και αποσταθεροποιούν την ελληνική κοινωνία, καθώς αυτή παύει να αναθέτει κάποιο λειτουργικό ρόλο στα πιά ηλικιωμένα μέλη και δεύτερο γιατί η Ελλάδα ανήκει στα ευρωπαϊκά κράτη στα οποία το άνοιγ-

μα της ψαλίδας μεταξύ πληθυσμού 15 ετών και κάτω και 64 ετών και άνω συνεχώς μικραίνει με συνέπεια τη συνεχή αύξηση και όξυνση των προβλημάτων που συναρτώνται με τους ηλικιωμένους στο μέλλον.

Σε παράρτημα δίνονται τα τρία ερωτηματολόγια τα οποία είναι πλήρη αν και σε ωρισμένες περιπτώσεις (όπως εκείνο που απευθύνεται στους ειδικούς του τομέα υγείας και πρόνοιας) φαίνονται αρκετά “φορτωμένα” με αποτέλεσμα να μην ενθαρρύνουν κάποιον να απαντήσει. Ζητούνται επίσης λεπτομέρειες τις οποίες ο ερωτώμενος δεν μπορεί πάντοτε να προσδιορίσει (φύση τραυματισμού/κακοποίησης).

Τέλος δίνεται ένας αρκετά πλήρης πίνακας ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας.

Η έρευνα της Κας Σπινέλλη είναι σημαντική για τα ελληνικά δεδομένα παρά τις όποιες μεθοδολογικές ελλείψεις. Τα στοιχεία που προκύπτουν από τα διανεμηθέντα ερωτηματολόγια, δεν είναι δυνατόν να καλύψουν όλο το θέμα της κακοποίησης ή παραμέλησης των ηλικιωμένων. Όμως τα δεδομένα αυτά αποτελούν την καλλίτερη και πίο εφικτή απαρχή διερεύνησης για μετέπειτα έρευνες.

Ως θετικά στοιχεία της έρευνας αυτής θεωρούμε:

α) Ότι είναι από τις λίγες φορές όπου η Ελλάδα εμφανίζεται ως μία από τις πρώτες χώρες που απαντά στο ερέθισμα της έρευνας στον τομέα αυτό.

β) Αυτή καθ’εαυτή η έρευνα με τον εμπειρικό της χαρακτήρα αποτελεί ένα θετικό στοιχείο για τα ελληνικά δεδομένα όπου υφίσταται πληθώρα θεωρητικών συγγραμμάτων αλλά μεγάλη ανεπάρκεια εμπειρικών ερευνών.

γ) Τα σημαντικά στοιχεία που απορρέουν από την έρευνα και οι υποδείξεις και προτάσεις μπορούν να συντελέσουν σε μία ομαλότερη προσαρμογή στο κλείσιμο της ψαλίδας ανάμεσα σε ωρισμένες πληθυσμιακές μονάδες, στη γήρανση του πληθυσμού και στην αύξηση της βιωσιμότητας.

Με έρευνες όπως αυτή είναι πιθανόν να διακοπεί ο κύκλος της ενδοοικογενειακής βίας ως προς τους ηλικιωμένους, πρόσωπα εξαιρετικά “ευάλωτα” που έχουν όμως τόσο συνεισφέρει στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Υποσημειώσεις

1. Βλέπε για παράδειγμα τη πτωχότητα της υφισταμένης βιβλιογραφίας που αφορά το θέμα της θυματοποίησης των ηλικιωμένων σε αντίθεση με εκείνης που αφορά τα παιδιά, τις γυναίκες αλλά και άλλες ομάδες ατόμων (π.χ. μετανάστες). In Στ. Αλεξιάδης, Εγκληματολογία Θεο/νίκη, Σάκουλας 1989, σελ. 335 επ. Εξάλλου μέσα στα πλαίσια της έρευνας της *Karl Dillamer*, “Elder Abuse: Definitional Dilemmas” αναγνωρίζεται καθαρά ότι “Elder Abuse has only recently been discovered as a “social problem” but has already attracted much attention from policy makers and the media”. In *The American*

society of criminology, 39th Annual Meeting, Montreal 1987, Session 24.4.

2. Βλέπε επίσης Gouvernement du Québec, *Le vol à main Armée, Rapport*, Québec 1980.

3. Το κείμενο του άρθρου 312 Π.Κ. αναφέρει: "Σωματική βλάβη ανηλικών κλπ., Αν δεν συντρέχει περίπτωση βαρύτερης αξιόποινης πράξης, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών: α) όποιος με συνεχή σκληρή συμπεριφορά προξενεί σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας σε πρόσωπο που δεν συμπλήρωσε ακόμη το δέκατο έβδομο έτος της ηλικίας του ή που δεν μπορεί να υπερασπίσει τον εαυτό του και ο δράστης το έχει στην επιμέλεια ή στην προστασία του ή ανήκει στο σπίτι του δράστη ή έχει μαζί του σχέση εργασίας ή υπηρεσίας ή τον έχει αφήσει στην εξουσία του ο υπόχρεος για την επιμέλειά του. β) όποιος με κακόβουλη παραμέληση των υποχρεώσεών του προς τα προαναφερόμενα πρόσωπα γίνεται αιτία να πάθουν σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας τους".

4. Βλέπε για παράδειγμα τη Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης R (85) 4 που αναφέρεται στην ενδο-οικογενειακή βία. In Σπινέλλη σελ. 113.

5. *Supra*, υποσ. 1.

6. Και στο σημείο αυτό υπάρχει αντιστοιχία με τα μέτρα που προτείνονται για την αντιμετώπιση της κακοποίησης των παιδιών. Βλ. για παράδειγμα *Rapport du comité sur les infractions sexuelles à l'égard des enfants et des jeunes, Rapport Badgley; Ottawa, 1984.*

Charls Papacharalambous: *Das politische Delikt im legalistischen Rechtsstaat. Beitrag zu einer Theorie der illegalen polititischen Kommunikakation*, (μτφ. Το πολιτικό έγκλημα στο κράτος δικαίου τυπικής νομιμότητας. Συμβολή σε μια θεωρία της παρεκκλίνουσας πολιτικής επικοινωνίας), Peter Lang: Frankfurt a.M. κ.ά. 1991, XCV, 461 σελ.

Έφη Λαμπροπούλου

Το **πολιτικό έγκλημα** αποτελεί ένα ελκυστικό, αλλά ταυτόχρονα ιδιαίτερα ακανθώδες ερευνητικό αντικείμενο. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις ποικίλουν ανάλογα με την ιστορική συγκυρία και επηρεάζονται έντονα από την διαπλοκή δικαίου και πολιτικής. Στην προβληματική αυτή εντάσσεται η διδακτορική διατριβή του Χάρη Παπαχαραλάμπους.

Ο συγγραφέας αναλύει διιστορικά τον τρόπο πολιτειακής οργάνωσης από την αρχαιότητα μέχρι την σύγχρονη εποχή, ενώ αναφέρεται διεξοδικά στην πολιτειακή δομή του γερμανικού κράτους για να οριοθετήσει την **έννοια του πολιτικού εγκλήματος στο σύγχρονο Κράτος Δικαίου**. Γι' αυτό τον σκοπό υιοθετεί την θεωρία της **"παρεκκλίνουσας πολιτικής επικοινωνίας"** (Juergen Habermas). Στόχος του συγγραφέα είναι να καταδείξει επίσης, ότι η πολιτική κοινωνία ενδεχομένως να κινδυνεύει με την ευρεία νομική προστασία των ατομικών εννόμων αγαθών διότι μέσω αυτής επιτυγχάνεται η πολιτική πειθαρχοποίησή της, η οποία αποτελεί στοιχείο του "ισχυρού κράτους".

Η εργασία κατανέμεται σε δεκαεπτά μικρές θεματικές ενότητες οι οποίες διαρθρώνονται σε τέσσερα κεφάλαια: στο πέμπτο κεφάλαιο (παράρτημα) παρατίθενται κείμενα νόμων από την ρωμαϊκή αρχαιότητα έως την σύγχρονη εποχή με σχετικούς σχολιασμούς (V, σ. 439-461).

Το πρώτο κεφάλαιο (I, σ. 1-102) αποτελεί το ιστορικό μέρος της εργασίας. Σ' αυτό ερευνάται η σχέση μεταξύ της διαφοροποίησης των πολιτικών εννόμων αγαθών, της αυτονομίας της κοινωνικής πολιτικής δράσεως και της θεωρητικής σύλληψης του πολιτικού εγκλήματος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο (II, σ. 103-171) εξετάζεται κατ' αρχάς η έννοια του πολιτικού εγκλήματος επί τη βάσει παλαιότερων ατομικο- και κοινωνικοψυχολογικών προσεγγίσεων της θετικιστικής εγκληματολογίας, επί τη βάσει της εθνομεθοδολογίας και της labeling approach (σ. 104-136). Στη συνέχεια αναλύονται αφ' ενός οι υποκειμενικές νομικές θεωρίες οι οποίες βασίζονται στο στοιχείο του κινήτρου ή του σκοπού του δράστη (σ. 137-148), αφετέρου εκτίθενται οι αντικειμενικές νομικές θεωρίες οι οποίες ανάγουν το πολιτικό έγκλημα σε έγκλημα κατά του κράτους (σ. 148-158). Τέλος, παρουσιάζονται οι μικτές νομικές θεωρίες και εκείνες του εγκληματικού τύπου, οι οποίες χρησιμοποιούν αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία από τις δύο παραπάνω θεωρίες (σ. 158-168).

Στο τρίτο κεφάλαιο (III, σ. 142-245) αναλύεται η θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας (Juergen Habermas), ιδιαίτερα ως προς την χρήση της στην πολιτική επιστήμη. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η εν λόγω θεωρία ανα-

δεικνύει την "παρεκκλίνουσα πολιτική επικοινωνία" σε μηχανισμό κριτικής επεξεργασίας των νομιμοποιητικών κενών του πολιτικού συστήματος. Η θεωρία του Habermas ερμηνεύει πολιτικές κρίσεις και συγκρούσεις, απορρίπτοντας την ύπαρξη μιας προκαθορισμένης "αρμονίας" ή συγκάλυψης της σύγκρουσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας (σ. 197-229).

Στο τέταρτο κεφάλαιο (IV, σ. 246-438) αναλύεται το πολιτικό έγκλημα στο ουσιαστικό γερμανικό ποινικό δίκαιο επί τη βάσει των εκτεθέντων συμπερασμάτων και καταδεικνύονται τρεις "στρατηγικές ιδιαίτερης μεταχείρισης του πολιτικού εγκλήματος σε σχέση με το κοινό έγκλημα". Σύμφωνα με τον συγγραφέα, πρώτη στρατηγική ιδιαίτερης μεταχείρισης είναι εκείνη η οποία χρησιμοποιεί την ποινικοποίηση της πολιτικής επικοινωνίας ως *ratio legis* των σχετικών ποινικών διατάξεων. Για την τεκμηρίωση της άποψής του ο Χ. Παπαχαράλαμπος εξετάζει τα προβλήματα διακινδυνεύσεως του δημοκρατικού Κράτους Δικαίου (ιδίως την προστασία της "τιμής" του κράτους), επισημαίνει την μετατροπή των διαδηλώσεων σε προσβολές της δημόσιας ασφάλειας, την ταύτιση της διαταράξεως του υγιούς πολιτικού κλίματος με την διατάραξη της δημόσιας τάξης και την αναβάθμιση της προστασίας της οικιακής ειρήνης σε προστασία της δημόσιας ειρήνης (σ. 289 επ., 327 επ., 346 επ., 368 επ., αντιστοίχως).

Δεύτερη στρατηγική ιδιαίτερης μεταχείρισης του πολιτικού εγκλήματος είναι η αποτροπή δυσμενέστερης αντιμετώπισης του σε σχέση με το κοινό έγκλημα. Επ' αυτού, μελετώνται οι διατάξεις που δεν ποινικοποιούν ευθέως την πολιτική επικοινωνία, όπως εκείνες περί διασφαλίσεως της εξωτερικής ασφάλειας του κράτους, περί προστασίας του πολιτεύματος και περί υπονομεύσεως του Συντάγματος· επίσης ερευνώνται οι διατάξεις για την αντίσταση κατά της αρχής στις διαδηλώσεις, οι διατάξεις περί προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και εκείνες που αφορούν προσβολές ατομικών εννόμων αγαθών από πολιτικά υποκινούμενες πράξεις (σ. 246 επ., 342 επ., 350 επ., 380 επ. αντιστοίχως).

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στις διατάξεις για την βία που ασκείται κατά του δικαιώματος ειρηνικών διαδηλώσεων (σ. 381-397), για την προστασία της τιμής του ατόμου, κυρίως δε, της τιμής ατόμων της πολιτικής ζωής από την πολιτική κριτική (σ. 397-404) και για την μετατροπή σημαντικού μέρους πολιτικά υποκινούμενων απλών ανθρωποκτονιών [Totschlag: 212 γερμΠΚ] σε ειδικές ανθρωποκτονίες [Mord: 211 γερμΠΚ] (σ. 417-436).

Η τρίτη στρατηγική ιδιαίτερης μεταχείρισης του πολιτικού εγκλήματος συνίσταται τέλος, στη συμβολική λειτουργία που αυτό επιτελεί· η συμβολική λειτουργία του πολιτικού εγκλήματος εξετάζεται επί τη βάσει συγκεκριμένων ποινικών διατάξεων του γερμανικού Ποινικού Κώδικα (σ. 318 επ., 341 επ., 349 επ., 359, 413 επ., 431 επ.).

Εν κατακλείδι, ο συγγραφέας διατυπώνει συνοπτικά τα συμπεράσματα της εργασίας του, τεκμηριώνοντας μέσω αυτών τους λόγους για τους οποίους χρησιμοποίησε την θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας στην ανάλυση του πολιτικού εγκλήματος (σ. 436-438).

Η προσπάθεια του Χάρη Παπαχαραλάμπους να ενσωματώσει την θεωρία της πολιτικής επικοινωνίας στην νομική προβληματική είναι ιδιαίτερα αξιόλογη: το εγχείρημα δεν είναι ούτε σύνηθες ούτε και εύκολο, ιδιαίτερα για ένα νέο επιστήμονα. Αξιέπαινη είναι ακόμη η επιμελημένη παρουσίαση ερμηνειών του πολιτικού εγκλήματος από ευρείς γνωστικούς κλάδους όπως η ψυχολογία, η εγκληματολογία, η πολιτική κοινωνιολογία και η πολιτική επιστήμη. Λόγω της έκτασης του διευρυνόμενου θέματος και της πολυεπιστημονικής προσέγγισής του, είναι φυσικό να μην επιτυγχάνεται από την εργασία μια σε βάθος ανάλυση των ερμηνειών του πολιτικού εγκλήματος, οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί από τις προαναφερθείσες επιστήμες.

Η εργασία του Χάρη Παπαχαραλάμπους αξίζει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής από την επιστημονική κοινότητα της χώρας μας για την εσωτερική της συνοχή, την διεπιστημονική προσέγγιση που επιχειρεί και την εποπτεία που εξασφαλίζει στον αναγνώστη με την αναλυτική διάρθρωση της θεματικής και την επεξεργασία της πλούσιας βιβλιογραφίας. Επιπλέον όμως, και διότι ανάλογες προσπάθειες μεταφοράς μιας πολιτικοκοινωνιολογικής θεωρίας σ' ένα νομικό ζήτημα σπανίζουν στην χώρα μας.

Υποσημειώσεις

1. Σύμφωνα με τον γερμΓΚ "απλή ανθρωποκτονία" είναι η εκ προθέσεως πρόκληση του θανάτου ενός άλλου προσώπου. Η "ειδική ανθρωποκτονία" είναι μια διακεκριμένη περίπτωση της απλής ανθρωποκτονίας, της οποίας συστατικά στοιχεία αποτελούν ορισμένα ιδιαίτερος επιλήψιμα κίνητρα του δράστη (επιθυμία για φόνο, ικανοποίηση του γενετήσιου ενστίκτου, πλεονεξία, ταπεινά ελατήρια), ο εξαιρετικά επιμεττος τρόπος τέλεσης της πράξεως (δολιότητα, σκληρότητα, χρήση κοινώς επικινδύνων μέσων) και η πρόθεση να διευκολυνθεί ή να συγκαλυφθεί μια άλλη αξιόποινη πράξη. Αναλυτικότερα βλ. *H.-H. Jescheck*: Το γερμανικό Ποινικό Δίκαιο, Αθήνα 1987, σ. 122-124. (Απόδοση στην ελληνική Ν.Ε. Κουράκης/Σ. Καρεκλάς/Ν. Λίβος).

Christian de Valkeneer, 1991 *"Le droit de la police", "La loi, l'institution et la société"*

Ευστράτιος Παπαθανασόπουλος

Το σημαντικό αυτό έργο, γραμμένο από έναν εγκληματολόγο, ερευνητή, νομικά καταρτισμένο, του καθολικού Πανεπιστημίου της LOUVAIN-LA NEUVE του Βελγίου, βλέπει το φως της δημοσιότητας δύο περίπου χρόνια ύστερα από την έκδοση του βιβλίου του "POLICE ET PUBLIC UN RENDEZ-VOUS MANQUÉ?" (ED. LA CHARTE, 1989), το οποίο βασίζεται σε μια εμπειρική έρευνα συμμετοχικής παρατήρησης διάρκειας ενός χρόνου, έργο για το οποίο τιμήθηκε με το βραβείο της Βασιλικής Ακαδημίας Επιστημών και Γραμμάτων και Τεχνών του Βελγίου.

Πολύ σωστά η προσέγγιση του θέματος του εν λόγω συγγράμματος στηρίζεται σε δύο άξονες, σε ένα νομικό και έναν εγκληματολογικό. Πράγματι η αστυνομία έχει μια δυναμική, τόσο στο δίκαιο όσο και στην κοινωνία (το δίκαιο είναι μια βασική πλευρά, αφού καθορίζει τις αποστολές της αστυνομίας, αλλά μόνο μια κοινωνιολογική προσέγγισή της, πέρα από την περιγραφή της οργάνωσης και της αποστολής, βοηθεί να κατανοήσουμε τις άλλες παραμέτρους που οριοθετούν στην ουσία την αστυνομική δραστηριότητα).

Όπως αναφέρει ο ίδιος ο συγγραφέας στην εισαγωγή του, το βιβλίο δεν έχει χαρακτήρα εγκυκλοπαιδικό.

Έχοντας επιλέξει ορισμένα θέματα που κατά την κρίση του είναι τα πιο βασικά και επίκαιρα, φιλοδοξεί το βιβλίο του αυτό να αποτελέσει το έναυσμα για βαθύτερους προβληματισμούς ανάμεσα σε αυτούς που, κατά τεκμήριο, ασχολούνται με ζητήματα της αστυνομίας. Επιθυμία του λοιπόν είναι το βιβλίο αυτό να βρει απήχηση αγκαλιάζοντας ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό που θα περιλαμβάνει όχι βέβαια μόνο αστυνομικούς, αλλά το ευρύτερο φάσμα κοινωνικών φορέων που έρχονται σε επαφή με την αστυνομία (κοινωνικούς λειτουργούς, δικηγόρους, ψυχολόγους) και επειδή πιστεύει ότι μια καλλίτερη ενημέρωση σχετικά με την οργάνωση και τη λειτουργία του αστυνομικού θεσμού είναι ικανή να βελτιώσει τις σχέσεις-επαφές και επομένως τη συνεργασία των φορέων αυτών με την αστυνομία, στόχος του είναι να μπορέσει το βιβλίο αυτό να ευαισθητοποιήσει κυρίως το κοινό. Η αστυνομία καλείται να εκπληρώσει μια σημαντική αποστολή που πρέπει να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του κοινού. Αυτό είναι απαραίτητο, αφού, όπως τονίζει και ο συγγραφέας (σελ. 106), το κοινό είναι σημείο εκκίνησης και κατάληξης της αστυνομικής δραστηριότητας.

Μια σειρά δραματικών γεγονότων που παρατηρήθηκαν στο Βέλγιο τα τελευταία χρόνια οδήγησε στη σύσταση μιας κοινοβουλευτικής έρευνας η οποία δημοσίευσε τα πορίσματά της τον Απρίλιο του 1990, όπου μεταξύ άλλων υπογραμμίζεται το πρόβλημα του ανταγωνισμού και σύγχυσης ορίων και αρμοδιοτήτων ανάμεσα στα διάφορα σώματα της αστυνομίας.

Ως εκ τούτου η Κυβέρνηση στις 5 Ιουνίου 1990 ανήγγειλε την πρόθεση για ένα καινούργιο νόμο που θα στοχεύει στην αναδιοργάνωση του συστήματος της βελγικής αστυνομίας, (νόμος 18 Ιουλίου 1991). Το πρώτο κεφάλαιο του έργου αναφέρεται αναλυτικά στα διάφορα όργανα της Βελγικής αστυνομίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο, που είναι αφιερωμένο στις αποστολές της αστυνομίας, ο συγγραφέας διαπραγματεύεται την κλασική διάκριση ανάμεσα στη διοικητική αστυνομία και στη δικαστική, όπου πέρα από τις έννοιες πρόληψη-καταστολή, αναλύονται και διάφορα άλλα κριτήρια διάκρισης (*critère organique, critère finaliste*), για να καταλήξει ο συγγραφέας τελικά στη θέση ότι είναι πολύ δύσκολο να βρούμε ένα κριτήριο αξιόπιστο.

Στο τρίτο κεφάλαιο ο συγγραφέας μας προσκαλεί να δούμε με τρόπο νηφάλιο τις πραγματικές δυνατότητες της αστυνομίας στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας και αναφέρεται στα καινούργια φιλόδοξα προγράμματα αντεγκληματικής πολιτικής με την ευρύτερη συμμετοχή του κοινού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τέταρτο κεφάλαιο όπου ο συγγραφέας ασχολείται με τις νέες τεχνικές αστυνομικής πρόκλησης για την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος (ένα θέμα που απασχολεί ιδιαίτερα τον αμερικανικό χώρο, βλ. κυρίως τις εργασίες του G. MARX) και με το ζήτημα του παραδεκτού τέτοιων στοιχείων στην ποινική δίκη. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: πώς συνδυάζονται οι νέες αστυνομικές στρατηγικές με το σεβασμό των ατομικών ελευθεριών; Σχετικό είναι το κεφάλαιο 6 που αναφέρεται στις βελγικές υπηρεσίες πληροφοριών.

Το κεφάλαιο 5 διαπραγματεύεται τη σχέση ανάμεσα στην αστυνομία και στα καθήκοντα βοήθειας (*tâches d'assistance*). Ο συγγραφέας δεν υιοθετεί αρνητική στάση για τις προαναφερόμενες έννοιες, Γνωρίζει εξ άλλου ο ίδιος, με τις μικροκοινωνιολογικές έρευνες πεδίου που έχει πραγματοποιήσει, ότι ένα μεγάλο μέρος της αστυνομικής εργασίας καταναλώνεται στην επίλυση προβλημάτων του κοινού (οικογενειακά θέματα κλπ.) που δεν έχουν καμιά σχέση με την αστυνομική εργασία, όπως αυτή θέλει να εννοείται.

Πρέπει όμως, όπως τονίζεται, να δούμε το θέμα με ιδιαίτερη προσοχή, θέτοντας κάποια όρια, γιατί δεν πρέπει να μετατρέψουμε το αστυνομικό όργανο σε ψυχολόγο ή κοινωνικό λειτουργό - κάτι που θα ξεπερνούσε τις πραγματικές δυνατότητες του προσφοράς (σελ. 182) - θα μπορεί όμως η αστυνομία κάλλιστα να αποτελέσει το μηχανισμό παραπομπής της προβληματικής κατάστασης στους αρμόδιους και κατάλληλους κοινωνικούς φορείς.

Το τελευταίο κεφάλαιο, το έβδομο, είναι αφιερωμένο στην περιγραφή των προγραμμάτων εκπαίδευσης των διαφόρων αστυνομικών σωμάτων. Μια επαναριοθέτηση των πραγματικών αναγκών του κοινού, βασισμένη στην καθημερινότητα, σε συνδυασμό με μια απομυθοποίηση της αστυνομικής εργασίας, θα πρέπει να αποτελούν τις πυξίδες στην κατάσταση και

επεξεργασία νέων προγραμμάτων εκπαίδευσης της σύγχρονης αστυνομίας που θα είναι διευρυμένα και εμπλουτισμένα σε γνωστικά αντικείμενα, χωρίς να αποτελούν ένα αμάλγμα από ετερόκλητα στοιχεία.

Αναμφισβήτητο το έργο του Christian De Valkenheer αποτελεί μια πολύ σημαντική συμβολή στο χώρο της μελέτης του αστυνομικού θεσμού. Πιστεύω ότι είναι έργο που μπορεί να ικανοποιήσει κάθε απαιτητικό μελετητή, βιβλίο απαραίτητο για κάθε εγκληματολογική βιβλιοθήκη. Αποτελεί εξ άλλου ένα χρήσιμο οδηγό προβληματισμών για όσους θέλουν να ασχοληθούν με το θέμα αυτό, προσπαθώντας να προσαρμόσουν τα ποικίλα ερωτήματα που θέτει ο συγγραφέας στην ελληνική πραγματικότητα και επικαιρότητα.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

- **Διεθνής Επιστημονική κίνηση**
- **Ελληνική Επιστημονική κίνηση**
- **Τρίτο Επιστημονικό Συμπόσιο της Διεθνούς Εταιρείας γαλλοφώνων Εγκληματολόγων**
- **Προπαρασκευαστικό Συμπόσιο του ΙΧ Παγκοσμίου Συνεδρίου του Ο.Η.Ε. (1995) για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών**
- **Νέες Εκδόσεις**

όροι συμμετοχής

Τα κείμενα πρέπει να υποβάλλονται δακτυλογραφημένα σε τέσσερα (4) αντίτυπα, και να είναι σε ελληνική γλώσσα.

Πρέπει να υποβάλλεται επίσης και μια περίληψη - μέχρι 150 λέξεις - τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά και/ή γαλλικά.

Η βιβλιογραφία, οι υποσημειώσεις, οι παραπομπές και οι τυχόν πίνακες πρέπει να μπαίνουν στο τέλος του κειμένου. Για τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία θα πρέπει να ακολουθείται κάποιο από τα διεθνώς καθιερωμένα συστήματα (κατά προτίμηση το σύστημα Harvard βλ. British Journal of Criminology ή Déviance et Société για παράδειγμα).

Τα κείμενα πρέπει να αποστέλλονται στον Καθηγητή Ι. Φαρσεδάκη στη διεύθυνση:

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 17671 Καλλιθέα, Αθήνα Fax: 9223690

βιβλιοπαρουσιάσεις

Όσοι συγγραφείς ή εκδοτικοί οίκοι επιθυμούν να παρουσιαστούν από τις στήλες της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας τα βιβλία τους, παρακαλούνται να τα στέλνουν σε δύο (2) αντίτυπα στη διεύθυνση:

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 17671 Καλλιθέα, Αθήνα

(Καθ. Ιάκ. Φαρσεδάκης) Fax: 9223690

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

ένα έτος (2 τεύχη)

απλή: 4.000 δρχ. • φοιτητική: 2.000 δρχ. • ΝΠΔΔ: 6.000 δρχ.

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Συγγρού 136, 176 71 Καλλιθέα, Αθήνα

ονοματεπώνυμο:

ιδιότητα:

διεύθυνση:

τηλ.:

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ
1990

1. 5 - 7 Φεβρ., Βιέννη, ΟΗΕ. Προπαρασκευαστική Διάσκεψη για το 8^ο Διεθνές Συνέδριο του ΟΗΕ στην Αβάνα, με θέμα: *"Η Πρόληψη του εγκλήματος και η μεταχείριση των εγκληματιών"*.
2. 13 - 17 Μαρτίου, Ντένβερ, ΗΠΑ, ετήσιο Συνέδριο της Ακαδημίας Επιστημών Ποινικής Δικαιοσύνης, με θέμα: *"Τι λειτουργεί στην ποινική δικαιοσύνη;"*
3. 2 - 5 Απριλίου, Γκίλφορντ, Αγγλία, 39^ο ετήσιο Συνέδριο του Βρετανικού Κοινωνιολογικού Συνδέσμου με θέμα: *"Κοινωνικές διαίρεσεις και κοινωνική αλλαγή"*.
4. 9 - 11 Μαΐου, Στρασβούργο, 4^ο Συνέδριο Αντεγκληματικής Πολιτικής του Συμβουλίου της Ευρώπης, με θέμα: *"Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής"*.
5. 22 Μαΐου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση του Εγκλήματος με θέμα: *"Εγκλημα και ποινική δικαιοσύνη: όλα αλλάζουν στην Ανατολική Ευρώπη;"*
6. 23 - 27 Μαΐου, Ονати Guipuzcoa Ισπανίας, Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας του Δικαίου, Συμπόσιο με θέμα: *"Τα δικαιώματα των θυμάτων και οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις: διεθνείς προοπτικές"*.
7. 12 Ιουνίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση του εγκλήματος με θέμα: *"Πρόληψη της νεανικής εγκληματικότητας"*.
8. 14 - 16 Ιουνίου, Μπέκ-Ράτσεμπούργκ, Ημερίδα του Κύκλου Εργασιών νέων εγκληματολόγων, με θέμα: *"Πρόγραμμα μιας κριτικής Εγκληματολογίας"*.
9. 19 Ιουνίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση του εγκλήματος με θέμα: *"Φυλετικά ζητήματα στην αστυνόμευση, στη φυλάκιση και στην αναστολή υπό δοκιμασία"*.
10. 26 Ιουλίου, Λονδίνο, Σεμινάριο του Ινστιτούτου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση του εγκλήματος με θέμα: *"Φυλετικά ζητήματα στην επιβολή της ποινής και στο δίκαιο"*.
11. 21 - 25 Αυγούστου, 43^ο Διεθνές Cours Εγκληματολογίας, Μίσκολτς Ουγγαρίας, με θέμα: *"Τα δικαιώματα του ανθρώπου και η ποινική"*

δικαιοσύνη. Συγκριτική μελέτη της εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ποινική δικαιοσύνη”.

12. 27 Αυγούστου - 7 Σεπτ/βρίου, Αβάνα, Κούβας, 8ο Διεθνές Συνέδριο του ΟΗΕ για την “πρόληψη του Εγκλήματος και τη μεταχείριση των εγκληματιών”.

13. 24 - 28 Σεπτεμβρίου, Συρακούσα, Ιταλίας. Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών, η Διεθνής Προστασία του Παιδιού και το Διεθνές Ινστιτούτο Ανωτέρων Εγκληματολογικών Σπουδών οργάνωσαν σεμινάριο με θέμα: “Η εφαρμογή του Χάρτη Δικαιωμάτων του Παιδιού”.

14. 12 Οκτωβρίου, Λυών. Από το Πανεπιστήμιο της Λυών ΙΙΙ ανακηρύχθηκε επίτιμος διδάκτορας ο επίτιμος Πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας καθηγητής G. Capera.

15. 18 Οκτωβρίου. Στη Φρανκφούρτη επιδόθηκε από τη Γερμανική Εταιρεία Εγκληματολογίας στον πρόεδρο της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας καθηγ. Albert Reiss, το χρυσό μετάλλιο “Beccaria” και στον καθηγ. Korinek του Πανεπιστημίου PECS της Ουγγαρίας και Υφυπουργό Εσωτερικών της ίδιας χώρας το αργυρό μετάλλιο “Beccaria”.

16. 2 - 3 Νοεμβρίου, Παρίσι, Ινστιτούτο Ανωτέρων Σπουδών της Εσωτερικής Ασφάλειας (I.H.F.S.I. Γαλλίας), Συμπόσιο με θέμα: “Εσωτερική Ασφάλεια, Πρόκληση και σχετικά προβλήματα”.

17. 26 - 30 Νοεμβρίου, Στρασβούργο, 19η Διάσκεψη Εγκληματολογίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, με θέμα: “Νέες κοινωνικές στρατηγικές και το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης”.

18. 13 - 15 Δεκεμβρίου, Βαρκελώνη - Καταλωνίας, Συμπόσιο οργανωμένο από το Υπουργείο Δικαιοσύνης Καταλωνίας, με θέμα: “Το ποινικό δίκαιο και το θύμα: προς ιδιωτικοποίηση του συστήματος;”

1991

1. 23 - 25 Ιανουαρίου, στο Κάιρο, η Αστυνομική Ακαδημία οργάνωσε συμπόσιο σε συνέχεια του 8ου Διεθνούς Εγκληματολογικού Συνεδρίου των ΗΕ (που έγινε στην Αβάνα το 1990), με θέμα: “Μέτρα χωρίς κράτηση”.

2. 25 - 26 Ιανουαρίου, Aix-en-Provence (Γαλλία), Διεθνές Συμπόσιο με θέμα: “Ποινικό Δίκαιο των Ανηλίκων” οργάνωσε το Ινστιτούτο Ποιν. Επιστημών και Εγκληματολογίας αυτής της πόλης.

3. 6 - 8 Μαρτίου, Βαρκελώνη, Το Υπουργείο Δικαιοσύνης της Καταλωνίας οργάνωσε ημερίδες με θέμα: *"Ανθρωπος, τεχνολογικές προόδους και δίκαιο"*.
4. 13 - 15 Μαρτίου, Interlaken Ελβετίας, Συμπόσιο οργανωμένο από την Ελβετική Ομάδα Εγκληματολογίας, με θέμα: *"Σεξουαλική εγκληματικότητα"*.
5. 26 - 27 Απριλίου, Βρυξέλλες, Η Διεθνής Εταιρία των γαλλοφώνων εγκληματολόγων πραγματοποίησε το 2ο Συμπόσιό της, στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών με θέματα:
  - Οι ανήλικοι - επέμβαση κοινωνική ή δικαστική
  - Нарκομανείς - στρατηγικές της επέμβασης
  - Εγκληματολογία - διδασκαλία και εξειδίκευση, για ποιό σκοπό;
  - Κατάρτιση των αστυνομικών και κοινωνικές επιστήμες
  - Ποινολογία και σωφρονιστική υπηρεσία

— Σε ειδική τελετή απονεμήθηκε το *Βραβείο Beaumont-Tocqueville* στον καθηγητή Πανεπιστημίου της Λυών και αρχηγό της ψυχιατρικής-εγκληματολογικής Σχολής *Marcel Colin*.
6. 6 - 10 Μαΐου, 44ο Διεθνές Cours Εγκληματολογίας στο σαν Μαρίνο, με θέμα: *"Η Εγκληματολογία και η Κοινωνική Άμυνα σε διάλογο"*.
7. 12 - 18 Μαΐου, Onate, Guiruzcoa - Ισπανία, Διάσκεψη οργανωμένη από το Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας του Δικαίου, με θέμα: *"Σωματική και σεξουαλική κατάχρηση των παιδιών: Κατάσταση, νομοθετική μεταρρύθμιση και δημόσια πολιτική"*.
8. 13 - 15 Μαΐου, Σιένα, Ιταλίας, Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ιατροδικαστικής, Σεμινάριο με θέμα: *"Ενδοοικογενειακή βία"*.
9. 3 - 7 Ιουνίου, Στρασβούργο, 40ή Συνεδρίαση της Ολομέλειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα εγκληματολογικά προβλήματα.
10. 18 - 23 Αυγούστου, στο Ρίο ντε Τζανέιρο, έγινε το 45ο Διεθνές Cours Εγκληματολογίας με θέμα: *"Κοινή γνώμη, μέσα μαζικής ενημέρωσης και εγκληματικότητα"*.
11. 21 - 23 Σεπτεμβρίου, Μιλάνο, 1η Σύσκεψη του Διεθνούς Συμβουλευτικού, Επιστημονικού και Επαγγελματικού Συμβουλίου (International Advisory Scientific and Professional Council) που ιδρύθηκε από το 8ο Παγκόσμιο Συνέδριο των ΗΕ για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των εγκληματιών.

12. 29 Σεπτεμ. - 5 Οκτωβρ., Αιξ- Μασσαλίας, Διεθνές Σεμινάριο του Ινστιτούτου Ποινικών Επιστημών και Εγκληματολογίας, με θέμα: *"Η πρόληψη του εγκλήματος σε αστικό περιβάλλον"*.
13. 7 - 12 Οκτωβρίου, στο Παρίσι, διεξήχθη το XII Διεθνές Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρίας Κοινωνικής Άμυνας, με θέμα: *"Κοινωνική άμυνα, προστασία του περιβάλλοντος και δικαιώματα του ανθρώπου"*. Το Συνέδριο ήταν αφιερωμένο στη μνήμη του προέδρου Marc Ancel.
14. 14 - 18 Οκτωβρίου, Σεούλ, Κορέα, 1η Διεθνής Διάσκεψη οργανωμένη από το Κορεατικό Ινστιτούτο Εγκληματολογίας, με θέμα: *"Εγκλημα και Έλεγχος του Εγκλήματος"*.
15. 28 - 31 Οκτωβρίου, στη Βαρκελώνη έλαβε χώρα το 46ο Διεθνές Cours Εγκληματολογίας με θέμα: *"Οι σύγχρονες προοπτικές της επιστημονικής έρευνας στην Εγκληματολογία"*. Το Σεμινάριο αυτό οργάνωσε το Κέντρο Νομικών Μελετών και Ειδικής Κατάρτισης του Υπουργείου Δικαιοσύνης της Καταλωνίας.
16. 18 - 20 Νοεμβρίου, Παρίσι, 2η Διεθνής Διάσκεψη με θέμα: *"Η ασφάλεια, τα ναρκωτικά και η πρόληψη της εγκληματικότητας στο αστικό περιβάλλον"*. Τη Διάσκεψη αυτή ακολούθησε υπουργική σύσκεψη, με πρωτοβουλία των Η.Ε., που ίδρυσε μια ειδική διακρατική Επιτροπή από 32 μέλη εκλεγμένα από το Ecosoc. Η Επιτροπή αυτή θα οργανώσει το Παγκόσμιο Συνέδριο του 1995.
17. 25 - 27 Νοεμβρίου, Στρασβούργο, 10ο Εγκληματολογικό Συμπόσιο οργανωμένο από το Συμβούλιο της Ευρώπης με θέμα: *"Νεαροί ενήλικοι και αντεγκληματική πολιτική"*.

1992

1. 12 - 18 Απριλίου, Τόκυο, 47ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας, με θέμα: *"Η πρόληψη του εγκλήματος στις αστικές κοινότητες"*.
2. 20 Απριλ. - 3 Μαΐου, Βιέννη, Σύσκεψη της Επιτροπής των Η.Ε. για την πρόληψη του εγκλήματος και την ποινική δικαιοσύνη.
3. 29 Απριλ. - 2 Μαΐου, Φιλαδέλφεια, ΗΠΑ, η Society for Life History Research, οργάνωσε σύσκεψη με θέμα: *"Ο εξαναγκασμός και η κύρωση, μια μακροπρόθεσμη προσέγγιση"*.
4. 8 Μαΐου, Σαν Σεμπάστιαν, Ισπανία, ο καθηγ. Günther Kaiser ανα-

κηρύχθηκε *επίτιμος διδάκτορας* του Ινστιτούτου Εγκληματολογίας του βασικού Πανεπιστημίου του σαν Σεμπάστιαν.

5. 13 Μαΐου, Αιξ-Μασσαλίας, Γαλλία, ο επίτιμος πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας, καθηγητής *Denis Szabo ανακηρύχθηκε επίτιμος διδάκτορας*.

6. 17 Μαΐου, Μπέλφαστ και Δουβλίνο, Μόνιμη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την "Probation", Γενική Συνέλευση με θέμα: *"Το μέλλον της Probation"*.

7. 5 - 6 Ιουνίου, Βουκουρέστι, 3ο Διεθνές Συμπόσιο Εγκληματολογίας της Διεθνούς Εταιρίας των γαλλοφώνων Εγκληματολόγων, με θέμα: *"Εγκληματολογία και Δικαιώματα του Ανθρώπου στο σύγχρονο κράτος δικαίου με ειδική αναφορά στα νέα μετα-ολοκληρωτικά καθεστώτα της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης"*.

Κατά τη διάρκεια αυτού του Σεμιναρίου σε ειδική τελετή, απονεμήθηκε το *διεθνές βραβείο "Beumont-Tocqueville"* στην καθηγήτρια του Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρο της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας και του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου κ. *Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, για τη συνολική προσφορά της.

8. 13 - 17 Ιουλίου, Μόντρεαλ-Καναδάς, II Παγκόσμιο Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρίας Επιστημονικών Ανταλλαγών για τη βία και την ανθρωπινή συνύπαρξη, με θέμα: *"Βία και ανθρωπινή συνύπαρξη"*.

9. 14 - 18 Σεπτεμβρίου, Salvador-Bahia Βραζιλίας. Πραγματοποιήθηκε το 48ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας με θέμα: *"Τα δικαιώματα του Ανθρώπου και η ποινική δίκη"*.

10. 14 - 18 Σεπτεμβρίου, Γενεύη, Γεν. Διεύθυνση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Η.Ε., Προπαρασκευαστική Επιτροπή για τη Διεθνή Διάσκεψη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1993.

11. 16 - 29 Σεπτεμβρίου, Οξφόρδη, Πανεπιστήμιο, Κέντρο για Κοινωνικές-Νομικές Σπουδές, 3η Ευρωπαϊκή Διάσκεψη με θέμα: *"Νόμος και Ψυχολογία"*.

12. 25 - 27 Σεπτεμβρίου, Γενεύη, European Network Women's Right Abortion and Contraception, Ευρωπαϊκή διάσκεψη με θέμα: *"Αντισύλληψη και άμβλωση, πραγματικότητα και τα αιτήματά μας"*.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ 1990

1. 10 Μαΐου, Διάλεξη του καθ. Guy Houchon (Πανεπιστήμιο Louvain) με θέμα: "Η μεταμοντέρνα εγκληματολογία: Κοινωνικά δίκτυα και κοινωνικοί δράστες" (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας).
2. 24 Μαΐου, Διάλεξη του καθ. Christie Davies (Πανεπιστήμιο Reading) με θέμα: "Ζητήματα ζωής και θανάτου: Η πολιτική της θανατικής ποινής και της άμβλωσης στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική" (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας, σε συνεργασία με τον Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου).
3. 30 Μαΐου, Διάλεξη του Γιώργου Νικολόπουλου με θέμα: "Έγκλημα και λογοτεχνία: Προλεγόμενα στην κατασκευή ενός αντικειμένου έρευνας" (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας).
4. 12 Ιουνίου, Διάλεξη της Τόνιας Τζανετάκη με θέμα: "Η χρησιμοποίηση της θεωρίας των οργανώσεων για τη μελέτη των σκοπών της ποιής της κοινωνικής εργασίας" (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας).

1991

1. 7 Μαρτίου: Διάλεξη του κ. Χάρη Παπαχαραλάμπους, Δ/ρος Νομικής του Πανεπιστημίου Goethe της Φρανκφούρτης με θέμα: "Το πολιτικό έγκλημα και το κράτος της τυπικής νομιμότητας". (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας).
2. 21 Μαρτίου: Διάλεξη του κ. Αντώνη Αστρινάκη, Δ/ρος του Παντείου Πανεπιστημίου με θέμα: "Παρεκκλίνοντες υποπολιτισμοί της νεολαίας της εργατικής τάξης". (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας).
3. 29 Απριλίου: Δημόσια συζήτηση με θέμα: "Το Σωφρονιστικό ζήτημα στην Ελλάδα. Σύγχρονες εξελίξεις" με εισηγητές τους κκ. Β. Καρύδη Δικηγόρο, Δ/ρα Νομικής και Ν. Κουλούρη Ε.Μ.Υ. Εγκληματολογίας. (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας).
4. 15 Μαΐου: Διάλεξη του κ. Christian Debuyst, καθηγητή του Πανεπιστημίου της Louvain με θέμα: "Η επιλογή της Κλινικής εγκληματολογίας και η ένταξή της σε θεσμικό πλαίσιο". (Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας και Πάντειο Πανεπιστήμιο).
5. 16 Μαΐου: Δημόσια συζήτηση επί του Σχεδίου του Σωφρονιστικού Κώδικα με θέμα: τις ειδικές διατάξεις του Σχεδίου και εισηγητές τους

κκ. Β. Καρύδη και Ν. Κουλούρη - συνέχεια της προηγούμενης της 15ης Μαΐου (Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας).

30 Νοεμβρίου - 1 Δεκεμβρίου: Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής εταιρίας Ποινικού Δικαίου με θέμα: "Το οικονομικό έγκλημα" Θεσσαλονίκη.

1992

1. 5 Φεβρουαρίου: Δημόσια συζήτηση με θέμα: "Το AIDS: μία πολυεπιστημονική προσέγγιση" με εισηγητές τον κ. Λάμπρο Κράμπελα, εισαγγελέα Εφετών και την κα Τιτίκα Μανδαλάκη, Επικ. Καθηγήτρια της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τη συζήτηση διήθυνε ο κ. Διον. Σπινέλλης, καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου (Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας).

2. 27 Μαρτίου: Διάλεξη και δημόσια συζήτηση με θέμα: "Ικανότητα για καταλογισμό - Προσπάθεια μιας διεπιστημονικής προσέγγισης", με εισηγητές τους: κ. Klaus Foerster, Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Tübingen, κ. Πέτρο Κακκαλή, Εφέτη Αθηνών, κ. Λεωνίδα Κοτσαλή Επικ. Καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών και κα. Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, καθηγήτρια Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, που ήταν και συντονίστρια. (Ινστιτούτο Goethe σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας).

3. 15 Μαΐου: Διάλεξη της κας Αγλαίας Τσήτσουρα, Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου των Βρυξελλων και Προϊσταμένης του Εγκληματολογικού Τμήματος του Συμβουλίου της Ευρώπης, με θέμα: "Ποινικά υποκαταστήματα και εξωποινικά μέτρα αντεγκληματικής πολιτικής" (Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας και Τομέας Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου).

ΤΡΙΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΓΑΛΛΟΦΩΝΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΩΝ

Βουκουρέστι, 5-6 Ιουνίου 1992

ΙΑΚ. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Στό φιλόξενο Βουκουρέστι, στο Σπίτι των Επιστημόνων της Ακαδημίας Ρουμανίας, έλαβαν χώραν οι εργασίες του Τρίτου Συμποσίου της Διεθνούς Εταιρείας γαλλοφώνων Εγκληματολόγων που οργανώθηκε με τη συνεργασία της Ρουμανικής Εταιρείας Εγκληματολογίας, του Ινστιτούτου Νομικών Ερευνών της Ακαδημίας της Ρουμανίας, της Αστυνομικής Ακαδημίας "Άλεξ. Ι. Κούζα" και του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Θέμα του Συμποσίου αποτέλεσε η *"Εγκληματολογία και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο σύγχρονο κράτος Δικαίου, με ειδική αναφορά στα νέα μεταολοκληρωτικά καθεστώτα της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης"*.

Κατά τις δύο ημέρες του το Συμπόσιο ασχολήθηκε με τα ακόλουθα επιμέρους ζητήματα: 1. Υπό την προεδρία του Καθηγητού στο Πανεπιστήμιο της Νεαπόλεως της Ιταλίας κ. P. Sclafani και μετά από εισήγηση της Καθηγήτριας Κυρίας Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, με τις *"Σύγχρονες τάσεις της Εγκληματολογίας στις σχέσεις της με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου"*, 2. Υπό την Προεδρία του γράφοντος και μετά από Εισήγηση του Καθηγητού στο Πανεπιστήμιο της Λυών της Γαλλίας κ. J.-M. Elchardus, με τις *"Φυλακές και την φυσική και ψυχική υγεία"*. Ο εισηγητής αναφέρθηκε επίσης σε διεξαχθείσα υπό την ευθύνη του μεγάλη σχετική έρευνα και στα πορίσματά της που πρόκειται σύντομα να δημοσιευθούν. 3. Υπό την Προεδρία του Εισαγγελέα στο Γαλλικό Ακυρωτικό και Γεν. Γραμματέα της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας κ. G. Picca και μετά από εισήγηση του K.K.G. Nistoreanu της Αστυνομικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, με την *"Οικονομία της αγοράς και Εγκληματολογία. Νέες όψεις της οικονομικής εγκληματικότητας στη συγκυρία των πολιτικών καθεστώτων κατά το μεταβατικό στάδιο"*. 4. Υπό την προεδρία του κ. L. Ionescu, Αντιπροέδρου της Ρουμανικής Εταιρείας Εγκληματολογίας και Ανακριτικής και μετά από εισήγηση των κ.κ. E. Rebscher, της Ομοσπονδιακής Εγκληματολογικής Υπηρεσίας της Γερμανίας και Ph. Mary, του Ελευθέρου Πανεπιστημίου των Βρυξελλών, με την *"Εξουσία και διαχείριση της Αστυνομίας, σε συνάρτηση με διάφορα πρότυπα"*. 5. Υπό την Προεδρία της Κυρίας R. Stanoiu, του Ινστιτούτου Νομικών Ερευνών και μετά από εισήγηση του καθηγητού στο Πανεπιστήμιο της Γένοβας της Ιταλίας κ. U. Gatti, με την *"Παραβατικότητα των ανηλίκων και την περιθωριοποίηση των νέων της πόλης που προέρχονται από την ύπαιθρο ή το εξωτερικό"* και 6. Υπό την Προεδρία του καθηγητού του Πανεπιστημίου του Αίξ-αν-Προβάνς, κ. J. Syr και μετά από εισήγηση της κυρίας D. Wojeik (Πολωνία), με την *"Εκπαίδευση, την τεχνική ειδίκευση, την πρακτική και την παιδαγωγική συγκρισιμότητα των προγραμμάτων στην Εγκληματολογία, με ιδιαίτερη αναφορά στα προβλήματα ανταλλαγών με τη γαλλόφωνη διασπορά"*.

Τα πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα των εργασιών του Συμποσίου συνόψισαν, μετά από εκτεταμένες συζητήσεις, οι καθηγητές του Πανεπιστημίου του Μοντρεάλ κ. D. Szabo, η Καθηγήτρια κυρία Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου και η Κυρία R. Stanou.

Οι Έλληνες σύνεδροι είχαν και ένα ιδιαίτερο λόγο ικανοποίησης αφού με την ευκαιρία της σύγκλησης του Συμποσίου, απονεμήθηκε - για δεύτερη φορά στην ιστορία της διεθνούς εταιρείας (για πρώτη φορά είχε απονεμηθεί, στις Βρυξέλλες, στον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου της Λυών κ. Marcel Coln) -, τό βραβείο BEAUMONT-TOCQUEVILLE στην καθηγήτρια κυρία Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, για τη συνολική προσφορά της στην επιστήμη της Εγκληματολογίας.

Τα μέλη της Επιτροπής που αποφάσισε την απονομή του βραβείου στην τιμωμένη, ήταν οι:

1.	P.H. Bolle	Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Neuchâtel
2.	F. Boulan	Κοσμήτορας Νομικής του Πανεπιστημίου Aix-Marseille
3.	G. Picca	Γεν. Εισαγγελέας του Γαλλικού Ακυρωτικού, Γενικός Γραμματέας της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας
4.	D. Szabo	Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Montréal, Επίτιμος Πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας
5.	J. Verhaegen	Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Louvain

Η απονομή του βραβείου έγινε σε επίσημο δείπνο και μέσα σε θερμή και συγκινητική ατμόσφαιρα. Κατά την επίδοση του βραβείου ο Πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρείας καθηγητής κ. Denis Szabo προσφώνησε την τιμωμένη με τα ακόλουθα λόγια:

Προσφώνηση

Για να κάμεις το εγκώμιο της Αλίκης ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ απαιτείται να προστρέξεις στα μέσα τόσο του πνεύματος όσο και της καρδιάς, διότι λίγα πρόσωπα της γενιάς της συνέβαλαν σε τέτοιο βαθμό, συγχρόνως στην επιστήμη και στο σύγχρονο πολιτισμό, όσο αυτή η Ελληνίδα μεγάλη κυρία, ομότιμη καθηγήτρια και τέως πρύτανης του Παντείου Πανεπιστημίου και Πρόεδρος του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Γεννημένη στο νησί της Κέρκυρας με τις μαγευτικές ομορφιές, μετά από τις σπουδές στη Νομική Σχολή Αθηνών υποστήριξε τη διδακτορική διατριβή της κατά τρόπο λαμπρό στη νομική Σχολή της Γενεύης το 1973.

το θέμα της ήταν κατ' εξοχήν εγκληματολογικό γιατί ερευνά τα κίνητρα του εγκλήματος. Πράγματι η εξειδίκευσή της στο ποινικό δίκαιο και στην εγκληματολογία στο πανεπιστήμιο της Ρώμης, από το 1952 ως το 1954, την ευαισθητοποίησε στον πιο κοινωνικό από τους κλάδους του δικαίου, στο ποινικό δίκαιο. Το 1975 δημοσιεύει το σημαντικό έργο της που αφιερώνει στη "μεταχείριση των ψυχικά ανωμάλων εγκληματιών".

Η επαγγελματική ζωή της Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, είναι εγκατεσπαρμένη με νεωτερισμούς θεσμικούς και θεωρητικούς. Αναλαμβάνοντας τη διδασκαλία της Εγκληματολογίας στο διακεκριμένο Πάντειο Πανεπιστήμιο, τοποθετεί αυτή την επιστήμη δικαιωματικά στις κοινωνικές επιστήμες. Τακτικός καθηγητής από το 1976, πρύτανης δύο φορές κατά τις ταραχώδεις περιόδους 1979-1980 και 1983-1984, αυτή μόνη μπορούσε να διαθέσει το αναγκαίο κύρος για να επιβάλει την επιστήμη μας ως μεταπτυχιακή ειδικότητα. Η θεσμοθέτηση αυτή της εγκληματολογικής διδασκαλίας, απαραίτητη για τη στερέωση αυτής της επιστήμης, που γεννήθηκε στη σκιά των νομικών και ιατρικών επιστημών και συχνά συνθλίβεται κάτω από το βάρος αυτής της βαρειάς γειτνίασης, κατακτήθηκε οριστικά υπό τη δυναμική ώθησή της. Αποτελεί μια μεγάλη πρωτιά για την Ελλάδα και μια αξιοσημείωτη νίκη για την εγκληματολογία, όπως εφαρμόζεται γύρω από τη μεσόγειο, τόσο παραδοσιακή ακόμα.

Στα πολυάριθμα εγκληματολογικά δημοσιεύματα, που εμφανίζονται ελληνικά γαλλικά, αγγλικά ή γερμανικά, γλώσσες που ευχερώς μιλάει η βραβευθείσα, ασχολείται με τα προβλήματα της ποινής, ιδιαίτερα της θανατικής, τα οποία συνδέει στενά με τη σωφρονιστική μεταρρύθμιση στη χώρα της. Το ενδιαφέρον της για τη θέση της γυναίκας είναι σταθερό. Μάρτυρα γι' αυτό αποτελεί το αξιόλογο έργο της, στα αγγλικά, αφιερωμένο στη γυναικεία εγκληματικότητα. Παρουσίασε σ' αυτό μια πρωτότυπη ανάλυση της γυναικείας εγκληματικότητας στη σύγχρονη κοινωνία.

Το δεύτερο τμήμα του έργου της, εξίσου σημαντικό σε όγκο και σημασία με το εγκληματολογικό, είναι αυτό που αφορά τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, γιατί ολόκληρο το έργο της Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, παρ' όλο που χαρακτηρίζεται από απόλυτη επιστημονική αυστηρότητα, είναι υποταγμένο σε μια τέτοια ηθική απαίτηση. Στο ευρύ πεδίο του αγώνα για την επικράτηση αυτών των απαράγραπτων δικαιωμάτων η Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου ασχολείται κατά προτίμηση με τρεις ειδικές κατηγορίες. Δεν θα εκπλαγούμε ότι μια απ' αυτές περιλαμβάνει τους εγκληματίες και τα θύματά τους: είναι ένας σταυρός που ιδιαίτερα δύσκολα σηκώνεται στις σύγχρονες κοινωνίες, αλλά είναι τιμή για τους εγκληματολόγους να αφοσιώνονται σ' αυτόν. Η τρίτη και η τέταρτη κατηγορία αφορούν τις γυναίκες και τα παιδιά που στην εποχή μας είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα σε κακομεταχείριση. Σε μεγάλο αριθμό δημοσιευμάτων, στα οποία ο επιστημονικός αναλυτής υποχωρεί προ του συντάκτη έντονων επικριτικών άρθρων και του μαχητή, η Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου καταγγέλλει ακούραστα τις καταχρήσεις, αποκαλύπτει τις

αφόρητες υποκρισίες, στιγματίζει την αδιαφορία των ευημερούντων και των ισχυρών. Αυτός ο μαχητής, υπό την ευγενέστερη έννοια του όρου, ενοχλεί!

Αυτές οι δύο πλευρές, επιστημονική και μαχητική, του έργου της, αλληλοσυμπληρώνονται, και όσο περισσότερο προχωρεί η προσωπική της ώριμανση και η ανάπτυξη της σταδιοδρομίας της, διαπλέκονται διαρκώς περισσότερο. Την ανησυχούν τα προβλήματα της βιοηθικής, οι κίνδυνοι να καταστήσουμε τον άνθρωπο ένα σύνολο οργάνων που παζαρεύονται στην αγορά, που χρησιμοποιούνται επιστημονικά με σκοπούς τεχνολογικούς, ωφελμιστικούς. Μοιράζεται με μερικούς άλλους αυτό το αίσθημα, από το οποίο προκύπτει η φλέγουσα υποχρέωση να αντιμετωπισθούν αυτά τα προβλήματα σε διεπιστημονικά πλαίσια. Αυτό αποτελεί την πηγή μιας σειράς συζητήσεων, των "Συζητήσεων του Κολυμπαριού" που περιοδικά πραγματοποιούνται στον εμπνευστικό χώρο της Ορθόδοξης Ακαδημίας της Κρήτης.

Η τύχη των εθνικών μειονοτήτων δεν αφήνει αδιάφορη την ένθερμη πατριώτισσα Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου. Η πίστη της χωρίς συμβιβασμούς στα δημοκρατικά ιδεώδη κατά τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών της δίνει το ηθικό δικαίωμα να προστρέχει στην υπεράσπιση των Κυπρίων συμπατριωτών της, χωρίς να μπορεί κανείς να την κατηγορήσει για οπισθοδρομικό εθνικισμό. Ο εξέχων ρόλος που έπαιξε ο αποβιώσας σύζυγός της, Πρόεδρος του ελληνικού Συμβουλίου Επικρατείας, για την αποκατάσταση του κράτους δικαίου στο λίκνο της δυτικής δημοκρατίας, επαυξάνει το προσωπικό κύρος της σ' αυτό το πεδίο, όπου εμπλέκονται ατομικές απαιτήσεις και εθνικά συμφέροντα.

Και τώρα φθάνουμε στην τελευταία πλευρά αυτής της ζωής, τόσο πλούσιας σε εμπειρίες και υποδειγματικά διδάγματα για μας τους σύγχρονους της και ακόμη περισσότερο για τις επερχόμενες γενεές. Πραγματικά η Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, είναι ένας πολιτικός μαχητής, υπό την πιο βαθειά και ευγενή έννοια του όρου, στην υπηρεσία των μειονεκτούντων της σύγχρονης κοινωνίας, των αδυνάμων, των αδυνάτων, των μειονοτικών. Κανένας υπολογισμός προσωπικών συνεπειών δεν την κάνει να υποχωρήσει μπρος στην κρατική, εκκλησιαστική ή ιδεολογική εξουσία. Μάχεται ασυμβίβαστα.

Αυτή η αγωνιστικότητα δεν είναι καθόλου μακριά από την επιστημονική της ιδιότητα: η εμπειρική μελέτη της πραγματικότητας της δίνει επιχειρήματα για να επισημαίνει τις αδικαιολόγητες αδικίες και τις απαράδεκτες καταχρήσεις δικαιωμάτων. Η πίστη της εξάλλου, στα απαράγραπτα δικαιώματα των ανθρώπων, στην αξιοπρέπεια και την προστασία της ελευθερίας τους και των αγαθών τους, αποτελεί την άλλη πηγή της δράσης της. Αυτή η ισχυρή πεποίθηση την οδηγεί σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Ανατολής και της Δύσης, του Βορρά και του Νότου, σε όλα τα οχυρά όπου πρέπει να καταπολεμηθούν τα βασανιστήρια, οι υπερβολικές ανισότητες και οι απαράδεκτοι αποκλεισμοί.

Ωστόσο, αυτή η αδιάφορη και ασυμβίβαστη μαχήτρια ποτέ δεν φθάνει σε υπερβολές. Δεν διακρίνει σ' αυτήν ούτε σκιά φανατισμού. Ο σεβασμός της στο δίκαιο του (κάθε) ανθρώπου, η παραδοχή από αυτήν των δεδομένων της επιστημονικής έρευνας την διαφυλάσσουν από αυτόν. Αυτό ακριβώς εξηγεί, χωρίς αμφιβολία, το βάθος της επιρροής της, σε πολλαπλούς χώρους και δίνει μια ξεχωριστή λάμψη στις παρεμβάσεις της τόσο ως επίσημου αντιπροσώπου της χώρας στην UNESCO, στο Συμβούλιο της Ευρώπης ή στα Η.Ε., όσο και στις παρεμβάσεις της στα πλαίσια των μη κυβερνητικών οργανώσεων ή των επιστημονικών οργανώσεων.

Ανάμεσα στις μη κυβερνητικές οργανώσεις η Διεθνής Εταιρία Εγκληματολογίας, που την εξέλεξε στο συμβούλιο της, η Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας, που η ίδια ίδρυσε και της οποίας διευθύνει την τύχη, ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών του οποίου υπήρξε αντιπρόεδρος, το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, του οποίου είναι Πρόεδρος από την ίδρυσή του, χωρίς να παραλείψουμε την οργάνωσή μας, η οποία από την ίδρυσή της επωφεληθήκε από τη συμμετοχή της.

Η ίδια αποτελεί την πηγή οργάνωσης Συμποσίων, Συνεδρίων, διεθνών σεμιναρίων των οποίων ο κατάλογος είναι πολύ εντυπωσιακός και η επιτυχία διαπιστωμένη.

Πρόεδρος του Ελληνικού Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας από το 1974, έφθασε στην κορυφή, όταν η φεμινιστική της υπευθυνότητα την οδήγησε επικεφαλής της ισχυρής Διεθνούς Ένωσης Γυναικών, το 1989. Έτσι μεταφέρει τον αγώνα για την γυναικεία χειραφέτηση σε παγκόσμια κλίμακα, διατρέχοντας τις πέντε ηπείρους.

Αυτή η μακρά απαρτίθιση δεν δίνει παρά μια αποσπασματική και μερική εικόνα της απίστευτης επίδρασης της Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας, με γραπτό και προφορικό λόγο, προσωπικά και οργανωτικά. Γι' αυτήν, πολύγλωσση από το λίκνο της, η γαλλική γλώσσα είναι, όπως λέει το ρητό, "πιο ίση από τις άλλες" στον ευρύ κατάλογο των επικοινωνιών της. Ζυμωμένη με τη γαλλική παιδεία, προσφέρει αξιόλογες υπηρεσίες στη γαλλική εγκληματολογία με τις πολυάριθμες δραστηριότητές της, τις δημοσιεύσεις της, που γίνονται γαλλικά. Επιθυμώντας να τιμήσουμε, κατά το τρίτο Συμπόσιο της Εταιρίας μας στην καλή πόλη του Βουκουρεστίου, μεγάλο κέντρο της γαλλικής κουλτούρας, μια προσωπικότητα της γλωσσικής διασποράς, η επιλογή του Δ.Σ. πολύ φυσικά οδηγήθηκε στη συνάδελφο και φίλη Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου.

Καθηγήτρια, ερευνήτρια, μαχητής της υπόθεσης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Γυναίκας, η Πρόεδρος του Ίδρυματος Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του Ανθρώπου συμβολίζει για μας τους συναδέλφους της, τους φίλους της, τους θαυμαστές της, την προσωπικότητα που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ως υπόδειγμα για το γαλλόφωνο κόσμο.

Αναπτύσσει πράγματι μέσα σ' αυτόν, εξυπηρετώντας τους πλησίον της και τη δικαιοσύνη, ότι η επιστήμη και η γενναιοφροσύνη μιας ακατά-

βλητης καρδιάς μπορεί να προσφέρει για την προάσπιση των υποθέσεων που είναι από τις πιο δυσχερείς και τις λιγότερο (δημοφιλείς).

Σας παρακαλώ, αγαπητή Αλικη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, να δεχθήτε το βραβείο *Beaumont-Tocqueville* της Διεθνούς Εταιρείας Γαλλοφώνων Εγκληματολόγων, η οποία επιθυμεί έτσι να τιμήσει το εξυπηρετικό της γαλλοφωνίας έργο σας, το οποίο ευχόμαστε να συνεχίσετε επί μακρά χρόνια ακόμη, με τη θαυμάσια ορμή που φέρει το σήμα της δράσης σας.

(υπογρ.) Denis Szabo

Η κυρία Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου ευχαρίστησε για την τιμή που της έγινε και εξήρε την πολυσχιδή δράση και ποικίλη δραστηριότητα στον χώρο της Εγκληματολογίας, διεθνώς, τού καθηγητού κ. Szabo και τη σημαντική συμβολή του στην ανάπτυξή της στην Ελλάδα.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΟΥ ΙΧ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΟΥ ΟΗΕ (1995) ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ

Courmayeur Mont Blanc (Ιταλία)
20-21 Σεπτεμβρίου 1992

ΙΑΚ. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Συνήλθε, υπό την αιγίδα της Διεθνούς Συντονιστικής Επιτροπής (ICC), στο Courmayeur Mont Blanc της Ιταλίας, το Προπαρασκευαστικό Συμπόσιο του ΙΧ Παγκοσμίου Συνεδρίου του ΟΗΕ για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των εγκληματιών που θα συζητηθεί το 1995 (ο τόπος δεν έχει ακόμη αποφασισθεί).

Την οργανωτική ευθύνη του Συμποσίου είχε αναλάβει το Fondazione Centro Internazionale su Diritto Società e Economia, σε συνεργασία με το Centro Nazionale di Prevenzione e Difesa Sociale του Μιλάνου.

Σκοπός του Συμποσίου ήταν – μέσα στα πλαίσια σχετικής απόφασης του Ο.Η.Ε. για το θέμα του προσεχούς Παγκοσμίου Συνεδρίου: “Συστήματα ποινικής δικαιοσύνης: Διαχείριση και βελτίωση της Αστυνομίας, της Εισαγγελίας, των Δικαστηρίων και της Σωφρονιστικής Διοίκησης” – ο καθορισμός της ημερήσιας διάταξης και η οριοθέτηση του θέματος της προσεχούς προσυεδριακής φάσης που θα λάβει χώρα το 1994 στο ίδιο μέρος, μεταξύ εκπροσώπων των τεσσάρων Διεθνών Επιστημονικών Εταιρειών που έχουν ως κύριο αντικείμενο ενασχόλησής τους το εγκληματικό φαινόμενο, δηλαδή της Διεθνούς Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας, της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Άμυνας και του Διεθνούς Ποινικού και Σωφρονιστικού Ιδρύματος, συμβουλευτικών οργανώσεων του Ο.Η.Ε.

Μετείχαν εκπρόσωποι της Επιτροπής για την πρόληψη του Εγκλήματος και την Ποινική Δικαιοσύνη του Ο.Η.Ε. καθώς και του αντιστοίχου Τμήματος του Κέντρου Κοινωνικής Ανάπτυξης και Ανθρωπιστικών Υποθέσεων της Βιέννης, του Διεθνούς Επιστημονικού και Συμβουλευτικού Συμβουλίου για την Πρόληψη του Εγκλήματος και την Ποινική Δικαιοσύνη του Ο.Η.Ε., εκπρόσωποι της Διεθνούς Συντονιστικής Επιτροπής και του Ιταλικού Υπουργείου Δικαιοσύνης, καθώς, επίσης, ως εκπρόσωποι των τεσσάρων Εταιρειών: ο καθηγητής Ch. Bassiouni (Σικάγο, υπό την ιδιότητα του προέδρου), R. Ottenhof (Ραυ, υπό την ιδιότητα του γεν. γραμματέα), Fr. Tulkens (Λουβαίν), εκ μέρους της Διεθνούς Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, οι καθηγητές G. Canepa (Γενοβα, υπό την ιδιότητα του επιτίμου Προέδρου), G. Kellens (Πανεπιστήμιο Λιέγης, υπό την ιδιότητα του αναπληρωτού γενικού γραμματέα), Ιάκ. Φαρσεδάκης (Αθήνα-Πάντειο Πανεπιστήμιο, υπό την ιδιότητα του Μέλους της επιστημονικής Επιτροπής), εκ μέρους της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας, οι Simone Rozès (επίτ. Πρόεδρος του γαλλικού Ακυρωτικού, υπό την ιδιότητα της Πρόεδρος), A. Beria di Arzentine (επίτ. Γεν. Εισαγγελεύς του ιταλικού

Ακυρωτικού, υπό την ιδιότητα του γενικού γραμματέα), οι καθηγητές Α. Adeyemi (Lagos), V. Koudriatsev (αντιπρόεδρος της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών) και G.O.W. Müller (Rutgers Univ.), υπό την ιδιότητα των αντιπροέδρων, B. Beiderman (Buenos Aires, υπό την ιδιότητα του περιφερειακού γεν. γραμματέα), εκ μέρους της Διεθνούς Εταιρείας Κοινωνικής Άμυνας, καθώς και ο Κ. Hobe (σύμβουλος του Υπ. Δικαιοσύνης της Γερμανίας, υπό την ιδιότητα του γεν. γραμματέα), εκ μέρους του Διεθνούς Ποινικού και Σωφρονιστικού Ιδρύματος. Επίσης εκ μέρους του Εθνικού Κέντρου Πρόληψης και Κοινωνικής Άμυνας του Μιλάνου, οι καθηγητές G. Kodona (Torino) και E.V. Savona (Trento), Γενικός Εισηγητής υπήρξε ο G. Polimenni, προϊστάμενος της Γεν. Διεύθυνσης Ποινικών Υποθέσεων του Υπουργείου Δικαιοσύνης της Ιταλίας.

Μετά από μια εκτεταμένη εισήγηση – που είχε τον χαρακτήρα διάγνωσης της σημερινής κατάστασης των διαφόρων ανά τον κόσμο “συστημάτων” απονομής της ποινικής δικαιοσύνης – του Καθηγητή R. Ottenhof και τοποθετήσεις των υπολοίπων, διεξήχθη ευρύτατη, πολύ εποικοδομητική συζήτηση, στην οποία – λόγω του περιορισμένου αριθμού των συμμετεχόντων και του ενδιαφέροντος του θέματος – έλαβαν μέρος, κατ’επανάληψη, όλοι οι σύνεδροι τονίζοντας, ο καθένας αναλόγως προς τις ειδικότερες ενασχολήσεις και τις γενικότερες ευαισθησίες του, διάφορες πλευρές της προβληματικής που αναπτύχθηκε.

Σημειώθηκαν οι πολιτισμικές, πολιτικοκοινωνικές, νομικές κ.ά. διαφοροποιήσεις και τονίσθηκαν οι θεωρητικές και πρακτικές αντινομίες των διαφόρων “συστημάτων”. Παρατηρήθηκε η γενικότερη κρίση των ανθρωπίνων κοινωνιών του καιρού μας και όχι μόνο εκείνη των συστημάτων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.

Από πολλούς υπογραμμίσθηκε η ανάγκη υπενθύμισης και τόνωσης των διαφόρων αξιών πάνω στις οποίες εδράζονται τα διάφορα συστήματα, ώστε να λειτουργήσει η *εσωτερική* της λογική, η ανάγκη μιας ποινικής φιλοσοφίας με άξονα τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, καθώς επίσης η ανάγκη ευρύτερης συμμετοχής των πολιτών.

Προτάθηκαν ορισμένα θεωρητικά πρότυπα – κάθετα και οριζόντια – διαχείρισης των “συστημάτων” ποινικής δικαιοσύνης, μετά τη διαπίστωση του κατακερματισμού τους σε διάφορα επιμέρους “συστήματα” που αλληλοσυγκρούονται και αλληλοαναιρούνται. Σημειώθηκαν, ταυτόχρονα, οι δυσχέρειες που υπάρχουν, εξαιτίας και της ανάγκης εξεύρεσης ενός κοινού παρανομαστή, μέσα στα πλαίσια του Ο.Η.Ε.

Υπενθυμίσθηκαν οι διαφορές, κατά καιρούς, Αποφάσεις του Ο.Η.Ε. πάνω σε θέματα εγκληματολογικού ενδιαφέροντος και τονίσθηκε η ανάγκη να στηριχθούμε πάνω στα συσσωρευμένα πορίσματα των επιστημονικών ερευνών των τριάντα τελευταίων ετών, για να χαράξουμε μια στρατηγική αντιμετώπισης, όχι μόνο των παραβατών του ποινικού νόμου, αλλά και των φορέων των “συστημάτων” απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.

Τέλος, οι σύνεδροι κατέληξαν στην αποδοχή του τίτλου του θέματος

του προσεχούς Συμποσίου των τεσσάρων εταιρειών και ανέθεσαν στον γενικό Εισηγητή που έκανε τη Σύνθεση των εργασιών, να προετοιμάσει και διανείμει εγκαίρως – με βάση τις διεξαχθείσες συζητήσεις – σχετικό κείμενο. Ως θέμα επελέγη "Η Διαχείριση των συστημάτων ποινικής Δικαιοσύνης και η αντεγκληματική πολιτική".

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

— σε ελληνική γλώσσα *

Αλεξιάδης Στ., *Βασικές κατευθύνσεις προς μια σύγχρονη σωφρονιστική μεταρρύθμιση*, ανάτυπο, "Δίκαιο και πολιτική", τ. 19-20, 1990.

—, *Ανθρώπινα δικαιώματα και ποινική καταστολή (δώδεκα μελέτες)*. Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.

—, *Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1991.

Αλεξιάδης Στ., Μπάκα Χρ., Ασφαλάκου Θ., Ευαγγελάτου Δ., *Ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας - Σχέδιο Κώδικα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Αλεξιάδης Στ., Πανούση Ι., *Βασικοί κανόνες για τη μεταχείριση των κρατούμενων*. Κώδικας. Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1990.

Αστρινάκης Α., *Νεανικές υποκουλτούρες. Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα, Παπαζήσης, 1991.

Βαμβούκου Α., *Τρομοκρατία και διεθνές δίκαιο*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1992.

Βουγιούκας Κ.Ν., *Ευθανασία και ανθρωποκτονία εν συναινέσει*. Ανάτυπο. "Αφιέρωμα εις τον Κων. Βαβούσκον", Τόμ. Α', Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1991.

—, *Εργο*, Τεύχη 1 και 2 (Αннаles, Περιοδική έκδοση του Τμήματος Νομικής της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), σελ. 1277. Περιέχει συνολικά 34 δημοσιεύματα του συγγραφέα αναγόμενα στο Ποινικό δίκαιο (ουσιαστικό, δικονομικό, ειδικών ποιν. νόμων), στην Εγκληματολογία, στη Σωφρονιστική και στους Ανηλίκους, Θεσσαλονίκη, 1992.

Γεωργάκη Ιω., *Ιδεοπολιτικοί ορίζοντες του συγχρόνου ποινικού δικαίου*. Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1991.

Delmas-Marty M., *Πρότυπα και τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*. Μετάφραση, Χρ. Ζαραφωνίτου. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη (σειρά Βιβλ. Εγκληματολογίας, αρ. 8), 1990.

---

* Επιμέλεια: Αντώνης Αστρινάκης

- Δημοπούλου Χαρ.**, *Εισαγωγή στη Σοσιαλιστική Εγκληματολογία*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- , *Abolitionismus*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Δημοσιεύματα Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, Αρ. 8.
Η τεχνητή και εξωσωματική γονιμοποίηση σαν πρόβλημα νομικό, ηθικό και κοινωνικό, Θεσσαλονίκη, 1991.
- Δίκαιο και Πολιτική, *Αντιρρησίες συνείδησης*, τ. 17-18, 1989.
- , *Σωφρονιστικό σύστημα*, τ. 19-20, 1990.
- Ελληνική Εταιρία Θυματολογίας, *Θυματολογία - Η βία στην οικογένεια*. Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- , *Σχέσεις δράστη-θύματος από θυματολογική σκοπιά*. Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Ελληνική Εταιρία Ποινικού Δικαίου, Γ' Συνέδριο - *Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία γενικά*. Αθήνα, Εκδ. Οικ. Αφοί Π. Σάκκουλα, 1991.
- Ελληνικό Τμήμα Διεθνούς Εταιρίας Κοινωνικής αμύνης, *Πανηγυρικός Τόμος (για τα εικοσάχρονα)*, Θεσσαλονίκη, 1992.
- Ζιάνικα Χ.Α.**, *Η Αστυνομία σήμερα*, Αθήνα, Βιβλ. της Εστίας, 1990.
- , *Η αθέατη πλευρά της αστυνομίας. Χρόνιες αγκυλώσεις στην έννομη τάξη*. Αθήνα, εκδ. Γνώση, 1992.
- Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *42ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας (Πρακτικά)*. (Επιμέλεια: Λ. Σισιλιάνου), Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.
- Ιντζεσίλογλου Ν.**, *Κοινωνιολογία του δικαίου*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.
- Καϊάφα-Γκμπαντί Μ.**, *Τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα*. Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.
- Κανίνια Σπ.**, *Νομικά θέματα*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Καρακώστα Β.**, Γεωργοπούλου-Αθανασούλη Ε., *Το Σύνταγμα*, Ερμηνευτικά σχόλια-νομολογία, τόμ. Α, Β. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Καράμπελα Α.Δ.**, *Η υπεράσπιση στην ποινική δίκη*, 1-2, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1992.
- Καρκατσούλη Π.**, *Η νομοθέτηση ως επιστήμη. Προλεγόμενα σε μια συστηματική θεωρία των Νομοθετήσεων*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1990.
- Καστανίδη-Συμεωνίδη Ελισ.**, *Η έννοια του κατ'επάγγελμα και κατά συνήθεια εγκλήματος*, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.
- Κοκκολάκη Ε.**, *Ο εταιρισμός ως κοινωνικό φαινόμενο εις όλας τας εποχάς*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Κοτσαλή Λεων.**, *Η ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα (Ποινικά αρ. 32), 1990.

- Κουλούρη Ν.,** *Νοσοκομείο και Ψυχιατρείο κρατουμένων Κορυδαλλού. Αναζητώντας τα όρια τιμωρίας-Θεραπείας, εκμετάλλευσης-εξόντωσης.* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Κουράκη Ν.,** *Εγκληματολογικοί ορίζοντες, Α΄ και Β΄* (σε συνεργασία με Α. Τρωιάνου-Λουλά), Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Λεαυτέ J.,** *Η ανθρώπινη βία.* Μετάφραση: Ηρ. Δασκαλάκη. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη (σειρά Βιβλ. Εγκληματολογίας αρ. 4), 1990.
- Λοβέρδου Α.,** *Παρεκκλίσεις πολιτικής συμπεριφοράς και Σύνταγμα-πολιτικό έγκλημα,* Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1989.
- Μανωλεδάκη Ι.,** *Ποινικόν δίκαιον (Ειδικόν) Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας,* Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1989.
- , *Μελέτες για την εμπάθυνση στο Ποινικό δίκαιο (1978-1989),* Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.
- , *Επιβουλή της δημόσιας τάξης,* Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.
- , *7 θέσεις για το Δίκαιο και την Δικαιοσύνη,* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1992.
- Μαργαρίτη Α.-Παρασκευοπούλου Ν.,** *Ποινολογία, Β΄,* έκδοση. Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1989.
- , *Κώδικες βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων,* Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 1990.
- Μαρίνου Α.,** *Ηλεκτρονικοί υπολογιστές και το δίκαιο,* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Μιχαλακοπούλου Α.,** *Δικαστική Γραφολογία και Εφαρμοσμένη Χαρακτηρολογία,* Αθήνα, Εκδ. Οικ. Αφοί Σάκκουλα, 1990.
- Μπεζέ Λουκ.,** *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων,* Επανεκπαίδευση-Ένταξη, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- , *Ψυχολογική εξέταση της προσωπικότητας του Δικαστή,* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- , *Δικαστική ψυχολογία,* Αθήνα-κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- , *Οι έφηβοι,* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Μυλωνοπούλου Χρ.,** *Ηλεκτρονικοί υπολογιστές και Ποινικό Δίκαιο,* Αθήνα-κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Νέζου Ρ.,** *Γραφολογία,* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Πανούση Γ.,** *Η φυσιогνωμική (Μία σύγχρονη εγκληματολογική προσέγγιση),* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1989.
- , *Αντιλήψεις για την βία στον Αθλητισμό,* Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- , *Études criminologiques,* Αθήνα-κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- , *Σύγχρονα θέματα εγκληματολογίας,* Αθήνα, εκδ. Δανιά, 1990.

- , *Το έγκλημα... πέραν της εγκληματολογικής ανάλυσης και ερμηνείας*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- , *Διεθνή κείμενα για τα θύματα των εγκλημάτων*, Αθήνα-κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- , *Εγκληματολογικές έρευνες*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.
- Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, *Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη*, Αθήνα, 1991.
- Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Κέντρο Μελέτης Αρχαίου Ελληνικού και Ελληνιστικού Δικαίου, *Συμβολές στην έρευνα του αρχαίου ελληνικού και ελληνιστικού δικαίου*, 1, Αθήνα, 1992.
- Παπαθεοδώρου Θ., *Η έννοια της τιμωρίας. Μιά συνέντευξη του Μ. Foucault*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Παπαστάμου Στ., *Εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1989.
- , *Ψυχολογιοποίηση. Επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1989.
- , *Η κοινωνική επιρροή*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1989.
- Παπαστάμου Στ. (Επιμέλεια), *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Διομαδικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1990.
- Πρακτικά Ελληνογαλλικού Συμποσίου, *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Εκπαίδευση-επανάταξη*, (Επιμέλεια: Λ. Μπεζέ), Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Περιοδικό "Σύγχρονα θέματα", τ. 41-43, Ιούνιος 1990. "Το σωφρονιστικό σύστημα" (αφιέρωμα με πολλές συνεργασίες).
- Περιοδικό "Χρονικά", τ. 1-4, 1991-1992. Έκδοση Εργαστηρίου Εγκληματολογίας και Δικαστικής Ψυχιατρικής Πανεπιστημίου Θράκης.
- Σοφιανού Κ., Ποτόλια Π. (Επιμέλεια), *Εγκληματολεξικό*, Αθήνα-κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Σούρμα Π., *Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1989.
- Σπινέλλη Δ., *Βασικά στοιχεία ποινικού δικαίου και ποινικής δικονομίας*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.
- Σπινέλλη Κ., Κουράκη Ν., (Με τη συνεργασία Ν. Κουλούρη), *Σωφρονιστική νομοθεσία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.
- Σπινέλλη Κ., *Προσβολές και προστασία της τρίτης ηλικίας*, Αθήνα-κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα (Ποινικά αρ. 34), 1991.
- Σταθοπούλου Π.Α., *Αγγλοελληνικό και ελληνοαγγλικό λεξικό όρων κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα, εκδ. Καρδαμήτσα, 1989.
- Στράγγα Ι. (Επιμέλεια), *Είδη κυρώσεων και δικαιοί κλάδοι*, Εισηγήσεις εις το Ανώτερο Φροντιστήριο Φιλοσοφίας του Δικαίου, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991.

Τάση Ν., *Κοινωνιολογία, Ιστορική εισαγωγή και στοχαστικές θεμελιώσεις*, τ. Α., και *Κοινωνική οργάνωση και πολιτισμικές διεργασίες*, τ. Β. Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1989-1991.

—, *Κλασσικές έρευνες των Κοινωνικών Επιστημών*, Αθήνα-κομοτηνή, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1991.

Τσουραμάνη Χ., *Ανάλυση εγκλημάτων. Εγκληματολογική προσέγγιση*. Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1990.

—, *Η ληστεία. Εγκληματολογική-κοινωνιολογική ανάλυση*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1992.

Φαρσεδάκης Ιάκ., *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις ημέρες μας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.

—, *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.

Φίλιππας Β.Ι., *Δεκατέσσερα δοκίμια κοινωνιολογίας*, Αθήνα, εκδ. Μουκουμάνη, 1991.

Φραντζεσκάκη Ι., *Το σωφρονιστικό σύστημα*, Αθήνα, εκδ. Συλλόγου συμπαράστασης κρατουμένων "Ο Ονήσιμος", 1990.

Χαΐδου Α., *Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.

2500 Χρόνια Δημοκρατίας, Αθήνα, 1992 (Πρακτικά Φιλοσοφικού Συμποσίου την οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Αθηνών με θέμα: "Η Ελληνική Δημοκρατία και το μήνυμά της για τις σύγχρονες κοινωνίες).

— σε αγγλική γλώσσα *

- Athens L.H.**, *The creation of dangerous, violent criminals*, Routledge, 1989.
- Best J.**, *Threatened Children*, Univ. of Chicago Press, 1990.
- Berger J.**, Zelditch, M. and Anderson, B. *Sociological Theories in Progress*, Sage Publ. 1989.
- Binder A and Geis G.**, *Methods of Research in criminology and criminal justice*, McGraw-Hill Book Company, 1989.
- Bousa A.**, *The police mystique*, Plenum, 1990.
- Buzawa E.S. and Buzawa C.G.**, *Domestic violence, the Criminal justice response*, Sage Publications, 1990.
- Bing I.**, *Criminal procedure and sentencing in the magistrates' court*, Sweet & Maxwell, 1991.
- Brake M. and Hale C.**, *Public Order and Private Lives*, Routledge, 1991.
- Bonn R.L.**, *Criminology*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Bortner M.A.**, *Delinquency and justice: an age of crisis*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Braithwaite J.**, *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge University Press, 1989.
- Brewer J. and Hunter A.**, *Multimethod Research*, Sage Publ. 1989.
- Cain M.**, *Growing up Good*, Sage Publ. 1989.
- Carney**, *Probation and Parole: legal and social dimensions*, Mc-Graw-Hill, Book Company, 1989.
- Cashmore E. and McLaughlin E.**, *Out of Order*, Routledge, 1991.
- Clarke M.**, *Business crime*, Polity Press, 1990.
- Cohen J. and Gleason T.**, *Social Research in Communication and Law*, Sage Publ. 1990.
- Cromwell P.F.**, Olson N. and Avary W. *Breaking and entering, an ethnographic analysis of Burglary*, Sage Publ. 1991.
- Deforest, et. al.** *Forensic science: an introduction to criminalistics*, Mc-Graw-Hill, Book Company, 1989.
- DeHaan W.**, *The politics of redress, crime, punishment and penal aboration*, Harper Collins Academic, 1989.
- Dorn N.**, *Traffickers*, Routledge, 1991.
- Douzinas C. and Warrington R.**, *Postmodern Jurisprudence*, Routledge, 1991.

* Επιμέλεια: Βάσω Αρτινοπούλου

- Edwards S.M.**, *Policing domestic violence*, Sage Publ. 1989.
- Eysenck H. and Gudjonsson G.**, *The causes and cures of criminality*, Plenum, 1989.
- Evan W.**, *Social structure and law*, Sage Publ. 1990.
- Faller K.C.**, *Understanding child sexual maltreatment*, Sage Publ., 1990.
- Flowers R.B.**, *Demographics and Criminality*, Greenwood Press, 1989.
- Fooner M.**, *Interpol, Issues in world crime and international criminal justice*, Plenum, 1989.
- Garland D.**, *Punishment and modern society, A study in social theory*, Univ. of Chicago Press, 1990.
- Galaway B. and Hudson J.**, *Criminal justice, Restitution and reconciliation*, Aca, 1990.
- Gallison H.G.**, *Introduction to community-based corrections*, Mc-Graw-Hill, Book Company, 1989.
- Goldstein A.P.**, *Delinquent gangs: a psychological perspective*, Aca, 1991.
- , *Delinquents and delinquency*, Aca, 1991.
- Goodstein L. and Mackenzie D.L.**, *The American Prison*, Plenum, 1989.
- Gubrium J. and Silverman D.**, *The politics of field research*, Sage Publ. 1989.
- Guillais J.**, *Crimes of Passion*, Polity Press, 1990.
- Gurr T.**, *Violence in America*, vol. 1, 2, 3rd Ed., Sage Publ. 1989.
- Hagan J.L.**, *The disreputable pleasures*, 2nd ed. (CA), Mc-Graw-Hill, Book Company, 1989.
- Harris R.**, *Crime, criminal justice and probation service*, Routledge, 1991.
- Hawkins G. and Zimring F.E.**, *Pornography in a free society*, Cambridge Univ. Press, 1991.
- Heldensohn F. and Farrell M.**, *Crime in Europe*, Routledge 1991.
- Hickey E.W.**, *Serial murderers and their victims*, Aca, 1991.
- Holmes R.M.** *Sex Crimes*, Sage Publ. 1991.
- Hills**, *Demystifying social deviance*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Hollin C.**, *Psychology and Crime*, Routledge, 1989.
- Holmes R.M.** *Profiling Violent Crimes*, Sage Publ. 1989.
- Horwitz A.**, *The logic of social control*, Plenum, 1990.
- Horton L.A., Johnson B.L., Roundy L.**, *The incest perpetrator*, Sage Publications, 1990.
- Huff R.C.**, *Gangs in America*, Sage Publ. 1990.
- Jacobs M.D.**, *Screwing the system and make it work, Juvenile justice in the no-fault society*, Univ. of Chicago Press, 1990.
- Jaffe P.G., Wolfe D.A. and Wilson S.K.** *Children of Battered women*, Sage Publ., 1990.
- Johnson R.** *Death work: A study of the modern execution process*, Aca, 1990.

- Jarvis, *Institutional treatment of the offender*, McGraw-Hill Book company, 1989.
- Jupp V.R. *Methods of criminological research*, Routledge 1989.
- Inciardi J.A., *The drug legislation debate*, Sage Publ., 1991.
- Kaiser G., Kury H. and Albrecht H.J. *Victims and criminal justice*, Max-Planck-Institut, 1991.
- Kerbulsh V., *Jurisprudence as ideology*, Routledge, 1991.
- Keve P.W., *Prisons and the american conscience: a history of U.S. Federal Corrections*, ACA, 1991.
- Klockars, C.B. *Thinking about police*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Koss M.P. and Harvey M.R., *The rape victim, clinical and community interventions*, Sage Publications, 1991.
- Lee E. and Hoffman H., *Crime in biological, social and moral contexts*, Praeger Publishers, 1991.
- Leroy B., *The community of twelve and drug demand: comparative study of legislation and judicial practice*, Office for official publications of the European communities, 1991.
- Lilly J.B., Cullen E.T. and Ball R.A., *Criminological theory context and consequences*, Sage Publ., 1990.
- Luriglo A. et al., *Victims of crime*, Sage Publ. 1990.
- Maronglu P. and Newman G., *Vengeance, the fight against injustice*, Rawman & Littlefield, Publishers, 1989.
- Marschall C. and Rossman B., *Designing qualitative research*, Sage Publ. 1989.
- Massey D., *Doing time in American Prisons*, Greenwood Press 1989.
- May R., *Criminal Evidence*, Sweet & Maxwell, 1990.
- Mathiesen T., *Prison on trial*, Sage Publ. 1990.
- Matthews R., *Privatizing criminal justice*, Sage Publ. 1990.
- Mawby R.I., *Comparative policing issues*, Routledge, 1990.
- McConville N., Sanders A., and Leng R., *The case for the prosecution*, Routledge, 1991.
- Melossi D., *The state of social control*, Polity Press, 1990.
- Morgan R. and Smith D.J., *Coming to terms with policing*, Routledge, 1989.
- Morris T., *Crime and criminal justice since 1945*, Blackwell 1989.
- Morris N. and Tonry M., *Between prison and probation: Intermediate punishments in a rational sentencing system*, ACA, 1990.
- Murphy J.W., *Are prisons any better?*, Sage Publ., 1990.
- Nettler G., *Explaining crime*, 3rd ed. McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Newburn T., *Permission and Regulation*, Routledge, 1991.

- Palmer S., and Humphrey J.A.**, *Deviant behavior, Patterns, Sources and Control*, Plenum, 1990.
- Palmer J.W.**, *Constitutional rights of prisoners*, ACA, 1991.
- Patton M.Q.**, *Family sexual abuse*, Sage Publ., 1991.
- Perry N.W., and Wrightsman L.S.**, *The child witness, Legal issues and Dilemmas*, Sage Publ., 1991.
- Pfohl S.**, *Images of deviance and social control: A sociological History*, McGraw-Hill, Book company 1989.
- Priestley P.**, *Jail Journeys*, Routledge, 1989.
- Reiner R., Cross M.**, *Beyond law and order, Criminal justice policy and politics into the 1990s*, Macmillan, 1991.
- Retzinger S.M.**, *Violent emotions, Shame and Rage in Marital quarrels*, Sage Publ., 1991.
- Rimawby**, *Comparative Policing issues*, Harper Collins Acad, 1989.
- Ripa Y.**, *Women and madness*, Polity Press, 1990.
- Roberts A.R.**, *Helping crime victims*, Sage Publ., 1990.
- Sandhu**, *Juvenile delinquency: Causes, control and prevention* McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Savitz**, *Delimmas in criminology*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- School of justice studies, Arizona State University, Tempe, *New directions in the study of justice, Law and social control*, Plenum, 1990.
- Schwartz B.G., Horowitz J.M. and Carcarelli A.P.**, *Child sexual abuse*, Sage Publ., 1990.
- Scully D.**, *Understanding sexual violence*, Routledge, 1990.
- Shaw R.**, *Prisoners' Children*, Routledge, 1991.
- Smit, Van Zyl and Dunkel F.**, *Imprisonment today and tomorrow*, Kluwer, 1991.
- Smart C.**, *Feminism and the power of law*, Routledge, 1989.
- Smart C. and Sevenhuijsen S.**, *Child custody and the politics of Gender*, Routledge, 1989.
- Staples W.G.**, *Castles of our conscience*, Polity Press, 1990.
- Stebbins R.A.**, *Deviance: Tolerable differences (CA)*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Stordeur R. and Stille R.** *Ending Men's violence against their partners*, Sage Publ., 1989.
- Stenson K. and Cowell D.**, *The politics of crime control*, Sage Publ., 1991.
- Thomas D.**, *Criminal appeal reports (sentencing)*, Sweet & Maxwell, 1991.
- Thompson J.A. and Mays L.G.**, *American jails and policy issues*, ACA, 1991.
- Tullis L.**, *Handbook of research on the illicit drug traffic*, Greenwood Press, 1991.

- Turner J.H.**, *Theory building in sociology*, Sage Publ., 1989.
- Treverton-Jones G.D.**, *Imprisonment: The legal status and rights of prisoners*, Sweet & Maxwell, 1989.
- Vass A.**, *Alternatives to Prison*, Sage Publ., 1990.
- Vito G. and Latessa E.J.**, *Statistical application in criminal justice*, Sage Publ., 1989.
- Walklate S.**, *Victimology*, Routledge 1989.
- Walker S.**, *The police in America: an introduction*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Walters G.D.**, *The criminal lifestyle*, Sage Publ., 1990.
- Weiner N.A. and Wolfgang M.E.**, *Violent crime, violent criminals*, Sage Publ., 1989.
- , *Pathways to criminal violence*, Sage Publ., 1989.
- Wiener M.J.**, *Reconstructing the criminal*, Cambridge Univ. Press, 1990.
- Whitfield D.**, *The state of prisons - 200 years on*, Routledge, 1991.
- Whynes D.K., and Bean P.T.**, *Policing and Prescribing. The British system of drug control*, Macmillan, 1991.
- Williamson H.E.**, *The corrections profession*, Sage Publ., 1990.
- Wolf J.B.**, *Antiterrorist initiatives*, Plenum, 1989.
- Wooden**, *Weeping in the playtime of others: the plight of incarcerated children*, McGraw-Hill, Book Company, 1989.
- Worrall A.**, *Offending Women*, Routledge, 1989.
- Yllo K., Bograd M.**, *Feminist perspectives on wife abuse*, Sage Publ., 1990.
- Zupan L.L.** *Jails: Reform and the new generation philosophy*, ACA, 1991.

— σε γαλλική γλώσσα *

- Actes du Colloque d'Aix en Provence (France), Janv. 1991, 1 vol., Presses Universitaires d'Aix Marseille, 1992.
- Adams R. et Hoffer M.**, *L'allée de la mort ou Le dossier Randal Adams*, Presses de la renaissance, Strasbourg, 1992.
- Aspects de la criminalité et de la délinquance constatées en France en 1988*. La documentation française, 1990.
- Association européenne contre les violences faites aux femmes au travail, *De l'abus de pouvoir sexuel. L'harcèlement sexuel au travail*, La découverte/Le boréal, Paris/Montréal, 1990.
- Bachmann Ch., Coppel A.**, *La drogue dans le monde: hier et aujourd'hui*. Seuil, Paris, 1991.
- Baudouin J.M.**, *Le juge des enfants. Punir ou protéger?* Éditions ESF, 1991.
- Bolle P.H.**, *La modulation équivoque de la politique criminelle contre le trafic et l'abus des stupéfiants - perspectives nationales et internationales*, Milano, Giuffrè, 1991.
- Caballero F.**, *Droit de la drogue*, Dalloz, Paris, 1989.
- Cahiers de Défense sociale, 1990/1991, Numéro spécial dédié à Marc Ancel.
- Carbonnier J.**, *Flexible droit*, LGDJ, 7e édit., Paris, 1991.
- Calogirou C.**, *Sauver son honneur - Rapports sociaux en milieu défavorisé*, L'Harmattan, Paris, 1990.
- Caisne A.**, *L'ortie*, Fayard, 1991.
- Chaillou Ph.**, *L'enfant et sa famille face à la justice*, Ed. Privat, 1992.
- Deberbleux E.**, *La violence dans la classe*, Éditions ESF, 1990.
- Delbrel G.**, *Géopolitique de la drogue*, Coll. "Cahiers libres/documents", La découverte/Campagne européenne d'information sur la drogue, Paris, 1991.
- Digneffe F.**, *Ethique et délinquance. La délinquance comme gestion de sa vie*, coll. déviance et société, Etab. E. Bruylant, Bruxelles, 1989.
- Dimerstein G.**, *Brésil, la guerre des enfants. Les mineurs assassinés*, Fayard, 1992.
- Dourliens C. et al.**, *Conquête de la sécurité, gestion des risques*, L'Harmattan, 1991.
- Duprez D., Hedil M.**, *Le mal des banlieus? Sentiment d'insécurité et crise identitaire*. L'Harmattan, 1982.

* Επιμέλεια: Χριστίνα Ζαροφώνιτου

- Ehrenberg A. Mognon P.**, *Drogues, politique et société*, Le Monde Editions/ Editions Descartes, 1992.
- Frederico S.**, *Risques modernes et idemnisation des victimes de lésions corporelles*, Etabl. E. Bruylant, Bruxelles, 1990.
- Gabel M.**, *Les enfants victimes d'abus sexuel*, Puf, Paris, 1992.
- Guillon I.**, *La fabrique de violence*, Manya, 1990.
- Heymann-Doat A.**, *Libertés publiques et droits de l'homme*, LGDJ, Paris, 1990.
- Jan I. - Fralse E.**, *La Justice*, Editions ouvrières, 1991.
- Janssen Ch. et Verwaele J.**, υπό τη διεύθυνση και με εισαγωγή του R. Screvens, *Le ministère public et la politique de classement sans suite*, Etabl. E. Bruylant, Bruxelles, 1990.
- Jaoul H.**, *L'enfant captif: approche psychanalytique du placement familial*, Editions Universitaires, 1991.
- Jazoull A.**, *Les années banlieues*, Le Seuil, 1992.
- Kellens G.**, *Précis de Pénologie et de Droit des Sanctions pénales*, Coll. scientifique de la Fac. de Droit de Liège, 1991.
- Lapeyre A.**, Tinguay (de) F. et Vasak K., (υπό τη διεύθυνση των), *Les dimensions universelles des droits de l'homme*, τόμος I, LGDJ, Paris, 1990.
- Larguer J.**, *Criminologie et science pénitentiaire*, Dalloz, Paris, 1989.
- , *Droit pénal général*, Dalloz, Paris, 1989.
- Lemire G.**, *Anatomie de la prison*, Presses Universitaires de l'Université de Montréal, Ed. Economica, 1991.
- Lenoble J.**, (υπό τη διεύθυνση του), *La crise du Juge*, LGDJ, Paris 1990.
- Lombardi-Vallauri L.**, *Modernité et criminogenèse: responsabilité individuelle et responsabilité civique face à l'ambivalence de la culture*, Vrin/ Presses Universitaires de Montréal, 1989.
- Marinov V.**, *Figures du crime chez Dostoievski*, P.U.F., 1990.
- Martinage R.**, Royer J.P., *Les destinées du jury criminel*, Ester, Paris, 1990.
- Ottenhof R. Favard A.-K.** (eds.), *Nouvelles approches de criminologie clinique*, Ed. ERES, Toulouse, 1991.
- Ottenhof R. - Carlo R.** (eds.), *Délinquance et toxicomanie*, Collection "Questions actuelles de Criminologie", Ed. ERES, Toulouse, 1991.
- Porra S. et Paoli C.**, *Code annoté de déontologie policière*, LGDJ, Paris, 1991.

- Prél B.**, *La société des enfants gâtés*, La Découverte, 1990.
- Robert Ph., Emsley C.**, *Histoire et sociologie du crime*, Centaurus-Verlagsgesellschaft, Gern, Paris, 1991.
- Robert Ph.**, (υπό τη διεύθυνση), *L'exemple du droit pénal*, Inst. Intern. de sociologie juridique d'Onati, Gern, Paris 1991.
- Robert Ph.**, (Ed.), *Les politiques de prévention de la délinquance à l'aune de la recherche; un bilan international*. Εισαγωγή του G. Bonnemaison, L'Harmattan, Paris, 1991.
- Roure L.**, *L'état dangereux, aspects sémiologiques et légaux*, Masson Ed., Paris-Milan-Barcelone-Bonn, 1991.
- Sace J., Vorst (van der) P.**, (υπό τη διεύθυνση), *Justice et jeunes délinquants, Aspects institutionnels et criminologiques*. Πρακτικά της ημερίδας που οργανώθηκε προς τιμή του Lucien Slachmuylder, (Βρυξέλλες, 28.10.1988), Etabl. E. Bruylant, Bruxelles, 1989.
- Screvens R. et Meeus A.** (υπό τη διεύθυνση), *Crimes et délits contre les personnes*, (code pénal, livre II, titre VIII, art. 392 à 460 bus), Larcier, Bruxelles, 1989.
- Soyer J.-C.**, *Manuel de droit pénal et procédure pénale*, 8η έκδ., LGDJ, Paris, 1990.
- Stmengers I.-Ralet O.**, *Drogues, le défi hollandais*, Laboratoire Delagrangé, diff. Distique, 1991.
- Tomkiewicz S., Vivet P.**, *Aimer mal, châtier bien. Enquête sur les violences dans les institutions pour enfants et adolescents*, Le Seuil, Paris, 1991.
- Tournier P., Robert Ph., Leconte B., Couton P.J.**, *Les étrangères dans les statistiques pénales. Constitution d'un corpus et analyse critique des données*, Paris, C.E.S.D.I.P., 1989.
- Tournier P., Robert Ph.**, *Etrangers et délinquances. Les chiffres du débat*. L'Harmattan, Paris, 1991.
- Tulkens F. et Kerchove, (van de) M.**, *Introduction au droit pénal*. E. Story-Scientia, Bruxelles, 1991.
- Tulkens F.**, *Le droit de la protection de la jeunesse*, DeBoeck-Wesmael, Bruxelles, (1989).
- Varga K.**, *L'adolescent violent et sa famille. Psychothérapie des liens de dépendance*, Bayard Presse, 1992.
- Villa V.**, *La science du droit*, LGDJ, Paris, 1990.
- Villerbu L.M.**, *Violence, délinquance, psychopathie*, Presses Universitaires de Rennes, 1992.
- Vorst (van der) P. et Mary Ph.**, *Cent ans de criminologie à l'U.L.B.*, Etablissements Emile Bruylant, Bruxelles, 1990.

— σε γερμανική γλώσσα *

Abrecht P.A./Backes O., *Verdeckte Gewalt*. Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1991.

Antenbrink B./Heldenreich W./Petersen P., *Schwangerschaftsabbruch als Konflikt für den ausführenden Arzt*, Enke, Stuttgart 1991.

Beke-Bramkamp R., *Die Drogenpolitik der USA, 1969-1990: Unter besonderer Berücksichtigung ihrer Auswirkungen auf die Bundesrepublik Deutschland und den Europäischen Einigungsprozeß*, Nomos, Baden-Baden, 1992.

Bentz A./Seibel W. (Εκδ.), *Zwischen Kooperation und Korruption. Abweichendes Verhalten in der Verwaltung*. Περιέχονται και μελέτες του Ulrich von Alemann, Nomos, Baden-Baden, 1992.

Bergmann K., *Lebensgeschichte als Appell: Autobiographische Schriften der "kleinen Leute" und Außenseiter*. Westdeutscher Verlag, Oplanden, 1991.

Bielefeld U. (Εκδ.), *Das Eigene und das Fremde. Neuer Rassismus in der Alten Welt?* 2η έκδ., Junios, Hamburg, 1992.

Bönitz D., *Strafgesetze und Verhaltensteuerung. Zur generalpräventiven Wirksamkeit staatlicher Strafdrohung*. Schwartz: Göttingen, 1991.

Böttger A., *Die Biographie des Beschuldigten im Schwurgerichtsverfahren. Eine empirische Untersuchung zur Rekonstruktion der Lebensgeschichte bei der Schuldfähigkeitsbeurteilung*, Haag & Herchen 1992, Frankfurt a.M. 1992.

Boogart H. v.d./Seus L., *Radikale Kriminologie. Die Rekonstruktion zweier Jahrzehnte Wissenschaftsgeschichte Großbritanniens*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1991.

Brunner R., *Jugendgerichtsgesetz, Kommentar*, 9η έκδ., de Gruyter, Berlin, 1991.

Cavigelli R.E. *Schweizer Frauenstrafvollzug. Wird mit der Freiheit auch der Wille, Verantwortung zu tragen, entzogen? Eine empirische Untersuchung in der Frauensanstalt Hindelbank*, Haupt, Bern κ.α., 1992.

Cirillo S./Blasio (di) P., *Familiengewalt, Ein systematischer Ansatz*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1992.

Deisenhofer, U., *Jugendrecht*. Deutscher-Taschenbuch-Verlag, München, 1991.

Deusinger I., *Der Einbrecher, Psychologische Untersuchungen zu Entscheidungsstrategien im Rahmen der Tarplanung und*

* Επιμέλεια: Εφη Λαμπροπούλου

- Delikatausführung*, Verlag für Angewandte Psychologie, Göttingen, 1991.
- Dörner C.**, *Erziehung durch Strafe: Die Geschichte des Jugendstrafvollzugs 1871-1945*, Juventa, Weinheim, 1991.
- Eisenberg U.**, *Jugendgerichtsgesetz (JGG)*, 4η έκδ., Beck, München, 1991.
- Eisenberg U.**, *Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug: Fälle und Lösungen zu Grundproblemen*, Heymann, Köln, 1991.
- Endres J.**, *Sanktionszweck Einstellungen im Rechtsbewußtsein von Laien. Empirische Untersuchungen zu individuellen Unterschieden im Urteilen über Straftaten*. Peter Lang, Frankfurt a.M., 1992.
- Feltes T./Rebscher E.** (Εκδ.), *Polizei und Bevölkerung. Beiträge zum Verhältnis zwischen Polizei und Bevölkerung und zur gemeindebezogenen Polizeiarbeit ("Community Policing"). Empirische Polizeiforschung*, τόμ. 1, Felix-Verlag Holzkirchen/Obb, 1990.
- Frank C./Harrer G.**, (Εκδ.), *Drogendelinquenz Jugendstrafrechtsreform*, Forensia-Jahrbuch 2. Springer, Berlin κ.α., 1991.
- Hanak G./Pilgram A.**, *Der andere Sicherheitsbericht. Ergänzungen zum Bericht der Bundesregierung*. Verlag für Gesellschaftskritik, Wien, 1991.
- Hauptert B./Schäfer F.-J.**, *Jugend zwischen Kreuz und Hakenkreuz*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1991.
- Neinz W./Storz R.**, *Diversion im Jugendstrafverfahren der Bundesrepublik Deutschland. Abschlußbericht*. Forum Verlag Godesberg, Bonn, 1992.
- Heitmeyer W./Hurrelmann K./Treumann K.**, *Die Beilefelder Rechtsextremismus-Studie*. Juventa, Weinheim, 1992.
- Herbort U.**, *Wer kommt vor das Gericht? Die Entscheidung der Staatsanwaltschaft über Anklage und Einstellung im Jugendstrafverfahren*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1992.
- Ismail R.**, *Recht und Praxis bei der Bekämpfung illegaler Arbeitnehmerüberlassungen*, Peter Lang, Frankfurt a.M. κ.α., 1991.
- Jans K.-W./Happe G.**, *Jugendwohlfahrtsgesetz*, 18η έκδ., Deutscher Gemeindeverlag, Köln, 1991.
- Junge H.**, *Streitobjekt Jugendhilfe. Kommentare 1978-1991*, Lambertus, Freiburg i.Br., 1992.
- Kaiser G./Kerner H.-J./Sack F.** (Εκδ.), *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, C.F. Müller, Heidelberg, 1992.
- Kaiser G./Kerner H.-J./Schöch H.**, *Strafvollzug. Eine Einführung in die Grundlagen*, 4η έκδ. (UTB), C.F. Müller, Heidelberg, 1991.

- Keffe G.**, *Haft-Eine sozialpsychologische Analyse*. Hongrefe: Verlag für Psychologie, 1991.
- Kerner H.-J.** (Εκδ.), *Kriminologie Lexikon*, 4η πλήρως βελτιωμένη έκδοση. Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1991.
- Kirchenamt im Auftrag des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland (Εκδ.), *Strafe, Tor zur Versöhnung? Eine Denkschrift der Evangelischen Kirche zum Strafvollzug*. Gerd Mohn: GLütersloh, 1990.
- Köhnken G./Sporer S.L.**, *Identifizierung durch Augenzeugen*. Verlag für Angewandte Psychologie, Stuttgart, 1991.
- Körner B.**, *Das soziale Machtgefälle zwischen Mann und Frau als gesellschaftlicher Hintergrund der Kriminalisierung. Darstellung an Hand der Strafgesetzgebung und höchstrichterlichen Rechtssprechung zu den vorsätzlichen Tötungsdelikten einschließlich der Kindestötung*, W. Fink, München, 1992.
- Krawietz W./Martino A.A./Winston K.I.** (Εκδ.), *Technischer Imperativ und Legitimationskrise des Rechts*. Duncker & Humblot, Berlin, 1991.
- Krüger U.** (Εκδ.), *Kriminologie, Eine feministische Perspektive*. Centaurus, Pfaffenweiler, 1992.
- Mällicke B./Ortner H.** (Εκδ.), *Thema Kriminalpolitik, Krisenmanagement oder neuer Aufbruch?* Nomos, Baden-Baden, 1991.
- Michaelis J.**, *Kriminologisch-kriminalistische Aspekte des Ladendiebstahls unter besonderer Berücksichtigung des Warenhausdiebstahls*, Peter Lang, Frankfurt a.M. κ.α., 1991.
- Mieth D./Mieth I.**, *Schwangerschaftsabbruch und die Alternativen*, Herder, Freiburg, 1991.
- Möller H.-J./Praag (van) H.N.** (Εκδ.), *Agression und Autoaggression*, Springer, Berlin κ.α., 1992.
- Nordlohne E.**, *Die Kosten Jugendlicher Problembewältigung*. Juventa, Weinheim, 1992.
- Papacharalambous Ch.**, *Das politische Delikt im legalistischen Rechtsstaat, Beitrag zu einer Theorie der illegalen politischen Kommunikation*, Peter Lang, Frankfurt κ.α., 1991.
- Pohanka R.**, *Raeuber, Mörder, Kindsverderber... Eine Kriminalgeschichte Wiens*, Jugend und Volk, Wien, 1991.
- Reichert-Nauseef S.**, *Einfluß von Alkoholismus auf die Familienstruktur und deren Veränderung aus der Sicht ihrer Mitglieder*, Verlag an der Lottbek, Ammersbek, 1991.
- Röhr W.** (Εκδ.), *Faschismus und Rassismus, Kontroversen um Ideologie und Opfer*, Akademie Verlag, Berlin, 1992.
- Rometsch K.**, *Ökonomische Analyse von Umweltdelikten*, Brockmeyer, Bochum, 1992.

- Sachverständigenkommission 8. Jugendbericht (Εκδ.), *Materialien zum 8. Jugendbericht*, Juventa, Weinheim, 1990 (Τόμ. 1, Peukert D.J.K. κ.ά., *Jugendhilfe-Historischer Rückblick und neuere Entwicklungen*, Τόμ. 2, Eckert R. κ.ά., *Lebensverhältnisse Jugendlicher*, Τόμ. 3, Keupp H. κ.ά., *Risiken des Heranwachsens*, Τόμ. 4, Bertram H./Gille M., Datenhandbuch).
- Schaffstein F./Beulke W.**, *Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung*, 10η έκδ., Kohlhammer, Stuttgart 1991.
- Schmidhäuser E.**, *Vom Verbrechen zur Strafe. Albert Camus "Der Fremde". Ein Weg aus der Absurdität menschlichen Daseins*. C.F. Müller, Heidelberg, 1992.
- Schmidtobreck A.**, *Systematische Familientherapie in der ambulanten Suchtkrankenilfe. Eine Evaluationsstudie*. Lambertus, Freiburg i.Br., 1992.
- Schmitz-Moormann K.**, *Alkoholgebrauch und Alkoholismusgefährdung bei alten Menschen*, Neuland, Geesthacht, 1992.
- Schönert J.** (Εκδ.), *Erzählte Kriminalität. Zur Typologie und Funktion von narrativen Darstellungen in Strafrechtspflege, Publizistik und Literatur zwischen 1770 und 1920. Vorträge zu einem interdisziplinären Kolloquium*, Hamburg, 10.-12., April 1985, Niemeyer, Tübingen, 1991.
- Schüler-Springorum H.**, *Kriminalpolitik für Menschen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1991.
- Schulte U.**, *Der letzte Schuß. Ende meiner Drogenkarriere*. Brendow, Mors, 1991.
- Schwartzentral R.**, *Konflikt und Ausgrenzung in der katholischen Kirche. Analyse zur Selektivität religiöser Institutionalisierung*, Peter Lang, Frankfurt a.M., κ.ά., 1990.
- Schwind H.D.**, *Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*, 4η έκδ., Kriminalistik Verlag, Heidelberg, 1992.
- See H./Schenk D.** (Εκδ.), *Wirtschaftsverbrechen. Der innere Feind der freien Marktwirtschaft*. Kiepenheuer & Witsch, Köln, 1992.
- Spirakos D.**, *Folter als Problem des Strafrechts. Kriminologische, kriminalsoziologische und (straf-)rechtsdogmatische Aspekte unter besonderer Berücksichtigung der Folterkonvention und der Pönalisierung der Folter in Griechenland*, Peter Lang, Frankfurt a.M., κ.ά., 1990.
- Steffen W./Polz S.**, *Familienstreitigkeiten und Polizei. Befunde und Vorschläge zur polizeilichen Reaktion auf Konflikte im sozialen Nahraum*. Bayerisches Landeskriminalamt, München, 1991.
- Stiksrud A.**, *Etikettierung, Labeling, Pawns u.s.w., Bietet "Attribution" eine Alternative?* Pustet, Regensburg, 1992.
- Ströle-Bühler H.**, *Studentischer Antisemitismus in der Weimarer Republik. Eine Analyse der Burschengesellschaftlichen Blätter 1918-1933*. Peter Lang, Frankfurt a.M. κ.ά., 1991.

Trube-Becker E., *Mißbrauchte Kinder. Sexuelle Gewalt und wirtschaftliche Ausbeutung*. Heidelberg. Kriminalistik Verlag, 1992.

Walter M., *Strafvollzug-Lehrbuch*. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, 1991.

Warnken B.-J., (Εκδ.), *Massenmedium Straße. Zur Kulturgeschichte der Demonstration*. Campus, Frankfurt, 1991.

Weyrauch W.-O. *Gestapo V-Leute, Tatsachen und Theorie der Geheimdienste. Untersuchungen zur Geheimen Staatspolizei während der nationalsozialistischen Herrschaft*. Fischer, Frankfurt a.M., 1992.

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

- **Summaries***
- **The activity of the H.S.C. (1990-1992)***

notes for contributors

Manuscripts should be submitted in four (4) copies. They should be double spaced and typewritten.

An abstract of no more than 150 words should also be included.

Footnotes, references, and tables should be in an internationally accepted format (see the British Journal of Criminology or the American Sociological Review for examples), and annexed to the text.

Contributors in languages other than greek are notified that their article will be translated and only the abstract will appear in English and French.

Manuscripts and abstracts should be sent to:

Section of Criminology, Panteion University of Social & Political Sciences
136 Syngrou Avenue, Gr-17671Athens, Greece, Fax: 9223690

Additional information can be obtained from the above address.

(Professor James Farsedakis)

book reviews

Authors and/or publishers interested in having their books reviewed in the Hellenic Review of Criminology are requested to send two (2) copies at the following address:

Section of Criminology, Panteion University of Social & Political Sciences
136 Syngrou Avenue, Gr-17671Athens, Greece, Fax: 9223690

(Professor James Farsedakis)

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY**SUBSCRIPTION RATES**

one year (2 issues)

Europe: individual: US\$, 30 • institutional: US\$, 60 • student: US\$, 20
Rest of the world: individual: US\$, 35 • institutional: US\$, 70 • student: US\$, 25

name: _____

position/title: _____

address: _____

SUMMARIES

CHRISTIAN DEBUYST

Professor, University of Louvain

The “responsibilisation” in the context of treatment of juvenile delinquents

In this presentation and examination of certain concepts or ideas which appear periodically and steadily in various texts focusing on the treatment of juvenile delinquents, the author sets out to investigate whether it is absolutely accurate to maintain that the psychological perspective has been totally abandoned in favour of a social or a legal approach.

The author – after examining four concepts: the youth's consent, his/hers conscious realisation of his/her responsibility, the application of a policy of school or vocational training and the exclusion of a series of accusations (mental retardation, psychiatric cases, especially violent drug addicts and with a parallel investigation of wage of dealing (institutional of various forms and non-institutional) comes to the conclusion that the psychological perspective participates is incorporated in what one could refer to as the “return to the law”, “return to the social”. We could say that there is a psychologisation of the role of the legal and even of the social levels.

DENIS SZABO

Professor, School of Criminology, University of Montreal, Fellow of the Royal Society of Canada

Crime and Justice in the year 2000

Contemporary crime and justice are shaped by the effects of technological change, by the equalising trends of knowledge as a mobilising factor in social transformation, and by the recognition of the individual as subject and source of a new regulatory order.

In the case where these trends are ascertained, traditional criminality, which has shown considerable increase during the period of the “Thirty Glorious”, will remain at current levels without excluding the possibility of situational fluctuations. Criminalisation will be extended to the fields of environmental protection, economic activities, biotechnology, technical management through electronic computers (data banks), protection of ethnic, religious and racial minorities, women and children.

The administrative mechanism of Justice, which is currently devoted to significantly increased traditional criminality will experience wide privatisation (policing, security, mediation, reconciliation, home surveillance, community service, victim compensation).

The specification of effective policy to deal with the new criminality is an important challenge for criminal law and criminal policy within the limits of a state with a liberal justice system.

The legitimacy of the ethical and social order will depend on the successful organisation of the penal answer. The extent of the grey area between criminality, deviance, anticonformist way of life have led to the present crisis of justice which is verified by the successful failures of criminal law reforms.

A new coherence in the justice system and criminal policy, which is absent today, will be reestablished in the decades to come through the transformation of human rights which protect human dignity, as genuine natural rights.

GEORGE KELLENS

Professor, University of Liege, Belgium

New Trends in Crime Prevention in Belgium

The presentation of new trends in crime prevention in Belgium must take into consideration a number of recent events which have stired some important reorientations. These are neither complete yet nor, most importantly, have been evaluated. The author deals here with this topic, avoiding any desire to include an introductory general exposition of the theoretical and research attempts in the field of prevention. He does not want to add yet another piece of general information to the volume of the thousands of data accumulated in the information data bank of the Department of Prevention of the Netherlands

GUY HOUCHON

Professor, University of Louvain

Post-modern criminology, social networks and social actors

This paper moves from the search of a micro-political link in step with the transformations of the ways of life in post-modern era (in the realms of kinship relationships, community without propinquity, and neighbourgood) to a macrosociological level of analysis including a pluralist notion of law produced by negotiation, repeating rather than modelling social relations.

The main pieces of post-modern criminology are discussed, they include:

social interaction, the criminological subject-matter and specific concepts as social actors and situational methodology. A sequence is suggested wherein criminogenic and criminalization effects are superposed so that the main task of theoretical criminology is to study the unified sequence of patterned interactions between these processes. It is shown that the labelling of someone as a criminal can only be achieved by successive shrikings. It is suggested to consider personality as a conventional cultural location. The social locus for action crosses the whole array of processes and interactions.

HERMAN CONRADIE

Professor, University of South Africa

The Influence of Paradigms in Criminological Thought

The article comments on the influence of various paradigms on criminological thinking.

According to the author, at the beginning, the pre-scientific subjective paradigm was the most dominant. The objective positivist paradigm then followed. Now, the dominant paradigms are those of radical relativism (neo marxism) and *Weltanschauung* (phenomenology).

It is argued that the various theoretical schools developed only the various aspects put forward by their founders. This becomes very clear if we look at the emphasis given to the various sides of man and social environment.

It is argued here that the avoidance of this type of dichotomic thinking in criminology is what is needed in order to move to a new paradigm.

STERGIOS ALEXIADES

Professor, Law School, University of Thessaloniki

The penal science in front of the European unification

This article examines the relationships (conflict, contribution) which develop between the rules of EEC law and the rules of Greek criminal law.

The phases of legislative development are presented and certain questions concerning the fate, the position and the form of the (Greek?) criminal law in a politically united Europe are answered with special consideration to the likely common characteristics, the differentiations and the evaluative transformations.

ANTHONY MANGANAS*Professor, Panteion University, Athens***Crimes against property, cause of a general conflict?**

It is noted that the increase in crimes against property may lead to a universal conflict between those who "have" and those who "have not".

The leading reasons presented for this situation are: the "elasticity" and "relativity" of the legal definition of crime in this particular category, the rules under which "free market economy" operates and which show tolerance, if they do not encourage certain activities which lie in-between law-abiding and criminal behaviour, the role of youth in contemporary society but also the absence or inappropriateness of the various state services

EFI LAMBROPOULOU*Lecturer, Panteion University, Athens***Confronting the correctional problem in terms of greek penitentiary policy**

The article analyses known problems of correctional policy on the occasion of the new plan of a Code of Corrections (1991), two years after the current Code of Corrections was passed.

Criminal policy and especially correctional policy in Greece has failed to present a long-sighted programme for the improvement of the existing situation. The main reasons for this are located on: the inadequate knowledge of the complexity of the correctional problem and its relation to the wider social environment (e.g. subculture of the inmates and prison staff, the form of interaction among groups of inmates and staff, settlement of conflicts, pressures exerted by society) and on the limited attempts to improve the prison situation, mainly centred on "fire extinguishing" solutions and legislative constructions which usually are never applied at the end. Thus reforms have been mostly of a symbolic or "visual" character.

The article is based on a systematic methodology for the study of the correctional problem and puts forward a set of proposals on how to approach effectively.

AGLAIA TROIANOU-LOULA

L.L.D., Athens University

Thoughts and issues to reduce juvenile victimization

The article deals with the subject globally, with general remarks on victimology (e.g. victimology research subjects, victimization factors), and the characteristics of adolescence.

Then, some cases of juvenile are pointed out, like victimization or abuse patterns, which come from the records of Juvenile Probation Office of Athens Juvenile Court.

However, the main aim of this text is a different –from these known in nowadays– consideration which reflects an attempt of “metaphysical”, interpretative perspective.

CHARIS PAPACHARALAMBOUS

L.L.D., J.-W. Goethe University, Frankfurt, Attorney at Law

Political crime and State of formal legality

The legal theories, in particular, are based either on the unclear motive of the perpetrator (subjective) or they treat political crime in the same way as they treat crime against the State (objective).

The only adequate conception of political crime is the one which, according to the conclusions of the sociology of crime and of the critical theory of the State, regards political crime as legitimate political communication, which deviates from the criminal law.

The new theory establishes at a substantial –dogmatic level privileged treatment of the offender– agent of an alternative political discourse refutation of more unfavourable treatment in comparison to offenders of common criminal activity and counter-balancing of the attempted – through the criminal law – ideological management of political society.

GEORGE NIKOLOPOULOS

L.L.D., University of Louvain, Attorney at Law

Crime and literature: Preliminary considerations in the construction of a subject for study

The relation between the notions of crime and literature should be considered not as a simple transposition in the literature field of criminological hypotheses and conclusions, but as an exploration, in the first instance, of how literature perceives crime. As a second step, we propose to set the analytical units of our subject in an intermediate space: that established between the two parallel conceptual sequences of "author" - text - reader", on the one hand, and "criminal - criminal act - social reaction to crime", on the other. The examples of the "criminal author" Jean Genet and of the Pierre Rivière's "crime-text" "Mémoire" are proposed as a possible application of this conceptual framework, given that neither of these cases complies to unilateral approaches of either the criminological or the literature field.

GEORGE PAGOULATOS

Attorney at Law, Ph. D. Candidate in Sociology, Oxford University

The attitude of public opinion concerning capital punishment

In this article public attitudes towards the death penalty are examined with reference to the North-American (USA and Canada) reality of the recent years.

The arguments are mainly based on the research by P.C. Ellsworth and L. Ross in Stanford where reference is made to the general social characterological features of public opinion in terms of the level of information concerning the death penalty, its use as a criterion of deterrence in social attitudes and the moral-psychological factors which shape them (with special mention of the influence of the family during childhood).

The jurors' attitudes towards the death penalty, the attitudes of the general public regarding issues of criminal procedures and the role of mass media are also given special attention.

EFSTRATIOS PAPATHANASSOPOULO

Attorney at Law, L.L.D. Candidate, University of Louvain

House arrest with electronical surveillance. Further development of the panoptic pattern

In this article, home imprisonment (electronic and non-electronic) is examined in all the various forms it has appeared and developed during the past twenty years; reference is made to the stages at which it is applied and the author attempts an evaluation of the problems and dangers involved.

LEONIDAS KOTSALIS 14

Assistant Professor, Law School, Athens University

Law bases of penal responsibility

The author develops the legal basis for attributing responsibility (guilt) according to Criminal law and then moves on to interpretations of the provisions of the Greek Criminal Code in comparison to the corresponding provisions of the German Criminal Code.

The author supports the "mixed" method of defining the reasons for incapacity or diminished responsibility.

Following this, he divides the tasks of the psychiatrist-expert and the judge and sketches out the problems of their cooperation.

KLAUS FOERSTER

Professor, University of Tübingen

The psychiatric-expert contribution to the judgment of penal responsibility

This article is concerned with the evaluation of criminal responsibility from the point of view of the psychiatrist expert testifier and with the interpretation of the classification of mental disorders according to the Criminal Law of the Federal Republic of Germany.

The author describes the specific procedure which the psychiatrist follows and finally he defines certain unresolved problems which require further study and in particular personality disorders, alcohol poisoning and the so-called severe consciousness disorder.

PETER KAKALIS

President of the Patras Court of Appeal

The greek penal courts dealing with penal responsibility

In this article, after drawing attention to the difficult situation faced by judges especially in the case of contradictory diagnoses, but also in the evaluation of the possible effects of the diagnosed abnormalities on the perpetrator's capacities of perception and will, the author cites a number of court decisions involving cases of mental abnormality and applied according to articles 34 and 36 of the Greek Criminal Code:

ALICE YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS

Professor, Panteion University, Athens

Responsibility: penal, psychiatric and criminological aspects

The author underlines the difficulties in the formulation of the law in order to include all mental abnormalities – permanent or temporary, unhealthy or not, which can exclude or diminish one's capacity for being held responsible.

Using various examples the author notes the difficulties faced by the psychiatrist-expert in the diagnostic assessment and, finally, by the judge, who has the most difficult job, that is, to decide whether the diagnosed mental disorder has affected the perpetrator's capacities of perception and will during the commission of the criminal act.

Lastly, the author presents the proposal of the IV International Congress of Criminology (Hague, 1960), according to which the expert evaluation should be composed by a multimember instrument encompassing experts from various disciplines (psychiatrist-criminologist-sociologist-psychologist) who will advise the judge with regard to the diagnosis and the effects of any mental disorder on the perpetrator's capacities of perception and will as well as for the most appropriate measures for his/her case.

**THE ACTIVITY OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY
IN 1990-1992**

1990

May 10 Lecture of Prof. Guy Houchon (Louvain –La– Neuve Univ.) on "Post–modern Criminology: Social networks and social actors" (Hellenic Society of Criminology).

May 24 Lecture of Prof. Christie Davies (Reading Univ.) on "Life and Death issues: The Capital Punishment and Abortion Policy in West Europe and U.S.A." (Hellenic Society of Criminology and Faculty of Criminology –Panteion Univ.)

May 30 Lecture of George Nikolopoulos on "Crime and Literature: Preliminary Considerations in the construction of a subject for study" (Hellenic Society of Criminology).

June 12 Lecture of Tonia Tzanetaki on "The Use of organizations the theory for the study of aims of the penalty of community service" (Hellenic Society of Criminology).

1991

March 7 Lecture of Haris Papacharalambous (L.L.D., Goethe University - Frankfort) on "Political crime and State of formal legality" (Hellenic Society of Criminology).

March 21 Lecture of Anthony Astrinakis (doctor of Sociology, Panteion University) on "Deviant subcultures of the working class adolescents" (Hellenic Society of Criminology).

April 29 Public conference on "Correctional System in Greece: Recent developments", by B. Karidis, (Attorney at Law, L.L.D.) and N. Koulouris (L.L.D. candidate, Athens University) (Hellenic Society of Criminology).

May 15 Lecture by Professor Christian Debuyst (University of Louvain)

on "The choice of Clinical Criminology confronting the Judiciary Institution" (Hellenic Society of Criminology and Panteion University).

May 16 Public conference concerning the Draft of Correctional Code on "special provisions of the Draft" by B. Karidis and N. Koulouris (next to April 29, public conference) (Hellenic Society of Criminology).

November 30 - December 1, National Congress of the Hellenic Society of Penal Law on "Economic Crime", Thessaloniki.

1992

February 5 Public Conference on "AIDS: A multidisciplinary perspective" by L. Karabellas (Public Prosecutor of Athens Court of Appeal) and T. Mandalaki (Ass. Prof. School of Medicine, Athens University). President of this conference was Prof. D. Spinellis (Panteion University) (Hellenic Society of Criminology).

March 27 Colloquim on "Penal Responsibility - with the participation of Prof. Klaus Foerster (University of Tübingen), P. Kakkalis (President of Patras Court of Appeal), L. Kotsalis (Ass. Professor of Law School, Athens University), and Professor A. Yotopoulos-Marangopoulos (Panteion University) who was the Coordinator of the Conference, as well (Goethe Institute and Hellenic Society of Criminology).

May 15 Lecture of Professor Aglaia Tsitsoura (University of Brussels, Head of Criminological Department, Council of Europe) on "Penal Substitutes and extra-penal measures in Criminal Justice Policy" (Hellenic Society of Criminology and Faculty of Criminology of Panteion University).

**THIRD SCIENTIFIC SYMPOSIUM OF THE INTERNATIONAL SOCIETY OF
THE FRENCH SPEAKING CRIMINOLOGISTS**

J. Farsedakis

Bucarest 5-6 June 1992

The third Symposium of the International Society of French-speaking Criminologists took place in hospitable Bucarest at the House of the Scientists of the Rumanian Academy organised by the Rumanian Society of Criminology, the Institute of Legal Research of the Rumanian Academy, the Police Academy "Alex I. Kuza" and the Marangopoulos Foundation for Human Rights. The Symposium theme was: "Criminology and Human Rights in the Contemporary State of Law with special reference to the new post-totalitarian regimes of Central and Eastern Europe".

The two days of the Symposium were devoted to the following subthemes and specific issues: 1. "Contemporary trends in criminology in terms of its relations to Human Rights". Coordinator: Professor P. Sclafani, University of Napoli, Italy. Presenter: professor A. Yotopoulos-Marangopoulos. 2. "Prisons and Physical and Mental Health", Coordinator: Professor J. Farsedakis, Head of Criminology Dept., Panteion University, Athens, Greece. Presenter: Professor J.M. Elchardus, University of Lyon, France. During this session, Prof. Elchardus presented a related large research project carried out under his supervision in France, the main results of which will soon be published. 3. "Market Economy and Criminology. New Facets of Economic Crime during the Transitional Phase of Political Regimes". Coordinator: Mr. G. Picca, General Secretary of International Society of Criminology. Presenter: K.K.G. Nistoreanu of the Police Academy of Bucharest. 4. "Authority and Management of the Police in Relation to Different Models". Coordinator: L. Ionescu, Vice-President of the Roumanian Society of Criminology and Judicial Investigation. Presenter: E. Rebscher, Federal Criminological Service of Germany. Ph. Mary, Free University of Brussels. 5. "Juvenile Delinquency and the Marginalisation of Urban Youth Coming from Rural Area or abroad. Coordinator: T. Stanoiu, Institute of Legal Research. Presenter Professor U. Gatti, University of Genova, Italy. 6. "Education, Technical Specialisation, Practical and Educational Comparability of Programmes in Criminology with special reference to the problems of exchanges with the french speaking diaspora" Coordinator: Professor J. Syr, University of Aix-en Provence. Presenter: Mrs. D. Wojeik (Poland).

The very interesting conclusions of the symposium were summarised by Professors: D. Szabo, A. Yotopoulos-Marangopoulos and by Mrs. R. Stanoiu.

The Greek participants had an additional reason to be pleased since on the occasion of this congress, for the second time in the history of the International Society (the first time the price was awarded to Professor

Marcel Colin from Lyon), the BEAUMONT/TOCQUEVILLE prize was awarded to Professor A. Yotopoulos-Marangopoulos for her complete contribution to the discipline of Criminology.

The members of the Committee awarding the prize were:

- 1) P.H. Bolle, Professor, University of Neuchatel
- 2) F. Boulan, Dean of Law Faculty, University of Aix-Marseilles
- 3) G. Picca, Attorney General of the French Supreme Court of Appeal, General Secretary of the International Society of Criminology
- 4) D. Szabo, Professor, University of Montreal, President of the International Society of Criminology
- 5) J. Verhaegen, Professor, University of Louvain.

The presentation of the prize took place during a formal dinner amidst a warm and moving atmosphere.

In presenting the prize the President of the International Society of Criminology, Professor D. Szabo addressed the honoured recipient with the following words:

In praising Alice YOTOPOULOS-MARANGPOULOS one has to have recourse to resources emanating both from spirit and heart, for only few of her generation have contributed to such a degree simultaneously to science and contemporary culture as this great Greek Lady, Emeritus Professor and former Rector of Panteion University and President of Marangopoulos Foundation for Human Rights.

A native of Corfu, the Island of charming beauty and a graduate of the Athens Faculty of Law, she defended her doctoral thesis in a brilliant way at the Geneva Faculty of Law in 1973. Her subject was eminently criminological for it scrutinises the motives of crime.

Indeed, her post graduate specialization in criminal law and criminology at Rome University, from 1952 to 1954, made her sensitive to the most social of legal branches - criminal law. In 1975 she publishes in Geneva her important work dedicated to the "treatment of mentally abnormal criminals".

A. Yotopoulos-Marangopoulos' professional life is full of institutional and intellectual innovations. Having assumed the teaching of criminology at the distinguished Panteion University of political and social sciences, Athens, she placed this discipline squarely in the circle of social sciences. Full Professor since 1976, twice Rector during the turbulent periods of 1979-1980 and 1983-1984, she alone had the necessary authority to raise our discipline to the level of a post-graduate specialization. The institutionalization of the teaching of Criminology, indispensable for the consolidation of this science, which was born in the shadow of legal and medical sciences and which is frequently crushed under the burden of this cumbrous vicinity, was conquered definitively under her dynamic impulse. It is a big first for Greece and a remarkable victory for Criminology, which is still so traditionally fought, particularly around the Mediterranean.

In her numerous criminological publications, which have appeared in Greek, French, English or German, languages which are fluently spoken by the prize-winner, she deals with punishment questions, particularly capital punishments, which she closely connects with the penitentiary reform in her country. Her interest for the status and position of women is constant: This is witnessed by her remarkable work, in English, which deals with female criminality. In this work, she has presented an original analysis of female criminality in modern society.

Equally important in volume and significance to the criminological one is the second sutter of her work relating to the protection of human rights, for the whole work of A. Yotopoulos-Marangopoulos, even though it is characterised by impeccable scientific rigour, is subdued to such a moral requirement. In the broad field of struggle for the vindication of these inalienable rights, A. Yotopoulos-Marangopoulos gives preference to three particular categories. It does not surprise us that one of these encompasses both criminals and their victims: it is a cross that is particularly difficult to bear in modern societies, but also an honour for criminologists to devote themselves to it. The second and third categories concern women and children who, in our time, are particularly vulnerable to ill-treatment. In a substantive number of publications, in which the scientific analyst gives way to the author of intensely critical articles and to the fighter, A. Yotopoulos-Marangopoulos untiringly denounces abuse, reveals the unbearable hypocrisy, stigmatizes the indifference of the well-to-do and the powerful. This militant, in the most noble meaning of the term, disturbs!

These two shutters of her work, the scientific and the militant are mutually complementary, and, as her personal maturing and the development of her career further advance, become even more intertwined. Questions of bioethics, the danger of reducing the individual into a sum of marketable organs, scientifically manipulated for technological and utilitarian aims make her very uneasy. She shares with some others this feeling, from which the pressing obligation flows to confront these problems in an interdisciplinary framework. This is the source of a series of colloquia, the "Kolimbari Debates", which periodically take place at the inspiring place of the Crete Orthodox Academy.

The fate of ethnic minorities does not leave indifferent the fervent patriot A. Yotopoulos-Marangopoulos. Her uncompromising faith to democratic ideals during the Colonos' Dictatorship gives her the moral height to come to the defence of her Cypriot compatriots, without anyone being able to accuse her of retrograde nationalism. The prominent role played by her late husband, the President of the Hellenic Supreme Administrative Court, for the restoration of the rule of law in the cradle of western democracy, further increases her personal authority in this complex field where individual demands and national interest are closely intermingled.

Now, we arrive at the last shutter of this life which is so rich in expe-

riences and exemplary teachings to us her contemporaries and even more so to the coming generations. Indeed, A. Yotopoulos-Marangopoulos is a political fighter, in the most deep and noble meaning of the term, in the service of the disadvantaged of modern society, of the weak, the feeble, the members of minority groups. No calculation of personal consequences can make her retreat when faced with state, ecclesiastic or ideological power. Uncompromisingly she fights.

The militancy can hardly be separated from her scientific quality: it is the empirical study of reality that arms her with the arguments to confront unjustifiable inequalities and unacceptable abuses of power. Besides it, her faith to the imprescriptible rights of people, to the dignity and the protection of their freedom and rights, constitutes the other source of her activity. This strong belief drives her to all corners of the East and West, the North and South, to all barricades wherefrom torture, excessive inequalities and unjustifiable unacceptable exclusions have to be fought back.

Nevertheless, this incorruptible and uncompromising fighter has never behaved in an excessive manner. One cannot discern in her even a shadow of fanaticism. Her respect for the rights of every individual, her acceptance of the results of scientific research, protect her from this danger. It is precisely this which, no doubt, explains the depth of her influence in a multitude of places and offers a special brightness to her interventions either as an official delegate of her country (to UNESCO, the Council of Europe, the UN, etc.) or as a delegate of non-governmental organisations as well as an expert in her personal capacity.

It is among the non-governmental organizations that one finds the International Society of Criminology, which has elected her to her board, the Hellenic Association of Criminology, which was established and which is led by her, the Athens Bar of which she was the Vice-President, the Marangopoulos Foundation for Human Rights of which she is the President since its establishment, without omitting our association which has profited from her membership since its establishment.

She is the driving force behind the organization of Symposia, Conferences, international seminars, the list of which is very impressive and their success ascertained.

President of the Hellenic League for the Rights of Women since 1974, she reached the top when her feminist commitment nominated in her election to the head of the powerful International Alliance of Women in 1989. It is in this way that she carried on the struggle for women's emancipation on a worldwide scale traversing the five continents.

This long enumeration offers but only a fragmentary and partial picture of the incredible impact A. Yotopoulos-Marangopoulos has had during the last decades of our century, by her writings and her oral speech, personally and organizationally. For her, a polyglot from her cradle, the french language is, as the saying goes, "more equal than the others" in the long list of her

contacts. Part and parcel of French culture, she offers remarkable services to french-speaking criminology with her numerous activities, her publications in french. Wishing to honour during the third Symposium of our Association in the good city of Bucharest, which is one of the great centres of French culture, a personality of the french linguistic diaspora, the choice of our Governing Board turned, as a matter of course, to our colleague and friend Alice Totopoulos-Marangopoulos.

Professor, researcher, administrator, militant for the cause of Human and Women's Rights, the President of the Marangopoulos Foundation for Human Rights symbolizes to us, her colleagues, her friends, her admirers, the personality which we could mention as the example for the french-speaking world.

Within this world, serving her fellow-men and justice, she displays indeed, all that scientific activity and the magnanimity of an indomitable heart can offer for the defence of those cases which are among the most difficult and the least popular.

Dear Alice Yotopoulos-Marangopoulos, please accept the Beaumont-Tocqueville prize of the International Association of French-speaking Criminologists, which wishes in this way to honour your francophonic-serving work, which we hope to continue for long years to come, with the wonderful impetus which is the mark of your activity.

Professor A. Yotopoulos-Marangopoulos thanked for the honour made to her and praised Prof. Szabo's extensive and multifaceted contribution in the field of criminology at an international level but also for his contribution in the development of Criminology in Greece.

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

- **Résumés***

- **L'activité de la S.H.C. (1990-1992)***

conditions de contribution

Les articles doivent être dactylographiés et envoyés en quatre (4) exemplaires.

Chaque article doit être accompagné d'un résumé de 150 mots maximum.

Les notes, les références et les tableaux doivent être placés à la fin du texte. En ce qui concerne les références et la bibliographie, les auteurs sont priés de suivre un des systèmes internationaux (si possible, celui de Harvard: voir, par exemple, "Annales internationales de Criminologie" ou "Déviance et Société").

Les articles écrits dans une autre langue que le grec seront traduits et seulement leur résumé sera publié en anglais et en français.

Les manuscrits et les résumés sont à adresser à:

Section de Criminologie, Université des Sciences Sociales & Politiques "Panteion"
Avenue Syngrou 136, Gr-17671 Athènes, Grèce, Fax: 9223690

(Professeur Jacques Farsédakis)

Pour toute information supplémentaire on peut se référer à cette adresse.

revue bibliographique

Les auteurs ou les éditeurs qui s'intéressent à la présentation de leurs livres dans la revue Hellénique de Criminologie sont priés de les envoyer en deux (2) exemplaires à l'adresse suivante:

Section de Criminologie, Université des Sciences Sociales & Politiques "Panteion"
Avenue Syngrou 136, Gr-17671 Athènes, Grèce, Fax: 9223690

(Professeur Jacques Farsédakis)

REVUE HELLENIQUE DE CRIMINOLOGIE

ABONNEMENT

un an (2 numéros)

Europe: individual: US\$, 30 • collectif: US\$, 60 • pour étudiants: US\$, 20
Hors d'Europe: individual: US\$, 35 • collectif: US\$, 70 • pour étudiants: US\$, 25

nom et prénoms:

fonction/titre:

adresse:

RÉSUMÉS

CHRISTIAN DEBUYST

Professeur à l'École de Criminologie de l'Université Catholique de Louvain

La responsabilisation dans le cadre du traitement des jeunes délinquants

En se référant et en abordant quelques notions ou idées qui reviennent périodiquement, mais de façon constante, dans divers textes qui s'occupent du traitement des jeunes délinquants, l'auteur cherche à déterminer si la constatation à l'effet que la perspective psychologique fut complètement abandonnée au profit d'une perspective sociale ou juridique est absolument exacte

Par le biais de l'examen de quatre idées: du comitement du jeune, de la prise en conscience de sa propre responsabilité, de l'application d'une politique scolaire et professionnelle, mais aussi en excluant une série de catégories (malades mentaux, cas psychiatriques, toxicomanes, particulièrement violents) et avec une recherche parallèle des façon d'aborder le problème (institutionnelle – d'autre sorte-extra-institutionnelle) l'auteur retire la conclusion que la "psychologique" participe à ce qu'on pourrait qualifier comme un "retour à la loi", "retour au social". On pourrait dire qu'il y a une "psychologisation" du rôle des échelles juridiques et sociales.

DENIS SZABO

Professeur à l'École de Criminologie de l'Université de Montréal, Membre de la Société Royale du Canada

Crime et Justice en l'an 2000

La criminalité et la justice subissent de nos jours, l'influence des changements technologiques, de tendances égalitaires, de la connaissance comme force motrice des transformations sociales, de la reconnaissance de l'individu comme sujet et source d'un nouvel ordre. Dans le cas où ces tendances se confirment, la criminalité traditionnelle qui était déjà particulièrement élevée pendant la période des "Trente glorieux", va demeurer au niveau d'aujourd'hui sans exclure des fluctuations circonstantielles. La criminalisation s'étendra au champ de la protection de l'environnement, des activités économiques, de la biotechnologie, des techniques de gérance par le biais des micro-ordinateurs (banques de données), de la protection des minorités ethniques, religieuses et raciales, des femmes et des enfants. Le mécanisme administratif de la justice, qui est consacré à la criminologie traditionnelle qui est très élevée connaîtra une privatisation étendue (police et gardiennage, médiation, surveillance à la maison, travaux communautaires,

lative, et tente de répondre à certaines interrogations concernant le sort, la position et l'aspect du droit pénal (hellénique?) à l'intérieur de l'Europe politiquement unie, en mettant l'accent sur les points communs possibles, les différenciations ainsi que les modifications des appréciations.

ANTOINE MANGANAS

Professeur à l'Université Panteion d'Athènes

Les infractions contre la propriété cause d'un affrontement généralisé?

L'auteur souligne que l'augmentation des infractions contre la propriété, peut devenir la cause d'un affrontement généralisé entre "possesseurs" et "non possesseurs". Comme causes de cette situation sont mentionnées: "l'élasticité" et la "relativité" de la notion de l'infraction dans ce secteur, les règles de fonctionnement d'une "économie libre" qui montrent une tolérance si ce n'est pas un encouragement de certaines activités qui se placent souvent entre la légalité et l'illégalité, le rôle des jeunes dans la société contemporaine, mais également l'inexistence ou l'inefficacité des différentes instances étatiques.

EFI LAMBROPOULOU

Docteur en Droit, Chargée de Cours à l'Université Panteion d'Athènes

La politique pénitentiaire grecque face au problème pénitentier: More of the same or the same is different?

L'auteur analyse des problèmes comme de la politique pénitentiaire hellénique, à l'occasion de la rédaction d'un nouveau Projet de Code Pénitentier (1991) deux ans à peine après la promulgation du Code actuellement en vigueur.

La politique criminelle et surtout la politique pénitentiaire en Grèce, ont échoué à présenter un programme de longue haleine pour l'amélioration de la situation. Les raisons se concentrent sur une connaissance défailante de la complexité du problème pénitentier et de ses rapports avec le milieu social (p. e. sous-cultures des détenus, et du personnel surveillant, sorte de l'interaction entre les équipes des détenus et des surveillants, résolution des conflits entre eux, pressions exercées par la société) ainsi qu'à la limitation des efforts d'amélioration de l'état des prisons à des solutions de "pompiers" ainsi qu'à des constructions législatives qui ne sont pas finalement appliquées dans la majorité des cas. De cette façon les modifi-

cations n'ont, dans leurs ensemble, qu'un caractère symbolique et "optique".

L'article est fondé sur la méthodologie systémique pour l'étude du problème pénitencier et donne un ensemble de proposition pour une meilleure approche.

AGLAIA TROIANOU-LOULA

Docteur en Droit

Quelques réflexions à propos de la victimisation des jeunes

Le texte se réfère de façon synoptique au sujet de la victimisation des mineurs avec des constatations générales sur la victimologie (p.e. objets d'étude, facteurs de victimisation) ainsi que sur les caractéristiques particulières de la jeunesse.

Sont rapportés par la suite, des cas de jeunes comme "modèles" de victimisation/mauvais traitements, tirés des archives du Services Social auprès du Tribunal des mineurs d'Athènes.

Cependant le but principal de cette brève étude est d'adopter une approche différente de celles qui sont traditionnellement adoptées par la discipline, dans le sens qu'elle entreprend un effort vers une direction d'interprétation d'ordre métaphysique.

CHARIS PAPACHARALAMBOUS

Docteur en Droit, Université goethe de Francfort, Avocat au Barreau d'Athènes

Délit politique et État de légalité formelle

Les théories traditionnelles sur le crime politique sont unilatérales. Plus particulièrement, les théories juridiques se fondent soit sur le mobile imprécis de l'auteur (subjectives), soit identifient le crime politique avec celui contre l'Etat (objectives). Est considérée comme suffisante seule la conception du crime politique comme une communication politique légitimée qui défie la loi pénale et ce en se fondant sur les conclusions de la sociologie criminelle et la théorie critique sur l'Etat.

La nouvelle théorie préconise, sur le plan pénal dogmatique, un traitement privilégié pour l'auteur-porteur d'un discours politique alternatif, un réjet d'un traitement moins favorable pour lui et comparativement aux auteurs des crimes du droit commun et elle se présente comme un frein à la tentative de manipulation de la société politique par le biais de la loi pénale.

GEORGES NIKOLOPOULOS

Docteur en Criminologie, Université Catholique de Louvain, Avocat au Barreau d'Athènes

Crime et littérature: Prolégomènes à la construction d'un objet d'étude

La question des relations entre les notions de crime et de littérature ne doit pas être envisagée dans une perspective de simple transposition des hypothèses et des conclusions de la recherche criminologique dans le domaine littéraire. Si nous voulons en construire un objet d'étude distinct, qui respecte la spécificité tant du domaine d'étude criminologique que du phénomène littéraire, il convient de suivre plutôt une démarche articulée en deux temps. Dans un premier temps, il importe de tenir compte de la manière dont la littérature elle-même se prononce sur le crime. Nous nous proposons de mettre ensuite en parallèle deux séquences conceptuelles comportant les éléments constitutifs fondamentaux des concepts de crime et de littérature, à savoir, d'une part, la séquence "criminel - acte criminel - réaction sociale au crime" et, d'autre part, la séquence "auteur-texte-lecteur". C'est donc dans l'espace intermédiaire situé entre ces deux séquences conceptuelles que nous entendons constituer les unités d'analyse de notre objet d'étude. Deux exemples nous paraissent susceptibles d'illustrer la perspective d'analyse ici proposée: il s'agit, d'une part, du cas de l'"auteur-criminel" Jean Genet, et, d'autre part, du "texte-crime" du "Mémoire" de Pierre Rivière, tel que ce dernier est présenté par M. Foucault. En effet, nous croyons qu'aucun de ces exemples ne relève exclusivement du champ de l'analyse criminologique ou de celui de la littérature: bien au contraire, nous pensons qu'ils peuvent s'inscrire pertinemment dans le lieu d'interférence entre les deux champs susdits.

GEORGES PAGOULATOS

Avocat au Barreau d'Athènes, Doctorant en Sociologie (Université d'Oxford)

L'attitude de l'opinion publique à l'égard de la peine de mort

Dans cet article l'auteur aborde les attitudes de l'opinion publique face à la peine capitale, en se référant à la réalité américaine des dernières années (USA et Canada).

Les références sont fondées, principalement, sur la recherche de P.C. Ellsworth et L. Rossà Stanford. L'auteur se réfère aux traits sociaux et caractéristiques généraux de l'opinion publique, en ce qui concerne le niveau d'information autour de la peine de mort, au critère de dissuasion, aux attitudes ainsi qu'aux raisons morales-psychologiques qui la façonnent

(avec une mention spéciale de l'influence de la famille durant l'enfance).

L'auteur note également l'attitude des jurés face à la peine de mort, les perceptions de l'opinion publique sur des sujets du processus pénal, le rôle des médias.

EFSTRATIOS PAPATHANASSOPOULOS

Avocat au Barreau d'Athènes, Doctorant en Criminologie (Université Catholique de Louvain)

Détention à domicile sous surveillance électronique. Nouvelle évolution du schéma panoptique

L'auteur aborde la surveillance à la maison (électronique ou pas) ainsi que ses différents aspects, comme ils ont apparu et évolué ces vingt dernières années, les étapes auxquelles elle est appliquée, et il cherche à évaluer les problèmes et les dangers que comporte son usage.

LEONIDAS KOTSALIS

Professeur Adjoint à la Faculté de Droit de l'Université d'Athènes

Les bases légales de la capacité de discernement (l'imputabilité)

Selon le dogme du droit pénal et interprète par la suite les dispositions de Code pénal hellénique en les comparant avec les dispositions analogues de Code pénal allemand et en privilégiant la méthode "mixte" de déterminer les causes d'incapacité. Il distingue, par la suite, les devoirs du psychiatre-expert et du juge ainsi que les problèmes d'une collaboration entre eux.

KLAUS FOERSTER

Professeur de Psychiatrie Légale à l'Université de Tübingen

La contribution du psychiatre-expert au jugement sur la responsabilité pénale

Dans ce rapport on décrit le jugement sur la responsabilité pénale du point de vue du psychiatre-expert et on interprète la catégorisation des troubles psychiques en vertu de la Loi Pénale de la République Fédérale Allemande. Par la suite on trace la procédure concrète que suit le psychiatre

spécialiste. Enfin, on détermine certains problèmes ouverts, qui ont besoin d'une étude plus poussée et plus spécialement les troubles de personnalité, l'intoxication alcoolique et celle qu'on denomme comme une "perturbation profonde de la conscience".

PIERRE KAKKALIS

Président de la Cour d'Appel de Patras

Les Tribunaux grecs face au problème de l'imputabilité

Le rapporteur, après avoir souligné la position difficile du juge surtout dans le cas de diagnostics différents mais également dans son propre jugement concernant l'influence de l'anomalie qui fut diagnostiquée sur la capacité cognitive et volitive de l'auteur au moment de la commission de l'infraction, il mentionne plusieurs décisions des tribunaux ayant jugées divers cas d'anomalies psychiques en vertu des articles 34 et 36 C.P.

ALICE YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS

Professeur à l'Université Panteion d'Athènes

L'imputabilité. Approches pénales, psychiatriques et criminologiques

La rapporteuse souligne les difficultés de définir dans la loi toutes les anomalies psychiques – de longue ou de courte durée, dues à une maladie ou pas – qui peuvent exclure ou diminuer la capacité de discernement. Elle souligne, par la suite – avec des exemples – les difficultés, surtout diagnostiques du psychiatre-expert et enfin du juge à qui on laisse la tâche la plus difficile, c'est-à-dire de déterminer dans quelle mesure l'anomalie psychique déagnostiquée a influencé les capacités de comprendre et de vouloir au moment de la commission de l'acte. Enfin, elle met l'accent sur la proposition du IV Congrès International de Criminologie (Hague, 1960) à l'effet que l'expertise est rédigée par un organe multidisciplinaire (où participent psychiatre-criminologue-sociologue-psychologue) qui offrira ses conseils au juge en ce qui concerne le diagnostic et les repercussions de l'anomalie psychique éventuelle sur les capacités de compréhension et de volonté de l'auteur ainsi que sur la mesure la plus appropriée pour son cas.

**L'ACTIVITE DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE
EN 1990-1992**

1990

10 Mai Conférence du Professeur Guy Houchon (Université Catholique de Louvain) avec comme sujet: "Criminologie post-moderne, réseaux sociaux et acteurs sociaux" (Société Hellénique de Criminologie)

24 Mai Conférence du Professeur Christie Davies (Président du Département de Sociologie de l'Université de Reading) avec comme sujet: "Questions de vie et de mort: La politique concernant la peine de mort et l'avortement en Europe de l'Ouest et en Amérique" (Société Hellénique de Criminologie en collaboration avec la Section de Criminologie de l'Université Panteion).

30 Mai Conférence de Georges Nikolopoulos avec comme sujet: "Crime et littérature: Prolegomènes à la construction d'un objet d'étude" (Société Hellénique de Criminologie).

16 Juin Conférence de Tonia Tzanetaki avec comme sujet: "L'utilisation de la théorie des organisations pour l'étude des buts de la peine du travail au profit de la collectivité" (Société hellénique de Criminologie).

1991

7 Mars Conférence de M. Haris Papaharalampous, Docteur en droit de l'Université Goethe de Frankfurt avec comme sujet "Le crime politique et l'état de légalité formelle" (Société Hellénique de Criminologie).

21 Mars Conférence de M. Antoine Astrinakis, Docteur de l'Université Panteion avec comme sujet "Sous-cultures déviantes de la jeunesse de la classe ouvrière (Société Hellénique de Criminologie).

29 Avril Débat public avec comme sujet: "Le problème pénitentier en Grèce. Évolutions récentes" avec comme rapporteurs MM. B. Karidis, Avocat, Docteur en Droit et N. Koulouris, doctorant en Criminologie (Société Hellénique de Criminologie).

15 Mai Conférence de M. Christian Debuyst, professeur de l'Université de Louvain avec comme sujet: "Les choix faits Criminologie Clinique en face à l'institution judiciaire" (Société Hellénique de Criminologie et Université Panteion).

16 Mai Débat public sur le Projet du Code Pénitencier avec comme sujet: les dispositions spéciales du Projet et comme rapporteurs M.M. B. Karidis et N. Koulouris – suite du précédant du 15 Mai (Société Hellénique de Criminologie).

30 Novembre-1 Décembre Congrès panhellénique de la Société Hellénique de Droit Pénal avec comme sujet: "Le crime économique", Thessaloniki.

1992

5 Février Débat public avec comme sujet: "AIDS: une approche multidisciplinaire" avec comme rapporteur M. Lambros Karabelas, procureur à la Cour d'Appel d'Athènes et Mme Titika Mandalakis, Professeur adjoint de l'Ecole de Médecine, Université d'Athènes. Le débat fut dirigé par M. Dion. Spinellis, Professeur de l'Université Panteion (Société Hellénique de Criminologie).

27 Mars Colloque sur la Capacité de discernement (imputabilité), Une approche multidisciplinaire" avec comme rapporteur M.P. Kakkalis, Conseiller à la Cour d'Appel, M. Leonidas Kotsalis, Professeur adjoint de la Faculté de Droit (Athènes), M. Klaus Foerster, Professeur à l'Université de Tübingen et Mme Alice Yotopoulos-Marangopoulos Professeur à l'Université Panteion.

15 Mai Conférence de Mme Aglaia Tsitsoura, Professeur de l'Université de Bruxelles et Chef du Département de Criminologie du Conseil de l'Europe, avec comme sujet: "Substituts pénaux et mesures extra-pénales de politique criminelle" (Société Hellénique de Criminologie et Section de Criminologie de l'Université Panteion d'Athènes).

TROISIEME COLLOQUE SCIENTIFIQUE DE LA SOCIETE INTERNATIONALE DES CRIMINOLOGUES DE LANGUE FRANÇAISE

J. Farsédakis

Bucarest 5-6 Juin 1992

Dans une ville accueillante, Bucarest, à la Maison des scientifiques de l'Académie de Roumanie, ont eu lieu les travaux du Troisième Colloque de la Société Internationale des Criminologues de Langue française qui fut organisé en collaboration avec la Société Roumaine de Criminologie, l'Institut de Recherches Légales de l'Académie de Roumanie, l'Académie de Police "Alex. I. Kouza" et la Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme. L'objet des discussions fut la "Criminologie et les Droits de l'Homme dans l'Etat de Droit contemporain, avec une référence spéciale aux nouveaux régimes post-autoritaires de l'Europe centrale et orientale".

Pendant les deux jours que le Colloque a duré les sujets suivants furent abordés: 1. Sous la présidence du Professeur de l'Université de Naples (Italie) M.P. Sclafani, Mme Alice Yotopoulos-Marangopoulos s'est occupé des "Tendances contemporaines de la Criminologie dans ses rapports avec les Droits de l'Homme". 2. Sous la Présidence du sous-signé M. le Professeur de l'Université de Lyon (France) M. J.-M. Elchardus, avait développé le thème "Prisons et santé physique et mentale". Le rapporteur s'est référé également à la grande recherche relative au sujet qui fut effectuée sous sa direction et dont les conclusions seront prochainement publiées. 3. Sous la Présidence du Procureur de la Cour de cassation de France et Secrétaire Général de la Société Internationale de Criminologie M. G. Picca, M.K.G. Nistoreanu de l'Académie de Police de Bucarest a fait une communication portant sur l'"Economie du marché et la Criminologie. Nouveaux aspects de la criminalité économique dans la conjoncture des régimes politiques en transition". 4. Sous la présidence de M.L. Ionescu, Sous-président de la Société Roumaine de Criminologie et des Sciences de Police, il y avait deux communications par M.M. E. Rebscher, du Service Fédéral de Criminologie (Allemagne) et Ph. Mary de l'Université Libre de Bruxelles, concernant le "Pouvoir et la gestion de la Police en rapport avec divers modèles". 5. Sous la Présidence de Mme R.Stanoi, le professeur de l'Université de Gênes (Italie) M. U. Gatti s'est occupé de la "délinquance des jeunes et la marginalisation de la ville qui proviennent de la campagne ou de l'étranger" et 6. Sous la présidence du professeur de l'Université Aix-en-Provence, M. J. Syr, Mme D. Wojeik (Pologne) a fait une communication sur l'"Enseignement, la spécialisation artisanale, la pratique et la comparativité pédagogique des programmes en Criminologie, avec une référence spéciale aux problèmes d'échange avec la diaspora francophone".

Les conclusions très intéressantes des travaux du Colloque ont été

résumé après de longues discussions, par les Professeurs M. D. Szabo et Mme A. Yotopoulos-Marangopoulos et par Mme R. Stanoiu.

Les participants grecs ont eu une raison particulière d'être satisfaits, puisqu'à l'occasion de ce Colloque, fut décerné pour la deuxième fois dans l'histoire de la société internationale (la première fois, c'était à Bruxelles, au professeur émérite de l'Université de Lyon M. Marcel Colin), le prix BEAUMONT TOCQUEVILLE à Mme Alice Yotopoulos-Marangopoulos, pour sa contribution globale à la science de la Criminologie.

Les membres du Comité qui ont pris la décision de décerner le prix à la personne honorée, furent les suivants:

1. P.H. Bolle	Professeur à l'Université de Neuchâtel
2. F. Boulan	Doyen de la Faculté de Droit de l'Université Aix-Marseille
3. G. Picca	Procureur Général à la Cour de cassation, Secrétaire Général de la Société Internationale de Criminologie
4. D. Szabo	Professeur à l'Université de Montréal, Président honoraire de la Société Internationale de Criminologie
5. J. Verhaegen	Professeur à l'Université de Louvain

La remise du prix a eu lieu lors d'un dîner officiel et dans une atmosphère chaleureuse et émouvante. Pendant la remise du prix le Président de la Société Internationale M. Denis Szabo a prononcé en l'honneur de la récipiendaire les paroles suivantes:

Faire l'éloge de Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS fait appel aussi bien aux ressources de l'esprit qu'à celles du coeur, car peu de personnes de sa génération ont contribué autant et simultanément à la science et à la culture contemporaine que cette grande dame grecque, Professeur émérite de criminologie et ancien Recteur de l'Université Panteion, et Présidente de la Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme.

Formée à la Faculté de droit d'Athènes, native de l'île aux beautés enchanteresses de Corfou, elle défendit brillamment sa thèse de doctorat devant la Faculté de droit de Genève en 1973. Le sujet en fut éminemment criminologique, car elle y scrute les mobiles du délit. En effet, sa spécialisation en droit pénal et en criminologie à l'Université de Rome, entre 1952 et 1954, la sensibilisa à l'égard de la plus sociale des branches juridiques, celle du droit pénal. Elle publie à Genève, en 1975, son ouvrage important consacré "au traitement des délinquants anormaux mentaux".

La vie professionnelle de Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS est semée d'innovations institutionnelles et intellectuelles. En introduisant l'enseignement de la criminologie dans la prestigieuse université des

sciences politiques et sociales Panteion à Athènes, elle établit cette discipline de plein droit dans le concert des sciences sociales. Professeur ordinaire depuis 1976, Recteur à deux reprises durant les époques troublées de 1979 à 1980 et de 1983 à 1984, elle seule sut disposer de l'autorité nécessaire pour imposer nos disciplines comme une spécialité au niveau post-gradué. L'institutionnalisation de l'enseignement criminologique, indispensable à la consolidation de cette science née à l'ombre des sciences juridiques et médicales, écrasée souvent par ce voisinage pesant, est définitivement acquise sous sa dynamique impulsion. C'est une grande première pour la Grèce et une victoire notable pour la criminologie encore si traditionaliste, pratiquée aux pourtours de la Méditerranée.

Dans ses nombreuses publications criminologiques qui paraissent indifféremment en grec, en français, en anglais ou en allemand, langues couramment parlées par notre Lauréate, elle aborde les problèmes de la peine, celui de la peine de mort en particulier, qu'elle lie intimement aux préoccupations de la réforme pénitentiaire dans son pays. Son intérêt pour la condition féminine est constant: son remarquable essai rédigé en anglais, consacré à la délinquance féminine en témoigne. Elle présente une analyse originale de la délinquance des femmes dans la société contemporaine.

Le second volet de son œuvre, tout aussi important en volume et en qualité que le volet proprement criminologique, est celui de la protection des droits de l'homme, car toute l'œuvre de Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS, tout en étant d'une rigueur scientifique impeccable est tout entière subordonnée à une telle exigence morale. Dans le vaste champ de la lutte pour la protection de ces droits inaliénables, A.M. privilégie trois catégories spécifiques. On ne s'étonnera pas d'y trouver celle qui comprend les délinquants et leurs victimes: c'est une croix particulièrement difficile à porter dans nos sociétés contemporaines, mais c'est l'honneur des criminologues de s'y attacher. Les deuxième et troisième catégories concernent les femmes et les enfants exposés particulièrement aux mauvais traitements dans le monde contemporain. Dans un grand nombre de publications, où l'analyste scientifique cède le pas au pamphlétaire et à la militante, Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS dénonce inlassablement les abus, dévoile des hypocrisies insupportables, stigmatise l'indifférence des nantis et des puissants. Cette militante, dans le sens le plus noble du terme, dérange!

Ces deux volets, scientifique et engagé de son œuvre se complètent et, au fur et à mesure de sa maturation personnelle et du développement de sa carrière, s'entremêlent de plus en plus intimement. Les questions de la bioéthique, les dangers de réduire l'homme à un ensemble d'organes cotés sur le marché, manipulés scientifiquement avec des buts technologiques et utilitaires la préoccupent. Elle partage avec certains autres ce sentiment dont résulte l'ardente obligation à confronter ces problèmes dans un cadre interdisciplinaire. C'est ce qui est à l'origine d'une série de colloques "Les

entretiens de Kolimbari" qui se tiennent périodiquement dans ce lieu inspiré qu'est l'Académie orthodoxe de Crète.

Le sort des minorités ethniques ne laisse pas indifférente la patriote fervente qu'est Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS. Sa fidélité sans compromission aux idéaux démocratiques, sous la dictature des Colonels, lui confère le droit moral de se porter à la défense de ses compatriotes chypriotes, sans qu'on puisse l'accuser de nationalisme rétrograde. Le rôle éminent joué par son défunt mari, le Président du Conseil d'Etat de Grèce, dans le rétablissement de l'Etat de droit dans le berceau de la démocratie occidentale, ajoute à son autorité personnelle dans ce champ complexe où s'entremêlent les exigences individuelles et les intérêts nationaux.

Et nous voilà arrivés au dernier volet de cette vie si riche en expériences et enseignements exemplaires, pour nous ses contemporains, et plus encore pour les générations à venir. En effet, Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS est une militante politique dans le sens le plus profond et le plus noble de ce terme, au service des éclopés de la société moderne, des sans-pouvoir, des faibles, des minoritaires, aucun des laissés pour compte, argument d'autorité, qu'il soit d'origine étatique, ecclésiastique ou idéologique, ne l'a fait reculer. Elle combat sans compromission.

Ce militantisme est loin d'être sans lien avec sa qualité de scientifique: c'est l'étude empirique de la réalité qui lui donne des arguments pour confondre les inégalités injustifiables et les abus de pouvoir inacceptables. Sa croyance, par ailleurs, dans les droits imprescriptibles des hommes à la dignité et à la protection de leur liberté et de leurs biens constitue l'autre source de son action. Cette conviction puissante la conduit sous toutes les latitudes de l'Est à l'Ouest, du Nord au Sud, sur toutes les barricades où il faut combattre la torture, les inégalités excessives et les exclusions injustifiables.

Mais cette militante incorruptible et intransigeante ne verse jamais dans l'excessif. On ne décèle chez elle l'ombre d'un fanatisme. Son respect du Droit de la Personne, son acceptation des verdicts de la recherche scientifique l'en préservent. C'est ce qui explique, sans doute, la profondeur de son influence dans des multiples lieux et donne un éclat particulier aussi bien à ses interventions comme déléguée officielle de son pays à l'UNESCO, au Conseil de l'Europe, ou auprès des Nations-Unies, qu'à ses interventions à titre privé, dans le cadre des organismes non-gouvernementaux ou scientifiques.

C'est parmi les Organisations Non Gouvernementales que se trouve la Société Internationale de Criminologie qui l'a élue dans son conseil, la Société hellénique de criminologie qu'elle a fondée et dont elle dirige la destinée, le Barreau d'Athènes dont elle fut le Vice-bâtonnier, la Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme dont elle est la Présidente depuis 1975, sans oublier notre modeste Association qui a bénéficié de son adhésion dès sa fondation. Elle est à l'origine de l'organisation des colloques, des conférences, des cours internationaux dont la liste est fort impressionnante et le succès avéré.

Présidente de la Ligue Hellénique des droits de la femme depuis 1974, son engagement féministe culmine dans son élection à la tête de la puissante Alliance internationale des femmes en 1989. Ainsi, elle porte la lutte pour l'émancipation féminine à l'échelle du globe, en parcourant les cinq continents.

Cette longue énumération ne donne qu'une image fragmentaire et partielle de l'incroyable impact d'Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS par l'écrit et par l'oral, personnel et organisationnel, sur les dernières décennies de notre fin de siècle. Bien que polyglotte dès le berceau, la langue française est, comme le dit l'adage "plus égale que les autres" dans le vaste registre de communications auquel elle a recours. Pétrie de culture française, elle rend des services insignes à la criminologie francophone à travers ses nombreuses activités, ses publications qui se font en français. Souhaitant honorer lors de ce troisième Colloque de notre Association dans la bonne ville de Bucarest un des grands centres de la culture française, une personnalité de la diaspora linguistique, le choix de notre conseil de direction se portait tout naturellement sur notre Collègue et amie Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS.

Professeur, chercheur, administrateur, militant des causes des droits de l'homme et des femmes, la Présidente de la Fondation Marangopoulos pour les droits de l'homme symbolise pour nous, ses collègues, ses amis, ses admirateurs, la personnalité que l'on peut citer en exemple pour le monde francophone. Elle y déploie, en effet, au service de ses prochains et de la justice, ce que la science, la générosité d'un cœur indomptable peut apporter à la défense des causes parmi les plus difficiles et les moins populaires.

Je vous prie d'accepter, Chère A.M. le prix Beaumont-Tocqueville de l'Association internationale des criminologues de langue française, qui souhaite ainsi honorer votre œuvre au service de la francophonie et que, nous espérons, vous poursuivrez longtemps encore, avec l'élan magnifique qui porte la marque de votre action.

Madame A. Yotopoulos-Marangopoulos a exprimé ses remerciements pour l'honneur à son égard et a souligné la contribution et les actions énergiques dans le domaine de la Criminologie sur le plan international du professeur M. Szabo ainsi que son importante contribution dans son développement en Grèce.